

# ספר-השנה

ספר כולל מקדש לתורה ולחכמה, למחקר ולבקרת, לעניני  
הדת ולעניני העם, להליכות עולם ולנמוס המדינה:

יכיל ספורים ילדי רוח סופרינו הגדולים,  
וילדי רוח גדולי סופרי העמים נקתקים לש"ע.  
שירים ומשלים.

דיעות המבוע מכל מקצועותיה.

חלק הודיעות. כולל עניני מסד ומכלה,  
כלכלה המדינית והרשת המעשה, ישובו של  
עולם, חקים ומשפטים בענינים שונים.

לוח השנה, תודעות.

ישקוף בחשקפה כללית וישא דעו על מקרי  
השנה ועל תוצאותיהם, על שאלת היהודים  
בעת חיה, על חיי עמנו בארצות לגוייהם, ועל  
עניניהם העומדים על הפרק בבית ובהוצ, וכאלה  
דבות.

יכיל מאמרים מכל מקצועות התורה והחכמה,  
איזר יסודתם בדברי ימי עמנו, ובאורים במקרא,  
מיצנה ואגדה, תולדות אנשי שם עם תמונותיהם,  
בקרת ספרים, וכאלה.

---

## שנה שלישית, תרס"ב.

---

הכינו וגם חברו בעזרת סופרי הדור

נ. סאקאל:זו.

---

ו ו א ר ש א

ברפוס של נ. סאקאל:זו.

שנה יתרס"ב לפ"ק.

---

„СЕФЕРЪ-ГАШОНО“  
Историко-Литературный Ежегодникъ.  
Издаііе Н. Соколова.

ВАРШАВА

Въ типографіи Н. Соколова, Маріанская 2.

P № 68.97(3)

△ v A

~~P № 90.90.1(3)~~

v



51787

Дозволено Цензурою  
Варшава, 7 Августа 1901 г.

## תכּן הענינים

<p>ברית מליה . אידיליה מחיי היהודים כמבריה .          שיר . שאול טשרניחובסקי . 216—232          לדמותו הרוחנית של י. ל. פרץ . למלאות          יובל שנים סיום תולדו . (עם תמונתו) .          י. קלוזנר . 233—239          אנתות הגבור . שיר כפרוזה .          ה. ד. נאמבערג . 240—245          שירה חדשה . (חזיונות ומגנינות" מאת ש.          טשרניחובסקי . ספר שני . תרס"א . היצאת          תושיה" . א. י. פאפירנא . 246—263          קרית ספר . I . דבוי זמר . II . מעמק עכור .          III . ספרות החיים .          ד"ר מ. י. ברדיצבסקי . 264—274          לתמונת ריא שולמאן . תולדתו ותמונתו .          י. י. ווייסבערג . 275—280          ר' יחיאל מנדלסון . תולדתו ותמונתו .          רוד צמח . 280—302          מחזות עתיקים . I . ערבח הכוטה . II . צאן קדשים .          ד. י. זילבערבוש . 303—308          מפני מה מאריכין ימים ? מעשה שהיה .          י. דינעזאקן . 309—327          ארץ הפלאות . שיר .          א. ש. שמיון . 328—329          סוד המחיה המכעית וערכה בחיי האדם .          ד"ר ד. שפירא . 330—344          לפני רוּדף . (תמונה מחיי בני עמנו במדינת          רומיניא) . א. זינגר . 345—355          עלים לתרופה .          עי.וו. מארלאווסקי .          עם הנספות והנהגות מאת          הר"ר נאמטליעב . 356—371          ר' יצחק יעקב ווייסברג . תולדתו ותמונתו .          יחז" . 372—275          הגבנת . ספור .          ש. א.ש . 376—384          מודעות .</p>	<p>קו—הישר . מאמר ראשי .          נ"ס . 3—31          מספורי החסידים .          י. שטיינבערג . 32—44          משורר לאומי . תולדות המשורר ד"ר י. קאמינער          (עם תמונתו) . חיי קאצענעלסאהן . 45—68          וו. סולוביוב ויחוסו לשאלת היהודים          והיהדות . (עם תמונתו) .          ב. נ. סירקין . 69—81          זכרונות ימי נעורי . החסופים .          א"ש פריעדבערג . 82—101          שתי קערות . שיר .          דוד פרישמאן . 102—105          ומרד—ליל . שיר .          ק. א. שפירא . 105          ר' מאיר איש שלום . תולדתו ותמונתו .          ד"ר ש. ברנפלד . 106—112          ליעקב . שיר .          י. קפלן . 113—117          עולם חסד יבנה . השקפה היסטורית .          ד"ר ש. ברנפלד . 118—144          בילה המשנעת . ציור .          י. ברשדסקי . 145—149          מושך בעול . ציור .          הנ"ל . 150—158          לשאלת התרבות .          ד"ר מ. י. ברדיצבסקי . 159—164          בעד מנבעת . ציור .          א"ז ראבינאוויטש . 165—169          הביתה . ציור מקורות התפתחות התנועה          הציונית ברוסא הקסנה .          ש. ל. צימראן . 170—185          שמעיה המשנע . ציור .          ניסן מורב . 186—194          שתי הלחם . ספור .          יבנה"ז . 195—215</p>
---	---





## הקו הישר

מן השאלות והמסקנות עד בכורי רעיון הלאום.

א.

„אם אין אני לי מי לי“.

הנני משקיף לאחור על הדרך אשר עברנו בה כעשרים שנה. הנני זוכר היטב את המצפצים הראשונים — ולא לחרפתם, כי אם לכבודם כן אקרא להם — שבראו ניב שפתים לרעיון הלאום בקרבנו בתבניתו החדשה. גם כמו חי עומדים לעיני אנשי ריבם הראשונים, אנשי הריב שהיו אחרי כן לאנשי שלום. אזכרה ואראה, כי נקובי אנשי ריב השמיעו אז דברים שמטיפי הלאום כמו חרשו אותם עתה. הגלגל החוזר בעולם הפך לא רק את הקמיגורים לסניגורים, כי גם את הסניגורים לקמיגורים. הנני זוכר את כל הרברים ההם לא כקורא, כי אם כסופר. לא כמתבונן מרחוק, אך כלוקח חבל בהם וכעומד בתוך. בעבודה זו אשר אין בה שביתה ועמידה, בעבודת איש שחובתו לראות, לשפוט, להעמיק חקר ולהודיע את הגיוני לבו, בעבודת סופר עתי שהוא אנוס להחליף את שקלי הון רותג בפרומות קמנות לפזון בכל יום ובכל שעה. יש רגעים של חשבון הנפש, יש רגעים שחפצו מתעורר בקרבו בכל עז לחשב עם נפשו ולהתודות לפני נפשו הוא מה היו דבריו ומה הם עתה, כמה שנה ובמה תקן את המעות, ואם לא סר מן הדרך הטובה ויפן אל רהבים ושמי כוב, ואם לא השיארו יצרו לעשות מטעמים לקהל, לשית בחלקות למפלגות שהשעה משחקת להן ולשחות עם הזרם. והחשבון הזה יותר שהוא דרוש לו לנפשו, לכבודו, הוא דרוש לחפץ הקהל. לא דבר ריק הוא להטיף לעם, להיות יועץ לרבים, לחוות דע ולהאיר נתיב להמון קוראים תמימים. טוב אפוא כי יהי ודוי סופר כזה לא ודוי בלחש, כי אם בקול רם, אולי יתודה גם הקהל עמו.

כי אמנם הסופר העתי והקהל אגודה אחת המה, ואין נוח בין הרבקים. האנשים אשר לא הסכינו באלה, אשר לא למדו ולא שמשו די צרכם במקצוע זה. חושבים לתומם, כי הסופר העתי הוא אחד משנים אלה: או איש אמת, מביע כמעין את דעותיו, כמעין נובע אשר לא ישאל אם מימיו דרושים לאיש ואם יפיקו רצון או לא. או הוא איש מזבים אשר יראה ובחן לצון נוטה הרוח. זה דרך כסל לאנשים אשר יבינו מעמ לראות אך קצה מזה וקצה מזה. באמת רבים רבים מן הצדיקים ומן הרשעים הגמורים האלה ישנם סופרים אשר רוח הקהל הוא רוח המושל בהם בלי אשר ידעו זאת ובלי אשר תעלה מחשבה על לכם שדרכם דרך חנפים, כאשר גם יש קהל שהסופרים ישימו רגלם בו וימסכוהו אחריהם והוא לא ידע כי דעתו דעת הקהל אשר בה ישתבח דעת סופרים היא. אם הספרות היא ראי בדלח לתמונת החיים הסובבים אותה, הן לא תוכל להראות כל הימים תמונה ותבנית אחת, בשגם תמונת החיים חליפות וצבא לה, והסופר גם הוא איש חי ולא גו חנום. והוא

רולה את דעותיו טמקור הקפכה של הנסיון והמקרים, של המראות והמעשים ההולכים וקשהתנים לעיניו. ואם יאמר לפעמים מרשיע נמהר, כי חליפות עם הסופר והוא מתהפך כחמר חותם, הוא שוכח, בזרון או בשגגה, להוסיף על דבריו כי חליפות עם החיים, ואם לעומתו יקום מצדיק ומוכח כל עון למחות כעב פשעי כל סופר ותהפוכותיו ולאמר, כי המקרים שנו את מעמו ואת תורתו ואת דעותיו, הוא שוכח, כי לא כל המקרים ראויים לשנות דעות איש, ויש מקרים עוברים כצללים, ודעות איש הגיון וחקר דרושות להיות נכונות מאד ואל לסערות מקרים להזיון ממקומן, ולכן חובה לצרף לברר וללבן מה חובת סופר ומה חובת קהל, מה תורת הנסיון השלמה ומה זעועי המקרים וחליפות קלות.

אני הייתי אחד הראשונים שקמו לבקר את הריר פינסקר, כותב המחברת „אויטא-עמאנציפאציאן“. אין אני מעלים את הדבר, אך להפך, הנני מתפאר בו, יען כי נלחם נלחמתי תמיד לדבר אשר היה בעיני דבר אמת ומוכח העם, בלי שים לב אל אשר יאמר הקהל. זה קרוב לעשרים שנה, ואני אז סופר צעיר, כמעט פתח הסטדר, ואם יש תקופה אשר בה הסופר קפפש וקתפש כרגליו למצוא יסוד מוצק תחתיהן, אם יש תקופה אשר בה הוא כהול על מה שיאמרו עליו הבריות. על מה שישבחוהו או שינאצוהו, שיקשרו לו כתרים או שיעפרו עליו בעפר, הלא היא אך תקופת הנסיונות הראשונים במכ"ע שטשתוקק להיות רצוי לרבים. ולא רק בגדר הייתי אז במועדי, כי גם סער התחולל עלי בשצף קצף. הימים ימי רעמים וזעזוע, והעם השתוקק לשמוע מלה שיש בה גאולה ותקוה, והיה כל אשר השמיע מלה כזאת וישאוהו על כפים, וכל אשר נועז להשמיע דברו כחוקר וכקטן. אמנה היה בעיני העם כרוצח אכזרי, ויהי צפוי כמעט להיות נידון בדינו של לינמש („עביד צבור דינא לנפשיה“).

ואז כבר היו אנודות קמנות, כבר החל רעיון חבת ציון להחם את הלבבות, וכל מקום שיש חברות, שמצטרפות ועולות למפלגה אחת, נקל מאד להתוות הו על מצח איש עומד מחוץ לאנודות לשימו למשל ולשנינה כי הוא זה עומד כנגד, כי הוא זה מוקש ומכשול. איש מודיע לחברו, אנודה לרעותה, מתלחשים, מתלפפים מכתבים ומקבלין דין סן דין, והדבר שהחלתו כחוט השערה, במשך התגלגלו מאיש לאיש יהיה לתר תלול. או יהיה הדבר לענין לסופרים להתקוטט עליו, ונודע איך רובם מהקוטטים. תחת משא ומתן של הלכה, איש מתגולל על חברו, איש איש חותר לנצח לא את דעת חברו כי אם את חברו. או יש אשר יביא את דבריו, ולא את כל דבריו ולא את רובם כי אם את הדרוש לו, למען קשור את הלשין של זהורית בראש חברו.

בררך הזה תקום מהומת סופרים, ואחרי אשר התגלע ריב לא יוכלו לנמשו, כי הריב הראשון כבר הפך את הסופרים לצוררים, יען בי עבר עברו את גדר הענין אשר בו דעותיהם חלוקות ויגעו איש אל רעהו ויהי זה עולב וזה נעלב ולא יוכלו עוד דבר איש את רעהו לשלום ואיש מהם לא יוכל להודות על האמת גם בראותו כי שגה, או — וזן רעה חולה מכל — בהיות הדבר לענין למכ"ע מתחרים, שאחד מהם תופש דעה זו והשני דעה אחרת, והם כמגנים על דעותיהם ולא ירעו כי האורב יושב בחדר ויצה"ר של תחרות מנהל ברסן מתעה את מלחמת הדעות. כל הרברים האלה פרעו ויפרעו פרעות תמיד במלחמת הדעות לשיטה לזעזוע ולהסירה מדרך האמת וההגיון. וכן היה גם בראשית חיבת ציון. על אלה וכאלה אין להתעצב ואין להשתומם הרבה. איש דעת יבין, כי אין להמלט מהם, והוא גם יבין, כי אין להשען עליהם, כי כמהם כאין, עם הזרם באו ועם הזרם

יחלפו, ואך הבל ומעשה תעתועים הוא להעלות מתהום הנשיה דברי אהבה או דברי שנאה כאלה שהם כקצף על פני מים.

ונקל להבין כי בשימי עין לאחור אל מלחמת הרעות ההיא, אך מלחמת הרעות תהיה לנגד עיני, וכל האנשים וכל הסכסוכים הקמנים וכל הגדופים הגדולים או התהלות הגפרות יעלמו וזכר לא יהיה להם. הנני סְחַדֵּשׁ בקרב לבי את כל הַלֵּךְ-הַרוּחַ, את כל עבודת-המחשבה שעוררתי לבקר או את ה"אוימָאֵעֵמֵאנְצִיפֵאֲצִיָאָן"; הנני בוחן ובודק את דעותי או ועתה: אם הדברים שכתבתי או אין מקום להם עתה, אם לא נכשלתי או איני אינני נכשל עתה כמעט ד' או אחרת, בנמיה זו או אחרת, והנני מוצא, מלבד פרטים רבים, שני דברים ראשים: א) כי דברים רבים שעליהם העירותי אז, מודיעים רבים כן הציוניים עתה; ב) כי דברים רבים שכתבתי אז עומדים בתקפם גם עתה, נושאים בבר עם הציונות החדשה. אין אני מבקש כבוד ועמרה ומשרה, ואין רצוני לקנות את הבכורה לרעיון זה או לרעיון אחר. הסופר אשר לנכח האמת דרכו אנוס להזדרז גם מן הנאיה גם מן ההכנעה המְעֵשָׂה שיש בה נאיה מסותרת. התגלות הרעת לא תהיה תמימה ושלמה אם יהיה בה שִׁמְץ דבר עשוי כזה. ואני אמרתי לבלי העלים אף תהור אחד שבלבי, אם כה או כה יִרְאָה בעיני הקורא, על כן עלי לאמר: באחת נבדלתי מן הלאומיים וחובבי ציון הראשונים, והיא — הם קבלו את הדברים הראשונים תחלה בלי בקרת, או כמעט בלי בקרת, בנילה וברעה, ורק אחרי כן, ברבות הימים ובהשתרג למודי הנסיון החלו לבקר, ואני קבלתי את הדברים הראשונים בבקרת ההיא. בתלונות ההן, בהשגות ובמחאות, בשאלות ובספקות הם שנולדו להם אחרי כן. ועוד הפעם עלי להזכיר, שאין אני מתפאר בדבר זה, ולהפך דלוגי זה לא היה עלי אהבה, אך אין לשנות את הדברים אשר היו. הקול נשמע אז: אוימָאֵעֵמֵאנְצִיפֵאֲצִיָאָן. ויפה העתיקוהו: אם אין אני לי מי לי, ויפעל או פעולה אדירה מאד, אך בלי משים זכר או איש הרעת את המאמר הסמוך לו: וכשאני לעצמי כה אני.

אולי נעים היה לשכוח את המאמר השני הזה, אך חובה היתה לזכרו, למען רדת, כי לא מעשה יום אחד הוא שיתן העם העברי זכיות לנפשו, לא מעשה יום אחד ולא מעשה דור אחד. יהודים יֵעֲשׂוּ אגודה אחת, הלאה חסר לאומים, אין לנו חפץ במדת הכנכת אורחים ובזכיות הנתונות לנו מאת זה או מאת אחר, נעלה כולנו בהמון לאחת הארצות הריקות ויסרנו לנו שם מדינה וממשלה. נזכור נא, כי ציון לא היתה עוד אז חוהם תכנית הד"ר פינסקר. כמעט אחת היא לו ארץ ישראל או ארץ אחרת, ובלבד שיעלו היהודים בהמון ובמהרה.

בתור אות-נפש, התגלות רגש. התעוררות לב היתה המחברת ההיא חביבה אז, והיא חביבה גם עתה, וראויה עוד עתה לְהִקְצָא ביד כל איש מן הציוניים, כזכרון טוב לראשית הרעיון ומחולליו בתקופה האחרונה, אך בתור הלכה-למעשה או שְׂמָה מְסִימָת בְּמִצְרָיִם הן לא תעמוד עתה בפני הבקרת, וגם אז מצאתי בה את אשר מצאו אחרים עתה. הן לא ימצא עתה בין הציונים השלמים איש אשר יאמר לבנות מנדל כזה וראשו בשמים: נעלה, נצא בהמון, ניסד ממלכה! גם ה"יודענשטאמם" של הירצל היה הוראת שעה, אימפרוביזציה כזאת, שנורקה מן הלב, מן העט, בכח וברגש, אך בלי שים לב אל הנאי החיים. גם החבור הזה הוא זכרון חביב, מניף יקר לתולדות הציונות, ובכחינת הספרות רגש-הנפש אולי יקר הוא בגלל הכיפותו ואי-אמצעותו מהדברים שבאו אחרי כן בדעת

צלולה, אך כתור מאיר נתיב לעם גם זה גם זה חיוני אשר יוכל להביא לידי רגש, ולא לידי מעשה.

הנה בא האות והמופת! שוו בנפשכם כי לא היו סופרים מבקרים, לא היה כל מכשול וריב, אל תהבוננו אל אשר מחוץ אך אל אשר בקרבת המעוררים ההם. מן המחברת של הד"ר פינסקר יצאה חבת ציון, ובגלגולים שונים הביאה אל יסוד הועד האדיסי, ומן המחברת של הר"ד הירצל יצא הקונגרס הציוני. גם פה גם שם אתם מוצאים חליפות — לא אני, לא אהה הקורא, לא חברי ולא חבריך, אך הזמן שנה, והנאי המצב שאין לשנותם הכריחו למה לענין הכנית כזאת וכזאת. אויטאעמאנציפאציען — ואולם אחרי כן הוכרחו לבקש רשיון ליסד חברה לתמוך ביד בעלי סלאכה ועובדי ארמה. היתהכך — שני הפכים בנושא אחד? אין לנו חפץ בזכויות. כן היה הקול הקורא, ובאחרונה, גם בשביל זו צריכים היינו לבקש רשיון? היתהכך — אמרנו לעלות בהמון, ואחרי כן אנו אנוסים אך לתמוך ביד העולים לאט לאט? ואם כן שני האנשים את דעתם ואת מעמם, בנדו, מעלו וכו'! או יקעין זה גם בציונות החדשה. בתחלה יודען-שמאמ; כולנו יודעים מה הוא „שמאמ" מיוחד ליהודים. ארץ ישראל לא נזכרה ולא נפקדה, אחרי כן נוסף גם המקום הנבחר, ואולם השמאמאנתמעט, ויהי לאפפנמליך-רעכמליך. תיובתא דהירצל אדהירצל. אפפנמליך-רעכמליך היה למשארטר — עוד הפעם תיובתא.

כל האנשים הבאים עם תיובתותיהם אחרי כן הם היו שקבלו בתחלה את התורה בנעשה ונשמע וינאצו את המבקרים. אני ראיתי גם במחברתו של פינסקר גם בזה של הירצל את „כף ירך יעקב", או כאשר יאמרו בשפת העמים את „עקבו של אחילס", לא בגלל שלא חפצתי או בקבוץ גלויות, או בגלל שהתחיה הלאומית לא היתה גדולה ונחוצה בעיני כמו עתה, אך באשר לא ישקה בעיני גומת ההתרנשות, ויען כי לבי אמר לי, כי לא די לקרוא קריאה גדולה: מול וצא, אך חובה לשים לב אל מצב היהודים בארצות, אל יכלתם ואל הונם, אל הכנתם ואל כשרונם. הריב לא היה ריב ע"ד המטרה כי אם ע"ד הדרכים. ע"ד המטרה יכלו המתבוללים לריב, ואולי גם רבי החסידים. הראשונים אינם חפצים להבדל מקרב עמים אחרים שבהם כבר שקעו את נפשם, והאחרונים חפצים להיות בגלות כי כן צוה ה', זה ה' אשר בשמו ידברו כל החפצים לדבר. ואולם אם היו בינינו ספקות ואם יש בקרב בינינו, הלא נונעים הם אך אל הדרכים, איזה מהם טובים, איזה מהם יקרבו ואיזה ירחקו מן המטרה.

להחיות את הלאום ולהבדילו ולקיימו ביחודו ובמטרת גועו — כלנו חפצים. מדינת יהודים, רשות עצמנו. זכויות נתונות לנו בידינו בלי עוד מור — מי מאתנו לא יחפץ? השאלה היא אך עיד הדרכים, וביחס אל שאלת הדרכים חשבתו למצוא או במחברתו של ד"ר פ. עקבות דמיון עו ונמרץ שאיננו שם בפלס את אפני המצב ואת צרכי ההנה. כצעקת לב כואב ונפצע ונשבר היו הדברים ההם יקרים לי, אך כהלכה פסקה ובתורה שלמה לעם שואף לשמוע מה לו לעשות — היו זרים בעיני בתמימותם. כבר אמרתי אז עם לבי: עלינו לעמוד על יסוד קורות הימים. אם טוב המצב הזה או לא, אלפי סבות במשך הרבה הרבה דורות יצרוהו ויעצבוהו בתכנית זו. הננו יושבים בארצות שונות והננו נאחזים וקשורים בהן, יש שאנו יכולים לעשות דבר למכותנו. ויש — שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. נקל לאמר ליהודים כאשכנז: צאו ועלו, אך הם לא יצאו ולא יעלו, יען כי אין הם חושבים את נפשם כלאום בודד. ואין עוד מצבם רע ואיום עד כי ילחצם לצאת. ואין גם יכולת ליסד מהר מדינה. הן גם נקל לאמר ליהודים מה: קחו את



מקלותיכם ואת תרמיליכם וצאו, והם אינם מוכנים ואינם מוכשרים. דבר זה הוא חסר עוד את התנאים, את ההקדמות, במקום זה — את הרגש הלאומי, במקום אחר — את ההכרח שאין להמלט ממנו, עוד במקום אחר — את הכשרון וההכנה. עדי שההקדמות האלה תבראינה אין לנו לזוז מן היסוד שאנו עומדים עליו. חשבתי אז לדרשנות שאיננה מחשבת עם החיים את השלכת הנעל על כל הזכויות, על כל יחס היהודים אל העמים. מוחי לא יכול סבול את הקפיצה הנוראה הזאת קפץ ודלג על פני כל הטצב הרוה שנברא ושהפתח במשך אלפי שנים. לא חוסר אהבה, כי אם אהבה רבה מאד לעמנו צוּחַני אז לשאול שאלה: אם יכולים זינו לעבור על פני כל הרוה ולהסיה דעתנו ממנו. אם יכולים אנו לנתק את מוסרותינו ולאמר לעמים „שקילו מיבותיכו ושדי אחזירי”, אם אין אנו אנוסים במקום שיש לנו זכויות לשמרן ולהשתמש בהן למען נחיה, ובמקום שאין לנו עוד זכויות להשתדל להשיגן למען נחיה?

שתי המלים האלה: למען נחיה היו בעיני מאו עד עתה יהד ופנה לכל עניני הלאום, לכל תקוה ועתידותיו. התנאי הראשי לכל ההצעות, לכל התקונים ולכל החדושים הוא שנחיה ולא נמות, שנהיה בריאים, חזקים, משכילים, חרוצים, מאושרים, שתהיה לנו שארית טובה ואמיצה, שגזענו לא ייבש ויונקתנו לא תחדל. זה היה וזה הוא בעיני תמיד יסוד היסודות. ולכן הנני חרד ונבהל על כל דבר שהנני דואה בו כי יוכל להשיא את דעת העם להדל מעבוד. מההפתח. להקל ערך הדברים שיש לו, לפזר את הזנו, לשכוח את כדעו. אני אסרתי אז בלבי: העמאנציפאציה בכל קלוליה, בכל הפרצים שעשה בה הזמן, אולי נהפכה לכלי אין חפץ בו. אבל היא דבר אשר קורות הימים עשוהו, ורק בדרך קורות הימים יכולים אנו למצוא יסוד אחר, אבל רק בדרך התפתחות הדורות. ולא בדרך מרידת פתאום. כי גם אם אנחנו נשית יד כולנו למהפכת פתאום כזאת, העם לא ילך אחרינו, ואם ילך אחרינו. אך שואה נמיט עליו. לא נביא הייתי, ולא אומר כי חזיתי מראש את כל מהלך המקרים אשר באו אחרי כן ויאשרו ויקימו את דברי אלה כהוכס, אך מתבונן הייתי בעינים פקוחות, ואצרף אל חוץ העתיד את מצב ההוה ואת כל התנאים הקיימים. ראיתי בהשכמה את אשר ראו חברי בשעה מאוחרת; שערתי תבף להתעוררות את ההתקררות שבאה אחרי כן, ודברים שמשמיעים עתה, לא טהננדים אך סמטיקים לעיין, יכול אני להראות בין המאמרים שכתבתי אז, ואני כתבתיים אז יען כי בכל לבי הייתי גם אז לאומי וציוני-קולטורי, גם אם השמות האלה לא נודעו וגם אם לא נקראנו בהם, או גם אהב לא אהבנום.

החזיון אשר חוה פייסקר היה בעיני עתיד רחוק מאד. עתיד נהדר. סקוה, מפיק זיו ונהורא מעליא, אבל רחוק מאד. וקכנה היתה אז לסופר לעמוד בשער ולהודיע, כי לפי דעתו עתיד זה הוא רחוק מאד. נקל לו לעשות רשם נפלא, אם יעמיד ויבשר, כי בעוד חמש שנים יהיה קולנו נשמע מסוף העולם ועד סופו בתור עם צולח ועשיר וחכם ואהוב בין כל העמים. הוא יודע דבר זה ברור. אין ספק כי בשעת בשורה יעשה רשם נעים בלבבות כל השומעים, אך אחרי עבור חמש שנים לא יוכל להרים ראש, אם עוד יזכרו האנשים את הבטחתו. ראיתי אז את המדבר הגדול והנורא המבדיל בין מצבנו עתה ובין בעתיד ההוא. מצבנו עתה נראה בעיני כמקצוע גדול, רב הדאנות והשאלות, הסכסוכים והקלקולים, שאנו חייבים לעסוק בהם לכל נרד דומה. הסב עין העם אל הנקודה המאירה והרחוקה ובמול היש של כל המעכד הנכחי כאלו איננו. נראו בעיני, סנקודת האהבה הלאומית, שראשית חובתה היא הקיום וההצלה, בדרך לא טובה. ועל כל דברים האלה

הלא עמדו טובי חו"צ וציונים אחרי עבור ימים ושנים. בוא באו לידי נסיון וילמדו, כי אין לעשות בחפזון, כי חובה להבין הכנות, כי גם המצב ההוה עם צרכיו ממיל חובות ידועות. בוא באו אחי כן איש עם בחינותיו, איש עם מופתיו, העיוניים או המעשיים, להתראות, כי אין לדחוק את השעה, ומי שלא טרח בע"ש לא יאכל בשבת.

## ב.

### המולדת היא הכל.

הפתגם הוה יצא מתחת עם סופרת יהודית-אמריקאנית אָמא לאצארום, שהיתה אחת החלוצות הראשונות לרעיון הלאום, וגם אותו קבלו הראשונים בחרוה ובסלודים, בלי בקרת. לפי זה אין אדם חשוב יהודי בגלל שמרו את תורת היהודים, ולא באשר יש לו תרבות עתיקה או חדשה לפי טעם היהודים, אף לא בגלל אשר יש לו קורות ודורות מאז ועד עתה שִׁמְשֶׁהפּוֹת אותו עם כל היהודים, וגם לא בגלל רצונו גם מהיום והלאה לחיות עם בני עמו, לחיות "חיי יהודי", אם כתבניתם העתיקה או החדשה שבחדשות, לנצור קסרה עמו, לפתח ולכפר את מהנות הרוח הגנויות עתה בקרבו כבן לעמו. כל זה לא יזכר ולא יפקד — הכל היא המולדת, המין, היחש, הגזע, וזולת זה אין דבר. מחמד רסול אלא — כקריאת המושלמים. אין בלתי אלאח ומחמד נביאו.

מאז ועד עתה הסכנתי מעט אל דרכי הצמרנים, הקצוניים, ואדע כי יש ללמד עליהם זכות. על פרשת דרכים בין דורות ובין דעות, טוב כי יקומו כסוללי דרך, כמכריזים, אנשים שאין דעהם עמוקה ומדקדקת וכיללת ועשירה כל צרכה, וקראו קריאות מערישות, מרניויות, מעוררות-מרד, הופכות מהפכה כאלה. דברים יתר עמוקים, צלולים, ברורים, מתונים יחמיאו את המסרה, ועכ"פ יחמיאו את המסרה ביחס אל המון העם הנתפש אך בדברים חדשים, באמרים קצרים, מתלהמים ושנונים. הדברים העמוקים, הבקרת, המתנינות בוא יבואו אחרי כן, והקצוניים בעצמם מדי יוסיפו דעה, מדי יוסיפו נסיון, אף מדי יוסיפו ימים — ובלבד שלא יזקינו — יחלו לשים פלס לרוחם, יחלו לבאר ולגדור את דבריהם הראשונים לאמר: כן, דבר זה נכון, אבל עוד יש לשים לב לזה ולזה. הדבר השני גם הוא נכון, אבל אין לשכוח כי מתנגדינו אוטרים כן וכן, וגם הם נמוקם עמם בשעור ידוע, ועלינו לשער בדיוק את השעור ההוא.

אז תחל הגבלת התחומין ושימת הגדרים לכל דעה ולכל מעשה, או תחל עבודת הבנין. וכשבונים אין בונים בלי נבול, בלי הבניה, ממעל להנאי הזמן והמקום, ואז כבר יש לדבר שעור. בעוד אשר הכרוז הראשון, הגמור, הוא המיד דבר שאין לו שעור. המולדת היא הכל — כן, בשעור ידוע נכון הדבר. הגנו לאם, ודברי לאומנו עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, חסרים הנאים ידועים ומלאים וגם עודפים ביחס להנאים אחרים. אין אנו עם ככל העמים, ואם במדה שנמור להם נמור גם לנו, או, בחפזנו להיות מדייקים היטב, עלינו יהיה להחליט, כי אין אנו עם. אבל חובה עלינו לגדור את הדבר ולהעסיק בו עד תכלית. עלינו להבין, כי כל עם הנרו עם בשתי תכונות. דהכונה

הראשית והראשונה היא המבעית. בני כל עם קרובים איש אל רעהו יתר מקרבתם אל בני עמים אחרים, דומים איש לרעהו יתר מהיותם דומים לאחרים, יען כי יצאו ממקור אחד ויען כי לא שבת מטהרם, ועל כן הנה הנם עם אחד לפי טבעם, ולעם כזה יש רשות להוטר ולהתכונן ולהשתרר לברו, וזאת אומרת לעמוד ברשות עצמו ולשמור ולפתח את כל הדברים המיוחדים לו — את שפתו, את מנהגיו, את נמוסיו, כחפצו, וזאת היא התכונה השניה התלויה במעמד.

אנחנו הננו עם בגדר הראשון, ואין אנו עם בגדר השני. הננו עם עפ"י ההוראה העיקרית, המבעית, האתנולוגית, ואם לכל עם כזה יש רשות להחל לחיות חיי עם, גם לנו הרשות הזאת. אך אין אנו חיים חיי עם, וזה דורות רבים מאד עברו עלינו ולא חיינו חיי עם כלם או מקצתם וכפני זה חסרנו הנאים ואפנים, סגולות וקנינים שעמים אחרים מצוינים בהם.

אם יש לתת לדבר הזה דוגמא לא-מדויקת כל צרכה, אך קרובה, כי עתה נוכל לרמות אל המצב הזה גם את דבר המשפחות. התכונה הראשית של המשפחה היא קרבת המולדת. כל אנודה אנשים ונשים צאצאי אב אחד וקרובים זה אל זה מאד הם משפחה. יש אשר הם גפרים בחוות פניהם, בקולם, במבטאם, בהלכום; יש אשר הם גפרים בנמות רוחם, בטעמם, במדותיהם; יש אשר הם נבדלים בזה, ודומים איש לרעהו בדברים אחרים שאין העין והחקירה שולמות בהם. ויש שאין להפוש את הרמיון הזה בדור אחד כי אם במשך דורות, מפני שהדברים המיוחדים למשפחה מתגלים לפעמים כסדרם ולפעמים שלא כסדרם, לסידוגין. לפי זה עצם קיום המשפחה הוא יחס-תוריים משפחה. המשפחה היא משפחה בעל-כרח, כמו שהבן הוא בנו של אביו בעל כרחו, ויכול הוא להיות ברצונו בן טוב ומקשיב ונאמן ואוהב, אך לחדל מהיות בן לאביו לא יוכל, אפם כי יוכל למרוד באביו, וגם אז יחשב אך כבן מורד.

המשפחה היא אנודה טבעית, ולאנודה כזאת יש עפ"י רוב דברים מיוחדים לה, גלויים או שאינם גלויים, ינראים למהבונן בסקירה ראשונה או אחרי חקירה עמוקה, למהבונן אל דור אחד או לצופה כמה דורות. בגדר זה דומה המשפחה המבעית אל העם המבעי. עתה יבוא הגדר השני. לכל משפחה יש רשות, ועכ"פ כן הוא החק והמנהג, לנהל כלכלת בית יחד, כאשר יש לכל עם רשות לעמוד ברשותו ולכלכל את עניניו.

אבל אין זה תנאי מוכרח. גם אם בגלל סבה זו או אחרת אין המשפחה מנהלת את כלכלת ביתה לברו לא תחדל להיות משפחה. נקל להבין, כי נוח לה למשפחה, לשלומה, להצלחתה, לשכלול כל הדברים המיוחדים לה שיהיה לה בית ושתייה בעצמה צופיה הליכות ביתה. קלסתר המשפחה וצורת איקונין שלה תתמלא, הדברים שהמשפחה מצוינת בהם יתפתחו, ישתכללו, ילמטו, הדבקות והאחדות בין בני המשפחה הרכיבה. הסדרים שהמשפחה תחיה בהם ישאו בד בכר עם רוח כל בניה או עם רוח רובם, והצינו לעינינו תכנית נאמנה והתגשמות שלמה כמאויי הרוח ומהנטיית המובות הצפונות והכמוסות בקרבה. אבל אם לא תשחק השעה למשפחה, אם לא תוכל לשבת בשלוה, נברלת וקובעת מדור לעצמה, אם תהיה אנוסה לשבת כסניף למשפחה אחרת או כשותפת או כארח, ואם תהיה אנוסה לפזר את בניה ולהושיבם ברחוק מקום, עוד בגלל זה אין הכוונתה, תכונת משפחה טבעית פוסקת ובטלה.

משפחה כזאת לא תמלט מהיות זה או זה מבניה נבלע ונטמע, ומהיות התכרים המיוחדים שלה נפגמים ולוקים, מעוכים וכתותים, נהפכים לזכרונות ולגענועים או לסמנים

ולעתיקות, אך עיקר משפחה יש בה הרבה יתר כאשר בקבוצת בני משפחות זרות שיטכימו ליסוד להם יחד כלכלת בית וישבו יחד. הננו לאום בעיקר, ולא במקרה, במה שהטבע עושה אגודת בני אדם ללאום, ולא במה שהמעמד עושה אותם ללאום; הננו לאום בידי שמים ולא בידי אדם, ובגדר זה אין לנו אחים. אין להמשיל אלינו ולהחבירה, זאת אמרת: אין עוד אומה זולתנו במצב כזה, ולפיכך כל הכינים שהוסכמו לאחרים אינם מקבילים אלינו כל צרכם, ואין לחתוך את החבל הגרדי הזה בסייף, אך חובה להתיר את קשריו ואת נימיו.

עוד דונמא אחרת לקרב את הדבר אל השכל הפשוט וישנה לנגד עינינו דבר המינים. האיש הוא איש והאשה אשה לא בגלל הנשואין. כי אם בגלל היותם איש ואשה שהחלה יצירתם. רשות לאיש ואשה להזדווג, אבל אם לרגל סבה זו או אחרת אין איש נושא אשה או אין אשה נישאת לאיש, רשות הזווג איננו נישאת ממנו, ואצ"ל שהמין איננו נפקע, ואם יש נזירים ונזירות שנוזרים על עצמם עפ"י תקנות אחת החברות או הדרות פרישות מחיי זוג עוד אין הנזיר פוסק מהיות גבר והנערה איננה פוסקת מהיות אשה.

דבר זה ראוי לזכור אותו לכל החפצים לבטל את עם ישראל במול היש בגלל אשר הוא חסר טעב מדינה.

יש גם לאמר והיו הרבה דורות שאמרו כי כל אדם שאין לו אחוזה איננו אדם. כל אדם כזה היה, עכ"פ בימים שעברו, עבר כפוף לאחרים. אין אישותו, יחידתו של עבד נראית לעיני הבריות כזו של אדון. הנכנע, המכוון את עבודתו לצרכי אחרים, איננו יכול לגלות את נמיות רוחו, ובשביל שאיננו יכול לגלותו, הן הולכות ומתעקמות, הולכות וקתננות, וסופן — שפלות, ולפעמים גם אפס ותהו. קצה הצרות והשעבוד הוא שהעבד בעצמו איננו רואה את נפשו כאיש נבדל, אך כאיש שנברא בעד אחרים, כנפי רוחו קצוצות, והוא איננו יכול עוד להשתוקק. כי הגיעו לו ימים אשר אין לו חפץ בהם. מעמד כזה הוא מורה מאד, ובכל זאת, אחרי כל אלה, כל חובב אדם שנברא בצלם, לא ישלול מאת המשולל ע"י המקרים את כל הזכויות שיש לו מאת טבעו. לו יחפץ העבד הזה לחיות חיים שלמים ומלאים, כי עתה לא נבעט בו בגערת אכזרים לאמר: לך אין כל, אתה חסר כל אשר לבן חורין או רוב הרברים אשר לבן חורין. להפך, איש איש מאהנו יבין, כי יען אשר הוא חסר על בן רשות נתונה לו לדרוש את אשר הוא חסר

ועוד אין גם זה מדויק כל צרכו באמרנו רשות נתונה לו, כי באמת אין הרשות נתונה לו, אך היא בו, היא קשורה בנפשו, בחייו, כמו שתכונת המשפחה איננה תלויה בכלכלת הבית כי אם בנזע, והמין לא בנשואים, כי אם בטבע הבדל המינים.

לפי זה יכולים אנו להבין, וראוי לנו להבין היטב, כי העצדת הדברים על המולדת היא ראש פנה לקיום עם העברים בתור עם, בתור חטיבה אחת בעולם; וקרוב לשער, כי גם חכמינו שהניחו ליסוד מוסד: ישראל אעפ"י שחמא ישראל הוא, ולא רק מאמר כזה, כי גם מערכת דינים קבעו שעל פיהם כל יהודי גם אם יעבור על כל תורה כולה, גם אם ישים את גרדי החקים למרמס, גם אם יבגוד באלהי ישראל, יהיה אך ליהודי מוסר, ליהודי כופר, ולא יחדל מהיות יהודי, כאשר לא יחדל הבן מהיות בן לאביו גם אם יקללו, הם היו הלאומיים הראשונים — אם יש להעתיק את הכנוי החדש הזה לזמן רחוק ולהשקפות קדומות כהן. ובאמת גם הם לא יסדו את הדבר, אך הוא היה

מוסד מוסד במבוע המיוחד של יום היהודים שגבר היה עם לבדו לפני מתן תורה, ואחרי מתן תורה במשך השנים אשר חלו בהליכות הדת.

קורותינו שונות הן מקורות כל עם, ואולם יש דרכים שבהן נשתוו. יש גם עמים אחרים מחזיקים בדהם ונאמניכ לה ככל לבם ונפשם, ויש מהם שרואים את הדת כמנן וצנה ללאומם הפולאני הקאתולי, למשל, מעריץ את דתו לא רק כחרד וכמאמין, אך הוא גם רואה את דתו כראות חומה בצורה לעמו, חומה שהיא מסתהר מאחוריה ולהגן על נפשו מפני כל זעזע הזמן. דבר שהורכב, שנתחבר, שנהקשר קשר של קיימא עם האומה. כמעט איש איש מהם יאמר כי הנוגע בדה הוא כפוגע באומה, והחותר תחת מוסדי הראשונה הוא מהרס את האחרונה. זאת השקפתם, זאת השקפת חרדים, לפי תומם ומעמם. ואולם איש מהם לא יבטל את פולגיוותו בגלל קאתוליותו. איש איש מהם יודע כי: היות קאתולי הוא דבר לעצמו והיות פולאני הוא דבר לעצמו, ויכול אדם היות פולאני גם בלעדיו היותו קאתולי. ואולי הוא, החרד הנמור, לא יחשוב את בן הכנסיה האחרת כפולאני כשר כל צרכו, אך גם אה נפשו לא יציין כקאתולי סתם, כי גם, ולפעמים לא גם כי אם במרם כל דבר — כפולאני. יודע הוא: עם הפולאנים קבל את הדת הקאתולית בימי מעמשיסלאוו הוקן — לו, לקאתולי חרד, חשוב הדבר הזה, כמתן תורתנו לנו.

הוא איהב את תורתו כאהבתנו אנו לתורתנו. עמו שלו היה לפני קבלת הדת הנוצרית במעמד לא-נקי בגדר הטבעי (האֶתְנוֹלוֹגִי) ולא-ברור בגדר הכרטיני, הוא היה אז כחיתולי הילדות יתר מעמנו לפני מתן תורה. אבל הוא יודע שהוא פולאני מלבד היותו קאתולי ואין היותו האחת מבטלת כי אם כמלאה ומשכללת את השניה והיתה להויה אחת. זהנה על מופת זה ישיב מי ששייב: האיש הזה רואה את עצמו כפולאני, יען כי עודנו יושב בארצו ומדבר כלשון בני עמו וכו' וכו'. אך גם זאת היא תשובה של תהו, ונקל מאד להראות את בטולה.

הבה נשער נא כנפשנו עוד דמיון אחד שיש לו מקום בגדר הדברים האפשריים. העם הזה, עם הפולאנים — ונקל להבין שהננו אך דורשים משלים — במשך קורותיו בא עד הכרח הפזור. הוא גפוז בארצות שונות. דורות רבים עוברים עליו כתפוצות — אלף — אלפים שנה. אך בפזורו הוא שומר את עצם תמו, והעיקר, את שלימות גזעו. הוא שומר גם את דתו הקאתולית, אבל איננו מובלע עם הקאתולים האחרים. העם בפזורו איננו פוסק מהיות עם, אף כי איננו חי במדור אחד. הוא שוכח דברים שונים מתורת בית אביו, והוא מקדיש ומעריץ זכרונות אחרים מהדברים שנשארו לו כסמנים. רוב בניו שוכחים גם את השפה שהיתה להם מכבר, ואינם מדברים בה ואינם מכינים אותה, אבל יש מעמים חפצים להבינה, ושומרים אותה שמירה מעולה בגדר הדת או במין ספרות מיוחדת, והם אומרים: לא רק קאתולים אנו. כי גם פולאנים, או יש אשר יאמרו: בעיקר הננו פולאנים, והדת היא דבר בפני עצמו, אבותינו קבלו את הדת ואנחנו בניהם, וגם לנו יש השקפות ידועות. אז יקומו אנשים — נוסף נא לשער זאת כנפשנו — ואמרו להם: איך אתם פולאנים, ואתם מפוזרים, ולשון אחת אין לכם, וארץ אחת אין לכם — הלא יענו אותם הפולאנים לאמר: הננו פולאנים יען כי נשארו כמשפחה אחת, גם בפזורנו נשארו כמשפחה אחת; הננו קאתולים בגדר הדת כי קבלנו את הדת הזאת והיא חביבה עלינו מאד ואת משמרתה אנו שומרים (יאמרו החרדים) ואנו חושבים אותה כאמתית בקדושתה ובמהרתה כי גם אנו חושבים איתה כקשורה ומחוכרת אל אומתנו, אבל מלבד זה הננו פולאנים בשביל שהננו בני מין מיוחד ביי מיני בני האדם, מפני שהיינו עם במרם קבלנו

את הדת, מפני שאחרי שקבלנו את הדת חיינו במשך דורות רבים חיי עם גם בדברים שאין הדת שלימה בהם, מפני שיש לנו שפה מיוחדת אף כי איננה שגורה בפינו. חבל—יאמרו— שאין לנו מושב קבוע אחד, חבל שאין לנו שפה אחת, אבל אנו שואפים וזקוקים, ומי יוכל לשלול מאתנו את לאומותנו המוטבעת במבצענו? הלא יהיו כל הדברים האלה נכונים! ואם יהיו נכונים ביחס אל עם אחד, בהכרח הם נכונים ביחס אל כל העמים.

כאמור, עם היהודים הוא מין בפני עצמו, ואין למצוא דוגמאות לו או לקורותיו, לעניונו, למצבו, לצרותיו ולהקותו. ביחס אל עם היהודים נכון מאד משל הרומי *Exempla noa probant, sed illustrant* (הדוגמאות אינן מוכיחות, כי אם מכארות). דוכחה נמורה אין כאן, אבל באור יש כאן. הן יכולים אנו לצייר לנו כל עם בעל דת שהוא קיים עתה באומתו ובדתו ובמצבו השלם והאפן נהפך עליו והוא מתפור ומחוזק באחדותו בתוך פזור ודורות רבים עוברים עליו והוא איננו מהערב.

דוגמאות של ממש כאלה היו בכמה עמים ו"עממים" — אף כי גם הן לא מדויקות. היה היו, למשל, היוונים. הם התייחסו על היוונים הקדמונים, ובכח היחש הזה דרשו את תחית אומתם. גם אוהביהם גם הם בעצמם בחד לא יכלו, כי אולי אך מפת דם כחרדל מן הדם היקר, הקרמון, מרמס של בני אתונא נובעת בעורקיהם המלאים מרם התוגרים והמלאוים, אבל מפה זו מה תהא עליה? גם לה יש זכות. גם היא איננה במלה. איש לא כחד, כי אין הם יכולים להיות יורשים לחכמת יון, לשופרא דעלמא, ליפיפותו של יפת וההילניות בתור שמה כבר מצאה תלמידים מובהקים בין בני הנכר, אבל אין לבטל את יחש המולדת. הכל ידעו, כי היוונים הם נוצרים-אורתודוקסים, ועפ"י השמה העושה את הדת לעיקר רשות היתה לאמר להם: אתם נוצרים-אורתודוקסים וכמכם גם הרומינים גם הרומים, היו אפוא לעם אחד! לאומותכם במלה ומבומלת, ארץ אין לכם, היא בידי זר זה הרבה מאות בשנים, השפה הקדמונית איננה שגורה בפיכם, חכמת אבותיכם נתהה מן הארץ, והיוונית העתיקה נחקרה ונדרשת בשערים המצוינים בהלכה בברלין, בפאריז ובלונדון, וכל מה שהיה מן היפה והמשובח בהשכלת יון הקדמונית כבר קבלו מהם עמי אירופא, כבר כלתה נבואתכם ויצאתם!

הן היתה רשות לאמר בדברים האלה להם הרבה יתר מאשר יש רשות לאמר לנו, ואם לא היו מפורים כמנו, הן גם נרדפים לא היו כמנו, ובמדה ידועה היו גם הם והנם עוד עתה מפורים, ואיש לא חלם חלום להוציאם ולעקרם מאומתם ולהעמידם על הדת, אף כי הדת חביבה ונשמרת ביניהם מאד, ומדוע? אך מפני קיום המין! המין היהודי הוא שנוא, ולכן בוא יבואו גם המתראים באוהבים איש ונבואתו איש כחלומו: כה יפה התבל וכה נעימה, כה רבים המינים, ומה בכך — אם מין אחד יבטל! אנו הולכים לקראת התאחדות המינים דקראת ערוב הצורות, לקראת הזאבים והמלאים אשר ירעו באחד, לקראת כל החזיונות הגדולים והגאורדים אשר חזו חובבי האדם, והם מספרים לנו את החזיונות ההם, לנו בני הנביאים אשר היו את החזיונות! אבל מדוע יספרו לנו, ילכו לעמם, ינידו בנה, יסיפו לעשיר שיחלק את רכשו, ולא לעני שאין לו דבר ושםבקש חלקה קמנה כי יתיאש מלבקש ונמק בעניו, יען כי בכלל, לפי החזיונות היפים מאד והרחוקים מאד, אין מקום לרוכשי רכוש! חזיונות גדולים! האנו בוגדים בהם, האנו מתיאשים מהם? לא אנחנו, אך הם עושים אותם פלסתר, כלי חובלים לעני, לעג-לרש. הנו חזיונות לעשירים, ולעניים הנו לתם צר אשר הוא מבקש עתה.

אם לא כל איש סאמין, כי יש יום וחלקו בני האדם את רכושם חלק כחלק בשלום

ושלוח, ברצון ובתום, אבל רשאי איש איש מאתנו להאמין כי גם הדבר הנפלא הזה בוא יבוא. אך אם נלך בכח התקוה הזאת לאיש סמקרינו והצענו לפניו להוציא את כל רכושו לרשות הרבים, הלא יאמר לנו: כאשר יבוא היום המקוה לא אפרוש מן הצבור ולא אבנה במה לעצמי ולרכושי, שחד אשחד מכספי לכל האנשים אשר יהיו שלמים עמדי, ואם לחלוקה—שם אני, אך עד בוא היום המקוה ההוא מה אתה דורש ממני, ומדוע אך סמני הדל, מדוע אך את כבשת הרש אתה אומר לקחת בכח החזיונות? כמראה הזה הגנו רואים ביחס אל העמים המפורים.

דרש לא דרשו מאת אחד מהם להעקר מלאמו, הצע לא הציעו לפני אחד מהם לכפור בלאום ולהודות רק בתורה. גדולה מו: יכולים אנו לשער בנפשנו כל עם מעמי תבל הנכחים שיפול למשוואות ממעמרו המדיני והציל את חידתו, את מוהר גזעו, את משפחתו, את קשר יחוסו, וחשב לו את הדבר הזה לזכות יתרה ולכבוד גדול. ראה ראינו כי היו פילִהִילִיגִים שעזרו לפליטי צאצאי היונים לבנות את חרבותיהם, היו סלאוֹאִפִילִים שהלכו לעזור לצאצאי סלאוֹוִים להתאחד—היה היו בין האנשים האלה נדיבי עמים, חובבי אדם, מנן ומושיע לכל נדרף, היו כל אלה שחזיונות הנביאים, חזיונות האִחוּה באחרית הימים לכל בני האדם הגם כשא נפשם ולכל כדם חיי רוחם, ואולם אמר אמרו לנפשם: מה שיהיה הוא שיהיה, וכמען כלל את הדרך לאחוּה ההיא חובה לתת לכל עם את חופש הרוח למען יחיה כחפץ נפשו וכצרכיו שאין זולתו יודע אותם ככהו.

ואם כן טוב הדבר וישר, ואם הוא טוב לאחד הוא גם טוב לכל, כי אין אכן ואכן איפה ואיפה בתורת המדות, ואם כן יש משפט גם ללאום ישראל, ולא רק דת ישראל ראויה לחנינה, כי גם הלאום, ואם זועמים אותו—אך עָגַל הוא, ואם פומרים אותו, ורק אותו בחזיונות האחוּה, צביעות היא, ואם לו אך לו יאמרו: לך יש דת ולא יותר, משפט מעוקל המה מוציאים. ואנחנו לא נוכל לקבל את הנלוז כיושר, את השקר כאמת ואת הצביעות כתום, ועל כן חובה עלינו לבאר ולשנן לעמים, כי הננו ככל אחד מהם שִׁדָּח משאָהוּ ונפּוּחַ בארצות ושמר לא רק את דתו כי גם את שארית אופתו, כי—המוֹלַדֵּת היא היסוד.

## ג.

### מאזני משפט.

אמנם נכון ונחוץ הדבר לתת מקום נכבד, ואולי גם מקום ראשון בראשונים לרגש המולדת, נכון ונחוץ להבין כי הנבואה „לא ישבות ישראל מהיות גוי“ היא קימת לדורות, ואין תורה בלי עם, והעם יש אשר ישמור משמרת אמנים את התורה ויש אשר יעובדה דור או דורות אחדים ויש אשר יחמר במקצתה והקל במקצתה, אם הוא אך חי וקים ואם לא נפזרו בניו לפי שאל עיד לו תקוה להתנער מעפרו ולהתרוסס ולהתחזק.

הרגש הזה אם נקרא לו רגש מולדת או רגש לאום גדול וכביר הוא ככל עם אחר, הוא הכריח התיכון המכריח מן הקצה אל הקצה בני עם שדעותיהם שונות ולכותיהם רחוקים איש מאחיו כדברים נוגעים אל הדת, ואם הם, היושבים איש בארצו בשלוח, וגם אלה אשר הפך עליהם הגלגל עוד ארצם לנגדם ולא נעקרו ולא השלכו הלאה הלאה, אם הם רואים את הדבר הזה לחובה ולהכרח לחזק את עבותות אהבת המולדת ואת חבלי המשפחה מלבד הדת אשר תאחדם, מה גם אנחנו מחויבים להעזר בכל רגש, לאחוּה בכל כח, להבנות

מכל רעיון ומכל תשוקה. לחבב, למפח ולרבות כל משא נפש שיש בכחו לחברנו, לעודדנו, לתת ליעף כח ולאין אונים עצמה בכור העוני והתלאה!

הן אך בוגדים וקלי דעת המה האנשים האומרים: לא, לא נעורר בקרבנו את הרגש הקַמְתָּה הוה, יען כי כן עושים גם העמים, ולא לנו להתבולל.

כדבר הזה היו הקנאים הנוערים אומרים בימים ראשונים, וכל חוקי אדם וכל מנהגי עולם ונמוסיו היפים אסרו לנו בגלל „בחקותיהם לא תלכו“ בהרכיבם בְּרַכָּה זרה על חק קדמון הנוגע אל עבודת אלילים. הן זאת היא אך הלונת תעתועים ופתנם זר והפכפך. כל דבר טוב שבאומות אנו רשאים וחייבים ללמוד מהן, ונביאי האמת לא אחת הצינו לנו את העמים למופת ולא אחת יסרו אותנו בשבט לשונם כי נופלים אנחנו גם מן העמים הרעים.

האמנם רגש המולדת היא רגש רע? אם אין עון וסלף בקרבת משפחה אין פשע וגלוח גם בקרבת לאום, כי משפט הלאום כמשפט המשפחה, וכאשר יחשב לחמא למשפחה כי תשמום את רעותה ועשתה את ברית שלומה לכלי חובלים לחבל משפחות אחרות להסיג את גבולן ולהפריע שלום ביתן, כן גם יחשב הדבר הזה לחמא לעמים, וכאשר יחשב לעזות ולעריצות לאחת המשפחות לאכופ משפחות אחרות ללמוד את תורתה ולקבל את מנהגיה יאת זכרונותיה ולנמוש ולרמוס את כל אשר לה, כן גם יכתם עון זה אם יעשהו עם לרעותו. ואולם דבר זה איננו מחלל את מהרת האהבה, כאשר היא תמיסה וזכה. ורגש לאום לא ינאץ בגלל קנאת לאום, וגם לא יהיה לנו לזעיה בגלל אשר ישנם גם עמים אחרים סתחוקים איש לעמו ונאמנים איש לדגלו. הבט נביים עליהם ברצון ובאהבה, לא נגע באשר להם, ובמקום אשר אנו יושבים בקרבתם או ביניהם, יכולים וגם חייבים אנו, לא רק מפני דרכי שלום, אך גם מפני היושר והאמת, לשים לב גם אל צרכיהם, לכלי פנוע לרעה כאשר הנותנת כי עלינו להרום את ביהנו ואת קננו הרוחני ולהשליך הלאה את הדברים אשר נחלנו מאבותינו ולהדחק להכנס בהחום לא-לנו.

ודבר רגש הלאום הוא גדול ורב הערך לנו לא רק ביחוסנו אל העמים האחרים, כי גם ביחס המפלגות השונות בנו.

הנה מפלגת החרדים. היא זושבת לתומה, כי בשמרה את חוקי התורה היא פטורה מחובת לאום, מרגש לאום ומכל הדברים המסהעפים ממנו, יען כי התורה היא מנן ומעוז לרוח הלאום — אבל הנסיון מראה, כי במקום שם ייבש מקור הרגש הלאומי, גם משמרת חוקי התורה פושטת את צורתה הראשונה. המהורה, ולובשת צורה זרה. בארצות המערב יש כמה מפלגות קטנות של מהרדין שבמהרדין. האנשים מדקדקים כמעט אערקהא דמסאנא, אך כל האדיקות הזאת היא גם בעיני החרדים האמתים שהם רוב מנינה ורוב בנינה של כנסת ישראל בארצנו כמצות אנשים מלומדה. אין רוח תורה, ולכן היתה משמרת החוקים כמעשה סכונה. אין אהבת לאום, ויפרדו האנשים כמעט מקהל הגולה. אם הם אשכנזים הנם כמעט שונאים את היהודים הפולאנים, ואם הם צרפתים הנם שונאים גם את היהודים האשכנזים. נתפרדה החבילה, גמק הקשר, אין אחוה. אין כל ישראל חברים, אין רחמים ואין חפץ אחד.

וגם החרדים בארצנו—האין הם חסרים רגש לאום? האין גם טובי המפלגה הזאת רואים לרגל ענינים ומאורעות שונים, כי עפיי דיני שו"ע לברם אין לעורר את העם לעשות מעשה או להסנע מעשות מעשה נחוץ לכלל-ישראל? יש שאנו רואים כי חוכה על העם לנוור על עצמו להסנע מאחד הדברים — בגלל אשר בכור האומה וקיומה דורשים זאת. אם תיטיבו



לחפש גם בספרי השרע המצאו יסוד אף לדבר זה. תמצאו סעיף גדול או קצין, אבל שם דבו הדינים ודיני הדינים ושם הם גבלעים, והעם מורה היתר בכל הדברים הנוגעים לכלכלה י"ק הנמוך הכללי, הלאומי, יכול להראות בדברים כאלה את פעולתו. החרדים יודעים היטב, כי לכל דבר אשר יאמר עמנו לעשות דרוש כח רבים, והרבים אינם נמצאים באגודה אחת, אך יפרדו להרבה ראשים, והם חלוקים בעניני הדת, בכלליה או בפרטיה, ואם הדת לבדה היא המאחדת, וזולתה אין דבר מקרב, כמלה הטולדת, נעקרה האומה, או יכולת להתאחד אך המפלגות שהן שוות ברעין הכלית שווי בכל דברי הדת, ואם תאמרו לקרבי את השונים, אתם צריכים עוד לאיזה צד-שוה, לאיזה דבר כאחד, לאיזה יסוד כללי והיסוד הכללי הזה היא האימה העברית.

ואם הדבר כן הוא בחרדים, מה גם במשכילים ובנאורים ובמתבוללים למקצת. שם היתה תורת הכפירה-בעם לחורבן גדול שאין כמותו. האנשים האלה החלו במתבונן או שלא במתבונן להעמיד הכל אך על הכנסיה. על הקונפסיון. ולשנן ולחזור ולשנן יום יום ליהודים ולעמים שכל ענין ישראל איננו אלא קונפסיון, כמו שאנו רואים קונפסיון פרוטיסטנטית. קאתולית, וכיצא בזה. גם האימה הישראלית, גם קורות העברים, גם כל תורה כולה איננה אלא קונפסיון. מסמיע שנאמר דת, שהאנשים האלה הם בעלי דת שלמה ומאמינים אדוקים ועוסקים במילי דשמיא ואדוקים מאד בחוקי כשה אשר בשמו הם קיראים. באמת זו היא, כשונג או כמזיד, ערבותית נוראה.

הדת בתור דת היא רפויה מאד בין האנשים האלה, ומה גם ברור הצעיר, היא לא רק עתה רפויה, אבל היא גם הולכת ומתרופפת. בחוקי משה אין מדקדק, תורת משה אין לומד, וההכרזה המנוממת ו"הדיקלמא האמריקאנית" שהאנשים האלה עושים לא לצורך הענין כי אם לצורך עצמם לכבוד "הקונפסיון של משה" היא אך משום: מכלל הן אתה שומע לאו, לאמר: הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לקונפסיון של משה, זה הכל, וחזין מזה אין אנו עם ואין לנו כל אחוה לאומית.

אמנם באמת שמה זו כולה שלילה, כי הדבר שהם כותבים על דגלם — דבר הקונפסיון הוא דבר רופף מאד. שאין לו יסוד חזק כהנוך. לא סעד בחיי בית, לא שרש ברעת הרבים ולא ענף במנהגי המפלגה ההיא. והדבר שהם כופרים בו: דבר האומה העברית. הוא הדבר האחד שיש בו סגולה להציל עוד את שארית המפלגה ההיא, לחוקה ולנחמה ולהשיבה גם לדרכי תורה ולחיי עם. לדגל התורה הכוזבה הכופרת בלאום והעושה חנופה לקונפסיון שהיא שם לועז ולא מקביל כל צרכו לענין התורה העברית, באה מפלגה זו למצב. קרח מכאן וקרח מכאן". וזאת היא שמה וזאת כטרה.

וגם ביניהם יש כמות שינוי לארצות שונות, והאחוה הלאומית כמעט הופרה כולה. התורה נשתכחה, זכר שפ"ע נכחה. וזרונות הלאום דמיונם כזכרונות עתיקים של החתי או הגרנשי שחוקרי קדמוניות עוסקים בהם, והכליון החרוץ והאכזר הנמור החלו להראות בפנות אלה עד שהתערור רגש הלאום ויעש נפלאות ויזכר את כל האנשים האלה כי מצור אחד חצבו ויש את לבם להתבונן אל קורותיהם מימים עברו ויקרבו אל אחיהם ויפקח את עיניהם לראות ויעורר את לבם לחוש את צרת הרבים ויהיו כל אלה שננעה בהם התנועה הזאת לעברים חיים, ולא לעברים אשר יבואו להתענג מזיו הצלחת עמם, כי אם לאחים לצרה לבכות ענות מולדתם ולהיות יחד עם כל התבון הזה אגודה אחת עוזרים ונעזרים מלמדים ולומדים, ויהי להם יסוד החת רגליהם, יסוד אשר אותו היו חסרים עד היום. זה דבר רגש המולדת או רעיון הלאום, מעין ישע, כקור שפע וברכה. מל של החיה. הלוז

שממנו מציץ הקב"ה לעתיד לבוא השאָרית וההצלה.  
כל הממעט את ערך הרגש הזה וכל השם אותו לקלם או לא ידע בין ימינו לשמאל  
את דבר החליפות בעתים האלה וברוח עמנו או ידע כי הרוח הזאת היתה רוח טובה, ועל  
כן חרה אפו כי רע בעיניו המעשה הנעשה. כי "יחיו ממינו נבלותינו יקומין". יען כי הוא חפץ  
במות המת. וכל הקומת היהודים ותתקם היא בעיניו צעד-סרמן לאחורנית. יען כי "קָרָם"  
שלו, הצד אשר אליו הוא שואף, הוא הכליון. "המקום אשר משם לא ישובו".  
עם איש כזה, אשר זה לו משא נפש, זה מחוז חפצו ומגכת פניו, אין לנו לריב.  
ביחס אל הצד שאליו פניו מועדות, החליפות שהיו בשנים האחרונות הן כאמת צעדים  
פונים-לאחור. ואולם "קָרָם" שלנו איננו צד הכליון והבטול, כי אם צד הקיום, החיים ו  
חַגְרָה והבְּנִיָּה.

כל זאת בארתי, כתבתי, שננתי זה חמש עשרה, זה עשרים שנה מעת שנשמע רעיון  
הלאום בישראל. יכולתי להביא חבילי חבילין של מאמרים שכתבתי בענינים האלה גם  
בשפ"ע גם בשפות אחרות לחזק ולאמת את הרעה הלאומית בשעוֹרָה זה, והנני משרטט את  
השם בשעוֹרָה זו, יען כי בעלי שעורים עלינו להיות בכל דבר, וגם בדבר זה עלינו להתרם  
תחוכין ולגודר גדרים, ומדי נראה כי הגדרים האלה נפרצים והשקר נכנס לדבר אמת, נחשוב  
לחובתנו לצאת במחאה גלויה כנגד כל הפְּרָזָה וערבוב דעות, ונקל, כמובן, להביא דברים  
מיוחדים מאותן המחאות שהיו נחוצות לשעתן, נקל כאד לנתק איזה מבעות משלשלת  
השמה השלמה. ולבחור במתכוון באותן המחאות ודברי הכקרת, ולעשות גם בהם קרעים  
ומלאים, להוציאם מתוך זמנם ומתוך ענינם ולהראוהם כראה-כזוב ומקסם-שוא כשובר ובטול  
גמור לדעה הלאומית; נקל לעשות כלאכת מערבב-קלפין ומשחק בקוביא—אבל לא על זה  
אנו דנים, ולא זאת אף מקצת מטרתם של הפרקים האלה.

הצעתי לעצמי, ככל אי-משוא-פנים, שאדם יכול לנהוג בעצמו, בכל עומק העיון  
והדיוק בכדה שכשרוני כניע להם, הצעתי לעצמי את השאלה: מה היתה הרעה הלאומית  
ומה היא הרעה הלאומית בעיני, מה היתה חבת ציון בעיני? הצעתי לעצמי את השאלה  
בשביל שאיננה שאלה פרטית, כי אם כללית, ובשביל שאני חפץ לבחון אם לא מעתית,  
אם לא שנית, אם לא מעיני כולנו, ואם שנינו, האם זה הוא שינוי לטובה, שינוי שבא  
ע"י התפתחות הדעת ולסוד כפי הנסיון, או הוא שנוי מדעת קלה, שנוי מעם. לאיזה סבה,  
לאיזה צרך?

ואחרי העיון העמוק בכל פרטי הרעיון ובכל מה שיש למעון עליו אין אני רואה כל  
שנוי עקרי, כי אם קו ישר, נמשך מן הפשוט אל המורכב. כאו כן עתה הנני אומר, כי  
יש לרגש המולדת ערך נפלא ונכבד מאד, וכאו כן עתה הנני מחלים, כי עד הגדרים  
שגדרתי מנעת תועלתו, ומהם והלאה יחל נִקְוֹ. נקל הוא להביא כל רעיון, נכון בנכונים  
וישר בישרים, "לסמרא דמסאבותא". ע"י ההגזמה וההרחקה.

אם אנו אומרים: רגש המולדת הוא דבר גדול, הוא אחד מיסודי הלאים—כן משפמנו,  
הננו קולעים אל השערה ולא נחמיא, אך אם נאמר. המולדת היא הכל" אנו תופכים הכונה  
יפה לתכונה מעוררת פְּלִצוֹת ע"י קיום שונים שהארכנו ושְׁעַקְמֵנו. אם אנו אומרים:  
היהודים היו עם או משפחה גם לפני כהן התורה. ובמדרגות שמירה שונות מאד, כתכלית  
השמירה עד הכלית העייבה ששמרו או שעזבו את התורה היו עם, ובכן עכמותם קימת  
בין מקביל אל התורה—לא נוזו בנקודת האמת.

אם אנו אומרים: לכו חזו עמים אחרים, גם הם מוסרים את נפשם איש על דתו,

אך חוץ מן הדת הם מכבדים גם את מולדתם, ואנו מוסיפים על זה (כאמור למעלה) שלפי דעתנו בעצמנו אין הגרון דומה לדאייה בכל פרטיו, ורק למען „קרב אל השכל“ בחרנו בדוגמאות קלות—כי עתה לא נחמא להגיון; אם אנו אומרים: ראו דוגמא קמנה—ודעו שאין זווג זה עולה יפה כל צרכו ושיש לחלוק על השוויון המוחלם—כי הגה היונים שכבר התערבו בנויים ורק שם היונים נקרא עליהם ומקצתם גם נפוצו קמו ויעמדו קהל גדול בארצם—אין אנו מעקשים את הישרה ואין אנו מערבים את עיני העם.

אך אם הננו עלינו רוח תיזת, רוח בער ופרצים, ואמרנו בלבנו אין נבולות ואין שעורים. הבה נזרוק לשוק דברים-כמתלהמים, דברים ספוצים: המולדת היא הכל. היהודים הם עם ויכולים להיות עם וראויים להיות עם גם בלי עקבות תורה. היהודים כיונים, והיונים כבולנארים וארץ ישראל כסרביא, אז יהיו הדברים האלה כרוזים מאד, קצרים מאד. ופעולתם תחוק, וכל הפון הקוראים שאינם אוהבים להמריח את מוחם בעיונים עמוקים. וכל אלה האוהבים את הלהט ולא את הזנור, ומן המאורות לא את המאיר בלי הפוגות כי אם את המבריק באש פלדות. כל אלה, בלי ספק, ימצאו חפץ בהלכות פסקות, בגזרות נמרצות וגסורות מעין זה.

אבל מה נעשה והם שקרי שקרים. כי הרעה הטובה ע"ד המולדת נהפכה לאכזב באמרנו שהמולדת היא הכל, והדוגמאות מן העמים נהפכו לשיחה במלה ע"י הנמרצות השוכבת והסוררה שאיננה חפצה לתת שעור וכדה לדבר, כי אם הכל או אפס. וזאת היתה סדת הבקרת, ואלה היו מחאותינו הראשונות, והן תהיינה גם לימים הבאים נכחת כל גדה מנומסת ופהנם שגור.

הן כל בעל דעת ימלך בלבו: האמנם יוכל עם היהודים להחזיק מעמד גם בלי תורה? ואם הדוגמאות מן הקאתולים והפרוטסטנטים אינן דוגמאות של הסברה כי אם דוגמאות ממש ודברים כתייהם, מה היא המסקנא היוצאת מזה? עם היהודים הגה עם היהודים עם תורתו, או בלי תורתו, ואם כן הלא יוכלו להיות גם יהודים-קאתולים, יהודים-פרוטסטנטים! לא—יאמרו גם הקיצונים שבקצונים—על זה לא נמכים, והביאו לנו סברות כבאר סדוע לא יסכימו על זה. אך כל הסברות לא העמדנה בפני הבקרת הנאמנה. אם אמת הוא שאין כל יחס וקשר לקיום עם היהודים עם קיום הדת הריא אשר אותה קבלו היהודים ואותה שמרו אלפי שנים, יחויב מזה כי יכולים היהודים לקבל גם דת אחרת ולהיות עם היהודים, כאשר גם הפולאני יוכל להיות קאתולי, או פרוטסטנטי או גם מושלמני (יש מן התתרים המושלמנים שהתבוללו בפולאנים הערובות לאום ואת דתם הם שומרים).

אם המולדת היא הכל, אין הגיון בעולם שיוכל לבטל את התולדה המוכרחת הזאת. ומן הצד השני: בני עם אחר שקבלו את דת היהודים, אינם צריכים להחשב יהודים. השאלה היא שאלה עיונית, אבל כל איש יוכל לשער בנפשו גם את השאלה גם את הדתרה. נשער בנפשנו. כי הכוונים שקבלו את דת היהודים נשארו ביהדותם ובכשרוהם עד היום הזה. נשער עוד בנפשנו, כי הם לא התבוללו ע"י נשואי תערובות—הן נמצאים גם בינינו היהודים הרבנים כתות שאינן מזדונות, ועכ"פ שאינן נוחות להזדוג—ואם כן בגועם לא היו ליהודים, אבל הם יהודים נאכנים ושוכרי תורה—האם לא היה עם היהודים חושב אותם כיהודים? האם לא היה משתף אותם ומצרפם לכל דבר לאומי? עפ"י הגזרה הקצרה והמוחלמת: המולדת היא הכל ראוי היה לגדור בפניהם ולבלי לקבלם, לחשבם כזרים וכז'—אך כל כי שיש לו מוח בקדקרו יבין כי עם היהודים לא היה מכריע שאלה זו באופן כזה כי אם להפך: עם היהודים היה איכר—הם יהודים כמנו ולהם חלק ונחלת

בכל עניני ישראל כגרי צדק .

ואם כן כניסה תחת מנפי הדת חשובה ככניסה גם תחת כנפי האומה, ושוב אין כל דמיון, למשל, אל עם אחר. הפולאנים לא יהיו לצרפתים בשביל שהם קאהולים כהצרפתים; באומה אחרת לא די הוא לקבל את הדת, או להיות בן הדת ההיא, אך צריכים לקבל גם את האומה, וכעם ישראל הכמיר את הדת הוא כמיר גם את האומה והמקבל את הדת הוא מקבל גם את האומה. מכל צד שנתבונן להכנינת האומה היהודית ותורה ולתכונת אומה אחרת ותורה נראה כי אין קצה לעיקרים מבדילים, וכל דמיון שנדמה וכל הרכבה שנרכיב תהיה הערובה מין בשאינו מינו, בין אם נאמר שהיהודים הם קונפסיון בין אם נאמר שהיהודים הם עם, במובן השני והמורגל בלי שום גבול וגדר וחלוק, ומדוע כה רבו השינויים האלה? יען כי כל קורות היהודים היו שינוגות וגבולות. ואין לעקור את האומה העברית מן השרש, מן העבר!

ממש כמעט שפעו הכתובולים שהתקשו לדחוק את כל ישראל ותורתו להוך במתן סדום של קנפסיון, מעו הקיצונים שבלאימים, שלא אבו בתחלה לראות את כל המיוחד והנבדל שבעניני היהודים, וידפוס בעל כרחם וברוח גדול אל עניני הבולנארים, היונים והסרבים, או העמידו הכל על המוקדת, דבר שאין לו עמידה לבדו. חובה היה לצאת אז כנגד ההסכמות המבוהלות הראשונות, במחאות ידועות, למען שים גבול וגדר.

מצד התועלת, בכחינת „אפפארימונים“, אילי טוב היה להמנות או עם המסכיטים הראשונים. להכתב בספר בין המנוים, בין אנשי הבית, ואח"כ כשאדם כבר חשוב בן-בית רשות לו גם לבקר, גם להעיר על שגיאות שינוגות. אבל מצד האמת לא היה כל צורך לשים לב אם דבר זה ימצא או לא ימצא חן, אם חובה היה לבקר. וההבדל היה רק הבדל הזמן. כי בני הבית, והם אלה שקבלו תחלה את כל הפתגמים בלי בקרה נעשו אחרי כן מבקרים. גם בזה יפטרנו הקוראים מחובת מראי מקומות ובקיאיות. אין הדבר ראוי למלא את הגליון בהבאת פסקי מאמרים ישנים וחדשים. הקוראים שלא פסקו להתבונן אל התפתחות הרעיון ראו, כי בין מחוקיו ומעורריו היתה בתחלה ההתלהבות של האהבה הראשונה ואח"כ באה הדעה המחשבת, ויש גם שבא הנוחם. באמת אין מקום לא להתלהבות, לא לדעה שמותרת אותה, ולא לנוחם. כל דבר טוב, כל רעיון נכון דורש שימת גדרים קבועים בעצם וראשונה.

תורת המולדת היא תורה שלמה, ויעשה לשיחה במלה ע"י שהוציאוה לתרבות רעה של גומא, מפני מנהג הקנאים החושבים להם לחכמה כאמנם: או זאת או זאת — אין פשרות. אם יאמר ההכם: על שלשה דברים העולם עומד, יוכלו לריב גם עמו ולשימו לאיחז את החבל בשני ראשיו ולפוסח על השעפים ולמתפשר ולהפכפך. מפני שהוא מוקיר גם את ערך התורה גם את ערך העבודה גם את ערך גמילות החסדים, ומי שהוא קצוני ומבוהל הוא יגור במלה אחת: הכל היא התורה, הכל-העבודה, הכל-גמילות חסדים

באמת כל עיקרה של נמיה קיצונית זו בא מאי הכשרון להסתעפות הרעיון: מן ההצמטצמות בפרט אחד, בחלק אחד, בלי ראות את הכל. ולרגל הקיצונית הזאת באה הקיצונית השניה ופוסלת את הדבר הנכון והאמתי אך מפני הגומא והברוהא אשר תלוי בו סהבילים, וכי יעמד איש אמת בין הקצוות האלה והראה מה משפט ומה גבול, או רוב בעלי הקצוות מזה ומזה יראוהו כראות אויבם: הנה בעל המאזנים בא, הנה הוא מכריע, הנה הוא מפשר, ואלה שלשונם תהלך בלי רמן מוסיפים: הנה הוא חפץ למצוא חן בעיני כל העם, הנה הוא דורש למבטו, ועוד כאלה. באמת כל „האוהב למצוא חן בעיני העם“—עצתנו אמונה

לו לכל יבוא במאונים, כי אם באבני קלע, לא בעיון ובגדרים, כי אם בגזרות קצרות ובהלכות פסוקות ועזות מאד. בעוד זמן קצר לא תעמודנה הגזרות הקצרות, אבל לפי שעה—ירבו הקופצים עליהן, הנה איש עשוי לבלי חת, הנה איש גמור, ואמר דברים גמורים!

## ד.

### בִּסְרֵי לְאוֹם.

בזאתמי הלאום הרגזונים שהחלו להִשָּׁטֵעַ בראשית שנות השמינים היה העיקר חסר מן הספר: לרעיון, לרוח, להרגשת צורך עבודה שכלית לא היה מקום, ולהפך כמו מחאה נשמעה כנגד עבודת הרוח, כנגד התורה והתפתחותה. כמו בכל דבר כן גם בדבר הזה היה יסוד מוסר.

המחאה היתה נכונה ואולי גם נחוצה כנגד השמה שרצתה לעשות את כל האומה הישראלית למין מושג ספּשֵׁט. למין דבר נאצל, שאין לחושים תפישה בו, לאחד מן „השכלים הגבדלים“, לאחת מן הנשמות דאולין ערמילאין. כנגד השמה האוירית הזאת, כנגד כמול היש והתפשטות הנשמות, הזאת ראוי היה להרגיש ולהטעים בכל מיני דגושים ומעמים, כי עם ישראל הוא גוף שישניוהו משיגי הגוף.

אבל מן הצד האחר לא ראוי היה להציג את הגוף הזה בתור גוש כביר וגולם ענק כנופו של עוג סלך הבשן ולהכחיש לנמרי את מציאות נשמתו. ואמנם הגוף הזה כמעט כן הוצג בפתגמים הראשונים, ואי אפשר היה לבעל דעת שלמה ומבקרית לבלי היות או סתנגד הלאומיים בכחינה זו, לא בגלל נגוד אמתי, כי אם בגלל נגוד אל הפְּרִיָּת דרעיון ההוא.

כיוצא בזה היה גם כל דבר הפולמס של סופרים כנגד המיסיון הישראלית. יש מְלֵאכֹת לעם הישראלי—ערוגה שכל המטיפים הנאורים דשים בה זה מאה שנים, לאפוקי משיללר שהחלים במאמרו ע"ד מלאכות משה שכבר קימו היהודים את תעודתם וכבר הגיעה עתם להסתלק מן העולם. המטיפים שלנו, ובמובן הנאורים, לא מצאו יתד אחרת להלות בה את זכות הקיום של היהודים בלתי אם זאת שעוד הרעות היהודיות לא נחלו את הנצחון בעולם, וע"כ עוד היהודים, נושאי דגל הרעות האלה, חייבים לעמוד ולהתקיים.

נקל להבין, כי כל החושבים מחשבות בדבר קבוץ גלויות והחזרת עמרת האומה ליושנה כתבניתה סקדם מצאו על דרכם את הרעה הזאת כאבן נגף. איך? היתכן? חובה עלינו להשאיר בתפוצותינו, כי משמרת כהונה נהונה עלינו ללמד תועים בינה, והננו לא כתלמידים, אך עוד נרועים מהם: כמורים הבורחים מבית הספר. חובה היתה להגות את אבן הנגף הזאת מן המסלה, ובכך החלה המלחמה אל עבר פני המלאכות, מלחמת חקירות ומלחמת לצון.

נקל מאד לשים את כל הדבר הזה למשל ולשנינה, כי אמנם יש הרבה מן הבריות בגדולה זו שנוטלים היהודים לעצמם להיות מורים לבני האדם, בעת אשר עליהם להיות מורים לנפשם ולהציל את חיי גופם ואת חיי רוחם. יש הרבה מן הכמלנות בכל הציור הדמיוני הזה ע"ד הנודדים היהודים שאין להם סלוא שעל ארמה למצוא עליו מנוח לכף רגלם והם מתנשאים להיות מלכדים להועיל לעמים ההם שסוגרים

את גבול ארצותיהם בערם. יש הרבה מן הבדאות בכל גופה של כהונה זו שאיננה רואנת לעצמה תחלה כי אם לאחרים, וע"כ היו במחאות הראשונות יסוד שלם. נחוץ היה להראות לדעת שליהודים יש זכות-קיום גם מצד עצמם, כמו לכל עם חי, ושאינם צריכים להצטרק ולהתנצל על קיומם. נחוץ היה להוכיח, כי הצטרקות זו יש בה מעין שפלות הגנש ומעין הודאה כי אמנם היהודים בעצמם סבילים ספק ברבר אם ראויים הם לחיות או לא, ויבקשו עצות מרחוק ויפוי כח בהתגדרם באיוו מלאכות גבוהה לטובת כל העולם כולו. טוב ונכון היה לבאר, כי אין עם חי שואל ודורש על עצמו אם יש לו זכות לחיות, כאשר גם אין שום אדם שלם ובריא שואל שאלה זו על עצמו, ואשאלה בעצמה כבר היא אות מחלת הרוח וכשלוך ורפיון.

עד כאן תחום צדקה המחאה—מכאן ואילך פתחלת ההפרזה. אין דעות, אבל יש עם, אין תורה אבל יש מולדת ונוע. והיהודים הם כיונים, כבולגארים, ובכן. כנגד הרוחניות הקיצונה באה גופניות חסרית ומנושמת מאד, כנגד הכפירה בנוף באה הכפירה בנפש, וקרוב היה לשער, שלפי סברת הלאומיים הראשונים ההם אין ליהודים שום נחלה רוחנית, שום סגולה מיוחדת, שום דבר שקלי מיוחד שעליהם לשכללו, כי אם גופם הלאומי הדומה ממש לכל גוף לאומי אחר. אבל כמו שבטול היש הממשי של היהודים ע"י העיון של מייסוץ היה רעיון רע וכוזב: כן גם בטול תעודת הרוח של היהודים ע"י העמדתם בשורה אחת עם כל עם זר היה משפט נלוז ונבער.

ובכל דברי ההתעוררות הראשונים נמשך הבטול הזה כעין חוט השני. לעג לענו עד אין קץ למטיפים ע"ד מלאכות ישראל, אך הבן לא הבינו, כי אם אין לפרש את המלאכות כפשומה ואין להתגם פסוק זה כצורתו שהיהודים רק בשביל זה הם זכאים ופורשים להאריך ימים למען לקד את העמים, אין גם להכחיש, כי היהודים חיים יחד עם תורתם וחייהם קשורים בדעותיהם, והדעות האלה, אם תהיינה או לא תהיינה בזמן מן הזמנים לנחלת כל העמים, ליהודים הן יקרות מאד, והן הן הרוח הלאומי אשר בהם. רק אחרי עשר שנים החלו הלאומיים בעצמם, נ"כ ע"י התפתחות הדעות, לבוא לירי הפכה. כי מלבד הגוף הלאומי הצריך שמירה ותנוך וחיוק יש גם רוח לאומי והיא התורה. או הקולטורא העברית. לוא נראו עקבות הנמיה הזאת בראשית שנות השכנים, כי עתה לא לכד שמחאות לא נשמעו בקרב קהל סופרים, אך גם כל בעלי המחאות היו עומדים בקרב השורה הראשונה של חלוצים. אם לא עמדו, הסכה האמתית היא, יען כי הדבר, שהשינו אחרים אח"כ, הקדימו הם להשיגו ולהרגישו, והוא חסרון הרוחניות.

בשביל החסרון הזה לא היה פלס לרוח. רק אח"כ בוא באו החלוצים אל דעת בעלי המחאה הראשונים, ומרוב חקירות החלו להסכים, כי אמנם נחוץ הדבר שיהיה ליהודים מקלט, אבל לא רק ליהודים כי גם לרוחם, יען כי יש רוח-היהודים, יש תעודה לישראל, יש תורה. יש השכלה! אם אין עוד, כי עתה צריכה להתהוות השכלה עברית, כלומר השכלה כללית שיש לה גון עברי, וישאלו וידרשו האנשים ההם בעצמם שבתחלה לא הרגישו כלל את צורך החקירה הזאת מה הוא תוכן היהדות, ולא עוד כי גם החלו לתאר את עתידות ארץ ישראל בתוך מרכז רוחני. אם כן בטלו הדברים הראשונים ובטלו גם המחאות הראשונות ונמצא שווי המשקל!

ואם כן לא בעלי המחאה הראשונים השתנו, כי אם הלאומיים הראשונים התקרבו אל נקודת האמת שעליה עמדו בעלי המחאה הראשונים. ממש כהתפתחות הזאת הננו רואים גם ביחס אל רגש חבת ארץ ישראל.

חייבים לנו לקבוע לרגש זה מקום בראש. נמכים ונמכים לחונן, לחבק ולחבב את הארץ היקרה ההיא, ומעולם לא עלה על דעת איש מאתנו לגרוע את ערך החיבה הזאת ומעולם לא היה איש מאתנו פחות מוכשר להתפעלות ולנענועים מאלה שהודיעו את חבובם ואת לבובם ואת נענועיהם כהשתפכת הנפש. אך — וגם פה לנו חייבים לדרוש אכין זרקין— לא כמתנגדי לאום, כי אם כלאומיים חובה היתה עלינו להתוות נכול נכון לחיבה זו. הקרקע הנבחר ההוא ראוי להיות מקלט, ראוי להיות זכול זמעון, ראוי להיות מרכז רוחני, ההשתדלות לקנות את הקרקע ההיא דאווה לעמוד בראש ההשתדלות — אמת ואמת! אבל אם יאמר אדם: אין לך אומה ישראלית, אין כל קנין רחמי, אין כל מסורת. אין כל אחיזה, אין כל השתדלות, אין כל עבודה אחרת, אין כל קיום אפשרי לגזע העברים, אך אלף והי' של כל העבודה הנכחית רבת החלקים והצדדים הוא אך הקלס, אך שעל-הארמה בארץ ישראל, הנה חיבה זו נעשית מין קרקעיות מצומצמת, מין צנרצ: זה מונבלת עד סאר, וגומא זו היא מקובנת, יען כי כל המוסף אינו אלא נורע, ולא כמתנגדי לאומיים, אך כלאומיים אמתים חייבים היינו לפחד מן יויק הצמצום הזה, מן הקלקל אהבה זו את שורת העבודה הלאומית שצריכה להקיף את כל האומה, מן היתה זאת מיתת נשיקה בחנק מרוב חיבה, וחייבים היינו להזכיר ולהעיר, כי החובה לעסוק בישראל כמוה כהחובה לעסוק בארץ ישראל. חייבים היינו—אף כי דבר זה היה „כנגד הורם” וכנגד „רוח היום” ואף כי עורר עלינו שום לשון דבת רבים וסרום כל הדברים שכתבנו ויחוס כוננת זרות אלינו כנוגז—לערוך מחאות כנגד „הראדיקאלות” הקרקעית וההתכנסות כגבול „אידיליה” של שדה וכמיל כל הענינים כפני ענין אשר גם אם הוא יסוד איננו הכל. שלימות דברינו, צרופם זכילותם יעירו כי זאת אך זאת היתה מטרותנו המיד.

אין צורך בסברות, אפשר להזכיר מעשים. בשנות 84—82 בימי המנוסה הראשונים, כשנתקצבו עשיריות אלפים נודדים כבראדי ובערים אחרות, שלחו נדיבים את ציריהם ואת כהפס למען עזור לאחינו ההם לנסוע משם לאחד המקומות, ששם יוכלו לכלכל את גזשותיהם. ההוצאה עלתה למיליונים, ואלה שנמנו או בין חו"צ יצאו או במאמרים מקולסים כנגד הנדיבים או היועצים ששלחו את ההמונים ההם לאמריקא, תחת אשר טוב היה לשלחם לארץ ישראל ולקנות בעד המיליונים ההם את הארץ וליסד יסוד לאומה וכו'. או נמנתי בין אלה שאמרו, שאי אפשר היה לשלוח מאות אלפים נודדים לארץ ישראל.

נקל להבין, כי כל מה שהפה יכול לדבר מן השמנות והנאצות פגע בי או: שונא ציון, מתנגד לציון, שונא לאום וכו' וכו'. כמובן, רוב האנשים שהאמינו בשמנות האלה לא קראו את דברי כסדרם, אך את הקרעים ואת המלאים. אין ראוי לחדש ויכוחים בענין הנושן ההוא, אבל אתרי שעברו שנים רבות, ראוי להתבונן עתה בעין פקוחה אל השאלה ההיא ולהשיב: אם אפשר היה, לוא גם בשלשים או ארבעים מליון, לקנות את ארץ ישראל? אם אפשר היה לשלוח מאה אלף נודדים? אם לא שנאה לציון היתה עצה נבערה בזאת, ואם לא אחיז הרעה השחיתה כניסה מבוהלה לארץ?

כן, כל הנסיונות האלה באו אח"כ, ואז כתבו כל חו"צ כי הבהלה היא היתה הדם יחורבן, ואם כניסת איזה אלפים בלבדה את הארץ מה היה לכניסת רבבות? ואין אני מזכיר את כל הדברים האלה למען המעיט כי אם למען הגדיל את כבודם של חו"צ הראשונים. הם עשו מעשים חשיבים, הם עוררו ליסוד מושבות, מידם זאת לנו כי יש מושבות בארץ ישראל, מידם זאת לנו כי התעורר רומשילד אח"כ לפרוש כנפיו על המושבות,

הם סללו את הדרך לצינות, הם חייבים וראויים להוסיף לעשות את מעשיהם ולהחזיקם ככל אשר יוכלו. אבל עם כל הכבוד שכבדתים והאהבה שאהבתים לא יסלתי להמנע מן החובה להזהיר על הגוומאות ועל השניאות, כן גם הרגשתי שהדבר חסר את היסוד המדיני, את ההסכם הגלוי ואת הבטחון המספיק מצד הונרמא והממשלות.

הרגשתי, שהחשבון עשוי בלי בעה"ב" ושאינ מתחילים במה שצריכים להתחיל: במשא ומתן הגון עם הונרמא בדרך המלך ובארח כל ארעא. היחשב הדבר לעלבון או לקלות ראש, אם אומר כי לא האנשים ולא האמצעים ההם היו ראויים ומוכשרים לפתיחה גדולה כזאת? חלילה לי מעלבון, חלילה לי מקלות ראש: לפי פעלו יהולל כל איש, ולא לפי מה שלא יוכל לעשות—יהולל כבודו. הם עשו את אשר יכלו לעשות, וזה לא היה הכל, וזה לא היה יכול להראות בעיני כשמה שלמה ומספקת עד שהבמל את כל המעשים האחרים. בכל פעם שנראתה לי אף קרן אור לפעולה ציונית גדולה בדרך מדיני, כרבעי למיתוי, התעוררה בי תקותי. כן, הנני מזכיר את כפרו של הנוצרי אֶלִפֶאנֶט The Land of Gilead שהייתי מבשרו ומעתיק המציתו, בגלל אשר בו נמצאו עקבות דעיון מדיני, כי הוא נוסר על הרצון וההצעה להשיג מעין משארמר.

ומן העבר השני חפש רוחנו—הנני אומר זאת בשמי ובשם חברי שהיו עמדי אחים לדעה זו—למצוא דרך קבוצית, סינטיזה, ודמרוטי שמה לאומית שאותם ימצא הקורא באסוף הראשון (הרמיד) במאמר "יהי אור" יעידו על ההכרה שחובה לבנות את חרבות האום העברי, למלא את חסרונותיו. להאחיו את חלקיו (הדבר שבא אח"כ בפרקי העיקרים בבאזיל). להלן חשיבות הקולטורא העברית וג"כ דבר שהוסכם אחרי שנים רבות בבאזיל) וחיבת ציון יעבירת ישוב א"י בתור דבר ראשי ועיקרי, אך לא בתור הכל — אלה היו לי היסודות, האֶלֶפֶנֶטִים, שעוד לא עלו אז להרכבה אחת כמו בשמה הבאזילאית. אבל הם היו חלקים חלקים, חוליות חוליות.

ואם לא היתה כל ההתפתחות של חיבת ציון גם היא בדרך כזה? האם לא אשרה וקימה את כל הסחאות וההשערות? חיבת ציון בשנות השמנים הראשונות החלה ביוכחים עזים מאד כנגד הנדיבים הפאריזיים שלא שלחו את הנודדים מבראזיל לא"י כי אם לאמריקא. ההשקפה ההיא, אשר עתה אנו יכולים להכיר את ילדותה ואת המימותה, כל היוצא כנגדה אז נכזה בחמי חמין. די להזכיר את מאמרי המנוח סמאלענסקין בדבר הזה.

רשות להגיד, כי המנוח סמאלענסקין ככל כשרונו כספרא רבה לא ידע כל צרכו את עניני המדינות ואת עניני הכלכלה, וכלום מוכן היה ע"י חקירות או נסיונות לחרוץ משפט אם מוכשרת היתה א"י או לקלוט אל קרבה מאה אלפים נודדים מכל הבאים. אבל זה דרך התלהבות הראשונה. ומן מה אח"כ כשנסע המנוח יחיאל בריל לא"י עם חבורה של אכרים עברים כתב ספר מלא חרודין חרודין. בו יטים לשמצה את הנדיבים הפאריזיים ואת עושי דברם — יתר מנקודת החרדים כאשר מנקודת האומיים. אח"כ הציל נדיב פאריזי את המושבות. במשך זמן יודע—סכנה היתה לנגוע כמלוא השערה בסדרי הפקידים: הכל היה קדש קדשים.

אח"כ לאט לאט החלו לצאת מבקרים. בכלל, ההשקפה הראשונה על ארץ ישראל נשתנתה הרבה. דעת הקהל בין חו"צ החלה להבין שאי אפשר בחפז ובמהומה, ויש מי שאמרו כי גם גדול נעשה שנאסרה הכניסה. עוד איזה שנים לפני כן היו רונסים באכנים את האיש שניעו לאמר כן. אין אנו קובלים עליהם ששנו את דעתם, אבל אנו מראים. כמה כן הפתיות יש בדברי מי שחפשי את זה או את זה בשינוי דברים. לא את דעתם שנו



חי"צ, כי אם דעתם התפתחה ע"י הנסיון. גם ההשקפה על ידיעות מארץ ישראל ועל חובת מה"ע ביחס אליהן נשתנתה הרבה, ואחד כמחוללי השינוי הזה היה הח' אשר גינצבורג (אחד העם) כמכתביו "אמה מארץ ישראל",

הוסיפו נא על אלה את הנועת "בני משה", שיסודתה ההכרה כי חובה להכין את העם, הוסיפו נא על אלה עוד גם את "המרכז הרוחני" שהחל להתברר יותר ויותר בתור מסרה וראיהם כי אין בין ההתנגדות לכל הפרזה ובין התפתחות זו ולא כלום. ועתה ראו נא את הדרך מן ה"איימאָעטאנציפאציאָן" עד החברה האדעסית וידעוהם כי זאת היתה ההתפתחות. ונכון מנה אם נאמר: ההתמעות המוכרחת. לפי מצב הענינים. לפי הנאי האפשר והנכנע הופרחה חיבת ציון בארצנו להתגשם בחברה שבארעסא, וחיבת ציון באשכנז להתגשם בחברה עזראי. אין פה מקרים, אך יש אבות והולדות, יש חוקים. תחת אשר החברה האדעסית מאספת חמשים אלף, לוא הוכפלה, לוא השלשה ההשתדלות אולי הצלח הצליחה לאסוף פי שנים או פי שלש, ולפי זה גם לעשות פי שנים או פי שלש משהיא עושה בארץ ישראל, ועוד הפעם אל נא יהלו כי בוקי סריקי ואל יקרעו המבוהלים קרעים שאינם מתאחים סדברי ליחס לי כונת פניעה בכבוד החברה האדעסית. לא בשביל שאני נושא לה פנים, ולא בשביל שאני נמנע מלבקר אותה לוא היתה ראויה לבקרה. אך בשביל שהיא עושה את חובהה, ושהיא בעיני מוסר גדול ונפון ורב הערך, הגנו כרוכס את קיומה ומשבח את הועלתה, אבל לוא גם יתקבצו כל מעריציה לא יאמרו כי החברה הזאת היא התקימות ה"איימאָעטאנציפאציאָן" וכי היא לבדה תוציאנו ידי חובהנו בכנין הלאום ובתחיתו. ואם כן אחרי כל הויכוחים, המחאות וההסכמות הגענו למקום שאין בו עוד ויכוחים ומחאות והסכמות — וזה הוא הדבר המעצב ביותר — והיא נקודת הצממזכות כל הרעיונות הגדולים כמעשה אחד, כמערכת מעשים פשוטים וקמנים, לא קמנים מצד עצמם, כי אם קמנים ביחס אל הצרכים הכבירים. בחברה עזראי, למשל. יכולים להמנות כל היהודים האשכנזים, ובשעת הרחק גם רבני המחאה — ומדוע לא? נסע לא יסעו בעצמם לא"י — אין איש דורש כזאת מידם; לשלוח המונים לא"י נזכ לא יתכן. כפני שאין רצות, בשביל שאין יכלת, בשביל שמאשכנז אין רבים יוצאים, ואם כן בהכרה הולך הדבר ומצטמק לנתינת איזו קצבה לשנה. נוהגים לכל ענין; חברות, ועדים. נשיאים. כגנים. דינים וחשבוניות יש לכל ענין, ומה בכך אם תהיה גם חברה "עזראי" וקצבה לעובדי אדמה יהודים בארץ ישראל!

אבל לדבר הזה לא התנגד איש מראש, וזה הוא פחות פחות ממה שחפצו גם אלה שחו"צ קראו להם "מתנגדים"! כראמרי אינשי: אלה שנחשבו כאפקורסים לפני חמשים שנה לוא חיו היום, כי עתה בין קדושים נחשבו.

כל המתנגדים מכבר ראויים להמנות גם כחברים נכבדים לחברה עזראי. מה יש שם נומא, התלהבות, "שרפת כל הגשרים מאחורינו", נאציונאליזם קיצוני ונומה לצד אחד העלמת עין מכל המצב ההוא? הלא כל השומע יצחק. ואם כן צדקו האומרים: חיבת ציון היא דבר גדול, אבל יש לדבר הזה שיעור, וכחשיבותו של דבר זה כן גם חשובה עבודת הלאום וכחשיבות עבודת הלאום בנופו חשובה גם עבודת רוחו, ואם כן לא היו הם מתנגדים כי אם מעמ יתר רואים את הנולד מן המעפילים והמפריזים הראשונים והרבה יתר קרובים אל מהלך ההתפתחות כפי שהלך הענין בפועל הלך והתפתח! ואם אפשר היה לנכת ההתפתחות הזאת להסיח דעה ולכשוך יד ולהעלים עין מכל הדברים שנראו כנחוצים להצלת נפשות, מכל החסדים והצדקות במקצעות אחרים? אם אפשר היה לאמר: זה ספר.

התקנות של "עזרא" או של חברה אחרת מעין זו הוא שקול כנגד כל תורה כולה, כנגד כל העבודה והמעשים הטובים בשביל שאנו לאומיים ובשביל שהלאומיות נזורה כן? אבל—לא דוברים ולא יער! אין הלאומיות נזורה כן, כי אם להפך: הלאומיות נזורה להקיף את כל העם, לגדור את כל פרצותיו, לרפא את כל פצעיו, לחנך את כל צעיריו, להבין את העם, וגם בדבר המרכז, בדבר ישוב א"י איה השמה ואיה היכלה?

איה בנין אב לכל המעשים המתחלפים, וגם אם נאמר שהשניאות היו מיכרחות, וכי מעתה יהיה הכל שלם בתכלית השלימות, וחברה אחת תהמוך מאה קולוניסטים, אלף, עשרת אלפים—ההוכל זאת ל כ ד ה היות שמת עם, התיכל פמור מאלפי החוכות האחרות, זאם לא תוכל פמור מהן הן אך עמוד העמוד בהוכן כאחת הפעולות הרבות והשונות, באחת חבורות הצדקה, כאחד ממסודי הצבור, כמו שיש בפפד"ס חברה, "למען ציון" וכמו שיש באמשטרדם וכו' וכמו שכבר היו גם בשנים שעברו למטרות שונות!

כן אפשר היה לשאול לוא אמר איש להתאונן. אמנם אין מקום לתלונות, אין מקום לא לתפוש את הנלהבים הראשונים ולא את המתנגדים הראשונים. חליפות המעמד, שינויי הנאי החיים, למודי הנסיון הביאו את חיבת ציון עם מעלותיה הגדולות ועם פעולותיה השונות לתמונה זו שיש בה אורות וצללים. האורות הם המושבות אשר עם כל הדאגות התלויות בהן—הן עומדות וקיימות, ואנו בטוחים שתעמדנה ותתקיימה, גם החברות הנכבדות עם אלפי חבריהן, והצללים הם—חסר שמה כוללת, חסר כח לאומי מקיף.

## ה.

### אָנָה פְּנִינֹו מוֹעֲדוֹת?

בגלל מה מצאתי בכאזיל את אשר לא מצאתי בחיבת ציון שלפניה? הננלו לפני שמים חדשים וארץ חדשה? הנפל, "פתקא מרקיעא", ובו שמות ולחשים שמהם למדתי כתרי תורה? נלוי וידוע לפני קוראי דְבָרֵי, כי המחברת Judenstaat של הירצל לא קנתה את לבי. ומה אפוא חדשו התלמידים התיקים שבקונגרס? על שאלה זו הנני משיב: הציונות החדשה נתנה לי את אשר חסרתי בחיבת ציון הקודמת. לא המצאות, לא עיונים גבוהים; האמתיות הן המיד פשוטות וברורות. לאיש מאתנו לא נודע שם דבר חדש אשר לא שערהו. אבל הציונות החדשה נתנה לנו שמה, ואולי נכון מזה אם אניד כי היא נתנה לנו מסגרת לשמה. לא רק את הצורה הנאה, האירופית—יכול אני, יחד עם כל המעמיקים, לחדור אל הוך כל ענין ולולול גם בתמונה חיצונית, אבל היא נתנה לנו, עכ"פ, את ההצעה, את ההתאמה, את ההרמוניה, אשר בה יכולתי לחבר את "האָלמנים" שלי, את היסודות והחלקים שלי, את חיבת ציון שלי, את הלאומות שלי, לדבר שלם אחד. במרם כל דבר נתנה לנו את ההקדמה המדינית—דבר שהרגשתי את חסרונו הרגשה מבעיה בכל משך עבודת חו"צ. דבר שהבריק לעיני אך פעם בהשתדלות אֶלֶי־פֶּהֶאנֶם, מה שהיה דמיון ברצות איש יחיד ולא מכני עמנו לעשותו. וגם פה יעמוד המפולפל ושאל: מאי קמל"ן? פשיטא! ירענו כי לרשיון אנו צריכים, וגם אנו אמרנו להשתדל, וגם אנו שלחנו צירים, וגם לרום-שילד היו צירים ופקידים, והוא הלא הנהו עשיר ונשוא פנים וכבודו גדול מסכורכם—אך כל אלה הן פלפולים של הבאי. אין בעבודה עם המצאת מנדלים פורחים באויר, אך לכל מלאכת בנין דרושה תבנית רשומה מראש, ואם יאמר המהנדס המבולבל: מה אנו רואים בתבנית הרשומה? קוים ושרטוטים? גם אני יכול לרשום כמהם—הלא אך מסכלות יגיד כזאת. אין הדבר הלוי כמה שאדם יודע בקרב לבו, כי אם כמה שהוא מְרַחֵה, כמה שהוא

עושה לו לחוק, במה שהוא קובע לו לסדר.

הנאי: משפט עם, מוסכם מהממשלות בתור יסוד היה הדבר הראשון שבלעדיו לא יכלה עבודה הציונים להעשות עבודה גדולה. זה הוא סדר עמל לאום, זה הוא דבר גלוי לעמים, זו היא יציאה מביה המדרש לשוק המדינות, זה הוא דבר שאפשר להשמע! ולוא לא משתי אף כקוצו של יו"ד ממקומי בראשית שנות השכנים, לוא עמדתו על נקודת כל המחאות הנכונות אל ההפרזה וההתלהבות הראשונה של סופרים ומכשרים מנומים, לנכח הדבר הכרוך והישר הזה נהפכו כל המחאות להסכמות. אנו בחרים אנשים אשר יצאו ויבואו לפנינו להשתדל להשיג את הזכות בדרך גלויה ונמוסית—כזה ראה וקדש!

ליסר נזה בארץ ישראל—פה אין עוד עקבות חזון עשתה שאנן ושירת שהיו יפים בתחלתם לשעתם, נזה—בכל סדרי הישוב, בכל אפני העבודה, והדבר איננו לא דבר חכרות ולא מפעל נדיבים, אך דבר העם—יש פה הגיד-הדופק שעניני החברות והגדיבים חסרים, יש פה עכמות, יש צבור אשר לא היה כמותו מימי עולי רגלים לירושלם. החבורים, המגלות העפות שכתב סופר זה או משנהו כחוס לבו, גם ה"אויטאעמאנציפאצין" של פניסקר גם ה"יודענשמאמ" של הירצל, אשר יש להשיג עליהן מצד זה או מצד אחר, היו אך כעין הקדמות להצעות, או הקדמות להקדמות. ההפרזה שבהן, המעלות והחסרונות שבהן אינם כחייבים אותנו; האנשים מכל הפוזות ישראל חקרו, דרשו, התעצו וימצאו את הנוסח, את העיקרים, ואל העיקרים האלה נהלוני מחאותי הראשונות. התבוננותי וכל דעותי בקו ישר.

לא אומר כי מצאתי בעיקרים האלה פתרון למסקותי ושהם "המלה האחרונה" להתפתחות הדעה. חבר אני למעיינים ולמדריקים ולמסופקים. אבל יש לנו שמה כללית שבה נוכל למצוא מקום עם עיונינו ומסקותינו, והעיקר, עם משינו כולנו. לא יכולתי להיות לקרקעי-פלשתיני מוחלם, לאישי-ישוב-ארץ-ישראל שאין לו בעולטו כלום וולה זה; קצור היה לי המצע הזה מהשתרע בו, אבל לא רק יכולתי, כי אם לפי התפתחות כל דעותי, אי אפשר היה שלא אצטע ציוני לפי עיקרי באויל. אבאר את דברי: לוא יסרתה להיות אישי-ישוב-ארץ-ישראל, כי עתה, בשביל שכל דבר צריך שתהיה לו התגשמות במעשה היתה מהותי זאת יכולה להתגלות רק באפן אחד, והוא, שאהיה לחבר נמור של ח' תומכ' קולוניסטים בא"י. אבל עם כל רצוני והבגתי להיות חבר אף בעשר חברות כאלה, לא הספיקה לי זאת כשמה כללית, כיסוד להשקפה על התבל, בבסיס לעבודה-לאום שלמה. ישוב א"י הוא בכלל ציונות, אבל אין ציונות בכלל ישוב א"י. ציונות היא יותר מישוב א"י. זה "יותר" הוא אשר חסרתי מכבר. והוא אשר מצאתי עתה. לוא החליטן שם: הגנו בחרים ועד שיעשה את כל המעשים הנחוצים להשגת רשיון לישוב א"י והר"ל כירי, כי עתה לא נמנעתי מהשתתף גם אני בסיוע הועד ההוא, ואו הייתי הו"צ בתמונה אחרת, בתמונה יתר מסודרת, אבל נ"כ רק ישוב-ארץ-ישראל, אך הקונגרס הקיף את כל העבודה הלאומית; הוא כונן אל חבר היהודים, הוא יסד בין העיקרים גם את ההתכוננות וההסתדרות הלאומית, הוא התחייב לעורר את רגשי הכבוד. הוא קבע מקום לספרות ולשפ"ע. אמנם הוא העמיד בתוך, במרכזו, את ההשתדלות לנוה, הוא כון גם את המעשים הנ"ל בתור אמצעיים למטרה זו, אבל האמצעיים ההם הגם גם לבדם חלקי עבודה לאומית. יש פה שימת לב גם אל המצב ההנה גם אל העתיד, גם אל צרכי הנוף גם אל צרכי הנפש, וכל אלה נכללים בשם אחד "ציונות". שם שהוא גם דבר של מכש: ציון, ארץ ישראל, נוה מאשר בארץ היא. גם סמל הנה העם, גם נקודת הצמצום והתאחדות הניצוצות עם הדברים המסיקים והסובכים מכל עבר בערך שוה—זה הוא הדבר אשר חפש רוחי.

ועתה בואו וראו: לא ממנו, אך מאת צוררי הציונות יודע לכם מה גדולה היא ומה בינה ובין חבית ציון הקודמת. התנגדות הקנאים החרדים והקנאים המתבוללים אשר עצמה פי מאה מכפי שהיתה לפני כן היא תוכיח שהם יודעים או מרגישים כי הציונות בנוסחה זה ובכחה זה היא הנועה לאומית להתחזקות ולהתכוננות האומה הישראלית, היא זרם של חיים ותקן העם. וכנוסח הראשון כן גם ההתפתחות שהלכה ונמשכה אחרי קבלת העיקרים המוסכמים אמתה את דעותי וגם את מחאותי מכבר. היסוד הרוחני שעל העדרו הייתי קובל החל לבצבץ ולעלות כתיר הביעה הוקה בשם קולטורא. זה הוא הדבר הנותן בעיני פדרנה

ימעלה והוסמות לציונות שהיא המילה את הסער הזה, הסער העשוי למהר את האויר — הגידו נא אם אפשר היה דבר זה בתקופה חיבת ציון?

או באחד הקונגרסים הסכימו לעסוק גם בתקן האוטה בעניני הכלכלה, לא אנע פה בשאלה אם יש לעשות ואם ראוי לעשות בשם הציונות גם במקצוע זה; יש מי שאמרו, כי זה כבר הוא מחוץ לשמה — יהי כן. ועוד נדבר להלאה דברים אחרים ע"ד פנים וחוץ, אבל יאמרו נא אם אפשר היה שחיבת ציון תתן מקום לשאלות כאלה? לא יחס הענין ולא יחס ההתעוררות, לא סמיכות הפרשיות, לא יתר ולא פנה! ועוד הפעם אין אני שוחה עם הגל, אך הנני מעמיד פנים בגל.

יש אומרים להשיב את הציונות אל המסגרת של חיבת ציון הקודמת, ויש כועסים כעם גדול על הקולטורא ושואלים ותמהים: מה לזו עם הציונות? לזו עם הציונות, רבותי, יש אך דבר קטן אחד, והוא: הציונות לא תצויר בלעדיה. העצם השלם של הציונות הוא האוכה העברית כתור אומה עוברת בכח, בחריצות, בבשרון ככל עם אחר, ומציאות הציון הזה, "האידיאל" היה ברמיזנו, מכרחת אותנו לבחור בדרכי חנוך יתר מתוקנים. בחיי צבור יתר כסודרים, בנמוסים יתר נאים.

זה הוא יחס סבה למטוב. הכנה נחוצה למעשה אשר לא יצלח בלעדיה. בארך הגלות החל הזה, במשך הפוזר וההתפשטות, דבקו בנו מומים שאפשר להתקיים בהם חצי-קיום בתוך הפוזר וההתפשטות, ולא בכניסה ובאגודה אחת, ומן המומים האלה עלינו להתרפא. אך לא בשם הציונות, עוד תבואו לקנות הפוחי ארמה בעד עניים בשם הציונות — השם ישמרנו! אני אינני ירא מפני העון הפלילי הזה, לוא גם יבנו בתי חולים או ירכיבו את מחלת האבקעקות בשם הציונות, אבל ככלל זה הוא סין ויכוח שבו חפצים לדחות זרות (אבסורד) אחת ע"י זרות שניה מן הקצה שכנגדה. החום הציונות בתחום תקנות "עורא" הוא "נומא", ואי-גבולות גם הוא "נומא". טובן כי הועד הפועל של הציוניים לא יעמוד לבנות בתי חולים ולא יחלק כספו לטהם עניים, הוא יוכל לפעול אך בתחום הוצאה עיקרי הציונות לפעולות, אך אם הציוניים יראו פעולה בכל מקצוע—יציבו נא להם ציונים בכל מקום! והם הולכים ועושים כן. כל ענין הציונות איננו פעל עומד כי אם פעל יוצא. יש כלי, יש ארגוניציא של יהודים, אחת שיש בה רבים, ובני מפלגות שונות, ואחרי כל החקירות עלינו לזכור תמיד: את אשר נשים בציונות אותה נוציא ממנה. אנחנו האחראים והערכים!

הנני טאמין באמונה שלמה ובלי שום צד כפק שהדבר אפשר כי בזמן מן הזמנים יושב הננאי הנמוסי, לכשיהיה אוצר גדול ובמחון ואמנה והשפעה והשתדלות שאינה פוסקת, והנועת יציאה מכוררת הוכל למצוא מסלות לארץ ישראל. הנני רואה שהציונות החדשה התוהה את הדרך למטרה זו באפן כריני שאין זולתו, אבל בשביל שזו היא הנקודה התיכונה, חלילה לנו לדחוק את הקץ ולהביא את הדבר עד משבר ע"י נסיונות בוסר או ע"י לחיצת כל השמה לתוך ספח של תקנות מועטות. חלילה לנו לבשר יעדים טובים: ישועות ונחמות במהרה. הציונות היא עבודה העם. ישנם אנשים שאין מחם סובל מושג מודכב. סעיינים בריהטא ושואלים בחפזון מה החלקים האלה. ישנם אחרים שדורשים מהר ננזי חיים וננזי ברכות—על זה אין להעצב. לא פלפול הסופרים ולא למהא דרבנן יחלישו את ההנעה, אך יחוקוה. הלא חזיון נפלא היא! אין בה כל דבר חדש, עתיקה כקורות ישראל, וכולה חדשה. לא עשתה, זולתי אוצר המישבות, אף מעשה כביר אחד, ובכ"ז מה שעשתה הוא שקול כנגד אלפי מעשים; לא יסדה אף מעט לפי הערך אשר יסדו חריצ הקודמים, והיא ממלאת חללו של עולם; לא הוציאה עוד אף ספר אחד להרבות קולטורא, והמלה שנשמעה ממנה, היא לבד כבר היתה לנו נדול כחיי הצבור, לעורר מיסדים ולהקים פעלים; לא יצאה סכלל תקוה, ומתנגדיה אומרים עליה שהיא רעיון רוח דמיון נמנע, ובכ"ז אין "הדמיון" הזה מניח להם לישון, והם נלחמים אליו כאלו כבר היה מעשה וכאלו כבר ראו עתה את תוצאותיו. זאת היא הנועת עם!

אל השימו לה גר ושכר — ילך הזרם הזה והרחיב והעמיק את ערש צפתו! הציונות הכרדינית כחבור ובסמיכה לציונות קולטורית, ושהיהן מיוסדות על יסוד לאומי-משכל, בהסכם עם צרכי הארצות השונות הן הן שמה אחת שלמה. כל חלק מן השמה הזאת אוחז;

ומאחזי את חברו. הציונות מצבת את המטרה לעמך לה שתוקק לשוב לחיות חיי עם בארצו, והעבודה התרבותית, הכללית והעברית גם יחד מכינה את העם למען יוכל לחיות חיי עם בארצו. הרצון בלי היכלת והיכלת בלי הרצון לא יספיקו.

הציונות המדינית לבדה היא דבר שאין לו קיימא. אם יצלח הדבר בימי דור אחד— טוב, ואם לא—מה העשינה אנורות הציונים, במה העסקנה, ואיך יהיו בהם הקיום וההתמדה? והשכל גוזר, כי עלינו להיות מוכנים לא לזמן קצר, כי אם לדורי דורות. אם יצלח הדבר במשך זמן קצר— לא נאבד כלום, אבל אם לא יצלח, אנחנו נחנך דור רק לארץ ישראל, ולא יהיה מוכן די צרכו ומזוין למלחמת החיים. נקל להתלהב ולהתפעל רגע לדבר הזה, אבל אנו, שהיינו לציונים לא במשך רגע, כי אם לרגל התפתחות גדולה וארוכה, חייבים להוש את האחריות הטומלת עלינו ולהשכר מכל קיצוניות בואת. שאין בה לא זהירות, לא דעה כיושבה, לא אהבת עם, לא ראית הגולד, כי אם עקשות. חובה עלינו לחנך את הדור הבא, ולא רק את הדור הבא כי גם את הצבור כולו באופן מתאים ומקביל גם אל צרכי הבקום גם אל התחיה הלאומית, ולזאת תצלה אך הדורות הציונות עם הקולטורא.

לא אחת, בסערת הויכוחים, נשא אלי הרוח את המוץ הנדף של עלילה מעין זו: אתה מסכים על הציונות ותופך אותה בשביל שהציונות היא כעת רצויה לרבים, אתה מתכוון כנגד המבצרים לענות אמן עם הצבור. אך עד שאני כועס על שמנה זו הנני אנוס לצחק, יען כי כבר להקל, בודים האנשים הטובים ההם את ההפך היוותר נמור מן האמת. המפורסמות אינן צריכות ראייה. בראשית שנות השכנים, בעת כתבי את המאמרים הרבים ע"ד עמא לאצארום וע"ד כל ההפרזה שבלאוטיות, בעת הוציא לאור את, האסיף הראשון, לא היה דבר פחות מוסבר, פחות מרוצה לקהל מן ההתנגדות הזאת. לא העמדתו אז ובמשך שנים רבות את הדיחיים לפי הרוח, כי אם, כמשך להפך, כנגד הרוח. עוד את מחברתו הראשונה של הירצל בקרתי באין מעצור, אך בקונגרס הראשון מצאתי את עיקרי הציונות לא כשובר לשמתי, כי אם כסך-הכל, כתוצאה מוכרחה ששמתה. הפתוני שם ואפת? לא ידוניני גם כשמניי שהנני בבחינה איוו, "נערה שנתפתחה", לא יחשדוני כי שכחתי את כל משנתי מכבר ועד היום ההוא. או קייתי לשכר בעוהז? איזה שכר— זולתי נאצות לאין קץ ומלשינות של תהו ונניחות ונניפות של נייר במה"ע הפנוים פה לפני כל נרגן? כמדומה לי כי הנני האיש המנואץ ביותר פה בשביל הציונות, עד שהנני רשאי לאמר כאותו חכם: אין אני ראוי לכל לכבוד גדול כזה! ומה רוח רוב הציונים עתה? לא אוכל לאמר זאת בויוק, לא שמתי לב מעודי אל השאלה ההנני עם הרבים או עם המעטים. אדמה, כי בדבר שאלת הקולטורא הנני לעיע עם המעטים.

כמו שהיה הדבר מוכרח בעיני לבוא בברית הציונות מיום שנוסדה בתכניתה החדשה בבאזיל, כן מוכרח הדבר בעיני שהציונות צריכה להיות קולטורית, והנני הושב כי הנני רשאי לאמר זאת לא רק בשמי אך בשם כל חברי אשר לא קפצו לתוך הציונות, כי אם בראו אותה בקרבם במשך ימים ושנים ואשר לא יחפצו לתלותה בנם אך ליסדה על יסודות נאמנים וחוקים מכל צד. אומרים: על הציונות המדינית יסכים כל העם, על הקולטורית יסכימו אך המשכילים. אבל זה שקר. גם על חיבת ציון לא הסכים כל העם, ולהפך על הקולטורית עתירים גם הקנאים הנכחים להסכים לכשישכילו מעט. הקולטורא הזאת איננה ריפורם דתית, כי אם התקרבות אל החיים. עמנו התרחק יתר מדי מן החיים; הוא מצא את עולמו בשמי ערבות, בזכרונות, בהויה. חניך הגלות והתקה, כשהוא חפץ לשים, בצואריו לא את הדיחיים העומדות וטוחנות מן לצדיקים כי אם את הדיחיים של כלכלת עם ברשות עצמו, הוא צריך להכנס לביה"ם הזה. זה לא יהיה בוסר לאום, כי אם פבורי לאום, ואל המטרה הזאת פנינו כועדות.

כליתי את דברי; התודיתי— אם אפשר לאמר כן— את וידויי. דברתי באדם המדבר בעדו, לא לשם הצמדקות, לא לשם קנאה, אך לשם דין וחשבון לפני עצמי ולפני זולתי. לשם הרצאה נחוצה לשעתה, מפני שהדברים הם דברים כלליים, וחובה היתה לבררם כבו שהם. אפשר שמעיתי ואפשר שדעותי התבררנה עוד יותר ואז לא אכוש להתוודע על מעותי, אך ברעת לא התעיתי מעודי, ובחר בחרתי לשבור את קסתי מעשות אותה כלי להפיץ דעות שאינן מושרשות ונמועות בעמקי נפשי. אין אני מתגודד כמלונת

מכל הנטעה קלה. ואין אני נמנע מלבקר גם במקום שהאחרים והרבים מסכימים. לא בהתפעלות הלב כי אם במחשבת השכל עמדתו על כל פרט ופרט מעיקרי הציונות; אין אני מלהיב את הרמיון ואינני מעורר תקוה נפרזה, אבל רואה אני כי הציונות תוכל להיות למקור חיים לאומתנו אם ננהוג בה כשורה. לכן אנו חייבים לעמוד באמצע ההנהגה הציונית ולערכה על שלחן ההמיד של ספרותנו ולהפוך ולהפוך בה.

ועוד יש קוביא אחת שמשחקים בה ההדיומות והפתאים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם. ברותא-בעלמא, שיחה במלה הוציאו לשוק ויהנו לה כנפים לעוף, והיא כי יש לסופר עתי במזרח או במערב. במחנה זה או במחנה אחר, עסק ונגיעה ותועלת-מה מן הציונות, בשביל שהמון הקוראים דורשים את המזון הזה, את ההבלין האלה, והוא, כבעלי הפונדקאות, מתכוון אל מעם העם, מתנאה ומתבשם לפי רוח הצבור. אם יש באבעבועה-של-כורית זו שסבעבעין התינוקות דלא-חכימי איזה תוכן, כי עתה עלינו לבאר את היראתה באפן הזה: קהל קוראיו של הסופר ההוא, הצבור שלו, שבשבילם הוא עובר לפני התיבה, מחזיקיו ומכלכליו, נעשו ציונים כלם מצד עצמם, או ע"פ אתערותא דלעילא ודלתהא. והוא מוכרח, בשביל שלא יאבד את עולמו, בשביל שלא ישאר ערירי ועזוב מן הצבור, להקשך אחרי הצבור הזה. כל כך מפספמים בסגנונים שונים, כל כך שולחים לשון, מראים רמזות ועוקצים עקיצות, והספוג הגדול: ההמון הנבער מדעת כל כך סופג את הבלי התעתועים האלה, עד כי הרעיון מתעורר בקרבנו, כי כבר בא מועד שִׁיבְקֵקֵע האור ונרש את ענן הפתיות וקלות הדעת ושיאמר, עכ"פ, פעם אחת בריש גלי, בדגש וכפילה וחזוק, כי מימרא של שמת כזאת ראויה להשמע בבית המשוגעים. מי שברא מלבנו את השקר הזה בראשונה אם לא יצא מדעתו הרי הוא נחֶקֶן, ואם לא נחֶקֶן הוא. הנה הוא יודע את מעם הצבור העברי ואת דרישותיו ואת יחס הסופר אל הצבור, כמש כבקיאותו של הַעֲוֵר בַּצְבֵּעִים. הרשוני נא „לפהור חלום” לכם, ולהני ידוע, כי מצד הציונות היינו שמחים מאד מאד, לוא כן היה באמת, שהקוראים כפו על הסופר הר כניגית (כמו, להכדיל, האנטי-דרייפוסים על הפינארא כשהתחיל להיות דרייפוסים והמילו חכה להוך פיו בכח האקציות שבידם). ושאין הם מקבלים אלא משפיעים. בלי עין הרע, יודע מבקר שלנו, בוצינא דנהורא, את יחוסי הערכין שלנו! היינו שמחים מאד מאד — לוא כן היה, אבל דונבת המציאות אל הרמיון הזה היא דונמת שני הפכים. אם ישנם עתה בין הקוראים העברים ציונים רבים—אנחנו הרינו ילדנו את העם הזה, אנחנו עשוינו. הציונות, רבותי, איננה מין ספור מפליא, מין סִינְסִפְיָא. לשים אותה ממעמים, אין זו נגינה ערבה וקלה שנשמעת כמינגל-מאנגל, אין זו — פיל לכן בארנו, או ערשי-רפואה של גויא, שאפשר לעשות בהן סחורה ולצלצל קיש-קיש ולתפוש את המון הקוראים בלבם, להרכות חתומים. מעות גדולה אתם טועים: המון הקוראים מבקשים ממעמים אחרים, ומוכה להם צפרנו של מגיד חדשות מן השוק מכרשו של הבא לחוש עתידות ולעורר. דבר עצב זה אשר אספר לכם לא פרי כחש הוא ולא מלבי היצאתיו, אך הלא יודע אני, כמדומה לי, את הקהל העברי לאלפיו הרבה יתר מבעלי הרמיון הרנים כריהמא לפי ידיעות יחיד מצומצמות וקרקיות. עד שפתחנו פתח כמחט סרקית לדעת הקהל הגדולה והסתכל בחדרי הדרים של הרעיון הציוני, הוצרכנו להיות על דעת הקהל היא לעול ולמשא, וככל אשר אנו, הציוניים הקולטוריים, חוזרים ושונים ומשלים את ה„צפרים צִנְזָא” שלנו, את צרך חבור הקולטורא עם הציונות. הגנו עוד היום לעור ולמשא. העבודה עבודה קופוס; מצד האחד נידווי הרביים, ומצד השני קללות המהבוללים, ועלילות הנרננים. על כל אלה הגנו יכולים להביט במנוחה, אך בציונות עצמה העבודה רבה מאד, הפחת והפח, „הסצילה והחאיברים”, זה מסכים על ציונות לדבר אחד, והלה אומר: לא, בשביל שאין לעשותה לדבר אחד. עשו נא אותה לכל דבר, בשביל התכונות הנפרזה הנו התפשטות נפרזה. ויש שמכניסים דברים פרטיים וצדדיים וחדשות כנגד אנשים ומציעים להשגיח בקרחתו של זה ובנכתתו של זה ולכדוק בשני כבשני הסים אם כבר הזקין בציונות, ויש שממנמים; זה איננו יריש כל צרכו — והאתליטיים מתנוששים. יפה אמר נורדא: התקופה הנוראה בתקופות הוא קץ החרך

וראשית האביב, התמוזות המוצקים. התחפכות הקרן לניגר והניגר למים היון. עלול היה אדם להתיאש לולא הכים בלוח השנה וראח שימי האביב קרובים לבוא. -- מן הקונגרות השני ועד עתה כמה מעקשים ונפתולים, כמה קלקלות ומכשלות, כמה שמחית שמתאמרת לעמיקות, כמה דרשנות שמתאמרת לפלוסופיא, כמה בקרת שלא בימנה ושלא במקומה, כמה שכחה וחזרה אל המעיות הראשונות שנתנו מקום למחאות הראשונות! אבל הננו הולכים לקראת האביב, לקראת האור, לקראת התברדות הגדרים והמושנים.

זה הוא הקו הישר מ"ההנדרות" הראשונה עד האוקימטא הנכחית בדבר הציונות. "התנדרות" הראשונה היתה, כמובן, בכללותה, יתר דומה אל הציונות החדשה מן ההסכמה המבוהלת של אחרים. היא היתה בכח, אם עדיין לא היתה אז בפועל ציונות קולטורית. היא היתה ההקדמה אל המסקנות שנתקבלו בבאזיל. היא לא היתה ספקנית וחנפה ומבקשת חן, ולהפך, מתיצבת כמטרה לחץ וכמפגע לכל פגע, לכל שום לשון, לכל כותב פלסטר, לכל קעקס ומסרס ומערבב. לא הייתי חנוט ומוטל כאבן, סגור וכלוא בד' אמות של עיון אחד; לא הייתי נד כנוע הקנה בלב ים. עיני היו פקוחות ולבי פתוח אל זרמי הדעות ואל תורת הנסיון. לא מצאתי שמה שלמח ב.אוימאעמאנציפאציון של פינסקר—אשר אותה בקרתי בזמנה— וגם לא ב"איראעלימא" לפני של הירצל — שבקרתיו בעת ובעונה אחת גם ב"הצפירה" גם ב"איראעלימא" לפני הקונגרות— כן גם לא מצאתי שמה שלמה בדרכי חריצ הראשונים, עם כל הכבוד שכבדהים והאהבה שאהבתים ועם כל התהלה הראויה להם בעבור יסדם אחד מיסודי הציונות במעשה, ולא ב"עזרא" ולא בנישוב הקמץ — בכל תועליותיו; פרונקא, הכנית, כלי מחויק ברכה מצאתיו בציונות כפי שנתקבלה בבאזיל. אמרתי עם לבי: זה ראוי להיות למקור חיים, לתוך אורגניזציא זו חובה להכנס בלב ונפש, ובהתוך אורגניזציא זו חובה לעבוד לנצחון הדעות האמתיות, לנצחון שלימות הציונות המקפת את כל האומה. לנצחון התבנית הברינית והתוכן הרוחני והפדגוגי של הציונות.

והושש אני, ובאותה שעה הנני גם חפץ, כי איש איש מן הקיראים, שעוד לא נתנו ידם לציין, יאמרו כפקח ההוא בחיזונו של טולקר, אם זאת היא פרוץ; הן אני טובר פרוץ זה ארבעים שנה! האמנם יש בין העבדים המשיכילים איש שאיננו וציוני-קולטורי? האמנם יש לנו איש שאיננו חפץ בתחית האומה בארץ ישראל כמרכז, וגם מסכיב בהפוצות הגולה? ואם הוא חפץ, היסנע את העור, היקפוץ את ידו מתת את הנהוץ להשתדלות זו? היסנע, לוא גם יחשוב, כי אין הדבר קל וקרוב להעשות במהרה? או היוכל להכחיש, כי רגש הלאום כדעת התורה וגאון המולדת כאמון הדת הם כחות אדירים דרושים לנו לעודד את הקוכתנו? או לא יחפץ כי הקולטורא האנושית. האירופית של בני עמנו תהיה לפי רוח העברים ומעכם וכי עמנו לא יהיה, במל בששים" כי אם קולט להוכו את מבחר ההשכלה, סיפג ובולע את הכאור שבה ונהוץ בה מעמו שלו, ככל עם מהתקן? ולוא גם יהי קמץ אמנה, לוא גם יאמר כי הדבר הזה הגהו כבד ורחוק, היוכל להכחיש כי זאת היא מטרה אשר עלינו לשאוף אליה, וכי המטרה הזאת נושאת בד בבד עם ההחיה הלאומית גם בארץ ישראל גם בהפוצות ישראל? למען יהו כל עברי משכיל לציוני-קולטורי, אין הדבר חסר, כי אם שיבאר לעצמו את הנדרים, שלא ייחס לצייונות נזומאות זרות ודמיונות כפליאים, שלא יסמוך על מה שאומרים בשמה המפליגים והמעפילים, שלא יזרוק את התוך ויאבל את הקליפה, אך יעמוד על בורגם של דברים לפי נדריהם ופרמיהם. ברתה את רעותה איך הייתה לציוניוטה היא ציונותי; הסירותי את הצעף מעל כל עבודה המוח, מעל כל מלחמת המחאות והמפקות עד המסקנא הנכחית, עד המלה הגואלת". אולי יועיל הדבר הזה גם לאחד מאלף.

ג"ם.

ווארשא.

## הצדיק מְסוּב.

(טַמְסוּרֵי הַחֲסִידִים).

דָּבָר ידוע הוא שהצדיק כּסּוּב היה אוהב את כל איש מישראל, בין שהוא צדיק ובין שהוא רשע, והיה מלמד זכות אפילו על הרשעים, המלאים עברות כּרַמְזוֹן, וממתיק עליהם תמיד את הדין; ולא עוד אלא שלפניו לא היה כל חוטא ופושע; הכל היו בעיניו כצדיקים: הני בריוני המפסיקים מדרך הפלתם ומשיחים בלה"ר וברכילות, היה משבח ואמר: „רבש"ע, ראה את יהודיך! אפילו בשעה, שהם חוטאים לפניך, הם מתפללים וקוראים לך ק"ש". על גנבים מבני ישראל, החותרים בתים בלילי שבת, היה מתאנח ואמר: ראה פסולת שבישראל! מעמידים את גופם ונשמתם בכסנה — ובכ"ז אינם שופכים דמים! מסתפקים רק בקחתם מה שצריך להם על שבת ולפרנסת ביתם!".

ובשראה רשעים — ולא היה לו עוד כל זכות ללמד עליהם — היה נאנח ואמר: „רבש"ע, אתה בראת את עולמך ואת יהודיך! הנוף שלך והנשמה — שלך! ... בראת גיהנום וגן עדן, יצר טוב ויצר הרע... ומי מעכב על ידך? גלוי וידוע לפניך, שלא אנו התומאים, אך היצה"ר שקבעה בנו!".

שכנה אחת גרה אצל ביהו, שהיה לה צער גדול בנים, ר"ל: בניה היו סתים עליה סקמנם; ופעם אחת שפכה את שיחה לפני הרבנית והטיחה דברים כלפי מעלה; והרבנית התמרמרה עליה: „צריכה אשה להצדיק על עצמה את הדין! צדיק הוא השי"ת. בלי ספק! ואין אנו כראיות גם את חסדיו...".

וכששמע הצדיק, כעס עליה ונער בה: „את אוכרת — צדיק השי"ת!?! אבל כתוב הדר הוא: „לא תעשון כן לה' אלהיכם!" לא תאמרו — „בנים משפסונו!". אררבה, אני אומר כי כָּנָה האשה! צדקה האמללה בריכה! וכי איזו מענה יש לרבש"ע עליה? איננה מלה את בניה? אינה מדלקת נרות לשבת?! אינה מפרשת חלה?!

ובאותה השנה נפקדה האשה בורע של קיטא, וזכתה להובילו תחת החפה, והצדיק היה שושבינו.

מקורביו ספרו, כי היה תמיד מצטער ואומר: „מתי אמות, ואכבה את כל אשו של הניהנום!".

פעם אחת ביום א' רריה היה קמרוג גדול על ישראל למעלה: השויב שבססוב נהאלמן בשנה ההיא, ונשארה לו מאשהו בתוך בניה גם אחות צעירה יותר מיג שנה יום אחד, שנדלה בביתו... והשו"ב 'האלמן נכשל עמה בדבר עברה, ר"ל... ועמד השמן וקמרג בשלו על כל ישראל. ואז כמעט שנתיחבו שונאי ישראל כליה חזו.

ואו נהקלקלו כל השופרות שבססוב וכל התקענים לקו בנגעים על שפתותיהם ולשונם, ולא יכלו לתקע את התקיעות.

אבל כשהרגיש הצדיק מְסוּב בדבר — מיד התעטף במליתו ועמד בתפלה ועשה



„עליה נשמה“. וכשנודע לו מעשה השו"ב, עמד ומען: „רבש"ע, כלום חסר כאן יותר מטבעת קרושין וברכת אירוסין שתהיה העברה, אדרבה, עוד מצוה גדולה?! ... שתוף למעשי בראשית?! ...“

ואז נסתתמו מענותיו של השמן, וחומ הסיקרא שאצל מזבח של מעלה נהפך כלו לבן.

ומיד נתרפאו כל התקענים, וכל השופרות הצמחצחו, וידעו הכל שהוא סמן טוב לשנה טובה.

אבל באותו היום ובאותה השעה נשבע השמן בחרבו להנקם מן הצדיק בטסוב. וביום השני קודם תקיעת שופר הלך הצדיק למכול בסקה; ויבא השמן ויערבב לו את הדרך, ויראה לו על שני צדי הדרך ערמות של שלג וכפור וקרח... וישכח הצדיק אנה הוא הולך, וגם שכח שהיום הוא יום ב' דר"ה, וגרסה לו שהימים — ימי שבט ואדר, והוא הולך לכשר רחים לקמח פסח... ופתאום הוא רואה לגדרו ארמון גדול, וחשב שזה בית הרחים ונכנס לשם.

וכאשר אך פתח את הדלת, וצעד על הכפתן — כן נסגרה אחריו ולא יכול עוד לפתחה.

והנה הוא בהוך היכל גדול ונהדר, ממש כהיכל מלכים; ובאמצע ההיכל שלחן זהב, ועל כסא שן יושבת ממרוניתא, יפה — חוץ מ„דרך הטבע“... היא צוחקת ורומזת אליו...

והאח שבפנת ההיכל — אש תוקד בה, ומשפיעה חום צח וענוג על כל הללו של ההיכל; והצדיק נהנה במעט, מפני שנגע הקור עד עצמותיו; והממרוניתא צוחקת-צוחקת ומדברת אליו יהודית...

והצדיק, כיון ששמע אותה מדברת יהודית, שמח על הדבר, שכנות ישראל כ"כ יפות הן; והסכים בדעתו שצריך לבקש מאת הרבש"ע שיתן לכל אחת מבנות ישראל היכלות וארמונות כזה, ואז בודאי תהיינה כלן יפות.

והנחלים, שעל האח, לוחשות אליו בדבור ממש: „אל תהי שומת! העין רואה והלב חומר, והחיים להנות נתנו!“

אבל הצדיק הוקם ומחריש.

אז יצאה היפהפיה ונסתה לנעת בירו באצבע קמנה.

אבל הצדיק כביס עליה בתמיה ואומר: „בתי!... הלא אמר הדבר!“...

והיא התחילה לבכות: „אם לא תתן לי לנעת בידך אמות לעיניך.“

„פקוח נפש הוא דבר גדול, חשב הצדיק בלבו: אבל מה אעשה, ואני ירא מהנאה של חמא!“ ויחשב מעט וימצא לו עצה.

הלך ושם את ידו על הנחלים הלוחשות, עד שנכוה בשרו ונעשה צרבות-צרבות, ולא יכול לנעת בה מפני הכאב; ואז הושיט אליה את ידו הנכוה: „געי בה, בתי, ואל תמותי!“ אמר אליה כחמלה רבה.

וכשננעה בירו, חש כאב נורא... אבל עצר בנפשו וסבל את המכאיב כשמתה גדולה, על שהציל נפש מישראל.

ואז, כשראתה, שהיא לא תוכל לו בנניעה בעלמא — פתחה את פיה והתחילה לשיר שירי ענבים... וקולה רך... נעים... חודר בכל האברים, ומעורר את הלב להרדד דהורים.

בשהרגיש הצדיק, שהקול יורד ונוקב עד לבו, חשש כשום הרהור עברה; ולקח מחט מעל השלחן, וקלל אותו באש, ודקר בתוך אזניו, עד שנעשה חרש. ואז עשתה הפרוצה מעשה מנונה ונורא. הלכה ופשמה את בגדיה ועמדה לפניו ערומה כמש.

הצדיק חש התפעלות משונה בלבבו, כמו שהוצת אש בקרבו... והוא הכיר שהאש היא אש זרה... מביאה להרהורים רעים... ומה עשה? הלך וסמא את עיניו. ובאותו הרגע התחולל רוח מערה, וברקים ורעמים בשמים; והוא רואה את הברקים ושומע את הרעמים, אעפ"י שסמא את עיניו ודקר את אזניו; והכיר, שהברקים והרעמים אינם מן השמים. ויתמה מאד וישא את עיניו — והנה אין היכל ואין ארמון, והוא עומד שקוע עד ברכיו במצולה של מיט ורפש...

ואז נזכר שהיום יום ב' דר"ה, והרגיש בדבר, שמעשה שמן הוא, ושכל זה היה רק נסיון, ופתח ואמר: „רבינו! הכל משרתים לפניך ועושים רצונך! אפילו השמן ממלא את חובתו באמונה!... ומה אתה חפץ עוד?... תהי נא עת רצון לפניך, ויכבשו רחמך את כעשך!“

ומיד מהרו השמים, והצדיק עומד לפני בית המרחץ, וירד ומבל ושב לשמוע את התקיעות...

באותה השנה יצאו „תקיעות, שכרים ותרועות“ מתוך השופר, שמעולם לא שמעו עוד בכמו אלו.

ובאותה שעה הכריזו בשמים: „מי שרוצה ללמד סגוריא על פושעים וחמאים יעבוד קודם בנסיון, כצדיק מססוב, ובאופן אחר לא תתקבל סגוריא שלו!“  
וגדולי הדעת, שיודעים לפעמים את אשר יעשה מאחורי הפרגו, מספרים בסוד, שביום פמירתו של אותו הצדיק בקש את המלאך, שיוליכהו דרך כל המדרגים שבגיהנום, ומאו נצמנו הגיהנום הרבה הרבה מאד.

## קלמן חזן.

כל המכים היום בפני הזקן — קלמן חזן, הוא מכיר בו, כי מאושר הנהו. קומתו זקופה היום, קסמי לחייו דומה שהתישרו מעם; כתיצחוק של שבע רצון מרקדת על שפתיו; עיניו התמתחו, וכמו ממתנות לאיזה דבר נשגב, שעוד מעט ויחל...  
הוא יצא היום פעמים החוצה בצואר עירום, בלתי חבוש במפה האדומה; אעפ"י שימים נוראים כמשמשים ובאים, ובסכנה כזאת לא היה מעמיד את צוארו אפילו בשאר ימות השנה. נכר הדבר, שכרב שמחה והתפעלות הוא שוכח את חשבון הימים, את עצמו, את הכל.

ובעיני האורחים, אשר התאספו בערב הזה אל ביתו — לא יפלא הדבר; „הזקן הוא בשמי השמים — המה מתלחשים על אדותיו: כל אב שמח לראות את בנו אחרי פרוד של חמש שנים, ואף כי בן נחמד כזה“.

היום כבקר הופיע בביתו אורח יקר: דן בנו שב מן הקנסיסטריום. זה שנה תמימה, מעת שרוא סופר את הימים לבואו, ועד אז היה סופר את השנים לירחיהן ולשבועותיהן;

„עוד שלש שנים... עוד שהים... עוד אחת חסר חרש... עוד מעט, עוד מעט“ — היה משדל את גפשו הנהלאה בימים האחרונים — והנה הוא בא. והוא בא, כאשר חזה לו מראש בחלומותיו ובחזיוני רוחו — חבוש לראשו כובע נכה ונוצץ... מהחח לכובעו — בלורית עבה ושחורה... גם אותה האיציטלא הרחבה יש לו בין בגדיו יחד עם הכפה המקצעת... סמש כקנמר גדול וספורכס.

עוד אחת, אשר חסרה לו מכל חלומותיו עליו: „שתתענב עליו בת אחד הגבירים הגדולים, שבארצות ההן, ושהגנוב מספר אלפים מתוך הכספים שלאביה ותברח עמו“... אבל מי יודע? הן הוא עוד לא שח עמו דיהו! מאז הבקר לא חדלו עוד אורחים מנכבדי העיר מביתו. אולי באמת כבר יש לו איזה ספור מעשה!

וכמה מן הכבוד רכש הוא היום בגלל הן שלו! אפילו חתן השורם החצוף שבמהנגריו — סר היום אל ביתו לראות פני הן.

גדול אשרו מהכיל את כלו בבת אחת, והוא מהרחק בקרן זוית, ויושב לספוג את התענוג בהדרגה וברחוק מקום מעט. הוא החל לחשב ולנתח בזכרונו, איך קרו והצטרפו כל התרפתקאות, עד שבא בנו לידי כך.

עוד מימי ילדותו כבר נכר בו, כי הוא נולד אל העמוד. הוא זוכר, שכשהיה רץ ברחובות ונתקל באבן, היה בוכה שלא „כדרך הילדים“. אנשי הרחוב לא יכלו לעבור עליו בהסח הדעת, והיו מתיצבים לשמוע את בכיתו, ושואלים: „למי הילד הזה?“

כשיצאה אמו לשוק, ושהתה יותר מכפי הרגיל, והוא התענע פתאם עליה, וישב לכבות: „איה אמא?“ — היה נשמע מרהוק, כאלו הוא שר איזה שיר-תונגה... כשמלאו לו תשע שנים לקחהו בפעם הראשונה אל העמוד. הוא שר אז ביום הראשון לר"ה את ה„היום האמצני“ של „חמרת הנודד“; ומיד באותו מעבר, הוסיפו לו פרנסי הקלווי המשה והובים לשבוע, וקצבו לו חלק הגון ברחיש... אכן ימים טובים החלו לו ולביתו מאז. לכל חופה ולכל ברית מילה שכבתי הגבירים היו משתדלים להיטין אותו, ובהנאי — עם „דנצי“ שלו. השנים ההן היו יום חג אחד ארוך של סעודות, של אכילה ושתיה ורוחים הגונים.

וכשהגיע חרש אלול, היה חש איוו התרוטמות וערך עצמו. הוא ידע והכיר כי בימים ההם הוא ה„שאר שבעיסה“; הכל נזכרים בו, הכל צריכים אליו. וכשקרב לעמוד וידע כי „דנצי“ עומד על יד ימינו — כבר ידע מראש שר אברהם'קע „בעל בני“ ישלח היום יין ישן לסעודתו, ושכל נשי הגבירים לא תפסקנה היום מלשוח בו.

כל החזנים והקנטרים, המזמרים „מתוך הכתב“, היו בעיני קלמן כקלפת השום: „איך יכולים הם לזכר זמירה אמתית ממקור הנגינה — היה תומה וכמכל אתם — אם נגינתם אינה נובעת ישר מתוך הלב? מן הפה, רק מאותיות מתות אלכות שחורות, שעל נבי הגיר העב? ! המה מזמרים רק בעינים. והא ראייה: הם עומדים מוצקים כפסלים אלמים, אין הנועה עברית בנופם ולא בנגינתם המוויפה... ולא עוד אלא שגם לא ידעו השחצנים ההם — סדרו נגינה אמתית. איך הם יכולים לדעת נגינה אמתית. אם לא שמעו מעולם את נגינתו של „חמרת הנודד“? אותו ה„חמרת“, שהוא, קלמן, היה עומד לו ושאר ממנו שהים עשרה שנה.

ועל הדעה הזאת הסכימו רבים מבעיב שלו, שהוחזקו בפי קלמן ל„מנגנים“, והורו, שאלו היה קלמן לובש „קיטל שחור“ וכפה מקוצעת ובא אל כרך גדול להתפלל עם

„דנצי“ שלו אפילו במטפיל — כי אז היו כל ה„דויטשנים“ הללו נמסים בדמעות. והיו מואסים בכל הקנטרים היופנים; ולפעמים לא היו נמנעים מספר את שבחו בפניו. והיו סכתירים אתו בשם „חסרת שני“, אף שהם לא ראו מעולם את „חסרת“ ולא שמעו בקולו, אבל כבר ידעו אותו למדי מפי קלמן. שהיה מעריצו תמיד באזניהם ומספר להם את נפלאותיו.

אבל בעתים כאלה היה קלמן צוחק בצחוק של ההכמלות ומניע ראשו ביאוש: לא, אחים, לא-אני! זה יהיה „חסרת שני“ — היה מראה באצבע על „דנצי“ — ולא אני. ואפילו כשסר אל עירו הקנטר המשונה מוינברג עם „טררליו“ שלו ושר את ה„יחדשהו“ החדש, שהיתה בו באמת מעין נגינה מתוך הלב — הכל הודו אז, שהיחדשהו הלז היה כל כך נפלא רק מפני ש„דנצי“ שלו הצטרף אז עם ה„טררלים“ המשוררים ועזר לו.

כמה ימים הצטער אחרי כן על שנפתה אז לבקשת הקנטר, הדרשה ל„דנצי“ לעשות את הרבר!

ובאז החלו לו ימים של צער ודכרוכי נפש... „דנצי“ ברח בלילה. הוא גלוח אל הקנטר, ה„גולן“ ה„זנברני“. אחרי ימים מספר קבל ממנו מכתב. בו התנצל על מריחתו.

„חשקה נפשי לשוב ממקור הנגינה“, כתב הפתי הקמן, שעוד לא סלאו לו אז שבע-עשרה שנה. הוא מצא מקור נגינה! כמה מנוחך מעשה ילדות! שמע — דא... סי... רע... רע, דא, פא“ וחושב שזהו מקור הנגינה!

„זה כבר לא אדע מנוח בנפשי — כותב הפתי הקמן — חש אני איזו תביעה בלב, איזו משיכה, שאיני יכול לעמוד בפניה... אמלל הייתי, לו הייתי נשאר בעירי; ואתה אבי, בודאי אינך רוצה, שאהיה אמלל. בודאי הסלח לי את הרבר. לכשאבא אל כפרתי, אשוב אליך אבי.“

את מקור אכיו עזב, וילך לבקש לו מקורים!

הוא כעס אז מאד על בנו, ולא יכול סלח לו. הוא חש, כי הורע מולו. באותה שנה החלה לנגדו המחלקת הגדולה. „זוסיא קצב“, שהיה תמיד ממעריציו ואוהביו, יצא מקצבותו ויהי לבעל טכסא; והוא עתה מבעלי דעה הראשונים והתקיפים בקלויז; וזוסיא זה החל ללעג לו, מתחלה — בחשאי, ואח״כ — בפרהסיא. פעם אחת בראש השנה נרמה לו, שהוא שומע מתחת מליתו את צחקם של בעלי המזרח, ונתבלבל בנוסח. ואחרי כן כשעמד בתפלה „הנגי העני“ וקרא: „שדו“ הפריז על יבכה<sup>1)</sup> שלו ונפסק קילו.

„אין דנצי לימיני!“ כאב אז והצטער. הוא ידע בברור, כי אלו היה עתה דן עומד על ימינו, ומסלסל ביכבתו — אז לא לענו לו האנשים הללו.

ולשנה הבאה הביא השמן את בר-פלוגתיה, את הגולן שלו. את הקנטר, ברומברני; והצעירים, שאינם יודעים מה היא נגינה, דבקו בו. וכי נגינתו מצאה חן? בלוריתו! כובעו! הכפות של המשוררים! הקטרמן — הכל ממש כעכרם גמור — וזו שעמדה לו למצא חן.

הקנטר הלזה קפח את פרנסתו. בראשונה גזל ממנו את ה„עמוד“, ואחרי כן — גם את חלק הרחש.

<sup>1)</sup> Тонъ.

הוא ירד מעל הכמה. חיש שכחו את ה"גלד" שר, יעלות" שלו, את ה"לירה" של קרוץ מחומר, את המרש של "ויאתיו כל" — את הכל, את הכל שכחו, כאלו קלמן ודנצי היו רק חלום ליל.

אבל הוא יודע, שקלמן איננו חלום; קלמן לא היה חלום; לבבות רבים הרך קלמן עד לבכיה; לבבות רבים היו דופקים במנגינותיו. הוא כאמין בעצמו גם עתה, וכשנכנס אלול גם עתה, אף שאין לו עוד כל עכוד, הוא מוסיף שמירה על צוארו, וחוזר על הסליחות, ומעביר על המחזור, ומסדר בפיהו את ה"נתנה תקף". הוא מאמין בעצמו, שגם עתה קלמן הוא — קלמן, אך הקנטרים הללו בכפותיהם היפות אשמים בכל.

ואו היה מתחיל להיות בדעבר שבע רצין. שבנו דן עשה מה שעשה. הוא התחיל להתנחם, כי יעברו הימים ו"דנצי" ישוב אליו מְקָתֵר ככפה ואו ידעו הקנטרים העבריים האלה, ההומים כרבים בלי כל מתיקת — ידעו מהו קנטר, ואיך מזכרים מהוך הכתב!

ואחרי כן היה מודה בפני זוגתו, שהוא מוצא תענוג גדול לקרא את מכתביו של דן: "הוא מודיע, שכבר עזב את הקנטר הויבנברגי, ויבא לאחר... הוא מודיע, שהוא מננן כבר מתוך הכתב. לכשיבא הביתה, ואו בלי כל ספק הכל ישנה לטובה — או אפקיר למען הדבר הזה לילות שלשה או ארבעה ואלמד גם אני את המלאכה הזאת לנגן מתוך הכתב. יודע אני כי שיותר מלארבעה לילות אינני נוקף".

"דנצי מודיע, כי הוא הולך ועושה חיל". — "הרושים הוא מנלה לי, מלגלג קלמן באוני אשתו: הלא אני נבאתי עליו מראש".

דנצי החל לשלוח לפעמים הכופות משען כסף; והכסף באמת נחוץ לו בעתים הרעות הללו, אחרי שכל אוהביו ומעריציו בגדו בו.

"אבל מה זה? דנצי מודיע, כי נמר-בדעהו להכנס אל הקנסיטריום, להשתלם בחכמת הנגינה! הדבר הזה למה?! וכי "פסטורנק", ה"בעל בית"ל" או "חמדת הנודד" למדו בקנסיטריום?! כמה זרים מעשי ילדים! עושים מה שלבם חפץ, ואינם נמלכים באיש! אבל הדבר כבר נעשה. ונריך להחל ולחכות מחדש.

הוא מתחיל ומחכה. בשיחותיו עם הבריות על אדות מקור הנגינה, היא שנה את דעתו מעקרה. הוא דורש עתה בשבח הקנטרים המלומדים תלמידי הקנסיטריום, שהיה הפיד מנגם. מיום שמת "חמדת" שלו, הוא מתאנח ופוסק, נסתמה הנגינה הנובעת מתוך הלב; ורק בין הקנטרים מן הקנסיטריום יש עוד מעט נגינה אעפ"י שהיא מתוך הכתב; אבל גם בנידים יש מדרגות: יש למשל חמורים מלומדים כ"ברמברג", ויש מנגנים אמתים ככנו למשל. הוי, מה מאשר היה הזקן, לו יכול לראות עתה את דנצי שלי! ולא רק לראותו, אך גם להראותו! יראה הקצב הגם ויתבושש ויכרע על ברכיו לבקש סליחה ממני! והחמור הנהם הלז — ברמברג ישים בעפר פיהו, ויודה בעצמו שהוא — ולא כלום! "בא יבא, ויראו!"

וסוף כל סוף הגה הוא בא.

הוא בא — אבל באחור זמן מעט. לא זכה האמלל לשמוע מנגינות בנו דנצי, "חמדת השני". קצת מוקנה וקצת ממחלת המיפוס, שחלה בעת האחרונה — נתחרש האמלל מספר שבועות לפני בא דן. הרופא מצא, שתפי אוניו נתקלקלו לנפרי. הוא לא ישמע עוד לעולם לא את קולו שלו ולא את קול אחרים. חלק אחד מחמשה בחיים — מת בעדו. והחלק הזה היה לו הטוב שבחלקים.

אבל הוא איננו מצמער עוד כיכ על כל זאת. הוא איננו מצמער עוד בראותו ברק מעור עינים ואיננו שומע אחריו את קול הרעם... הוא גם לא הצמער, עת נפל בנו על צואריו ולא שמע את קול בכיו. אך בדבר אחד עמוק צערו מני ים: הוא לא יוכל לשמוע מנגינתו של „חמדת השני“ — משאת כל תקותו, חלומותיו בכל השנים האחרונות.

ובערב ההוא נאספו אל ביתו כל נכבדי העיר. גם זוכיא בעל הכסא, גם חתנו של השריב — לא יכלו לעצור בנפשם לבלי לבוא ולשמוע במנגינת דן, שהוא ינגן היום בתורת „נדיבה“ — חנם לבני עירו. זוכיא בעל הכסא כבר עשה קנוניא להדיח את ברמברג מעל מקומו ולקבל את דן שלהם — תמורתו.

קלמן הבין את הדברים, אף שלא הודיעו לו דבר מכו. קנאתו התקררה אל מתנגדיו, בראותו אותם בביתו. הוא, לא לכד שמחל להם בלבו על עלכונו, אך נכון היה לחכסם בזרועותיו בעד הכבוד הגדול, אשר חלקו לדן שלו: מכיס, המה מנגנים מצוינים! בעלי חוש ומעם... כח הנגינה לא דבר קטן הוא... המה אנשים נכבדים, בעלי מדות טובות...“

והוא יושב הרחק מעמ מן המסבים ומשקיע את מבטי עיניו בפני דן... הוא חפץ להבין מתנועות פניו את מה שהוא מנגן. אבל דובר איננו עולה בידו. הוא ראה מעל רשמי פני השומעים, מעל שפתותיהם הפשוקות, מעל עיניהם הרטובות, וחגיגה פניהם — שדנצי התיכם כרוגג, שהוא מעסה כם, כארם שמעסה כמ שארתו. אין כל פלא בדבר, הוא ידע זאת מראש... אבל מתאיה הוא סאד לדעת, מה הוא מנגן?

הוא מבקש את פתרון שאלתו על רשמי פני השומעים... דומה לו שעיד מעמ ימצא... הוא מצרף רשמים לרשמים, מעורר את ציורי זכרונו... הוא מצא איזה ציור ממושמש, בלתי בהיר דיו. חסר עוד דבר מה.

עפוי מקרה נפגשו עיניו במחזור, שהיה מונח על השלחן — פתוח לפני אחד האורחים בלי כל כונה לדבר. הוא הביט — ולעיניו נוצצו המלות „נתנה תוקף“. בבזות עיניו התרחבו פתאם... הרשמים הצטרפו בהמונה יותר בהירה... הוא מצא את החירה, הוא רואה עתה ברור בהנועות שפתי דן, בנדנודי לשונו — בכל... כן, הוא מנגן „נתנה תוקף!“.

והוא מותח עוד יותר את עיניו. כאלו מתאמץ לשמוע בעינים... ולפניו עומד „חמדת הוקן“ על העמוד... ומעין השירה נובע מהיך פיהו... ולשונו תותכת: „מי ב-ח-י-י-ים ומי ב-מ-י-ת“ והוא מפיח חיים במלות המתות... והוא, קלמן, שומע... כן, הוא שומע בהיר היטב.

הוי, הנועה עברית!... רכה!... שוקעת!... חודרת!... הוי, מעברים! פרורים! דכרוכי נפש!...

דמעות — דמעות התחילו מתגלגלות מעיניו השקועות בפני דן. האורחים התחילו להסיח דעת מן הנגינה, ויביטו אל קלמן. עקמי פני הוקן הדמעותיו עיניו אתם. בתחלה לענו לחרש בלבבם; אבל בראיתם את עיניו התחובות כן, את דמעותיו הנוזלות חכופות, ואת הרך הנפלא השפוך על פניו — הביטו פשתוממים זה אל זה.

„האמנם שומע החרש האמלל את מנגינת בנו?“

המנגינה נגמרה, והזקן עורנו שקוע בחיונו. ופתאם התעורר ויפול על צוארי בני,  
 „לא חסרת שני אתה, בני! אך „אבי כל המדה“... מקוד הנגינה!

## שרה לאה.

שרה-לאה שרויה היום ברנו. היא מכה את ילדיה, מקללה את גרשון — בעלה,  
 אעפ"י שאין זה סמבקה. גרשון בעצמו מודה תמיד על הרבר ומתפאר בה, שהיא אשה—  
 „בלא כרה“. אדרבה, יש אשר הוא כועס עליה ושופך על ראשה קיתון של בוז ונאצה,  
 והיא שומעת את עלבונה ושוקת. „היא מלמדת עליו זכות במקרים כאלה: פרנסה שמירי  
 בשר ודם, אל אחטא בשפתי!... בלי ספק המרה את רוחו אדון החנות, שהוא משרת  
 בה. ומה יעשה, בעניו? הילך ויבקש לו אשה מן השוק לשפוך עליה את כעשו  
 העצור?!“

אבל היום היא יודעת בעצמה, שהיא איננה מתנהגת כאשה עבריה... והכל —  
 ע"י מה שעלה פתאם היום בלבה ללכת בעצמה לקנות בשר במקולין! וכי לא יכלה  
 לשלוח את ילדה נחמ'קע?

„ולא המקולין אשם בדבר, אך בית המלון שעל הדרך... ולא בית המלון — כי  
 אם האורח, שישב שם על יד החלון והביט החוצה“.

היא הכירה אותו הכף. הכירה אותו בשכמיו, במרם ראתה את פניו, בקוצות ראשו  
 הנוצצות, בצוארו הקצר, בערפו...

ופתאם באה האוה בלבה להשתעל... השעול הזה למה היה לי?... הוא שמע אה  
 קול השעול הזה והפנה את פניו אליה... ודקרה במבטיו החדים... הוי, יודעת היא  
 שכבר, עד כמה מכאיבים המבטים הללו... „נראה שגם הוא הכירני“.

היא היתה שמחה שיצא גרשון את הבית, וגם ילדה נחמ'קע בת חמש שנים נלאתה  
 לשכנע את קללותיה. והצא להשתעשע עם ילדות השכנים; גם עזריאל'יק הקטן ילד בן  
 שנה נבעה כפני גערת אמו. שלא הרגל בה, והוא שכב בערשו — מתחבא תחת מכסהו  
 ומצחק עם שביב שביב האביב, שההגנב אליו מבעד לחלון. שרה לאה חפצה להשאיר  
 בודדה. כפעם בפעם היא מחלפת את מקום שבתה מפנה לפנה; יושבת וקמה — יושבת  
 וקמה... היא חפצה לקום וללכת, בלי העת אנה ללכת, ואך לבלי לעמוד על מקום  
 אחד.

כה התגודדה כל היום. ובערב עשתה את עבודת ביתה בחפזון וכמו מאונס;  
 הציעה שלחן ומטה לפני בעלה, הבריאה ותשכב את הילדים, ותשכב גם היא במטתה —  
 אבל היא איננה יכולה לישן, התמונה ההיא עומדת ומרחפת נגד עיניה...

שבע שנים עברו מן העת ההיא... היא חשבה, כי כבר נרפאה מן המכה הקשה  
 ההיא; אבל המכה הישנה היא חזרה ונעורה. היא מרגיש את עצמה היום צעיר  
 לשבע שנים הסימות... כאלו לא נשאה עוד לגרשון ולא ילדה לו את נחמ'קה ואח  
 עזריאל'קה.

והיום הוא עומד לפניו כמו חי.

היא היתה אז נערה בת שבע עשרה שנה יתומה מאב ומאם; כל נחלה לא נשארה

לה מהוריה, בלתי אם יופי נפלא ומיוחד, שנערות ישראל מצמינות בו לפעמים, מאוהב היופי, שאם הסתכל בו ותנתח את שרטיטי הפנים, אינך מוצא בהם כל יופי; אך בעל כרחך צריך אתה להודות, שאינך יכול להסיח דעת ממנו, שאיזה קסם של סוד ממלא את כל לבך, ומושך את עצמך אליו. אתה מוצא בפנים האלה כעין הוד מתננה, כאלו הם אומרים לך: „על אפך ועל חמתך יפים אנחנו!... מלבבים אותך!... ואתה — גם נא לננתנו!“.

ובעלת הפנים האלה לא ידעה בעצמה את יפיה עד שלחשו לה על אדותיו באוניה. היא נדלה בבית אחותה הכבירה בכפר. גיסה אברהם ריכמר שרת אז במשרת „עקנס“ באחותו של היהודי העשיר הירש קויפמן בכפר ההוא. בנו ברים גרינרוויטץ קויפמן היה אז סטודנט בפולטמא לפלוסופיא, ובימים ההם ימי חפשה שב אל הכפר לבלות עתות החפש בבית הוריו.

היא זוכרת עוד גם עתה בזכרון בהיר ומפורט, איך נפגשו שניהם בפעם הראשונה על יד הנהר... הוא נגש אליה ברי כל אמתלא, והתודע אליה, והיא „אעפ“ שארמה אז מבשת וחשה חום נדול בכל פניה מחמטה ועד הנוכי אוניה — והשקיעה את עיניה בארמה — בכיז מצאה לה העת להביט בו ולראות שיש בו הפארת בחורים.

ומאז התחיל לבקר יום יום בבית גיסה. בימים הראשונים לא היו בקוריו נעימים, לא עליה ולא על אחותה ועל גיסה. המה היו נמצאים המיד במצב מאנס ומשעבר בפניו. המה הרנישו, כי בנו של הארון נותן לחמס יושב בביתם. גיסה היה עומד על רגליו בכל העת, שהוא היה יושב בביתו. אחותה לא ידעה למצא את דרכה ומנהגה עמו: אם לא התכבדהו ככבודים והגשת מטעמים לפניו, כמו שהנמוס דורש — יהיה אולי הדבר כעין זלוול בכבודו; ואם התכבדהו, צריכה היא לכבדהו לפי ערכו, והדבר הזה יכול להזיק לפרנסתה לכשיגיעו הדברים לאוני הארון ואמר: „כלי ספק ננב הוא אברהם זה, אם יש יכלת בידו לפזר ממון על כבודים“.

אך לאט לאט עלה ביד הצעיר „הנפלא“ הזה להרניעם ולקנות את לבבם. „אין בו אף קרטוב של אותה העריצות והגאווה, שיש באביו“ — היתה אחותה מספרת בשבחו; „אתה יושב עמו, כעם אנוש-כערךך“ — היה גיסה משבחו: כמי שאיננו מלומד כלל. בקוריו התחילו להיות רצוים בבית אברהם. בכל ערב עמדו והכו לקראת באו ואם קרה מקרה, שאחר לבא, היו הכל עונמים ובודדים. הוא היה מעסיק את האנשים הפשוטים בספורים וענינים רמים. ספר באוניהם על דבר „שיוון זכויות“ ו„חפש“, על „העריצות והעבדות“, „ההון והעבודה“. הוא ידע איך להמעים להם את הדברים. „מי יתן, והיו כמוהו כל ארני האחוות!“ היה אברהם נאנח ואומר שלא בפניו „אשרי לעברים, שישרתו אצלו, כשתבא אחות אביו בירו“.

בקוריו בימי השבת היו עוד בלתי רצוים בבית אברהם, מפני שהוא היה, כמוכח, חפשי קיצוני בעניני דת, ולפעמים היו באים על ידו לידי חלול שבת. היא זוכרת עוד, כמה קשה היה עליה בפעם הראשונה לצהת צתה כיום השבת להבעיר את סגרו... אבל אחרי כן היתה עושה את הדבר ברצון טוב. גם היא בעצמה היתה מעשנת, כשדרש סטנה את הדבר.

וכי רק היא בעצמה הקלה אז כעניני דת? כמה פעמים לא ברכה אחותה על הנרות בעש בין השמשות, מפני שהוא סר אל ביהם טבעוד יום, וישב עד חצות לילה, ובפניו היא כושה להדליק נר שבת.



גם אברהם בעצמו נהפך לקל גמור. הוא נסע עמו פעם אחת בשבת מבעוד יום לצור ציד.

ואחרי כן? .. ואחרי כן הגיד לה פתאם באזניה, שהיא יפה מאד כשושנת הכפר. והדברים האלה, היא זוכרת, היו קשים לה לשמוע בפעם הראשונה. ואחרי כן החל פתאם לספר באזניה את מסקנתו והחלטתו, שהוא החליט כנפשו לשאת אשה דוקא מבנות העניים ומשאונן מלומדות, כי רק בין בנות העניים הוא מקוה, למצוא לב תמים ואהבה מהורה; כי כל בנות העשירים והמלומדות -- מדותיהן סקלקלות, אהבתן מזויפת, ויפין מלאכותי.

והדברים האלה -- היא זוכרת -- היו ערבים לאזניה. ואחרי כן שיה ביער ... בנן תחת התפוח המצל ... שחיה על הנהר באני שים ... ועוד הפעם לקוט ענבונים ביער ...

הוי, הערב ההוא! ... ביער הלז! ... נגדה נא לפני העצים האלמים ... לנוגה הירח החרש נפל על כרכיו ויבטא את המלה הנפלאה ... והיא שמעה ... שמעה את פתרון חלומותיה, אשר לא הרהיבה בנפשה בכל העת ההיא לחשוב על זה בהקיץ וכמחשבה ברורה ...

והדבר כבר חדל להיות סוד בבית גיסה, אעפ"י שהיא לא ספרה להם מאום על אדות הענין הזה: הוא הפץ, שישאר הדבר לעת עתה בסוד. „אוי, ימים נעימים! הוי חלומות!“

והוא הרחיק ללכת ... ופעם אחת במילם ביער, הרשה לעצמו בקלות ראש יחוס קרוב יותר מדי. היא הזכירה אותו, כי עוד יש עליהם לחוג חג-ערב תחת החופה. עד כמה צחק אז עליה, עד כמה לענ להמיטותה: וכי עודך מאמינה שמלאך הזוונים לא יפרש כנפיו עלינו, בלתי אם נשבר צנצנת תחת סטרטוט מתוח על ארבעת כלונסאות? ..

אבל אז נעור בה איזה כח מהנגד, אעפ"י שבלבבה מצאה את דבריו צודקים. החופה, הטבעת וכל סדר הנשואים הוא צרמניה כיתר הצרמניות, שהיא כבר לכדה ממנו ללגלג עליהן ולטאם בהן. אך יותר שנתנה לדבריו צדק בלבה, יותר חזק בה כח ההתנגדות. היא לא ידעה אחרי כן, איך עמד בה רוחה להתנגד לאיש, שהורגלה בכל העת ההיא לראות בו את הטוב שבאדם, את החכם שבאנשים ואת היקר לה מנפשה? איך יכלה היא, החשכה, הכפרנית, לנצח אותו?

היא גם לא שמעה עוד את קטועי דבריו, שנורקו מפיו -- חצים ברנו, וחצים בהתול ... המה נפרדו ...

ואחרי כן ... הוי, רעיונות! זכרונות מרים ומהוקים! ... הוא פיסה ... והיא התפיסה ... ומאז החלו חיים של תענוגים -- תענוגים באין נבול וקץ. היא אמנם סבלה ותתענה מאד בליל הפרוד! כמעט שיצאה מדעתה עד בכר! אבל שכר הימים שאחרי כן היה מרובה מאד: היא נשקעה בחיי ענג: חבוי לרגע בואו, טיול, שיום על הנהר, ערבים ביער, צער הפרידה הנעים למספר שעות לילה הקצרות ... לא, לא הספיקו לה כמעט עשרים וארבע שעות במעט לעת -- לכל אלה.

ואחרי כן אותו הליל של נדודי שנה, וראיון שלו בבקר אחרי הליל ההוא. ופתאם הפסיק את בקוריו ... ופתאם שלח לה שלש מאות רובל בלי כל מכתב ... ופתאם נסע בלי ראות פניה ... ופתאם חלתה במחלה עזה, ובששבה לאינהנה ספרו לה, שכבר

עברו חמשה שבועות מעת שנפלה למשכב, ושהרופא כבר התיאש מחייה. ואז יעצה אחותה לבקש אחר איזה שרוך הגון... והיא לא מאנה וגם לא הסכימה, ואחותה בקשה ומצאה את גרשון — צעיר בן שלשים משרת באחת החנויות הגדולות ומקבל שכרו עשרים רובל חדשי.

שרה לאה נשאה לגרשון. בתחלה לא יכלה לשכוח את ברים קויפמן אעפ"י שנשואיה עם גרשון היו תחת החופה ובשבירת צנצנת. אבל מכיון שילדה לו את הילדה הבכורה, החלה לשכוח את כל "הענין". ותקשר אל בעלה. היא החלה גם לאהב את גרשון, כמו שצריכה אשה עכריה לאהב את הבעל, את אבי ילדיה.

כמדומה לה, שכבר שכחה כליל את הכל. אבל יום אהמול, יום אהמול! למה זה עלה על לבה פתאם ללכת אל המקולין בעצמה? מדוע לא שלחה את נחמיקה? והיא מתנודדת על משכבה מצד אל צד, מתאמצת להכיר את דעתה מכל הענין ההוא, ומעלה על מחשבתה את גרשון. היא מכירה חטא בנפשה, שענתה אותו היום על חנם ומתמלאה עליו חמלה: "הן גם בלא זה אמלל הנהו! זה שלשה ירחים מעת שנשבר מטה לחמס. אדון החנות שמט כספים, והחנות נסגרה. עד ימי הפורים התפרנסו עוד במעט הכסף, שנשאר בידם מן הימים הטובים. מן ימי הפורים ועד אחר הפסח התפרנסו בהקפה. אלהים יודע מה יעשו ליום מחר... והיא חפצה לקחת חלק ביכוריו וראנותיו של גרשון, אבל לשוא! אותה התמונה איננה זהה מנגד עיניה.

היא קמה בבקר ממטתה והקו כי ראגות היום וצרכיו יחרישו בקרבה את הרעיונות, שהיא אינה חפצה כס... נדמה לה, שהיא צריכה ללכת לאיזה מקום. היא נחפזת ומתמהרת... היא מוצאה לה דרכים רבים ונחוצים... אבל כל הדרכים הללו מובילים על פני בית המלון ההוא.

ראשה יאב עליה מאד. היא חשה חום מרבה בפניה: כעין רטט עובר על כל נופה. "עוד זאת חסרה לי, נדונה היא בנפשה, לפול למשכב... ולדבר מתוך חומי... ואז יודע לו הכל".

פעמים מספר החליפה את בגדיה, וכמו בלי כונה עברה על יד הראי... והבט בו בחפז... ותכון לצאת... ובאחרונה העיפה עין על הערש ועל הפנים הקמנים והיפים המצויים משם... הילד צחק צחוק משונה מתוך חלום נעים. "אלהים עמך! יהי רצון שיהי לטובה!" מרהר ותלחש עליו, ותלק את מצחו לסגולה; ואחרי רגע של מחשבה, פשטה מעליה את בגדי עדיה, ותשב — אָם על ערש פר, במנה.

היא נלחמה ותנצח... היא הרגישה, שהוקל מעט מעל לבבה. עכ"פ יכולה היא עתה לחשב על צרכי ביתה; וגם נזכרה, שצריכה היא להקן כתנות בנה הקמן, ותקח מחר ומספרים בידה, ותשב על עבודתה אצל הערש.

היא ישבה כשתי שעות עסוקה בעבודתה, ופתאם נפתחה הדלת, וגרשון נכנס... נחפו ומתעסק. איזה צחוק ששון נראה על פניו... נכר היה הרבר. שיש בפיו בשורה להגיד לשרה-לאה. הוא מחכה רק, שהשאל אותו על הרבר. שרה לאה כוננה אליו את שתי עיניה, כאוסרת: "כלה דבריך, והן לי מנוח!".

"הודי לאלהים, שרה לאה! — איננו יכול לכבוש את בשורתו — : באתי על מעמד פרנסה!".

"החנות נפתחה?" היא שואלת מהענינת.

„איזו חנות? — הוא עונה בנערה שיש בה קרמוב של גאות —: אני בא לשרת בתור עקנם אצל אחד מבעלי אחוזות בכפר!“  
 לב שרה לאה, שלא שקט עוד לגמרי, החל לדפוק בקרבה, בלי דעת בעצמה כל סבה נכונה לדבר.  
 „וכי ראוי אתה לאותה המשרה? היא מנסה לשאל מן הצד, בתקוה לשמוע תשובה על דבר, שאיננה שואלת.“

„שמיא! הוא עונה לה בנערה של חכה: כלום ראתי מיטיך יהודי — בעל אשה ובנים, שלא יהיה ראוי לאיזו משרה? וכי לעמוד בחנות כל היום ולמוד עשר אמות קמוצות מהשע אמות מדויקות — דבר נקל הוא בעיניך? צריך הייתי להרויח עשרים ריבל לחדש, והייתי ראוי לכך; ופה קצבו לי ארבע מאות לשנה ובית לדור ככפר ועצים להתגר ומים כדי צרכי ושלוש קילות קבח — ולא אהיה ראוי למשרה?“

„ומי הוא זה בעל האחוזה?“ שאלה בקצר רוח.  
 „איש צעיר לימים ברים גרינרוויטץ מטשפתת הקויפמנים הגדולים. בלי ספק שמעת על אדות הקויפמנים! אומרים שהוא נסע לכרכי הים, והביא משם תעודת מוטרים... אבל לנו אחת היא; הוא ערב בדבר, בנוגע לשיבתנו בכפר... הוא חקר במסביבות העיר עוד כפר אחד.“

שרה לאה אחזה בידות המטה, שעמדה אצלה. היא חשה שהארמה תתמוטט תחתיה.

גרשון התפלל על קור רוחה של אשתו למשמע הבשורה, שהוא קוה כי השיש עליה. „אשה היא אשה“ הוא מחליט ודן אותה לכף חוב: „מה לה — ולראת פרנסה? לפרנסה ידאג הבעל! לה הן מן המוכן!“ אעפ”י שידע בה, כי לוקחת היא תמיד חלק בדאגותיו, ואיננה כלל מן הנשים האוהבות לקחת רק מן המוכן, אך נפגע מקרירותה, לא נמנע מהוציא עליה משפט סעוקל. הוא לא דבר עוד עמה מאום בענין הזה, ויצא את הבית מעם ניוף.

שרה לאה נשארה בדר, והיתה שמחה בדבר. בפניו לא מצאה את לבבה גם לחשוב על אדות הענין הזה. עתה תוכל לחשוב דיה, ואיש לא יפריעה. בלבה התעוררה שאלה: מה יש לה לעשות עתה? היא הרגישה בחוש-קדום המסוגל לפעמים לנשים, והקיף את כל הפוליטיק של קויפמן... וגם הכירה חוב בנפשה לעשות דבר מה. היא חשבה הרבה על הדבר, גם נסתה להרניע את רוחה: אולי באמת צריך הוא לעקנם נאמן חרוץ? תרשון שלה הוא באמת אש להכה! כל יכול ויודע את הכל! ועל הכל הוא איש ישר ונאמן... היא חשבה ומצאה, שכל ככוערי הפנים הם חרוצים נאמנים וכני מול... והפרנסה באמת טובה היא... ובחשבה בדברים האלה, היא חשה איזו נחת-רוח מורה, איזה ענג נפרז. אבל מפני אותו הענג ואתה הנחת בעצמה היא נפחדת ונרעשת. היא מרגישה בעצמה, שחפזה היא ומתאוה שיקום הדבר.

היא נשקעה ברעיונותיה, ופתאם קמה על רגליה. נכר היה, שהיא מתכוננת לדבר גדול. ובמצב כזה עמדה על רגליה, עד ששב גרשון מן הרחוב.  
 „גרשון!“ קרסה את פניו: „הפרנסה, שאמרת, לא לנו היא. אמור לחברך שלך, כי... כי אינני תפצה... כי אינך חפץ!“  
 „מדוע זה?“ שאל נבעת.

„אינך ראוי!... אני לא אוכל לשבת בודדה בכפר... אינני חפצה" גמרה בהחלטה. שגרשון נבעת מפניה. הוא היה מהאנשים שאינם מזלזלים בדעה נשיתיהם ובעצותיהן. הוא היה אוהב תמיד להועץ עינה ולשמוע בעצתה, אבל בנוגע לפרנסה — היתכן שישמע בקולה?

הן למי כל עמלו אם לא למענה ולמען הילדים אשר ילדה? „היא איננה חפצה עתה, אבל תתמצה למחר! תראה והרע והתבושש מפני עצמה, בהזכירי אותה, כי לא האמינה כי, שאהיה ראוי למשרתי החרשה".

ובכ"ז, ביום השני, כשנסע אל הכפר, והאדון דבר עמו על אדות העתקת מושבו — מצא לנחוץ לספר לו חציו בלגלוג וחציו לשם דבור בעלמא, שהפלוגית שלו יראה לשבת בכפר מבני הכרדות.

„פתייה, ענה האדון בחסד נדיבים, וכי בכפר אין במה לבלות עת? אבל יש לי במה לפתותה. כחר אסור אל ביתכם".

והאדון אכנס לא שכה הבטחתו, וכיום מחר עמדה טרכבה רתומה לארבעת נשרים לפני בית גרשון, והאדון בכבודו ובעצמו ירד ונכנס, והתודע אל שרה לאה... „הוא התנהג כאדם פשוט, כפר גרשון אח"כ בשבחו, אכן זוהי נדיבות". ואחרי שבתו עמם כשעה, קם על רגליו והביט על שעונו, והודיע שהגיעה העת לנסוע. הוא קרב ויאחו ביד שרה לאה להושיבה במרכבה.

שרה לאה הריסה את עיניה לגרשון.

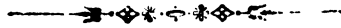
„הצילה!" היה פרושו של המבט הזה: „הצילה, בעוד עת!".

אבל גרשון לא ראה את המבט הזה, ולו גם ראה, כי גם אז לא היה מבין: הוא לא ידע שפת עינים.

וכשנסעו ובאו אל הכפר — — —

יהודה שמינבערג.

לעאווה יד אלול.





## משורר לאומי.

מה נבקש מחוקרינו? — נחמשה דרכינו ונחקרה.  
למשוררינו מה נבקש? — שירו לנו משיר ציון.  
(ד"ר י. קאמינער).

לו חפץ חרש-ציר בעל דמיון לתאר בשרר על הגליון את דמות דיוקנה של שטת הסופרים העברים בארצנו במשך העת משנות השלשים עד השמונים למאה העברה ואת תבנית מהלך הספרות העברית בכלל במשך חצי יובל שנים ההוא — לא היה הדבר הזה כבד מכנו מאד לעשותו: תבנית דגל גדול אחד בראש הגליון, המלה „השכלה“ באותיות בולטות ומזהירות עליו מלמעלה וקהל סופרים אוחזים בחוקה ביד הדגל מלמטה, — זו היא כל התמונה אשר על החרש לתאר, זו היא חתם תבנית כל עיקר הדעות והשאיפות והמגמות של כל חכמי לב בעמנו בימים ההם, אחת לא נעדרת, ואיך פירושא הוא אשר נקל מאד לגמרה.

הדגל הזה — הוא דגל מחנה המשכילים העברים שהולידה והקימה לנו העת „הנאורה“ והיא בארצנו; המלה הזאת — הוא הכוכב היחיד אשר הזהיר על שמי ספרותנו בזמן ההוא, וקהל האנשים אשר מתחת לדגל — היא אספת חלוצי צבא „הציביליזציה האירו-פית“ ולוחמי מלחמתה בתקופה ההיא, קהל גדול הוא: בו סופרים גדולים וקטנים, ענקים וגמדים, אריות שבחבורה וצעירים באלפים; אנשים אשר מתחלה לא משו מאהלה של „תורה“ ואחרי כן סרו מן הדרך ויתמכרו בכל נפשם „לחכמות חיצוניות“, ואדוּגים שמעודם לא ישבו לא „על התורה ועל העבודה“ ולא על שום „חכמות“ שבעולם ושכל רכושם הרוחני קנו בעמדם ער דגל אחת; משכילים אשר בעצב ושסמון, בדמעות וב„קרבנות“ הולידו את דעותיהם ומערכי לבם ומתמשכלים אשר כעורים הלכו שבי אחרי רבי החובל ואשר חכמתם היתה להם רק מצות אנשים מלומדה; אנשים בעלי נמוס ודרך ארץ ואנשי ריב ומדון, בעלי לשון מדברת גדולות וידיים קצרות מעשות תושיה, הבל יכיל הציור הזה וכוללם יחד.

רק מקום איש אחד יפקד בין הקהל הגדול הזה, רק כבוד סופר אחד לא יחד ביניהם. האיש הזה — הוא ד"ר יצחק קאמינער.

פה על התמונה נקבצו ובאו כל אהבי השכלה החדשה, כל המולי"ם והעורכים והמחברים והכותבים והמכתבים למיניהם, אשר רוח אחד קבצם ויאגדם לאגודה אחת, כלם חנורי קסת מלומדי מלחמת ה„אור“ עם ה„חשך“ במחנה ישראל.

ושם, בשולי הגליון, עומד מרחוק האיש המור הזה; הוא עומד לבדו ואין איש עמו; בה-צחוק קלה מרחפת על שפתיו, הוא מכיב בחמלה ובמנוד ראש על הנאספים מסולו וכמו חפץ לקרא אליהם: „רקדו, רקדו לכם לפני העגל הזה! ועוד נראה מה יתול חלומותיכם!“...

כי שאלו לששת הסופרים העברים בזמן ההוא, למרכז נקודתה ותכונתה הבללית —

וראתם כי העמידו את כל דבריהם, סמרותיהם ושאיותיהם אך ורק על דין ה"השכלה" ויפיפותו של יפת; דרשו מעל כל "הספרים הקמנים בעלי השורות הקמנות" שבתקופה היא — ומצאתם כי מחבריהם כלם התבאו בסגנון אחד: כלם חללו את "בערותם ומכלותם" של אחיהם בני עמם, יושבי חשך וצלמות" והללו את ההשכלה. ב"ת השמים"; כלם הצמיעו מאד על מעוט מספר הרוקמורים והמדדים ועורכי הדין שלנו ויבמחו את קוראיהם נאמנה כי כרב מספר האנשים בעלי התעודות האלה בתוכנו יגדל אשרנו, כי בגללם יומב גורל כל העם האמלל וביה ישראל כלו יושע בעבורם תשועת עולמים.

רק איש אחד היה מסופק בזה מאד ולא האמין בכח הנפלא הזה של התעודות לרפא את שברנו ולהוציאנו למרחב. האיש הזה הוא — ד"ר קאמינער.

אחיו הכופרים המיפו ל"חכמה ודעת" ויריעו בישמחה לא רק לקראת כל ילד היוצא מה"חרר" ונכנס ל"בית הספר", אך גם לקראת כל מעיל קצר, כל כפתור נוצץ וכל תאר-הכבוד הנתן כוד הפארה לשם בן-ישראל... רק את לב הדיד קאמינער לא לקח שבי הברק החיצוני הזה, ולא עור את עיניו, אשר לא חדלו מראות נכוחה; על כן לא הריע ולא מחא כף.

עוד הראש והראשון לדורשי השכלת עמנו, ר' יצחק בער לעבינואהן דל, זה "מענה דעלסאהן הרוסי", שר "לכבוד שר-ההשכלה אובראָב":

„על שְׁמֵשׁ הַחֲכֵמָה סֶךְ עֵב נֹרָא.

וַיֵּצֵא אֵל — וַיִּקַּם מוֹשִׁיעַ וָרֵב.

כְּמַעַט נְשָׁבָה רֹחוֹ — וְהִיתָה אוֹרָה.

וַיִּקְרָא הָעָם: עֵבֶר-עֵב! עֵבֶר-עֵב!<sup>1</sup>

ואחריו חחרו החיוקין כל מושכי בשבט משוררים ויצאו בתפים ובמחולות וישירו על אירופה ועל הציוויליזציה, על הבקר האור ברן יחד כוכביו ועל השמש בצאתו בנבורתו להאיר לארץ ולדרים במחשבי הגישה ועל יפעת הדר קרניו ועל כל העולם כלו... ורק ד"ר קאמינער לברו ראה כי עוד לא עבר עב' וישר בסגנון אחר לגמרי ועל דברים אחרים לגמרי, ואיש לא ענה לעומתו בסגנונו זה ולא התרועע לחברה עמו בדעה זו, וישב ברד וידום כי נמל עליו...

האם לא כוזר הדבר? והאם לא נפלא הסופר בעל תכונה בלתי רגילה ומיוחדת במינה כזאת?

ואם יפלא דרך הדיד קאמינער בספרותנו — עוד יותר יפלא כי לא נסה איש עד הנה לתאר כמו את תמונת הסופר האורוגינלי הזה ולתת לנו מושג נאמן מצורתו הספרותית של המשכיל האמתי והעברי המצוין הזה, אשר מלפנים היה שכו נודע ואהוב בין "קהל הקוראים" וכאחרית ימיו כמעט שנשכח מלבם, אף כי הוא לא חדל מלהעניקם מפרי רוחו, רוח לאומי נלהב מאין כמוהו, עדי רגעיו האחרונים, אשר השיגוהו בין מצרי בררי

<sup>1</sup> עיין "אשכל הסופר", קנין שירים, מכתמים, מליצות וחידות מאת ריב"ל, הוצאת כ' נח" סאמואהן. ווארשא, תרנ"ג.

שווייץ בהיותו זקן שבע ימים ושבע רגז — אך גם שבע תקוות טובות הנשקפות לעמנו מבעד הערפל המכסה את כל יקומו מסביב.

ד"ר יצחק בן אברהם קאמינער נולד בשנת הקצ"ד (1834) בעיר מצער לעבקינע הסמוכה לויטאמיר. אבותיו היו „בעלי בתים בינונים“, אנשים פשוטים ותמימים. ישרים וי"א, חשובים ונכבדים בערתם. עוד כילדותו התנכר הנער בשכלו הבלתי רגיל ובכשרונותיו הנעלים ויהי שעשועים לאביו ובפרט לאבי אמו אשר כבר מאד את הלמדרנים ואדיר כל חפצו היה לקחת לו לחתנים אנשים יודעי תורה ולגדל את נכדיו על ברכיה. אבות הנער לא היו מסופקים אף רגע כי הוא יהיה לרב ומורה הוראה בישראל ויהאמצו להשיג בעדו מלמדים טובים היודעים לכלכל משפמ ילדים מצוינים כאלה ולמלא את כרסם בנפיה באותה המדה הדרושה למטרתו הנעלה. ואמנם בימים הראשונים היו אבותיו שמחים וכאושרים לראות כי חפצם הצליח בידם ושמוף תקותם לבוא, כי היה הנער נתון בכל לבו ונפשו אל למודיו ולא פסק פומיה מגירסא כל היום ויהי כמעין המתגבר. אך הימים המיכים האלה לא ארכו להם, כי פתאם נוכחו לדעת שהמטרה אשר הצינו בעד ילד שעשועיהם ממנו והלאה ושתקותם היתה למפח נפש: המה ראו וכן תמהו כי פתאם לפתע, מסכה לא ידעו שחרה, רוח אחרת היתה עמו וישם לבו ללמודי חול ויהחיל לשקוד על ספרים חיצונים בחשק נמרץ ולעסוק בדברים מסוכנים לנער עברי הכיועד להיות גברא רבא בישראל.

וממה אמנם היתה הנסכה להמורה כזאת ברוח הנער ה„מתמיד“, השם לילות כימים להגות ב„תורה“?

כבר הורה החכם דארווין הלכה בדבר מבע התולעים הקטנים: יחלי העפר, אשר אף כי איש לא ישים לב להם בכל זאת תועלתם גדולה ונכבדה לכל יושבי הבל. אנחנו כוז נבזו להבריות השפלות האלה ונרמסן ברגלינו ואת זאת לא נדע כי הם, התולעים הנבזים האלה, מוכלים ומדשנים את האדמה אם כל חי אשר העניק תעניק לנו מטובה ותנובתה ינותנת לנו לחם לאכול ובגד ללבוש, כי הם יעבדוה תמיד למעננו בחריצות נפלאה ויעשוה לאדמה שמנה ופוריה ולא ייעפו במלאכתם אף רגע.

תולעים מעילים ורבי העליליה כאלה היו גם בתוכנו לפנים. שפלי-רוח ודלי-חמר, קטני המרה ובלתי נראים לעין, הם נפזרו לכל עברי הגיתה העברית, לכל חוריה וסדקיה, לכל ערי המצער וכפרים הנרחים של „תחום המושב“ ויאירו את חשכם. הם היו שם למפיצי פרי עץ הדעה, לפוקחי עיני עורים ולמעוררי ישנים מתרדמתם. תולעים כאלה היו עפ"י רב באים מליטא לערי הנגב והיו נעים ונדים ממקום למקום בתור מלמדים ומדריכים את הדור הצעיר ופעולתם היתה רבה על התפתחות התורה וההשכלה בארץ ההיא אשר רב יושביה מאחינו היו לפנים אנשים פשוטים ותמימים. רחוקים מזו ומזו גם יחד. החזיון המלא ענין הזה עוד לא נתברר כראוי בספרתנו ועל זה בודאי יש להצמצר.

אחד מהאנשים, דלי-פנים וגדולי-מעש, האלה נפל גם בחלק הנער קאמינער בתור „מלמד ליטאי“, ומדריכו להועיל. המלמד הליטאי הזה היה תורני ומשכיל כאחד, ירא שמים בנלוי ושוחר תושיה בסתר. הוא תכן במהרה את רוח תלמידו, את שכלו וכשרונותיו, וירא ברכה בו וידבק בו לאהבה אותו. ולעומתו גם תלמידו הצעיר השיב לו אהבתו אל חיקו ונפשו נקשרה בנפשו. זכרון האיש המצויין הזה נשאר בלב סופרנו המנוח בכל ימי



חיו וכפיו לא היה די מלים המיד לתאר את ערך המורה היקר לו הזה כחור איש דגול מרכבה, בעל רוח נדיבה ושכל בהיר, חכם לב ומשכיל על דבר אמת — משכיל אמת, עפ"י הכרתו הפנימית, ולא מתמשכל למראית עין משום דרוש וקבל שכר...

והאישי הזה הוא אשר העיר את אהבת קאמינער הצעיר למדע ותשוקתו להשתלם באופן אחר ובדרך אחרת מאשר לפנים, ומאתו היתה הנסבה כי התחיל תלמידו להביט בעין בקרת על „התורה ועל העבודה“ שלו. היינו על התלמוד ונושאי כליו, ולבלות את עתו על ספרי השכלה ומדעים שונים, למורת רוח אבותיו וכל בני משפחתו — וכל „בעלי בתי עיר מולדתו הנדחת“...

אבל לא ינום ולא יישן שומר בן-ישראל מן כל מרעין בישין... אבותיו נמו לדבר על לבו וליסרו על חמאתו — אבל לשוא, ויהי כאמרם אליו יום יום ולא שמע אליהם ויוסף לשקוד על ספריו החדשים ולפנות לבו ל„בבלה“, ויבהילו להביא את השרכן — ובמרם ימלא להנער שש עשרה שנה העמיסו „רחים על צוארו“ ויהי לאיש בעל כרחו. אבל גם הרפואה הברוקה והמנסה הזאת, אשר לא אחת ושתים הביאה את התועלת הדרושה לנערים „שיבכים“ אתרים, לא השיגה מטרתה הפעם. הבעל הצעיר לא חדל מלעסוק בלמודיו החיצונים כבתחלה, ואף כי לאשרו חבלים נאלו לו בנעמים ואשתו הצעירה, אשר הכירה לדעת את ערך בעלה, לא רק שלא עצרה בעד שאיפותיו הנעלות אלא גם היתה לו לעזר כנגדו לקרבו אל מטרתו. ויהי כאשר הציקו לו קרוביו — ויברח יצחק מעיר מולדתו, בשנה הראשונה אחרי חתונתו, לירושלים דלימא — המרכז הראשי של התורה ותחכמה בעת ההיא בארצנו. משכילי וילנא וחכמייה עם המנוח רשיי פין בראשם קבלו את ה„בורח הצעיר בספ“ ויהיו לו לסתרה ולמורי דרך, כי בנקל הבידו את כשרונותיו ותשוקתו למדע ויראו כי ברכה בו ויהמכוהו ויקרבוהו אליהם. אולם לא ארכו לו הימים בוויילנא, כי חותנו הפציר בו מאד וידבר על לבו כמכתביו לרחם על אשתו העוזבה והשוממה בלעדו ולשוב לביתו. ולא יכול קאמינר לראות ברעת אשת נעוריו, כי נכמרו נחומיו עליה וילך ויטב לעיר מולדתו. פה היו כל עתותיו נתונות לעבודה קשה בלי הרף, כי היה מוכרח לפרנס את בני ביתו ע"י הוראות לשעות ויחד עם זה גם להשתלם בלמודיו ולהרבות ידיעותיו למען יוכל עמוד למבחן ולקבל תעודת מורה בבית הספר שמעם, כי רק אל המטרה הזאת שאף לע"ע בעת ההיא. ואמנם חפצו הצליח בידו ויקבל את התעודה מאת הקאמיסיא הפרגונית בויטאסיר וגם נתמנה אחרי כן למורה למודים עבריים בבית"ד לרבנים בעיר הזאת<sup>1</sup>. בימים ההם התודע להסופר המנוח ר' אליעזר הכהן צווייפל אשר היה גם הוא מורה בבית"ד הזה ויהרועע עמו כיריד וחבר, כי היתה תכונת רוחו ודעותיו של צווייפל, אחד מראשי חלוצי השכלה ישראל בארצנו, מתאימה לרוחו ודעותיו הוא, וישאר באהבתו אל החכם המצוין הזה כל הימים.

אבל בכל זאת עוד לא שקמה רוח קאמינער. הוא לא יכול להסתפק במועם הזה אשר השיג וישאף לגדולות ממנו ולא חשך מכל עמל נפשו עד אשר מצא את מבוקשו גם הפעם. בשנת 1869 בהיותו כבר אב לחמשה ילדים הלך לקיעו ויכנס לראיניברסיטעם

<sup>1</sup> אמנם עלי להסיר כי מן הידיעות הקונות הנמנאות תחת ידי על אדות סופרנו המנוח לא יכלתי להזיל דבר כבוד אם כאלת היה מורה בנימ"ד לרבנים עלמנו או רק כבית הספר למתחילים אשר היה על ידו. ופניני כה המודיעים; זה אומר כה וזה אומר כה.

רשם. ועד הפרופיסורים עם החכם הנודע פירונוב בראשם, אשר לפניכם עמד קאמינער לסבכן, התפלאו על כשרונותיו המצוינים וידיעותיו הרחבות וינידו שבחו בפניו. ביחד שם אליו לב השר המלומד הזה בעצמו ועפ"י עצתו, אשר היתה מתאימה גם עם נמיתו החפשית של קאמינער, נכנס להמחלקה המאטעמאטיקית. אולם כעבור השנה הראשונה חשב את דרכו וירא כי יותר טוב לו, לסמודענט עברי המטופל באשה ובנים חמשה, לעבור אל מחלקת הרפואה אשר ממנה יש תקוה גם לו, באשר הוא עברי, להבנות בעתיד ולמצוא מחית ביתו, ויעש כן.

הימים הראשונים לשבתו בקיוב היו לו ימים רעים מאד. כמעט הכסף אשר תרויח מהרואות לשעות היה עליו לשלוח לאשתו זיטאמירה והנותר היה לו לכלכלתו הוא. פת במלח אכל ומים במשורה שהה ובתורה היה עמל. וגם הלחם הקלוקל הזה לא היה המיד נמצא בגבולו — בחררו הצר והריק בעליה הנג. ולא אחת ושתים היה מוכרח לסכור איזה מספריו ולקנות לחם ונרות במחירם. אולם במשך העת הוטב מצבו מעט ויטהר להביא את משפחתו קיובה ויתפרנסו כד. חק גדול עד אשר נמר את חק למודו בהאוניברסיטעט ויבואו לו ימים טובים מהראשונים, כי היה מצליח בפרנסתו בתור רופא חולים בקיוב, ביצקו מים ע"י הפרופיסור הנודע מערינג בתור איסטענט למחלות פנימיות 'כחמש עשרה שנה. אחרי כן נתמנה לרופא מטעם הועמזטווא במחוז גיעוין פ' צערניגוב יתגורר כשלוש שנים בכפר מאנאסמירישצע ולעת הזאת עלתה בידו לקנות אחוזה קטנה „פאפערנא" (כפלך צערניגוב) במטע הכסף אשר קבץ על יד בקמצו ככל מאי דאפשר ככלכלת ביתו ובצרכי משפחתו הגדולה (אשה ותשעה ילדים). כאחותו זאת ישב קאמינער מן העת ההיא והלאה כל ימי חייו, וממנה היה הולך לעתים לא רחוקות למסעיו להערים והקפרים הסמוכים ולעיר הפלך לרגלי עבודתו בתור רופא מטעם הועמזטווא ולרגלי משמרתו האחרת — משמרת עברי-מלומד או, פקיד לדברים היוצאים מן הכלל" על יד שר הפלך צערניגוב. בתור רופא חולים עניים במחוז אשר הפקד עליו היה אהוב ורצוי לכל, כי היה מהיר במלאכתו מאד ויעשנה באמונה ויטלא את הפקידו בכלל בחריצות ובשקידה רבה. ואולם גם על משמרתו השניה, אשר עפ"י רוב היא אצלנו בכחינת „ש ואל העשה", הביא תועלת לא מעטה, כי לא אחת ושתים השתמש במשרתו הזאת להיות למגן ולסתרה לאחיו המדוכאים ורצוצי משפוז ולהעביר מהם את רוע הנזרות אשר לפעמים היו נכונות לצאת דחופות ומבהלות מאת הרשות המקומית. בתחלת שנות השמונים נכנס קאמינער לשבת בהקאמיסיא העכרית" בצערניגוב לחות דעתו בשאלת היהודים אשר העמדה אז על הפרק כמעט"ם. ויהי כאשר החלה השקלא ומריא בדבר „השאלה" הזאת ואחר מחברי הקאמיסיא התחיל ללמד קטגוריא על היהודים ולספר בגנותם בסגנון האנטישמיים הגדולים אשר בארץ — ויקם קאמינער וישפוך את כל חמתו על שונאי עם ישראל, אשר לא ידעוץ ויאשימו, וישם לאל את כל השקרים והעלילות והכזבים אשר מפלו עלינו מנדינו סאו מעולם ויהרום את הקיר אשר טחו הפל בתעלוליהם ממסד ועם המפתות. בקול רועד מהמית לבו הסוער בחוקה ובדברים חוצבים להבות פרש הנואם כשמלה את כל נכלי אויביו ובדיהם לפני חברי הועד ויראם את רשעתם ודונם ויגזרם בלא חמלה על ימין ועל שמאל ויהאר לפניהם את מצב עמנו המורא מאד ויחווה את דעתו בדבר הנחוי לעשות למען הקים את עמנו משפלותו ודלותו, להטיב לאחריתו ולבצר את מעמדו בין יתר אורחי הארץ.

חברי הועד עם שר הפלך בראשם לא פללו, כנראה, לשמיע כזאת מפי איש עברי —

מפי אחד מאותם האנשים אשר הסכינו לנשק את ידי מביהם, להיות המיד לאסקופה הנדרסת ברגלים וכאלמים לא יפתחו פיהם; הם לא פללו מעודם לראות איש עברי לבוש בגדי שרד מסור ככל נפשו לצור מחצבתו ודורש טוב לאחיו בני עמו אשר זה דרכם לקבל באהבה את כל אשר נמל עליהם מאת כל בעל כפתור נוצץ מבלי העיז לדבר בשער את אויביהם החורשים על נכס ומאריכים לצרותיהם... דברי קאמינער הנמרצים פעלו רשם חזק על חברי הקאמיסא, וישתאו איש אל רעהו, כי לא האמינו למשמע אונם: איש עברי לא יתן מפני שרים ופקידים נבזים אשר עליו לסור למשמעתם, לא יענה אחריהם אמן ויגד להם את כל לבו, יניד ולא יכהר את האמת המרה למרות השיקתם לכסותה במשאון — האין זה פלא?! אבל האמת הזאת היתה קשה להם כמחץ בבשר החי ועל כן לא היתה נעימה להם חברת האיש הזה מכל וכל, ויהיעצו על צפוניהם איך להסיר את המכשלה הזאת מתחת ידיהם ולהפטר ממנו וממדברותיו ותוכחותיו הגלויות, אשר לא היו מתאימות כלל עם מטרותם... ויהי באחד הימים ההם ויקבל קאמינער פתאם פקודה נמרצה לסתור ולנסוע למחוזו למען תחיש עזרה לחולי המגפה אשר פרצה שם. והמגפה הזאת, כסובן, לא היתה כלל אלא נכראה לשעתה... ובכל זאת — או אולי בעבור זאת — היה קאמינער מכובד מאד בעיני שרי הפלך, כי ידעו להוקירו ולהכירו לחכם מצוין ולבר סטכא בעיני שאלת היהודים ויהיעצו עמו תמיד ולא עשו בזה דבר מבלי שאלו את פיו. והוא מצדו לא חדל מהשתמש בזה להיות דורש טובת עמו אשר אהב סלה.

מתחלה, בשבתו בקיוב, לא היה קאמינער, כנראה, שם לב כלל לכשרונותיו הספרותיים, כי היה עמוס עבודה רבה ויהי מרוד ועמל למצוא פרנסתו די לכלל משפחתו הגדולה. בעת ההיא (שנות 75—1865) היה שקוע בצרכיו החמריים המרובים ובצרכי הנוך בגיו, אשר שניש' מהם היו מצוינים ביותר בכשרונותיהם הנעלים ויאציל הוא מרוחו עליהם ויקו לראותם בתור אנשי מעלה אשר בהם יהפאר. „אם עלי נפל הגורל להיות עבד נרצע לדאגות חמריות — דבר קאמינער אל נפשו — ישלימו הם את אשר חסרתו והמה יחטוניי. אך פתאם לפתע בא הקץ לתקותיו אלה הנעימות, כי לאסונו הגדול נקטפו בלא עתם ילדי שעשועיו אלה (האחד מת בחלי-רע והשני עפ"י מקרה נורא שנתה סם-רעל), ויתאבל עליהם ימים רבים וימאן הנחם. ומאו החלים לעזוב את שאון עיר קיוב והמונה ולהנפש מעמלו הקשה המפרך את גופו ומשעבד את רוחו הנעלה לצרכי החמר הפשוט. ומאו שם לבו להספרות ויקו למצוא בה הנחומים לנפשו העיפה.

סוף שנות השבעים, אחרי התישבו באחוותו, היתה העת היותר פוריה בעבודתו הספרותית ומן העת ההיא והלאה לא חדל מתת כחו לה עד ימיו האחרונים<sup>1</sup>.

בתחלת שנת תרס"א תקפה עליו מחלתו ויחז נחוץ לעשות לו אפעראציא וילך לבערן בירת שווייץ. האפעראציא אמנם נגמרה בכי טוב ותתן תקוה טובה כי ישוב החולה לאינתו. אך פתאום הורעה מחלתו וילאו הרופאים לגרות ממנו מזור ויגיע יומת כיום חיי ניסן תרס"א בשנת הששים ושמונה לימי חייו.

הרחק מביתו וממולדתו שכב סופרנו על ערש דווי. רק שבועות אחדים עברו כיום

<sup>1</sup> כפי שהודיעוני יורשי הסופר המנוח השאיר קאמינער אחריו שירים רבים ככ"י אשר נקרו ויראו אור. הם מקוים ג"כ לאסוף ולהוציא לאור את כל כהני המנוח הנדפסים המפורסם פתה במקומות שונים. מי יתן והיה!

בואו לבערן עד יום מותו: אך גם פה, בעיר נכריה, ובמשך הימים המעטים האלה הכיח רבים לדעת את ערך האיש המצוין הזה. כאחד מן השרידים היחידים כדורנו. כל הבאים לבקר את החולה וגם הרופאים הפרופיסטורים בכלל התפלאו הפלא ופלא על רחב בינתו ודעתו הישרה והצלולה אשר לא עזבתהו גם בהתהפכו במכאוביו על מפתו. ועל עז רוחו הכביר אשר השתרר על קליפתו החלשה גם השתרר עדי רגעיו האחרונים.

ד"ר קאמינער העברי — כאשר יפה אמר אחד ממספידיו על שדה הקברות — גר מחוץ לעיר מולדתו וימת הרחק ממקום מגוריו — לקיים מה שנפל בגורל אחיו בני עמו להיות נעים ונדים ממקום למקום בלי מנוח.

הצעירים והצעירות מבנ"י השומעים לקח בביהמ"ד בבערן הלווהו לבית עולמו. נשאורו על כתפיהם והספידוהו כהלכה. ארוכות השמים נפתחו ביום קבורתו והיה הגשם למטר סוחף. אולם איש מהמלויים לא בקש לו מחסה מורם, איש מהם לא הרשה לעצמו לנסוע במרכבה. כרגלים הלכו כלם אחרי מפתו של המת בין זרמי המים השופפים בחוצות העיר וברגלים עברו כרפש ומים את הדרך הרחוקה מהעיר עד המקום שבו נח בשלום על משכבו הסופר העברי. רבים מהצעירים והצעירות האלה, אשר לא חשכו מהם כל עמל לחלק את הכבוד האחרון לאורחם היקר, לא ידעו עד הנה מי הוא ומה היה להם. אבל כאשר נסתם הגולל על קבורתו וישונו כלם, רועדים מקוד ועיפים מהדרך, איש לאהל, לספריו וללמדיו — אז כבר ידעו היטב כי שם בין שדרות העצים היפים על בית העלמין היפה של בירת שווייץ העליזה מצא לו קבר המשורר העברי — יצחק קאמינער.

ועתה הבה נבאר לנו גם אנחנו מי היה הסופר המנוח, נראה מה מיכה של ירושתו אשר הנחיל לנו והכרנו לדעת את המקום אשר בצר לו בספרותנו.

אמנם כן, כבר מקובל בין הקוראים והסופרים העברים כי קאמינער היה „משורר“.

אבל הדבר הזה צריך מעט עיון.

אם נערך לו דמות משורר כפי המושג הרגיל בספרת כל עם ועם — או לא יוכל קאמינער להקרא בשם הזה. אנחנו רגילים עפ"י רב לדרוש ממשורר שתהיה שפתו פיוטית כראוי, נמלצה למושה ויפה, שיהיה לה חן וקסם מיוחד והוד והפארת חיצונית, ושתהיה נבדלת לגמרי בזהרה והדרה משפת הסופרים הפשוטים, הפראזיים אשר לא זכו להנות מזיו המזא" ולא בקשו — או בקשו ולא מצאו -- קרבתה. רגילים אנחנו לראות איך מונה המשורר מספר למליו, איך יסלסל בחרוזיו ויצלצל בהברותיו ויעמה מעיל שירה רוממה ונשנכה על כל דגה והגה היוצא ספיו. אבל בשירי קאמינער אין כמו אלה. שפתו לא הוחרה ולא מורטה, בחרוזיו אין כמעט כל סדר ומשמר. בדלתותיו אין כל ברק וזהר, הוא עושה בהן כאדם העושה בתוך שלו ולא בתוך היכל השירה והוסרה „בנות השמיים“. הוא לוקח מכל הבא בידו וכל אשר יעלה העם — ובלבד שיתכונן למה שהוא חפץ לתניד ולהכנו הפנימי של רעיונו. מלבד הד"ר קאמינער לא כתב עוד משורר אחר בספרתנו „שירים“ כאלה למשל:

„ככל האופנים מתקו לנו עצמותיך ישראל.

צפיחית כדבש אתה לנו! צנצנת המן!

ונעשה לנו מבשרך ממעמים

כאשר אהבת אתה. שה כשבים ישראל" (1)

101

„במקסות, בככם מככם שונים,  
בנשך בפדיונות בזאלאואניה גדולה,  
יבואו על עם דל ורש, על שה רזה ישראל,  
כלם לקחת יבואו, מנמת פניהם — כסף,  
כארבה יבואו על אביוני על המוני ישראל" (2...)

שפת רוב שירי קאמינער היא שפה קלה ועשירה אבל לא „מהורה". כמו הזארנאן שלנו — שפה בלולה ככל מיני לשונות: הוא כורך לשון הנביאים ושפת התלמוד והזהר עם השפות הלועזות המתהלכות בארץ ומשתמש בהן ביחד. מלכדו הוא לא כתב עוד. סופר עברי אחר בשפה כזאת, למשל:

„בנפול שם פהאם על כלם  
פניקיה פחד ופח,  
בבוא על הבירוא, על זה הסולם,  
יום צרה, קריוים וקר"ח" (3...)

האם העיז איש בספרותנו לכתוב חרוזים כאלה ולעשות בהם להקוראים ממעטים ממלות „פח" ו„קר"ח? אחד הוא קאמינער אשר לא חת מפני החקים המקובלים בסגנון וכדיני מלאכה השיר, ויכתב:

ועתה אם ביום מפלה, מהתערוותא דלתתא,  
עתה עם באקציות, אבלינציות נעשה כלה,  
אם גם הרנמיה ירדה, נפלה מטה-מטה,  
כל אלו שם: תורה הפלה חכמה והשכלה —  
מה הנה? בעד מי הנה? אמור מעתה!  
המהנה יבא על הבירוא רוח והצלה? (4)

ישנם פה אמנם התנאים הראשיים, הם התנאים הפנימיים, הדרושים לשירה אמיתית: חתם החיים והתנועה, האמת והרנש; אבל התנאי החיצוני חסר פה; כמו שיש שירים בפראזה (כאותם של מורנגעניעוו, למשל) כן יש נ"כ פראזה בשיר, ואותה בחר לו עפ"י רוב ד"ר קאמינער. הוא כותב מאמרים פובליציסטיים בחרוזים, בסגנון קל ופשוט בהכלית הפשטיות ובשפה עשירה במכבאיים וניבים המוניים. כהזרנון העברי בכל פרסיו ודקדוקיו. הסגנון הזה מיוחד לו לבדו ובו הוא נבדל מכל חבריו הסופרים העברים. די לכל מי שיודע ומכיר את סגנונו הכלתי רגיל הזה לקרוא שתים ושלוש דלתות משיריו כדי להבין חכף שמעמ קאמינער יצאו, גם כבלי הבט על השם התתום תחתיהן. וזה לנו האוח

(1) עיין מ"ע „הקול" (יאל לאור שהים כשכנו נקענינסכערנ ע"י מיכאל לוי רלדקינסזאסן).  
תרל"ט, נו' 34.  
(2) ע.ס. נו' 37.  
(3) עיין „ספר השנה", שנה ראשונה. תר"ס („מסקסה עמה").  
(4) ע.ס.

הראשון כי כשרונו מיוחד לו לעצמו ואין לאחרים חלק בו, כי הוא, כמו שאומרים בלשונות העמים, סופר אריגינאלי.

ולא זו בלבד. קאמינער כתב כן לא מפני שחפץ להיות אריגינאלי, שחפץ להכריז בזה מיתר הסופרים, אלא מפני שהוא לא יכל לכתב באופן אחר, מפני ש מסב עו היה שונא את החיצונית ואת הצורה לברה והיה אוהב רק את ההכח הפנימי והעיקרי של כל דבר, אוהב להעמיק ולחקות על שרשי כל ענין שנתן לו הסקרה לענות בו וכל עלילות מעשי אדם ותחבולותיו, לחקור ולחפש את המסך במטמוני המעשים והמראות והחזיונות הסובבים אותנו ולבוא תמיד עד תכליתם. ברק חיצוני ומיח תפל לא הוליהו שולל, רק עצם כל דבר וכל חפץ והחלקים היותר ממששים שבו לקחו את לבבו. וזה האות כי היה קאמינער סופר עברי ולאומי במלא מובנן של המלות האלה — כותב וחושב כעברי המוני אף כי היה דוקטור ו"משכיל" עומד בשורה הראשונה בין משכילי עמנו כימי דור שלם ואף כי משכמו למעלה היה גבוה, כמובן, מהמון העם הזה עצמו אשר ממנו יצא. לכהן פאר" בהיכל הספרות והחכמה. כי סוף סוף במה נבדל רוח העם העברי מהכונת כל העמים האחרים אם לא בזה שאנחנו מחפשים תמיד את ההכח שכל דבר הפושט צורה ולובש צורה והם עפ"י רוב אוהבים את החיצונית ואת הצורה הזאת עצמה. האריים, כאשר תעיד ההיסטוריה, ישפמו עפ"י רוב למראה עין, והשמיים, והעברים בפרט, יראו ללבב; הם מסתפקים גם במה שכולם ונראה לעין לבר, בהקליפה לברה, או לכהן מכישים עליה כעל חלק חשוב ונכבד מעצם הרבר, ואנחנו רגילים לחפש בחורים ובסדרים, לבקש את המסך ומכוסה במשאון, לדעת מה שלמעלה ממנו, לשאול שאלות ולבכר את התוך ואת הגרעין על הקליפה ועל הצעיף החיצוני המכסה תמיד את כל דבר וכל מעשה וכל חפץ למיניהם בעולמנו זה המלא תהפוכות ויוף על כל מדרך כף רגלנו.

קאמינער כעברי לאומי מכף רגלו ועד קרקדו, בנמיותיו והגיונותיו ובכל מערכי לבו, היה גם כן סבכר תמיד את הגרעין על הקליפה ועל כן היה כותב ברוח וכמעט עברי פשוט ובשפת העם הפשוט, בעת שחבריו בוו לשפה הבלולה הזאת וילענו לה ויתאמצו להלביש את לשונם מחלצות המליצה ויענדו לה זר הפארת התן והיפי למען היות לה ארח כלשונות העמים.

אולם לא בשפתו וסגנונו לבר התנכר קאמינער ויבצר לו מקום מיוחד בספרותנו, כי אם גם במעלליו הספרותיים בכלל ובמהלך דעותיו בשאלות חיינו שעלו על הפרק מוזן לזמן ותבקשנה להן פתרונים. סגנונו היה מתאים רק עם נמיותו הרוחנית בכלל. והרי זה כהרי זה: כמו שלא דיק בצד החיצון שבלשינו כן גם בהשאלות שהיה אן עליהן היה אוהב לברר את הבר מתוך התבן והפסלת ולבקש את העיקר בתוך צלצול המלים וקול דברים בעלמא, עד כי בצדק נוכל לאמר כי נתקים בו במלאו הפתגם הידוע: הסגנון הוא האיש.

ואת נמיותו העיקרית הזאת הננו רואים בכל מקום שאנחנו מוצאים את קאמינער עוסק בדברים הגנועים לה"שאלה העברית" ולכל פרטיה המסתעפים ממנה למיניהם. נקח-נא, למשל, את שאלת ההשכלה בתקופת Sturm und Drang שלנו. הגה במחנה ישראל מהחוללת סערת התקונים והחדשות והתמורות (ריפורמים) וכו' וכו'. תקוות נעימות משעשעות את כל מפלגות נאורינו, קרני, הציביליזציה האירופית" לוקחות את לב משכילינו כיפין וזהו, הם רוקדים כנגדן לנגוע בהן ומאמינים באמונה שלמה כי ישועתנו תבוא תכף כאשר יבקע כשחר אורן. הם מאמינים כי לא נחוץ רק לברוא בקרבנו איוה מספר של

אינמלנגמים-עברים — וסוף כבודנו בין הגוים לבוא. ועל כן מכרזיו ומרועים האנשים האלה על כל צורה אירופית שלא תבוא מ"העולם הגדול" אל הגישה שלנו, על כן הם עומדים ומתודים על "המאת נעוריהם" וכשליכום אחרי גום את ה"מושנים הקדומים אשר כבר לא יכירם מקום עוד במאה ההשע עשרה. אשר כבר מצעדי ענק צעדו וכו' וכו' עד סוף כל הפוסון. ובאותה שעה רואה קאמינער את הקולות ואת הלפידים, ואת שאון המואנים ברעש, וקרא כהתול-מר: הרגעו מעט, אחי; למה תבהלו ברוחכם?"

— אבל השכלה... השכלה! מרועים לעומתו חלוצי צבאה ונכורי מלחמה.  
— אבל הבינוני נא וארעה במה תועיל השכלחכם אתם להמון בית ישראל? —

שואל הוא לתומתו, ואין עונה לו דבר, כי נסתרה דרכו מהם וגם נשגבה. קאמינער הצמין באהבתו לעם ישראל. להמון הפשוט ולאחיו האביונים, הנאנחים והנאנקים בהגרת יד אויביהם הרבים מביית ומחוץ, ונמיתו הלאומית הזאת, ביחד עם הכונתו האחרת אשר זכרניה למעלה, היהת היסוד והסבה לזה שהוא התיחם כיום שליל במעמ; אל כל זה הצעות של המשכילים-האינמלנגמים אשר נתנו לספרותנו ענין לענות בו בתקופה הרת שאלות והצעות היא. כי צריך להורות על האמת המרה שמשכילינו הראשונים עפ"י רב רחקו מהעם אשר ממנו יצאו אל העולם הגדול: הם יצאו למרות שממנו יצאו או — יען שממנו יצאו. כי כאשר יביט האיש הנשלח לחפשי מביה-כלאו בחמה וכוז על המקום ששם שכב למעצבה ימים רבים כן הביטו גם הם על אחיהם אשר נשאו לשבת בשפלה אחרי שלהם בעצמם הצליח לעלות ההרה. האינמלנגמים שלנו היו מהנשאים על המון העם ומבימים עליו סגובה וכמעט בשאט נפש. ואת קרכתם לא בקשו ולא חפצו. כאותו הגביר אשר לא נתן לקרובו העני לדרוך על מפתן ביתו מרם ורחץ את כשרו בבית המרחץ כן גם המשכילים שלנו היו אומרים לאחיהם: רחצו הזכו, הסירו את בגדיכם הארוכים, קצרו את פאותיכם, סרקו את שערותיכם ולבש מחלצות — ואז נאות לכם ונרשה לכם לגשת אלינו, ואם לא — אל תוסיפו לראות את פנינו! — אבל קאמינער אהב את עמו כמו שהוא, עם מעלותיו וחסרונותיו, עם בגדיו ופאותיו הארוכים, עם בערותו הגדולה ועם שברו הגדול עוד יותר, ועל כן לא חדל מלהתל באלה האינמלנגמים. מים שלנו אשר לקחו להם קרני ההשכלה לנגח בהן את כל הקרב אליהם בלבוש בלתי נמום ובלתי קצר כדבעי להראות לעיני העמים את יפים ואת ערכם הם לעומת טומי ומשחתי ההמון "הפרוע", אשר עודנו לא הוכשר לקבל את איתן הזכיות עצמן שהם, האינמלנגמים. תובעים אותן כפיהם למובתם ולהנאתם הם, הם ולא אחרים, לפי שהוציאו את עצמם מן הכלל.

ה"יציאה מן הכלל" הזאת היתה ועומת נפש קאמינער כל הימים. בה נלחם המיד בכל עז כשרונו וכנגדה יצא במחאותיו היותר נמרצות. אל החפץ הענואיסמי הזה הוא בונן המיד חצי לעגו השנונים ועקיצות. סתירותיו היותר חדות. באחד ממאמריו משנת תרל"ט הוא כותב: "אך חוקים כוללים טובים ושונים לכל בני המדינה, מבלי הכדל בין עם לעם, בין דת לדת, אך חוקים כוללים כאלה אך המה יוכלו להביא טובה לכל המדינה בכלל ולכל איש מאנשיה כפרם... זהו הדרך האחד להטיב את מצב היהודים ברוסיה, אחד ואין שני לו... אנחנו היהודים צריכים אך לעמול להשיג מעמד משפטי (רעכטס-צושטאננד) כזה אשר נהיה שוים עם כל בני המדינה אם למוכה ואם לרעה... להשיג שווי הזכיות לכל היהודים ולא אך לא חרדים מהם, לא אך לנבירים ולמשכילים. באמצעים טובים וכשרים על פי הדין, כי ציון, אוי, כמשפט תפרה. אך כמשפטי!"

את שני הפוסים האלה, הנבירים והמשכילים, הוא רודף תמיד במתודותיו ומתלה בהם בכל עת ובכל מקום אך ורק מפני שהתרחקו מהעם ויהנשאו עליו ויש שגם השכלתם עצמה היתה להם רק כעטרה להגדל בה או כפרה חולבת אשר לא חרלה מלהיניקם ולהשביעם משד תנחומיה— אבל רק אותם ולא את אחיהם בני עמם, הגתונים בצרה. באחד מפולימוניו-הסתוריים המצוינים אשר היו נרפסים והולכים ב"הקול" בשם ברייתות דר' יצחק" (עם פירוש קצרי) הננו קוראים:

מה יקח סמודענע ישראל ביום לקחו את הדיטלאם מן בית מדרש החכמות?— את האשה ואת הכסף ואת הלבוש ואת הסוס, את הנפש ואת הרכוש. — וברבות לו המובה מה יעשה למוכת עמו ישראל המורדף בלי חשך? — ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים, — ועשירי ישראל מה המה עושים ובמה המה עסוקים כל ימיהם? — אוכלים ושותים ושמים. — והגבירים החדשים מה עושים בכדי להקל את העל מעל אחיהם המדוכאים? — מעשיהם מעשי און ופעל חסם בכפיהם. הגבירים-כפירים שלנו, אשר עפ"י רב פנו ערף לעמם ויבקשו רק הנאת עצמם, הנבירים אשר רב עשרם ושיא חסנם וכל הודם לא רק שלא היו למנן ולסתרה לאחיהם כי אם נהפכו להם לפעמים למשחית, — את הארונים האלה אהב קאמינער להעמיד מדי פעם בפעם על עמוד הקלון ולהראות את גדל תפארת גאותם החיצוני לעומת קטן ערכם הפנימי. סתירותיו ע"ד גבורינו-גבירינו אלה הן היותר שנונות במהתלותיו ובדיחותיו הרבות אשר כתב בשיר ובפראזה. הנה לפנינו, למשל, ה"ברייתא" הנחמדה הזאת:

תניא כיצד סופר ישראל מביא בכורים את ספרו? הלך הסופר ולבש לו בגדי שבת, ובא לו אל הגביר אשר יהיה בימים ההם ועמד לו בקרן זוית של הפרוזדור, ראשו כפוף כאנמון, עיניו למטה ולבו למעלה, על מצחו—עב-ענן דאגה, ושני לחיו— כשני חרות האומי צליה, על שפתו העליונה צחוק-קל מרחף, שחוק דק נוגע ואינו נוגע, ושפתו התחתונה כולה רחמים ותחנונים לפני הגביר. קומתו רמתה לאיזו ופניו— לגרונת דר' צדוק. פשט העני הסופר את ידו הימנית, זקף חמש אצבעותיו ולקח את ספרו ומביא וקורא: ארמי אובר אבי הגביר! אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך הגביר! כראותי פני אלהים ותרצני. קח נא את ברכתי, את ספרי, אשר הבאתי לך, כי חנני אלהים... ומבלעדי ספרי אין לי כל, ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי עמי אשר נתן לי ה'. והניחו לפני העשיר אדוננו והשתחוה שבע פעמים לפני גבירנו. ומיד הגביר, עשו אחינו, הופך פניו בלפי הגבירה ואחוריו— בלפי הסופר, וענה ואמר אל הסופר, אל יעקב אחיו: יש לי רב כפרים אחי! יהי לך אשר לך! ולי— אשר לי". אמר ר' יצחק: שפ"ו בקשות והפצרות יבקש הסופר באותה השעה עד שיתמלא הגביר רחמים עליו ויקח ממנו את ספרו, שנאמר ויפצר בו ויקח, ויפצ"ר בגממריא הכי הוא. אמר ר' ידעוני: וחמש עשרה פרומות יתן הגביר אל הסופר בעד ספרו. חמש עשרה כנגד מי? רב ושמואל, חד אמר: כנגד חמש עשרה נשים הפוסרות צרותיהן וצרות צרותיהן שיש להם לגבירים, וחד אמר: כנגד הושע הנביא, שנאמר: ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת וכתוב בתריה: ואברה לי בחמשה עשר כסף"...

יש שמושגים ידועים, אשר ידים רבות, ולפעמים לא מהורות, ממשמשות בהם, יכולבלו וישתנו כל כך עד שלא תכירם און השומע. וכמקרה הוה קרה גם להמושג "ליבר"



ליומם"; כידוע, אשר מוכנו האמתי והעיקרי זר לנמרי לרבים מאלה המתמרים לנושאי רגלו. גם רב נכירינו, כנודע, אוהבים להתחשב על מפלגת הליברלים— אך מפני שצלצל המלה הזאת מפיק מדה רצון כתאר יפה או מפני שאמנם חפשים הם מדברים רבים— ויש אנשים פשוטים והמימים אשר מבלי חקור הרבה כמעט נכונים הם להאמין כי השם הזה אמנם נאה לארונים האלה וכן המה בעיניהם. אולם קאמינער בולע בסתירותיו את פני הלום הלום עליהם ואת המסכה הנסוכה על הפארת גדולתם למען הראותנו מה מינו של הליברליזמוס המורד והמסונה הזה ואת ערכו האמתי. בהברייתא" הנ"ל הוא כותב בהמשך דבריו:

„רדקמור ישראל מה הוא אומר בשלחו את מכתב-עתו אל הליבעראל?— צרכי עסק מדובים ודעתך, הליבעראל. קצרה; קרא נא את מכתב-עתי ותרע במה להשיע את עסקך. כי אין מעצור לך להשיע את אביוניך ברב או כמעט. יקרא נא זה!

הליבעראל הזרע צדקות— בשפתיו מה הוא יענה על זה?— לא אוכל! כי לא ידעתי ספר.

וכצאת השנה, והרדקמור העני עומד בחוץ והגביר אשר הוא נושה בו לא יוציא אליו את התשלומין, ופשט העני המו"ל את ידו מן החוץ ויבקש רחמים בעד כספו, איזה הפלה קצרה יהפלה או המו"ל לפני הגביר?— ולך אדני חסד כי אתה תשלים.

והליבעראל הנורא תהלות מה יענה לו?— מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי לא תוסיפו מנחת שוא. עברית— תועבה היא לי, קרוא מקרא לא אוכל. מכתבי-חדשיכם ושבועותיכם שנאה נפשי, היו עלי למרח! ואלמנת בת ישראל כה אומרת בעה הזאת?

— בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי! ידע הרוסי את עמיותו והמורקי— את לאמיותו (נאציאנאליטעם) וישראל לא ידע, עמי לא התבונן.

האם נוכל לאמר בצדק כי הדברים האלה לא נבראו אלא לשעהם וכי ערכם כבר עבר ובטל מן העולם? הדברים אמנם עתיקים, כי נכתבו לפני עשרים שנה ויותר, אבל— המסקרה הזה ישן נושן והמיד כחדש הנהו!...

ועוד טפוס אחד מ„החדשים" היה לחסר למתולות קאמינער, והוא— טפוס הרבנים ממעיהם, או ה„רבינער" כמו שיכנם הוא.

השאלה ה„רבנית" היא מאז שאלה סבוכה אצלנו, כנודע, ואחר מהעדדים היותר חלשים ב„שאלתנו" הכללית. רבת שנועה לה נפש הקוראים העברים הצעות מהצעות שונות על אדותיה משכבר הימים, ופורת אין ארזה עד עתה. מה יהיה גורלה לעתיד— קשה לדעת מראש. אבל בכל האופנים זאת יודעים אנחנו כבר שהנסיון הראשון לפתור את השאלה החמורה הזאת ע"י שני בתי הספר לרבנים שהיו בוויילנא וכזיסאמיר כודאי לא עלה יפה. רבנים שעל פי רוב לא ידעו לא רק מאי דקאמרי רבנן אלא גם מאי דקאמר מלמד דרדקי לתינוקותיו, רבנים שחפצו להשתרר על העם בתור פקידים— „צינאוניקעס"— פשוטים, — אלה הם, מלבד אחרים היוצאים מן הכלל, חניכי בתי הספר הנ"ל, אשר בלא מעם תורה וריח השכלה אמתית היו לרבנים „ממעס" ולמשכילים אפיציאלים, ואותם היה קאמינער מרים על הגם בידר עם ה„בעלי טובות" שלנו האחרים, אשר היו למסרה לחצי

מהתלותיו. באותה ה"ברייתא" עצמה, הנוכרת למעלה, שבה הוא מונה שבחם של משכיליטו  
ובידינו, שואל המחבר הלאה:

והרכינער אשר לקחו להם עשרה קבים של... מה המה עושים? — עושים  
פה שלכם חפץ. וחסידי ישראל מה המה עושים ומה הם אומרים? עושים — ואוכלים  
ואומרים קדוש וברוך. והצדיקים והרכנים מה המה עושים לעמם וכמה יכפרו? —  
וברכו את נחלת ה'. ומה המה קוראים זה לזה? — וקרא זה אל זה ואמר: קדוש,  
קדוש, קדוש!...

פעולה ממשית לטובת המון העם — רק את זה דרש סופרנו הלאומי מהמשכילים  
האינפלגנמים. גבה לבם וקלות דעתם של בעלי מובותיו מ כל המפלגות, כאדוקים כלי-  
בעראלים, בין שיתכסו באיצטלא דרבנן ובין שישהמשו בתנא ההשכלה, — רק את זה  
שנאה נפשו הכלית שנאה. את כלם לחם מלחמתו ויעביר החת שבט בקרתו מבלי הבט  
אל הכתבת החקוקה על מצחם: „נסונים לאחורי" או „הולכים לפני".  
באחד משיריו הסתיריים הנקיב בשם „קרבן פסח לפסח שני או שה פוורה ישראל" <sup>(1)</sup>  
הוא שואל:

„עניי צאן עמי! גדי עוים יעקב,

שה תמים ישראל!

הגידה לי שאהבה נפשי

הגידה אח יקיר לי ישראל,

אכה תחפץ, איכה תרצה —

כי יאכל אותך אחיך ישראל?

היאכל אותך נא או בשל מבושל?

או צלי אש? ... מה חפצך אחי —

וינתן לך, מה שאלתך — ותעש, ישראל!

היאכל אחיך אותך נא, פשוט, בלי כונות,

כאשר יאכלוך הסתנגדים, פרושי ישראל,

או בשל מבושל במי החסידות...

בכונות המקוה יאכלוך חסידי ישראל,

או צלי-אש, על מחבת ההשכלה החדשה,

על שמן השכלה הכחשה אשר עתה בישראל,

בטוב טעם ודעת ודרך ארץ, דרך נשים,

בנעלי כפים ובלא נמילת ידים

יאכלוך משכילי יעקב. יבלעוך משפילי ישראל.

או אם שלש אלה כאחת נעשה לך!

גם נא גם בשל מבושל גם צלי אש

אכל נאכלך, צאן מאכל, צאן-מבחה-ישראל!

מה טוב ומה נעים לך? לך. אחינו ישראל!...

(1) „הקול", תרל"ט, נו' 37, 34.

ועל השאלה הזמורה הזאת הוא משיב:

„כתורה ישחמוך, בהשכלה ימלחוך.  
כמנהג חסיד ידיחו את כשרך ישראל,  
דהאכילה — כדה, בחפזון, לתאבון!  
עצם לא ישאירו ממך עד בקר!  
כלה יאכלוך, כלה יבלעוך, אחי ישראל,  
כלם יהנו הבלין במרק פגולים.  
בגול הרבים, בעשק ממון ישראל.  
מעם בצל הקמדות, מעם שום החסידות,  
מעם נכאת ההשכלה יערבו בסיר ה„קהל“.  
בסיר אשר יבשלו בו בשר אחיהם ישראל.  
על מצות ומרורים, על מצות ומריבות יאכלוך,  
כל עצם ישברו בך, שה שרוע וקלוט, שה ישראל!  
בשסאלם נדרם יתן ריח באפיך,  
ריח תורה וגמילות חסדים, רוח ההשכלה,  
ובימינם יגזו את צמרך, עדר העוים ישראל,  
לריח שמניך טובים! שמן תורק שם הגביר,  
על כן אהבוך אוילי — עוילי-צאן ישראל.  
אשריך ישראל! אשריך וטוב לך דל ישראל!“...

המשורר מסיים באנחה עמוקה וכבדה:

„מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך ישראל?  
שתי גליות לך, אומתי, גלות —<sup>1</sup> וגלות ישראל.  
האחת — כמות, ומר ממות — השנית:  
מר ממות — גלות אחים בין אחים!  
מר ממות — גלות ישראל בין ישראל.  
מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך ישראל?“

מפני אהבתו לעמו ומשנאתו לכל דבר העשוי רק לנו ולקשומ בעלמא התיחם קאמי-  
נעד בשלילה אל הרבה דברים אשר לכאורה אי אפשר לפקפק כלל בתועלתם. הרבה  
דברים שהיו אז למשאת נפש ה„ליבעראלים“ לא מצאו חן בעיניו ולא האמין בהם, למרות  
שהאמינו בהם רבים ושלמים. הוא היה עשוי לבלי חת ברעותיו והשקפותיו על שאלות  
חיינו ויצא במחאותיו הנמרצות בגלוי, מבלי היות אחרי רבים להמות ברעות סקובלות  
אשר לא מצא בהן חפץ, בלי משוא פנים, בלי כחל וסרק ומבלי שים לב אל מה שיאמרו  
הבריות... רק את אשר הרגיש בנפשו הוא ואת אשר רוח מבינתו הוא יענגו — אותה  
הגיד לקוראיו ולשומעיו, והם — אם ישמעו ואם יחדלו. כך היה דרכו בקדש ובחול,  
בספרות ובחיים, במאמריו ובשיחותיו, במעבריו הספרותיים ובמהלכיו עם אנשים; הוא

<sup>1</sup> חסר בגוף הכתב יד. — ד"ר י. קאמינער.

חיה תלמיד חכם אמתי. עפ"י מאמר חז"ל, כי היה תוכו כבדו ודרי קאמינער-פיפר כדרי קאמינער-איש פרמי, בלי שום הכרל ופדות. אנשים כאלה, כידוע, רק לעתים רחוקות נפגשים מבינינו, ואם יקרו מקריהם לבא בחברתנו או רנילים אנחנו לקרוא להם שמות: קפדנים, מדורי חמה, נרגנים וכו' וחברתם לא השביע נחת את אלה ה"פחדנים" אשר סכל משמר ישמרו את מנוחהם השאננה לכל תשבת אף רגע ואשר "האמת המרה" תמיד ההלך עליהם אָמים... גם חברת הר"ד קאמינער לא היתה נעימה מאד להפחדנים אשר בהיכל הספרות" ואשר בהיכלים אחרים. פה ושם היו קוראים לו את שמות התאר הנזכרים למעלה, פה ושם רגנו עליו אויביו וירגזו אנשי ריבנו. — אבל דרך קאמינער היה נכון למיני וכמשורר הזוכי הגדול מאחיו אחת אמר גם הוא לנפשו:

בית דינך העליון רק אתה לך לכרך;

אין שופט קשה כמוך עת העריך במחיר מעבדיך.

המיכו בעיניך אתה — השופט הבוחן ובמעם?

המיכו — כי עתה ישלח ההמון בהם כל מגערת,

ועל קדשך ישליכו דמן במקום שם האש הבווערת,

ובודון ירסו כנערים את מזבח סקדשך ובועם.<sup>1</sup>

ובית דינו העליון הזה הוא אשר היה לו לרוח משפט ולרוח באר מדי שפמו את תנאי חיינו הפנימיים, מדי בחנו ובדקו היטב את צללי העבים ואת קרני האור הכהה — או המתעה — אשר נראו בתוכם, ואת המוב והרע, את היסודות החזקים והרעועים אשר בקרבם, ומדי דברו בכלל על השאלות השונות שצמחו מעת לעת על שדה ספרותנו. ביחס אל אלה האחרונות היה קאמינער הולץ, כאשר ראינו, נגד הזרם, וכמו שלא נמה אחרי רבים בשאלות רוחניות, כמו בשאלות ההשכלה "החדשה הבחשה", "המטכילים" — המשפילים", "הגבירים-הכפירים" ועוד, כן היה נשאר לבדו ויחיד במשפסו אשר חרץ על דברים רבים אחרים הנוגעים להועלתו החמרית של עמנו, אף אם כבר נתנו עליהם את הסכמתם אנשים מופחים לאותם הרברים עצמם ויודעים אותם לאשורם. כן היה, למשל, עם השאלה ע"ד "הפצת עבודה האדמה בין יהודי רוסיא", אשר גם אליה התייחס קאמינער בשלילה, כי לא סר גם פה משימתו העיקרית אשר תמיד היתה לו לקו ולמשקלת במשפסו על כל ענין וחפץ לסיניהם. הוא ראה כי רוב המחזיקים בהרעיון היפה הזה מתכוננים רק להתהדר בו לעיני העמים ומביטים עליו רק כעל אמצעי טוב להסיר ממנו לזות שפתי שונאינו כי נרפים אנחנו לעבוד — והו לא, מבלי חשוב הרבה ע"ד התכלית, אם באמת הצמח מזה תועלת ממשית לעניי עמנו, — ראה זאת סופרנו הלאומי וירע הדבר בעיניו. הוא חודר לעמקו של הלכת הרעיון הזה, כדרכו תמיד, ושואל קדם כל: האם אמת הדבר ש"העובד אדמתו ישבע לחם" בארצנו? ובמאמרו אשר הדפים בדבר השאלה הזאת ב"הקול" לשנת תרל"ט הוא משיב עליה בשלילה.

סופרנו נגש לרון עליה בכבד ראש כרופא — אל מפת החולה המתגולל במכאוביו פרס יבוא לידי הכרה ברורה ומוחלטת שנחוץ לעשות לו אַפערציה וכדורה ומסוכנת. אנתנו מחויבים — אומר המחבר — לכרר לנו היטב מה מיכה של המחלה אשר אולי אפשר לרפאותה בלא אַפעראציה, ואם אי אפשר — אזי איזה אַפעראציה יותר טובה לה, ואם

<sup>1</sup> (פושקין: "למשורר" (תרגום ד. פרישמאן).

היה בכח החולה לסבול אותה ואם תועיל היא למחלתו ואם שוה התועלת המועמת שלה בגוף שפרכת דם החולה, — עלינו לתת לעצמנו תשובות ברורות על כל השאלות האלה והדומה להן במרם נשלח ידינו אל הסכין לחתוך בבשר החי של האדם המוטל לפנינו. כי יהודי רוסיא המה תולים בתחלואים פנימיים ובתחלואים חיצוניים — כותב סופרנו הלאה — בזאת אין כל ספק. כל אשר ראה את ענים ואת רעבונם כערים הגדולות, בערים הקטנות ובכפרים, כל אשר לא יביט אך על הפנים החיצונים של החברה, אך יחדור אל הוכה פנימה, כל אשר לא יביט אך על עשרה הנגידים אשר בעיר: הבעל מקסי, המלוי ברבית, נותני כספם בנשך על וואַחצערס, המוכסים החשובים אצל אדוני העיר, ראשי הקהל, התקופים, המוסרים, הארוואַקמ'ס הרמאים ואחרים פן הצדיקים (מלכד המכה האחת עשרה אשר נתוספה לנו בימים החדשים האלה כהיספה על העשר המכות אשר היו לנו לפנים מלכד זה — הוא הרבינער, הלוקח מן המקסי שכרו פי שנים: שכר במלה ושכר שתיקה) כל אשר לא יביט אך על עשרה מיני הנגידים האלה, אך ירד אל אחיו, אל המון העם וירא בסבלוהם; הוא יראה את עני ב"י כי מורא הוא מאד, הוא ישמע את צעקהם מפני נוגשיהם, הוא ידע את מכאוביהם. אחינו שבמערב לא ידעו ולא יוכלו לדעת אף החלק העשירי מן כל צרותינו... אכן מה היא סבת המחלה ואיזה הוא מקור העוני ומצוא כל הצרות של בני עמנו בארץ רוסיא — זה לא נהביר כראוי עד היום הזה מפני טעמים שונים... די לנו לדעת את הפאקט הנורא — כי ישראל ברוסיא תולים; מאד חולים"...

אמנם כן, העם חולה, ונחוץ להעלות לו ארוסה, ועבודת האדמה היא הכשרה שבפרנסות, וגדול הנתנה מיניע כמו יותר מירא שמים ופי וכו' — ובכל זאת סתב סופרנו: „בלב נשבר ונדכה הנני לוקח את עמי בידי היום. אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר. אם לא אומר — אבטיח את עמי על שקר. להסמך על משענת קנה רציץ, אשר ישבר ויבוא בכפו ונקבה. ואם אומר — אוסיף יגון על יגונו, בקחתי בידי גם את התקוה הקטנה הזאת מלב עינינו ואביונינו. הנה ממתו של החולה! כל אנחה ואנחה היוצאת מלב החולה הכואב משברת חצי נופם [גופם?] של קרוביו המעטים, אשר נשארו נאמנים אל החולה בכל הימים הרבים ההם של מחלתו הכברה. כל אהביו נאנחים, מבקשים רפואה — ואין. חשך בלבביהם ואפלה על פניהם... והנה פתאם זרח בחשך הזה אור תקוה קטנה: אחד מאוהבי החולה ישמח את לב כלם בעצתו אשר יתן להחיות נפש החולה ולרפאותו. אור השמחה נגה על פני כל הקרובים, ברקים ילכו מעיניהם הבוכות... הנה עורה בצרות! יקרא כלם כאיש אחד, החולה שלטו יתרפא וילך ויכנס לחיים טובים ארוכים ולשלום". רגע אחת בתקותם על עצת הקרוב וברגע השני יבוא רעהו וחקרו ויאמר: „לא, אחי! תקות שוא היא! היו לא תהיה! הרפואה הזאת לא תקל את המחלה בשום אופן, לא תקל — ועוד תכביד את הכאב של החולה, עוד תוסיף מכאובים חדשים על מכאוביו הישנים". בפיו ידבר הקרוב הזה ובראיות ברורות יוכיח כי כנים דבריו. — מה נדא או השבר של כל קרובי החולה! זרחה התקוה — ובאה התקוה; דרך טוב והתחלת — וחשך בצאתו; האיר הברק ברגע אחת — ומשנהו חשך, חשך ואפלה... אין עצה אין מזור ואין תרופה... והחולה יביט על קרוביו העומדים סביב לממתו, יביט ויראה את סבוכתם, יבין את מחשבותיהם ובמבט עיניו ישאל אותם: „האחיה מחלי זה?" ובכחותו לתשובה יעמיד את עיניו על פניהם. — הסבי עיניך מנגדי, אומתי, רעיתי, יפתי!"...

נצא השדה נלינה בכפרים, — יאמר המחבר אל הקורא — ונראה את חיי האנרים כמושבותיהם, בכל רחבי ארצנו הגדולה. והוא מעביר לפנינו את המונות החיים האלה כפי אשר ראם בעצמו וכפי אשר יעידו עליהם סופרים רוסים הבקיאים בדבר, ואחרי מו"ם ארוך בדבר ה.א.פ.ע.ר.א.צ.י.ה אשר ייעצו לעשות בבשר עמנו החולה היא בא לידי מסקנא, כי מעמד הקולטורא של ארץ רוסיא ומעמד העמק של עבודת הארמה אצלנו הם אינם במקלה כזאת אשר קולוניות חדשות של עובדי ארמה תוכלנה לזהתקים בה. ועל כן הוא מבקש מאת הסופרים בעלי ההצעה החדשה הזאת, לשוב כהבלידם ולהנחם על הרעה אשר ייעצו לעשות לעמנו"...

אמנם סופרנו הפריז פה מעמ על המדה, כדון כל מבקר וסותר דברי חברו, ובפרט כשאחו בולמוס הפוליטיקה וכשהיה צריך -- כדברי קאמינער עצמו -- לדרת "מן הרז הטוב, מן הדרוש הגבוה אל עמק עכור" — אל עמק הריב והמדון הספרותי!). כן אין כל ספק שגם בשאלת ההשכלה גרש טעם את הסאה בפרטים אחרים אבל בכל זאת אין לחדד כי צדק במשפמיו ככל ל וכי כחכם עדיף מנביא ראה בסקירתו העמוקה את האותיות לאחר: הגה אנחנו כלנו רואים היוס את הישועות הגדולות אשר צמחו לעמנו לרגל "שמש הציוויליזאציה" ומדבר יסוד הקולוניות העבריות בנגב ארצנו; יודעים אנחנו היטב כעת את גורל כל התקוות הגעימות והיפהפיות אשר היו נשקפות למשכילינו אז מרם, עלה אד האנטישמיות בכל שיאו ואיירו הכחניק והמוזיק והצפרים החדשות עם שיריהן החדשים עוד מרם נראו בארץ"...

את הנגלות לנו רק עתה ראה קאמינער מראש באספקלריא הבהירה והמאירה שלו — ברוח האהבה הקדושה לעמו, היא הרוח החיה בכל אשר יצא מעמ הסופר הלאוכי הזה, אשר בצדק נוכל לכנהו בשם "ניעקראטוב העברי".

כאהבתו להעם עצמו כן גדלה אהבתו גם לקדשי העם ולסגולותיו הרוחניים, לתורתו, מנהגיו, נמוסיו ותקוותיו וכו' ולכל אותם הדברים הגוהנים לו כח ועצמה לחיות ולסבול ולחלל דומם להשועת ה'. לא אהת הוכיח קאמינער בכאמריו כי "אמונת ישראל היא אר נניזומס חי הגמצא תמיד בחלוף-החמר עם עולם השכלי, וככל הדבר החי היא פולמת מקרבה את היסודות הישנים, אשר כבר מלאו את הפקידם בעתם ובזמנב, ובולעת אל הוכה יכודות חדשים והצרף והיכך אוהם והיענב לכיוב לפי טבע הייתה ותוליד מהם כחות אחרים להחזיק עמודי חיה, וכי לכן, מפני שהאמונה הישראלית תמיד מתהלפת, תמיד משהנת לאט לאט, פושטת צורה ולובשת צורה, — לכן היא תמיד קיבת. לא אחת הראה על "הסגולה היקרה" הגמצאת בתורתנו: כי דברי הורה הנאמרים באמת יכילו בקרבם

1) רשם לא טוב פושה על הקורא, למשל, תוכחותיו וריכותיו החמידיים עם "הארז", מו"ל "המליץ", אשר קאמינער לא חלל מלהתקוטט בו ומלהתנפל עליו במאמריו, כאשר עשו כן גם יתר סופרי ועוררי "הקול" בחקוהם את מעשי בעליו, המו"ל מ. ראדקינזאהן, הידוע, אשר תמיד היה סיו מלא קללות נמרצות על א. לעדערבוים וימלא גם את נליונות מכתב-עתו בחשנונותיו הפרטיים עם איש חרמו זה עד אשר היו לורא באף הקוראים, וכאשר לא אחת הוכיחוהו על פניו כדברים נמרצים ב"הקול" אחדים מעוררו היותר מתונים, כמו יהל"ל, לני הכהן שערעשווסקי ועוד.

על מאמרי הד"ר קאמינער ע"ד עבדות האדמה לאחבי כרוסיא ענה לו בעתו כ. סאקאלאח במאמרו: "יתבררו ויתלכט הדברים" ("הקול", תרל"ט, נו' 18) המגדד בזכות הרעיון הזה.

ראשי היסודות של כל שמה ושמה העתידות להתחדש בהמשך הזמנים והדורות, כפי שאמר חז"ל הירוע: אמילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש... הסגולה היקרה הזאת, — כותב קאמינינער, — היא שעמדה לאמונתנו ולתורתנו שלא יאך בחרב נשמית לברא עמדו עליה לכלותה אלא גם ברעות חדשות, בחכמות יוניות, סוריות, בבליות, אלכסנדריות וכו' וכו', בכל אלו הפלגשים אשר לא מבני ישראל הנה חפצו בכל דור ודור להמיל שגאה בין עקרת הבית, בין אם הבנים, בין תורת יהודה ובין בעל נעוריה — ישראל עמה, אבל ה"ל חפצם לא הצליח, כי זאת האשה הטובה והצנועה, זאת אמונת בת ישראל בלב חכם ידעה תמיד עת ומשפט, עת לקרב ועת לרחק... וזאת היא הברכה אשר ברכ משה איש האלהים את בני ישראל בתורתו ברכת השלום, כי תורתנו, היא האב הרחמניה לכל בניה, תעשה שלום עם כל הרעות הטובות של כל הזמנים. ובכח האבן היקרה הזאת התלייה בצוארה של תורתנו היא חיה וקיסה לדורי דורות: בעבוד כי דעה הולכת ודעה באה בתורתנו — בעבוד זאת היא לעולם עומדת...

רבים היו, וגם ישנם כעת, בינינו משכילים כאלה, אשר רנע ימעטו מעט מדבש ההשכלה — מיד הם מתמלאים חמה על „הדעות הזרות“ שלנו וישיבו תהלה בקנינים הרוחניים של עמנו ותקל גם תורתנו בעיניהם. לאנשים קלי הרעת האלה קורא קאמינינער: לא כי, אחי! אדרבא, הן הן גבורותיה, הן הן סמני חיותה וטובה!

לא אחת ושהים קרה כי בישבו במטבת סופרים ומשכילים צלחה על איזה מהם ריח התהול ללעג לדברי חז"ל באגדותיהם ו„ספורי מעשיותיהם“, ויהי קאמינינער מתמרמר על זה מאד ובדברים נמרצים ובהתלהבות עצומה היה מוכיח למלגלגים את שגנתם בהראותו כי באגדות האלו מרומזים סודות וחידות עמוקות אשר אמנם לא כל איש יוכל להבינן ולפתרן כראוי. ופעם אחת היו מסובין אחדים מסובי סופרינו כמו יהליל, ווייסבערג, דא. ליצקי ועוד כביתו של אחד החכמים והסופרים בקיוב, ויחמד לו אחד מהם [המנוח שאצי קעם, בעל „המפתח“] לצון להתל באיזה מן המנהגים העכרים. ויקם הד"ר קאמינינער, אשר גם הוא היה שם, וישם לאל את דבריו ויוכיח כי יש גם ב„המנהגים הזרים“ סגולה נפלאה לקיום אימתנו בכלל. ומאז היו שאצקעם וחבריו נזהרים מעשות את סנהגי ישראל ואגרוח חז"ל לחמר למהתלותיהם ולהכין מהם מטעמים כאשר אהבו בי שבתו של קאמינינער. כי ידעו אשר לא ינקו.

מעמים מאד בתוכנו עוד משכילים אמתים כאלה אשר ידיעות כלליות רבות ורחבות התלכרנה אצלם ביחד עם חכמת ישראל כבהד"ר יצחק קאמינינער. הוא לא רק „יודע עברית“ או רק סופר עברי במובן הרגיל, כי אם חכם עברי, כחכמי עמנו הגדולים מהזמן העכר. הוא היה דוקטור מוסמך מחכמי האוניברסיטעם ויצק מים ע"י פרופיסורים נודעים לשם ולפני שרים גדולים התיצב — ועם זה היה לסדן מופלג. בקי בש"ס ופוסקים, והיה קובע עהים לתורה. בשבתו בתור רופא מטעם הועמסטבא בעיר המצער מאנאסטירישצע היה הרב דשם בא אליו לחדד ולפלפל עמו בהלכה וביחוד בענין שאלות נשים וגם סמך על דבריו לזרות דינו. אנשי המקום ההוא לא יכלו ולא ידעו. כמובן, להעריך כמו את האיש המצוין הזה היושב בתוכם, אבל בכז נתנו כבוד לשמו, כי הרנישו שנברא רבא הוא, אף כי היה בא בחגים ובמועדים ולפרקים גם בשבתות השנה להתפלל עמהם בצבור ויעל לתורה ויקרא בנביאים בע"פ.

כבר הגדנו כי המנוח היה נודע ל„קפרן“, כי לא נשא פני איש, יהיה מי שיהיה, אם לא ישרה דרכו בעיניו, ויברכהו על פניו, וגם את התקיפים והגבירים לא הוציא מן

הכלל, — ולא רק שלא הוציאם מן הכלל, כי אם אותם עוד אהב ביותר להעמיד על הנם, להוכיחם על מעשיהם הרעים, להקניטם ולהכעיסם גם כעם בעבוד הרעים, אף היטב ידע שגם הם כנמול ידיו ישיבו לו והתאמצו להרע לו בכל מאי דאפשר. האמת היה נר לרגליו, ויגידה ולא כחדה, על כן רבו אויביו ושונאיו וימעט מספר אוהביו וידידיו, אשר באו אל עמק תכונת נפשו פנימה ויכוננו לחקר רוחו השואף אל על. אל כל דבר טוב ומועיל באמת ולא רק למראית עין. רבים הכירוהו אבל מעט מהם ידעוהו ויבינו ללבו הרך והטוב למרות פניו הנעטמים. ובל"ס ידעו זאת גם הילדים העניים, חניכי התלמוד תורה" בצערה נינוב, אשר זה היה דרך קאמינער לבקדם מדי שנה בשנה בחמשה עשר בשבט כדי לחלק להם פירות ומגדנות ולבאר להם את ערך היום — יומא דפגרא לאילנות ולילדים, יום טוב היה עושה הדוקטור הפריץ" הוזה לבני העניים אשר רק לעתים רחוקות ובלתי רגילות כאלה ראו בטובה...

מרגלא היה בפומיה של המנוח: בין אחי היהודים, פריץ" אנכי ובין פריצים" הנני יהודי בלב וגפשי. ואמנם כן, הדוקטור הלמדן" הוזה היה יהודי בלב וגפשי עוד בעת אשר חוץ רגשות עבריים" כאלה עוד לא היה נפרץ בין משכילנו ו"המך" הוזה עודנה לא נראתה בנבולנו. עוד לפני עשרים ושתים שנה, עוד טרם התחוללה הסופות בנגב ואזנינו עוד טרם תצילנה מקול יללתן, כתב הד"ר קאמינער:

מה נבקש כחוקרינו? — נחפשה דרכינו ונחקרה.

ממשוררינו מה נבקש? — שירו לנו כשיר ציון"...

ועל כן נקל מאד להבין מה פחד ורחב לבו של היהודי" הוזה בהגיע תור שאלתנו הלאומית לבצר לה מקום נכון ונכבד בספרתנו ושם ציון היה למשאת נפש משכילנו וחלק גדול מהעם. הוא שמח לקראת הרעיון החדש" כאשר ישמח איש בראותו את ידיו ורע" סאו אשר בימי עניו היה נשכח מלב חבריו — והנה פתאם האירה לו ההצלחה פניה ויזכרותו רעיו הישנים וישיבו לו אהבתם אל חיקו, ולא עוד אלא שגם רעים חדשים מקרוב באו אליו לקדם פניו וגם אויביו השלימו עמו. הלאומי הזקן חדש כנשר נעוריו ויך בחוקה במיתרי כנורו ותצלח עליו רוח השירה האמתית ויהי מסשורר-פובליציסט למשורר" בחכד אלי, הדנותן אמרי שפר בהשתפך עליו נפשו. הוא מעיר רגשות נעלים ומקיץ לבבות גרדמים, הוא עולה על המצפה וקורא בקול מצביא צבאות כלחכה — ורוח חן וקטט מיוחד שפיכה על קול קריאתו:

אל אהבה פועלת,	אל זאת המצודה
אל אמונה פועלת,	אל זה המרכז
אל תחלת פועלת.	אל זאת הנקודה
במאני שכל שוקלה, —	התאספו נא יחד
אל זה המגדל	בחירי יקירי יהודה!" <sup>(1)</sup>

לב מלא חבה לצור מחצבתו, לב הומה מאהבה לאוכתו נראה מבעד התרחים;  
אל החמלה על עמנו,

<sup>(1)</sup> "ספר השנה". שנה שניה, תרס"א.



כלי צידה וארזתה.  
ואל נחלה-מנחה  
עד היום לא באו.  
בטובה עוד לא ראו...

אל חמלה. אל רחמים,  
אל חסד, אל חנינה.  
להיות סודרה וצנה  
אל ישוב ארץ אבותינו,  
אל זה ראש הפנה  
במקדש לאומיותנו;

אל זה המרכז  
אל זאת הנקודה  
התאספו נא יחד  
בני עם גלמודה  
בני אומה מרודה!..."

אל הרחמים של לב ישראל  
על זאת אלמנת בת ישראל  
המיחלה לאלהי אבותינו  
המתפללת לבני נעורינו  
לאמר, אנא, בני, יקירי,  
תנו נפשכם ולבכם לכלל אומתכם.  
אל-נא תשכחו, בנים, את אמכם  
שֶׁרַבְתֶּם. גַּדְלַתְּם וְרוֹמַמְתֶּם...

תנו לבכם הרך והמוב  
להושיע לקהלת יעקב  
לצרכי כנסת ישראל  
לשאָר שב שאָר-יעקב  
בארץ אבותינו ישראל,

שמארצות שונות יצאו  
נדרו, נרו גם נעו

רגש חם של אהבה עזה להאומה כלה, רגש איש המתרפק על "אמו הוקנה", מרגש בקריאתו אלינו:

"כאשר אניה סוערה ישראל  
אנית בת יעקב חושבת להשבר  
ובלב ים של השנאה לעם ישראל  
בלב ים הקנאה — חיים להקבר, —

לעת כזאת הקבצו בני יעקב! הקבצו אל אימחכם!  
האספו אל דגל אבותיכם, אל דגל עם ישראל.  
הקבצו חכרים כל ישראל! היו אחים בצרתכם,  
הקבצו בנים אל אמכם, אל כנסת ישראל!"

שירי קאמינער משנים האחרונות אשר שר על ציון ועל מקראיה הם המוכחים שבשיריו וה"מרכז נקדה של בת יהודה" — המבחר שבשירי ציון שלו. אמנם יחד עם זה לא עזב סופרנו את מנהגו הישן, את הרגלו שנעשה לו כמבע, ולא חדל מכתוב "סתירות" במסגרת המיוחד שלו ולשחוק בשחוק מר מהל כרמעות על צללי חיינו הפנימיים ועל פרות נפשנו אשר לרגעים יש שתעלה קמטונים ודיתה לבער... כן, למשל, במתירתו, "השקפה עפה"<sup>1</sup> — בזו הפועמה המצוינת — הוא מעביר תחת שכמו את העבר ואת ההווה שלנו, מה שהיה אצלנו לפנינו ומה שיש לנו היום, וחורץ משפמו הקשה על הימים האחרונים, אשר דראשונים היו יותר טובים מהם. לפנים, אומר המשובר —

<sup>1</sup> "ספר הטנה" שנה ראשונה, תר"ס.

בדור שלפנינו, התרוצצו בקרבנו אלו שלש השמות:  
חסידות, לומדות והשכלה. זו את זו היו מקניטות;  
או התלקחו, התוכחו, התנגחו בינינו אלו שלש הכתות.  
מקולם, נשבת שלום-בית, חתן קם כחותנו, בן באביו,  
כי לא כמטר, בנחת, הרעיפו לקחם, לא כמל, לא כרביב,  
בזעף המסירו טריבות עצומות, גם מהלמות מסביב.  
ועל מה גמרו הסכימו את הוכוח אלה בני עליה?  
נמרו: כי תורה וחסידות, יחד עם חכמה ואורה,  
שלש אלה הנה — היסוד, הבית התחתון והעליה  
שיסדה, שכוננה ברוחה אומתנו הנאווה והשחורה"...

אבל עתה —

ועתה — לא אלה היהודים,  
לא אלה הוכוחים והלמודים!  
אבותינו או בעתם, בעמם החד נלחמו מלחמת  
לאמר: אם תורה או תפלה או השכלה קודמת?  
ועתה שחק ישחקו החדשים, אלה הבנים הכחשים,  
שהמטבע להם — דע, שחסידותם — בכיסם, אלו הבורים,  
עתה המה ישחקו על אלו הוכוחים הנבוכים הקשים  
הזרים לרוחם"...

מותר-נותר להם נמרא, תוספות, יחד כל המפרשים!  
סורו מנהם גם ספרי דעת והשכלה, אלו המהרסים!  
הן ספרי הלומדים החסידים, כל חבורי האפיקורסים,  
הספרים של כל אלו העניים, המלמדים והמשרתים...  
חי פרעה, אם יתנו פרוטה בעד אלו הספרים.  
הן בהם אך שקלא-ומריא אנו שומעים, אך קול דברים!  
באלה ספרי-השנה, באלה מאספי אמונה ותבונה  
העשירים הגבירים והשועים אינם רואים כל המונה —  
תמונת שקל או צורת מטבע"...

חלפו ליהדות הימים המוכים, חנה ושבתה — מקונן המשורר, — הלכה מדחי אל  
דחי, כל כתותיה ברוחן נפלו משה; והוא שואל:

האם בצרותיה היא לקחה מוסר? אם השלימה את מנרעתה?  
אם הרחיקה מעליה את קבעתה? האם גרפאה מצרעתה?  
משנאת-אחים, מאנשי-ריב, ממחלוקת זו תולעתה?  
אחרי עונותיה והתעוהה — האם התישבה דעתה?

האם החליפה כח-טח להיות אומה כשתגיע שעתה?  
אמה נכונה שכניה כלם יעברוה יסורו אך משמעתה,

למלאות יחד את מלאכותה, לעשות בשלום את מלאכתה,  
להטביע על פני דברי הימים את טבעה, את טבעתה.  
שהתולדה הכבודה בחכמתה לה נתנה, חלקתה.  
אחרי אשר זה כאלפים שנה היא שחקה על משבתת  
ובריפות מאלופות חליפות אותה כעמיתה  
עד כי, עיפה וינעה, היא כשלה נפלה ממה? —

ועל השאלה החמורה הזאת הוא עונה באנחה ככרה מנתמת לבו:

לא אדע!... נפשי נבוכה, רוחי בי בוכה, חתה!  
לילה לי מחונן! בשכלי ריון! ה', אתה ידעת!..

ככה השתפכה נפש הסופר העברי הזקן אשר כמעט יוכל שנים לא פסק פומיה  
מגירסא וכשלים שנה לא חדל מעבודתו את עבודתו בעמו — עם קאמינער<sup>1</sup> — למוכת  
בני. אומתו המרודה<sup>2</sup>.

כשלים שנה עמד הוא על מצפה המפרות בתור משורר וסופר-פובליציסט, כותב  
מאמרים, שירים, פוליטונים וסתירות<sup>3</sup>, בתור סופר אשר סגנונו ותכנתו ורעותיו היו  
מיוחדים לו לברו ואין לשום סופר אחר חלק עמו, אשר כל אשר יצא מתחת עמו כתב  
על דעת עצמו ולא על דעת מחברים וספרים אחרים, כי מעודו לא חקה רעיונות ישנים  
ו"מקובלים" ולא הלך בעקבות זרים. רעותיו היו קנייני עצמו, רוחו הוא קבצן, לבו הוא  
הרה והנה אותן ואהבתו העזה לעמו היא לבדה היתה לו לעמוד אש בוערת בקרבו לנחותו  
הדרך — דרך סופר לאומי אמתי, אשר מעטים היו כמותו בספרותנו החדשה.  
אנחנו אמרנו: "מעטים היו", אבל אולי יותר נכון לאמר: "לא היו" כמותו סופרים  
אריגינאליים בליטעראטור העברית החדשה, אשר בנוהג שבה רוב סופריה איש את  
רעותו יחקו וכפי הפתגם הידוע, את אשר הספר האחרון ילמדם אותו כחותם על לב ישימרי.  
על כן לו נאזה תהלה ביתר שאת בספרותנו. שם הר"ר קאמינער בחשך לא יכוסה בה  
כי אם ישאר לברכה בקרבה, כל עוד לא יהיה נשכח המשורר האחרון מארץ". קאמינער  
לא היה סופר ומשורר סתם, כי אם סופר ומשורר אשר כל מלה וכל הנה היוצא מפיו  
נשא עליו חותם לאומיותו ואהבתו להסון העם. כל הנוגע ללב ההמון הזה היה נוגע  
גם ללב סופרנו. הוא שמח בשמחתו והצטער בצעריו. בכל לקח חלק עמו. ששוננו של  
העם — היה ששוננו, יגונו — יגונו, ותקותיו — תקותיו גם הוא. משוררנו זה לא היה יכול  
לקרוא להמון העם: Procul este, profani, הוא לא היה יכול לשלחו מעל פניו ולגער בו  
בגערת פושקין:

„העלו ממני! מה אפא למשורר,  
מה אפא לבר כי יתחבר עם תבן?  
לא אתכם יחיה קול כנור ויעורר:  
ולבכם ברעתכם כבר היה לאבן!"

<sup>1</sup> מסתירותיו אשר כתב כפראזה הכי טובות וידועות: „בריות דר' יצחק פס פירוש קצר"  
אשר על סגנונם התלמודי הנעים ככל פרטיו ודקדוקיו ועל תוכנם הפנימי המלא ענין וחסן יתענגו  
הקוראים גם היום, כעבור עשרות כשנים אחרי הכתבם.

הוא לא היה יכול לאמר בנרדל לכב:

„גם יקר על פשע לי היתה תועבה:  
ליסר על פשע, הוי עדה שוכבה, —  
הכינו אחרים לכם כל יסורים,  
גם שבמים גם שומים גם כתי אסורים...  
לא להמיק מוסר בשבת וחדש,  
לא להביא תועלת ולהנעים עבודה, —  
לחון נוצרנו ולרוח הקדש,  
לשמייע קול זמרה ותפלה ותודה.”

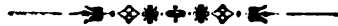
ליסר על פשע, להמיק מוסר ולהביא תועלת לא היה לקאמינער תועבה, כי  
לכך נוצר.  
אבל יחד עם אביר המשוררים הרוסים היה יכול גם משוררנו לאמר בצדק:

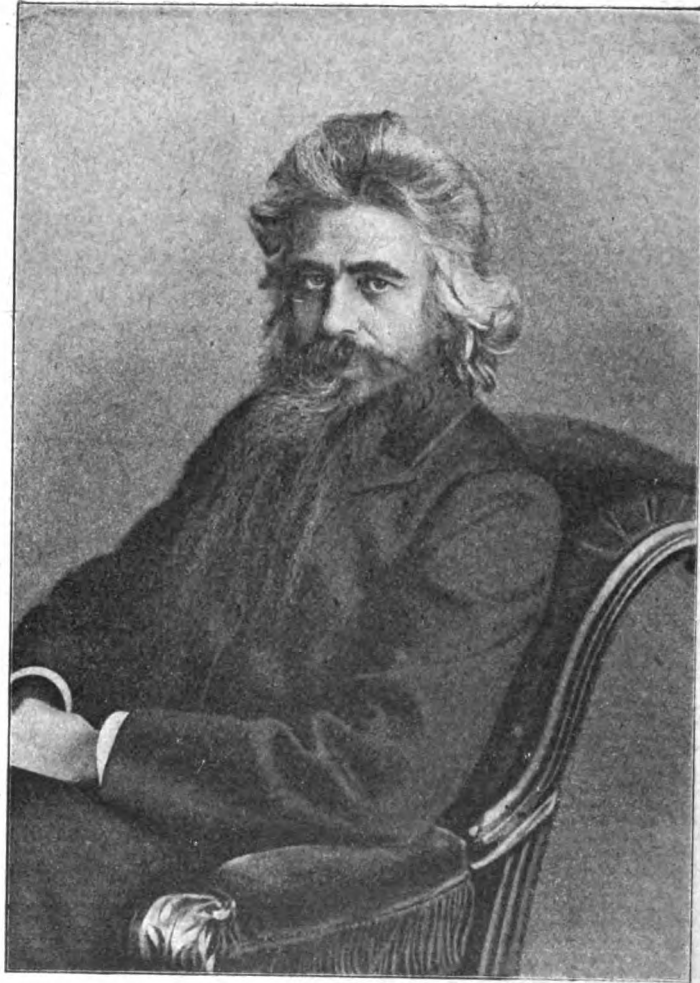
„ולואת יאתבני עמי אהבה לא מנבלת,  
כי המיד מחשבות מהורות בנגלי בו עוררתי,  
כי המיד במתק שירי הייתי לו תועלת,  
וחסר לכושלים שוררתי.”

ד"ר יצחק קאמינער מת זה לא כבר. עוד לא הספיקה לנו העת לאסוף את כל החמר  
הדרוש לחפצנו — לתאר כמו את תמונתו כהור סופר ואדם בכל פרטיה. אנחנו נסיט פח  
לעשות רק את השרטוט הראשון והכהה, רק את ההתחלה הקטנה במלאכה הזאת, ואידך —  
יגמרו כותבי תולדות בחירי יקירי ספרותנו אשר בהם תתפאר.

ח"י קצענעלסאן.

ארקל.





## וו. ס. סולוביוב ויחוסו לשאלת היהודים והיהדות.

פאת מ. נ. סירקין.

### I.

#### יחוס המלומדים לשאלת היהודים עד סולוביוב.

„מליץ יושר“, „מחסידי אומות העולם“, „הצדיק אבד“, — אלה המה המכמאים והתארים שבהם עטרה ספרותנו העברית את סולוביוב, אחרי אשר הגיעה הבשורה המעציבה כי נתק פתיל חיתו במבחר שנותיו, בעת אשר רוח חקירתו הגאוני הגיע לטרם התפתחותו. במאמרים נלהבים ומלאים רגש הרימו על נם את טוב לבו ויחוסו הרחום ליהודים, אח עמדו תמיד לעור להם בעתות בצרה, את קחתו חלק בצרת הנודדים הרומים שהמך בימין צדקו, באחת: התעצבו על מות סולוביוב, נדיב-הלב, שהגין על היהודים, ובלו אשר שמו אל לב את אברן החוקר סולוביוב, שהופיע נהרה על היהודים, ענח עמרות כבוד לראשו בעד יחוסו ליהודים, מבלי אשר חשבו לנחוץ להעסק תקד ביחוסו לשאלת היהודים.

כי שני המושגים האלה: היחוס ליהודים, והיחוס לשאלת היהודים, שונים המה אחד מרעהו מן הקצה אל הקצה, — כמדומה לי אין אף אחד שיכחד. הן גבל עת, ונס ביסי הבינים, נמצאו אנשים רכי לב, ולוא גם אחד בעיר ושנים במשפחה, שנעור לבם לרחם על היהודים המרדפים והמסורטים ולהגן על חייהם. והן ישנט גם אנשים רבים שחוג מבנם על שאלת היהודים ערוך הוא זה מכבר להשמיד להרוג ולאבד, ובכל זאת בחייהם הפרטים ימשכו ליהודים שיפנשו על דרכם כנהר חסד, באמרם כנפשם כי אלח יוצאים מן הכלל.

ביחוס הסופרים, החוקרים ואדירי-המלכות השונים לשאלת היהודים, כלומר לחיי קבוץ שלם של אנשים שונים במעשיהם, מערכי לבם וכל הלך עולמם הפנימי, כחוט השני תעברנה הדעות השונות האלה: האחת הנובעת ממקור ההגיון, ילירת „החכמה שבראש“, ההולכת לשימתה, החוקרת ואומרת כהכהן גרינואר בשעתו: „כל השאלה היא, אם היהודים אנשים המה או לא“, ובאשר כל חכמי תולדות חסבע נמנו ונמרו פה אחד כי היהודי, לפי צורות נוח ומותו הפיזיולוגית אדם הוא, אם כן איפוא בא ההגיון, כופה הר כגינית ומחליט ואומר כי אין לכל איש הצדק המוסרי לשלול פאת היהודי את החקים והמשפטים השונים, שכצנה ינצרו את האנשים האחרים. התרפוכה הצרפתית היתה הראשונה שהכניסה את פרי ההגיון הזה להחיים השמושים, וצרפת היא אמנם תוכיח, מה פאר צדקו דברי סולוביוב באמרו: „ארך אפים פילוסופי וקור-רוח של חוקר, החמוש בכלי

נשק של ההגיון הקר והחקירה העמוקה, לא ימצאו כר לפעולתם בעת אשר ישאו מלהם לא על שאלות נאצלות עיוניות כי אם על שאלות החיים, שתעוררנה רשם זה או אחר על אנשים חיים<sup>1)</sup>, — בתורה ה"מכללות" הזאת, המבטת על היהודים כמו על malum necessarium רעה שלא ימישו העמים האחרים ממנה צוארם, ואשר הודת לזאת ייעצו, לשבת ולשאת בדומיה את האסון הזה, תכיל בקרבה ביחוד בעת האחרונה יותר שאמ בנפש ממשפט צדק, ויש בה חדודים ועוקצים יותר מכאיבים לב מאשר בשמנות האנשי שישימים. התורה הזאת רק תסבול את היהודים, אפס לא תאהבם. לא המצא משפטי הגיון המצדיקים רדיפות היהודים ולזאת לא תדריכם מנוחה, אפס אין בה ההוכחה האמיתית הנובעת מקרב ולב עמיק — המגן היחידי השומר על האדם לבל תאנה אליו רעה. בתורה הזאת יותר אהבת-עצמו מאשר בתורה האנטישימיים, וכל המחוקקים בה ודוגלים בשמה בפני כל עם ועדה ישתחוו בכל רגע בהכרה גאון עצמם לפני מערכי לבם וצרכת עולמם הפנימי. אמנם אהבת עצמם זאת כמין יותר גבוה היא מאהבת עצמם של האנטישימיים חושיהם יותר עדינים ויותר מיופים. וגם לני לא ירכו בה הרע, כאשר לא יתנו למצער את גונו למורטים, אפס לא נוכל לחשוב את התורה הזאת בשום אופן לפתרון רציונלי של שאלת היהודים, אם לא נגמור אטר להתיאש גם מויקי הכרת עצמנו של ערכנו המוסרי, ואם אמנם לא הפליא התורה הזאת את מכותינו הנראות לעין כל, הנה לא תחשוך רוק מעולמנו הפנימי ומחויינו היותר נסתרים.

ישנה עוד תורה אחת, שרשומה נכר על יחוס הכלומדים הנוצרים לשאלת היהודים. התורה הזאת היא יותר תורה שבלב, מאשר ילדת ההגיון. על האהבה להמין האנושי ארניה המבעו, ומרת המליחה היא רוח החיים שבה. אין חמאים — ישנם רק אמללים" זה הוא אבן היסוד בתורה הזאת. ביהודים, לפי דברי התורה הזאת, קננו אמנם מנרעות רבות, שהתננה אותם לדראון והשליכנה עליהם שקיצים, אפס דברי הימים לעמי הארץ יוכיחו בצדק, כי תלאות הזמן היו בעוכם, הרדיפות ושנאת החמם ששמו את רגלם בסד וידיהם לנחשתים הגישו קבעו את חותם תכניהם לרע על מהות היהודים, ומנרעותיהם אינן אלא "הכרח היסטורי", שידו בכל ואין עם אחד חפשי מפעולתו ורשומו. הדרך היחידית הנכונה להסיר מלב היהודים את עותתם ולהשיבם לטהרם, — היא לתת להם חפשה מוחלפת, לתת להם את היכלת לשכלל את רוחם וקנינו, לפתח את הרצונותיהם, למען אשר ימצאו און להם כשרונותיהם הטבעים להתפתח בדרך טבעי להמיש מעליהם את יגן התלאות שעברו עליהם, להוכך ולהתעדן, להשפיע עליהם חקי אורח בלתי כונבל במעשיו, למען אשר ישכחו את תורת הגלות, שהסכינה את גוים לכוף כאגמון, לברוע ברך ולהשתחות לפני כל חוק ממנו טראנה מדבר פן יבלע לו, ולפתוח לפניו את כל העולם למרחביה, למען אשר ימצאו חוישו ודרישות לבו את היכלת, למלא את ספקם. — "כל מועקה ולחיצה, כל כה שמכחוף היא מנקודת הראי של האדם המשכיל רק הוכחת אפס אונים ורפיון רוח, ואם לא נגור על האדם כי יהפך לחיה מורפת, או לא המצאנה להן אונים קשובות דרישות ההפוכה מיוסדה על לחץ ומועקה" (פרוץ קארייעוו).

תורת האהבה הזאת שעלתה כפורחת בשנות הארבעים במאה הי"ט וגם ברוסיא

<sup>1)</sup> ע' דרשת מולוכיוב כלמסת החכמה הפילוסופית נמסקנה".

הכתה שרשים עמוקים בשנות הששים והשבעים, היתה לשחוק ולקלסה בקץ המאה הי"ט, עת הפוזיטיביזם שפך את מכשלתו על עולם המדע. ההשתחוויה לפני הרעות הרדיקליות, הקיצוניות, הרחיקה כמו דוה את כל הרעות שבהוריהם והתפתחותם לקחו חלק יסודות אחרים של „האני“ שלנו מלבד המח — הלב והחוש. קץ המאה הי"ט — יקרא סקביצבסקי במר לב — ייצטין בחסרון-חרפה (Gessachtzharph). התורות החדשות המצדיקות את הכל, קראו דרור להנמיות המשחתות שקננו בלב רבים מאתנו, ותחת אשר עד העת התאמצו להסתיר את משחתם במ עמוק עמוק מעין רואים, הנה נתנה להם כעת היכלת לשאת את חרפתם לעין רואים, לנלות את נבלותם ולעשותה לך הפארת". חסרון החרפה הזאת הנקוב בלשון-למודים בשם „חפשה אינדיבידואלית“ מבשרנו חוינו ושנת השמונים לא הנכרנה עקבותיו.

לצאת בעת כזאת בספרים שלמים להגן על היהודים ועל היהדות, ולא במאמרים בודדים המעירים את רגש הרחמים, כי אם בשטה שלמה ומסודרה, שהרחיבה העמיקה את הוכחותיה על יסודות מדעיים מדויקים, לנלות את הלום הלום על דעות רבות, שרכשו להן זכות אורח, להסיף דברים כאש על חפאת הנוצרים ביחוסם להיהודים, להאשים את כל העולם הנוצרי בעול ואי-צדק, ולהוכיח כי לא להנוצרים למלוח היהודים את חמאם בטוב לבם, ולפשוט להם ביד נדיבה אגורת עור, כי אם להפך, על הנוצרים כעת להיטיב מעשיהם, להוריד על היהודים את שפעת טובם, ולחלות את פניהם כי ימלחו לכו, — לצאת בדברים „נוראים“, מפוצצים סלע כאלה לעולם המדע, להשמיעם מעל במתי בתי המדרש הגבוהים, לדבר ולהתוכח במ בהברה ואספה, האין זה אמץ לב מאין כמותו, פעולת גבור רוח?

ונבור רוח כזה היה וולאדימיר סרגיביץ סולוביוב; אמץ לב כזה הראה הוא, חד ברורו בלי תוסך ועודו ובלי מחויק בבריתו.

## II.

### יחוסו של סולוביוב להיהדות.

יחוסו של סולוביוב לשאלת היהודים לא נולד על ברכי התלהבות פתאומית, שמהרה תעבור; לא נעור לחיים גם על ידי רגש החמלה והחנינה להמרדפים והנענים, — מכמו על השאלה הזאת הוא פרי חוג מכמו הפילוסופי בכלל, יליד רוחו. עולמו הפנימי ותורתו המחקרית, ולולא כזה היה יחוסו לשאלת היהודים או, אל נכון, גם נקודת-ראותו על החיים כלם ודרישותיהם אחרת היתה. השנוי הזה יבדילו לטוב מכל אלה מליצי צדקנו, שלמרות ישר לכם תענינם שאלה היהודים רק בעתותיהם הפנויות מכל עבודה ומעשה, או בעת אשר איזה מחזה מבחין יפנה את עבודת מוחם להמקצוע הזה, — כל מערכי לבו של סולוביוב, כל תורתו ומכמו על שאלת היהודים קשורים המה אחד לרעהו בעבותות חזקים, ככל קשר אודגני, באשר יש ביניהם יחוס חזר. יחוס תולדה לסבה.

רגש הדת היה חזק מאד בלב סולוביוב, וגם בתור חוקר היה ביתר חוקר חתי.



בגלוי השכינה האמין באמונת אמן, כמו בעובדה נכונה, שבלי אמונתו בה לא מצא אן לו למצא פשר לכל חידות החיים, לכל הסובב אותו ולכל המחזות העוברים לפניו, ואת הרגש הרתי הניח לאבן פנה לתורה מחקרו. כתבי הקדש היו לסולוביוב היסוד המוצק והחזק שעליו בנה את חוג מכמו על החיים ותורת מוסרו. בתור חוקר, לא חשב סולוביוב כמטרתו בחיים את החקירה הנמצלה אחרי סבת כל הסבות, באשר היא היתה גלויה וידועה לו באמונתו בה, ולמטרה בחיים חשב לו רק את העיון והחקירה בפשר העמוק והסתום של מהות האלהות, בהתעמקות בלמודי כתבי הקדש, וההתאמצות להבין את הקשר בין העולם הנמצל הזה והתבל והחיים. רבי תורת מוסרו נכללים המה בעיקרים האלה: „האמת השלמה של התבל — היא היחוד החי. היחוד, יסוד העולם כולו, לא יוכל היות רק תורה נפשמה, ילידת ההגיון. הוא כח חי, כח אלהים. האלהים — הוא האהבה. ואהבת אלוה הבעיה את רצונה באומר ומעשה: כלומר, בכתבי הקדש ובהעולם שאנו רואים; ומטרת האדם, בתור חי חפשי, שנוצר בצלם אלהים, למען שמור תורתו בחפץ עצמו ובהכרת מטרתו, היא — להתאמץ בכל עז להבין את רצון האלהים, שהביעו בשני אופנים, להעמיק חקור ביחוד שני האופנים האלה, להבין את קשרם ולהוכיח כי יתאימו ויתלכדו אחד במשנהו, להביא עליו בחפץ עצמו את עול רצון האלהים, לכונן את מצעדיו בחיים ע"פ התורה הזאת, עד אשר חפץ האלוה יהיה לחפצו הוא".

ההשתחיה האמתית של סולוביוב לפני כתבי הקדש הפליאה את כל יודעיו בעוזה וחומה. הוא לא ירע מעצור לכעסו ורגזו בשמעו כי עברי משכיל הלל את תולדות ישראל לרנן ובמכתבו לפ. גץ. שכרע וכאח אתו התהלך וילמוד מפיו את התלמוד (במקורו) ותולדות היהדות, יביע את חמתו בדברים כאלה: „הספר החדש של רנן לא כמו זר נחשב לי, אפס אין דעתי כדעת רעך. ההיסטוריה הזאת לא היסטורית היא ונס לא ישראלית. האמנם נובל לכהוב על דבר שאול ודוד באופן פולימוני כזה. כמו על אדות במטנברג או קאבורג? כן גם לא אבין, איך יוכל יהודי אמתי להסכים לדעת כותב דברי הימים, שבעיניו אברהם ומשה — רק משל בעלמא, לא היו ולא נבראו, ודוד, הוא רשע שהשעה משחקת לו? יהודי, שמשנאתו להנצרים, יתרפק בזרועות אהבה על שמריוס ורנן, יוכיר את היאפאנים, אשר למען תת נקמה באויביהם בעצמם יביאו חרב בכרסם" (1).

ידיעה רבה ורחבה בתורת היהדות פתחה את עיני סולוביוב לראות נכחות בדברי ימי הימים לעמנו ולהבין את כל הסתבכות המעשים ההיסטוריים ששררו ביהודה בעת הסבוכה של הצדוקים, הפרושים והאיסים. ולא לרבים מכותבי דברי ימי ישראל נפלה למנה הסתכלות עמוקה בימים ההם, העמים ערפלי מאות בשנים. כאשר הראה סולוביוב בספריו, וביחוד בספרו: „תולדות הטהעאקראמיה ועתידותיה" או כאשר קרא לפני רוחו זה בעצמו בשם: „מחקר דרך התבל להחיים האמתים". עיוניו בתלמוד ובספרותו פתחו חוגים חדשים, רחבים ועמוקים, לשכלו החר והחודר דרך כל צפון וחתום, ויועילו לו לפרוש אור נכון ובהיר על נסבות רבות מדברי ימי עמנו, שלא רק שונאינו כי אם גם בחירי מלומדינו ילאו למצוא להן פתרונים נכונים. למדיו אלה הועילו לו גם למצוא קשר והתקרבות בין תורת המוסר העברית והתורה הנוצרית, ודעותיו ומשפמיו על דבר

(1) 'פ' מחמרו של פ' גץ כהירחון „שאלות הפילוסופיה והספיקולוגיה" שנת 1901 ספר 58 עמוד 165.

השאלה הזאת עוררו בזמנן המולה ושאון בעולם הספרות, וגם כעת עוד יוסגפו לחקור ולרזן בם. בהיהדות ראה סולוביוב בצדק את אם התורה הנוצרית, את הורתה ומולדתה, וגם ברעותיו אלה הצטין מחוקרי הדת שקדמוהו. שרחשו גם המה רנשי תודה לעם היהודים, על אשר מסי יהודה יצא משיחם, כי הוא, בתור מלומד נוצרי אדוק באמונתו, הכיר את ערך היהדות, לא כאשר המחזיקים בה נתנו חיים לנוצרי, כי אם כאשר היא בעצמה בתור תורה ושמה מוסרית במאומה לא תברל. לפי דבריו, מתורת מוסר האמונה הנוצרית: „בכלל — יאמר סולוביוב במאמרו „התלמוד וספרות-היכוח החדשה על אדותיו" (ע', „מחשבה רוסית" שנת 1886 8 № 8 ע' 126) לא היה נחוץ לבני-העברית החדשה לחפור אתרי חמר חדש. הנוצרי ותלמידיו עשו לכלי חפץ בידם את החמר והלכנים, שכבר היו נכונים תחת ידם. גם תכנית הבנין לא. חדשה היתה, אם גם לא בחלקיה המיוחדים, אפס למצער בשלמותה, ביחוד האיריאל הדתי. השאיפה הקיצונית של הדת הנוצרית היא לחבר ולאחד את השאיפות השונות, ששלש המפלגות היהודיות יחד חקו על דגלן... על דרך האמונה הנוצרית התלכדו כל הדעות הרוממות שמלאו את לב הצדוקים והפרושים. ובתור מטרה קיצונית היתה נר לרגלה השתוקקות האסיים, בעלי ההויה — ממשלת ה' ואמת מוחלמת".

כידוע רכשה לה בעולם המדע זכות אורח הדעה הכוזבת, כי אם גם כתבי הקדש, וביחוד תורה משה, לא תכיל בקרבה מצות ומשפטים בלתי מתאימים לתורת המוסר האנושי, הנה לעמת זה, התלמוד וספרותו ככלוב מלא עוף מלא הוא דעות ומצות המראות על המחזיקים בם רושם רע, משביתם מטהרם, ונותן מסלות בלבם לכל מנרעות רעות ומשחתות. אהבת-עצמו גםה, בלתי סבלנית, שנאה ושטנה ספיץ התלמוד, לפי דעה שוטנית, בקרב היהודים, וכקטב מרירי ישבית בלבם את כל הנטיות הטובות, שתשהול תורת משה על לבם נמעי נעמנים. סולוביוב היה הנוצרי הראשון, שבמשפט עמוק וברב דעת את אשר לפניו יצא לנקום את נקמת התלמוד, ולהשיב חרפת מחרפיו אל חיקם. ובמאמר הארוך שהזכרתי, המוקדש להחומר הזה, השכיל לערוך לקהל הקוראים הרוסים תמונה בהירה ושלמה מחוג השקפותיהם של בעלי התלמוד, תמונה מעוררת המהון כבוד גם בלב רבים מהמוכחים לאותו דבר.

### III.

#### יחוסו של סולוביוב לעם היהודים.

דעת לנכון נקל כי משפט נלהב כזה על היהדות ומוסרה הועיל במרה רבה לקסום קסם את לב סולוביוב להנחיל חלק מעט מאהבתו את היהדות גם להאנשים הדוגלים בשטח. אפס אהבתו או יותר נכון יחוסו צדקו לשאלת היהודים ולעמנו לא יצאה מהמקור היחירי הזה. סולוביוב לא היה אחד מאלה המלומדים, שהרחק מר' אמות של חדר למוריהם וספריהם לא ימצאו את ידיהם ורגליהם, וכל חזיונות החיים יוכלו לעבוד לפניהם בשלל צבעיהם המבריקים מבלי אשר ימשכו עליהם את לבם וראשם הנמוך בשאלות נפשיות. את דעותיו על דבר היהודים התאמץ סולוביוב לאמת ולנסות גם על

יהודים הרים, שפגש על דרכו בחיים, ונסיונותיו אלה לא הובישוהו משברו ולא הבויבו את אמתה משפמיו העיוניים. הוא התאמץ תמיד ללמוד לדעת את היהודים, ארחם ורבעם. חייהם והליכותיהם, ובאחרית הימים היו לו מיודעים רבים מכני עמנו. כחפץ לב הבנים סולוביוב את ראשו ורובו בשאון החיים היהודים, התבונן לכל פרטיהם, התעסק בכל החדשות שצמחו בעולמם, והשגת מטרות זאת הקלה לו קריאתו התמידית בספרות העברית. לא כבר היה ממנו לזאת להוכיח לדעת עד מה העו את הישרה שומנינו ושונאינו, ועד מה רעועים יסודות-הבלימה שעליהם יתמכו האנטישמיים את אשמותיהם. אמנם מעינו החדה לא נעלמו המגרעות האחרות, פרי הגלות והמועקה, הרובצות על היהודים, אפס הצללים האלה בעולמם הפנימי נמוגו ויעלמו בהגיה עליהם אור מעלות הנפש הרוממות שלהיהודים נפלו למנה, ושרכות מאות בשנים של רדיפות ותלאות לא עצרו כח לבלותן כלה, ואת משפטו זה יביע סולוביוב בשפתי העברי המתוכח עם הנוצרים בדברים האלה:

היהדות הכספית היא רק ילידת השכלתכם: בעת אשר עמדנו ברשות עצמנו אז התהללנו באמונתנו, ולא בכספנו, נאותנו היה בית המקדש ולא השער לכספים. המעלות הטובות שבנפשנו מוצאן עוד מאברהם אבינו, המסורות הטובות בחיינו — סחצבהן עוד משה מחוקקנו, וכל המגרעות והאשמות המקננות בקרבנו הנה רק תולדות ההכרח. המציקנו לדמות להחברה שבקרבה אנו חיים... ובכל זאת. לטרות כח ההכרח הזה להיות כמכם, חיות עוד בקרבנו מעלות רוח כאלה, המגביהות אותנו מלמעלה מעל הנוצרים, — הלא הנה: כח-האמונה שבנו, רגש האחדות בקרבנו והאהבה העזה לחיי משפחה" (1).

רגשי כבוד עורר בלב סולוביוב המחזה, עד מה נאמנים רב היהודים לכל המצות החקים והמשפטים, שלעתים קרובות מאד יכבידו עליהם כנצל החול. טדת הרחמים, שעקבותיה נכרים על בתי החסד הרבים הנמצאים גם בכל עיר אפלה ונרחת, היתה בעיני סולוביוב סמל האהבה להארם, שאותה שמה לה תורת המוסר לאבן פנתה. החרדים ובתי הלמוד, שגם דלת עם היהודים יחשבום לדבר הכרחי בחינוך ביניהם, היו בעיני סולוביוב לעד נאמן על דרישות השתלמות השכל והרוח החזקה בקרב היהודים והמבכרת אותם על פני העמים האחרים.

מסור בכל לב ונפש לאמונתו, נכון בכל עת להעביר את חיתו בשלח על קדוש אידיאליו הדתים והמוסרים, מלא סולוביוב רגשי השתחויה וכבוד לעם הקדושים המעונים על דעותיהם, שלמאות השליכו את נפשם מנגד, ויבחרו במות אכזרי ומכאובים רעים סחלל את הקדוש בעיניהם. ביראת הקדש העמיק החכם הזה חקור בדברי הימים לישראל, בזאת השלשלת הארוכה של מכאובים ועינוים, של סות-נבורים וזהר-מעונים. הן השיכות להיהודים בפני עצמה גם היא תענד זר מעונה לראש כל יהודי, שמבלי שים לב לכל התלאות העוברות עליו, לכל הסופות והסערות המתחוללות על ראשו, לכל הנסיונות הרבים שבהם ניסוהו למען אשר יפנה ערף לעמו ודתו, ישמור בכל זאת מסח את דגל אמונתו, המנחיליהו רק ספח נפש ויגון קודר ומכלהו לאט לאט מנפש עד בשר: "היהודים — יקרא סולוביוב בספרו: "היהדות והשאלה הנוצרית" ע' 10 — יצמינו באמונתם ועבודתם את ה' עד מסירת נפש. הם — עם דת ונביאים, מתים על קדוש השם".

(1) ס. ט. 144.

אלה דברי הימים לעמנו, הכתובים בדם ובלשך עצמות, העבירו לפני סולוביוב עוד קו אחד בנפש היהודים, שקנה את לבו לאהבה את עמנו המלומד אמיץ הלב הזה, שיותר מכל יקר שמר על דעותיו, ויוקיר באדם את היכלת להטיף מבלי חת את דעותיו מבלי ירא את העתידות הרעים הצפונים בכנפיו, חש איזה התקרבות פנימית בינו עצמו ובין היהודים „עם קשה ערף” שגם בעתים הרעות, עת חרב היונה הלכה עליהם אימים להכחידם כלה, המיפו מבלי חת את רבי תורותיהם, שלחו את מעיניהם חוצה, וישליכו את נפשם מנגד למען הפיץ את דעותיהם בין העמים. נקל להאר איזה רגשי כבוד עוררו בלב איש הרוח הזה דברי ר' עקיבא, גלילי העתיק, שלמרות אשר התחקו על שרשי רגליו ויצודו לנפשו הלך ודרש בפני כל עם ועדה, וכל עת בהזכיר סולוביוב את סגולה הנפש הזאת קרא המיד בדברים כאש: „ואת עם כזה יאשימו עוד כמורך-לבי”<sup>1</sup>). המעונים הנוצרים הראשונים — יקרא סולוביוב במקום אחר — ועם היהודים — אלה המה סמל לוחם בעד חפשת דעותיו עד שפך נטף דמו האחרון. מהם עלינו לקחת מוסר וללמוד איך להגן על דעותינו”.

המדות האלה המיוחדות לעם היהודים — אלה הנה המקורים שמהם שאב סולוביוב את אהבתו ורגשי הכבוד לצור מחצבתו.

ואם על אלה עוד נשית נוספות את רגשי הצדק והישר שפעמו בחזקה בלב איש הרוח הזה, אז נמצא על נקלה את כל הסבות המבארות לנו, איך התרוצצו בקרב ולב נוצרי ארוק כסולוביוב אהבה והשתחוויה כזאת לעם היהודים, שרכש לו שנאה עולם מאת כל העולם הנוצרי. סולוביוב בעצמו באר את יחוסו להיהודים באופן כזה: „רחוק אני מהוכיח, כי היהודים בני אלהים המה ואין בהם כל נפתל ועקש, אפס לא אוכל לעשות שקר בנפשי ולעצום עיני טראות נכוחות את המעלות הנעלות המיוחדות להם... שאלת היהודים — אינה אלא שאלת הצדק. בעשקנו את היהודי, נרכוס את הצדק והישר ברגל גאווה. באשר לכל התלאות העוברות על היהודים אין כל מליחה, וכל האשמות שיטפלו האנטישמיים עליהם למטה הנה גם כבקרת רכה ורבן ככלן — שקר ומרמה”.

#### IV.

### יחוסו של סולוביוב לשאלת היהודים.

על דבר „שאלת היהודים” במובנה הנהוג לא הרבה כתב סולוביוב. לה הקדיש אח מחברתו: „שאלה נוצרית-יהודית” (קבוץ דרשותיו בהאוניברסיטה הפטרבורגית ובכיה המדרש הגבוה לנשים), מאמרו: „התלמוד וספרות הוכוח החדשה על אדותיו”, בקרת ספרו של דימינסקי „היהודים. דתם ותורת מוסרם” והקדמה ארוכה לספרו של גץ עיד שאלת היהודים, שמפני סבות שונות לא ראתה אור בדפוס, ואותה יזכיר גץ במאמרו: עיד סולוביוב בירחון הרוסי. שאלות הפילוסופיה והפסיכולוגיה שבו אשתמש במאמרי זה ביחוד. אפס בפרי רווח ע"ד השאלה הזאת הראה כח גאונו ושכלו המקורי את עצם גבורתו

<sup>1</sup> (1) פ. גץ ע"ד סולוביוב: („שאלות הפילוסופיה והפסיכולוגיה”, ע' 175 ס' 56).

וכשרון בקרת חדה ומלוטשה שלא לרבים נפלה למנה. ביחוד יקר הוא לנו, היהודים, ומושך את הלב יחוסו של סולוביוב להשאלה בת אל-מות שאלת היהודים, שחדשים לבקרים תשנה את מעמה וצורתה. כי הכנים לתוכה יסודות חדשים, ויקרב אליה לא בהשקפת המבט הברוכה בעקב הסופרים רבי או חסרי הכשרון שקדמותו. חוג מבטו הוא על שאלת היהודים שונה לגמרי מכל ההולכים לפניו ויפץ עליה נהרה חדשה. בכח הגיון הולך לשמתי חוקר וכודק את החזיונות העוברים לפניו עד הגיעו למרום קצם הראה סולוביוב נכוחות, כי רק משנה היא מאת הסופרים והמלומדים לחשוב כי ישנה „שאלת היהודים“. לפי דעתו של סולוביוב אין „שאלת היהודים“ במצב עמנו. כי אם „שאלת הנוצרים“, כאשר הגבלה משפטי היהודים. מצבם בעמים הפרוע לשמצה, השלילה מאתם משפטי אנוש וחוקי צדק לא תודות להמעלות המיוחדות לעם ישראל ימצאו להם זכות אורח, לא כאשר „יהודים“ המה אין לכני עמנו הצדק לחסות תחת צל משפטים טובים וחקי אנוש שיגינו עליהם, כי אם כאשר בני העמים, שבתוכם הם יושבים, בלתי „נוצרים“ המה, לבם לא יהנם לשים נר לרגלם בחייהם את תורת המוסר החדת הנוצרית ולזאת ימנעו מאת היהודים את המגיע להם בתור אדם. „עברו עשר שנים — יכתוב סולוביוב<sup>1</sup> — מעת אשר „אבי השקר“ עורר במחננו את התנועה האנטישמית. בכל העת הזאת היתה לי היכלת להראות פעמים אין מספר, לראשונה מעל במתי האוניברסיטה ואחרי כן גם בספרות, כי שאלת היהודים אינה אלא שאלת הנוצרים. כלומר שאלה, עד מה מוכשרות הגה החברות הנוצריות לכונן את דרכן בחיים ביהוסן לעם היהודים עיפ עיקרי הרת הנוצרית, שהמה שיחתם בפיהם, ולא בלבבם. אחת אמרתי: כל האיש, שלבו יהנהג להפיף שנאה ושמנה לעם שלם, להפיץ ברבים תורת הקנאות ולהפיח רגשי סדנים, האיש הזה בעצמו ובפעולתו יתן אותותיו אותות כי ההשקפה הנוצרית אברה בעדו את חנה וכלה יזכנת<sup>2</sup>. הרעיון הזה, שעל אדוהיו הרבה אמרים נכוחים במחברתו „היהדות — שאלה נוצרית“ הגה הוא היסוד החדש. הצבע מקרוב בא שהכנים סולוביוב להוכיחם עיד שאלת היהודים. למען הוכיח על אמתתו יוציא במספר את כל האשמות והעלילות שיטפלו שונאי עמנו. ובכח הגיון חזק וישר, כהתלהבות לב מהור ונכון, ישים לאל מלתן ועל פניהן יזיבן. עוד בזאת הצמין המלצתו על עמנו, כי רבי רעיונו לא יקירו מראש קר. לא רק במח ובהגיון יסודם. כי אם יעשו עלינו רשם עז בעוז חסם, בשרשי הרגש הגלבה, שהמביעו עליהם את חותם הכניחם. כל קורא, אם רק דעות קדומות לא הסוכנה בענן לו מעבור אליו משפט צדק, לא ינכר אותותיו כי כל משפטי סולוביוב הרה והגה לב מהור ורחום, שיתחמץ למראה העול הנעשה. רבים מדבריו הגה אגרות נפש מעונה ומדוכאה עיי מראה החסם העובר לנגד עיניו, אגתק איש ישר המשווע לעזרה בראותו רשע בולע צדיק ממנו...

נחשוב לא לשפת יתר להביא בזה קצת דברי המלצתו של סולוביוב על עמנו, ותמצית תשובותיו על האשמות האחרות שיכבירו עלינו כעכמים.

האנטישמיים יציגו להם בתור עדי-צדק המוכיחים על צדקת דרישותיהם לשים מועקה במתני היהודים את האשמות האלה:

(א) אשמות דתיות. היהודים הוקיעו את הנוצרי, גם כעת ירחיקו עוד כמו

<sup>1</sup> במכתנו לט. נן מיום 5 מארס 1891.

זוה את התורה הנוצרית, וחגרו שארית חמות למען ערער את יסודה, ולזאת לא תוכל החברה הנוצרית מצדה לראות עמל ולחשות, ועליהם לנקום נקמה משיחם.

(ב) אשמות מוסריות. התלמוד שאותו ישימו להם היהודים לקו ולאור נתיב לרגלם יכיל בקרבו תורות משחתות, שכקמב מרירי יראו את רשמם הרע על חיי החברה. (ג) אשמות גזעיות. היהודים המה בני גזע שפל. רסה נמכה, שלא יכירה מקומה במשפחות העמים האחרים, ולא תזכה כי-חוקיה יהיו דומים להחוקים המגינים על כל בני הגוים האחרים.

(ד) אשמות כלכליות. הודות לסבות היסטוריות רכשו להם היהודים כשרון עושקים במדה מרובה ומפעולתם תוצאות רעות לחיי העמים.

(ה) אשמות מדיניות. היהודים המה יסוד זר בעמים, שלעולם לא יתבולל ולא יבוא לתוכם כחמר הרכבה. את הסבה לזה יראו אחרים ביחידותם הלאומית של היהודים, והאחרים להיפך בהרעות הקוסמופוליטיות שהשלמנה ביהודים שלטת.

(ו) סבות לאומיות שמקורן באהבת האיש לארץ מולדתו, והררושות הנבלת משפטי היהודים בכל פנות שדה המלחמה בעד הקיום.

על כל האשמות האלה עבר סולוביוב בשום לשונו החדה. העבירן תחת שבט הבקרת של ההגיון והמוסר האנושי, הראה את נבלותן לעין כל בכנותו לכל המושגים בשמם הראוי להם.

עד מה שלולת ההגיון הנה האשמות הרתיות השכיל סולוביוב להוכיח באופן ברור כזה עד כי עולל בעפר את קרן האנטישמיים. מלכר שהוכיח כי הדת היהודית והנוצרית קרובות הנה אחת לשניה, ולא רק יש ביניהן יחוס אב לתולדה, כי אם גם כמעט במאימה לא יצמינו מלכר פלפולים דתיים, הנה יערוך לשומנינו שאלה פשוטה שתשים לאל את כל דברי תוכחתם: לפי דבריכם, היהודים הוקיעו את הנוצרי והמה סגרו את נפשו למטיתים. אפס מי המה היו הנוצרים הראשונים, אם לא יהודים מלידה, מכמן ומהריון? מי המה כל נביאיכם, אם לא יהודים, שהערו את נפשם למות על דעותיהם? אם כן איפוא הרי בזה לפנינו רק מלחמת הרעות של כתות שונות, האחת תראה את אמת המוסר בדעותיה היא, והשנית תחזיק במשפטים אחרים. למי מאתן הצדק—הן קשה להוכיח.

להאשמות נגד התלמוד, כאשר כבר הוזכרנו, הקדיש סולוביוב חלק רב מפרי עבודתו. ישים לאל את האשמות עיד חקי-המוסר שימף התלמוד, יוכיח את צדקתם ואת רוממותם, ובעברו להאשמה כי התלמוד יצוה על המחזיקים בו לרדוף כועם אף את כל בני הרתות האחרות, ירשה לעשקם כח ולרצץ אביונים בני עמים אחרים, ימנה ויספור את כל המצוקות שהביאו הנוצרים על היהודים במשך כל הימים, את כל קרבנות-מחיס לאלפים ולרכבות, ששלמו היהודים במיטב בניהם, ולוא גם— יקרא סולוביוב— נמצאו בספרי הדת היהודים, שהופיעו באחרית הימים, משפטים כאלה, המפיחים רוח שנאה להרודפים, כי אז הן רק משפט צדק היה זה, שלומים תחת הרעות והמכאובים שהשביעו הנוצרים את היהודים. אפס האמנם ישנם בתלמוד משפטים כאלה? הן רק שקר יצמידו האנטישמיים ועל מרמה תחש רגלם. פה יעביר סולוביוב תחת שבט בקרתו את כל הדוגמאות מהתלמוד שיביאו שומנינו למען עולל בעפר קרננו ויראה נכוחות כי רובם נדרשו לנאי בעת אשר הדוגמאות האלה לא כן ידברו, ולעתים קרובות מאד שמנה, שנאה ודעות קדומות שמו כפי התלמוד דברים שאין להם שחר ורק פרי רמיונם של המפרשים" הבלתי קרואים המה, שהסבות המעוררות אותם לפעולות בלתי נאות כאלה

גלויות הנה וידועות למדי. בהתלהבות והשתחויה יטיף סולוביוב אמרים על שלשת העיקרים, שרתלמוד הניחם לאבן פנת תורת מוסרנו: „קדוש השם“, „חלול השם“ ו„מפני דרכי שלום“. רחשי כבוד אלהים להיהדות ולתורת מוסרנו יוסיפו ליות חן למוריו הגלגבים, הנאמרים באש קדש, וכשמן מרפא המה לכשרנו, כשקוי לעצמותינו.

אחרי אשר כל האשמות האלה ע"ד חקי הדת היהודים, בהבל יסודן, הנה יחליט סולוביוב ויאמר כי הודות לזאת תרעך ותנדוף האשמה ע"ד שפל גוע היהודים ומשחתו בו. בכלל, ישפוט סולוביוב בצדק, לא נוכל להוציא משפט על עם כולו על יסוד נסיונונו אנו בחיים. כל עם ועם יטביע את חותם תכניתו בדברי הימים, ורק המה יתנו לנו תמונה נכונה ממהותו ומסגולותיו. „ובשפטנו מנקודת הראי הזאת, הן מה נעמו הצבעים הסיככים לראש עם היהודים, מה רבו העמרות שעלינו לענוד לראשם, אם לא נחפוץ לעות משפט“. מבטו של סולוביוב על דברי הימים לעמנו שמצא לו כמיו גאונים בספרו: „היהדות — שאלה נוצרית“ בה נחמד ויקר, עד כי רק נשחית מראונו באמרנו לתת קטעים אחדים, ומי שהשאלה הזאת הענינו ביותר, ימצא לה פתרונים בספר הנחמד הזה, שאין משלו בספרות הכללית.

ע"ד האשמות הכלכליות, כי היהודים רכשו להם הון עתק, כל טוב הארץ בידם נתן, וכנמל החולל ירבעו על ראשי האכרים, ששימום ככלי ריק, הביע סולוביוב במכתב פרטיו לפ. גץ כדברים האלה, ביסדו אותם על דברי קאמקאוו, שכשידוע נמנה גם הוא לצרינו: „השכרון לא רק לא רב יזא בתחום המושב כי אם להפך עוד מעט סאר לעמת השכרון בשאר רוסיה, והאכר יחיה שמה חיים יותר נעימים. בערי המערב אמנם שפכה הדלות את ממשלה, אפס שם לא דלות האכרים כי אם דלות היהודים. אקוה, — יוסיף סולוביוב — כי לדברי קאמקאוו יתנו גם האנטישמיים אמון ולא יתאמצו לבקש שם עקבות אהבה מכוסה להיהודים כאשר הסכינו לעשות לדברי אני“.

פנינים יקרות הערך כאלה זרועות ועיר שם ועיר שם בכל ספרי סולוביוב על דבר היהודים, עד כי המעט מדה מאמרי להזכיר גם את מקצתן. משרתנו היתה רק להראות על היסודות החדשים, שעליהם בנה סולוביוב את מבטו על שאלת היהודים, וכל אשר יתעורר על ידי דברי המעטים לשים מעיניו ביחוד בדברי סולוביוב — וכאלה, אקוה, ימצאו לרב, אחרי אשר דעות אחרות של ס. חרשות הנה ונחוצות לא רק להרוסים, כי אם גם לרבים מאחינו, שדעת דברי ימינו נאלצים המה לשאוב ממקורים זרים, — יפנה לשלשת הספרים של סולוביוב שהזכרתי, ולמחברתו של פ. גץ, בשפת רוסיה, שהופיעה זה מקרוב. המחברת האחרונה תצטין עוד בזאת כי התן להקרא תמונה נכונה מחיי האיש הנעלה סולוביוב, מהר הלב ויקר הרוח, שגם שונאיו ומהנגריו כרעו לפניו ברך.

## V.

### סולוביוב ע"ד עתידות היהודים. מחקי סולוביוב.

כאשר כבר הזכרנו בראשית מאמרנו ראתה אהבת סולוביוב להיהודים ראשית לה לא ברגשות לב נלהב הלוקח חלק בצרת מוכה ומעונה על לא חמס בכפו. היא הקרה

ממעיינות יחד קדומים ולאמת גם יותר חזקים. רגשי הכבוד שרחש לתורת מוסר היהדות, התמהון וההשתחוויה שעוררו בלבו דברי ימינו, ספרותנו וכל מצבות הזכרון, שהדחת שיבה חופפת עליהן, המנעימות לנו גם כעת את מרירות חייו, קנו את לב סולוביוב המלא רגשי דת והגושה מעמ גם לקבלה וסתר לאהבה ולכבוד את כל קניני רוחנו. זכרונות עברנו עשו אבר לדמיונו העשיר של המפורסם סולוביוב, העלוהו אל על, וישאוהו לימים רחוקים ויותר מאושרים, עת עם ישראל יתגער מעפר שפלותו, יפתח את חרצבותיו, ינער את עבמים הגלות הרובץ עליו משא לעיפה, וכלא כח עלומים ינוב ויפרח כמקדם. ויוסיף את דרכו בכח רוח מפורסם שהערה עליו. סולוביוב האמין אמינה שלמה בעתידותינו. בהאשר הלאומי המחכה לנו לימים יבואו, כי גם הוא בעצמו ראה את מטרת החיים לימים יוצרו, לא בהיה כי אם בעתיד, ואו יותר נכון, בהגשמת העבר

הַמֶּתֶ וְהַזְמֵן בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל  
אַךְ אֲדוֹנִים לְקִרְאָם אֶל תְּבִיחַל;  
אֱלֹהֵי יַמְנוּ, בְּחֶשֶׁךְ יַמְנוּ,  
רַק שְׁמֵשׁ הָאֱהָבָה לְנִצָּחַ יְהִל.

(מסורו וול. סולוביוב).

הוא נבא לנו עתידות טובים, כי העם שעברו יברק בצבעים כה רעננים, שעליו יהל אור הרוח, ושננה האידיאל היה תמיד לכוכב חייו, לא שר עוד את זמרתו האחרונה, עוד לא פרש מן העולם, ומצבו בהוה רק חולף ועובר הוא. שעמדתו יקח מצב יותר מאושר וצלח. "הן מעטו ודלותו של העם הזה היה לעתים קרובות לשחוק ולקלסו, ורבים לא האמינו בהצלחתו, ובכל זאת כמה פעמים התגער כארי ובכח ענק נתק את כבליו ויסיר את אוזיקו".

האמנם אוכל אף רגע להעלות מורא על ראשי כי אחרי כל הכבוד והיקר שנחל עם היהודים מימים מקדם, אחרי כל הגדולות שהראה לעמי הארץ, ישאר כעת בסתר המדרגה בכוא עליו פחד האנטישמיים? אם אמנם אפחד לפעמים, או לא בעד עתידות היהודים יגתתי, כי אם בעד עתידות רוסיה". — התרחקות משכילינו מצור מחצבתם. בלתי התענינם בדברי ימיהם ושיוון נפשם לכל סגולות עברנו עוררו תמיד בלב סולוביוב רגז ומפח נפש. "מה מאד צר לי — יכתוב — כי המשכילים היהודים יבישו לפעמים את זקניהם ולעתים קרובות רוחם זרה להאמת ובוהו יעטו קלון על עמם". לא מעט סמוכי הציונים החדשים הפיח סולוביוב בלב קוראיו את רוח התקוה לעתיד. ויביע את האמת ההיסטורית, כי לא רק לא יעטו עלינו כלמה דורותינו שעברו, כי אם להפך זר גבורים יעגרו לראשנו, ובנאון צדק נוכל לשאת עינינו לעברנו ולדברי ימינו.

לא רק יהודי רוסיה, כי אם גם כל אחינו בכל ארצות פוזריהם ידעו להוקיר את האדם ביקר הוה. שנם ברנעי חייו האחרונים התפלל בעד שלום עמנו, ושפתיו החזרות, שהצות הטביע עליהן את חותמו הקר, מללו שירות נעים וזרות ישראל. על זאת תעידנה כל התפלות בעד נשמתו שערכו בכל בתי תפלתנו, וכל רגשי העצב שהביעו אחינו, שחזן נפלא כסולוביוב כה יקר להם כאור שמש ביום סגריר.

גם ישרי הלב שבמזמרי הנוצרים ידעו להוקיר את חז ערכו ודבריו הגדולים עשו



עליהם רשם עז, עד כי יחקו כעה את דבריו, ובדרכיו ילכו להגן על עם עני מכשך ומכרם ולהמליץ טוב בערו בצוק העתים האלה. „לא כזרע יחידי עזב סולוביוב את שדה החיים— יכתוב וולאדימיר פאטעטקין בראש המאסף. עזרה, שהוציאו סופרים נוצרים לטובת היהודים הרעבים בבסרביה<sup>1)</sup>— זרעיו נפלו על ארטה פוריה. כחות חדשים, צעירים ורעננים יוסיפו ללכת בדרך הנעלה, שהראה להם מורם איש הרוח, בקול כשופר ידרשו צדק ומשפט, ומקול הצדק הזה יחרש קול השמנה והשנאה. ומאור מוסר האנושי הנדוך והכונג כצל נחלת הכזב של ימי הבינים.

נחיה גם אנו בתקוהנו כי עד שתופיע לנו מסורת שמש צדק ומרפא כננפיה, יקילו מהרי הלב האלה מעט מענינו ומלחצנו ויחד עם המשורר הנסיך צערטעלעוו נביע לזכרון נשמת סולוביוב את התקוה:

מעל כפתן הנצח רוחי פי יעוף  
דמעות לא אוריד על קברך;  
גולף מאתנו הפות הזעוף  
אך אהבתך חיה, חי גם רוחך.

מ. נ. סירקין.

וורשה.

<sup>1)</sup> ע מאמרי: „אור יקחת“ הנפירה” ט”ז.

הערה. — באשמת המסדר באו במאמרי השניאות האלה:

עמוד 70	שורה 15	מלמטה — תחת רכי לב	צ”ל ברי לב.
71	3	מלמעלה —	בתורת „ תורה
74	2	מלמטה —	הנסוך „ העסוק
77	4	מלמעלה —	הכרובה „ הדרוסה

## זכרונות מימי נעורי.

### ההטופים.

כמעט שנעשיתי בר-מצוה וסיימתי דרשתי בצבור, והלומדים הנהנים משלחן אמי ניצבו לחיי בדרשם אותה (את דרשתי) לשבח, וינבאו לי כי עתיד אני להאיר לעולם כלו בכבודי — פנתי אל הורתי בבקשתי הערובה אתי מכבד, לתח אותי לבעל מלאכה, ללמדני אוטנות נקיה וקלה — כי הלא יהום אני מאבי ועת לדאג לאחריתי. חוקו עליה רבני, ובשאלה את פי באיו אוטנות אבחר למצוא חפצי, לא דרשתי ולא חקרתי הרבה, אך הגדתי לה חפץ לבבי ללמוד אוטנות מעונן (מתקן מורי שעות), כי בעיני אין נקיה וקלה כמנה — ולא מחכמה השיבותי על זה, אך מסכלות לא מעט. ילדות היתה בי ולא יותר. עיני נמשכו אחרי ענתות<sup>1</sup> הכסף והזהב התלויות להמוניהן על הקרסים לפני החלונות של בעלי אוטנות זו. ובלבי שערתי, כי האיש אשר אלה לו הוא בודאי הפוש זהב וכסף ואין קצה לאצרותיו. גם ידעתי את האמן הזקן, ר' זאב הכהן, היושב ולומד תורה בהתמדה בבית מדרשנו ומוחזק לת"ח וירא שמים, איש שזכה לשלשה כתרים: לכהן תורה, כהן כהונה וכתר שם טוב עולה על גביהם, ואל נכון הוא עשיר גדול, כי הענתות של כיום צבורות על שלחנו כאבנים, ושל כהלי ביתו — כשקמים אשר בשפלה בימי שלמה המלך בירושלים, והיש עוד אוטנות נקיה וקלה מזה? גם האפטרופים שלי הסכים לדעתי, ויקחני אל בית ר' זאב, אשר ההה על קנקני בדיעות התלמוד וימצאני כדאי והגון לצקת מים על ידיו, ובקבלו סך ידוע במזומנים שכר למוד אוטנותו למפרע נדבר אפטרופסי והתנה עמו, להרנילני לעבודה על שלחנו שלש שנים רצופות. ויכתבו אמנה כתוק, וכן הייתי לשוליא דמעונן לכול ולברכה.

עד מהרה נפקחו עינינו למרת רוחנו לראות ולהבין, כי אך עץ רקב נראה לנו לזהב מרקע. במקום ענתות הכסף והזהב של האומן היו תלויים אך בתי חרסית לסמא את העינים, ושאר כספר הענתות, שיש להן תוך וערך. אינן שלו כי אם של בעלים אחרים, אשר הביאו לו להקנן, ואף לא של בעליהן קוניהן כי אם של המלוים אשר אצלם השכנו לאיזה זמן בתור גמ"ח של מצוה או בנשך כסף עד שיבוא האומן ויפרן בחלוף ענתות אחרות שתפולנה לידו. והאוטנות הן שחשכנו לנקיה וקלה היא רק נחשבת כך, מפני

---

<sup>1</sup> זהו לפי דעתי השם הנאות למורה שעות (שעות). השם נגזר מלשון ענת משם המקרה „ענת“, וכזה נלנו מהרכבת שתי מלות להוראה אחת, הרכבה שאיננה לרצון לידועי עטס, וכיהוד כשהיא צריכה לבוא במלות היחס, כידוע. מעונן, לפי"ד המנארים, ענינו „זמן והגבלה הנופל בעת“, ויכולים לנו להשתמש בו גם לאמן שאומנתו ככך. הרכבה יכלו חוקרי שפתנו להרויח בהרכבת הלשון לו שמו לב לנתוח כל ש"פ, הנמנאים בתנ"ך וכיהוד ככיהודי הכ' פירכט וספר „אהלי שס" להריב"ל, לבוא עד חקר הוראומיהם.

שמביאה את בעליה לידי נקיון שנים, והעוסק בה הוא דל ונקלה מכל בעלי האומניות שבעולם. כי צאו וראו מהן שכרו של המעונן כנגד שכר החיים או הסנדלר אצל איזה בעל בית שהוא — אם לא יעלה פי עשרה על שכר המעונן, אשר רק פעם אחת בשנה ירויח פרוטותיו מהם, ויותר לא יוסיפו לדעתו, חוץ אם לא עלה תקונו יפה, שאז הוא צריך למפל בנבלתו עד שתחשכנה עיניו מראות ויקוץ בחייו.

ובכל זאת נקשרה נפשי באומנות זו ולא אביתי להנער עוד ממנה. אך חסרון אחר נמצא לי אצל מורי ומדריכי הת"ח הירא שמים — כי לא ידע היטב את אומנתו, וגם המעט שידע הסתיר ממני בכונה, שמא אלמוד ממנו את מלאכתו, וכבוא עת אבנה ביתי בקרוב ואקפח את פרנסתו. נגד החשש הזה לא נמצאה לי כל עצה כי אם להואש ממנו כלה, להפסיק למודי, אף שלא עברו עדיין שתי שנים למעמדי אצלו, ולהשלים-הקי אצל אמן אחר במקום אחר.

אל החפץ הזה נשאתי נפשי גם מסבה אחרת — כי בימים ההם ובעת ההיא היה החשק לנוע קשור בלב כל הצעירים בני גילי. כל אחד מאתנו היה או בכחינת רובינזון קטן, השואף לשאת נפשו למרחוק ולנוע ולבקש הצלחתו בארצות אחרות, הרחק מעיר מולדתו. הסבה העקרית היתה לרגלי הרעב אשר חוק או במדינת ליטא — כי זה שבע שנים נשבר ליושביה כל מטה לחם. העדר הגשם בעת הצמיחה ורובי הגשמים בזמן הקציר השחית את יבול הארץ, היוקר האסיר וכל בעלי עסק לא מצאו ידיהם להחיות ברעב נפשם. בעת ההיא יצא שם וואלהין<sup>1</sup> להלה בארץ. שם ארץ ממנה יצא לחם, גבעותיה תלכנה יין, גנותיה זכות חלב ודבש ואליות כבשיה ירעפין דשן. כמדינת ארקריה הבאשרה מלפנים, כגן אשר נטע ה' בעדן מקדם, היתה מקור החיים, הברכה והישע וכל הקודם בהם זכה. שם הצנורות מקלחים השפעה לאדם רב, ומי בעל נפש יגש אליה ושלח ידו בפרי עץ החיים ואכל וחי לעולם והניח יתרו לדורותיו אחריו. על יפה-נוף זה שרו בני ליטא את השירה הזאת לכל מושבותם:

הַיְדַעְתֶּם אֶת הַמְדִינָה שֶׁם לְפָאת יָמָה,  
הַעוֹלָה לְנָבוֹל דּוֹדְנֵנו יִשְׁמַעְאֵל?  
מִכָּל טוֹב וְטוֹב עַד חֵלֶב-צֶפּוֹר שְׁמָה —  
שֶׁם יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב וּפְרָח יִשְׂרָאֵל.

הָעוֹ מְחִירָה פְּרוּטָה וְזָהָב — שְׁנֵי-כָרִים,  
וּבְעַד שְׁנֵי בְרָבָרִים אֲרִיסִים קְשִׁימָה.  
כָּל אֶכֶל נִמְכָּר שָׁם לֹא בְדָמִים יִקְרִים  
וּכְחַל הַיָּם לָרֶב בְּסִמָּת וְחִטָּה.

<sup>1</sup> וואלהין היה שם כללי לכל מדינות הנגב ורוסיה-הקטנה וההרשה עד כרטיה ועד מולדווי-וואלכיה, זו רומיניה של עכשוו.

אָרֶץ מְזֻכָּה הִיא, אָרֶץ לֶחֶם וְיֵיטֵב.  
 מִי הָאִישׁ הַחֶפֶץ חַיִּים לְרִאוֹת מִזֶּבֶד בְּיָמָיו,  
 יִקַּח מִקְלוֹ וְתַרְמִילוֹ וּבְנֵי-בֵית —  
 שְׁלוֹם! יִקְרָא וַיֵּשֶׁם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו.

(לא נחת ביעקב, מנדלי כ"ט.)

שמעו אחינו הרעבים התועים זה כמה לבלי אוכל וירד רירם על זקנם, ותכל נפשם לעלות ולבוא ולהגיע אל הארץ הזאת, המזכה והברוכה. התשוקה הזאת מלאה נפשות כל, ובנעריהם ובקניהם שאפו לבוא שמה. ואף אלה שלא היה להם כל צרך בנסיעה זו, כי יכולים לא ידעו מחסור. בזרם הזה נמשכתי גם אני מבלי הרעת, ואייתיר אל אמי המיכר וארבה אליה החנונים, לקחת לי תיור<sup>1</sup> טבות הפקידות ולתתי להלוך אל המקום אשר אליו אני נושא את נפשי.

מלבד הכח המושך את עניי אחינו לארץ הרחוקה, היה גם גדול הכח הדוחה אותם כבפנים, זה כח הקהל הידוע בטרת אכזריותו להוכיח, שפרנסים העת ההיא בשום אופן אינם ראויים להחשב בכלל זרעו של אברהם אבינו — כי היו רחוקים מטרדת הרחמים כרחוק ארץ משמים. זאת "חמאת הקהל" אשר ננעה עד שמים רעתו, והשעתו כשאלו לא ידעה שבעה, אשר כילו מלא חמס משוד עניים, מאנקת אביונים, מדמי אלמנות ויהומים אשר נשפכו כמים סביבות "חדר הקהל", באחת עזרות בית הכנסת הגדול שבעיר מולדתי, הבית הקדוש אשר שם הגאון בעל ה"לבוש" נקרא עליו זה יותר משלש מאות שנה! שם, במקופ הקודש, בערה כאש רשעה, עשק וגזל משפט כבחדר הקהל לא נראו ולא נשמעו בכל נבולות צוררי עמנו מפרעה והמן עד נבווראדן ואדרינוס ומורקופדה, ימח שכם! לא נדבר עוד בנכות המסים והארנוניות כמסי הנפשות והנרות להדלקת השבת שהיו מוטלים בעיקר על המון העם, אשר בגללם העבישים הדיר הנובאים והסרדיוטים הנמולים הבאים בכח הקהל ויפרו שבתותיהם ומועדיהם, במלאותם את לשכות הצבור אשר לחדר הקהל כדירהם וכסותותיהם ומנורותיהם וחומשיהם ומחזיריהם וכסותם לעורם עד אפס מקום, בעוד אשר העשירים וכל בעלי דעה ובעלי אגרופין בעסקי הקהלה היו פטורים מכל סם לגמרי — הגזל היותר גדול ונורא היה גזל הנפשות, שהרימו מדלת העם תרומת הצבא מכל העובר על הפקדים. אמנם כבדה אז חובת הצבא מנשוא ואחריותה היתה חלה על ראשי הקהל, הערבים לה בנפשוהם — כי עת רעה היתה או לארצנו וכל עמיה נאנחו מפני כבד מלחמה, כי רבו צריה, בקום עליה צבאות גוים, חילי צרפת ואנגליה וסרדיניה ותוגרסה לצבוא על מבצריה וכל אנפיה — זו המלחמה הגדולה הנודעה כדברי ימי עולם בשם "מלחמת סיבסמופול". והשנה האחרונה הכבידה — כי ארבע פעמים הוטלה עלינו תרומת הצבא

<sup>1</sup> תיור, משרש תור, הונח כפי הפוסקים מימי הכינים על תמונת המסע, לדומה עיי' ש"ס חות יאיר" להג' רח"י נכרך סי' קפ"כ ועוד.

במספר עשרה אחוזים מאלף, ועל כל אלף הומלה איפוא לפי זה תרומת ארבעים איש יוצאי צבא בשנה ההיא (1854). יהי כאשר קצרו ידי הקהל להכפיק מספר אנשי חיל הראים לזה, השתדלו אצל הממשלה להקל מעליהם תרומתם ולהת להם השלמון לקחת לצבא מכל אשר ימצאו. הממשלה נאותה במובה ותתן להם את חפצם. מאז והלאה היו אדירינו ממנו ומושלינו מקרבנו יצאו, לחלל בהם כל רגש טוב ולהשביח מ"הקהל" כל מדה אנושית אשר לבני אדם דרכה.

בהיות עבדות עולם באמריקה בכל שלמת ובעלי העור הלבן התעמרו בכני הכושים לעשותם כשורים לעל וכחמורים למשא, לא היו להם אכזרים כאחיהם העבדים שכמורם, שבידם נתן השום לקרוע עור אחיהם מעליהם ולרוש בשרם כחדוש מתבן כבו סדמנה, על כן נחשבו בין הבריות היותר גרועות שבעולם, אשר תחתן תרגו ארץ: "תחת עבד כי ימלוך".

או הגיעה הרעה עד מרום קצה, עת אשר שלט העבד בעבד לרע לו. לקהל הקהה הרצועה להפוש לצבא זקנים וגם צעירים לפי ערך שנותיהם על פי החק לאמות האהרות. ספר הנולדים והנפטרים היה בידיהם לעשות בו מה שלבם הפך. בידם היתה נפש כל חי לכתבה בספר הזכרונות לחיים ולמות, הכל היה כותר להם לעשות בכן העני, למחקרו מספר החיים למען ישא אחר את שמו עליו לעת ידרשנו או להרבות על מספר ילדי האשה העניה, לעשותה לרבת בנים — אמללה ולתת את בנה יחידה כפר נפש הבן העשיר שעליו הגורל למלא צבאו. בעד בן שובב ממשפחת נבר אלים נתנם לבם הקשה לשוד נבר בחצי ימיו. המפרנס אשהו ובניו מעמל נפשו, לאסדרו בכבלים ולשלחהו לעזאזל לזמן עשרים וחמש שנה מבלי שום חמלה ורחמים על האלמנה החיה והיתומים הרעבים, הנשארם אחריו למעצבת עולם. אנשים זקנים שכבר זכו לדור שלישי, ולפעמים גם שלשה הדורות כאחד, אסרו בנחשתים בחדר הקהל הידוע, אשר כל באיו לא ישובון ואחריהם עדי אובר. בעד איזה בן פריץ ממשפחת איש עשיר, נתנם לבם הקשה לגזול ילד קטן במרם ידע קרוא אביו ואמו, לשאתו על כפים אל בית הלקוחים לצבא, לשלחהו לקצה הארץ ולהרחיקהו לא רק מאבותיו בעולם הזה, כי גם מאביו שבשמים. על זאת קוננו המקוננים בשירת בני עמנו בעת ההיא:

„קליינע עופעלעך רייסט כען פון חדר,  
 „כען מהוט זיי אן יונישע קליידער.  
 „פיי זוסיא ראקאווער איז דא זיפן פנים —  
 „אונ פון זיי — ניט איינער אין יוננים;  
 „נאר לאה די אלמנה'ס איינציגעס קינד  
 „איז אפפֿרד פיר קהל'שע זינד" (1).

לא פה המקום לספר ההרפתקאות שעברו על הילדים האטללים ההם, אשר אפם קצותם סופר לדור במטה"ע „Всп. баблиторна" (T. IV), בספורו של ניקיטין בשם: „Взр. перемати — не поле перейти“.

(1) הול „Восходъ“ „ז"ע.

זה קרוב לחמשים שנה עברו מעת הרעה ההיא, ועוד תשוח עלי נפשי בזכרי את האפרוח הרך בן חמש שנים שהובא מעיר סימיאטיין אל בית הפקידות בעירנו, עיר הפלך, ועליו רק כהנתו לעורו והציצית הארוכה מסדת רגליו הקטנות, ושם נתקבל לטובה בחיל הצבא, ואחרי ימים אחדים נראה „בעל המלחמה" ברחובות עירי נשוא על כפים ומוטל על זרועות הדוד (дядя) הרחמן, והוא כבר עטוף במעיל האטון והכובע העגול כתלבשת ה„רקדומים", ושניהם גדולים פי חמש ממדתו, לא נראה ממנו כי אם פתחי פיהו הקטן ולא נשמע ממנו כי אם צפצופו בקראו בקול בוכים: „אמי! אמי!" — מי שלא שמע יללת העם למראה הילד הקבור חי לעיניהם, לא שמע יללת המון רבה מימיו.

על מראות הננעים האלה קשר מספר מר הרב הישיש ר' אליה מדירעמטשין וצ"ל, בהמתיקו דבר ישעיה הנביא (מ"ב כ"ד) „מי נתן למשסה יעקב וישראל למוזים" שהיה צריך הכתוב לאמר: „וישראל לבוה", והיה מהאים אל ראשיתו „יעקב למשסה" וע"ז אמר: יעקב הונח, כידוע, על המון העם שבהוכנו, וישראל קאי על בחירי האומה ומנהיגיה העומדים בראשה, ולזה נתכוון הנביא, בהתמהו המיה לאמר: מי גרם לכך שהמון עמנו היה למשסה, ועוד גדולה הצרה, שבחירי האומה בעצמם הם הבוזים — אי ואבוי לנו שראינום בכך!

שני שבועות אחר זה בא הצדיק עוד הפעם לעירנו ויקם שאון ומהומה רבה בחצר בית הכנסת, בהעירו את כל העם להתקומם על ראשיו ומנהיגיו ולעשות שערורה בבית הקהל להרסו עד חרמה. וזה הדבר: ראשי הקהלות גזרו נזרה חדשה על עמנו: לארוב בקרבנו לכל עובר ושב ולחפשהו אם יש אתנו כתב תיורו, ואם עשה משגה ולא הצמיד בו בצאתו לדרך או עבר זמנו ליום אחד, או יהפש לצבא וכל מוצאהו יעלהו לגרדום כופר בנו או קרובו העומד על הפקודים או פשוט בשלום במוזמנים מקופת הקהל למלא חסרון הנפשות הדרושות למנין. התקנה הזאת לא שבקה חיים לכל בריה, כי עמנו הלא חי על המסחר והמלטול ממקום למקום, ומי איפוא יוכל לבטוח בחרותו? מי יערבנו לפני חברו, הנלוה לו על דרכו, פן יארוב לו בהיותו עמו ביער או בכלון וגזל ממנו תעודתו ומכרתו לקונה מבקש נפשו או למסחר סתם, אשר בעוה"ז רבו המוכסים הקופצים על הסחורה החיה בעת ההיא! על הקלקול הנורא הזה התעורר הרב הג' הנ"ל בצדקתו וירעש שמים וארץ על אנשי הרשע ובגרון אשר הניף בידו ריץ לפני ההמון הרב אשר נאסף אחריו איש וקרדמו בידו, ועד ארגיעה נשכרו בריחי הברזל אשר לדלתות חדר הקהל ודרור נקרא לשלשת השבועים מהמין החדש והעם נתק מוסרותיהם וישלחם לחפשי. ואת הנכבדים בעם קרא הרב אל בית הכנסת, ובהוציאו ספר התורה מארון הקודש השביעים שבועת האלה, לבלתי תת עוד בעירם לעשות את התועבה הזאת בישראל.

הרבה היו רבנינו יכולים לעשות, לו נתנו את לבם לעמוד בפרץ כהרב הצדיק ההוא, שקדש שם ה' ברבים<sup>1</sup> אך הם עמלו רק למען חבריהם תופשי התורה ואף ליצאי

<sup>1</sup> כאשר נקרא לשר השוערים לעמוד לדין על מעשהו, כהרסו את חדר הקהל ונקראו לאסירים דרור, בקש לתרגם לפניו את הפסוק כעובדיה הנביא (א' י') „מחמם אחיך יעקב תכסך נוסה" וישרש לו כחמחמו, כי השרים והפקידים בעמנם הם שהתרו הרעועה לבני עמנו לעשות מעשיהם הרעים, והלא זו חרפה גדולה לבני אדם מן הישוב שיגיעו אנשים כמהם לרשעה כזאת.

ירכם, דנפישא זכותם — ומיהר ההמון השתמטו לגמרי, שלא להקיים את התקופים החמסנים שבנו. על כן אברה עצה והושיה נדחה מהם.

הנה כן נתבטלה גזרת התיורים בחוקת יד הרב הצדיק — זכרו לברכה עד העולם! — אבל האי-סדרים הישנים בגול משפט הנתפשים לצבא נשארו בכל תקף עוים כבתחלה, וקול יללת הנשים והאמות השדודות והשכולות לא חדלו מרחובות העיר ומטעלות ארון הקדש בבית הכנסת בזמן קריאת התורה בשבתותינו ובכל סוערינו. המיד המיד לפני הוצאת ספר התורה מארון הקודש נתמלאו המעלות שלפניו המון נשים עניות, נובלות, אבלות, רעבות וכמעט יהפות, עושות כמפחות בלוח ומלואות המכסות על גלי עצמותיהן, כלן יורדות בבכי ושאותיהן נהכות כמים בהתחנןן על נפשות בעליהן ועולליהם, בשפכן שיחן לפני טנהיני הקהל המתפללים הקבועים בכותל המזרחי בבית הכנסת הגדול, אשר משם יועדו המיד לפני קריאת התורה אל אספותיהם באחת הלשכות. 'סוכן מאליו, שבעת האספה היו מפנים לבם לכמלה, איש איש מהם היה מתקנא בירך חברו ומתנאה על הכל בעפוליו ובמחוריו, אם בר אבהן ובר אורין היא, ומתנפח בעבי נביו, כחצרותיו ובטירותיו, אם הצליח לעשות עושר ולא במשפט. ואל מעמד הנשים האמללות המצפות לעזרתם לא שמו לב כלל, רק בשובם מאספתם הערימו סוד להשלוח נפשן בתשובת שוא ושקר, כי הקהל — פס ת מ א — ישתדל בדבר והכל יונמר לטובה א"ה. ואם נמצאה נפש נענה, צנומה ויבשה, אשר כשל כח סבלה לכמוח על תהו ועודה מתאמצת להחזיק בקרנות הארון ולהשתמח לפני הפרנסים לחמול עליה ולהשיב שבותה — נמצא כנגדה בעל כרס אכזרי ואין לב אשר הרעים בקולו על הגובאים משרתי הקודש: גרשו את החצופה הזאת וסחבוה חוץ למקום הקדוש. הם כל גשר מפני קריאת התורה!"<sup>1</sup>) והעניה העלובה טישה, נאלצה והשב אחור!

פקודת החטופים האסירים ועקירתם ממקום מחבואם ומאסרם בחדר הקהל היתה על פי רוב כמוצאי שבת בראשית אחרי חצות לילה (בהיות עוד תרובת הנפשות חלה רק

<sup>1</sup>) ירדני הסופר הנודע ר' יעקב דינעסאהן ספר לי בשם אביו המנוח ע"ה, כי בעת ההיא, באחד מימי השבת בשעת תפלת שמו"ע נכנסה אשה אהת לבית הכנסת בעיר זאנער-חדש ונקול קורע לכבות נשקה בבני תמרורים על כי נלקח ממנה בנה יהודה לתת אוחו לנכח בעד אחד מבני טובי העיר. שם היה אז הרה"ג ר' יעקב מניסק, המכונה ר' 'יענקילע בויסקער', וככית האשה השדודה והשכולה ננעה עד לבו. אך קודם שכלה את תשלחו נשמע קול הפרנס-חדש ר' ש"ש קורא לשמש הקהל: 'חיים, הושיא את ההצופה החולה!' ברגע ההוא נגש השמש שכט אפן ומטה ועמו של הפ"ח ויאלחו ביד האשה מרת הנפש ויוציאה סכח והשלך החולה, ולעקתה נשכרו לבות המתפללים. שתאם עקר הגאון הישיש את רגליו בכלותו תשלחו ויהם את העובר לפני התיבה כערס התחיל כהורת התפלה ויעל על המדרגות אשר לפני ארון הקדש ויסר את הפרכת כמשיכה אחת ויפתח את דלתות הארון ויוציא ס"ת ויניפנה לעיני העם ויקרא בקול רועד מלב נשכר ונדכה: 'תורה קדושה ותמימה, הלא כך כתוב בשם ה': 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך', והרי אני כבן שמונים שנה ולא זכיתי שתקוים מנוח זו, כאשר קים אוחה היום פה במקום הקדוש הזה הפרנס חדש שלנו, ר' ש"ש: אשה קשת רוח מלא ויקח לו את בנה היחיד ואוחה אה לגרש החולה. אם כדון עשה, הלא תפדי עליו, תורת אמת, והאלהים ישלם לו כזה וכבא!' דברי קודש אלה הלהיבו את לב כל השומעים וכאיש אחד חברים קמו ויתנפלו בכח על הדר הקהל ויהרסו דלתיו ויקראו דרוך לכל השבויים.

פעם אחת בשנה, בהיות ההמון חונג הניגתו בהתחלת התורה הקדושה. עוד העם מזמר זמירותיו ומרקד ומכרכר רקודיו וכרכוריו לכבוד התורה — פתאם והגת קול ברמה נשמע, זעקת נשים נענות מחרדת כל לב: „אוי לנו כי שדרנו!“ מהבהלה הפתאומית רחפו עצמות השומעים כמקול הקריאה המבהילה: „שרפה בעיר!“ מפניה נאלמו כל שמחי לב וכל פנים קבצו פארור. בנו נתקים אז דבר המקונן: „שבת משוב לבנו נהפך לאבל מחולנו!“ ומי ימלא זדון הכלבים החצופים, הנוכאים והחוטפים, מלאכי החבלה, משרתי הקהל, הזוללים והסוכאים, הפשים ומגשמים כעגלי מרבק ושכרונם לבלי חוק, אשר אימת נוראותיהם נהגלה בפניהם פני להבים, אשר הוסר מעליהם צלם אלהים וכפראים נדמו, לחיותי שרף נמשלו! כל עת הפקודה היו האמות והכבדים הצלזלים למלא במטנם והיון השרף הדליק עור פניהם עד מאחרי ערפם, כאש יוקדת המיד לא הכבה. ומי יתאר עזותם ונבלותם במשתיהם ומצחלותיהם לכל תועבותיהם, והכל לעיני האסירים האיברים בחדר שבים, אשר ברכיהם כשלו מצום ועיניהם נגרו מני בכי! הזכרונות האלה טמפחים על פניהם של רבותינו ז"ל שנתנו שלשת הסימנים לגאון תפארת עמנו: רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים. על השחתת הכדות והלבבות בימים ההם עלינו לספוק כפי ולקרוא בצדק: „אוי מה היה לנו!“

בעת הרעה ההיא לא נפלאה היא כי המונים המונים נדחפו לצאת מצמק הכבה בעוד תיוריהם בידיהם ולהחיש מפלט להם אל ארץ המדה טובה ורחבה אשר חלמו להם בהלך נפשם. ואף אני בחלומי דחקתי את עצמי בין הנחפזים לצאת, ולא נתתי סגנון לאבי עד אשר נענתה לי למורת רוחה, בהבטיחי אותה כי לא להרחיק נדוד סמנתי כי אם לנסוע דרך חמש ועשרים פרסה מעירי אל בריסק דלימא הנחשבת על גבול פלכנו — כי כל ישעתי וחפצתי להשתלם במלאכתי, בכלות עיני לקחת שם לקח טוב אצל האמן הנודע במעשה ידיו והתפאר — כי הכין בידו ענתת נפלאה ויובילה שי למורא, מנחה להקיסר ניקוליי הראשון, אשר קבלה לרצון ויתן לו סך הגון שכר עבודתו הרצויה ומכתב מניד תהלתו לזכרון עולם. נגד אדיר כל חפצתי זה לא יכלה עוד אמי להתנגד, ותחן לי סך עשרים וחמשה רז"כ להוצאת הדרך הקצרה וכתב תיור מביית פקידות העיר לשנה שלמה טמנה בתיק עור קשור הדק היטב אל צוארי, בדעתה מה גדולה נחיצות הכתב הזה לכל עובר אורח, אשר חייו תלויים בו.

בקחתי ברכה מאמי הטובה ואחותי הצעירה נפרדתי בבכי ומכל אהובי נפשי ואשים לדרך פעמי. והימים ימי החרף בחדש החמישי לשנת תרי"ד, הוא החדש השני לשנת 1854 לחשבון האורחים.

בשלישי לימי מסעי באתי בריסקה, ולצאת ידי חובתי שאלתי לשכן האמן ואסור אל ביתו. שם מצאנו את אחיו הצעיר העושה על האבנים, והוא הגיד לי בשם אָחיו האמן, כי די לו בעבודה עצמו, ולפועלים או לחניכים זרים אין מקום בביתו כל עיקר. בתשובה היא הרגשתי מעין „ויחד יתרו“, שמצד אחד נעשה בשרי חרודין חרודין, בעוד אשר מצד השני שמחתי על המקרה. נקי אני עתה משבועת אמי אשר השביעתני, לבל אעבד מגבול הפלך והלאה! — עתה כל הארץ לפני לנסוע אל אשר אחפוץ!

עוד ביום ההוא נמפלתי אל להקת הנוסעים, הנכונים לעבור במרחקי ארץ, איש



יצרור חפציו ומונותיו בידו. ואנכי לא הכינתי לי טאומה, אך בטחתי במעט הכסף אשר אתי כי יספיק לי כל צרכי.

בראשית דרכנו כבר נוכחנו לראות כי שנינו להאמין בשוא. נתעה. הגה הנענו למדינת וואָלהין, הוא פלך זיטמיר — וכמעט לא טובה היא מליטא מולדתנו. גם בה „החתולים הולכים יחד והכלבים לא ידעו שבעה". אמנם לחם ילידי הארץ לחם חמה ולא פת קיבר כבליטא ארצנו, אבל כותר הוואָלהיני על הליטאי אין, רק הברתם משונה מעט וחס מתנהגים בחסידות, מאמינים בצדיקהם ומלעינים עלינו, שאנחנו מגדלי בלורית, והם מספרים או מנלחים שער ראשם ומגדלים להם פאות ארוכות, ולכהדרים שבהם יש פיקה בולטת מגונם, שהוא סימן מובהק לחסידות כשרה כדבעי. גם בלבושיהם נברלו כמנו — כי לנו אדרות חרף שעירות בשוליהן מכחוש, ולהם — כל כבודן פנימה; לאדרותינו צוארונים שעירים לחחס גרונו בקרה, ולאדרותיהם אין כאלה כל עיקר ורק מטפחות ארוכות או חגורות מטטוה צמר, שבשעה התפלה הן חוצצות בין הלב והבטן, שלא יהיה הלב רואה חלילה דבר מנינה שלמטה. ובצאתם חוץ הן צנה וסוחרה לפיקה של הגרגרת מפני הצנה. לנו כובע פשוט ככל עם הארץ שבמקומנו ולהם מנבעות של עורות כבשים, יקיצמירי בלע"ז — כדרך האכרים אנשי מקיטם. עוד חלוקים קמנים נמצאו בינינו וביניהם, שבאמת אינם כראי לשיח בהם, אך שיחות במלות כאלו היו להם לתורה שלמה להתפאר עלינו — לאות על עניות דעתם. העניות בולטת מתוכם לא רק ברעת וברוחניות, כי גם בחייהם הגשמיים. גם ענייהם נאנחים ונאנקים תחת רצועת הקהל, השכמ הנוגש בם במסים הכבדים מנשוא ובמכס הנפשות שהוא ממיל עליהם בלי צדק ומשפט ומישריב כבליטא ארצנו. סוף דבר: המדינה הזאת רחוקה מן המצבה המרובה כרחוק יהודי כשר מחיי העולם הזה... ובשאלנו את אחינו איה איפוא מקום ההשפעה הגדולה לארץ ולדרים עליה, ואיה האליה השמנה והיין המשבח חיים? ענוני כי המקום רחוק ממנו קצוי ארץ והוא במדינת בסרביה וברוסיה החדשה, ושם לא יקראום כלל יהודי וואָלהין, כי אם יהודי פולין סתם; שם היהודים ילידי הארץ מלעינים להם כלעג הוואָלהינים או הפולנים באחיהם הליטאים.

מוכן מאליו, כי איש מאתנו לא אבה להשאר במקום הזה לישיבת קבע, כי אם לנוע הלאה, הלאה אל:

הַמְדִינָה יָשֶׁם לְפֶאת יָמָה  
הַמְלֵאָה כָּל טוֹב וְטוֹב עַד תֵּלֵב־צְפוּר שְׂמָה.

לבלי האריך דברים אקצר בפרטי מסעי שנמשך עד שני שבועות. וגם זה נחשב לקפיצת הדרך. שעברה עלינו בשלום ובלי מעצור. בערב שבת בין השמשות הנענו לעיר הגדולה ברדיטשוב, זו ירושלים רוואָלהין. כל החברים, אנשי לוית, קראו לשבת עונג בהנפש מעמל דרכם, חוץ כמני, כי לא השכלתי לקמין בהוצאה ולחשוך כספי ליום יבוא. כיסי החל להתרוקן וכמוצאי מנוחה, אחרי שלמי לבעל המלון שכר האכילה והלינה, לא נשאר בצלתי כי אם שקל אחד. כל הנוסעים שבו למקומותם בעגלת מסעם לעשות

דרכם הלאה ומגמת פניהם אדריס אה מחזו חפצם חיון מבני ועור אמן עני, שלשנינו בלתי  
 פרוטה מן הכיס ויחד נשארו למעצבה בירושלים היואלינית, כי אפס כסף.  
 ביום הראשון תרתי לי מקום לעבודה אצל אחד מבני אומנתי, ואסור אל האמן  
 אשר נודע לי בשם ח. קראמפלד. אכלתי פת שחרית ואחל לעשות מלאכתי, ואתפלא  
 לראות את בתו העלמה המנצחת על המלאכה, והוא כבת שבע עשרה שנה, יפה ורבת  
 פעלים. ברה כחמה, הודה כזית רענן ועיניה כנחלי אש. אין האב רואה את כל מאומה.  
 באשר היא ממלאה מקומו. — הנערה ההיא נצבה לי כצר, כי לא הצלחתי למצוא חן  
 בעיניה. כבמאי הליטאי היה לה לרא. תומתי וצניעותי היו לה לצחוק וללעג, גם עבודתי  
 לא היתה לה לרצון, אם כי למראה עיני נוכחתי לדעת, כי כמות כאביה אינם עולים עלי  
 בתבונה כפיהם. ביום ההוא סר אל הדר המלאכה איש צעיר עז פנים, כסודר לעריות  
 באחד בתי אושפיאז, ויבוא עמה בדברים על אדות מלאכת ידה, ופתאם יצא מפיה דבר  
 נבלה אשר אדמו פני מבושה, צללו אזני לשמוע כזאת מעלמה עכריה, אשר כל כבודה  
 הצנע לבת, ומפי שניהם פרץ שחוק כביר על תומתי, בהשפילי עיני מטה, כי היתתי  
 בעיניהם כשומה גמור. מהרגע הזה והלאה היתה שנאה כבושה ביני ובין הנערה המרשעת,  
 אשר היה לי יפיה לגועל נפש ופריצותה לתועבה. זאת הרגישה בי ותשפך עלי חמת  
 אפה ותשקצני ותמרר חיי. לחמי נהפך למרורת פתנים, שקייו כסם המות ואויר הבית היה  
 לי למחנק נפש. וכשנאתי למקום ההוא כן גדלו ורבו גענועי לעיר מולדתי החמודה,  
 לנפשות ביתי היקרות ולאמי הודתי, אוהבתי כאישון עינה. רק רגעי מספר היו נחמתי  
 בעיני — זו לכתי פעמים ביום אל בית התפלה ושובי משם למאורת הפהן הצפעוני הנראה  
 לי בדמות הבת השוככה ההיא. כל הדרך העולה אל בית האלהים, בצאתי ובשובי,  
 השקיתי דמעות שלישי, המיד עלתה על זכרוני נגינת השיץ שלנו בתפלת „מקמוך”  
 בחג הסכות האחרון. בנגינה הנגונה ההיא שפכתי את לבבי לפני ה' פעמים בכל יום וכליון  
 נפשי ושאריו למולדתי ולאמי ולכל הקרובים בלבבי הלכה וגברה לבלי כלכל.

באחד הימים הנוראים ההם, בשובי מכית ה' אחד תפלת השחרית, נבהלתי פתאם  
 ממראה נורא אשר החרידני וישימני שומם. המון גדול ורב רץ בצדי הדרך מסביב למחנה  
 אנשי חיל מזוינים וביניהם עדת אנשים עברים נהוגים בידיהם, אחוזים בזרועות שומריהם,  
 שנים שנים שומרים לכל אחד. פני התפושים חורים כשיד הלכן, עיניהם שקועות בחוריהן,  
 ברכיהם רוערות ושניהם מתנקשות מבלהות צלמות. ואזני שומעות דבר מאחרי לאמר: זה  
 המון חטופים ליטאים. בעלי מלאכה, עד חמש מאות איש כמספר, שנהפשו בלילה העבר  
 באין להם תיוריהם, והנה הם עתידים להאסר בנחשתים להמסר לצבא המלחמה ולהשלח  
 בדרך ישרה לסיבסטופול. שמעתי הרברים ולבי חלל בקרבי: „הזאת המדינה המכורכה  
 חמדת כל בני ארצנו, וזו אחרית אחינו השואפים אליה מקצה הארץ?” — צעק לבי בקרבי  
 בהשתפך עלי נפשי.

כל היום ההוא צמתי ולא טעמתי מאומה לסעוד לבבי, גם לא שעיתי עוד אל

עבודתי, ואלך ואתע ברחובות העיר ההומיה, לשמוע מה שיאמרו הבריות ולהועץ עם

שארית אחינו ילידי ארצי, מה לי לעשות לצאת מתוך ההפכה, לעבור מפה ולבוא גם אני

לאודיסה, כחברי המאשרים אשר קרמוני. בשמעם כי אין בכיסי מאומה, הניעו ראש

ולא מצאו מענה. אך אחד מהם יעצני, לחכות לבעל-עגלה ידוע, הגר בויטאמיר הקרובה

לפה, והוא איש אמיד, בעל בית הגון, אשר זה דרכו לקחת עמו מספר עניים בעלי

אומנות, לנהלם בלחם ולהובילם לאודיסה במחיר שלשה רוב"ל לאחד, לא יותר. אך זה

הדבר אשר יהנה עמהם: כי יהנו לו תיוריהם בעבוב לבטחון, ובהגיעם לאוריסה יפדום בכסף אשר ישיגו מבעליהם בתור דמי קדימה, משכרתם חלף עבודתם אותם לעתיד. וכדבר כתבי ההעודות אין לפחוד מאומה, כי האיש אינו חשוד ח"ו על עול כזה. גם יוכלו הנוסעים לבטוח בכח ידיהם, כי הלא הם רבים במספר ולו רק משרת אחד, איש תם וישר העוזר לו בדרכו, ואם חלילה יהיה דבר עם לבבו בליעל, והעיו בנפשו לנגוע באחד מאחינו, והיתה אחריתו להכרית. ביום האחד בשבוע הוא בא ברדיטשוכה עם סוסיו הרתומים לענלתו; שם יאסוף לו מספר הנוסעים הדרושים לחפצו, ואם יש את נפשו להספח עליהם, והיתה דרכי נכונה לפני וכל חפצי אשלים.

הדברים האלה הניחו את רוחי ותישר עצתי בעיני טאר, הונתי עברה כצל ופני לא היו לי עוד. יום השבת היה לי למרגוע ובמוצאי מנוחה שב אלי כבודי וחין ערכי. בעזרי לבעל הבית בזמירותיו הרימותי קולי ותהייתה נגינתי לרצון לו ולכל נפשות ביתו; בהתערבי בשיחותיהם השכלתי לדבר מהתלות ולכרח דעתם, ואחר כן לקחתי קסת הכופר והאחו בעט ידי ואכתוב אגרת לאמי, וכלם עמדו ויתבוננו בי ויתפלאו על כתב ידי היפה. ויהיו אבות הבית מתלחשים עלי בחשאי ובהם הנערה התארמה למשמע אונה בדברם בי נכבדות, ותקום בפניה על כל הבעים אשר הכעסתי בשבוע העבר, ותשנה מעמה ותישב אלי פניה, אבל אני לא אביתי עוד סלוח לה ולשוא דברו כלם על לבי להשאר אצלם, כי אחת גמרתו אומר לעזוב את העיר הזאת, כי נבאשה בעיני וכבר הודעתי זאת לאמי במכתבי וטברתי לא אשוב.

מסחרת, ביום הראשון לפני הצהרים בא אלי יועצי מאתמול ויבשרני, כי בעל-הענלה הגה זה בא. ואקים ואקח את צורוי הקטן והקל ואברך את קראטפֶּעֶלר ואשתו ואצא את הבית ואל פני העלמה לא הבמתי ועל ברכתה לא השיבותי דבר.

או החלה סדרה חדשה במלטול חדש עם פנים חדשות. שם הענלון ישעיה הקוריצי (קוריזער). הוא כבן ארבעים וחמש שנה, מראהו כמעט יפה לרגל המלאכה אשר לפניו, הכל טוב ונאה, רק עיניו אמוצות ומבריקות בנגה גפרית, בעיני התול, ומסוככות—כפי הנראה—לעת אפי. לבושו בגד צר וקצר מעט עד למעלה מקרסוליו, מהודק באזור עור על מתניו. חוצן בגרו פתוח מלמעלה ונמוי מלפניו ונרתקו הצפון בחיקו בולט מתגירות הממונים בו למשמרת, הם כתבי התיור הממושכנים אצלו מהעניים עוברי האורח הגלויים על דרכי. עד מהרה נספח עליהם גם תיורי, — ויהי מספר הארחים לחברה שלשה עשר איש ויחד עם הענלון ומשרתו — חמשה עשר נפש. שם משרתו שמעי, איש בריא כבן שלשים וחמש שנה, כבד ומפש ומגשם, בהמה בצורת סוס. לכלנו הוכנה מרכבה דוהרה (Amalgam) אשר קנה לו מאציל זקן. והיא עתיקת ימים וכבדה כאדוניה מלפנים, חיה היתה לבדה להוגיע את שלשת סוסיו בכבד משאה, ומראה הסוסים מעין סוסתו של מנדלי מו"ט. הנשרים מהמין הידוע שכבר שמשו כל צרכם ועורם מתבקש לבורסקי. הענלונים, הבעל ומשרתו, רתמום אל המרכבה ויאצלו להם ברכותם ויטום לדרך מחנובקה, העיר המצער הקרובה לברדיטשוב. כמעט קרבנו אל אחת הגבעות פקד הענלון את אורחיו ויט למוסר אוננו ויורנו הלכות דרך ארץ, כי אין מן המרה להעמיס משאנו לעיפה על הבהמות העלובות, ועלינו להרים פעמינו ללכת רגלי כמותו עם משרתו

התולך מאחרינו, ועל שנים מאתנו היותר בריאים למראה המיל בגזרת מוסל למשך  
בכחם את המרכבה ולקיים מצות עיוב העיוב עמו.

כחצות לילה אחרי עבור עלינו שהים עשרה שעות לעמלנו בדרך, הגענו אל בית  
מלון, לנוח שם ולתת מרגעה לבהמותינו העיפות. הוא ישב אל השלחן לס עור לבו  
ביין שרף ובשר צלוי, ולנו צוה לתת לחם וניזר אורז ממלח במעט שומן! לו הוכנה מטה  
מוצעת ותחתינו הוצעה חבילת הבן למשכב. ובמקום כרים הנחנו ילקוטינו למראשותינו,  
לי עוד היתה אדרתי, אדרת השער, להתכסה בה ולהתחמם מקרח בלילה, ולרוב חברי  
נעדרה גם זאת ושניהם צללו מקור. מראשית דרכנו הביטנו את הצפוי לנו באחריתה. אך  
באין עצה שמרנו לפינו מחסום ונאנק דום. אמנם באונו ימי השך, כל הדרך נשאנו חרפת  
רעב, שבענו נודדים וצרות לאין מספר. המרכבה הרבתה לנו עמל ותלאה ברבה להכיל,  
וכלכד שלא נועזנו בנפשנו לעלות עליה ולהרניע בה רנעי מספר, עוד הוטלה עלינו  
להנהיגה בכבודות, להסיעה בשארית כחנו ולעצרה לרגעים מהתהפך על פניה. אמנם גם  
בעל הסוסים לא נקה ממנה, כי היה עליו לשנות פניה ולהחליפה, פעם באופני ענלה  
ופעם במסעדים חלקלקים כפי שנויי האויר בשכבת השלג, ברפש הגשמים ובקפאון הקרח.  
ופעם אחת הייתי בסכנה, בהתהפך המרכבה עלי בצדי הרכיב, ולולא היה השלג רך  
ועב. לולא עצרתי כח לגרדהו בצפרני הקפואות ואצבעותי הפצועות ולמצוא מקום משקע  
לשים בו את ראשי, כי עתה נחנקתי מפני כובד משאה. הדרך ארכה לנו לבלי חוק, כי  
יותר משתי פרסאות ליום לא יכלנו לעשות בשום אופן. הן מברדימשוב לבאלטא רק מרחק  
עשרים ושתים פרסה, ועליה התנהלנו לאמנו ששת ימים רצופים, כשבוע תמים. כן נפלנו  
ברעה אשר לא יכלנו להמיש ממנה צוארנו והקצר נפישנו בעמל דרכנו.

גם אחינו בני ישראל, שיחיו, היו לנו למפגע, וירבו להרנינו ולהררינו מנוחה. כמעט  
שהגענו לאחת ערי המצער, מושב אחינו היושבים שם צפופים כדרכם, כמעט סרנו אל בית  
המלון. לנוח שעה אחת ולהחליף כח לצרות הבאות, הגיחו אלינו ב„קיסמיותיהם“ השעירות  
ובחגורותיהם על צואריהם, ואיש איש מקצהו הושיטו לנו כפיהם לברכת „שלום עליכם“,  
וימשכנו אחריהם ויקיפנו בשאלותיהם וינסונו בדברים, היש לנו תיורים אם אין? כי הנה  
השמן מרקד בשעת הסכנה — רחמנא ליצלן! — ונחוץ איפוא להזהר להסתיר סוד, ואשר  
לא יזהר — חלילה וחס! — ונלכד בהיתו ואבד לעולם! וכשועלים ערומים בחנו בעיניהם  
את כל אחד מאתנו, לתפוש אותו כלבבו. ואם נבהל לדבריהם ואחו בשרו פלצות, וידעו  
מה לעשות לו, להבנות מחרבנו. נחילים של דבורים כאלה כתרוננו בדאשעוו, סבנו גם  
סכנונו בקיטוי-גאראד, וכן עשו בכל העירות אשר פגשנו על דרכנו האורורה.

בצאתנו מעיר אֶלְגַּאפּוּל בבקר עבות וסער מתגורר, קרה לנו מקרה לא מהור, כי  
פתאם נזר ר' ישעיה שלנו להסיר מהמרכבה את חלקת מסעדיה ולהמיר אותם באופנים,  
כי נמס השלג והדרך התקלקלה מאד עד שאי אפשר עוד להסיע את המרכבה ממקומת,  
ובהיותנו באמצע הדרך אין לו עצה כי אם לעבור ברנל אל הכפר הקרוב לנו דרך כבדת  
ארץ. שם יודע הוא איש חרש מאחינו שיש לו אופנים למכור. ובחמתו על שמאי המשרת  
הפפש אשר לא יצלה לכל מלאכה, עזבונו אצלנו ותחתיו לקח עמו שני אנשים מנודדינו,

צעירים בעלי כח הדרושים לחפצו, ויחבוש לו סוס אחד לרכבה ויעמום עליו את המסעדות המוסרות ממרכבתו ויסע שמה, ושני חברינו לקח עמו.

על הדרך הקצרה הזאת, שבאמת לא רחקה מכברת-ארץ אחת. נעצרנו על מקומנו יותר מארבע שעות וכבר הגיעה שעת הצהרים ועודנו לא ישוב, לא הוא ולא עוזריו אשר לקח עמו מאתנו. כאשר חכינו עד בוש וכבר עברה השעה הראשונה אחרי חצות היום. שב ישעיה הקוריצי על סוסו העמום ארבעה אופנים חדשים, והוא שב לבדו ומעוזריו אין איש אתו. בלב חרד שאלנו את פיו איה איפוא שני חברינו אשר לקח עמו? ויען ויאמר בשפה רפה כמו שכפאהו שר, כי נקרה להם איש אכר נוסע לבאלמא בסוכו ועגלתו ויבקשוהו שניהם לקחתם אתו בעגלתו, ויאות להם האכר בכמה יי"ש אשר קנה הוא (ישעיה) לו, להקל מעליו מרחם ומשאם. דבריו היו לנו לפלא — כי איך נתן להם לצאת חפשי מבלי דרוש מהם את משה ירו? ואיך עצר את תיוריהם עמו. ופגשום הרוצחים, האורבים לנפשות הנופלים בידיהם, והיו נפשותיהם להם לשלל! אך הוא השיבנו לאמר: אמנם תיוריהם נשארו עמו, ובכואו לבאלמא ימצאוהו נכון לקראתם ופדום מידו בכסף אשר ישינו למפרע, כדרך כל הליטאים הנוסעים אשר לא יחסרו להם קופצים לשכרם בכסף מלא. ואשאלוהו לאמר: איך נתן להם להשליך נפשם מנגד ולנסוע בלי תיור עד באלמא, ואם יקום אסון והיה הוא מתחייב בנפשם! על זאת לא מצאתי בפיהו מענה, והיה בעינינו במתעתע. ואימה חשכה נפלה עלינו, כדאגתנו לחברינו האובדים ומיראתנו לנפשנו — כי מי יודע מה יהיה לנו מידי העוכר הזה השודר בצהרים! ובהתיעצנו על צפונינו נמרנו אמר להסתיר דבר ובהגיענו לבאלמא נשכר לאשר יחפצו בנו לגאלנו מידו כשכר חצי דרך אשר עבר עמנו במרכבתו הארורה.

בערב השבת, כנמות היום קרבנו לעיר באלמא משאת נפשנו, אך עדיה לא הספיקה השעה לנו לבוא. לשוא בלינו כחנו, ענינו נפשנו לעזיב עם העגלון, להעמיס כמעט את נבלות סוסיו על שכמנו ולהסיע את המרכבה הכבדה, אולי נצלה לבוא אל סחוז חפצנו במרם ינמו צללי ערב — הכל היה לבלי הועיל, גם רגלי הסוסים גם אופני המרכבה הקצקעו בבויץ, האדמה שהתרככה ממי הגשם נהפכה לטיט היון, ובחגרנו שארית כח להוציא רגלינו ממנו נדבקו אליהן גושי חקר בכבד ככרים. אין חקר למשקלם, עד כי גלאינו ויתם לריק כחנו. ונשאר במלון אשר בכפר הקרוב לשמור שבת מחללו. אבל החת קרוא לשבת ענג, נפעמנו לשמוע שערוריות הקהל ורוע מעללי הצבור בכל מקום אשר אחינו בני ישראל נחתים — כי כלם אחזו במעשה קין הרג אחיו ותשחת האדמה מפניהם, ולכנו השתומם בתוכנו איך תשאם האדמה ויוצר האדם למה יחשה ולא ינקם על כל אלה!

התחלה טובה עשתה "ירושלים הוואלינית", זו העיר ברדימשוב, בנפול עריצי קהלה על הליטאים התמימים הנלכדים בחסרון תיוריהם, להפשם כבני עולה ולהפקיר כצאן משפחות. כמנה ראו כל יתר קהלינו יושבי העירות הקמנות עם הגרולות ותהי יד איש ברעהו והמלא הארץ חמם מפניהם. יראה ורעד באו בנו לשמע כל התועבות שנעשו בקהלות ישראל, אשר לחרפת עולם נקראו בשם "קהלות הקדש". לספר כל מעשיהם הרעים תלא כל לשון התחרש כל און — אך מעט מועיר אכתוב לזכרון:

בעיר קמנה במחוז הפלך ההוא נתפש נער קטן בנזרת הקהל ויושלך כענל עקוד בענלה רתומה לסוסים דוהרים, להביאו חי'ש מהר לעיר הפלך ולהביארו קרבן בעד משפחה איש עשיר אשר הקהל חפץ ביקרו. ובהגיע הבשורה לאוני האב החייט, העוסק במלאכתו בבית אדוניו, בשמעו כי נשבה בנו יחידו, שוה רגליו כאילות וירץ בלי בגד עלין אחרי חענלה, לדרוף אחרי השודדים, ובמרוצתו הנמהרה הקדים את הסוסים הרצים ויאחו ברסנם לעצרו ולהציל העשק מידי עושקיו כח, והוא ככברת ארץ הרחק מן העיר. והנה נפלו עליו החוטפים אשר חזקו ממנו ויחזיקו בו ויאסרוהו בעביתים וישימו בסדר רגלו להביארו עם בנו לעיר הפלך, כי כחפזו לדרוף אחרי השודדים הנתק מן העיר באין תיורו עמו. שם עברו בדרך על הלאו הכתוב בתורה וישחמו אותו ואת בנו ביום אחד.

גוראה מזה נגלתה רעתם ביער הסמוך לעיר משימשעלניק. שם התנהל לאמו איש זקן בן ששים שנה. שהיה חזן שליח צבור בעיר ההיא, ובאחרית ימיו חלה את עיניו ויפה בערונו. ויהי הסגני-הזרוע נע ונד בערים ולכפרים לבקש לו לחם חקו, לפרנס את משפחתו, ובנו הקטן, נער בן עשר שנים נוהג בו לבל יכשל בדרכו. בימים ההם חטפוהו החוטפים בדרך הליכתו ביער ויאסרוהו ויובילוהו אל עיר הפלך. והחזן הסומא קרא לחמלה, צעק לעזרה עד כי נחר גרונו ואין מושיע לו, ולמחרת היום נמצא מת, קפוא מקור החורף, כי תעה ביער מבלי מנהל.

וכדרך רבנינו מנני הדת, אשר ראו עמל ויחרישו ולא עמדו בפרץ לעצור רשעים ממשותבתם, כן נהגו "צדיקי" חסדינו, "היהודים הטובים", המנצלים את עניי עמם לעשות הקונייהם בעולמות העליונים, להחיר עגון השכינה וליחרה עם בעלה—כביכול—ואל עולמנו החשוך בעדנו לא הביטו ולא שמו אל לב! — ובכל זאת היו מקרים אשר העשוקים מצאו יד להם לעשות משפטם המה, לדכא עושקיהם כח ולהשיב להם כפעלם. רבות בנות עשו חיל, התנשאו כלביאות לכלות חמתן בשודדי בעליהן וצאצאיהן, ורבים מהחוטפים הכו שוק על ירך ויצאו מן המלחמה בשן ועין מוכים ופצועים כל עוד נפשם בס. גם ישבו שרים בהם נדברו ויצדיקו עליהם את הדין, כי "הבא להרגך השכם והרגנו", ורבים מהחוטפים עשו נקמות בחוטפיהם וישלמו להם כמדתם.

לאיש אחד בעל בית מלון בא עובר ארח צעיר לימים לבקש מחסה בצל קורתו מזוים ומקרה. ויערים בעל המלון לנגוב לכב אורחהו לדעת אם יש אתו כתב תיורו אם אין. והארח הבין למזמתו כי דבר בליעל יצוק בו ויכחש לו ויאמר "אין לי". ויהי בלילה ויקם בעל המלון על האורח ויאסרוהו כשור לשבח וישליכהו אל הענלה אשר הכין לו ויובילוהו אל עיר הפלך, וכבואו אל בית הפקידות קרא להשרים לאמר: הנה הבאתי לכם איש זר, אשר בא משוט בארץ, לתרו כפר נפש האישי אשר יקנהו לעצמו. אבל האישי הצעיר התנער כגור אריות ויהן עליו בקולו לאוני השרים השופטים: "הנה תיורי ממון אתי, הביטו וראו אם יש בפי נכונה, והנוכל הרשע הזה ריק הוא ואין בידו מאום. לכן הנני גותן נפשו נדבה לממשלתנו הרוממה. קחוהו ושלחוהו לעזאזל ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לי!" — עוד מלתו על לשונו והשרים נתנו צו, ואנשי המשמר פשמו את בנדי בעל המלון ויגלחו את ראשו כמעל למצחו וישלחוהו אל המחנה.

לאשה אחת קצבת, מוכרת בשר באטליו בכרדימשוב, באה אשה כפרית ותמה אותה הצדה ותלחש באונה לאמר: "הנה שני נערים עכרים מתחבאים בעלית גרני, ומאשר נוהרים הם על פי דהכס מקחה מאכל מרפה אל פיהם, הנני באה להעיר עליהם רחמך, לתת על ידי תכשיל עברי לחלין מרעב נפשם". ולאשה הקצבת שני בנים אשר החביא

בעלה מפני החוטפים, מבלי הגיד לאכס מקומם איה, פן תחרף נפשה לבקרה במחבואם ויבלע להם מידה. ולתת מרגוע לנפשה הבטיחה על דברתו, כי צפונים הם בבית איש נוצרי מטכוריו בעיר מושבם. שם הם יושבים לכמח ויד אדם לא תנידם. וכשמוע האשה את דברי הכפרית ותמתר והתן לה נתח טוב, בשר צלוי סן השוק והחזה, חתיכה הראויה להתכבד, והשאלנה למקום מושבה, להסיף ולהביא לה כהנה וכהנה. האכרת הגידה לה בתופתה, והקצבת שמחה כלבה שמחה גדולה, כי הנה מציאה כשרה באה לידה בהסת הדעת; סימן טוב הוא לה מאת ה' החפץ בישועתה — כי הקרה לפני שני נערים, למצוא כפר לנפשות בניה המתחבאים מפני הקהל. ותמתר ותסגור דלת חנותה ותרץ למבוא בית הכנסת, אל חדר הקהל אשר שם מקומו, ותגל את אוני הנובאים על אדות המציאה הכשרה השלוחה לה מאת ה' מן השמים. ותעל ותשב בעגלה הנכונה להם והסע עמם עד בואה עמם אל הכפר מקום מושב האכרת, שם נלתה מסתריה ותשלח את החוטפים מלפניה להוציא את הגולים מקן מחבואם — ומה אמולה לבתה ואיך חשבו עיניה בראותה את הצערים השבויים, והנה הם שני בניה, מחמרי במנה, אשר נסתרה דרכם ממנה עד כה!

יום השבת עבר עלינו כספורי עצב ומרין שיח, ועינינו בלו למוציא ערב, לקרב קץ ישענו. אבל גם אחרי ההבדלה הקשה לנו ר' ישעיה שלנו, לעמוד על דעתו ומנהגו, להסיף מחול על הקודש, ודבר יצא מפיהו ולא ישוב מפני כל, כי עוד יומר זמירוהו במוציא השבת כהרחבת הלב, לקרוא בכונה כל הפסוקים המסוגלים להצלחה ועוד לאכול סעודתו הרביעית כדעת, ר' חדקא, לצאת ידי חובתו בסעודת דוד המלך כדת משה וישראל. סוף דבר: ר' ישעיה ומשרתו לא החלו למפל בנבלות ולעסוק במעשי מרכבה עד שעלה עמוד השחר, ועוד רבות שבענו עמל וכמו יוצר רמסנו מים עד בואנו לבאלטא ועד הניענו אל המלון הקבוע לו ברחוב הקצפי באכסניה של חיים איצי קצפ, שעליו היו הבריות סרננים, כי כנעוריו רצח סוחר רוסי בבית מלוגו וירש את כספו. ובהודע לנו סוד בעל המלון אשר בחר בו ר' ישעיה צדיקנו שיחיה, עלה על דעתי מאמר חכמינו: „לא לחנם הלך הורזיד אצל העורב אלא שהוא מינו“ — ויחדו נמנינו ונמרנו להחיש לנו פדות כאשר המצא ידנו ולהפטר מן הרשעים האלה החשודים על הכל. חיש מהר שמו החברים ובקשו להם בעלים באשר ימצאו, ועד לא עברה הצי שעה באו שוכריהם עמם ויפרו בשלום נפשם מיד הענלן עוכר נפשם — רק אני בעניי העיתי כשה אובד, כתיתי רגלי אל שלשת האמנים בעלי מלאכתי ומבלם יצאתי בפחי נפש, כי הם אביונים מדוכאים, אין להם לחכם לנפשם ואף כי לשכרני ולהמציא לי הכסף אשר אבקש לרוחתי לישועתי! נוסף על דאגתי החל הרעב להציקני, כי מתחלת הבקר ועד הצהרים לא בא אוכל אל פי, ומה לי לעשות? האוסף אבקש מחיתי מבעל העגלה להגדיל חובי עלי? וכמה אשלם נשיהו באחרונה? והלא הוא נכון לדרך חוירתו, עוד מעט ופשמ מעלי אדרתי בכסף אשר הוא נושה בי! והרעב הוסיף לענות נפשי ומצוקתי הולכת וגדלה. במצבי זה הנורא נמשכו עיני אחרי הענתת התלויה על הקיר והיא מכוסה אבק ועפר וכל רמש חי ומת למינהו, עומדת בתומר מוצק ומסקוטה לא תמוש. ומבלי שאול את פי בעל הבית נמלתי אותה מסקוטה ואניחה לפני על השלחן ואוציא מילקומי צבת ומגדרה ומנקיה ואצו לתת לי כנף אוזה לצירך הענין, ועד ארגיעה כסה עני אבק את פני הבית עד מחנק נפש, עד אשר הפרדתי

את הענתת לחלקיה ואנקה אותם אחד לאחד, ואמלט כל אי-נקי. ואשוב ואסויד הכל על מכונני, ואצו ויביאו לי שמן זית זך, ואמייף ממנו אל קצות צירי האופנים, וככלאת כל התכונה שבתי ואתלנה על הקיר והענתת החלה לשרך דרכה ולצלצל בפעמונה לשמחת בל הרואים. ובעל המלון נגש אלי ויודני ויקראני אל השלחן לאכול לחם עם האורחים ויאמר לי, כי מלכר אכילה חנם ליום הזה עוד שכרי נכון לפני בכסף מלא.

עיני אורו מן המאכלים הטובים אשר אכלתי למשיבת נפשי, ויותר מאלה — מהתקוה הנשקפה לי למצוא חית ידי ולהשתכר די פרוע חובי להעגלון. וכאשר נשתתקה קיבתי בשמירת הפקידה שמתני עצות בנפשי איך למצוא עבודה להספיק לי צרכי הנחוצים ולכל לראש — לפרוע את חובי ולפרות את תיורי, כי רק בו אמצא מנוחתי. ואמצא לי אך עצה אחת: להתמיד שבת בבית המדרש ולעסוק בתורה, כי אז אתודע לרבים והיתה לי קרבתם לתועלת עולם. זכרתי כי זה כמה פסקתי סתלמודי אשר אהבתי סלה ואחיש פעמי אל בית המדרש, ועל לבבי עלתה הסגולה הכדוקה אשר מצאו חכמינו לכל נגעי האדם העברי: חש כראשו — יעסוק בתורה. חש במעיו, בעצמותיו ובכל גופו — יעסוק בתורה, ואחדש בזה גרסה לעצמי: חש בכיסו ופרנסתו — יעסוק בתורה, כי מסנה הכל וכל משאלותינו תמלא.

באתי לבית המדרש, ואמנם לא מצאתי הרבה עוסקים בישיבה כבמדינתנו, אך ב מנין חסידים מבני הנעורים ובהוכם מתי מספר בעלי בתים חובשי בית המדרש. בקשתי ויתנו לי מסכת נדרים שהרין מפרשה היה חביב לי מעדי, ואחל ללמוד בהתמדה — וכרגע סכוני עדת צעירים ויחלו לנסותני ולתהות על קנקני, אולי יוכלו התל בי בדרך עלוייני הנצחנים שבלומא. אך אנכי לא הייתי מן הביישנים ואשכיל פי להשיבם דבר דבור על אפניו ואגן עלי כתה כבודי לכלמה, ותשובותי היו לכלם לרצון. עד כה וכה הגיע זמן הפלת המנחה, ובאי בית ה' התקבצו מעט מעט ויעמדו ויתכוננו כי במאור פנים אשר שמח לבבי. והצעיר המדבר בי המני הצדה, ובבקשו סליחתי פתח צרור כסף וישאלני, אולי יחסרו לי איזה דינרים למחיתי, כי גבאי הוא בחברת „הכנסת אורחים" והוא נכון לתמוך בימיני מקופת החברה. על זה הודיתי לו ולחבריו מקרב לבי ואען ואומר: חלילה לי מנגוע בכסף הקדשים. כי בעזרת ה' ידי רב לי לאכול מיניעי כפי. ואגר לכלם דבר אומנותי ואשאלם אולי תמצא לי אצלם העבודה הדרושה לחפצי. ויענו ויאמרו: „יש ויש" וירשמו לי מעונותיהם ויגידו לי את העבודה אשר עלי לעשות. חשבתי מעשי ושכרי הצפוי לי ליום מחר, ולשמחת לבי ראיתי כי במשך יום אחד יהיה לי די והותר להשיב נשוי ולהשתכר בימי מספר אל כים לא נקוב. וככלותי תפלתי ולמדי נפרדתי ממכירי התדשים ואברכם לשלום ואשוב משם אל בית המלון שמח וטוב לב.

ביום המחרת קמתי לראש אשמורות ואקדים לבוא אל בית ה' ואשוב ואשקוד על למודי עד הגיע זמן תפלת שחרית, וככלותי תפלתי ושיעור למודי קמתי ואצא ללכת אל בית המלון, לסעוד לבי ולצאת למלאכה. בלילה העבר נהיתה עלי שנת, כי בהלונני חלומות רעים וחזיונות אימה בעתונני. בחלומי נראה לי מחזה החטופים בכרדיטשוב ועל זכרוני עלו שני החברים אשר נעלמו בדרך, בלכתם אחרי העגלון החשוד. בשעה העשירית כלילה באו אלינו אחרים מחברי בעלי המלאכה ככלותם עבודתם, וישאלו ויחקרו את



העגלון הערום ואת משרתו השומה ואת חבריהם אנשי בריתם, ואצלם לא נמצא מענה ועקבות האוברים לא נודעו, כמו בלעתם שאול חיים. ויפלא הדבר בעיניהם וגם אני נרעשתי ונהלתי ודחוי נפעמה מאימת היום הבא. בהתנערי משנתי באשמורת הבקר עלה על לכבי מבלי משים קינת ירמיהו: „נתנני ה' בידי לא אוכל קום“, ואזכור דבר חכמינו: „השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קמנה“. הדבר הזה לא חדל מהיות לנגד עיני, ודאגתי וחרדתי הלכו הלוך וחוק מאד. נבוך ומשומם נמרתי הפלתי ונדכה ושחוח יצאתי לדרכי וצענעתי לאמי הרחמניה ולאחותי הצעירה היחידה שכו וגברו עלי סבראשונה. ועקת לבי גדלה מנשוא בהעלותי על לבי זכר נעימת החן מעיר מולדתי בחג הסכות העבר, בהשתפך עליו נפשו במלות הקדושות: „תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך“. עיני נגרו מבכי יארמת הרחוב כמעט נמסה ברמתי בעבור חושי בי. עודני מתעטף ביגוני, מצממק ורע לי במנינת לבבי, ופתאם נאחותי בידים אמיצות וקול איש זקן נשמע קורא אלי: קומה ולכה אל הבית הקרוב כמבוא עזריאל לא סני, כי חסר אתה למנין!“ נחתי עיני באיש הקורא, ראיתי את „קיצמתו“ ואדרתו הלבנה העשויה מעורות כבשים ערומים מבלי מכסה, הרגשתי כח אצבעותיו החזקות כגידי ברזל והאוחזות בי כמלקחים של ברזל ואכיר כי זה זקן אשמאי ובבית הוא נכון לי סידור יום חושך. ובראותו כי עודני בושש ללכת אמר לי בלעני שפה: „מנהג יפה לנערים בעלי הרבות, כשנקראים לחדר הקהל אין מסרבין לאיש זקן ואשרי הדור שהקטנים נשמעים לגדולים! לכן לכו בנים שמעו לי וחכמו ואל תפרעו!“ ובדבריו החלקים שהיו לי כפמיש יפוצץ כלי זכוכית הרפני ביד חוקה אל פתח הבית הנורא שנראה לי כמבוא התופת, כפתחו של גיהנם.

עוד זה מדבר ועוד אחר בא, חזק ואמיץ כהראשון, ויעמוד על פתח הבית, פן ישיאני יצרי לפרוץ דלת ולעבור.

ליד שלחן הכתיבה על כסא רחב ידיים ישב איש הדור, בעל צורה ובעל כרש עם שפם עב וזקן עגול, צח וארום מראהו כבן ארבעים שנה והוא הונה בספר מלא סימני מספר ומשרמט בו שורות חדשות לרשום חשבונו מבלי הביט אלי, כאלו לא לו נוגע הדבר. החוטפים קראוהו כשם ר' ישראל, הוא המכונה בפי כל „חצי סוחר“<sup>1</sup>, וכבר שמעתי שמעו מפי בעל המלון והעגלונים בשיחתם בינם לבין עצמם ביום התמול כי יעבור. כחית פרא אסורה בכלוב, ככלב שנתפש והשלך בקרון הסגור להוציאו אל הורג כן רצתי רצוא ושוב בחדר הצר ההוא. סביב בעתוני בלחות, לבי סקפץ בי ונשמת אפי כמו נעצרה מקצר רוח, מחזות קשה. שתיקת ישראל החצי סוחר, אשר בידו עתותי, היתה רעה לי מדבורו — זכרתי כי זה האיש שעליו רכזו המקונן ישראל לבוויזי. אז שבת וזכרתי את הנבואה הקמנה שנפלה לתוך פי בקומי משנתי: „נתנני ה' בידי לא אוכל קום“ ופלצות בעתהני. ברנעים ההם כמו נמרפה דעתי, ומבלי חשוב הרבה נסמכתי במצחי החם אל שמשות החלון הקרה והמויעה מחום התנור המוסק, ואעביר אצבע ימיני על זעת הזכוכית, ומבלי דעת רשמתי פעמים הרבה מלת „הרבני“ — המלה שהסכנתי לסלסל מילדותי מדי נפול בידי פסת נייר לכתוב או רשמתייה בדמיון בהעברת האצבע על

<sup>1</sup> כהערתם המזכזה „половина купецъ“ ..

כנף בנדי. גדול כח ההרגל! כי גם בהיותי כיונה מקננת בעברי פי פחת וערום שאול נגדי, לא מנעתי עצמי מעבודה זו ולבי עמד בי להתבונן אל מעשה אצבעותי! וכהמלא כל השמשה יצחיה המלה הזאת, העברתי כפי על פני הכתב הסךמה ואמתו כלה מבלי משים.

הזעה נפחתה טעל הזוכית השקופה ופתאם נראו פני מתוכה לעיני נער קמן שיצא אחרי מבית התפלה וברגע הכירני וישב במרוצה על עקביו וירם קולו בצעקה: „הנה הנער הליטאי, בשונו מבית מדרשנו נתפש בידי החוטפים והובא לפני הגובה ה„חצי סוחר“ ימח שמו!“.

וכרחוב קם שאון ומהומה רבה, והמונים המונים נדחקו במבוא הגלאסני לראותי ולהביט בי. גם האברך הנכאי בחברה „הכנסת אורחים“ אין לבוא וקולו נשמע בעד החלון: „הבחד הליטאי הוא בן תורה המתמיד בלמודו — וגם הוא נתפש ועולה לגרדום בעונותינו הרבים — או לעינים שכך רואות!“.

כל רואי נדו לי והנשים הרימו קול בוכים, ובמהומה ההולכת ורבה התעורר הגובאי ויפן אלי וישאלני: „כאין אתה, בחור יפה?“ — „מליטא אני — השיבותי במהירות — ונוסע אני עם דודי הנביר, הסוחר בקמח להספקת הצבא, והוא גבר אלים ודבריו נשמעים לשרי המלוכה, ואוי למי שיפגע או יגע בי באצבע קמנה, כי זרועו מקנה תשבר ונקם יושב לצרי.“

מבלי שעות אל דברי בחנני בעפעפיו וישאלנו בקצרה: „היש לך הכתיבה, בני?“ . לשאלה הזאת רגותי התחי וברגע שתי עצות כנפשי ואען ואומר: „ממילא מובן שישנה עמי“. „טוב מראה עינים מכשכע אונים — השיבוני במתן — ועתה בחור יפה, הראיני את מראָה ואדע אם אמת דברתי.“

„מלוננו בבית איצי קצפ, הנאמן לנו, ודודי צוה עלי מהראות תיורי לשום אדם אם בעל המלון אין אתי. ולכן אם כלתה נפשך לראות תיורי קראהו והביאהו הנה! „עזרא עוכר ישראל!“ — קרא ה„חצי סוחר“ אל השומר השני — סתרה והביאה כרנע את איצי הבליעל. הלא צויתך!“ והשומר השני רץ כחץ מקשת ויריץ אלינו את בעל המלון השואף בכבודות סמרוצתו.

— איה ישעיה הקוריצי? — נתתי עליו בקולי. — „הנהו בעמק העבותים!“ — ענני — לעשות פרסות ברזל לסוסיו ולתקן את מרכבתו.“ — תושה איפוא והביאהו הנה ואל תאחר!“ — גם הגובאי האיץ בו להחיש דרכו.

„הנני מוסר עצמי בידי מרצחים, היש עוד תקוה להצילתי? — חשבתי אני בלבי — אבל אשמה את, אמי השכולה, כי למה נתתני להתעוּתך באמרי שקר? ואני נער פתי אשר נמשכתי בחבלי השוא ואבקש לשואה נפשי כמהר צפור אל פח ועתה הנני ברעתי, אברתי, אברתי!“.

והמבוא נמלא אדם והצעקה הולכת הלך זנדל. אחרי רנעים אחרים נשמע קול קורא בהמון: „פנו דרך!“ . ובעל המלון ובעל העגלה מבוהלים ודחופים פרצו הביתה, ואזנרו הרחב של ישעיהו

(<sup>1</sup>) הוא העמק אשר נקאה העיר, הנקרא צפא, מושב חרשי עץ וכרזל הדרושים לנעלי

שלנו העתק למעלה במדוצתו הנבהלה וצלחת חצנו נפתחה מאליה עוד יותר, וברגע הבאתי ידי אל תוכה ואוציא תיורי מבין הכתבים אשר בנרהקו ואשימהו בחיקי השמור על לבי מבעד לכתנתי, וכל זה נעשה עדי רגע, התעייף עיניך בו ואיננו! כמעט הרגשתי תיורי בחיקי המלא, והאורנה עיני ולבי שמח כמו מיון. נרעשים ונבהלים הביטו שלשת מושעי ישראל איש אל אחיו כבלי דעת מה נעשה לעיניהם — רק אחרי רגעי מספר שבו לישעיה רעיונו וידע את אשר עשיתי לו ויקרא אלי כבהלה: „ומה יהיה לכספך ואיך תשיב לי את חובי?”

„אל תראג לכספך — עניתי בכמחה — כי עוד היום אשיבתו לך ועוד מדה יי"ש אשיב לך עודף.”

עודני מדבר על לבו וישראל חצי-סוחר סר אל החדר השני ויקרא אליו את איצי וישעיה בלאם ויחידו החלו להתלחש עלי, ואנכי כבר הייתי כמח בלבי ושאנן ספחד רעה. ואחפון לצאת מהר מזה, להשתיק את ההמון הסוער ולהרגיע לבב האנשים המובים הדואנים לי.

פתאם נתן ישעיה עלי בקול נהם ככפיר וירם עלי ידו הקשה, ויכני באגרופו ויהממני בתגרת ידו ויקרא בקול נהול: „הוי נער פושע, השיבה לי את שלש מאות הריכ אשר ננבת”, ואיצי קצף חברו השליכני ארצה ויאחו בצוארי לחנקני וישאג כאריה: השיבה את הכסף, ואם אין ונכלך ברגע!”

לקול הרעש בניה נדלו הקולות מבחוץ והאברך הגבאי שאג בקול: „הושיעו יהודים! הגה הזדים הארורים קורעים את תיורו ומקרבים קצו!” ואנשים אחרים נכבדים למראה התכלאו עלינו וידרשו להניד להם כרגע מה הקולות האלה ומה מצאו האנשים בי כי נתתה עלי ידם!

„אנא אחינו בני ישראל — צעקתי בלב נשבר — הואילו פנו בי ואם יש רנש אדם בלבבכם, שמעוני נא וישמע אליכם אלהים!”

— „הלא זה הכחור הליטאי שהוא בן-תורה ונקי אוכד! — קרא אחד בעלי הבתים אשר נהנה מהכחול מדברי תורתו בבית המדרש — מי בעל דברים ינש אלינו ונדע מה עשה לכם!”

ואנכי בראיתי כי עוד לא תמו ישרים מבני אדם, הוספתי לבכות מרה בשפכי לפניהם שיחי, ואספר להם את כל המוצאות אותי, ומה עשה הענלון לשנים מחברי אשר היו עמי בדרך, ומה חפצו וכונתו בי עתה, כי רק לבעבור זאת קמה הערה הרעה הזאת להתנולל ולהתנפל עלי, לקחת אותי בשביה ולמכרני ממכרת עבד בחיל הצבא. עודני שופך לפנייהם את לבבי, ושני הנכבדים, מבעלי הבתים שבעיר, שלחו יריהם בבעל העגלה ובעל המלון ויסמרו על פיהם ויטרטו בחרפה לחייהם ויצוו למשרתי הקהל, והם אחזו בערפם וישליכום החוצה, וגם בהנוכאי החצי-סוחר התקוטמו בחמתם. ויחרפוהו וישקצוהו ויתעבורו. הוי שקץ נבזה אשר לא תשוה בעפר רגלי הילד הכשר הזה, האין עוד אלה בלבבך כי כן תרשיע לעשות?”

שמעוני נא ר' שמאל אליעזר ור' אלמיר! — ענה הנוכאי עוזת — הן אחת נבחרתי סקהל עדתנו להיות לכם לראש. ולא אחד מעניי עכנו נפל בעצמינו על ידי החופפים

ותהי נפשם תמורת נפשכם, ואתה ר' אלמיר בעצמך הלא חבר הנך לאנשי הקהל, ובשעה שנתן רשות למשחית היית גם אתה עוזר לנו — ובמה מצא הנער הליטאי חן בעיניך כי הרימותהו בחור מעם להיות עליו סתרה? הידעתם את הענש הצפוי לעוברי חק העומדים למגן למורטים לצבא? לכן רנזו ואל תחטאו! ציו לנער הזה והראה לי תיורו, כי אך אותו אני מבקש. ואתם עלו לכם לשלום, ואם יש לו הכתב הנחוץ, במחו בי כי יצא מלפני בשלום וכל רעה לא תאונה לו, והיינו כלנו נקיים מה' וישראל".

לא על נקלה נפתיתי להוציא תיורי מחיקי ולבטוח באיש הרע הזה כי ישמור דברו ולא יבקש לשואה נפשי — לאחרונה חזקו עלי דברי ר' שמואל אליעזר ואתן את לבי לעשות כעצתו. אך בזה נעניתי לו: שהוא ור' אלמיר יהיו עדים לי; לפניכם אניה כתב תיורי לעיני ישראל הגובאי, אבל בידו לא אמסרהו בשום אופן — כי הלא יודע ספר הוא, אראהו איפוא לעיני מרחוק, ויראה היאכנו דברי.

שמע הגובאי ויתעבר, וישבע לאמר: אם אוסיף ללכת עמו בקרי, וצוה עלי עדה משרתיו, אשר יאסרוני בעבותים ויסחבוני אל שרנהשומרים, והוא יכביד עלי אכפו לעשות חפצו. אך ר' שמואל אליעזר שומרי וצלי צוה עליו במפגיע להסר כעש מלכבו ולהת לי את חפצו. אז חוקתי אמצתי לבבי ואתפוש בידי את ר' שמואל אליעזר ור' אלמיר ואעמידם לפאת השלחן ממולי ואת ישראל הגובאי הצנתי ביניהם, ואחרי כן הוצאתי מתיקי את כתב תיורי ואפרשהו על השלחן אשר לפני, ובשתי זרועותי נסמכתי על שני קצות הנייר מזה ומזה ואל קצהו השלישי נרבקתי בלבי, לא נשאר בלתי אם קצהו הרביעי המהודק אל השלחן, במתחי אותו לשלשת עבריו, ואז קראתי בקול את נוסח התיור ואצו להגובאי לאשר ולקיים קריאתי, בהביטו אל הכתב בעיניו מרחוק, ובכחני את מראה פני אם מתאים הוא אל הסימנים הרשומים בכתב התיור, לראיה ולתעודה, ואחרי ככלות הכל לקחתי את הנייר ואקפלהו כבראשונה ואשיכרו אל מקומו בתיק אשר על לבי מבעד לכהנתי, אז רוח לי ונפשי שבה למנוחתה.

ומשרתי הקהל יצאו מן החדר ויבשרו לכל ההמון הנאסף כי דרור נקרא לנער הליטאי, עוד מעט וישוב אל מקומו בשלום. ויריעו כל העם לקראתם, כי היתה להם הבשורה לששון ולשמחת לבב. הנערים רצו לבית המדרש וכל האנשים נפוצו בעיר לבשר את הגאולה והישועה, אשר באה לבחור המאשר, שכבר היה, לאתר יאוש.

וישראל החצי-סוחר זכר למגני את ההקנה הנהוגה בחדר הקהל: כי יקרה מקרה בעל בית לבוא לחדר הקהל והוא לא נקרא לבוא, אחת דתו להציג לא פחות מהין מלא יין בסרבי, להשקות את כל הנאספים מיין משהתו. ויעש ר' שמואל אליעזר כאשר צוה, ברוך אתה בני לה', כי השכלת לכלכל דבריך בדעה והבונה, ועתה הגידה לי מה שמך, כי אדע!" — קרא אלי ר' שמואל אליעזר, בשומו לפני כוס יין מן המובחר. — שמי שלום ושם משפחתי הר-שלום, זה שמי וזכרי! — עניתו שואלי דבר. ושני מגני גלו גם לי שמותם וחניכותם לזכרון. שם ר' שמואל אליעזר היה ליוברסקי והשני נקרא על שם מולדתו: ר' אלמיר שלם ה'לם. שניהם נפמרו בשם טוב, בכוא עליהם פקודת כל הארץ. הראשון נאסף אל עמיו בשנת תרמ"א בהיותו בן ששים ושבע שנה, והשני נפטר בשנה העברה, מספר שנותיו נעלם ממני, אך זאת אדע

כי היה זקן ושבע ימים והיה למדן גדול אשר הרבוץ תורה בבית המדרש הוא, שבו התמדתני גם אני ללמוד כל ימי היותי בבאלטא. — — — — —

ביום ההוא לעת הערב נקראתי לבוא לבית גואלי מציל נפשי, רשיא ליוברסקי, ואמצא שם את ר' אלמיר שלמהלם אשר הואל להזכירני, כי ביום הראשון לפני תפלת המנחה שמע אותי בהתוכחי עם האנשים הצעירים אשר תהו על קנקני, גם הרב כמעט הממשלה, ר' נחום לער נער, שהיה ירא שמים ובקי בספרי החוקרים הפילוסופים מימי הבינים, נקרא אלינו בערב ההוא, גם האברך הגבאי דחברה הכנסת אורחים ואחות מרעהו באו לשיח עמי בחקי החסידות. האברך הגבאי עוררני למוסר. מדוע אני מגדל בלורית בקרחתי ממול ערפי, בדרך בני רוסיה. והלא בזה הנני עובר על שני לאיים שבתורה: „לא תקיפו פאת ראשכם“, „ובחקותיהם לא תלכו“. ולהסיר מעלי עקשות פה השניות כי כן המנהג בליטא ארצנו ואף אנחנו החסידים איננו חוששים לזה כלום, אך בזה לא נהקרה דעתם ויוסיפו לחקרני מי הוא רבי וקדושי שאני כרוך אחריו כמנהג, ובמקרה עלה על זכרוני שם הרב הקדוש ר' מנדלי מקאצק והם האמינו לי, אם כי לא שמעו שמעו כאשר באמת לא ידעתיו גם אני. ויוסיפו לשאלני: הלקחתי ממנו ברכה לפני צאתי לדרך. כי הנה הכל מרגישים בחוש כי ברכת הצדיק היא שעמדה לי להצילני מרעתי. ברנע הזה הצלחתי להמציא ברותה שהיתה לי לטובה ולברכה, ואספר להם „מעשה נורא“ אשר בריתי לי מלבי. מעשה שהיה, כמדומה למשל, כך היה:

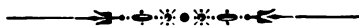
בשבת האחרונה לפני נסעי מארצי באתי בדרך ססעי לקאצק, ואתאכסן אצל הרב הקדוש, ואזכה לאכול ביום השבת ששלחנו, ואהנה מאור תורתו בשלש הסעודות, גם זכיתי לעלות לתורה ולהכבד בעליה בה „קלייזל“ שלו. והי אחר ההבדלה, ואבוא אל חדרו, ואחלה פניו, לאצול לי ברכתו לדרך. ויענני הצדיק בפה קדשו, כי איננו יכול לברכני. אז נבהלתי מאד ואתחנן אליו להגיד לי למצער אולי איננו רואה חיו סימן ברכה בדרך זו אלך, וחלתי „ממנה — כי באמת אין הדבר נחוץ כל כך, ויכול אוכל להכבד ולהשאר בביתי. ויען הקדוש לאמר: אין סכנה בדבר, אך לתה לי ברכה מצדו הוא דבר שאי אפשר, ואבך כרה ואוסיף להתחנן ולחלות פניו לחמול עלי ולבלי מנוע ממני ברכתו. אז ענני הצדיק בפנים מאירות: „הלא שמעתי שמך בעלותך לתורה! הן שמך שלום בן ישראל, והדבר ידוע בגמרא: „אסור ליתן שלום במרחץ, שהשי"ת גופיה איקרי שלום דכתיב: ויקרא לו ה' שלום“ (שבת י"ז), ובתורתנו הקדושה כתוב לאמר: „ושמו אח שמי על בני ישראל ואני אברכם“ כלומר: כשהקביה גותן שמו לבן ישראל, אז: ואני אברכם — ומי אני בן אדם תולעה כי אבוא אחרי מלכו של עולם, לדחוק אח עצמי אליך גם בכרכתי?

שמעו החסידים וחיל ורעדה אחוזם ואנכי התנדלתי והתקדשתי בעיניהם וכלם הביטו אלי באימה וביראה. ברחת בזוע וייראו מגשת אלי, פן יפרץ בם ה'.

ולב רשיא ליוברסקי נקשר אלי באהבה רבה וחבה גדולה, אהבה אשר עברה בירושה גם לבניו אחריו עד היום הזה, וכל צעירי החסידים דבקו בי, ובכל אות נפשם בקשו ומצאו לי עבודה למכביר. ושכרי הלך ורב עד כי נשארתי שם כל החרף ההוא עד אחרי חג השבועות. ואז נמרתי מלבי לבצע חפצי ולנסוע אל „המדינה לפאת יסה“.

א"ש פריעדבערג.

ווארשא.



## שְׁתֵּי קְעָרוֹת.

כִּי אַתָּה אִישׁ מַעֲשֶׂה, אִישׁ פֹּעֵל וְכַח  
 וְזָרִים מְכַאוֹבוֹת לָךְ וְנוֹרְאוֹת  
 שֶׁל חֵלֶם שׁוֹשְׁנִים וּמוֹצֵא רַק חוֹחַ –  
 וְחֵלֶם וְחוֹזָה לֹא תִדַע... וְאוֹלָם  
 כִּי תַעֲלֶה לְקַחַת לָךְ פְּלִיל חַמְלָקוֹחַ  
 הָאֲהוּב לְאָדָם, אֲזוּ זָכַר כִּי בַסֵּלֶם  
 מְתַרְגְּזִים הַשְּׁלֵבִים מִתַּחַת רַגְלֵיךָ –  
 וְרַק אִם חֲכַמְתָּ, וְעִבַרְתָּ אֶת־פְּלֵם.  
 חֲכַמְנָא... עוֹד יֵלֵד וּבְאֶרֶץ מִצְרַיִם  
 הֵייתִי וּלְפָנַי אֲזוּ שָׁמוֹ שְׁתֵּי קְעָרוֹת:  
 בְּקַעֲרָה הָאֶחָת זֶהָב פֹּז פְּרוּיִם,  
 וְאִשׁ וְנַחְלִים בְּשִׁנִּית נְחָרוֹת.  
 וְאֲנִי – לֹא אֶכְחַד – חֲשַׁקְתִּי לְקַחַת  
 אֶת קַעֲרַת הַזֶּהָב עִם כָּל הַיְקָרוֹת:  
 אֶךְ הִנֵּה בָּא מְלֶאֶךְ מִמְרוֹם, מִשְׁחַת,  
 וַיִּדַח יְמִינִי, וַאֲקַח גְּחָלִים  
 עִם לַבַּת שְׁלֵהֲבַת בְּאִשׁ מִתְּלַקַּחַת...  
 הוֹשָׁע! קַח זֶהָב, קַח אֶתָּה הַשְּׁקָלִים,  
 קַח אֶתָּה מַה־תִּקַּח – אֶךְ לֹא אוֹר זְרוּעַ,  
 לֹא אִשׁ. לֹא זֵיק נִגְה... כְּלֵי־אֵל רַק הַבָּלִיִּם  
 הַתְּחַפְּיִן כִּי תִהְיֶה כְּמוֹנִי נְגוּעָה  
 הֵן אֶתָּה חֲכַמְתָּ, תְּלַמִּידִי יוֹשָׁע

## L

וּבִהָר נָבִו מִשָּׁה. עַל־פָּנַי אֶהֱל מוֹעֵד  
 מִתְאַבֵּךְ הָעֵנָן וַיִּזְרַד וְרוּעֵד.  
 וּמִשָּׁה אִישׁ זָקֵן; כְּמַעַט עוֹד יִנּוּעַ,  
 כְּמַעַט כְּפוֹת רַגְלָיו עוֹד יִתִּיק וַצֹּעֵד –  
 אֲזוּ יִקְרָא לְמִשְׁרָתוֹ הַטּוֹב לַיהוֹשָׁע:  
 „יהוֹשָׁע! בֵּן עֲשָׂרִים אֲנֹכִי וּמֵאָה –  
 כִּד חָרַשׁ נִשְׁבַּרְתָּ עַל־יַד הַמַּבּוּעַ –  
 וְרוּחִי מִה עֵינִי, וְנַפְשִׁי נִכְאָה;  
 לֹא אוֹכַל, לֹא אוֹכַל עוֹד עֶבֶד מַעֲתָה;  
 אֶךְ אַתָּה, תְּלַמִּידִי, הֵן אוֹנִים מְלֶאֶה  
 וְלֹשֶׁד דְּמִי נֶעַר זֶה נִפְשָׁה אֶתָּה,  
 וּבְשָׂרְךָ מִה רַעֲנָן – רַשׁ אֶתָּה מְקוּמִי  
 וְעֵבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן... מִה רוּחְךָ חָתָה?!  
 אֵל אוֹתִי תִרְאֵנִי כִּי גַז כְּמוֹי שְׁלוּמִי,  
 אֵל אֶתָּה אֲנֹכִי לְמוֹפֵת אֱלֹהֶיךָ:  
 אֲנֹכִי אִישׁ חֲלוּמוֹת, וְחוֹזוֹנִי וְחֲלוּמִי  
 נִשְׁמוֹ, נְבוּסוֹ – אֶךְ אַתָּה... עֲלֶיךָ  
 הַמְּסִירוֹ שְׁמִים מִתְּנוֹת נִפְלְאוֹת  
 וְמוֹצֵת מִמֶּנִּי; בְּיַדְךָ חֵילְךָ,  
 בְּיַדְךָ גּוֹרְלְךָ וְעִתִּידוֹת פְּלֵי־בָאוֹת,

II

נחלי אש. — מאז אש תפת,  
אש אכלת בי יוקדת;  
ואת כח חדרי לבי כלאה,  
ועל-שוני היא רעדת.

אש — אז ים סוף לי בקעתי  
אף עברתי יהום גונות;  
אך לשוא, כי עוד אש תפת  
אש יוקדת בי אכלת!

אש — ואבקע צור, ומים  
קרתי לי ביד חרדת;  
אך לשוא, כי עוד אש תפת  
אש אכלת בי יוקדת!

מוקדי עולם הם, ולעולם  
לא יועמו, לא יתמו;  
כי רק אבט אדם רגע —  
וכרשי לבי חמו.

מוקדי עולם, ובצלוחם  
אוכל, בויער בי המחץ;  
אי לך ראה רק גלחצים,  
אי לך ראה רק הלחץ!

פי ראיתי רק נגשים  
עם הדמעות בעינים,  
קהל גדול, קהל עבדים  
ומועקה על-סתנים.

ובמקום שם עשוק נופל,  
עומד עושק ומנצח;

ובמותיו בונה נפור  
על יסודות גיא מסבב.  
ואם אכלתי אז חשבתני:  
כמה עתה זה ירעבו!  
ואם ישנתי: — כמה עתה  
מבלי מעון לא ישכבו!

ומסביב כל-הקהל  
רעה, מביט כל כמוני,  
ראה אדם, ראה דמע —  
אך לא יראה את העני

כאשר אראה רק אנכי.  
ובבעור האש יצקתי  
אשי זה באלפי חקים;  
אז דוריתי, אז צעקתי:

בשר תאכלו — תנו לרעבים  
מן המותר לו גם גרם;  
תנו מה-תתנו, תנו ולו גם  
לקט קציר, פרט פרם.

שדות תקנו — אל לצמיתות;  
יצבר איש את-כל הכסף;  
הנה יוכלות: רק אל תחת  
יד אחרים כל יאסף.

איש פי ימוך — אך מסביב  
לענו, שחקו אף השתאו;  
אז לי פתי, אז לי נביא,  
אז לי חלם חלום קראו.

את־כָּל אֱלֹהִים לִי עֲשֵׂתָה  
לְבַת אִשׁ זֹאת הַדּוֹלְקָת  
בִּי מֵאֵז הַיּוֹתֵי חוּהָ —  
וְעוֹד אֶת־דְּמִי הִיא יוֹנְקָת.

את־כָּל אֱלֹהִים לִי עֲשֵׂתָה  
יַד הַמְּלֹאָךְ, בִּי הַמִּילָה  
בִּי הָאִשׁ וּלְנֶגַד חֲפָצֶי —  
הִיא אֶת־חַיִּי בִּי הִרְעִילָה.

הוּא, אֲרוּרִים הַמְּלֹאָכִים  
נוֹתְנֵי אִשׁ לְאִישׁ וְרוּחַ —  
הֵן לֹא יִשְׁקוּט זֶה מִזַּעֲפוֹ,  
הֵן לְעַד לֹא עוֹד יָנוּחַ!

הִנֵּה שִׁבְתִּי אַף זְקֻנָתִי,  
הִנֵּה יָמֵי כְּבוֹדִי נִזְעָבוּ,  
אַף עֵיפְתִּי, אַף יָגַעְתִּי —  
אַף בְּלִבִּי לֹא נִדְעָבוּ

לְבוֹת אִשִּׁי. אֲמַלְלָה, אֲמַלְלָה  
אִישׁ בּוֹ תְּמִיד אִשׁ בּוֹעֲרָת,  
וְהוּא כְּזָר בֵּין עַדָּה וְרָה,  
עַדָּה רוּחַ לָהּ אֲחֻרָת!

### III.

אַךְ אַתָּה, יְהוֹשֻׁעַ, הֵן אַתָּה אִישׁ חָכָם —  
עָלֶיךָ אֲסַמֶּךָ אֶת־יָדַי;  
קוּם אַתָּה וְעִבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן וְכִלְהָה  
בְּחֻכְמָה אֶת אַחֲרֵית מַעֲבָדַי —

רק לא תבחר קערת גַּחְלִים.

עִבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן. הֵן עִם זֶה עִם סָכָל,  
וְתִהְיֶה לוֹ בְּיַדְרָגַע לְמוֹשֵׁל;  
וְאֲנִי יִדְעֵתִיךָ: הֵן אַתָּה לֹא יִרְךָ  
כִּי לְכָף לְמַרְאֵה אִישׁ בּוֹשֵׁל —  
רק לא תבחר קערת גַּחְלִים.

וּבִיָּדְךָ הַחֲזוּקָה וּבְלִבְךָ הַחֲזוּק  
הֵן תִּשְׁפִּיל לְהַכְּבִיד אֶת־עֵלָם,  
וְהָיוּ עֲבָדִים לָךְ עַד הָעוֹלָם,  
וְיִלְקָקוּ רַקְּךָ — וְאוֹלָם —  
רק לא תבחר קערת גַּחְלִים.

וְאוֹלָם בֶּן מִקְשִׁיב! אַתָּה קַעֲרַת הַזְּהָב,  
אֵל תִּשְׁבַּח, יִקְרִי, הַקַּעֲרָה  
עִם שִׁקְלֵי הַזְּהָב הַנוֹצֵץ וּפְנִינִים  
וּפִזּוֹ וְכֹל־אֲכֹן יִקְרָה —  
רק לא תבחר קערת גַּחְלִים.

וּבְחַר נָא, הוּא, בְּהַר נָא הַזְּהָב — אִזּוֹ תִדְרֹךְ  
בְּנִיאוֹהָ עַל־רֵאשֵׁי הַדָּלִים;  
וְעֲבָדִים לָרֵב לָךְ יִהְיוּ וּשְׂפָחוֹת  
וְסוּסִים וְחֲמֹרִים וּגְמָלִים —  
רק לא תבחר קערת גַּחְלִים.

אִזּוֹ תִצְלַח וְתִמְשׁוֹל בְּיַד בְּאֲבִיוֹנִים —  
כִּי תִגְעַר וְשָׁכַחוּ רִישָׁם;  
אִזּוֹ תִצְלַח וְתִעֲמִיד מַלְכֶת נִם שְׂמִשׁוֹת —  
כִּי תִגְעַר וְשָׁכַחוּ אִשָּׁם.  
רק לא תבחר קערת גַּחְלִים:



<p>וְאִם יֵשׁ עוֹד כִּי יִהְיֶה זִיק אַחַד בְּלִבְכֶּךָ,  אוֹ יֵשׁ כִּי יִשְׁמְעוּ אֶת קוֹלִם  קְרִבְיָה לַפְּעָמִים: אִזְּ הַשְּׂמֵד גַּם אַתֶּם -  וְלֹא תִהְיֶה כְּמוֹנֵי לְעוֹלָם.  כִּם לֹא תִבְחַר קִשְׁרַת גְּחָלִים.  דוד פרישמאן.</p>	<p>כִּם חֹזֵק־נָא וְאַמִּץ־נָא וְחֹזֵק אֶת לִבְךָ!  הֵן תִּסְיֵד הָיִיתָ אִישׁ חֲכָדוֹת,  וְרָף לֹא יִרְעֶתָ מֵעוֹדָה וְחֲנִינָה  וְרִנְשׁוֹת וְתַנּוּעוֹת וְתַנּוּדוֹת -  כִּם לֹא תִבְחַר קִשְׁרַת גְּחָלִים.</p>
--	---

וּמַה דִּלְיָל.

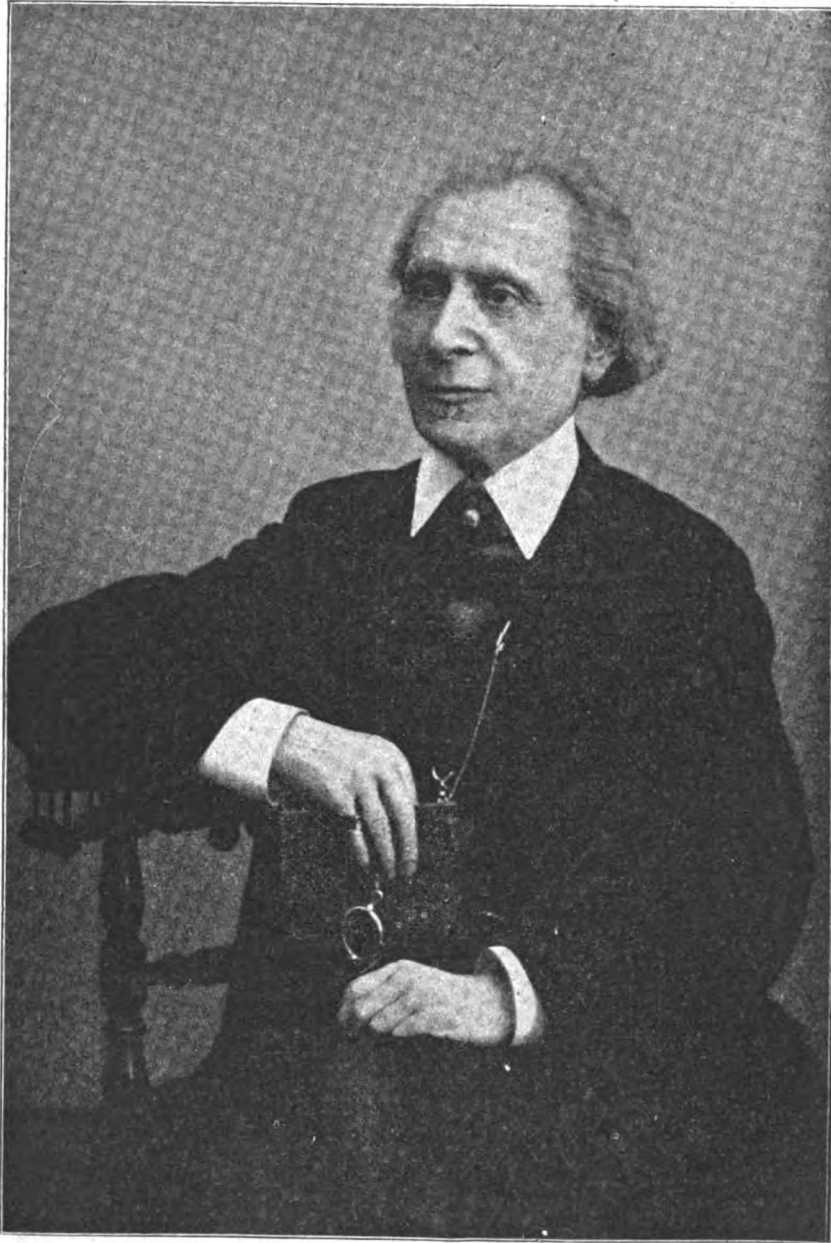
(„Unruhige Nacht“ von Conrad Ferdinand Meyer.)<sup>1)</sup>

קוֹל לְבִי דוֹפֵק בְּחֵיל,  
קוֹל דוֹפֵק בְּחֲדָרַי לְבִתִּי;  
דוֹפֵק. דוֹפֵק בְּלֵיל הַלַּיִל,  
בְּלֵיל הַלַּיִל נִדְדָה שְׁנֵתִי.  
בְּלֵיל הַלַּיִל פְּרוּבִים עֲדָר  
הַיּוֹף חֲדָרַי לְבִי רָעַמוּ;  
רָצוּ מִחֲדָר אֶל חֲדָר  
וְכִמוּ בְּמִקְבַּת הַלְּמִו.  
אֵךְ לְאוֹר יוֹמָם אִזְּ מִצְאָתִי  
חֲדָתִי עָלַי מִשְׁכָּבִי:  
תְּבִנִית תְּמוֹנְתְּךָ, יִפְתִּי,  
הֵם תָּלוּ עַל קִירוֹת לְבָבִי.

ק. א. שפירא.

ריטרעלואאלר, בארץ שווייץ.

<sup>1)</sup> הוא המשורר הראשון עתה בכל ארץ שווייץ.



## ר' מאיר איש שדום

(מרא דאגדתא).

רוח עם ישראל התפתח על פי השפעת המאורעות הפנימיים והחיצוניים ועד פי התנאים הסובבים אותו. בתקופה הארוכה של הגלות קבלו כל פרטי החיים החמריים והרוחניים פנים של עבדות ושעבוד מוסרי, של הבנעה ושפלות, של מרה שחורה ורוח עצב. גם הדת השקיעה עצמה יותר מדי באימה ויראה. המוסר הדתי של עמנו הוהיר אותו כמה פעמים על אהבת המקום, ואולם בתוקף השעבוד והגלות ידע רק את יראת שמים. אין להתפלא כל עיקר, כי נמלו הרעות הרבות והצרות מעם ישראל את מעם החיים, כי נוורו בני הגיטו סכל עונג וחמדה, סכל קורת רוח בעולם הזה ופנו עצמם רק אל חי עולם הבא. החזון הזה איננו בודד בהליכות ההיסטוריה; הפרישות והגזירות אינן מיוחדות ומסוגלות רק לעמנו בלבד. ואולם בדבר אחד יפליא עמנו את לב המסתכלים: הוא היה קיצוני, נוסה הרבה כלפי החיים הדתיים בלי שום הויה והתפעלות. הדת היתה לו עבודה, ולרוב רק עבודת האיברים ולא עבודה שבלב. החריפות נברה בו על הנעימות. ההבנה על ההסתכלות. השכל על ההרגש. דבר בפני עצמו היתה היהדות, חזון דתי קיצוני סאד, נוסה לרוחניות יתרה. ואולם גם בחוג הצר זה דחו המאורעות את אבותינו אל עבר אמר, אל האסכולסטיקא והמעשים. מחוסר היה עמנו הלך נפש.

אין למעות ולהחלים, כי מטבעו נמה עמנו אל החרוד והאכולסטיקא; אדרבה, אג, מצאים. כי כמה פעמים נסה לשחרר את רוחו מן העול הקשה הזה, לפתח חרצונות החרוד, לקרוא ררור לרוחו ולנפשו. היהדות בראה פעמים אין מספר מזון רוחני, להשביע את הנפש הרעבה והשוקקה. ולא זו בלבד. אלא האמת צריכה להאמר, כי הפואיזיה הדתית קרטה בישראל לחרודי האסכולסטיקא. לא מטבעו נמה לקיצוניות זו, אלא המאורעות הביאו אותו לירי כך. אפילו במושב הגיטו נראו כפעם בפעם נצני הפיוט וחסדת החיים, אלא שאדמה יבשה כזו, אשר זרעה מלח, לא היתה מסוגלת להצמיח פרחים סחמדי עין כאלה, ועל פי הרוב נרמסו ברגלים מרם התפתחו והעלו סמדר. כאחת: באויר מעופש וכשפלות ידי העוברים קמלו בלי עתם.

כהבי הקדש אינם רק רשמים היסטוריים וכתבי-העודה של הדת, כי אם בעיקרם רשמי רוח האנושי הפוריה. הם ברוכם פרי רוח בני אדם העולה למעלה, ולידי הגאונים, אשר בה נחנה האומה הישראלית בתקופה אחת, אשר אין דוגמתה בתולדתנו. או היו נוהגים בישראל חיים לאומיים ועממיים, ומהם נזונה הנפש הפיוטית שבכם. כי אין השכינה הפיוטית מצויה רק בחיים עממיים אמתיים, שהם חיים מבעיים. הפיוט האמתי הוא אחת-אומים של הטבע, דמות דיוקנו, ממוסו. וכאשר פסקו החיים העממיים בישראל גלתה גם השכינה הפיוטית. או עמדה רוחו מלדת והיהדות היתה בימים הבאים רק תיק הספר, בשעה שהספר בעצמו חדל מלהיות ספר החיים.

ואולם אם גם עמדה האומה הישראלית מלדת, וכאשר פסקה מלהעמיד עוד תולדות,

חבקה באהבה מרובה את ילדיה שהיו לה מכבר. עוד לא חדל כל רגש פיומי בה וְשָׁד היתה רחוקה מלהסתפק רק כחדודי האסכולסטיקא. לא החוקים והמשפטים מלאו את כל עולם היהדות, אלא הפיוט הרתי. כתבי הקדש היו לרבים מישראל כמקור חיים פיוטיים, ומתם יצאה האגדה, אשר מעלה גדולה יש לה: היא היתה עממית במדה מרובה. לא נתנה להסחרי ספוקו, אלא להלב; לא חריפות נמצאה בה, אלא נעימות. הפיוט הזה אמנם איננו בעל גוונים רבים ושונים כהפיוט הקדום; הוא קבל צורה רתית קיצונית. 'אולם בהיותו נובע מן הלב המתרגש והמתפעל לא היה יצוק בלו כמפוס אחד, אלא נרמה למים חיים הנובעים מן המקור ומתפורים למקומות שונים. יחד עם האגדה נולדה גם ההלכה; שתייהן מן כתבי הקדש יצאו ועליהם נסמכו. ואולם בזמן שכוונה ההלכה בעיקרה לעשות הכל „בכתובי, ואפילו מה שחרשה ותקנה היה משועבד אל הכתב, שמה האגדה במרחב, ואפילו אותה המקרא או המאורע, אשר סמכה עליו במדרש, קבל צורה אחרת לגמרי. האגדה חדשה את כתבי הקדש, היא העתיקה אותם מן התקופה הקדומה וקבעה להם מקום כחיים ההויים. הדבורים והספורים הין מכוונים לעומת מאורעות הוכן האחרון, העובדות נעשו לעיני בני הדור החי. בעוד כי קרבה ההלכה את האומה הישראלית אל העבר, קרבה האגדה את העבר אל ההווה. ההלכה הביאה זקנה עליה, והאגדה חרשה לה ימי נוער וילדות. ההלכה היא שעבוד העם אל הכתב, והאגדה היא שעבוד הכתב אל העם; אל הלך נפשו.

האגדה היא קדומה בישראל, רוח החיוני שבו לא פסק לכל הפחות עד הדרות האחרונים בימי הביניים. אלא כי לרגלי הפזור של עם ישראל שהיה גדול כאר מימות החורבן הראשון ואילך קבלה גם זו צורות שונות. היותר משובחת ונעימה היתה האגדה הפלשתינית. הארמה היתה מסוגלה לפרחי חמד אלה. עליה צמחה וגדלה הפואיזיה של כתבי הקדש, וגם בימי השעבוד של עם ישראל לא פסק זרעה לגמרי. פחותה ממנה הרבה היתה האגדה של היהדות האלכסנדרית, שכבר חסרה לה התמימות והמבעיות של האגדה הפלשתינית; בה נתערב כבר קצת מן הפלוסופיה והמחשבה. האגדה האלכסנדרית היתה חציה מסתורין רתיים וחציה עיון והבנה. ההתפעלות שבה לא היתה טבעית, אלא מלאכותית, עשויה בידי אדם; התפעלות המח ולא זו של הלב, של הרגש. פחותה ממנה יותר היא האגדה הכבלית, אשר לא יצאה מכתבי-הקדש ולא נוצרה ברוח האומה הישראלית. היא מולדת חוץ, אשר על פי מקרה נכנסה בספרות ישראל, שרשים שנשתרבו אל ארמת היהדות. האגדה הזאת אינה פיוטית כל עיקר, אינה נובעת מן הלב. אלא קלוטה מן האויר. אין בה סימן של צמיחה ונידול, אלא מלוקטת היא וקבועה שלא במקומה. על פי הרוב אינה אלא שיחה במלה, ולפעמים שיחה שאינה נאה. אפילו הלמודים המוסריים הנמצאים בה—כי אמנם אין לכחש שאינם נעדרים כל עיקר הטוב והתועלת המוסרית—חסרים הצורה האיפגנרמית והקצור הצריכים למשלי מוסר.

האגדה הפלשתינית התקיימה ימים רבים בא"י ועל ידה גם השקידה בכה"ק. בזמן שהיו היהודים בשאָר המדינות שקועים כבר באסכולסטיקא התלמודית או הפלוסופית ישבו בני ישראל בפלשתינא וחבבו את הביבליאה ואת בתה הנולדת לה: האגדה. מרי דאגדתא השתמשו עוד במדרשי הקדמונים וגם מרחו לסדרם ולקבצם. האומה הישראלית חייבת בכבוד המאספים האלה, כי אלמלא הם היו אכדים לנו כלי-חמדה. פרי רוח העם ורגש הפיוטי שבו. אגדות א"י חשובות לנו גם בתור רשמים היסטוריים, בתור זכרונות הקלטורה הישראלית העממית, גם מצד ערכן הספרותי והפילולוגי. אמנם נבלעו קצת

האגודה האלה גם בתלמוד בבלי, ואולם אם נסתכל בעין פקוחה, אז נראה, כי רוב קבלו רק הפסולת שבהן, את המדרשים „העבים כשקים“, אבל לא אלו אשר „כמשי דקים“, וגם זולת זה נבלעו בהמון אנרות זרות של בבלי באופן כי לא נכר יפין והומתן. הפיוט הנהדר של האגדה הפלשהינית נמצא ביחוד באותם הקובצים המיוחדים, אשר סדרו בא"י. ואולם גם בזה נראה מקרה נפלא. רוב הקובצים הקדומים והמקוריים, אשר עולים הם בתכנם ובתמציתם הפיוטית על אחיהם, היו נעלמים מעיני עמנו כל עיקר, או אפילו אם נדפסו לא נתפשטו בעם. ובכלל היה העסק באגדה מדה ואינה מדה, כשם שהתרגשו גם בקריאת כהק. חרוד תלמודי היה חביב להם מכל הפנינים היקרים הנמצאים בקובצי האגדות וגם מספרי הביבליאה. גדולי העם, אלה אשר היו לו לעינים בחנוכו הדתי והמיסרי, הבישו מנבזה על „ענינים של מה בכך“ הנמצאים במדרשים והשקיעו עצמם רק בפלפול יחרוד, בעניני הלכה. המשכילים שבעמנו, וביחוד חכמי ספרד, אשר ברובם אמנם לא נשאו את נפשם אל הפלפול, המתפקו במין פלפול אחר, בחרודי הפלוסופיה העיונית. למרי דהלכה היו כהיק רק יתר לתלות עליו דיוקים ופירושים מכוונים להלכה, ולהפלוסופים ענין של דרושים אליגוריים, רמזים וחדויות. ההבנה הפשוטה והמבעית של כה"ק נשתכחה ברבות הימים ועמה גם הכנת האגדות. מעם ישראל נמל מעם הילדות והשחרות, מעב היופי והנעימות. בדרות המאחרים חסרה לו כל עממיות ומבעיות. לא נתפלא על הדבר, כי בשנות המאה הי"ח, אחרי אשר בינתים עברה ובמלה גם הקולטורה הספרדית, נשתכחו בישראל מיטב הפיוטים הנעלים, פרי „התור הזהב“ של הספרות העברית<sup>1</sup>. את כה"ק ידעו רק בה במדה שהיו מושבעים ועומדים לקרא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום ומה שהפמיור בנביאים. המדרשים היו ידועים רק מקצתם, ועל פי הרוב עסקו בהם רק בני המון, או המלומדים לחצאין, בעת כי הלומדים המופלגים הרבו לחדש בכל יום „חרושי אורייתא“, פלפול על נבי פלפול, עיון על נבי עיון, חרוד על נבי חרוד. באופן כזה יבשו עצמותינו, ואפילו הדת שהיא במבעה רוח חיים למחויקים בה היתה לנו רק לתשלומי חובה ולענין של קבע.

בשנת המאה הי"ט, בזמן תחית המדעים בישראל, החלו חכמינו לשים לבם גם אל ספרות האגדה ואל המדרשים, כאשר שבו גם כן לחבב את כתבי הקדש ואת הספרות הפיוטית של ימי הבינים. אין זה מקרה בעלמא, כי בפעם אחת נהיה כדבר הזה. מיום שעמדו חכמי ישראל על אמתת הרעיון, כי אין האסכולסטיקא התלמודית מטלאת את כל חלל עולמם של היהדות, פנו לבם גם אל הפלוסופיה, ההיסטוריה, הפיוט והאגדה. ורק חסרון אחד נמצא בדבר, כי לא הבינו הראשונים כראוי את הערך הפיוטי של האגדה, מתוך שלא הכירו אותה רק הכרה שטחית. קצתם עסקו בספרים האלה, יען מצאו בהם יסמים היסטוריים. הראשון שעמד על הדבר הזה היה ההיסטורי הנודע ר' מרדכי יוסט, אשר הבין, כי נמצאים במדרש ואגדה רשמים היסטוריים מסיחים לפי הומס. כאשר הצליח בידו לגלות את האוצר הזה נמצאו לו כמה חברים, אשר הלכו בעקבותיו. אתרים בקשו

<sup>1</sup> בשנת רל"ה (ואז היה עוד שריד קטן להקולטורה הספרדית) הדפיסו בקונסטנטינא את „מחברות עמנואל“ ועל זה מלמדק המדפיס והמו"ל: „וכי להוון רבין הלשין מגרסייהו יהון פסיקין ביה במקום עורכא פרס ולא התעסקות המידי תך ההקה הזאת כמעדה“. תועלת אחרת לא היתה לפיוטים במשכמים.

בספרות זו את החקירה הפילולוגית או הארכיולוגית (ר' מיכאל זקש). אין ספק אמנם, כי נמצאה תועלת מרובה בחקירות האלה, אבל עיקר החשיבות הגדולה של ספרי מדרש ואגדה היא בתכנם ובתמציתם הפיומית. צונץ עמד כבר על הדבר, כי האגדה והפיומ הדתי ילידי הביבליאה הם. מכתבי הקדש יצאה האגדה ועל שניהם נוסד הפיומ הדתי. יאולם עלינו לדעת, כי הפיומ הדתי יצא רק מלב משכילים ומלומדים ובעקרו נועד בשביל משכילים ומלומדים. אמנם זכו הפיומים האלה, כי נתקבלו בכתי כנסיות והצבור התפלל אותם, אבל ההמון הגדול לא הבין להם, לא יען כי לא הבינו עברית — דעת השפה העברית היתה מהפשטת יותר בימים הראשונים — אלא יען כי המושגים הדתיים או הפלוסופיים הנעלים שהיו משולבים בפיומים האלה אינם מוכנים לכל העם. יותר קרוב ללבו היה הפיומ הדתי הנוסד על האגדה, אשר ברובה היתה ידועה לכל פנות העם.

רק האגדה היתה עם מית במלא מובן המלא: בסגנונה, בהלך הרעיונים. בתמציתה ובסדרה. להמציא דעת האגדה בתור תמצית החיים הפיומית שבלב האימה וזוהי פעולה יכבדה מאד. כמה סחכמי ישראל עסקו בזה, ואולם הם נתנו לבם רק לקבץ את הרשמים הספרותיים האלה, לבלי יאבדו לנו. ואמנם לא נקפח שחרם, ואין ספק כי דבר יול עשו בזה. ואולם הכרת החשיבות האמתית של ספרות האגדה — זוהי פעולת האיש גדול ר' מאיר איש-ש'לום, אשר יהיה הפעם נושא ענינו.

ר' מאיר איש-ש'לום נולד ונתגדל באונגריה — בעיר שיסקולץ — אשר שם היתה עוד אכסניא לתורה בשנות המאה הי"ט. חנוכו היה בדרך החנוך הנהוג אז בישראל. יבפרט במדינות האלה. הוא למד הרבה ש"ס ופוסקים, ועם כל זה לא כהה ההרגשה הפיומית שבו, אשר נחן בה ממבועו. אפשר כי היה יבש הפרח הזה עודנו באביו, אלו היה נשאר בארץ מולדתו והיה מקבל על עצמו רבנות. במצב כזה היה בלי ספק להופש ישיבה ומפלפל, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, ואולם להצלחתו גרשוהו הקנאים מארץ מולדתו וכימי עלומיו בא לווינא. שם התפתח בכוחו ובכשרונו כראוי. ר' מאיר איש-ש'לום פנה אל חקר תורה שבע"פ ואל מקורותיה הראשונים. מעלה יתרה יש בתורה שבע"פ במקורותיה הראשונים, כי עוד לא הקיפה אותה האסכולה סמיא ולא שמה מחנק לצוארה. תורה שבע"פ היתה בראשונה מדרש הכתובים ועדיין היתה האגדה משולבת בהלכה. מהוך שהיא קשורה כל כך אל המקרא לא התרחקה מן הרוח הפיומית של כתבי הקדש, ואתה מוצא, כי הספרים הקדומים: ספרי, ספרא, מכילתא, אינם ספרי חוקים ומשפטים, אלא ספרי מדרש. משנת ר' יהודה הנשיא הרחיקה את מדרש הכתובים מתורה שבע"פ והיתה לקובץ של "פרנרפ"ם, ואין ספק, כי מעולם לא היה התלמוד הבבלי שקוע כל כך בחדוד ואסכולה סמיא. אלו נשארה תורה שבע"פ בצורתה הראשונה, צורת המו"מ והמענות משני הצדדים. רק בקובץ של חוקים ומשפטים אפשר להכניס אותו השקליא ומריא והפלפול, אשר נמצא ביותר בתלמוד בבלי. מן העסק בספרי תורה שבע"פ הראשונים בא ר' מאיר איש-ש'לום לעסוק באגדה. בדבר הזה מציא פעולה ספרותית, אשר היתה קרובה ללבו ונפשו. ר' מאיר איש-ש'לום אוהב את כתבי הקדש, את הגיונרפיא הפלשהינית ואת האגדה. אין זה מקרה, כי עסק הוא רוב ימי חייו בחקר שלשת המקצעות האלה כחבמת היהדות. ר' מאיר איש-ש'לום חובב את היהדות הפלשהינית, זאת הסגולה היקרה, אשר לרגלי מארעות שונים לא עמדו על יקרתה וחשיבותה. דעתו את האגדות אינה ענין של בקיאות, אשר יסגל לו האדם ברוב הקריאה והלמוד; הוא שקוע בספרות הזאת, אשר היתה עצם מעצמיו וכשרו. כל חי רוחו בה והכרתו מקפת את כל הפרטים. די לנו

לראות את עמלו ואת מפערו בהוצאת הפסיקתא רבתי, אשר לא היתה חדשה בעולם היהדות. שהרי נדפסה כבר כמה פעמים, טרם שעסק ר' מאיר איש-שלום בה. ואולם בההערותיו המהוככות אנו רואים לא רק בקיאות ודעה, אלא הכרה והסתכלות. אין בדבר חקירות פילולוגיות. ר' מאיר איש-שלום הוא אדם צנוע וענו ואיננו מתפאר במה שאין בו. לא אבה להתנשא ולהתפאר בחקירות פילולוגיות, הגם כי הנקל מאד לקנות את הידיעות האלה בלי למוד שפות זרות, באמצעות ספרי סלים ו"כלי מכשירין" שונים. את החקירות האלה הניח לאחרים, והוא הראה את עוצם כשרונו במה שהיה לו באמת, בדעהו והכרת את האגרות, בהסתכלותו בנועם הפיוטי שבהן. כבר בספרו זה נראה את כשרונו הנפלא וניכר, כי לא בזעת אפיו הוא קובץ ואוסף איזו רשמים ובאורים כדרך "המלוכדים" ממין הידוע. אנו רואים, כי רוחו מפכה ומסיפה בזכרונו צבורים ונאספים כל המאמרים היקרים שבאגדה ובשכלו היא מסדרם ומצרפם ובלבו ורגשו הוא מוציא את הנעימות שבהם, את המציית המוסרית והפיוטית. זוהי מתת-אלהים, כשרון טבעי, אשר ר' מאיר איש-שלום שכלל אותו בשקידתו וחריצותו ועל הכל — במדת האמת אשר בידו. כמה חכמים בישראל נחנו בכשרון טבעי כמותו, אבל לא שמו לב לשכלולו, יען כי נמשכו אחרי הבקיאות והחריופות, אשר רק על ידיהן יזכו בארצות המערב לשם "מלומדים". ר' מאיר איש-שלום בקש את האמת ואת הטוב ואת שלמות כשרונו. לכלל הוא חוץ יקר מאד בזמננו לראות איש מצליח כאיזה מקצוע מדעי בלי שום התחכמות ובלי התחבולות ופעולה שקר. הוא עבד במקצוע החביב עליו בלי שום נמיה ובלי לרדוף אחרי הכבוד, לא שאף להיות "מלוכד" על פי הנוסח השגור בין חכמי ישראל שבגרכניה, ועם כל זה זכה לשם טוב בעולמנו. ספריו היקרים ומאמרו המהוכחים וסגנון דבריו המלאים צניעות ותמימות הם שחבבו אותו על הבריות.

ר' מאיר איש-שלום איננו רק חוקר ודורש בכתב, אלא גם דורש ברבים כאשר בא לווינא הכיר הדרשן הנודע ר' אהרן יילינג את כשרונו הנפלא ובהשתרלות נכנה למורה דורש בבית המדרש אשר יסדו אז בווינא. דרושי ר' מאיר איש-שלום התאימו אל הוכן האגדות — הם היו עמטיות במיטב מובן המלה הזאת, מוכנים לכל הבאים לשמוע ועם כל זה יקרים בהכנס ובערכם המדעי. מהוך שעמד בעצמו על חשיבות האגדות והכיר בהמציתן לכן ידע להמעימן ולהסבירן להעם. "מרא דאגדתא" קראו לו בחינא, וזהו השם הנאה לו באמת.

ואולם כשרונו של ר' מאיר איש-שלום איננו מוגבל רק במקצוע זה. הוא מחבב את כתבי הקדש ואת דעת הניזונרפיה הפלשתינית ובכלל כל מה הנוגע להיהדות הפלשתינית. אין זה מקרה בחייו ובפעולתו, כי יסבו חקירותיו על קומב זה. היהדות הפלשתינית היא התמצית הפיוטית של ההיסטוריה הישראלית. חוט של חן נמשך עליה, נועם מיוחד נמצא בה. חקירת ר' מאיר איש-שלום תקיף את כל הפרטים המתחכים לזה. גם את ההיסטוריה הקדומה של עמנו. כלומר אותם הרשמים ההיסטוריים הנמצאים בכה"ק, אשר קבלו ברבות הימים צורה מיוחדת, הכיר ר' מאיר איש-שלום אל נכון. לפי המובן הרגיל הוא חוקר חפשי ואיננו נושא פנים בחקירה המדעית. זוהי מעלה גדולה באופן מחקר, כי איננו מוקף גבולים ואיננו משועבד למשפטים קדומים, אלא העיקר לו האמת המדעית. במאמרו אנו מוצאים חבה עצומה להיהדות וחפץ נמרץ להועיל ולחזק קיומה, אלא שיתרותו איננה איזה פרט בודד, כי אם אותו החוץ ההיסטורי הנמשך והולך זה כמה

אלפים שנה וכבר פשט כמה פעמים את צורתו ולבש צורה חדשה. השקפת ר' מאיר איש-שלום היא השקפה היסטורית שלמה.

שבעים שנה מלאו בירח המזו שנת תרס"א לחיי האיש הנפלא הזה. הוא חקר ודרש, זכה ושמש תלמידי חכמים. כתב וחבר מאמרים מחוכמים, אבל מעולם לא רדף אחרי הכבוד ולא עשה את חכמתו עטרה להתגדל בה. בנוהג שבעולם, כי בני אדם כאלה בחשך יכוסה שמם, וזכרון אין להם עם הדור הבא. כל מי שאיננו מרחם על עצמו להגדיל את שמו ותפארתו, אין מרחמין עליו מצד הבריות ואין חולקין לו כבוד. הפעם ראינו דבר יוצא מן הכלל. אדם חמים, ענו וצנוע, זכה לכבוד גדול, וביום מלאת לו שבעים שנה קדמו פניו בברכת שלום מעדים קרובות ורחוקות, מכל המקומות אשר שם נמצאים חובבי הספרות הישראלית. החגיגה הזאת לא היתה עשויה באופן כלאכותי, אלא באה מאליה. יחבבי האגדה הישראלית זכרו לביב את גואלה ודורשה בכל לבו.

—ר' ש. ברנפלד.

## ר פִּנְעִיָאֵל.

לֹא לִשְׂוֹא מִקְצָה, פְּגַבְרִים, פְּנָשִׁים  
יַעֲרִיצוּ שֵׁם פִּנְעִיָאֵל וַיִּבְקְרוּהוּ לְחֻדְשִׁים;  
פְּמִנְחָה יִחִלּוּ פְּנִיּוֹ, וְכִלְבָּנָה בְּחֻדְוָשָׁה  
יְרוּמְמוּהוּ בְּקִהְלָעִם. וַיִּשְׁלְשׁוּ לוֹ קְדוּשָׁה.  
הֵן פְּמַהוּ כִלְבָּנָה דְּרַךְ אֶחָד לְשִׁנֵּיהֶם.  
כִּי תִמִּיד מֵהוֹן זָרִים יִצְחִילוּ פְּנִיָהֶם!  
ס. מ. לִיטְוֹסְקִי.



## לִיעֻקֵב

קָדְדוּ אֶת עֵשׂוֹ אֲחִיו וְגַלְתָּ סֵאתוֹ וּבָנָן לוֹ בַּיִת .  
(בראשית ל"ב, ד' — ל"ג, י"ח).

אֵל צִוִּי וַיִּשְׁעֵי מַחְלָל אֶקְרָאָה  
כִּי גִבֹר חֲסָדָיו עָלַי בְּעֵת רָעָה,  
כִּי חִלַּץ אֶת נַפְשִׁי מֵאֲחִי, מִשׁוֹנְאֵי,  
בָּתַת לִי הַרוּחָה לְלַכֵּת לְרִצְוֵנִי.  
וּשְׁבִי בְיַד צָרִים וְרוּחַ גְּדֻהָתָה  
וְעִבְדוֹת נִכְנַעַת יַפְחֵד נִקְמָה  
וְגִדְוִי בְלָחוֹת וַחֲרָפוֹת — בְּלָמוּ  
מֵאֲחֵרֵי מֵאֲחֵרֵי בְּעֵת כְּבֹר הַנְּכוּוֹ.

עוֹד אֶקוּט בְּפָנַי, עוֹד נַפְשִׁי תִשׁוּחַ  
גַּם עִתָּה, בְּזִכְרֵי אֶת שְׁפִלוֹת הַרוּחַ  
וְקִטְן הַנְּפִשׁ וְעִשְׂתוֹת חֲרָדָה,  
שְׁהִרְאָה הִרְאִיתִי לְאֹהֵי מַלְדָּה.  
הַכְּבִרְתִּי אֲמָרִים, בְּקִשְׁתִּיו, הַנְּבִתִיו,  
בְּמִנְחָה קִדְמָתִיו, הַגְּדִלְתִּיו, רַחֲבִתִּיו,  
וּשְׁבַע פְּעָמִים נִפְלַתִי אֲפִים  
וּשְׁבַע פְּעָמִים לְחִבְתִּיו רַגְלִים,  
בְּתוֹלַע בְּעַפְרָ וְחוֹל הַתְּפִלְשָׁתִי  
וּפָנַי בְּקַפּוֹד בְּקִרְקַע כְּבִשְׁתִּי,  
כָּל כְּבוֹדִי, הוֹד נַפְשִׁי, חֵין עֲרָכִי וְגֵאוּנִי  
הָיָה, הַכֹּל הַתְּגוּלָּל לְרַגְלָיו, לְקַלְוֵנִי!

וְאִמְנָם הַעֲשֵׂה יִכְלַתִּי אַחֲרֵת?  
הַנְּקַל לְיוֹשְׁבֵימָה בְּבֵתִי הַפְּאֲרֵת.

מתעננים בטוב, ראים חיים שאננים,  
פרי בטנם לפניהם פנמיעים רעננים,  
אין שבט, אין נגש, אין עובר בתעבר, —  
הנגל לאלה התלים לדבר  
על מרד ארנבת, על נשיקת יד אויב,  
על רפיון תחנוני לב המה וכאב  
עת כגור מסכיב ואכדן והרם.

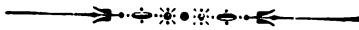
הה אלי, העשה יכלתי אחרת? — — —  
פה הוני הרכוש, כל צבר קניני,  
ב"א אלי משנבי בטובו חנני,  
עכל מבחר חיי, פן אוני וצרה,  
פרי לילות אי-שנה, וחרב וקרה,  
ולדים נחמדים, גם נפשי נצמדה,  
כתרפקים עלי בתחנונים ורעדה,  
ואני עודי עוף מעמל עמלתי,  
עם איש, עם בן-אלים, בחזקה נפתלתי,  
עצמותי היבשות רצוצות ושבורות,  
ירכי נקעה, בגני חבורות,  
ולפני האויב הנורא, איש דמים,  
ונפשו יקרת ופניו נזעמים,  
וגדודיו נבוריו אכזרים ורעים —  
נכונים התנפל כל הנע בפראים  
עלי ועל מפי — כל רע לא ידעו —  
ולמגר לארץ את כל שומצאו,  
כל מחמל הנפש, כל מהמד עינים, —  
היעמד הלב, אם תחזקנה ידים?

דחנם שלחתי מלאכים אליהו  
להשיב חמתו ולכפר פניהו;  
לחנם בקשוהו מלאכי-נאמיני

כי יחמל עלי ועל נְשִׁי וּבְנֵי,  
וְחָדַל כְּשִׁנְאָה, מֵאֵז בּוֹ קָדְחָה,  
עַל קְנוּתֵי הַבְּכוּרָה, עַל לְקַחֵי הַבְּרָכָה;  
לְחַנֵּם קָרָאתִי כִּי אֲחִים הִגְנוּ  
וּמְדוֹן וְרִיב לָמָּה יְהִיוּ בִּינֵינוּ?  
לְחַנֵּם הִרְאִיתִיו כִּי טוֹב לֹא מְצָאתִי,  
וְחִרְף „בְּכוּרָתִי” וְאִמּוֹן „בְּרָכָתִי”  
הוּא יוֹשֵׁב בְּמִקְוֵמוֹ בְּאַרְצוֹ הַבְּרוּכָה  
וְאֲנִי נֶעַ וְנָד וְלֹא אֲדַע פֶּלַם מְנוּחָה;  
לְחַנֵּם הִשְׁמַעְתִּיו כִּי אֵיבָה וְחִמָּה  
מֹולִידוֹת בְּדַמּוֹתֶיךָ רַק מְרִירוֹת מְשִׁטָּה  
וְשָׁלוֹם יִפְרִיחַ אִמּוֹנָה וּבְרָכָה,  
הוּא פְּנֵת הַחַיִּים וּמְקוֹר פֶּלַם הַצְּלָחָה. —  
לְחַנֵּם שַׁחְתִּי פֶּלַם דְּבָרֵי! — הוּא יֵצֵא  
לְחַפֵּשׂ עַל־לוֹת, וּבִקֵּשׁ וּמְצָא.  
כִּי עָקֵב עֵקֵבְתִּיו זֶה רַבּוֹת פְּעָמִים,  
כִּי כִּי מֵלֹא מְרִמּוֹת וְתֵדָה פֶּלַם הַיָּמִים.  
כִּי אֲנִי מֵאֵז לֹא בְּצִדְקָה וְיִשָּׁר,  
כִּי גַם בְּבֵית לֶבֶן מְשִׁיתִי לִי עֵשֶׂר  
בְּצִאֲנוּ שָׁלוֹם וּבְבִקְרִי וְאֲלָפִיו,  
וְאֲכֹזֶה אֱלִילִיו וְאֲנַנֵּב אֶת תְּרַפְּיוֹ, —  
וְמָה אִפּוֹ לַעֲשׂוֹת יִכְלָתִי בְּאוֹיֵב  
שֶׁתִּגְנוּאוֹת יִבְקֵשׁ וְרִצַּח הוּא שׂוֹאֵף?  
הֵאֲצֵא לְקָרָאתוֹ בְּקִשְׁתַּת הַפּוֹרִים —  
וְאֲנִי לֹא לְמִדְּתִי שֶׁפֶּה דְּמִים בֵּית הַזֵּרִים?  
הֵאֲתֵן לְקַטֵּל אֶת נְשִׁי וּבְנֵי? — — —  
אֵז שְׁבַע פְּעָמִים נִפְלָתִי עַל פָּנָי,  
שַׁחְוִתִי, קְרָסְתִי, פְּרַעְתִּי, וּבְכִרְעִי  
וְאֲדַע כִּי קְלוּנִי לֹא לִי, כִּי לְצָרִי —  
שֶׁנִּפְשׁוֹ חָג נִצְחוֹן גְּבוּרָתָהּ הַנִּנְתָּה,

וּלְכַסֵּת נְקִיִּים נְדָפְאִים לְעֵנֶת. —  
וּבְרוּךְ אֵל הוֹרֵי, שֶׁהָיָה כְּנִנִּי,  
וְנָתַן אֶת חַנִּי כְּעֵינִי מִשְׁמִינִי.  
הוּא זָכַר בְּרִית אֲחִים, וְתִשְׁקֶה הַכֶּתֶוּ,  
וּכְרַנֵּעַ וַיִּרְאֶה לִי אוֹתוֹת אֲהַבְתּוּ,  
וַיִּפֹּל הָאֵחַ עָלַי צוֹאֵר אֲחִירוֹ  
וַיַּחְבְּקוּ אֵל לְבוֹ וַיִּנְשְׁקוּ בְּפִיהוּ.  
בְּרַנֵּעַ הָיָה — וַחֲשׁוֹנוֹת יִשְׁנִים  
כְּעֵבִים נִפְחוּ, הִזְהִירוּ כָּל פָּנִים,  
כָּל זַעַם, כָּל חֲמָה שֶׁכָּבוּ, נִשְׁכְּחוּ,  
יְלָדֵי הַצְּעִירִים עָלוּ, שִׁכְחוּ,  
וַיִּזְמְרוּ לְהַפֵּס, וַיִּשְׂאוּ שִׁיר תוֹדָה:  
„הָאֵחַ, אִישׁ בְּאֲחָיו לֹא נוֹסֵף נִבְנְדָה!  
כְּבָר כְּלוּ, כְּבָר תִּפְּוּ כָּל שְׁנֵאָה, כָּל אֵיבָה,  
כָּל רִיב וּמִשְׁמָמָה, כָּל קִנְיָה שׁוֹבְכָה!“  
וְרִנְשֵׁי הַשְּׂמָחָה אֶת לִבָּם הִרְעִישׁוּ,  
וְלִהְפֵּק אֲהַבָּה מְדוּדָם הִחִישׁוּ.  
וּבְשִׁטְףָה חֲנוּפָה וְרִנְשֵׁי נְדָבוֹת  
הִשְׁפִּילוּ לְנֵאֶץ כָּל „בְּרִכוֹת הָאֲבוֹת“,  
בְּעִבּוּרָן נִשְׂאָתֵי נְדוּדֵי הַקְּשִׁים  
וַצְּפִנְתֵּינָן בְּלִבֵּי כְּקִדְשׁ קְדוּשִׁים.  
כֹּה הִרְאוּ צְאֲצְאֵי חֲרָפְתָם וְקִלְזָנָם,  
כֹּה נִפְשָׁם הִשְׁפִּילוּ בְּטוֹפָם וּרְצוֹנָם!  
אֵךְ הִפָּה — לְעֵינָם הִנְשִׁיקָה נְרֵאָתָה,  
וְאֲנִי הִרְנִשְׁתִּיהָ וַחֲשִׁתִּי קִרְתָּה:  
שְׂפָתַיִם נִלְהַבּוֹת וְלֵב קָר בְּקִרְחָה,  
גַּל קְבָר רִפְאִים מְכֻסָּה זִיו פָּרַח.  
וְאֲנִי גַם הוֹסַפְתִּי הַתְּבוּנָה לְגִדּוּדִים —  
וְהִנֵּה הֵם עֹמְדִים כְּמַכְּסִים וּשְׂדוּדִים,  
עַל פְּנֵיהֶם מְרַחֵף צִחֵק רְצוֹן וַיְדִידוֹת,

ושמורות עיניהם אהרת מעידות,  
בפיהם אהבה ושלום יביעו  
ובסתרי לבבם את קצפם יחביאו,  
וכלם מביטים פתאים ואבד ערב  
ברגע שהשלה מפיהו המרה. —  
ובהגיד לי עשו פי ילך עמדי,  
או יציג מעמו ברגליו על ידי  
ושמרו קנני פשכרם קנניו. —  
ואשיב בכבוד ועונה את פניו. —  
כי אין דרך אחת מובילה את שנינו,  
כי עוד מימי נער נפרדות דרכינו,  
עת הוא בחר יער לאדיר באוניו,  
ציד היה — למשושו ולתכלית כל הינו,  
ודמים לפניו מזרים כנחלים, —  
הייתי אנכי איש יושב אהלים,  
לברפת הבית הקדשתי כל חילי,  
רחקתי מדמים, ואשמע קול אלי,  
אל יצחק אבינו. אל רבקה אפנו. —  
לא. אהי! נבדלות נפרדות דרכינו!  
לא אוכל הלך אתך יחד לבועני,  
פן אשחית לגשי, לבני, לצאני.  
לפני עבר ואני אלה לבדי,  
בלי מוקשי מיטיבים, בלי שומר מצעדי,  
אוליכה את מפי בדרך לאפי,  
אשגיח בעיני על כל אשר אתי,  
אסדר עניני פרוחי, פלבבי,  
אאחו בארץ, אבונן את נוי,  
אז פחד לא תדע עוד נפשי, לא אירא,  
אז אבוא, אח נחמד, אליך שעירתי! — יעקב קבלן.



## עולם הסדר יבנה.

השקפה היסטורית

טאת

ד"ר ש. ברנפלד.

עוד לא באו החוקרים לידי הסכם בשאלה: מה הוא יסוד החברה האנושית? להשאלה הזאת יש שיטה מוסרית לכוננית ועל פי פירוניה תפטר גם שאלת המוסר הצבורי, כלומר שאלת השיטה המוסרית בנוגע ליחוס בני אדם זה לזה בתור אישי הקבוץ המדיני. בימים האחרונים עמלו וטרחו חובבי אדם להעמיד את יסוד הקבוץ המדיני והחברה האנושית על התקשרות צבורית, כלומר, כי באו בני אדם לידי הסכם, באיזה אופן יהיה הקבוץ המדיני נהוג, וכל אישי החברה קיימו וקבלו עליהם חוקים ומשפטים ידועים, אשר עליהם העולם החברתי עומד. ברצונם ובלי אונס והרו אישי החברה על קצת זכויותיהם האנושיות, למען תתקיים החברה בכלל. או כי נשתמש בציור אחר: דומה הקבוץ המדיני לאוצר של שותפות, אשר כל אחד ואחד נתן בו את חלקו, למען יהנו כלם מן האוצר הזה. החברה האנושית מהנה את הפרטים, וכדי שתתקיים נותן כל פרט ופרט מה מזכויותיו הפרטיות. ואם נראה לפעמים עושק רש וגזל משפט במדינה, כי נהעוהו הדינים ונתקלקלו המעשים — זהו פחית מוסרית של החברה, אשר מונחת היא במבע האדם וביחוסו לחברו. על כל פנים אין להמנהגים המקולקלים שום יסוד מוסרי.

ואולם הטבעיים — בנגוד להפלוסופים המוסריים — בארו את אופן התהוות החברה האנושית בדרך אחרת. לא מאליהם וברצונם עמדו בני אדם ויסרו להם חברה מדינית, אלא כי התפתחה על פי התפתחות הקולטורה האנושית בכלל. המוסר הראשון של קבוץ מדיני היה באמצעות האלמות והתקיפות, היינו, כי אדם גדול בערמה ובגבורה כבש את בני אדם להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו. ולפי זה ראשית חבור בני אדם לקבוץ מדיני וקשר חברתי היא יחוס העברות אל המרות. ורק ברבות הימים קמו העבדים לפרוק מעליהם העול הקשה ולאט לאט התרחבו זכויותיהם ונוסדה החברה המדינית על בסיס הצדק ושווי הזכויות. נראים הדברים — על פי הסתכלות היסטורית — כי השקפת המבעיים היא נכוחה ומתאמת עם המציאות והחקירה האמתית. ואולם אם גם נסכים להשקפה זו, עדיין לא ננעלו שערי הישועים והתרועים, להעמיד את החברה האנושית בימינו על בסיס מוסרי. קצת החוקרים אברו, כי איך שהיה הדבר בימים הראשונים, הנה אם נאמר, כי ראשית החברה האנושית היא הכבישה והאלמות, הרי אתה מודה, כי יסודה הוא רק בכח ובגבורה. נמצא, אם בזמן מן הזמנים נברו הנכבשים והנכנעים והסירו מעל צוארם את העול הקשה — הצדק אתם. פריקת העול אינה לכל הפחות יותר קשה ופחותה מן הכבוש והתקיפות. אדרבה, הלוכד היא חומס את חברו, והפורק עול הוא מציל את נפשו.

ואולם מצד השני יודע התקיף והאלים, כי אין מטשלתו נכונה בידו, ובכל יום ויום יכולים עבדיו המרים למשמעתו למרוד בו. לכן נאמר. כי התקיף יותר על קצת מוכיותיו, אשר רכש לו באמצעות התקיפות והכבוש, למוכת עבדיו, ועל פי התקשרות חדשה, שהיא המו"ט בין שני הצדדים. הם מיסדים חברה אנושית צודקת וישרה בהנאים נאותים לשניהם. ולפיכך, אם גם ראשית יסוד הקבוץ המדיני היתה בתקיפות ואלמות מצד אחד, הגה על פי התפתחותו הקולטורית יהיה למוסד מוסרי על בסיס הצדק והיושר.

כל זה הוא, כמובן, רק הקירה למודית-פלוסופית. החיים אינם מסכימים לעולם אל השיטה הלמודית, יען כי האחרונה היא פרי היקשי ההגיון, בעוד כי בני אדם הם עצמים חיים ומתנועעים ע"פ הכונת נפשם, אשר התנגד פעמים אין מספר אל ההגיון. בכלל נדבר אמנם על דבר הקבוץ המדיני, כאלו היה עצם בפני עצמו, כאדם בעל איברים שונים. ואולם בעוד כי באדם יתקבצו ויהכוונו כל הפרטים אל אורניסמוס מוצק, הנה הקבוץ של החברה המדינית הוא רק חיצוני על פי קשר מלאכותי. איך שיהיה, בכל מדינה קולטורית נמצאו בכל הזמנים אנשים או כתות שונות, אשר החברה המדינית לא הפיקה רצון מהם ויאמרו לפרוק עלה מעל צוארם. כבר בימים הראשונים עמדו קצת מדיניים על ההמצאה הזאת, להשוות את אישי החברה המדינית אל איברי האדם. נודע הוא המשל ששמו בפי מנינות אנריפא, אשר פיים את הכתות הפחותות ברומא, למען לא יקנאו בכת המושלת. האיברים קנאו בקיבה, אשר היא נוונה ואינה עושה, ויאמרו לבלי להאכילה עוד. ואולם כאשר נחלשה הקיבה נחלשו גם יתר האיברים עמה. המשל הזה הוא בודאי מתאים אל המציאות, כי באמת קשורים כל איברי החברה זה בזה, וכאשר ילקה האחד תלקה כל החברה. ואולם עם כל זה ימצאו תמיד אנשים, אשר ילחמו על דבר מצבם החברתי, וכאשר אמרו בזמן המרידה הגדולה בפרנצ'יא: אם כן הוא. כי החברה המדינית צריכה לגדולים וגם לקטנים נשמעים להם, טוב הדבר — אבל נחליף השיטה! תהיו אתם עבדיו הנשמעים ואנו המושלים!

שווי נמור בכל אישי החברה אי אפשר — זהו מיסכם לכל השופטים נכוחה. כי גם הצבע הכדילה בין בני אדם בכחותיהם החמריים והמוסריים, ביפי פניהם ובכשרון רוחם. אחרי מעשה הטבע אין כלום. הוקר אחד נשפט פעם אחת עם אשה חכמה על דבר זכויות האשה בחיים החברתיים ובחיי המשפחה, ולפי דעת האשה צריכות הזכויות להיות שוות באיש ובאשה בלי שום הבדל. על זה ענה החוקר: אמנם כן הרבר, אני מסכים לשיטתך עד כמה שאפשר זה. ואולם בנוגע לזכויות האשה בחיי המשפחה לא תקום ולא תהיה עצתך, אלא אם נוכל להנהיג, כי בפעם אחת תלד האשה, ובפעם השנייה ילד האיש — אז לא יהיה יתרון לאיש על האשה כלום.

לאדם חוקר ומבין ברור הרבר, כי אי אפשר להמציא חברה מדינית טובה וישרה לחלוטין. אלא לכל היותר תהיה טובה וישרה לערך, היינו יש לתקן כמה מנרעותיה ולהרבות בכל האפשר את מעלותיה ויתרונותיה. אי אפשר ליסד חברה מדינית שלא תהיה בה מנרעת כל עיקר, שלא ישמע בה עיל ועוות הרין, אלא אפשר להמעיט זה, אם יהנו בני אדם לבם לתכלית זו. כן ידע כל אדם חוקר ומבין, כי מצב ישר, אשר יתקנו ברוב עמל ומורח אחרי פולטים עצום, לא ישרא בתיקונו לאורך ימים. מה שהוא טוב וישר, הוא רק נאות לזמנו, ובהשנות המאורעות והענינים ישתנו גם אופני החברה המדינית, באופן כי מאד צדקו דברי הפייטן גיטה, אשר שם בפי מפ'יסמו (פויסס א, א): חוקים ומשפטים ימשנו מרור לרור כמחלה עולמית...". אנו מוצאים תמיד, כי כת של בני אדם ינינו על

המנהגים התיים, אחרי אשר התאימו את תנאי הייהם והנאתם הפרטית עם המנהגים האלה, בעוד כי כת שניה נלחמת נגדם, יען כי לפי דעתם המנהגים האלה רק להותם הם. בכל דור ודור קמו בני אנשים לשנות את פני הקבוץ המדיני. החפץ הזה היה לפעמים פרי התרגשות מוסרית, כי קצה נפש קצת אנשים ישרים לראות בעמל אחיהם, או כי היה פרי התנכרות של כת הנכנעים, אשר אמרו להיטיב מצבם. התנועה הזאת הביאה כמה הצעות, במה להיטיב מצב החברה, באופן כי כל חבריה ואישיה יהנו ממנה בשוב, גם תהיה כלה צדק ומישרים בלי עול וחמס לשום אדם. את ההצעות האלה נקרא לפעמים בשם „אומפיות“, כלומר הצעות קיצוניות במדה מרובה, אשר לעולם לא יצאו לפעולה, מפני שמתנגדות הן לטבע האדם הפרטי ולטבע הקבוץ המדיני. ואולם לא תמיד היו ההצעות האלה רק אומפיות בעלמא, אלא לרוב הנבילו הנלחמים את הביעותיהם בחוג ידוע ודרשו תקונים ידועים ומוגבלים. בכל תנועה כזאת הורה תמיד הנסיון: הפשת מרובה לא הפשת, הפשת מועט הפשת.

האומפיות הן פרי כחשבת האדם המוסרי, אינר ברוחו יכרא לו קבוץ מדיני על יסוד „חסד שבחסד“. אם גם נדע, כי אי אפשר להעמיד החברה האנושית על יסוד כזה, הנה ימשך לבנו אחרי האומפוא משני טעמים. לפעמים נמצא בה כח פיוטי נפלא מאד, או השקפה מוסרית נעלה ונפלאה; ולפעמים נמצא בכלל העצות השינויות המפוריות על המדה גם מספר הצעות טובות וישרות, אשר אפשר לקבלן כלן או מקצתן. ובכלל נוכל להחליט, כי אין אומפוא, אשר לא נמצא בה קורטוב של רעיון חשוב שאפשר להוציאהו לפעולות, ולא זו בלבד, אלא שהרבה מן „החלומות“ האלה נתקיימו בזמן מאוחר. בעל האומפוא הוא בבחינת נביא ציפה לפני ולעתים רחוקות. החלום יבא ברוב ענין ואין בר בלי הבן, ואולם ברבות הימים יעמדו על התוכן המוסרי של החלום הזה ומקצתו יהיה ויקום. מה שנחשב בימיו ל„אולת ורעות רוח“ יהיה בימים הבאים לדבר ממשי ועצה טובה. דוגמאות מזה יש לנו לכביר בספורי ההיסטוריא.

בכל ההצעות האלה — אשר כאמור אפשר למצוא בהן תועלת מאיזה צד — נראה שהי שיטות שונות. ההבדל הוא על פי השקפת בני אדם לקיים סזות החברה האנושית וטבע האדם. בעלי ההשקפה האופטימיסטית חושבים, כי אפשר להעמיד את החברה האנושית על יסוד החסד והיושר. בני אדם טובים הם מטבעם, אלא שההגל הרע והחוקים הרעים מטמטמו את לבם ותרעו את מעשיהם. עלינו להשיב את האדם למצבו הטבעי. להסיר מעל ידיו את כבלי החנוך הרע, ואז מאליו יעמוד על קלקול מעשיו ויתחרט עליהם. ואם נבוא לידי כך, כי כל בני אדם ישובו מן העול ומן החמס אשר בידם, אז יעמדו ליסוד להם חברה מדינית על צד השלמות, באופן כי לא יהיה בה עושק רש וגזל משפט, וכל אדם יהיה בשלום ובשלוח אין פריץ ואין צוחה. המחוקים בשיטה זו המציאו אומפוא של חסד שבחסד. החברה האנושית תוסד ותכונן ביושר ובמשפט, באהבה וחמלה. בני אדם לא ישאפו לששול אדם באדם לרע לו. המושלים יהיו המנהיגים הישרים, אשר העם יעמיד על עצמו בידעו את טוב טעמם ויושר לבם וחכמתם; המנהיגים יקבלו את השלטן לא לטען התנאות על הצבור, אלא יען כי כן חובתם היא, להגות לבני אדם מחכמתם, אשר הננם אלהים. כל אדם ישמור את החוקים והמישפטים ברצונו אין אונס, ורק אדם נלקח בנפשו, אפשר שיחמא מפני שעברה עליו שטות. ואולם החברה האנושית לא התנהג עמו במדת הדין. אלא במדת הרחמים. אדם הולה בנפשו ראוי לחמול עליו ולשקוד על רפואתו. לכל היותר — בראותנו, כי אי אפשר לתקן את האיש הזה — נשגיח עליו כעל אדם מטורף



בדעתו, לבלי ילך ויזיק. ואולם אין מן הצורך להוכיח. כי בכלל ימעמו הפושעים והמורדים, שהרי רוב החומאים עוברים על החוקים טרוע חנוכם. או מפני רישם ומחסורם, או מפני שהתאכזרו אחרים עליהם. כל זה לא יהיה, כאשר תתנהג החברה האנושית כשורה.

וכנגד כת האוטופיסטים האלה יש כת אחרת, היינו אנשים אשר יאמינו גם הם באפשרות חברה אנושית שלמה מכל צד, אלא זה לא יתהוו באמצעות מדת היושר שבבני אדם, אלא באמצעות הכח והתקיפות. כסבורים האוטופיסטים האלה, כי ימים יבואו ויעמדו בני אדם בתחלה על סהות החברה האנושית השלמה; לכל הפחות יכירו הרוב, כי רק בחברה כזאת יגדל האושר האנושי. אז ישתדלו לסדר את הקבוץ המדיני על פי ההוכיח הטובים האלה, ואם יסרב המועט לקבל עליו את החוקים הטובים והישרים כופין אותו על כך. אין בין החברה האנושית לעתיד לבוא ובין זו של ימינו אלה אלא שני הסדר. כי אמנם האוטופיסטים האלה מודים, כי בלי כפיה ואונם לא יתקנו את החברה האנושית, אבל מוענים הם, כי לכל הפחות תהיה הכפיה הזאת לטובת המין האנושי ולהתקדמותו, למען תקן את הקבוץ המדיני על יסוד היושר והמשפט. ולא עוד, אלא אם תחלתו באונם סופו ברצון. החברה המדינית המתוקנת תשקוד בדבר לחנך את אישי החברה באופן כזה, כי ברבות הימים יעמדו כלם על הכרת הטוב והישר הנמצא במנהגים החרשים.

כמדומה לנו, כי ההשקפה השניה היא טבעית יותר וקרובה להשמע — ובאמת נעשו כבר נסיונות על פיה — ואולם על פי המסקנא נמצאה סכנה טרובה בה. האופטימיסטים ממיין הראשון יציעו הצעות טובות וידברו על לב בני דורם לשמוע אל עצתם למען ייטב להם. הם טקיים, כי דבריהם יעשו פרי ויתקבלו ברבות הימים. ואם גם מצדנו לא נאמין באפשרות סדר מדיני כזה, הנה כודאי לא יפסידו האופטימיסטים. אין שום הפסד יוצא מזה, אם חולמים הם, כי אפשר הוא ליסד חברה על בסיס רוח נדיבה שבאדם, וגם אפשר הוא, כי קצת דבריהם הטובים ימצאו אוין קשבת. ובכלל המטיף למוסר ויראת היושר לא הפסיד מעולם. לא כן בני הכת השניה, האומרים, כי זכין לאדם שלא בטובתו ולכן הרשות בידם לבוא בכח כפיה ואונם על בני דורם, כדי לתקן החברה האנושית על פי השקפתם. אנשים כאלה הם לפעמים מסוכנים מאד למין האנושי, וכבר אמר בנימין קונסטנס: אין שום עריצות יבועולם, אשר גרמה נזק כל כך כמו אשר באה בשם אהבת האדם — לתקן העולם.

ואולם יש גם כת שלישית של אוטופיסטים והם המשובחים שבכלם: האנשים היודעים לצרף מחשבה טובה עם מעשים רצויים. אנשים חושבים נכונה ומתונים במעשיהם. עיקר שיטתם היא: כפיה היא כפיה ויש בה הרבה מן האכזריות. אמנם אפשר לסדר מדיני בלי כפיה, אבל ראוי למעט בה בכל האפשר. העיקר הוא החנוך הלאומי הטוב, להרבות דעה והשכל בבני אדם. ואולם במדה מצומצמת אפשר להקבוץ המדיני לבוא בכח תקפו על אישי החברה, כי יקבלו עליהם את החוקים הטובים. — אמנם קשה מאד להציב בזה גבולות, לסמן הנקודה, היכן הוא הגבול בין הכפיה המתרת ובין הכפיה האסורה. עד כמה זכין לאדם שלא בטובתו, ואולם בהתפתחות ההיסטוריא יש לנו דוגמאות חשובות ממין ההשתדלות הזאת, וגם בימינו עמדו על חשיבותה והחלו לתקן עולם על פיה. — ראשית ההשתדלות המוסרית הזאת היא היהדות. באמרי, כי היהדות היא ראשית ההשתדלות המוסרית לתקן עולם בממשלת היושר והמשפט באמצעות חוקים טובים ומשפטים צדיקים והשפעת הלמודים המוסריים כאחד,

כוונתי אל הלמדנים הסוציאליים הנמצאים בתורת משה, אשר קדומה היא לנמוסי היונים ובפרט לשיטה הכריזמטית של אפלטון, אשר יסד נמוס מדיני על פי הלך רוחו. השיטה הכריזמטית הסוציאליה הנמצאה בתורת משה אינה שיטה מכוונת ומוקפת מכל צדדיה, אלא נמצא בה כמה הצעות שונות לתכלית הכוונת. ואם נצרפן בכור הבחינה על פי היקשי ההגיון, אפשר כי יצא לנו היותן מן הנכונות, כלומר כי אי אפשר ליסד קבוץ מדיני על בסיס חוקים מדיניים כאלה, או כי סותרים הם זה לזה בתכליתן. סבת הדבר הזה מונחת בעיקרה באיפן התהוות הנמוס המדיני הזה, "כי התורה מנלות מנלות נתנה", וסתירה הפרשיות זו לנו יסודה בשנוי המקום והזמן של לידתו. רק בזמן מאוחר, כאשר היתה התורה לנמוס מדיני ודתי ובישראל הנהיגו לעשות הכל "ככתוב", עמדו חכמים ודרשו, כדי לישב את הסתירות האלה, כי כן טבע הדבר כחייב. ואולם אנו אין לנו אלא החקירה המדעית וההיסטורית בלבד. על פיה יצא לנו, כי כמה הצעות סוציאליות נאמרו בזמנים שונים, וגם לא במקום אחד נולדו כלן. ידוע לנו, כי בזמן בית ראשון לא הצליח עם ישראל ליסד לו מרכז מדיני, אשר "אליו יקרה עמים", כי כל שבטי ישראל יסורו למשמעתו, אלא אחרי פולמוס ארוך נחלקה האומה לשתיים. התפתחות היהדות בממלכת אפרים היתה שונה מזו של ממלכת יהודה. בכתבי הקדש הקדומים נכנסו הרשמים הספרותיים של שני בתי ישראל, וברובם קשה לנו בעת להפריד ביניהם. איך שיהיה, הנה הסתירות הנמצאות לפעמים בתורה בין ההצעות הסוציאליות השונות יובנו לנו באופן כזה לכדי.

בכל מקום שנמצא נמוס מדיני, אשר תכליתו היא לתקן עולם ולפיים את הכתות השונות של העם, הנה אין ספק לנו, כי קדם פולמוס מדיני ארוך להנמוס הזה, אשר המציהו היא פשרה בין הכתות הסוציאליות, או כי נכרה האחת וקבעה את הנמוס הכריזמטי על פי הנאות לה. באיזה אופן נתהווה השנוי המדיני בין הכתות הסוציאליות השונות יסופר לנו בתולדות העמים. לרוב היו כתי אבות (פפריציער) מושלים והזמן רב סר למשמעתם. ההבון הזה אפשר שהיה בזמן מן הזמנים שבט נכבש ונכנע, באופן כי עבודתו המדינית היתה היסטורית, או כי ההפתחו העניינים כן על פי המאורעות הסוציאליים, כי הצליח לכמה בתי אבות לעשות עושר, ובסבת עשרם המרובה משלו ביהר פנות העם, או כי עלו איוו משפחות לגדולה בכח הנכום המדיני. איך שיהיה, כאשר חשו יתר פנות העם את לחץ הכושלים בהם קמה מלחמה ביניהם--לישר את ההדורים, לכמל את הזכויות המיוחדות של בתי אבות המיוחדים. ברשימות ההיסטוריות של ישראל לא נמצא זכר לפולמוס סוציאלי כזה, ואפילו אם נאמר, אפשר כי לא נמסרו לנו פרטי המאורעות כהיותם, הנה סוף סוף נפלא הדבר לראות, כי נשנו חוקים סוציאליים לגדור גדר בעד העריצות הסוציאליה, מבלי כי נאמר לנו אף רמז קל, על מה באו החוקים האלה, ואיוו מאורעות חייבו אותם.

נראים הרברים, כי החוקים הסוציאליים האלה באמירתם היו רק הצעות יחידים, אשר לא נתקבלו באומה בתור נמוס מדיני. אין להחליט, כי כל החוקים האלה המצאו יחידים בדמיונם, אלא קרוב הדבר, כי בזמן קדום היו נוהגים באחד השבטים מישראל, בעת שעמד עוד במצבו הקולטורי הקדום, טרם שהתפתח בחייו המדיניים, ואחרי כן במלו. ואולם זכרם נשאר בעם, ויחידיו כנילה, אשר שאר רוח להם, השתוקקו לקבעם שנית בתור נמוס מדיני מאושר ומקויים ממעם החברה המדינית. קצת החוקים הסוציאליים האלה היו פרי השתדלות רבים מן האומה בממלכת אפרים. לפי דעתי מקור כל האותרות

והחקים שנאמרו למוכת שווי-הזכויות כא זרח כגד הוא באפרים, אשר שם נשאר שרידים רבים של עמי כנען, שנבלעו באיברי האומה הישראלית. כמה רשימות היסטוריות מסיחות לנו, כי ילידי הארץ היו הרוב, אלא שנכנעו לפני הלוכדים מבני ישראל. זה היה ביחוד בממלכת הצפון, וממנם זה היתה תמיד שגאה כבושה בין אפרים ויהודה. בעם ישראל היו שני גוונים שונים; אשר על פי כמה מאורעות היסטוריים נפגשו זה בזה וגם נהערבו ביניהם להיותם עם אחד, אבל כקור ההבדל בגזעם לא נמחה מעולם לגמרי והיה סבה לקנאת שני העמים זה בזה. עד כי גבר האחד ודחה את השני מהסתפח בנחלת ישראל. איזה שבטים שמיים יצאו מארץ מצרים (על פי מסורת אבות שהיתה בידם) ובאו דרך המדבר הגדול לפלשתינא, ואולם בזמן אחר באו שבטים שמיים מקדם ומצפון — כמש מעבר השני — ונשתקעו גם כן בארץ. השבטים האלה נתאחדו בכלל לקילטורא לאומית אחת, אבל תמיד שררה איבה והתרחות ביניהם, ובכמה פרטים נבדלו זה מזה.

אין אנו יודעים, מי מהשבטים השמיים האלה הביא את החוקים הסוציאליים האמורים בתורה. אבל איך שיהיה, בזמן בית ראשון לא נקבעו בתור חוקים, ובזמן בית שני נקבעו רק מקצתם, באופן כי אין לנו מופת נאמן, אם אפשר לחברה סדינית להתנהג על פי חוקים סוציאליים כאלה. ההמצית המוסרית שבחוקים האלה עומדת למעלה מכל ספק, ואולם אפשרות קיומם לא נתאמתה עוד, ולפי מה שיוזן לנו ע"פ מרת "מה מצינו" עלינו להחליט, כי הקדישו את זמנם בכמה אלפים שנים.

היסוד של הנמוס הסוציאלי הזה הוא: שווי כל אישי החברה לכל חוק ומשפט. כבר בה נמצא התקרבות עצומה, ואפילו אם נודה, כי חלק גדול של החוק המוסרי הזה לא נתקיים בפועל, הנה הכרוז בעצמו: ושפמתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, היה בזמנו נפלא מאד. מפי הרשימות ההיסטוריות אנו למדים, כי הבדל סוציאלי בין הבתות השונות של עם ישראל לא היה נוהג על פי החוק, אלא כי על פי ההפתחות העניינים עליו כמה בתי אבות לגדולה על ידי עשרם, וכאוב לעשרם משלו באחיהם העניים. גם הגרים היו בכלל נכנעים לפני האזרחים — וזה היה מונח במבוע הענין. הנמוס הישראלי הוציע לפי זה להגביל כח העשירים ולבטל כמשלתם על אדוניהם העניים כפי האפשר. אנו רואים כבר בזה סימני הכרה נאמנה והבחנה ישרה במבוע העניינים, כי לא בא הנמוס הזה לבטל את הקניין הפרטי כל עיקר ולהנהיג סדר שהוף הקניינים בארץ — שהרי אין מעצור לאומפויז להגיע אל הקצה האחרון בכל דבר — אלא להחליש את כח הקניין הפרטי, ולהסיר ככל האפשר את חכרונותיו היותר גרוצים.

"כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" — זהו יסוד קיים בנמוס הסוציאלי הזה. כל ההשתדלות היא רק להמעיט את העניות ועוד יותר לבטל את הולדותיה הנוראות. על פי הנמוס הישראלי היה הרבר טובן כאליו, כי בכור יורש פי שנים, והאזהרה באה רק לבטל כח האב, לעשות באחיותו כרצונו ולבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. הגבלת כח האדם, לעשות ברכושו וקניינו כרצונו, למוכת הקבוץ המדיני נוהגת רק בעמים שבאו כבר למדרגה חשוכה בהתפתחותם הקולטורית. ואולם המנהג, להנחיל לבן הבכור פי שנים, יצר מצד אחד כת של מיוחסים, וזו היא כת של בתי אבות; ואולם מצד השני לא הספיקו מלעצור בעד פזור הנחלאות לפרורים קמנים. אלו היה נוהג החוק, כי הבן הבכור יורש נחלת אביו כלה — חוק שהיה קבוע בכמה עמים קולטוריים ועודו נוהג במקצת — היה הרבר מגיע לירי כך, כי איזו בתי אבות היו מחזיקים בעשרם ולהם לברם נהנה הארץ, והשאר היו עניים חסרי נחלה. אי-שווי בין הכרות הסוציאליות היה הולך

ומתגבר בימי דורות אחרים. ומעבר השני היה מניע פזור הרכוש למדרגה גדולה, אלו היו כל האחים והאחיות שוים לנהלה. הנמוס הישראלי בחר בדרך הממוצע. ואמנם לא נרע, אם כן היו נוהגים בזמן בית ראשון, אבל בזמן בית שני נהגו על פי הכתוב בתורה משה. ותוצאות המנהגים האלה אנו רואים בזה, כי בתקופה האחרונה כרם נחרב הבית ובמל הקבוץ המדיני של ישראל אכלה הרב מלחמת אחים בהם, יען כי נלחמו הכתות המדיניות זו בזו — ובפרט בארץ יהודה, אשר שם הגיע ריב הרעות לשעור עצום. ואולם פולמוס כוציאלי אין אתה מוצא בישראל עד סוף ימי הבית. ובכלל אנו מוצאים, כי אף אם נתרדלו המדינות על ידי עריצות הרומאים, אשר חכמו ועשקו בלי חוק וגבול, היה עם ישראל בימי הפולמוס של מימוס במצב כוציאלי רצוי מאד. הן אמנם יש לתלות הדבר בטבע הארץ הפוריה ובחריצות ידי יושביה, אבל סוף סוף גם החוקים המובנים עשו הרבה. בסוף ימי בית שני היה המצב הכוציאלי באופן חשוב מאד, ותהי זאת לנו לדעה. כי בכל המלחמה הקשה הזאת לא התערב כלום ממלחמה כוציאלית הנהוגה תמיד בשעת חירום כזאת. ועלינו לדעת, כי המצב ההגון הזה לא בא בסבת המסחר וחרושת המעשה, כי עד סוף ימי בית שני היה עם ישראל עובד את אדמתו, והמסחר היה נוהג בו רק מעט (יוסף בן מתתיהו הכהן בחבורו נגד אפיין א' י"ו).

עיקר חשוב בנימוס הכוציאלי של ישראל היה ענין שמיטה (שמיטה כספים, אבל שמיטת קרקעות אין לה שייכות עם הקון העולם בטקצוע המדיני) ויובל (שיבת הנחלאות לבעליהן הראשונים). בנוגע לשמיטה כספים נראה, כי לא בא זכרונה בנימוס המדיני הקדום (שמות כ"ב, כ"ד; כ"ג, י"א; ויקרא כ"ה) אלא בהמאחר נאמר: „מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמום כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה ליהוה. אין בצווי זה רמז לאזהרה, כי בשנת השמיטה היו נמחים החובות לגמרי, אלא נראה הדבר, כי בשנה השביעית לא היו גובים את החוב, אלא קבעו מותרים. ומעם הדבר מובן בנקל. בהיות, כי בשנה השביעית לא זרעו ולא קצרו היה קשה להלוה לשלם את נשיו, ולכן היה המנהג, כי בשנה זו לא יגשו את החוב בכח כ"ד. ואמנם עלינו לדעת, כי שמיטה לא היתה נוהגת בזמן בית ראשון. לא שמיטת קרקעות ולא שמיטת כספים, כאשר תספר התורה בעצמה (ויקרא כ"ו, ל"ד—ל"ה). ובזמן בית שני היתה שמיטת כספים נוהגת, אבל לפי הנראה לא במובן השגור אצלנו, אלא במובן מותרים, וגם זה בטלו אחר כן על ידי הפרוובול. התקנה היתה, כי היו גובין החוב בכל זמן שרצה בע"ח, אפילו בשנת השמיטה, למען לא ינעלו דלת בפני לוי. ובדבר היובל אין ספק כי לא היה נוהג לא בזמן בית ראשון ולא בזמן בית שני. בזמן בית ראשון לא היה בכלל תוקף גדול להתורה, ורובה לא היתה ניהגת בישראל. ואולם בזמן בית שני כאשר כבר הנהיגו את החיים המדיניים והאנושים על פי הכתוב, היו מוכרחים לבטל את היובל, מפני שאין חוק כזה תופש לו מקום בחברה מדינית. וכדי לישוב את הדבר הזה דרשו, כי אין יובל נוהג, אלא בזמן שכל שבמי ישראל שרויים על אדמתם, ובזמן בית שני הלא לא חזרו עשרת השבטים. עם כל תוקף הדת בזמן בית שני אנו רואים, כי החיים תקפו עליה, ודבר שלא היה לו מקום בחיים בטל סאליו.

ואולם אם גם היה יובל נוהג, אין ספק לנו, כי היו מהאימים אותו עם המציאות וסדרי החיים. הדבר היה נעשה ברבות הימים כעין הערמה. שהיו קונים את השרה לצמיחות, אלא בכל שנת היובל היו נוהג הקונה אינה מטבע לבעליו הראשונים כאלו יקנה מחדש עד שנת היובל. חכירה" כזו, שהיא חכירה עולמית, נוהגת במקומות שונים. על כל

פנים אין להאמין. כי היה החוק הזה כונע את גדול הקנין והתרכוותו אל נקודה אחת. כמה שלחיים לחיים החברתיים לעקור חוק כזה אם איננו מתאים עם המצב הסוציאלי של העם. ולעומת זה אנו רואים, כי גם בלי יובל לא נתפתחו הענינים באופן כזה בישראל, כי יתגדלו האחויות ויתקבצו לידי כתי כספר, וכנגדם יהיה המון גדול בלי נחלת שדה. עיבדים בתור שכירי יום. אמנם היו גם כאלה בישראל, אבל לא במספר עצום כל כך עד עיהיו כעין סכת מדינה ויגרמו הפסד להקבוץ הסוציאלי.

כאמור. היתה הכלית הנמוס הזה להמעים בכל האפשר את מספר העניים ולצמצם זה כמות הפרולטריום, אשר אין לו קנין ורכוש אף כל שהוא, אבל לא אמרה מעולם להעמיד את החברה האנושית על יסוד שתוף הקנינים או לסדר את עניניה באופן כי ישתוו כל אישיה בחלוקת הנכסים. שתוף הקנינים מתנגד להתפתחות הקולטורא — על כל פנים לפי השקפתנו אנו וטבע חנוכנו — ושווי גמור בחלוקת הנכסים אי אפשר, אלא אם נעשה החלוקה בכל דור ודור. כל זה הוא אטופיא ואיננו נופל בגדר נמוס מדיני למעשה. ואולם הכלית הנמוס המדיני בישראל היתה: להקל בכל האפשר עול העניות. להמתיק בכל האפשר את מרירותה היתרה, לקרב את הכתות הסוציאליות זו לזו. שלא יחא נודג בנייהן הפירוד באופן מבהיל כזה, אשר נראו בין יתר עמי הקדם, עד ששכחו, כי בני עם אחד הם.

להכלית זו הם כל החוקים הישרים והצדיקים, אשר נקבעו בהורת משה. הם יודעים למדי ואין סן הצורך לפורטם ולרכזו על חשיבותם ותועלם המוסרית והמדינית. ואולם על דבר אחד חייבים אנו לרמוז תמיד: החוקים האלה לא היו כלל באפשרות. אלמלא נקבע רעיון מוסרי אחד בלב האומה הישראלית, חשיבות העבודה. אנו לפי השקפתנו כוצאים כזה התקדמות מוסרית במדה שאין למעלה מבנה, ואולם אבותינו לא על השיטות הלג דינת חיו, אלא על פי רגש מוסרי טבעי הודו בחשיבות העבודה. ואמנם יודעים אנו, כי בזמן בית ראשון לא נתקבלו החוקים האלה, כי קשה מאד לשכר בכת אחת את האגו-איסמוס האנושי, ומיום שקם נביא לישראל הוכיחו אנשי הרוח המיד את העם, "על מאכס את תורת יהוה", "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". כמעט שהיה אך למותר להזכיר כל זה, אלמלא במלו בימים האחרונים בספרותנו כל חוקי ההגיון ונתרבו בנו. האומרים לרע טוב ולטוב רע. אלה העריצים, אשר אכלו את העניים והרלים בכל פה היו לאנשים רמי המעלה, גבורים ואנשי חיל. "בני עליון"; והנביאים אשר שמו נפשם בכפם לריב ריב הנדכאים היו לעוכרי האומה וחדלי אנשים. המלך העריץ. אם רצח למען יירש — וזה לא עשה בעז וגבורה אלא בערמה נבזה ובמרמה, ובהכנעו לפני אשתו — נחשב לאדם גדול ותקיף, והנביא אשר הרהיב עזו להתיצב לפניו ולהוכיחו על הנבלה הזאת נחשב לעוכר ישראל.

היהדות, כפי שהתפתחה בזמן בית שני, היתה לנמוס של צדקה וחסד. ברבר הזה היא נפלאה ואין דוגמתה. אין סן הצורך להזכיר, כי בימים הראשונים ההם לא היה נמוס כזה, אשר עשה את מעשה הצדקה לחוק קבוע. אשר השגיח על תקנת העובדים והשכירים, על תקנת העבדים ובני דלת העם, על תקנת הלויים אשר אין ידם משנת לשלם את נשים, העניים שאין להם כלום, האלמנות והיתומים. אם נרטה הנמוס המדיני הזה אל הנמוס המדיני של הריפובליקאות היוניות או אל זה של הרומאים, אשר נוסדו על הרין הקשה, אם נזכיר, כי בימים. שלא היתה עוד היהדות נוהגת בתור נמוס מדיני בישראל, היו רגילים לכבוש את בני הלוה לעבדים מלכים ב' ד' ב', ונחמיה ה' ה'.

הנה אין שעור ליתרון היהדות על הדתות המדיניות האחרות ואין ספק לנו, כי יצרה היהדות תקופה חדשה בקולטורה האנושית. ואולם עד כמה שהיו החוקים טובים וישרים, הנה אין ספק לנו, כי הנמוס המדיני בלבד לא יספיק לעולם, להמתיק את המרירות של הנגוד הסוציאלי. הנה בימינו אלה עמדו על חשיבות החוקים הסוציאליים האלה וברוב המדינות הקולטוריות קובעים כמהם לפי צרך הזמן, ואולם אנו רואים, כי עם התקדמות הקולטורה בפנה זו הלך הנגוד הסוציאלי בין הכתות השונות הלוך ונרול. אל הנמוס המדיני הטוב והישר נוסף בישראל גם הרעיון המוסרי. דק על ידי מהרה המחשבה היתה תועלת מרובה במעשיהם. צדקה בלי חסד אינה בלוס.

נדלג על פרטי הנמוס הנעלה הזה כפי שההפתח אחרי כן בישראל. בכלל נוכל לאמר, כי עוד לא עמדו על חשיבותו המרובה בכל מקצועות החיים. בימים האחרונים עמדו ויסדו בממלכת גרמניא נמוס חדש במקצוע הדינים והמשפטים שבין אדם לחברו. הוא האחרון והחביב שבנמוסים כאלה, ועשרים שנה ויותר עמלו בבנינו ושכלולו, שהרי אמרו לצרף מדת הרחמים למדת הדין, לשקוד על תקנת הקנין הפרטי בכל מה שאפשר, ואולם להשניח גם על טובת הכלל ותקון העולם. הבל — נאמר — כי אין היהדות התלמודית ידועה בעולם למדי, כי הרבה והרבה היו יכולים ללמוד מדיני „שלי ושלך“ בהיהדות, מעת החלה תורה שבע"פ להתפתח עד סיומה בשו"ע „חשן משפט“. כמה וכמה ענינים מועילים היו יכולים להכנס עוד בנמוסי העמים הנאורים, אלמלא היתה היהדות בסבת מאורעות שונים לענין של כותבי פלסטר ומרחיבים פה, אלו נכנסה היהדות לגדר החקירה המדעית.

בעת שהחלה היהדות להשתקע בעם ישראל — אחרי יסוד המעלה בזמן עזרא ונחמיה — היה הנגוד הסוציאלי במדינות היונים בכל תקפו ומרירותו. ברוחניותם התקרבו עוד היונים ועלו מעלה מעלה, ואולם בחייהם המוסריים אנו רואים בימים הבס, כי היו פוחתים והולכים. מוכן מאליו, שאין אנו מודדים את המוסר הצבורי של עם יון על פי ההשקפה המוסרית של עם ישראל, שהרי משפט כזה לא יצדק כל עיקר. ואולם אם גם נביט על המאורעות האלה מהוך השקפת הקולטורה היונית נראה פחתת מוסרית גדולה בתקופת מסשלת פרס. היונים נצטיינו בכשרון גדול מאד, ובמבע היחידות (האינדיווידואליזם) הנפריה נדמו הרבה לעם ישראל. הפירוד נבר מאד בהם והחבור היה קשה להם. מוכן שהגיעו שבמי היונים לידי מעלה חשובה בהתפתחותם הקולטורית אנו רואים בהם מעבר האחד פולמוס נמרץ בנוגע להגמוניא המדינית — דוגמת זה שנמצא גם בתולדות ישראל בזמן בית ראשון — ומעבר השני מלחמה קשה בין הכתות הסוציאליות, מלחמה על אדות ההגמוניא הפנימית בכל חֵבֶר עיר, בכל ריפובליקא ומדינה. ההתפתחות הקולטורית של מדינה יון הסוב המיד על ציר אחד: הפולמוס על דבר הנמוס המדיני ואדות הנגוד הסוציאלי שבין הכתות השונות.

כבר בזה נמצא פחתת מוסרית וגם מדינית בהשקפת הקולטורה היונית, כי בנאותם הלאומית הוציאו את כל איש „נכרי“ מן הכלל. הכל תלוי במול! על היהדות הם סחפאים המיד דברים לא כן, כי היתה לאומית בקצונית מרובה, בעוד שבאמת היתה קוסמופוליטית, כאשר הוכיח הנסיון, כי רק היהדות אחרה אתרי כן — בצורה חדשה —

את כל המין האנושי לקשר קולטורי אחד. עד במה שנאחר זמן סרוד התורה, הנה אי אפשר לכתחילה, כי בזמן שנאמר בישראל: „כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך, לא עלה רעיון קוסמופוליטי כזה על לב יוני, יהיה חכם היותר גדול. נניח, כי גם בישראל לא נתקבל הרעיון המוסרי הזה בכל פנות העם, אבל כי נתפרסם — זה הוא בפני עצמו סימן של התקדמות מוסרית נעלה מאד. ובאמרנו זה לא נשפוט על פי תורת המוסר המקובלת בינינו — כי עליה אפשר לערער ולומר כי רק הסכמית היא. אלא מהשקפת התועלת המדינית. נמוס מדיני הנוסד על בסיס לאומיות נפרזה כזאת אי אפשר לה להשתלם ולהתקדם וסופו להבטל מאליו. ובאמת לא יכלו היונים לעשות חיל, אם כי זכו כי נתפשטה היוניות במדה מרובה בין כל העמים הקולטוריים. עוד בזמן חרבן בית שני, כאשר הגיע הרעיון הקוסמופוליטי לשלמותו, היו היונים קיצוניים ברגש לאמיוהם. בני גאווה לאומית יתרה, אף כי העלילו על היהודים, כי נכשלים הם בזה.

הפולמוס הסוציאלי לא חדל מעולם במדינות יון, וזהו שהכשיל את כחם וקרב את קצם. הכטי לב שביניהם עמדו על הדבר הזה ואמרו לברוא נמוס מדיני שלם ומוביל אל התכלית המכוונת: תקון העולם המדיני. כאשר נראה בישראל, כי אנשי הרוח, הנביאים, השקיעו את נפשם ורוחם בהמצאת חוקים טובים וישרים, אשר רובם היו קרובים להשמע, ואף אלו, אשר רוב הצבור לא היה יכול לעמוד בהם, חשובים הם מצד למודם המוסרי, כן היה הדבר גם בעם יון. אנשים גדולים וחכמים אמרו למצות עויבן הדין, ליסד נמוס מדיני על צד השלמות. ואולם נפלא מאד לראות, כי אם גם עלו הכמי יון על חכמי ישראל בהשכלתם המרובה, הנה בנמוס המדיני מיסודם של הראשונים לא נמצא אותה השלמות המעשית והמוסרית הנראית בנמוס המדיני של ישראל. כשרונם המרובה של היונים לא עמד להם לחקן עולם בצדקה וחסד. ואם יטעון אדם, כי אין ה' הקבוץ המדיני של היהודים כזה של היונים, הגה נשיב על זה, כי אמנם אי אפשר, שישה קבוץ מדיני אחד אל השני בכל פרטיו, ואולם בכלל אמנם נשתוו. נקל לנו לקבוע במחננו, כי קבוץ מדיני גדול מושל בכיפה כזה של הרומאים לא היה יכול להתנהג ע"פ נמוס שזה לזה של היסודות. אבל היונים נדמו הרבה בעניני החברה המדינית לעם ישראל. גם הם נפרדו למדינות קטנות, לקבוצים מדיניים קטנים, אשר התנהגו על פי חוקים מיוחדים לכל מדינה ומדינה, ורק בקושי התאחדו לקבוץ מדיני אחד. כנודע נקל יותר למדינה קטנה להתנהג על פי חוקים שווים לכל נפש, שהרי במדינה קטנה אין החברה המדינית סבוכה כל כך ברוב השאיפות השונות המתנגדות זו לזו, ואין גוונים מרובים לחייה הקולטוריים ולעניניה האיקונומיים.

הנמוסים המדיניים הנוהגים הם המיד פרי הצרכים והמוחשים. על צד האמת רק בהם נמצא את פני האימה בשאיפותיה המבעיות ובהתפתחותה הדרגתית. ואולם זולת הנמוס הנוהג יש לפעמים נמוס אידיאלי, אשר יולד ברוח אדם גדול. נמוס כזה איננו בא להעיד על טבע העם ותכונת רוחו, אלא על ההשקפה המוסרית המושלת בחכמו ואנשי המעשה שבו. בעם יון קם הפלוסוף אפלטון והמציא איטופיא מדינית כזאת, אשר עם היותה דק יליד תרמיון או התגיון עשתה רושם גדול בתולדות המין האנושי, כי חלק גדול של השקפתה נכנס אל החיים הקולטוריים של העמים, ובימי הבינים נחשבה כתורה שלמה.

הנמוס המדיני מיסודו של אפלטון איננו קבוץ מדיני לתועלת האישים בלבד, מפני הקן העולם בהנאה חמרית, אלא עומד הוא על בסיס רעיון מוסרי. תכליתו היא, להוציא

את למודי המוסר, על פי השקפת ההשכלה היוונית, מכח אל הפועל. המכוון בה היא חתקדמות מוסרית של הפרט ושל הכלל. הנמוס המדיני הוא אמצעי לצרף לבות בני אדם ולהביאם לגדר השלמות המוסרית, וברעיון המוסרי הזה נמצא יסוד קיומו. כי אם איננו מוסר מוכרי וגם לא יחנך את הפרטים לשלמות מוסרית סופו להבטל. הדינים יתעונו והמעשים יתקלקלו, והמוסר המדיני יתפרד ויתפורר. ולפי זה בכל החוקים והדינים שבין אדם לחברו אין העיקר התועלת הפרטית, אלא התועלת הכללית, תקון העולם. הפרט במל לגבי הכלל, מפני שהכלל הוא להכלית תועלתו המוסרית. אפלטון יודה אמנם במקום אחר, כי אין זה אופן התהוות הקבוץ המדיני, אלא אדרבה, התברה המדינית נוצרה ונהיתה, יען כי אי אפשר להפרט הנפרד להספיק לעצמו כל צרכיו. האנשים נתאחדו כדי לעשות בקבץ מדיני, מה שלא היה אפשר להיחיד לעשותו. ואולם ההתהוות ההיסטורית של הקבוץ המדיני לחוד והרעיון המוסרי לחוד. אין אנו דנים על זה, איך נתהווה הסדר המדיני, אלא באיזה אופן עליו להתפתח.<sup>1</sup>

המוסר המדיני יתקיים לפי דעה אפלטון. אם יתאים טבעו אל התכלית המכוונת בו. ובהיות כי התכלית של הקבוץ המדיני היא ההתקדמות המוסרית, להגן על המוסר, באופן כי יהיה זה רוח החיה באופניו, הנה יתקיים רק כל זמן אשר ישמור את תכליתו זו. מוסר צבורי נכון יתקיים רק אם יחלקו האזשים בו למושלים ונכנעים, והממשלה תהיה רק בידי אלה הראויים לה. לפי דעתו של אפלטון לא כל בני אדם ראויים והגונים למשול, כי רובם דולכים אחרי שרירות לבם ואחרי תאוהם החמריה, בעוד כי ממשלה הוגנת תהיה רק בידי חכמים כובשים את יצרם. מן הראוי הוא, כי ישלחו חכמים בכסילים, כלומר המועטים על המרובים. גם כה אנשי החיל והגבורים השומרים על המדינה בנבחרתם ובעוז רוחם אינם ראויים לממשלה. כי הנהגה טובה וראויה תהיה רק בידי חכמים. אפלטון חלק את העם לשלש כתות סוציאליות: המושלים והמנהיגים, הגבורים והשומרים, והעם בכללו, אשר אין לו להתערב בממשלה ולא להגין על המדינה, אלא לעבוד ולהספיק מזון לעצמו ולשתי הכתות הראשונות. שהרי אין מן הראוי, כי ישלחו המושלים והמנהיגים או גם הגבורים השומרים יד במלאכה ועבודה; גם טוב שלא יהיה להם חלק ונחלה, כלומר קנין פרטי, שהרי על ידי זה יתרשלו מחובתם להכלל. בהריפובליקא של אפלטון נמצא כבר דמות דיוקנו של „האדם העליון“ המושל, אלא כי אין תקפו בגבורתו, כי אם בחכמתו. האריסטוקרטיא המושלת אינה עוברת בירושה מאב לבן, אלא כל המתקדם בכשרונו ראוי למלוכה. הפחותים בשתי הכתות העליונות ירדו אל הכתה התחתונה. והמעולים בזו יעלו אל הכתות העליונות.

אם נחקור בתמצית המוסרית של החברה המדינית מיסודו של אפלטון הנה נמצא, כי עיקרה עבודת נוראה, מפני שהפרט במל כלו לגבי הכלל. מושג הקבוץ והמדיני, אשר בעיקרו הוא רק ציור שכלי. בולע את כל פרטי החיים היחידים, לא רק את הקנין הפרטי

<sup>1</sup> בשני מאמרים שונים העמיד אפלטון חזון על דבר טבע החברה המדינית. בספרו על דבר הריפובליקא נמצא את הרעיון ההיסטורי, ואולם כמכור היה בעלמו ובכמה מקומות של חכריו האחרים אנו מוצאים את הרעיון המוסרי, וכבר עמד אריסטו על הסתירה הזאת. ואולם כאמת נדקו דברי החוקרים, כי חלק אפלטון בין אופן התהוות הקבוץ המדיני ובין אופן התפתחותו המוסרי וללא כוון חלק עליו אריסטו.



את חירות האישות — זה אפשר לקבל — אלא גם את החירות הרוחנית והמוסרית. עבדות רוחנית קשה מעבדות חמרית. כנודע לא מצא הנמוס המדיני הזה די ספוקו בשתוף הקנינים החמריים בלבד; גם חיי המשפחה במלו לפניו. חבר המינים, זונג האיש אל האשה, אשר עם היותו טבעי ומשותף לכל בעלי החיים, מכיל הוא באדם הקולטורי את כל הרגשות והפעולות הנפשיות. הוא לפי השקפת אפלטון חוק מדיני ולא יותר, אשר תכליתו היא להעמיד וולדות. גם יחוס ההורים לבניהם כמל לגבי הכלל. לא המוליד והיולדת הם בעלי הולד, אלא החברה המדינית. בנמוס המדיני הזה אין שום רגש אנושי. אין שום פעולה נפשית, אין שום תשוקה ושאיפה, אלא הכל הוא הסדר והחוק. אין לפי דעתו שום נגוד ומתירה, שום חיוב ושלילה, אלא הכל הוא חוק קבוע וסדר עומד וקיים. אין יופי ונעימות. אלא תועלת כללית; אין עונג ורוך, אלא חובה. הפיוט והזמרה מביאים לידי פנוק והתרשלות, המרגידיא מביאה לידי התרגשות, הקומדיא לידי חולשה מוסרית, כלי זמר ברובם מפסידים את התועלת הכללית. ציורים ופסלים מותרים רק כמדה שאינם מחמיאים את הרבים. אין ברשות היחיד לכרוא חרשות בעולם הפיוט והזמרה, או לשנות מן המסבע שמבעו החכמים. דבר זה הוא מסור בידי ההנהגה, אשר עליה לעשותו כזהירות יתרה. לעומת האוטופיא של אפלטון, אשר לא נוסדה על המציאות ועל טבע הקבוץ המדיני, העמיד תלמידו אריסטו שיטה מדינית אחרת מע שית. אריסטו לא מרח ועמל להמציא את השיטה המדינית היותר משובחת והיותר מעולה כשהיא לעצמה, אלא זו דקדובה יותר אל האפשר. הוא אומר בפירוש, אחר אשר ברר מהות הסדר המדיני היותר מעולה, כי אין מן הראוי לבחור בו, יען כי בכל דבר טוב ללכת בדרך הממוצע. המובחר הוא שונא המוב"ב. אין ספק, כי בכלל יש יתרון מרובה למושג החיים המדינים מיסודו של אריסטו על זה של אפלטון רבו. כבר בזה נמצא מעלתו היתרה, כי איננו מעמים על הצבור דוב טובה. אשר איננו יכול לקבל. ביסוד הקבוץ המדיני מסכים אריסטו לדעת אפלטון, כי עיקרו היא ההתקדמות וההשתלמות המוסרית. אמנם נראה בני אדם חיים כצותא (מה שהוא לפי דעת אריסטו רגש טבעי באדם), כדי להנות זה מזה ולהושיע זה לזה וגם להגן על החיים והקנין הפרטי, ואולם אין זה תכלית הסדר המדיני, אלא סבתו. אריסטו מרמז בתחלה על זה, כי ממבעו שואף האדם לחיים חברתיים, שהרי צריך הוא להזדוונות כדי להעמיד תולדות. בזה נרטה האדם ליתר בע"ח. ואולם האדם צריך גם לעזרה מוסרית מצד רעהו, ואם איננו צריך לה הוא שואף להיטיב לזולתו. וזה מונח כמבעו. כל זה אי אפשר בלי חיים חברתיים סת מידים, מה שאין כן בבע"ח, אשר זונגם איננו מתמיד. ואולם מעות היא להאמין, כי תכלית הסדר המדיני היא רק בשמירת הקנינים החמריים, שהרי זהו רק חבור בני אדם ולא סדר מדיני. גם אין התכלית בהנאה החמרית, שהרי לפי זה היו עמים שונים מתחברים לקבוץ מדיני אחד. הסדר המדיני הוא קולטור ומוסרי. ראשיתו נמצא בחיי המשפחה, אשר הם מתרחבים והולכים בחיי חקר עיר, ומזה נתרזה הסדר המדיני. הכליתו היא ההתקדמות המוסרית של הפרט, אשר אי אפשר לה ביחידות.

ידידת שימת אריסטו על זו של אפלטון הוא בעיקרו, כי אין הפרט נבלע בהכלל, אלא הוד ומן סמנו. הכלל איננו מוסד בפני עצמו, אשר לצרכו אנו מבטלים את הפרט, אלא הוא גא רק לזכות את הפרט, ולפיכך אין אנו מעמיסים עליו עול ככד בשביל הנמוס המדיני. אריסטו חולק על עיקר חשוב של הנמוס המדיני על פי שימת אפלטון: שתוף הנשים ושתוף הקנינים. על פי הגסיון הוא מוכיח, כי אין שתוף הקנינים מרבה שלום

בעולם כדעת אפלטון, אלא אדרבה הוא מרבה מחלוקת. בכל דבר שנתנו בו נבולות, שלי שלי ושלך שלך", לא תפול כל כך המחלוקת כמו בדבר משותף לרבים. תאמר, שזה בכלל אהבת עצמנו (איגואיזמוס) והקנין הפרטי מרבה את הרגש הזה? אמנם כן הוא, אבל אין הרגש הזה מתנגד להמוסר, שהרי הוא פכעי באדם. תורת המוסר תקפיד רק בדבר, כי לא יביא אותנו הרגש הזה לידי מעשים גורמים הפסד לרענו. כל מה שאיננו נופל כנגד זה אין מן הראוי להבחידו, וגם אין בזה שום תועלת, מלבד היותו מתנגד למכע האנושי ולא יעלה לעולם בדינו.

מובן מאליו, כי ענין שתוף הנשים והחנך של הבנים ממעם הנמוס המדיני איננו עולה יפה. יסוד המשפחה — אשר היא ראשית החיים החברתיים — הוא אהבה. אם אין קשר משפחה אין גם חבר מדיני, כי זה האחרון צריך להיות עשוי חוליות חוליות בלומר שיהיה מתחלק לקבוצים קטנים: המשפחות. בכלל מתנגד אריסטו לדעת אפלטון. כי הקבוץ המדיני צריך שיהיה גוף שלם ובלתי מתפרד, כאשר מתאחדים האיברים בגוף. אין הקבוץ המדיני גוף כזה, אלא חבר של חלקים, ועד כמה שאפשר ראוי להשאיר לחלק, בלומר להמשפחה וגם להפרט. חירות ועמידה ברשות עצמו. הן גם במשפחה אין מן הראוי להגהיג שררה ושלטן כזה, כי ישול אבי המשפחה כרצונו ולא ישיה לא יהיה שום יפוי כח, אלא עד כמה שלא יזיק זה להמשפחה יש להעמיד כל פרט ופרט ברשות עצמו. ואם הדבר כן במשפחה עאכ"ו בחיי החברה, כי כל מה שיגדל הקשר המדיני בכסותו ראוי שימעט באיכותו. אם קשה לאחד עשרה בני אדם לידי רצון אחד ושאיפה אחת, מכ"ש כמה רבבות בני אדם.

עד כאן נכונה שיטת אריסטו. בנוגע ליצירת הסדר המדיני צדק גם כן באמרו, כי אין מן הראוי לסדר נמוס מדיני אחד לכל העמים, שהרי אין המונים שונים בכל עם ועם. כאשר אי אפשר לכל בני אדם לזון את גופם באופן אחד. כן אי אפשר לכל העמים להתנהג בנמוס מדיני אחד. אריסטו כרר בתחלה את מכע כל נמוס מדיני, מעלותיו ומגרעותיו. ובאמת קלע בכל דבריו אל השערה, יען העמידם על יסוד הנסיון ההיסטורי. ואולם באחרונה בא לידי מסקנא, כי אין מן הראוי לבחור בנמוס מדיני אידיאלי ממעם היותו טוב ורצוי בפני עצמו, אלא בנמוס מתאים למכע המין האנושי. הנמוס הממוצע הוא זה של ממשלת המועטים (בעלי הרכוש והמשכילים) על הרבים. תאמר, כי זהו עוות הדין מצד המועטים נגד המרובים? זה אינו, שהרי גם המכע עשה פדות בין בני אדם. רק מעומם הם משכילים ונבונים ויהרם נמשלו לכהמות נדמו. אריסטו מסכים גם לענין העבדות, שהרי יש בה צורך הכלל, בלומר צורך כת המושלת, שהיא רוב בנין הסדר המדיני, אע"פ שאינה רוב מנין. העבדות מותרת לפי דעתו, אלא שראוי לנו להתנהג בחמלה עם העבדים ולזכור תמיד, שהם בכלל אנשים ואינם כשאר בע"ח בלתי מדברים. נמוס מדיני שלם אפשר לפי דעת אריסטו רק בהיונים, שהרי שני ענינים צריכים לו מצד האורחים: עוז והעצמות ושכל. יש עמים גבורים, אבל הם מחוסרי קולמורא; יש עמים קולמוריים, אבל אין להם עוז ואומץ הלב. רק היונים נחנו ממכעם בשתי המעלות האלה: אומץ הלב ולב מבין.

אריסטו העמיד בכל דבר שיטה ממוצעת ולא התקרב אל איזו קיצוניות. ממעם זה נמצא הפסד יותר גדול בשבושיו מאשר נמצא במעיותיו של אפלטון. שיטתו של זה היא אוטופיא ואינה כתקבלת על הלב ומעולם לא זנו בני אדם אחריה, ואולם הסדר המדיני

של אריסמו — המצוין באמת בטוב מעט — נתקבל בעמי הקולטורא עם כל שבועיו ומגרעותיו.

להנמוס המדיני של אפלטון אין נקום במציאות, והפלוכוף בעצמו, אם כי האמין באפשרות מציאותו, הודה כי יקשה מאד להוציאהו לפעולה. ואולם עם כל זה משלו קצת הדעות האלה ממשל רב בעמים הקולטוריים. הרומאים לא קבלו את תורת אפלטון כל עיקר, יען כי לפי טבעם לא נמשכו אחרי הדמיונות וההויה. בנמוסיהם נראה הנמיה אל הקצה השני, אל הזכות של הקנין הפרטי באין מעצור, אל שימת אריסמו. האשה והבנים היו ברשות האב, קנינו הפרטי, לעשות בהם כרצונו, ודבר שאין צריך להאמר. כי העבדים נחשבו בתור רכוש הארון, כבהמתו ושדה אחותו. על יסוד הקנין הפרטי נשתעבר הלוח להמלוה לא רק ברכושו ובכל אשר לו, כי אם גם בנופו. "יקוב הדין את הדר" הוא משפט הרומאים בכל דבר. אמנם יש מעלה יתירה לנמוס הרומאים: הוא הגיוני וברור לכל פרטיו, אבל כלו הוא מרת הדין, בלי חסד ורחמים. בראשיתו נוסד על שלטן אוליגרכיא, כלומר על תוקף בתי אבות מיוחסים. ואולם אם גם הצליח להכתות הסוציאליות הפחותות, להרחיב מעט מעט את זכויותיהן המדיניות — הנגוד בין העשירים והעניים לא במל מעולם. אדרבה. ברבות הימים, כאשר חרלה מעלת היחוס גברה ביותר ממסלת הרכוש. אין אף חוק אחד, אשר הנביל מעט את כח העושר, אלא אדרבה. כל מה שהתפתח עם רומא, כן גבר בו הנגוד העצום בין העשירים והעניים. בתחלה, כאשר עמדו הרומאים עוד על מדרגה פחותה בהשכלתם, היה העבד ילד בית; יחוסו אל אדונו לא היה בחסד מצד זה האחרון, אבל עוד לא גברה העריצות כל כך, כאופן כי יחשב העבד כמו בהמה, ועוד פחות מזה. בימים האחרונים נפסלה צורת האדם הנברא בצלם. נמוס הרומאים הוא התגברות האינאריסמוס האנושי עד הקצה האחרון.

פעולת הנמוס הקשה הוזה היתה, כי בתקיפות האחרונות רבו המלחמות הסוציאליות כרומא ובסבתן נכוסו אשיות החברה המדינית. אמנם נסו כפעם בפעם על פי האונם לתקן את הנמוס המדיני ולהקל מעט את עול החוקים הקשים, ואולם המגרעת נמצאה ביסוד החוקים ובשיטתם. התקון היה לזמן מועט, לכל היותר לימי דור אחד; אחרי ימים לא מרובים נראה הקלקול עם כל תוצאותיו הרעות. מצד אחד גרם הנמוס הזה, כי נתקבץ העושר בידי מעטים והעניות גברה מרוד לדור; ומצד השני השפיע מאד לרעה על החנוך המוסרי של העם. חוקים קשים בידי אנשים קשים ועריצים! הנמוס המדיני של הרומאים החמיא את סמרתו. הוא גרם לפזור ולא לחבור. אמנם אחד את אישי האומה לקבוץ מדיני, ואולם החכור הוזה לא היה בכח איזה רעיון מוסרי, אלא על פי תוקף החברה. הפרט לא עבד את הסדר הכדיני סאהבה ומכבוד, אלא מיראה העונש. לבסוף נעשו כל הבתות הסוציאליות שונאות זו לזו. אין הפסד מוסרי בעולם כזה הנמצא בזווג של איש ואשה נפרדים זה מזה ברוחם ובלבם ומחוברים זה לזה טחמת ההכרח. כן אין הפסד קולטורי מזה הנמצא בקבוץ מדיני, אשר חלקיו אינם מתקבצים מתוך שאיפה מוסרית, מתוך חכור פנימי, אל מרכו אחד. אלא מדובקים הם זה לזה על פי כח חיזוני. החוון הזה יבאר לנו סבת נפילת עם רומא ומשובתו הנוראה כאחרית ימי קיומו. הנמוס המדיני ברומא הגדיל את הרכוש ואת הקולטורא החיצונית. אבל המעיט את החסד והיושר ואת הקולטורא המוסרית. אחרי אשר נפלה רומא, כי כבד עליה פשעה, קבלו העמים הקולטוריים עליהם את נמוס הרומאים. שורת הדין מחייבת לפי זה, כי לא תשכות המלחמה הסוציאלית בעמים האלה. ואולם ביתנים נהיה שנוי נמרץ בחיים המוסריים של המין האנושי. או גברה תרת

החדשה, זו אשר בתחלה התנגדה להתקונים המדיניים ובפרט לאלו של מלכות רומא התאימה אחרי כן את תנאי חייה אל התקונים האלה והשלימה אתם. ואולם בהיות, כי התנגד הנמוס הרומי אל כל שאיפה מוסרית, עמדו בהקופת ימי הבינים וחברו את הנמוס הזה עם תורת אפלטון. החברה המדינית עם כל טרירותיה וסגרעותיה היתה לנמוס אלהי ונקדשה קודש. ומכיון שהגיעו העמים אל השקפה כזו, שוב לא הועילה כל חקירה מדעית וכל הסתכלות ישרה במבט הנמוס המדיני. יש בו הרבה מן הקושי ועוות הדין, ואולם גזרה היא מן השמים ואין להתרד אחריה. כן יסד מנהיגו של עולם וכן הציב גבולות בין הכהות הסוציאליית השונות. את זה הרים ואת זה השפיל. כל האומר לשנות מן המטבע הזה שולח יד במנהגו של עולם, כאלו חפץ לשנות מעשה בראשית. על יסוד ההשקפה הזאת בנויה תורת המוסר של תקופת ימי הבינים ובכללה גם מושג החברה המדינית. כל זה לא מנע אמנם קצת עמים להתרכז בקבוצם המדיני ולהיות לעמים תקיפים ומושלים בכח. כן נברו בקצת המדינות המלכים על השרים והפחות והכניעו אותם תחת השלטן המרכזי. ואולם המאורעות האלה לא עשו שום שנוי בחיי העם בכללו.

מסבה זו לא היה שום פולמוס סוציאלי בתקופה הארוכה הזאת. לא שהיה מצב הענינים טוב מאד, אלא שבני עוני סבלו הכל וקבלו יסורים באהבה. אמנם נתפשט המנהג ברוב העמים הקולטוריים, להפריש צדקה לעניים, ואולם הצדקה לא נתנה מעולם כאותו השעור, אשר קבעה היהדות. וזולת זה. אין הצדקה העזרה הרצויה לעניי עם, אלא ארובה היא מפסדת הרבה וגורמת התפשטות העניות בעם. בערי איטליא היה זה למגפה מוסרית, כי רבו הפושטים יד לקבל צדקה, והנותנים נהנו קצת ברצון וקצת כאונס, כי איימו עליהם בני עוני, אשר יצאו כבר מגדר מקבלי צדקה ונכנסו לגדר פושטים יד בגדוד. בעקב העניות בא גם רפיון מוסרי, אשר פשט מדור לדור. חיי החברה קלקלו מאד בתקופה הזאת, ונקל היה לשער, כי לא יארכו ימי המצב המכוער הזה. החברה היתה צריכה לתקונים נמרצים, ליסוד חדש ונכון. אפשר כי היו הענינים האלה נמשכים עוד איזה זמן על פי כח ההתמדה המושל לא רק בחוקי המיכניקא, אלא גם בעולם הרעות והמוסר. ואולם המהפכה שהיתה בחיים המדיניים של עמי אירופא בשנות המאה הי"ו החישה את הקץ.

המצב המוסרי של העמים הקולטוריים נתקלקל בשנות המאה הי"ו במדה מרובה. באיטליא, בגרמניא, באספמיא, באנגליא משלה עריצות נוראה, והכתות העליונות של החברה האנושית שובכו משובה נצחת. חיים מוסריים נמצא בתקופה הזאת רק בין דלה העם, האכרים ובע"מ. ביניהם נהנה עוד הצניעות המוסרית, וגם האמונה בתומתה. ואולם הכתות האלה נדכאו תחת רגלי הכתות העליונות. המושלים, השרים והכהנים השחיתו התעבו עליה. התנועה הדתית, אשר קמה אז בארצות הקולטוריות של אברופא היתה בעיקרה מחאה נמרצה מצד הרגש המוסרי של העם נגד השחתת המדות של הגדולים. ולא דבר ריק הוא, כי נברה התנועה הזאת ביחוד בצפון אברופא. בין העמים הגרמנים, כי בהם לא חדרה עוד המשובה המוסרית אל כל פנות העם, כאשר היה באספמיא ובאיטליא וגם ברוב המדינות בפרנציא.

התנועה הדתית פקחה את עיני טובי העמים גם על המצב האיקונומי של דלת העם. לומר חמל בראשית ימי פעולתו הריפורמטורית על העניים-האכרים שהיו להאצילים למרמס. הוא הגה הרבה בכה"ק ותוכחות הנביאים לעריצים אוכלי עמם עשו עליו רושם. רק כאשר קמו האכרים והרימו יד באדוניהם, גם פרעו לשמצה ובמשובתם עשו מעשים אשר לא

יעשו הפך לומר את לבו למתוח על האכרים מרת דין קשה ולדבר על לב האצילים המושלים, כי לא ירחמו אורם. אנו מצדנו נבין את הפסיכולוגיא של המאורעות האלה. כי לא ידעו האכרים המתקוממים לשים מעצור לרוחם ולכלכל דבריהם במשפט — לא יפלא בעינינו כל עיקר. זהו פרי החנוך הרע של העבודות הארוכה. ואולם לא נאשים את לומר. על כי קצף על תעלולי האכרים. איך שתהיה סבת מעשים נוראים כאלה, האיש הנבון ימצא בהם סכנה עצומה לחיי החברה ויהננר להם בכל כחו.

אנדואים, כי חכם מדיני, אשר בכלל התננר להתנועה הדתית, הוא תומם מורום, כתב בימים ההם את „האוטופיא“ הנודעה, ובה המציא לנו ציור מעציב מאד על דבר התכונה המוסרית של העמים הנאורים בתקופה ההיא. עצלות ושנאת העבודה מצד „הגדולים“ ועבודת נוראה מצד דלת העם. פנוק ורוך מצד האצילים ומצב בהמי מצד הכתות הפחותות. את אשר מרחו ועברו מאת אכרים בזעת אפם בשנה תמימה הפסיד אציל אחד בקלות ראש ביום אחד. המצב הזה הוליד המון עניים מחורים על הפתחים והמון פושטים ידם בנרוד. כל החוקים הקשים והענויים אשר נזרו על „שונאי החברה האנושית“, לא הועילו לרפא את הריסותיה. המשובה הלכה וגדלה ובחומת החברה המדינית נראה פרץ רחב.

בעת ההיא כתב תומס מורום את ה„אוטופיא“, אשר בה נמצא נסיון שלם (מבין מאלו רק ספרותי), לגרור את הפרצות האלה. החבור הזה, אשר עשה רושם גדול בעולם — והשם „אוטופיא“ היה מאז למושג מוגבל וידוע — איננו כדאי לחקירה מדעית מצד תכנו, אלא מצד יחוסו להתפתחות המושגים המדיניים. דמית תבנית נמוס מדיני מתוקן ומשוכלל בכל פרטיו. אשר העביר מורום לפנינו, היא מעשה ילדות ולא יותר. אין בהנמוס המדיני הזה אף רעיון שלם אחד, אשר ימשוך את לבנו או יפליא אותנו לכל הפחות בחדודו ובחריפתו. הדברים הם להג הרבה, פרי השקפה שטחית. בעיקר חווננו נמשך מורום אחרי אפלטון, אשר יהללו מאד בכמה טאמרים של חבורו. ורק בזה נפרד מאפלטון, כי לא הסכים לשתוף הנשים לתכלית הוונג. ואולם מה שהוא בכפרי אפלטון פרי רוח כביר והלך נפש של פלוסוף פיוטי, הוא בחבורו של מורום נבוב דברים. אמנם בדבר אחד עולה האוטופיא לטוב על הנמוס המדיני של אפלטון: היא לא תשים כל כך כבלים על ידי האדם הפרטי ולא תתן את הכלל לבלעהו כלו. ואולם החירות הנתונה להפרט אינה חירות מוסרית פנימית. כי אם טיכנית, סדורית. לא מצד הרגש האנושי הרשות להאדם הפרטי לחוש את עצמו בן חורין אלא מצד החשבון ההנדסי. מורום מציא, כי אין הפסד להכלל, אם נרחיב מעט את החירות היחידית של הפרט; אלמלא כן היה סבמל אותה בלי שום מיחוש. נפלא לראות, עד כמה לא ירדו. מהקני עולם אלה לעומק החיים הנפשיים של האדם ולא ידעו, כי החיים הפנימיים ההם, אשר לא ביד יקחו, הם חשובים ויקרים מכל המאורעות המדיניים. החכמים האלה לא הבינו לעומק המרגריא האנושית, לא חשו בצער הנפש, אשר יגדל בכל פגיעה ופגיעה. כל מה שהרבה הכמות כנפש האדם הפרטי, ירבה גם צערה, אם נחבר אותה בעל כרחא אל הכלל. מובן מאליו, כי לא עמדו על האמת הזאת, כי היתרון של נמוס מדיני הוא בזה, כי יעמיד את הפרט ברשות עצמו עד כמה שאפשר.

מורום מעמיד את שתוף הקנינים בתור יסוד הנמוס המדיני. אם לא יהיה קנין פרטי בעולם, אז יחדלו רוב פשעי בני אדם. שהרי לפי דעתו, אין פורענות באה לעולם אלא מחמת תאוה לקנין רעהו ומחמת עוני ודחקות. כמה מן השטחיות יש בהשקפה זו, כי כל פנעי בני אדם יולדו רק בסבת הקנין הפרטי!

עוד בדבר אחד נמצא כבר ההחלה לדעה ישרה אדות המצב האינקונומי של החברה האנושית. מדורס ראה בימיו את צער העניים העובדים המיד בזעת אפם על פת לחם יבש. לתקן את המעוות הזה מסדר מורוס את העבודה באופן נאה וקל. כאפלטון חלק גם מדורס את העבודה הקשה והבזויה להעבדים — חברה אנושית בלי עבדים לא צייר לו אדם בשכלו — אלא כי העבדים האלה הם לפי דעת מורוס פושעים אשר חטאו לנמוס המדיני. אמנם לא יהיו עור גנבים ושולחים ידם במלאכה רעם כנמוס מדיני הנוסד על יסוד שתוף הקנינים והרכוש, אבל הלא אפשר בחומאים בעונות אחרים, למשל בחומדים נשי רעים. חומאים כאלה וגם אנשים המתנהלים על הארץ וכלי זיינם בידם ימכרו על פי נמוס האוטופיסמים לעבדים ועל ידיהם תעשה כל מלאכה קשה ובזויה, אשר לא תעשה בכני חורין. בניהם אחריהם יוצאים לחירות. כי לא יפקדו עון אבות על בניהם. מלבד העבודה הבזויה הנעשית רק על ידי עבדים, חייבים כל אישי החברה בעבודת האדמה אין יוצא. בעבודה זו, אשר יעסוק כל אדם — ואפילו נשים כמשמע — כל אחד לפי כחו עוסקים רק שעות מעטות, שהרי בהיות כי אין חוכקי ידים בחברה המדינית הזאת אפשר להעבודה הכללית להעשות בשעות במספר. בשעת הפנאי הרשות לכל אדם לעסוק בכל אשר האוה נפשו וביחוד במלאכות היפות.

האוטופיא של מורוס לא עשתה רושם בהתפתחות החברה המדינית. כי אין בה אלא חרושה, כלומר ספור דברים בלי רעיון עיקרי. סדר מדינת אוטופיא רחוקה כל כך מן הישוב ומן ההתפתחות הטבעית של החברה המדינית, הזרות גדולה כל כך בו, עד כי לא שם איש ככין לב לו. השעה לא היתה ראויה להקונים ממשיים כחיי החברה. אמנם ילדה התנועה הרתית גם התנועה סוציאלית, לכל הפרות כנרמניא, והתנועה הזאת שמחה לכ רבים מכל פנות העם ועל ידיה קוו לסדרים מדיניים טובים מאלה. ואולם בראשית צמיחתה היה בה חסרון עצום: ערכוב שאלות דתיות בשאלות סוציאליות. העומדים בראש התנועה הזאת היו בעלי הזיה דתית ואמרו ליסד סדר מדיני על בסיס החיים הדתיים. הערכוביא הזאת הכתה את האנשים האלה בתכהון והוליכה אותם שולל ולבסוף היו כעין מכת מדינה. אין ספק, כי ב„מלחמת האכרים“ כנרמניא ביטי הרפורמציון הדתית היה קורטוב גדול של יושר סוציאלי, אבל יען כי לא ידעו לכלכל דבריהם כמשפט קלקלו מעשיהם והביאו אנרכיא נוראה לעולם. אהרי אשר נברו האצילים על האכרים נכבשו אלו לעבדים ונתנו בעבודה קשה משל הראשונה. הרפורמציון הדתית ילדה כארצות הגאורות של אכרופא עריצות במדה שלא שערות הראשונים. העברות המדינית והסוציאלית נברה כאר ולא חדלה מאז עד סוף שנות המאה הייח.

ומצב העם הלך הלוך ושפל מדור לדור. התמימות הדתית חדלה כבר; גם תרדים כעם וגם הנכבשים לא האמינו, כי המצב המקולקל הזה הוא „גזרה מן השמים“ וכי כן סדרו כגבוה את חיי החברה. ואולם העם נכנע תחת עול סבלו מקוצר רוח ומעבודה קשה. אז האמינו, כי כן הוא מנהגו של עולם ואין אדם נפטר מסולו. את העוני הנורא שרכץ על העם קבלו בתור חוק טבעי. שאי אפשר להמלט מסנו. פולמוס סוציאלי לא פרץ בכל התקופה הארוכה הזאת, יען כי לא הרגיש עוד העם בעמלו הרב והעבודות השקיעה עליו כמסמוס רוחני ומוסרי כאחד. כמצב כזה לא היו נוהגים חיים לאומיים בשום אומה ולשון,

כי בעם, אשר רוב אישיו שקועים בעכרות חמריה ורוחנית כזאת, אין שום הרגש לאומי. האי־מקורמיא המושלת, כשאינה נזונית מן העם, היא תמיד קוסמופוליטית. בדבר הזה אנו מוצאים סבת הרוח הקוסמופוליטי, אשר הקיף אז את העמים הקולטוריים באברופא. ואולם התנועה הדתית אשר בשנות המאה הי"ו השפיעה עם כל זה לטובה על התפתחות הרעיון המוסרי אשר בהגדרה האנושית. מני אז רבתה הדעת וביחוד החקירה כמדת המוסר הפלוסופי: כת של מלומדים ומשכילים הובכיו אדם שמה אחרי כן מעינה בהמכת המצב החמרי והמוסרי של העם. ביחוד יצאה ההשתדלות הזאת לידי מעשה בשנות המאה הי"ח. אז נברה תתשוקה בלב רבים להשיג ולחייב לכל פנות העם, להרלים והגדכאים ולהחשוכים. באנגליא ובפרנציא נמצאו סופרים נלכבים, אשר נתנו לבם, ללמד תועים בינה, לפקוח עינים עורות, לסדר מענותיהם לפני המשלים והתקיפים. למען ירחמו על בני עוני, על השיות הגדחות הנתונות למרסם. כן השתדלו להבין להעם על ידי ספרים כתובים בסגנון נוח וקל ונעים, למען יעור מתרדמת האולת. התנועה הזאת הקיפה גם כמה מן המשלים המחוכמים. אשר ראו כזה תקון נמרץ להכלל, אם המון בני אדם שנחשבו עד הנה רק למכונות בלי רוח חיים וכלי חפץ פרטי יהיו לאנשים מן הישוב וירבה על ידי זה כשרון המעשה. אין אדם שליט ברוח להמלט מהשפעת השאיפות והורסים הסוככים אותו. התנועה הפילנתרופית משכה אחריה גם כמה מן האצילים ומרום עם הארץ. אלה אשר ידעו, כי גאולת העם עתידה לדחוק את רגליהם בימים יבואו. אהבת העם היתה למנהג ומצאה נתיבותיה גם בארמנות התקיפים. לא נגזם אם נאמר, כי במחצית השניה של שנות המאה הי"ח עסקו הגדולים בשאלת הגאולה החמרית והמדינית של העם יותר מן העם בעצמו. זה היה אז חבוש, שלא היה בכחו להתיר את עצמו סבית האסורים. אמנם אין ספק בדבר, כי הרוב העוטקים והנמפלים בפתרון שאלה זו עשו זה מתוך קלות דעתם בחשבם את השאלה הסבוכה והקשה הזאת רק בתור שיחה נאה. ואולם אחרי אשר התעוררה השאלה הזאת לא יכלו עוד להשכיחה ולשים לה גבול ומעצור. בסוף שנות המאה הי"ח אנו מוצאים ההעמלות מרובה לפתור שתי שאלות עיקריות של הקבוץ המדיני: יסוד החירות המדינית של הכתות הפחותות בעם ופתרון השאלה הסוציאלית, כלומר המכת המצב החמרי של אלה, אשר העבירה אותם החברה המדינית מנחלתם".

השאלה הסוציאלית היתה בימים ההם שאלה פילנתרופית, אשר אמרו או למצוא לה פתרונים באמצעות השכלת הרבים ותורת המוסר.

באנגלא היו נוהגים אז כבר מנהגי סמשלה עממית על פי חוקי הקונסטיטוציא שהתפתחו בסאות שנים האחרונות. הנמוס המדיני לא היה אמנם דימוקרטי ולא נוסד על שיטה ברורה, אבל עם כל זה ידעו החכמים באנגליא את מהות הנמוס המדיני הזה, יתרוניו וקלקוליו, ומכ"ש שידעו על פי הנסיון, כי אין קובעים נמוס מדיני רק על יסוד דעות למדויות בלבד, אלא העיקר הוא ההתפתחות ההיסטורית וצרכי החיים. חכמי אנגליא פרחו ועמלו לפי זה רק לתקן את כל מעוות כנמוס המדיני ולהמציא לזה ציור מוסרי, להמעיטו על יסוד החקירה המדעית והשקפה מוסרית. אבל הרחיקו עצמם מן האוטופיא של מורום וכל הצעה אוטופית כמות. הם ידעו, כי החוקים הטובים בעצמם לא יועילו כלום לטובה העם, אם אין העם מסוגל להם. ונהפוך הוא: חוקים כאלה יהיו לו לפעמים למכשול ולפוקה. כן מן הנחוץ, כי יהיו החוקים מתאימים לרוח העם, לכשרונו והרגלו, להתפתחותו ההיסטורית ושבע כלכלתו. ולפי זה היו הפילנתרופים היוהר מצויינים באנגליא כתרנוס

במשפטם, מלבד כי בכלל אין במבצע העם הזה להתרנש במדה יתרה ולעשות מעשהו על ז' התפעלות פתאומית, בלי מחשבה ברורה ומתונה קודם למעשה.

בפֿרנציא חסרו כל התנאים הרצויים האלה. זה כמה מאות שנה, שלא היו מנהגי המשלה עממית נוהגת שם. הממלכה התקיפה שמה קץ לכל זכויות העם והאצילים גם יחדו. החוקרים הפילנתרופים שעסקו בענין המבט המצב הכלכלתי של העם ובהרחבת זכויותיו עשו זה על פי הלמודים מיסודם של נמוסי היונים והרומאים, על פי חקירה מדעית למדית בלי שום נסיון מן החיים התיים. הם לא שמו לב לזה, כי אין בני פֿרנציא בזמנם כהיונים והרומאים בזמן הקודם. ולא זה בלבד, אלא כי בשנות המאה הייח ידעו רק את הנמוסים המדיניים והחוקים הקבועים של היונים והרומאים, אבל לא את הנאי החיים וסדר הכלכלה שבזמן ההוא. בכלל לא ידעו בזמן ההוא הרבה על אדות החיים הלאומיים והחברתיים של העמים הקדמונים. הידיעות היו כלליות ושטחיות, בלי חקירת המבט הפועלות ואופן היותן. החקירה במבצע הנמוסים המדיניים היו לרוב מיול ושעשוע של אנשים הולכי במל, אשר אין להם שום השנה ברורה מתכונת העם ותנאי חייו. כבר בזה נמצא שבוש מבהיל, כי האמינו שהעם בעניו ובבערותו הנוראה הוא קובץ של אנשים תמימים וישרים, נוחים לבריות ונוהגים במיסר וצניעות, ואפילו הפחותים שבהם ישבו תיכף לדרך היושר והמוסר, אם ייטיבו המושלים את החוקים. כל זה יעשה בבת אחת ובנקלה. אפילו אם נחזיק בשיטה האופטימיסטית הזאת הלא עלינו לדעת, כי בנקל ובזמן קצר אי אפשר למחות השפעת תקופות ארוכות, ובכל האופנים עלינו להיות זהירים מאד בזמן המעבר, כהנך העם טרם שפשמ את צורתו הקדומה ועד שנתחנך על פי החוקים המובים והרצויים. הפילנתרופים בפֿרנציא שחקו תמיד על חבריהם באנגליא ולענו עליהם, כי הם צרי עין ואין להם הלך נפש, כדי להנער בבת אחת משנת האולת ולהשליך מעליהם ככלי משפטים קדומים. רוצים הם בתקנת העם קימעא קימעא, אבל מה יושיענו זה? מי זה ישים יין חדש בנאדות בלים ומבוקעים? אם חפצים אנו בהקון העולם, עלינו לבער בבת אחת את כל הסנהגים המגונים ואת הסדר המדיני הכלתי רצוי. אין עוסקים בקטנות כדרך האנגלים. אלא הבה נסדר נמוס מדוני חדש, אשר על פיו הכל על מקומו יבא בשלום. אין פרץ ואין צוחה, אין רודה בעם ואין נכנע סר למשמעת, אין ארון ואין עבר, אין עשיר ואין עני, אין תקיף ואין חלש, אלא חברי בני אדם חיים בשלום ובשלוה ונהנים מזיו המבצע הנדיבה. אשר היא עשהה את האדם ישר והם בקשו חשבונות רבים וקלקלו את סדרי החיים והשקיעו את המין האנושי בים של צרות ומכאובים.

בין החכמים הרבים והמפורים המילים בפֿרנציא שעסקו ביחוד בחקירה זו מצויינים ביותר שני אנשים גדולים, אשר דבריהם עשו רושם גדול ונתקבלו כהורה שלמה: מונסוֹ קֵה ורוסוֹ. הראשון עלה על השני בידיעות מחקריות וברוב למודים מדעיים. ואולם ידיעותיו הרבות לא היו מקוריות ודבר שאין צריך לומר, כי לא נלה מרוחו אינו הצעה חדשה ומקורית. הוא אסף בספרו הנודע „התוכן הרוחני של החוקים“ (Esprit des lois) המון פרטים על דבר החוקים הנהוגים בכל מקום ובכל זמן. גם כמה אינקרוטות וספורים בלתי מאומתים די צרכם, הנדות מפי עוברי ארחות ימים, שיחות במלות, חרודים ומליצות — הכל אסף כעמיר גורנה, ועליהם יסד את שיטתו המדינית, את השקפהו על דבר סדרי החיים. את העם לא ידע, עלת בחיזוניתו, אבל מעולם לא ירד לעומק חייו הפנימיים, לשפעת המבט הפנימיות והחיזוניות הפועלות עליו ומכשירות את חייו החמריים והמטוריים. ואפילו שקרא לספרו שם, אשר על פיו נוכל למעות ולהאמין, כי באמת עמד על התוכן



הרוחני של החוקים, הנה רואים אנו בדבריו, עד כמה הנמוסים לפי השקפתו רק מלאכותיים, עשויים באופן מיכני. את כל בני אדם כלל כמושג אחד ובחרא מתא יסד סדר אחד לכל העמים. את האדם הפגמי לא ידע כל עיקר, וגם את האדם החיצוני ידע רק ידיעה שמחית, את הקבוץ המדיני הבין רק בתור חבור וקשר חיצוני, אבל לא בתור עצם אורגני. את ההשפעה המוסרית באדם, אשר לא תשקל (Impondrabilien), לא הבין כלל. הנמוס המדיני היא בידו רק חשבון הנרסי ולא יותר. ספרו היה נקרא בימים הראשונים במדה מרובה, אבל השפעתו לא נברה כל כך. יען כי לא היו דברים היוצאים מן הלב, כן הסקוריות, לכן לא נתקבלו גם כן על הלב.

ואולם במדה אחרת השפיע רוסו, אשר בכלל היה אדם נפלא בכל השקפותיו, בדעותיו המדיניות והמוסריות. בהגות לבו הסוער ובשפתו הדולקת באהבת המין האנושי וביחוד להבתות הפחותות בעם. בלבו המלא רגש אהבה חמלה לבני עוני, בכשרונו הפיוטי והמקורי, בסגנונו המיוחד במינו, השפיע הרבה על בני דורו. רוסו לא היה „אדם מלומד“ במובן הרגיל, כלומר, לא „מלא את כרסו במדעים וחקירות כטבע „המלומדים“ בכל המסנים. הוא לא למד שום דבר על הסדר, כאשר תודה בעצמו. ידיעותיו הממשיות היו סקופעות, ואולם טעות היא להחליט, כי היה נבער מדעת, וגם בזה נטעה, אם נחלה חטרונות שימתו והשקפתו המוציאלית במעוט ידיעתו. אדרבה, בכפריו נמצא כמה הצעות חשובות, מה שלא נמצא בכל ספרי בני דורו, ובכלל אין „הלמדנות“ העיקר בענינים כאלה, אלא כשרון הרוח המולידי, המקוריות, ההסתכלות הברורה. דעת האדם בכל תכונת רוחו ובטבעו החמרי והמוסרי. את זה ידע רוסו הרבה על פי טבעו וכשרונו, אם כי היה השקפתו קיצונית, יען חסרה לו בכל אלה המתונות.

בטבע רוסו נתאחדו שני הפכים. הוא לעצמו היה פסימיסט, ובפרט בימיו האחרונים, אחרי אשר סבל הרבה מהגרת המאורעות, היה רגיל לחשוד בכל אדם, כי אויבו הוא ומבקש רעתו. ואפילו את קרוביו וגואליו, האנשים אשר היטיבו עמו מרוב חבה וכבוד להאדם הגדול הזה, לא נקה בחשדו. ואולם מצד השני היה אופטימיסט, ואת המין האנושי בכלל דן בטוב. סברתו בעיקרית היתה, כי יתרון להאדם הטבעי על האדם הקולטורי. האדם הוא טוב וישר מטבעו, אלא שהקולטורא השפיעה עליו לרעה. אין תקוה לנו, אלא לשוב אל חיי הטבע, אל המצב הטבעי. מוכן מאליו, כי באותה השקפה דן רוסו גם על הקבוץ המדיני. הנמוס הטבעי הוא המשובח, אלא שהקולטורא השפיעה עליו רוב חוקים בלתי טבעיים והם עותו את החברה והעמידוה על עושק וחמס. הקבוץ המדיני הטבעי לפי דעת רוסו היא החירות האמתית של בני אדם. כל אחד ואחד מאישי החברה ותר על קצה זכויותיו לצורך החירות האמתית, שהרי אכנס אין שווי בטבע, ואם ישמש כל אדם בחירותו הטבעית — לעשות הכל שיהיה בידו ובכחו — אין זו חירות, אלא אלמות ותקיפות. חירות בלי שווי בחוק ובנמוס אינה כלום. ומצד השני עלינו לדעת, כי הגבלת החירות האישית על ידי הנמוס אינה עבדות, אלא חירות אמתית, שהרי הנמוס אינו כפיה ואונס מצד רודה ומושל, אלא הסכמה רצונית מצדנו. אנו מקבלים עלינו את הנמוס המדיני, והמכוון בזה: אנו מקבלים עלינו לכבוש את יצרנו ולמשול ברוחנו. הנמוס המדיני הוא מוסר מוסרי, ואנו מסכימים לשמוע בקולו.

רוסו משתמש כמה פעמים בדבריו אפלטון, ואולם בעיקר חשוב אחד הוא נפרד מן הפלוסוף היווני. לפי דעתו אין המכוון בחיי החברה התקדמות מוסרית באמצעות הקבוץ הכריני באופן שהפרט במל לגבי הכלל, כי אם התקדמות מוסרית של הפרט.

והכוונה בזה: לא ההתקדמות המוסרית בתור מושג רוחני היא העיקר, אלא שלמות האדם, התקדמותו המוסרית של זה. לפי אפלטון אפשר, כי יהיה האדם מכונה פשוטח בלי רוח חיים, אלא שיעשה מעשים רצויים לפי צורך הכללי; הפרט יהיה נעדר המוסר, שהרי אין מוסר בלי דעה ומחשבה וכלי בחירה, אלא מעשיו יהיו סועילים להמוסר הכללי. ואולם רוסו איננו סובר כן. המוסר הכללי הוא רק מושג פלוסופי, והתכלית המכוונת בחיי החברה היא ההתקדמות המוסרית של הפרט ואשרו החמרי והרוחני. אפלטון עשה את כל אישי החברה עבדים להמוסר הכללי והצבורי, ואולם רוסו רוצה לא בתקון העולם, כי אם בתקון בני אדם.

רוסו הכיר במיב הדבר, כי אין נמוס מדיני טוב בהחלט, אלא לפי תנאי החיים של העם, ולכן אין קובעים נמוס מדיני שיהיה טוב ומתקבל לכל העמים. אלא הכל תלוי במצב העם, תכונת הארץ אשר הוא יושב עליה. אופן התפתחותו החמרית והמוסרית יחוסו אל שבניו, מצב השכלתו, כלכלתו, מנהגיו וארחות חייו. הוא אמר, כי חלק גדול של החוקים, והם היותר חשובים. נמצא במנהגי העם, אותם החוקים, אשר לא נכתבו בספר, אבל חרותים הם על לוח לבו. ועל פי החוקים האלה ינהיג כל עם את נמוסו המדיני, אשר אם יתאים לרוחו ולתכונתו, הרי הוא טרבה התקדמותו, ובלבד שיהא מיוסד על הצדק והיושר. אמנם טעה רוסו בזה, כי חשב ש"דעת הקהל" היא אמת המדה להמוסר הצבורי, ולפיכך היא מאמין. כי בראש מדינה דימוקרטית יעמדו תמיד אנשי מעלה, אשר בהם יבחר העם וישמם כראשו. הנסיון הורה, כי אין הדבר כן, וככלל עלולה דעת הקהל למעות ולמשובה נוראה. ואולם לא נוכל להאשים על זה את רוסו, אשר לא ראה בימיו את השפעת דעת הקהל. הוא אומר: העם שואף תמיד אל המוב והישר, ואם לפעמים הוא הולך תועה ויפה מן הדרך הישרה, הנה זוהי תוכת המנהיגים והמחוקקים. לפיכך את עיניו ולהורותו את הדרך אשר ילך כה. אין אנו אומרים, כי העם יודע מעצמו לבחור בטיב ולמאוס ברע, הידיעה הנכונה חסרה לו לפעמים, אבל אנו מאמינים, כי העם חפץ בטיב, ואם ידריכותו המחוקקים בדרך ישרה לא ישה ממנה.

לפי דעת רוסו, אין הנמוס המכעי משהו כל אישי החברה, אלא הנמוס המדיני הרצוי. העיקר הוא החירות המדינית. הזכות לכל אדם, להתפתח בכחותיו בלי מניעה. רוסו מעמיד את הנמוס המדיני על בסיס הקנין הפרטי. לפי דעתו נובעת זכות הקנין הפרטי ממקור החברה המדינית. החברה תקיים ביד הפרט את קנינו, בתנאי כי יקבל הפרט עליו, לכלי לנגוע בקנין שאר אישי החברה. על פי החוק המכעי יש לכל אדם יפוי כח לזכות בכל הצריך לקיומו. ואולם כשם שיש לזה יפוי כח לזכות בכל קניני העולם, הלא גם חברו יוכל לזכות כמהו מן ההפקר, ונמצא כי אין לשום פרט קנין ודאי. מטעם זה זכתה אותו החברה המדינית בקצת הקנינים — מה שרכש לו, או מה שירש מהוריו, או מה שקבל במתנה, ובשביל זה הוא מותר על השאר. על צד האמת זוכה כל אדם בקנינו הפרטי מטעם החברה המדינית. היא הוציאה את קנינו מן הרכוש המשותף ותמסרתו בידי הפרט. ולפיכך, אם על פי איזו סבה תראה החברה המדינית צורך בדבר, לקחת את הקנין הפרטי מידי אישי החברה, אין זה עוות הדין או עושק מצדה. ובלבד שיהיה זה בחוק ובמשפט. נמוס מדיני, אשר יועיל להות העניים, להרבות ענים ורחקם ולהגדיל עשר התקפים, הוא מאבד את קיומו בידיים. שהרי באמת ימצא כל אדם תועלת בקיום הנמוס החברתי, כדי שיגן על קנינו ועל זכותו הפרטית. ממשלה המרבה עניים בחברה היא מנולת אנשים שאין להם צורך בקיום החברה. אלא אדרבה רוצים הם בהריסתה. ולכן אם

יתגדג הנמס המדיני כשורה יקפיד על זה, להשוות את אישי החברה ככל האפשר ובפחיתו  
זי נאמר, כי יתקן הוא את אשר עותה המבע. זו האחרונה הגדולה בין בני אדם, והחוקים  
מכמלים את אי-שווי זה מפני הקנות כל הפרטים, כאמר אמרנו.

רוסו הודה בעצמו, כי רעותיו על דבר הנכוס המדיני אינן אלא הצעות למדינות,  
ומעולם לא משכן עצמו על אמתה דבריו ועל תועלת החוקים אשר הציע. ואולם בימים  
הבאים, ובפרט בימי המרידה הגדולה בִּפְרַנְצִיָא, נמצאו אנשים, אשר קבלו את דבריו  
כשיטה מדינית שלמה ויאמרו להנהיג את ארץ פְּרַנְצִיָא על פיהם. רובספירד וחבר סינט  
יוספ הגו בכל לבם ככפרי רוסו ואת הצעותיו עשו להם לכו ומשקלת. זה האחרון אמר  
לכפות את תורת רוסו על העם בחוקה, ובכמה פרטים נפו להנהיג את הנכוס המדיני על  
פי ההצעות האלה. בימי המהפכה החלה גם ראשית שיטה הקומוניסמוס, ובכלל נשמעו  
בועד המדיני כמה הצעות ודרישות מיסוד הנכוס המדיני של רוסו. עד כמה קרובה הצעות  
בדברים כאלה נראה מזה, כי לא העניחו תלמידי רוסו בעיקר שיטתו. הוא אמר בפירוש,  
כי אין כופין עם על נכוסו המדיני וסכנה בדבר לעשות כן, כי באופן כזה לא יתאימו  
החוקים לכשרונו ולאופן התפתחותו. גם הורה, כי אין מן הראוי להכריח איוה עם לקבל  
נכוס מדיני רצוי ומוב, אם אין חנוכו מהאים לו. נמוס מדיני כזה יזיק יותר כאשר יועיל.  
אלא מחנכין את העם באופן טבעי. עד אשר יעמוד מאליו על תועלת החוקים הישירים. כל  
זה לא נתקבל בימים הבאים, אלא החוקים אשר נאמרו מפי רוסו בדרך השערה והצעה היו  
להם לתורה שלמה. אחרית המבוכה הזאת היתה, כי על ידי זה נברה הריאקציה, ולא  
עברו ימים מרובים והנהגה המדינית בִּפְרַנְצִיָא היתה קשה בכמה פרטים מוז בימי המלכים  
מבית בורבון. אכנס במלו הזכות המיוחדות של האצילים והביתנים, זכות היחש, ואולם  
במקום באה תקיפות העשירים והציקנים. באופן כזה התפתחו הענינים גם בחמא. הזכות  
המיוחדות של "בתי אבות המיוחסים" במלו על פי השתדלות הכתות הפחותות בעם, ואולם  
מצב העם בכללו לא הוטב כל עיקר, שהרי במקום בתי האבות באו העשירים אילי הכסף,  
ותקיפותם היתה קשה מוז של האצילים.

הנכיון ההיסטורי, להיטיב את מצב הכתות הפחותות של העם באמצעות הפילג  
תרופיות, לא עלה יפה. וכאמת אי אפשר ליסד נמוס מדיני על כסים הרדמנות, וכן אין  
"מיסדים" נמוס מדיני באמצעות חשבון הנדסי.

המרידה הגדולה בִּפְרַנְצִיָא הביאה אמנם פנים חדשות בנוגע לסדרי החיים המדיניים,  
ואם רוב קניניה במלו ברבות הימים, הנה רעיון שווי כל אישי החברה ובמול הזכיות  
המיוחדות של האצילים ושל הכתות המיוחדות בכלל לא במל. הרעיון הזה היה בראשית  
שנות המאה ה־18 לנושא תקופה חדשה, לכח מניע בעזו והעצומות בחיים החברתיים של  
עמי אברופא. ואולם בנוגע להתפתחות החיים הסוציאליים ולפתרון שאלת הכלכלה  
הלאומית נראה בימים ההם הפסקה גמורה ומחלמת. בתחלה נלחמו כל העמים הקולטוריים  
באברופא לטובת חירותם הלאומית, לצאת כתחת סבלות נפליין, ואחרי תים המלחמה  
הזאת נלחמו אוהבי החירות המדינית לטובת זכיות העם, היינו לטובת "הכתה  
השלישית" בחברה הסוציאלית. אז היו באברופא כלה ימי התעוררות הכתה האורחית  
(Bourgeoisie), אשר שאפה לאותם התקונים המדיניים שזכו בהם הצרפתים בימי המרידה.  
גם בִּפְרַנְצִיָא וגם בשאר הארצות לא היו האורחים מניעים למטרתם זו, אלמלא עזרו להם  
בני הכתה הרביעית, היינו מפנות העם היותר נמוכות. מחוסרי הרכוש, האנשים אשר רק  
אל עבודת ידם עיניהם הליוות, אשר "העבירה אותם החברה הסוציאלית מנחלתם". הם

האמינו, כי בצאת השאיפות הליברליות לפעולה יוטב גם מצבם הסוציאלי והאיקונומי, ועוד לא עמדו על אמתת הדבר, כי העבדות האיקונומית קשה משל המדינית, או לכל הפחות, כי אין חירות מדינית ואזרחית נוהגת בעבדות איקונומית. האכרים שיצאו לחירות בסבת החוקים הליברלים הלכו וקנו להם אדונים חדשים, נותני לחם, ואלו היו קשים משל הראשונים. — בינתים רבתה התעשייה וחרושת המעשה באופן שלא שערוהו הראשונים ובארצות הנאורות קמה התנועה סוציאלית חזקה ונמרצה, להיטיב את מצב הכתה העממית הזאת.

התרבות חרשת המעשה היתה הסבה הראשית של התנועה הזאת, בי על ידיה נוסדו מרכזים של הפועלים, מה שלא היה באפשר בימים הראשונים. גם בנקל שערו הפועלים את ערך העבודה ושכר אדוניהם בפרי עבודת הפועלים. אמנם אתרי כן פשטה התנועה הזאת גם בין הפועלים הקרקעיים, אבל ראשיתה היתה דוקא בין הפועלים בבתי-העבודה, במקצוע האינדוסטריאלי. במדינת פֶרנציא קם בראשונה סינמ סימון, להביא סדרים חדשים באופן הכלכלה הלאומית, לסדר את חלוקת הקנינים על יסוד רעיון חדש. סינמ סימון היה שקוע עוד ברובו ברעת רוסו, וגם בלעדיו זה לא היתה השעה מסוגלת לתקונים כאלה. בימים ההם נברה הבורג'יאה בפֶרנציא וחתרה אל המטרה, למגר את כסא הבורבונים. אשר אמרו לחדש ימי הגמוס המדיני הקודם, לכבד את הכתות המיוחסות על פני הכתה השלישית. על ידי המאורעות בחדש יולי שנת 1830 הניעה הכתה השלישית בפֶרנציא למחוז הפצה ומני אז קבעה שם את מטלתה בעזר ובכל תוקף עד היום הזה. כמעט אין ארץ וממלכה בין העמים הקולטוריים, אשר בנוגע להתהקדמות הסוציאלית פגרה מלכת עם רוח הזמן כמדינת פֶרנציא, ורק בימים האחרונים עשו התחלה בדבר, לצאת מעט משעבוד התקיפות האיקונומיות, ולחדש אותם הסדרים הסוציאליים, אשר זכו בהם עמים רבים מכבר.

מובן מאליו, כי לא חסרו גם בפֶרנציא נסיונות שונים, לתקן את הקלקולים בחיים הסוציאליים, וכמה חכמים שקדו על הדבר בחקירות והצעות שונות. התנועה הסוציאלית רבתה ביחוד אחרי המאורעות של שנת 1848, אתרי אשר ברב או כמעט זכו כבר כמעט כל עמי אברופא בסדרים קונסטיטוציאליים. או קמה תנועה סוציאלית על יסודות חדשים. עבר זמן הֶילנדרפיות ומעשיו נסו לפתור את השאלה הסבוכה הזאת באמצעות החקירה המדעית. אז החלו לחקור כמהות הענינים האלה על פי יחוסם לחיי החברה, למצב הכלכלה. אופן הפרנסה, מצב הבריאות, סדר החנוך, הכנת העם. ביחוד הצטיינן שני עמים במקצוע החקירה הסוציולוגית: האנגלים והגרמנים, ומשניהם יצאה תורה חדשה לפתרון השאלה הזאת. ואולם גם שני העמים האלה נפרדו זה מזה באופן פתרון השאלה הסוציאלית. האנגלים העמידו לרוב את דבריהם על הבחינה המעשית ועל הגמון ההיסטורי, בעוד כי השקיעו הגרמנים את עצמם בחקירות הגיוניות ובפולפולים מחודדים, למצוא בתהלה את התוכן ההגיוני אשר בסדרי החיים. האנגלים לא אמרו להעמיד את החברה הסוציאלית על יסודות חדשים לגמרי — בידעם על פי הגמון, כי זהו בדרך הנמנעות — גם לא אבו להמתין, עד כי יעלה בידם ליסד את החברה ממסד עד המפחות. אלא עמדו ותקנו כמה תקונים טובים ומועילים זה אחר זה כפי שעלה בידם על פי מאורעות הומנים. כמו כן לא אמרו מעולם, כי כל התקונים הסוציאליים צריכים להעשות דוקא בידי הגמוס המדיני וככה הכרח ואונס מצד הממשלה, אלא פותחים בשלום תחלה, ובכל מה שאפשר טוב להעמיד הדבר על הפשרה, או בי וישעו לחם הפועלים ככת ידיהם על

די האחרות הנמדה שביניהם. באופן כזה קם למשל קשר החכרות של הפועלים (Trade Union), אשר אין ערוך לתועלתו המרובה ועל ידיו התקדמו הפועלים הרבה בחייהם החמריים והרוחניים. וגם נותני העבודה השלימו באחרונה אל היסוד הזה, כי על ידיו באו סדרים נכונים ביחוס הפועלים אל נותני העבודה. הפרעת העבודה הנהוגה לרוב בארצות האינדוסטריא היא חזון יקר באנגליא. וגם בשעה שתהיה כזאת נקל אפשר בין שני הצדדים ולהביא את הדבר לידי גמר. בכלל ראינו, כי התנועה הסוציאלית, אשר מפניה יפחדו ברוב ארצות אברופא, לא מצאה נתיבותיה כל כך באנגליא. שם אין מערבין כל כך שאלות סוציאליות בשאלות מדיניות. כדי לפתור את שאלת העבודה אין מן הצורך „להחזיר בתחלה את כל העולם לתהו ובהו”. ולא זו בלבד, אלא בקשר כל חברות הפועלים נתאחדו כל הכתות המדיניות בלי הבדל, וכאשר אמרו הסוציאליסטים לפני איוו שנה להכניס את המלחמה הסוציאלית אל האגודה הזאת מחו חברי האגודה הזאת בידם בכל הוקף, באמרם „אין האגודה של הפועלים בית ועד לכל המרבים להג הבאים מכל קצווי הארץ”. אלא מוסר למיובה הפועלים לפקח על צרכיהם האיכונומיים, ואולם השתדלות פוליטית לחדו, ובוה יעשה כל איש כחפצו. ולא רק בין הפועלים ושכירי יום יצאו בימים האחרונים כמה תקונים פועלים לפעולה, אלא גם ביהר פנות העם נעשו כאלה ותועלתם בולמת וגראית לכל איש. בנרמניא נפרדו חכמי הסוציולוגיא לשנים: לחוקרים מדעיים ולמדנייים, וגם אלו האחרונים נפרדו לשנים: למדיניים היסטוריים ולהורסים. כמבע עם נרמניא בכלל היה גם עם לב כמה מן חכמי הסוציולוגיא לעמוד בדרך מחקר מדעי על מהות השאלה הסוציאלית לכל פרטיה ולכל פרטי פרטיה. הדיוקנות המדעית גברה מאד בחקירות האלה. ואפילו אם נודה, כי רחקו מן המעשה ומן הבחינה המעשית, הנה אין ספק, כי בהמון החקירות האלה נמצאה תועלת מרובה. השאלה הסוציאלית לא הפתר בפני עצמה, אלא עם כמה שאלות מדיניות, מוסריות, פסיכולוגיות המסוככות בה, וזהו יתרון הפתרון המדעי על הפילנתרופי. אמנם מתנגדות הרעות השונות זו לזו, ואולם מן הנגוד והסתירה אין הראיה על בטולן, שהרי לא בשאלה הנרמית אנו עוסקים, אלא בשאלה סוציאלית, ובפרטיה אפשר שתסכים במקצת לכל הרעות, אך שיהיו נבדלות זו מזו. לפי תנאים ידועים יהיה פתרון זה סתאים אל התכלית המבוקשת, ולפי תנאים אחרים יהיה היתרון להצעה אחרת. אין פרטי השאלה הזאת שוים בכל העמים והמדינות, אלא הכל תלוי בכמה סבות ומסכות שונות. גם אופן הפתר השאלה הזאת תלוי בכמה תנאים שונים, ולכן יובן לנו זה שנפלה בו מחלוקת, כיצד תפתר השאלה הסוציאלית? אם על פי הכרח הנמוס המדיני, או ע"פ פשרה בין שני הצדדים. האמת היא, כי מה שעלה יפה באנגליא אפשר שלא יעלה יפה בנרמניא; ובנרמניא אין ספק, כי לא יעשה שום תקון סוציאלי מאליו, אם לא התערב הממשלה בדבר. לעומת זה רב מאד הפירוד בין המדעיים והמדיניים. הראשונים אומרים לבוא בתחלה אל נקודת האמת המדעית ולנסות אחרי כן כחם בפתרון מעשי של השאלה הזאת, והאחרונים אומרים להשפיע על הפתרון הזה—אשר טרם עמדו עליו עוד—באמצעות התקפות המדיניות. בנרמניא גרמה הכת השניה לעכוב ההתפתחות הסוציאלית, כי מתוך שהשקיעו עצמם יותר מדי בפולמוס המדיני, היה להם פתרון השאלה הסוציאלית למפל. ולא זו בלבד, אלא ימים רבים מחו המדיניים ביד כל החפצים להיטיב את מצב הפועלים על ידי פעולה ממשית, על ידי אחרות ואגודה, כי הלכו הם לשיטתם: טוב לקלקל את המצב החמרי של הפועלים, עד שירגיעו כלם ברוץ מצבם ומתוך לחצם ודחקם יקומו לשנות את סדרי החברה בבח.

המדיניים היו בימים הראשונים כרוכס הורסים, בין שיעצו למהפכה בפועל ובין שאמרו, כי טוב להיות מתון בדבר, עד שתהיה השעה ראויה לכך. כאמור עכבו המדיניים הרבה את ההתפתחות הסוציאלית. גם החכמים המובהקים שבהם (לסל, מרכס) העמידו את דבריהם על שימה למודית ואת הבחינה המעשית זנחו או גם מאסו בה. כנודע היו הסוציאליים המדיניים אויבי אנודות הפועלים (Gewerkschaften) ימים רבים, ובכל כחם חתרו חת קיוסס, להשמידם מן הארץ. אלא שבימים האחרונים נבר השכל על הדמיון, ובעל כרחם החלו המדיניים להאיר פנים אל המעשיים, אם כי כמתר לבם חשים להם עוד התנגדות נמרצה, מיראתם מן החלש על ידי זה השפעתם המרוכה, אם ישונה מצב העם לטוב. ובאמת לא היתה השפעת הסוציאליסטים נוברת כל כך בגרמניא, אלמלא קלקלה הבמשלה את מעשיה להאיר פניה יותר מדי לכל מיני הריאקציא, באופן כי רבים מן העם נמשכים אחרי הכתה המדינית הזאת לא מתוך חבתם אל שימתה הסוציאלית, אלא מתוך מהאה להמשלה.

כמעט כל התקונים הסוציאליים בגרמניא, אשר יצאו לפעולה בעשרים שנה האחרונות, נעשו שלא בהסכם הסוציאליסטים המדיניים, ואחרי קצתם נגררו אלו רק לאחר גמר מעשה. התקונים הסוציאליים רבים מאד בגרמניא וגם היו מוספיים והולכים, עד כי נפסקו בשנת 1896 לרגלי מאורעות שונים. ואולם ההפסקה הזאת לא תמשך לאורך ימים, יקיסעא קיסעא יעשו גם בעת הקונים טובים ומועילים (למשל הנבלה זמן העבודה, שביתה שלמה ביום אחד בשבוע, הקפת כל מיני העבודה בחוק הזה, אחריות כל העובדים והשכירים מפני כל מחלה והפסק העבודה וכדומה). על צד האמת חדלה כבר הכתה הסוציאליסטית להיות כזאת, אלא היא כהה מדינית-דימוקרטית. כפרנציא ובגרמניא אינה כהה של ריפורמא סוציאלית, אלא כל תכליתה היא, להרחיב את זכויות העם בספירותיו היותר נמוכות. מלחמתה בהרכוש אינה אלא למראית עין, ובכל מקום אשר תעמוד הכתה הזאת בעצמה בראש איזה מוכר רכוש, לא לכד שלא היטיב דרכיה מן „הקאפיטליסטים הקשים“ (כי לזה תמצא אמתלא, שאין בכח היחיד והמועם לעשות נגד ההרגל הכללי), אלא על פי הרוב מהנהגת היא באכזריות יותר מרובה מן „הקאפיטליסטים הקשים“. ובאמת באו בימים האחרונים פנים חדשים בכתה הזאת. הפקחים שבהם ותרזו כבר על כל „שאיפות ההריסה“ ואינם גומרים עוד „לעקור מן השורש“ כל הנמוסים הנהוגים ולבטל את הסדר המדיני הנוהג, אלא שורחים ועמלים לתקן כל מעוות וקלקול בחיי החברה על ידי ההתפתחות סוציאליסטית טבעית והיסטורית. בתחלה נחשבו אלו בתור „מינים ואפקורסים“, ועזי פנים שבכת הסוציאליסטים אמרו „להוציאם מן הכללי“, אבל לאט לאט נבר כח האמת והשפעת „המינים“ הנרל מיום ליום. כשם שנצח בימים הראשונים מרכס על לסל, כן עתידה שימת מרכס להבטל בעוד ימים לא מרובים. אלמלא היתה הממשלה הגרמנית והצרפתית קיצונית כל כך, כי אז היתה השפעת הכתה הסוציאלית פוחתת ותולכת יותר. ובאמרנו, כי הממשלות האלה הן קיצוניות, אין כוונתנו, כי היה מן הראוי, כי תמשכנה אחרי הבורג'ואה „הליברלית“, אלא כי לא תהיינה לחומר נאווה בידי הכתות המיוחסות ולא תבכרנה אוהן על פני כל פנות העם. רוח הריאקציא כפרנציא ובגרמניא כהזקת את הסוציאליסטים והשפעתם.

ההשתרלות הנמרצה, לתקן את הסדרים הסוציאליים (ובהם נמנתה גם שמירת הבריאות של הפועלים וטניעת הגשים והילדים לוסוק בעבודה קשה מפרכת את הגוף) תרבה שלום בעולם, לא רק בין הכתות הסוציאליות, אלא גם בין העמים השונים. לפי

מצב הענינים כעת אי אפשר לעם אחד, לתקן כל מעוות כחיים הסוציאליים ובסדר העבודה זולת בשהוף עם יתר העמים. אם למשל נראה ממשלת עם אחד מקפדה בדבר, שלא יהמירו הנשים והילדים בעבודה יותר מדי, או כי יאסרו על ילדים פחות מבני יד שנה את העבודה כל עיקר, או בהכרח יגדל כחיר הפחורה בארץ הזאת ולא תוכל להתחרות עם הפחורה היוצאת מארץ אחרת, אשר שם אין החוקים הטובים האלה נוהגים כלל. גם שמירת הבריאות של הפועלים הלויה בחוקים כלליים נוהגים בכל העמים. ובאמת רבו בשנים האחרונות אספות חכמים ובני סמכא בענינים כאלה, אשר יפקחו על תקן הפועלים ויחקרו בפתרון השאלות החשובות האלה. לפרות הפירוד הלאומי השורר כעת בין העמים רואים אנו קשר ויחבור ביניהם בכל דבר הגונע לטובת הכלל. כמבע החקירה המדעית בכלל כן גם טבע החקירה הסוציאלית; היא מקרבת רחוקים ואויבים יעשו אוהבים. לא רק הסוציאליסטים נהקרבו זה לזה בלי הבדל לאום. כי גם הממשלות מתקרבות זו לזו לעת הצורך, אלא בשעה שהראשונים מהכנסים כרי לפרסם כרוזים ולהרעיש העולם בנאומים, נראה ביחוס הממשלות זו לזו התקרבות סוציאלית ותועלת ממשית.

ההתקרבות הזאת היא גדולה ונראית כחוש, ואם יעברו השנים כתקונן עוד תהגבר מדור לדור. ואולם כל החושב, כי באופן כזה תתם כל איבה ושנאה בין הכחות הסוציאליות השונות, אינו אלא טועה. החוקים בפני עצמם לא יעמדו בפני השאיפות האנושיות, אשר מקורן הוא האינואיסמוס האנושי. ההתקרבות המוסרית של המין האנושי תהיה בדרך התנדך האמתי, כאשר יצרפו הדעות של בני אדם ויתקנו המעשים. לעת עתה נראה בעולם הסוציאלי תסיסה חזקה, הכחות השונות נלחמות זו בזו בעברת חמה, ואין אחת מן החברות שואפת להקון העולם, לטובת הכלל, אלא כל אחת ואחת שוקרת על טובתה היא, כל אחת ואחת דוחקת רגלי אחותה. אמנם זאת היא הכלית הנמוס המדיני, להשגיח בכל תוקף ועוז, כי לא תגבר כת אחת על השניה, להחזיק את שווי-המשקל בין כל הכחות השונות, בין האישים הנפרדים של הקבוץ החברתי. ואולם גם הממשלה איננה עומדת ממעל להתחרות הבתות, וביחוד בארצות הנוהגות על פי קונסטיטוציא. אם תגבר כת אחת והממשלה תבוא לידה, או לא תחום על השאר, אלא השתמש בכל האמצעים להרבות חילה וכחה. פתרון השאלה הסוציאלית יהיה אמנם באמצעות החקירה המדעית, ואולם השלום הסוציאלי יהיה רק באמצעות התקרבות מוסרית, אשר תצרף את הבריות ותחליש את האינואיסמוס הקשור בלב האדם מנעוריו.

על אמתת הרעיונים האלה עמדו כעת כמה חובבי מין האנושי, אוהבי בני אדם, אשר הכירו, כי עם התועלת המרובה של החקירה המדעית בפתרון השאלה הסוציאלית יש בה גם הרכה מן הקיצוניות. פתרון השאלה המסובכה הזאת דורש גם הרבה מן הדילנהרופיות. אשר מאסו בה חכמים בהקופה האחרונה. בראש האנשים האלה, אשר במובן ידוע נוכל לכנות אותם בשם תלמידי רוסו. יעמוד כעת הפיימן הנעלה ליו מולס טוי, אשר דבריו הרעישו את הלכבות ומצאו און קשבת בין הטובים והמעולים של כל העמים הנאורים. על החזון הזה ישמח כל איש כשכיל, ואולם מאד נהפלא, כי עוד לא קם סופר כביר ורב הכשרון לרכו על התמצית הסוציאלית של היהדות ורב ערכה בפתרון השאלות האלה. אמנם ידועים פרטי היהדות כרב או כמעט, ואולם עוד לא אָחדו את הפרטים האלה לציור כללי. אחת היא לנו, אם מתאימים כל החוקים הסוציאליים של היהדות אל המציאות ובפרט בימינו אלה, אשר אופני הרכוש והקנין סבוכים מאד וגם החבור בין בני אדם גדל ונסב למעלה ראש. ואולם לא הפרטים האלה הם עיקר ההכחלות הברורה, כי אם הרעיון

הכללי המושל בהם. יסוד היהדות הוא שהוֹף נְמוֹס יִשְׂרָאֵל וּמִתּוֹקֵן עִם תּוֹרַת הַמּוֹסֵר. לא הפילנתרופיות בלבד תצרף את הבריות, אבל גם לא החוקים בלבדם, אלא טוב נמוס ישר עם למודי מוסר. כן תלמדנו היהדות, כי בכל התקדמות אנושית ראוי להתרחק מן הקצוות ולבחור בכל ענין את המתאים למבע האנושי. לא יחדל אביון מקרב הארץ, גם לא יתם אי-שווי של הכתות הסוציאליות, לא נבער הרע החברתי עד המט. אבל עלינו לשאוף אל המטרה, להמעים את העניות ולהקל כבדה, להמתיק את המרירות של האי-שווי הסוציאלי ככל האפשר ולרפא את הריסות החברה עד כמה שכת האנושי מניע.

היהדות היא אידיאליות בלתי נפרזה, החוקה מבל אוטופיא; היא הדרך הממוצע בין האינואיסמוס האנושי המבקש בכל דבר רק תועלת הפרט ובין האוטופיא הסוציאלית האוֹ-להרניע את הפרט תחת הכלל. מהשקפה הכרעית נוכל להוסיף עליה הרבה, ואולם מהשקפת המוסר נמצא בה חותם הכנית השלמות. על יסוד ההשקפה הזאת אפשר, כי בימים הבאים עולם חסד יבנה.





## בילה המשוגעת.

(ציור)

כאח י. פרשדסקי.

— ... כן הוא, יודעת אני את בני הדור החדש, כי לועגים הם לכל ואינם מאמינים בכל מה שהאמינו לפנים; אך המעשה הזה נהיה לעינינו ואין איש יכל להכחישו! ... בהקדמה זו פנתה אלינו, ילדי החדר, אשת מלמדנו רבי שמעיה; ואף על פי שבאמת היו ההקדמה והתוכחה שבה מיותרות קצת לנו, אהרי שהיינו עוד אז ילדים בני השע ועשר שנים ולא הספגנו עוד להטיל ספק בכל משמע אומינו ומראה עינינו — בכל זאת קבלנו באהבה את ההקדמה, כי שמרנו מאד על מה שיבוא אחריה, על עצם הספור, אשר הכתיחה לנו אשת מלמדנו זה כמה —

הנקל להגיד: ספור על דבר מקרי-חיה של בילה המשוגעת! ... מי מאתנו לא ידע את המרה המשונה הזו, שאיננה כדברת כשאר בני-אדם, רק מנהמת לפעמים בנהמה לא-טובנה? מי מאתנו לא התענג על כראה לבושה, שהיה מטיני סחבות משונים ומוזרים, בעלי צבעים וגינים שונים: שרול אחד אדם ושרול אחד שחור או לבן, ברגל אהת פוזנץ צמר וערדל קרוע וברגל אהת התולי-בד ונעל-עור בלי עקב? ...

את בילה זו זכרנו מקדמות ילדותנו, ומאז שזכרנו אותה לא שינתה אף במעט. מנהגה היה אחד המיד, בכל עתות השנה. גם בקיץ, גם בחרף היתה לנה בלילות: פעם בפרוזדור ביה-הכנסת, פעם במחתרת אשר מתחת ל"ארון הקדש" על מצע ה"שמות" הגנוזים שם ופעם באכסדרת ביה-המרחץ מאחורי הערמה הגדולה של חבילות-החודרים, הצבורה באותה האכסדרה. בימים היתה תועה מהבקר עד הערב ברחובות, היתה מהלכת על פי רב באמצע הדרכים; רק בשעה שהיתה מרגשת רעב, היתה נוטה לאחד הצדדים והולכת ומתחככת על יד קירות הבתים, עד שהיתה אהת הנשים מתעוררת לחמלה עליה ומוציאה לה פת לחם יבש או שיורי סעודה של אתכול... דומם היתה אוכלת כל מה שנתן לה ודומם היתה שבה אחרי כן לאמצע הרחוב ומהלכת לה לאמה הלאה הלאה.

היא היתה מהלכת לה, ככלי נגע באיש, מבלי פנות אל כל איש; אולם היו אנשים, אשר אהבו לנגע בה ויעצרו אותה בלכתה, למען הרעימה ולמען הביאה לידי אותה הנהמה המשונה והמוזרה, אשר שעשעה אותם והברח את רעהם. יותר מכל הצטינו בזאת החנונים, אשר בטור-החנויות של ככר-השוק; אך גם אנחנו, ילדי ה"חדרים", לא היינו מונעים מפנשני את הענג המיוחד הזה.

ומכל התעלולים השונים, אשר היינו רגילים לעולל בבילה, היה אחד, מיוחד במינו ומצויין, אשר היה עולה אמנם בידנו רק לעתים רחוקות מאד, אך עקב יקר-מציאותו היה נעים עוד ומענג ביותר —

כן הוא, רק לעתים רחוקות מאד היינו זוכים לפגשה בחצר בית-הכנסת באחת השעות הפנויות, כשהיינו יוצאים מ"חדרינו" למועד סעודת-הצהרים; אולם בכל פעם, שהיה מקרה אשר כזה מזדמן לנו, לא היינו מניחים אותו עוד מידנו. במקרים כאלה היינו עורכים על בילה מערכה מיוחדת בכונה למרדה אל פתח בית-המדרש הלבן. היא היתה כתאמצת להחליק, כי למרות חסר-בינתה היתה חשה ברגשה המבעי, כפי הנראה, דבר-מה אי-נעים לה; אולם אנחנו לא היינו מתרפים כלל והיינו ממתירים עליה מסביב, חוסמים אותה מעברים שונים ומונעים ממנה כל מנוס, עד שהיתה נכנסת על כרחה אל פרודור בית-המדרש. שם היתה חבורתנו מתחלקת: מקצינו היו ממהרים לסגור את הדלת החיצונה והאחרים היו נצבים כשומרים ליד כבוא בית-המדרש הפנימי ועל יד הגעלות, העולות אל עזרת-הנשים.

בילה, השבויה אתנו באופן כזה, היתה עומדת בינתים בני הנועה ומביטה לעברים בפחד גדול וענות-נפש רבה; אולם אנחנו לא היינו שמים לב כלל לזאת, כי מאותו הפרק היה מתחיל החלק היותר-חשוב והיותר-מברח בשעשוענו: אהדים מחברינו, המהירים ואמיצים-הלב ביותר, היו מהגנבים בלם ונגשים אל בילה מאחריה ודוחפים אותה פתאם אל הפנה האפלה, שבין שני הפתחים, אל אותה הפנה, ששם היה מוצב "דף המדרה" של ה"חברה הקדושה".

ומה שהיה מתהווה ברגעים ההם, כבד לתאר בדברים. בילה, המחרישה והשוקמה המיד, היתה מתגעשת פתאם ומתחילה נועה בקול נורא ומשונה. היא היתה בועשת ברנליה, מכה בידיה, מפרכסה בכל נופה ומאמצת את כל כחה להמלט; אולם במדה שהיו התנגדותה והתמרמרותה הולכות וגדולות, בה במדה היה שעשוענו זה נעשה מברח ומענג יותר ויותר, ובשום אופן לא היינו סרפים מבילה, עד שהיה השאון מעורר את השמש מתרדמתו אחורי התנור. או שהיה מושך אליו את לב אחד הגדולים מהעוברים במקרה על יד בית-המדרש, ואז היה מושם קץ לתעלולינו — לגדל צערנו, כמובן...

ובכל פעם אחרי מאורע יקר כזה, כשהיינו שבים ונאספים ב"חדר" אחרי סעודת-הצהרים, רגילים היינו ליכור ולהוכיח בחדרה מיוחדת פרטים שונים מאותו המאורע. הפרטים האלה היו מכרחים את דעתנו מאד ובשום אופן לא יכלנו להבין, כדוע אין דעתה של אשת מלמדנו נוחה מהם והיא מוכיחתנו המיד על התעלולים האלה...

האמת צריכה להאמר, כי אשת מלמדנו לא היתה מסתפקת רק ברברי-הוכחה בלבד; היא היתה מראה פעם בפעם גם אורו; אחרים של רחמים רבים והשתתפות חמה ביחס אל בילה. היא היתה מפנה את לבה לעתים יותר-קרובות משאר השכנות אל המסוגעת, היתה מאבלת פעם בפעם את ה"האחרונה ונותנת לה לפעמים איזו שמלה ישנה, איזו נעלים בלות —

— האין די לה לעניה זו, שהיא קבת-אלהים כל כך. למה עוד פוגעים בה בני-

אדם?

כן היתה אשת מלמדנו מתרעמת פעם בפעם; לפעמים היתה מוסיפה עוד, בפנותה

אלינו:

— לו הייתם ככירים, ילדי, את בילה זו לפני עשר שנים. או לו הייתם יודעים את

המוצאות אותה — כי עתה לא הייתם מתגרים בה ולא הייתם כרעיטים אותה ב"דף-המדרה" הזה. שהיא יראה אותו כל כך, ולא לשוא!...

על מה זה וכדוע קוראה אשת מלמדנו לבילה המסוגעת בשם "כבת-אלהים", לא

הבינונו אז, כמו כן לא ידענו ולא שערנו, מה היא סבת היראה הגדולה שהמשוגעת יראָה את „דף-הטהרה“; אולם אותו העצב הרב, שנשמע בקול המדברת, היה פועל על נפש-הילדים התמימה שבנו מבלי-משים פעולה נפלאה: במשך ימים אחרים היינו נמנעים מהתגרות במשוגעת, ובמשך ימים רבים היתה הולכת וגדולה בנו התשוקה לשמוע את מקרי-חיה של בילה ולדעת את פשר הדברים הסתומים, אשר רמזה עליהם אשת-מלמדנו לא אחת ושתיים — — —

חפצנו זה נתן לנו סוף סוף באחד הימים. מלמדנו לא היה אז במקרה אתנו ב„חרר“ ואשהו ראתה בזאת אמצעי נכון, למנוע אותנו מהשתובב בשעת-כשר כזו. אחרי הקדמתה הקצרה החרישה עוד רגעים אחדים, כאלו סדרה בינתים את זכרונותיה — אחר החלה לספר:

שימו נא אל לבכם, ילדי, כי בילה זו, שאתם רואים אותה עתה — אל נא תיסרני אלי. על דברי! — בצורת בהמה ממש, היתה לפנים אשה חשובה ובעלת-בית אמידה בעירנו. אישה רבי אברהם-גדליה היה מחשוכי בעלי-הבתים. הוא סחר כל הימים בשותפות עם אחיו הצעיר, רבי בנימין-ניסן, ושותפותם של האחים לא היתה כלל מעין אותה המצויה אצל רב הסוחרים האחרים, שהשותפים מהחשבים זה עם זה וחולקים יחדו את הרוח, או סובלים יחדו את ההפסד: זו היתה שותפות נמורה בלי כל חשבון וחלוק, כי כל מה שהיה לאחים, כל מה שהכניסו והוציאו — הכל היה של שניהם בשוה.

„על זאת אמנם לא היה להתפלא ביותר; נפלאה ביחוד היתה ידידותן הרבה של שתי הניסות. בילה וניסתה הצעירה שפרינצה היו דבקות זו בזו הרבה יותר מאחיות: הן גרו בבית אחד, בשלו כמעט ארוחה אחת ולבשו תמיד מלבוש אחד...“

„הן לא נפרדו גם כחוק לביתן. ובני-עירנו הורגלו כל כך לראות את בילה ושפרינצה תמיד יחדו, יחד שהיה נחשב לתמוה, אם נראתה האחת פעם במקרה יחידה, ומיד היו שואלים לשלום האחרת, אולי חלתה?...“

„ליצני העיר היו מלגלגים, כי נשמה אחת לשני הגופים האלה; אך הניסות עצמן לא היו שמות לב כלל לזאת, וכשהיו נשאלות על דבקותן הרבה זו בזו, היו המהות מצדן, לא היו מבינות כלל: על מה יכלות הן להתקומם באמת, אם אין דבר חסר להן, כרוך השם!?...“

„והאמת צריכה להאמר, כי אמנם היה ביתן מלא כל טוב, בהיות עסקי אנשיהן מצליחים כל הימים. כן הוא, מצד זה לא היה לניסות על מה להתאונן; אך מצד אחר לא היה מולן טוב ביותר: שתיהן לא ברכו בכנים... בילה היתה יולדת וקוברת, לא עלינו ושפרינצה היתה עקרה לגמרי!“

„רבים בעירנו היו אומרים אז, כי הצרה הזו היא היא שקרבה יותר מכל את שתי הניסות; אף על פי כן לא רפתה הידידות הזאת גם אז, כשנולד לבילה זרע קים ושפרינצה נשארה עקרה כמקודם. להפך, נראה היה הרבר, כי על ידי המפול המשתף בילדי האחח נקשרו נפשות שתיהן עוד יותר: שפרינצה נואשה, כפי הנראה, לראות בנים בעצמה, ועל כן דבקה בכל נפשה אל ילדי ניסתה הבכירה, אשר היתה להם כאם שניה...“

ושתי האמות האלה היו בהולות מאד על שלשת הילדים, אשר נשארו בחיים, אך היו חלשים וחולנים תמיד. מסבת מחלותיהם התכופות של הילדים היו שתי הניכות נשארות פעם בפעם כלואות בביתן במשך שבועות רצופים; אך איש מבני-עירנו לא התפלא עוד על זאת, כי ההרגל של ימים רבים עשה את הדבר הזה למבעי מאד, שאי-אפשר כלל להיות באפן אחר...

„כן היה הדבר נוהג במשך שנים רבות; אך פתאם קרה מקרה, אשר שנת את כל סדר המעשים. אישה של שפרינצה, ר' בנימין-ניסן, הצטנן פעם בדרך ויחל. מחלתו נראתה מראש קלה מאד, וראוב'קה החובש לא מצא בה כל סכנה ויערב רפואה קרובה ושלמה; אולם משמים, כנראה, נגזרה אחרת, ואחרי ימים מעטים-היתה שפרינצה — לא עלינו — אלמנה!

השבר הזה היה כל כך פתאמי, כל כך בלתי-צפוי, עד שאיש לא זכר בימים הראשונים, כי האלמנה האמללה תהיה עיר זקיקה בהכרח לחליצה... אומרים, כי ראשונה זכרה זאת בילה עצמה... בן הוא: לב האדם נביא נאמן הוא: לב העניה הזו נבא לה מראש את אשר תקינה באחרונה!...

המספרת נאנחה אנחה עמוקה והפסק את ספורה: אך אנחנו כלנו כאלו קפאנו על מקומותינו בלי-תנועה. רק כחצי שנה לפני כן נודמן לנו לראות סדר חליצה בבית המדרש הלבן ובנפשותינו הרכות עוד היה חדש הרשע העז, אשר עשה עלינו המחזה ההוא: מין אימה בלתי-מבארה מלאה את כל הבית. בכל קהל הנאספים הגדול שררה דומיה שלמה, רק הרב והרין, אשר פניהם היו חורים ורצינים עוד יותר מהרגיל, השמיעו לפעמים מלים אחדות בלחש... את המחזה כלו: הנרות הרולקים בעצם הצהרים, „רף-הטהרה" המוצב על יד הקיר, וה„חלוץ", העומד נשען אל הרף ופניו חורים כסיד — הנקל להניד: כאותו מעמד, אתרי „רף הטהרה" נסגרה נשמת המת, הכאה מעולם-האמת לראות בסדר החליצה!...

וכל הפרטים האלה חלפו בדמיונו לשמע דברי המספרת האחרונים. לבית-הילדים שבנו דפקו מאד בצפיה לדברים מבהילים ובקצת-רוח רב הכינו לאחרית הספור; אך מין רגש מזור, מעורב מיראה ותשוקה-לדעת, מנענו מדבר דבר, מנענו גם מהגיד שפה... אנחנו נבהלנו במקצת, במקצת השתוממנו, כי יואליקה השחיר, אשר הצטין אמנם תמיד בפיוותו וקצר-רוחו, לא התאפק גם הפעם ויפן אל אשת מלמדנו בשאלה: — הלא בילה לא היתה זקוקה לחליצה, ולמה אפוא חששה היא כל כך לזאת הנשאלה לא ענתה כרגע הראשון דבר, רק הביטה אל השואל במנוח-ראש, כאומרת: אך ילד הנך ואינך יודע עוד דברים רבים. הידועים לכל וולתך! — אחר השיבה באנחה קלה:

— לואי שלא תבוא זאת לידכם, ילדי, אך אנחנו ראינו או בחוש, כי אמנם לא דבר ריק הוא החשש הזה, שהעולם חושש בנתינת חליצה...

ואחרי הפסקה חדשה, לא ארכה ביותר, שבה אשת מלמדנו לספורה הנפסק. „הרבה, הרבה מאד נדברו ונדונו או בעירנו על הענין הזה. הדעות נפלגו. רבים הוכיחו, כי עון גדול הוא לעגן אלמנה צעירה כשפרינצה, היכלה עוד להיות לאיש ולראות בנים; אחרים, להפך, צדדו בזכות בילה, הבהולה ביותר על ילדיה וחוששת לסכנה שיש בדבר... נראה הדבר, כי גם לבה של שפרינצה עצמה היה נוקפה ועל כן לא האיצה כלל ביבטה לתת לה חליצה, אף על פי שהדבר הזה היה נוגע לחייה מאד —

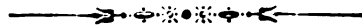
„כן הוא. ברור הדבר, כי מצד שפרינצה לא היתה כל השתדלות, כל תביעה מיוחדת; אולם בילה עצמה לא יכלה נשוא את הרעיון, כי בגללה נעשית ניסתה האהובה לאמללה, ועל זאת היתה מצטערת כל הימים ומתענה מאד... הנחומי שפרינצה לא די שלא היו מועילים כלל, אך להפך, במדה ידועה עוד היו מגדילים את הצער ומוסר-הלב!... סוף סוף התערבו אחרים בדבר ובילה הסכימה לזאת, שיתן רבי אברהם גדליה אישה חליצה ליבמתו. במשך כשבוע ימים קודם לכן נעשה חשבון מדויק. שעל פיו קבלה שפרינצה את החלק, המגיע לה בנחלת המת — אחר נסדרה החליצה...

„ובעצם היום ההוא לעת ערב חלה פתאם הצעיר בילדי בילה, יונק בן שנה וששה חדשים. ראוביקה החובש אמנם החליט אז, כי לילר הויק חלב האם, שהיתה שרויה כל הימים ההם בצער ופחד ותבך בלי-חשך; אולם... מה יש פה לדבר?!... כן דוא מנהג דורנו זה: הכל חושבים את עצמם לפילוסופים ומתחכמים יותר מדי, אף על פי שכל ההתחכמות הזו איננה שוה גם חצי פרוטה!... ראוביקה עצמו נוכח עד מדה, מה פחותה היא ידיעתו באמת: אם ליונק הויק חלב האם המקולקל, אך מה היה לילדה הבכירה בת שש השנים, כי חלתה גם היא למחרת היום ההוא?! —

„אמת הוא, כי שבועות אחרים אחרי כן היתה האסכרה — לו ישמר האל אותנו ואת כל בני ישראל שהבחלה הרעה הזאת! — מהלכת" בעירנו ומביבותיה; אולם אז, כשחלו ילדי בילה, לא נשמע עוד כל דבר רע, לא היתה עוד צרת רבים, והוא האמללה לא יכלה נשוא את השבר הגדול הזה: מות שני ילדים ביום אחד — היא יצאה מדעתה"...

בעת הראשונה היה שנעונה סוער ורותח: היא היתה מרברת דברי-הכאי שונים בלי חשך ולעתים קרובות היתה מהנעשת, קורעת את בגדיה, צועקת ומכה את כל הקרב אליה; אולם מעט מעט עבר מין השגעון הזה והיא שקעה יותר ויותר בטין עצבות ושתיקה המידיה, בלי כל סמן בינה, בלי כל סמן דגש... בעת הראשונה עוד נסה רבי אברהם גדליה אישה — מליץ טוב יהיה לנו: הוא נפטר כבר! — במגולות" שונות, נסה לדרוש ברופאים. בקדרים וגם — להכדיל — ב„יהודים טובים"; אולם כל אלה לא הביאו שום תועלת: דעת בילה לא שבה עוד אליה ומעט מעט שכחה האמללה גם לדבר כבני-אדם. המספרת החרושה כבר; אך אנחנו נשארו עוד זמן רב כקוצאים איש על מקונו בדומיה שלמה ובלי תנועה: נפש-הילדים הרכה שבנו הדיגישה באותם הרגעים הרכה, הרבה יותר מטה שיכל שכלנו להפס אז —

ובחרטה רבה על העבר קבלנו על עצמנו לבלי התגרות יוד להבא בבילה המשוגעת!



## מושך בעל.

(ציון)

מאת י. בֶּרֶשֶׁדְּסְקִי.

בבית-מסחרו של רוזנגרמן כבר נסגרו דלתות-החלונות, נסגרה בבריה-ברזל הדלת האחרונה מעבר החצר, רק הדלת הקדומה לעבר הרחוב הייתה עוד פתוחה למחצה, בקרבת הדלת הזאת, נשען על חבילת-סחורה חבושה התנמנם מעומד הצעיר בעור-המסחר, נער בכך חמש-עשרה שנה, אשר החזיק בידיו צרור ספתחות ומנעולים נסים. הוא זוכה לשנים, אשר היו עוד בבית המסחר, עד כלותם את מלאכתם. אלה השנים היו: בעל בית-המסחר, שמחה רוזנגרמן, ורואה-ההשבון ברוך שיכ-לינסקי.

מרחוק נשמעו בזה אחר זה עשרה קולות של אחד השעונים בעיר ושיפלינסקי כלה את מלאכתו, סגר את ספר-החשבונות הגדול המונח לפניו ויסדר את הספרים העבים האחרים, המפוזרים על פני השלחן הרחב ועל עמוד-הכתיבה הסמוך. הוא אמר כבר לקום מעל מושבו. אך נחם באותו רגע, כאלו זכר פתאם דבר-מה, וישאר על מקומו ציפה לעבר בעל בית-המסחר, אשר היה עסוק עוד במלאכתו, למנות ולחשב צרויות בסף שונים. בפני רואה-החשבון הסתמנה לאות רבה, עיניו היו נעצמות לרגעים מעצמן ובכל חזותו נכרה תשוקה עיופה להקדים לכת מזה ולמצא מנוחה; אך הוא התגבר על נטיותיו המבעיות ויוסף להשגיח דומם ובלי תנועה אל הארון. אשר לא פסק רגע מעבודתו: מנה וחזר ומנה את הבסף, רשם וחזר ורשם את הסכומים המתקבלים, אחר ערך וחזר וערך מספרים שונים זה אל זה.

סוף סוף כלה גם רוזנגרמן את מלאכתו ויעביר בפעם האחרונה על סוד המספרים, הרשום בקונטרס-הכיס, המונח פתוח לפניו. באותו רגע נגש שיפלינסקי אליו. הארון קדם את פני רואה-החשבון בבת-צחוק של רצון וידידות של חנינה, אך אלה לא עודרו, כנראה, את שיפלינסקי, אשר פתח בקול שפל ופבוכה נכרת: — אמנם מתבושש הנני כבר להשתמש כל כך לרעה בגדיבותו, אדוני רוזנגרמן. אך ההכרח מאלצני לפנות עוד הפעם...

בת-הצחוק על שפתי הארון רחבה עוד קצת יותר ובקולו נשמעה חנינה כפולה, בהפסיקו את המדבר:

— למה היא ההתנצלות היתרה הזו?! ... לא זאת השנה הראשונה, שאנו מכירים זה את זה — להתבושש אין פה בכל אופן כל סבה.. כמה נצרך לו? — חמשה-עשר רובל — השמיע שיפלינסקי בלחש, ובלי-הכרה, רק בתנועה מכוונת העביר את כף ידו על מצחו: כף-היד רומבה קצת מרסיסי-הזעה הרקים, אשר כמו את המצח...

— טוב, — ענה הארון ויחל לנגול את חבישת הגיר של אחד צורות-הכסף. אחרי  
רנע קטן הוסיף:

— כן הוא, העקר שכחתי: מה שלום הילד? ... העוד לא הומב לו? ...  
— לעת עתה לא!

— חבל, חבל! ... ומה הרופא אומר?

— הרופא אומר, כי סכנה מיוחדת אין בדבר. אך ...

שיפלינסקי לא הספיק לכלות את דבריו, כי באותו רגע כלה הארון למנות את הכסף  
וימסרתו לידו. עוד פרוות אחרות בנידן זה: דברי-תודה חמים מצד רואה-החשבון ותשובה  
ענות-נותית מצד הארון, כי איננו ראוי כלל לתודה זו. — ושיניהם עברו בשיחתם לעניני  
עסק שונים. בינתיים לבשו את אדרותיהם, יצאו על פני חוץ, עמדו על יד עזר-המסחר  
הצעיר, אשר סגר אחרי צאתם את הדלת, ושיחתם כלתה רק אז, כאשר נפרדו בקרן שני  
הדוכות ויפנו איש לעבר מעונו.



מעון שיפלינסקי לא היה קרוב ביותר אל ביה-המסחר ואחרי הפרדו מעל אדוניו היה  
צריך לעבור עוד מרחק לא מעט. התשוקה לדעת בהקדם, מה נעשה שם בבית, החישה  
את פעמיו ברגעים הראשונים; אך מעט מעט נברה עליו לאותו ותמעט את מהירות  
הליכתו: הוא הלך לאט, שקוע במחשבות.

מחשבותיו סובבות על כחלת ילדו, על הראגה והמרדות, אשר גרמה המחלה  
הזאת בימים האחרונים לו ולבלומה אשתו: ברעיוניו נערכים חשבונות-כסף, נזכרים סכומים  
שונים, אשר הוצאו לשכר הרופא ושולטו בבית-המרקחת בעד סמי-רפואה —  
ולואי שהביאו כל אלה, לפחות, את התועלת הרצויה! — חילף רעיון במוחו,  
והתשוקה לרעה, בה נשמע שם בביתו, מהעוררת בו מחדש בתקף רב ומפריצה אותו  
להחיש יעדיו; אולם אחרי רגע כבר רופפת אי-רצונו והליכתו נעשית אמיתית יותר ויותר ...  
— הרופא החליט עוד בכקר, כי הסכנה כבר הלפה!

והוא כאלו מתנצל בזאת על רפיין אינרגיותו, אף על פי שבאמת קרוב יותר לשער  
סכה אחרת. בזכרונו עוברים מבלי משים אותם הפרטים, אשר היו רק זה כרבע שעה,  
פרטי הדבר בשעה שבקש וקבל את הכסף מיד אדוניו ... הוא איננו יכל לתת גם לעצמו  
חשבון ברור על רגשותיו אלה, אך הוא מרגיש מין דכרוך-נפש מיוחד, — מרגיש, כי על  
ידי המגע בנקודה הזאת נמלה ממנו כל אינרגיה וידיו רפות ...

— האמנם יש עוד אפשרות לסלק בזמן מן הזמנים חוב עצום כזה?!

הוא איננו חפץ למפל בשאלה הזאת, אך היא נערכת לפניו נגד רצונו, ובכאב-לב  
רב אנוס הוא לוכד, כמה חב כבר לאדוניו במשך השנים האחרונות. בשעות דחוקות  
שונות, כשאין שכרו מספיק לצרכיו, הוא מקבל סכומים מסוימים על חשבון שכרו שלהבא;  
אולם גם בהבא הצרכים מרובים, מתאימים בקושי לסכום המשכרת, והחוב שאיננו הולך  
ומסתלק. עולה וצומח יותר ויותר —

— אמנם, — נגדד רעיון חדש אחרי הרעיונות הקודמים — עוד מאושר אני, כי  
נזדמן לי ארון נדיב-לב כזה, הנוטה לחסד וסנתר הרבה על שלו — ומה הייתי עושה, לו ...

הוא מסיח את דעתו בחזקה מהנקודה הזאת. הרעיון: מה היה עושה, לו היה אדוני מתיחס אליו באפן אחר? — עולה פעם בפעם על רוחו, אך הוא משתדל בכל פעם להסתלק ממחשבות כאלה, המביאות אותו מבלי משים במבוכה רבה ומבלימות מין סתירה פנימית בנפשו, מין נגוד עצום ברגשות עצמו... בשעה שמצד אחד הוא מאשים את עצמו בכפית-טובה על הרהוריו הרעים — באותה שעה, מצד אחר, איננו יכל בשום אפן להסתלק מאותם הרהורים, המודעזעים נגד רצונו בקרב נפשו ולחשים לו בלי-חשך, כי אמנם מוטב היה, לו לא היתה כלל המית-החסד הו, המעמסת עליו חובה כבדה של הכרת-תודה...

מבלי משים חולפות בזכרוננו שיחות שונות, שהיו לו במקרים שונים עם רבים ממודעזיו, בעלי-פקודה כמה. מדברי כלם מבצבצת מין איבה מיוחדת ביחס אל האדונים בכלל וביחס אל אדוניו של כל אחד מהם בפרט, ואת האיבה הזו, הכללית והפרטית, אין אחד ממודעזיו מבקש גם להסתיר...

— האמנם צודקות הן התביעות האלה? האין פה עוות-דין של הצד האחד הנוגע בדבר? ...

מיודעזי מבני-אומנותו רנילים לכנות אותו בשם „כניגורם המושבע של האדונים” — האמנם אפשר לבטל בהלצה כזו את כל מענותיו?

— האדונים נוטלים ממנו את עתגו וחפשונו, ברין אפוא מחויבים הם להספיק לנו את כל צרכינו ההכרחיים — כן הוא, אמת הדבר; אולם איזה הוא שעורם הנכון של הצרכים ההכרחיים? מי זה יודע לקצב, דבר מה הכרחי ודבר מה מיותר? ...!

ושיפלינסקי עצמו לא הרגיש בזאת, איך נעהקו מחשבותיו מעט מעט מהמשפטים הכללים אל עניניו הפרטיים. ממסבות הימים האחרונים, אשר גרמו לו הוצאה יתרה ותזקקנה אותו לבקש מאדוניו כסף שלא בזמנו — מהמסבות הקרובות האלה עברו מחשבותיו מבלי משים אל מסכות אחרות, רחוקות יותר. הוא זכר את הימים, אשר היה מותיר עוד משכרו וצובר לפקדון. הדבר הזה היה לפני ימים רבים, אך עוד כמשך שנים הרבה היה כסף-פקדונו מציא לו רוחה בעתות-צרה: רק בשלש השנים האחרונות ... קץ דרכו שם קץ גם למחשבותיו הבעיבות: הוא הגיע עד פתח מעונו.

\* \* \*

\*

כמעט נכנס שיפלינסקי, התבונן הכף לסמנים אחרים מעוררי-חשש: הדלת החיצונה לא היתה נעולה ובמסדרון נראו אדרת, עם ידה וזוג ערדלים של איש זר. הוא לא משל ברוחו להסיר את אדרתו ויחלץ רק את ערדליו ויכנס אל החדר הראשון, הוא חדר-האכל. שם לא היה איש, אך מחדר-המשכב הסמוך נשמעו אנקות ילד וקול דברים מקומעים — האמנם?! חלפהו פתאם כברק רעיון נורא והוא הרגיש, כי ברכיו פקות. באותו רגע נאחו מאי-זהירות באחד הכסאות והכסא נעהק בשאון ממקומו. לשאון הזה תרדה בלומה ממקומה בחדר-המשכב ותגלה בפתח.

— מה נהיתה? — התמלטה מפיו קריאת-שאלה ויותר לא עצר כח להשמיע דבר.

— האמנם לא פגשתך ניחקה בדרך? ...

ובלומה ספרה בקצור וכדברים מקומעים אה אשר קרה. במצב ליבלה — היחד.



אשר חלה לפני ימים אחרים — לא נראה כל שנוי לרעה, אך לעת-ערב נגלו בשפר'נקה — ילדה כבת שלש שנים — סמנים מחרידים: שעול תכוף, גניחה צרורה וחם במעלה גבוהה... הרופא בודק עתה את החולה, אך לא החלים עוד דבר... ניחקה — המשרתת בבית שיפ-לינסקי — נשלחה אליו לבית-המסחר, לבל יאחר שבת שם ולבל ישכח לקחת כסף מהארון... שיפלינסקי נכנס אחרי בלומה אל חדר-המשכב, אך על שאלותיו השונות של הרופא השיבה רק האשה, והאיש שמע והסתכל דומם. הוא פתח את פיו רק אז, כאשר כלה הרופא את בדיקתו וחקירתו ויפן לצאת אל החדר החיצון.

— מה יש עוד לשאל — ענה הרופא ברנו קל על שאלת שיפלינסקי — הלא מראש העזיתי בכם להבריל את יתר הילדים... להבריל בהחלט... המחלה הזאת מתדבקה...

— האיך פסת ניר ודיו? ...

והרופא הפסיק בשאלה הזאת את דברי עצמו וישב לרשם את הריצפם; אך גם בתוך באוריו והערותיו על דבר שעורי הסמים ומני נתינתם, על דבר האמצעים, שיש להשתמש בהם, ועל דבר הסמנים השונים, שיש לשים לב אליהם — בתוך כל אלה לא שכח להזכיר פעמים אחדות על דבר התדבקות המחלה ונחיצות ההברלה המחלטה ביחס אל יתר הילדים...

שיפלינסקי לא ענה את הרופא דבר. בנפשו עמק הודעונו אמנם מיני רגשות שונים לשמע דברי-התוכחה האלה; אולם גם אחד מהרגשות השונים לא הסתמן בכרירות מספיקה, לא התעכב הרבה, רק חלף במהירות, רפרף כמעל ויגע נגיעה שמחיה בנפש... במהירות הברק חלף בדמיון שיפלינסקי ציור הרברים, שנהיו בבית רוזנרמן לפני חצי שנה, כאשר חלה אחד הילדים ובמחלה היה חשש מועט לסכנת התדבקות. הציור הראשון התחלף בדרף-עין בציור אחר. בזכרונו התעוררו זרמים נשכחים למחצה, פרטי מחזה, אשר נגלה לעיניו פעם לפני ארבע או חמש שנים. במקרה נודמן לו לסור אל מעין כורך-ספרים, אשר נר יחד עם עוד שני בתי-אב במרתף אפל ולח, בעל שני חדרים לא-נרחבים, ובתוך הדחק והחלאת ההם שכבו שלשה ילדים חולים, אשר דבקה בהם המחלה מזה אל זה, ובכל זאת לא הרחקו יתר הילדים מהחולים —

— אכן לא לעניים נועדו חקי ההיגיינה, אמצעי ההדירות! ואז — זוכר הוא — התכוין לבו מכאב פנימי עצום מאד: נפשו דאבה על ההורים האמללים, שעניותם איננה מניחה להם לדאג לשלום ילדיהם כרבעי —

אז היה נר לאחרים! ...

... רגעים מעטים אחרי עזב הרופא את הבית לבש שיפלינסקי עוד הפעם את אדרתו ויכן ללכת. המשרתת כבר עיפה ברוצה מרחק רב אל הרופא ואחר — אל בית-המסחר. על כן החליט ללכת בעצמו אל בית-המקרקת.

\* \* \*

בבית-המקרקת היה שיפלינסקי אנוס לחכות כשעה שלמה, עד אם הגיע תורו ועד שהכינו את הסמים על פי הריצפם. שם היו מלברו עוד המשה ששה אנשים, אך כלם עמדו וישבו דומם; רק לחישה טים רוהחים, אשר נשמעה בלי-הפסק מהחדר השני,

הפריעה את הרומיה; לפעמים התערבה בזאת גם שחיקת כמכנים, אשר שחק עורר-הרוקחים...

כל אלה נסכו מין עצבות, עצלה ונמיה-לשנה על שיפלינסקי, אשר נמה אל הפנה, המרוקקה ביותר ומארה פחות מהאחרות, וישב שם על הדרגש המעובת. ראשו נמה באפס-כח לאחרי, עיניו נעצמו למחצה, וכמצב כזה ישב ויסתכל, מבלי העמק חקר במראה-עיניו, — ישב ויחשוב, מבלי התבונן במחשבות עצמו...

במשך זמן מה הסתכל בפני האנשים, המחכים כמותו להכנת סמי-הרפואה, אשר הומינו, ומבלי-משים עלו על לבו מחשבות והשערות שונות על דבר מיני המחלה, שגרמו להזמין את סקי-הרפואה האלה, ועל דבר המזינים, איזה יחס יש להם אל החולים... הזקנה הכפופה היא, המקבלת מיד עורר-הרוקחים את הצלוחית והקופסה, היא בודאי אומנת בבית עשיר; הילד האמון על ידה חולה; אותה מלווה משרתת-הבית, היא הנערה, העמופה כלה במטפחת עבה ועומדת שם בביאה על יד המזוזה... שתי העלמות הצעירות, העומדות זו בצד זו על יד השלחן ומשגיחות היטב אל כל הנועותיו של חניך-הרוקחים — אלה אחיות הן בלי ספק... מחכות בקצר-רוח רב: אולי מפני שהרפואה נחוצה ואולי מפני שהן יראות ללכת יחידות בחשכת-הלילה? ... הרחוק מעונן מזה? ... וכי הוא החולה בביתן: האביהן, אם אכן, או אולי אח יחיד? ...

הוא לא נתן לעצמו חשבון, כמה מענינים אותו כל הפרטים האלה, שאינם נוגעים לו בשום אופן: ההתענינות הזאת באה כמו מאליה, והוא כמעט גם שלא הכיר אותה בעצמו —

בינתים עברו עיניו מהקונים אל הרוקחים, ואחרי עיניו נמשכו גם מחשבותיו. הוא הביט אל עורר-הרוקחים והחניך, העוסקים איש איש במלאכתו בלי חפזון ויחד עם זאת — בלי הפסק... בעיניו לא היה כל ספק, כי שניהם נלאים מאד אחרי עבודת-היום הממושכה, הם נכספים בודאי מאד למנוחה, אך לבם אומר להם, כי לא כל כך מהרה יעלה הדבר בידם... עוד לא אחת ושתי-ירגיונם ממנוחתם כמשך הלילה...

— גם החיים האלה אינם נעימים ביותר! — בא הוא לידי מסקנה, והמלה „גם” נוהגת למחשבותיו מבלי משים מנמה חדשה: הוא עובר מעט מעט אל גוף עצמו, אל אותם תנאי-החיים, שהוא נתון בהם, ואל אותן המסכות, הגורמות לו להיות מרוד כל הימים ונומלות מכנו פעם בפעם גם את היכלת להקפז כדי צרכו בלילות —

— האמנם רק הוא אשם בכל זאת? ...

הכנוי „הוא” מכנן אל אדוניו רוזנגרטן. השאלה הזאת מתעוררת פעם בפעם, אך שיפלינסקי מתקשה להשיב עליה כברירות. אמת הדבר, כי בבית-המסחר מוטלת עליו עבודה רבה; כל הספרים נערכים וכל החשבונות נעשים רק על ידו; אולם... האם נסה לדרוש עוזר ואדוניו לא נעתר לדרישתו? ...!

— ומדוע הוא מחריש באמת ואיננו מנסה, לפחות, לדרוש?

גם השאלה הזאת איננה חדשה כלל, כי לא אחת ושתיים נערכה לפניו... הדבר אמנם איננו ברור גם בעיניו, איננו כחור גם לו כל צרכו; אך מין רגש פנימי נעלם לוחש לו תמיד, כי את הדבר הזה איננו צריך לדרוש: מוטב שיעמל הוא עצמו עוד שעות אחרות יתרות. אך עוזר הגון אל יהיה על ידו! ...!

— מי יכל לדעת, לראות מראש את הבאות? ... כמה מקרים כאלה כבר היו! ...!

— אמת הדבר, רזוגרמן איננו קטצן כל כך, שיבשר בעיניו לעשות מעשה כזה בשביל חשקן פחות; בכל זאת... כוונת שישארו הרברים כמו שהם עתה... מצב-נפש שיפלינסקי הוא מהמין ההוא, שהארם מסתלק בו בחפץ-לב מכל שנוי, מסתלק גם מכל שאיפה לאיזה דבר שיהיה; רק חפץ אחד ממלא את כל הנפש, חפץ לקפא במנוחה שלמה על מקום אחד, להשאר בלי כל הנועה קלה... במצב-נפשו זה כמעט שהיה צד לו לראות, איך עוור-הרוקחים מכלה להבין את סטי-הרפואה, הנועדים לו: הוא נעצל למוש במקומו, נעצל להניע אחד איבריו —  
מו על כרחו קם ממושבו, סלק את המניע ממנו ויקבל את המוכן לו.

\* \* \*

ראשית השעה הראשונה אהרי חצות-לילה היתה כבר כאשר יצא על פני חוץ. בשעה שהלך מביית-המסחר למעינו טפף גשם דק וקר, אחר — בהליכתו לביית-המרקחת היה גשם מעורב בכפור, ועתה — בהזירתו כבר חדל הגשם, אך הקר נבר ומרצפה הרחובות הרטובה מקודם נעשתה חלקלקה מאד. קשה ביחוד היתה ההליכה בצדי-הרחוב: דק בהתאמצות רבה וזהירות מיוחדת אפשר היה להמלט כמעידה פתאומית — ואחרי רגעים מעטים כבר הרגיש שיפלינסקי, כי כל גופו רמב מועה, ויעבר אל אמצע הרחוב.  
— מה היה, לו נפלתי ואנפץ בגשמי את צלוחיות-הסמים שבידי? ...

אולם גם הרעיון היחירי הזה נפסק באמצע ולא נמשך הלאה: שיפלינסקי נעצל גם לחשב מחשבות. הוא הלך בכבודות, כי הרוח העז והקר נשב לעבר פניו וירדפחו לאחור; לרגעים היה אנוס לעמוד ולפנות הצדה מעט ספני הרוח החודר ודוקר כמו בסחמים —  
ובכל זאת לא נהן קץ דרכו כל שמחה בלבו; להפך, נראה היה, כאלו נעמה לו גם ההליכה הכבדה הזו הרבה יותר מהכניסה לביתו...

שם כפר את הצלוחיות ליד בלומה והוא עצמו נעצר זמן מה בהרה-האכל, כי לא נכון היה לו לגשת אל החולים ברגע בואו מהחווין, כהקר שברחוב... עיניו כאבו מאור-החדר אחרי חשבת הרחוב. קצות אוזניו ופניו האדומים ויתלהמו מהחם אחרי הקר — וכל ההרגשות האלה התחלפו מהרה בהרגשת עיפות כבדה מאד: הוא עבד ברב עמל אל חדר-המשכב, אך שם צנח מהרה באפס-כח על הכסא הסמוך לערישת הילדה החולה... כמשך כרבע שעה היתה בלומה עסוקה בולדיה החולים ולא שעתה אל אישה, אשר ישב בקרבתה דוכסם וכלי-הנועה; פתאום כאלו נזכרה ותפן אליו:

— הן לא אכלה עוד, ברוך, מהצהרים מאומה... הפך רעב בודאי... שם על הדף התיכון בארון-המזון מוכנים כעכים, כליח עשוי... בארגו מימין יש נתת כרכשאה... אם חפץ אתה — בבקבוק כוס חלב...

שיפלינסקי לא זכר כלל עד הרגע הזה, כי לא אכל עוד בערב, וגם כשזכר עתה, לא ידע בעצמו, החפץ הוא לאכל אם אין? ... הוא הוסיף להחריש, לא ענה דבר, אך דברי אשתו עוררוהו מבלי ששים להביט בפני הדוברת, ובמדה שהוסיף, להסתכל בפנים האלה, בה במדה תקפתו יותר ויותר טין רגש טוור, מוור מאד ובלתי-ברור גם לעצמו ברגעים הראשונים —

-- אכן, איש טוב ורחמן אני! — הסתמן אותו הרגש יותר ויותר, הסתמן ומעמ מעמ התגלם ברעיון מסוים — היא בכל מרדותיה ודאגתה לילדים לא שכחה גם אותי ומעודתי ואני...

פני בלומה הכחושים והכמושים, עיניה הטרומות מבכי ונדירות-שנה, העגולים הכוחלים-כהים מתחת לעיניה וכל חזתה הנענה והמרוכזת עוררו בלבו רגשות צער וחמלה רבים. יחד עם אלה הרגיש גם מוסר-לב קשה ותרעמות נגד עצמו, שאיננו חס על אשתו כראוי —

— לא, כן לא יעשה! — החליט בנפשו, והתחלטה הזאת נתנה לו כח חדש, הסירה כמו ביד את לאוהו הקודמת והעורר בקרבו אינרניה עצומה.  
... בלומה סרבה זמן רב, נסתה להכביח, כי איננה עיפה עוד. נסתה להוכיח, כי לו נחוצה המנוחה יותר מאשר לה; אולם דבריו חזקו עליה והיא נאותה לשכב בהנאי, שיערנה אהרי שעות אחדות.



אשר נוכח שיפלינסקי ער פי נשימתה הקצובה של בלומה. כי ישנה היא כבר, קם לאמו ממושבו ויתכונן בשימת-לב רבה אל הילדים החולים, אחר שח בזהירות וימצך קצת למעלה את השמיכה הקלה שעל הילד ובערישת הילדה העתיק מעט את הכר, אשר צנח הצדה וישטם מתחת לראש החולה... עוד רגעים מעטים הסתכל בפני הילדה השוקמים, האזין לנחרתה הצרודה, אחר הביט אל השעון, ובהוכחו, כי עוד שעה ורגעים אחדים עדי. נתינתה הסכים — פנה לצאת מחדר-המישכב אל חדר-האכל; אולם בעברו על יד המטה נעצר עוד הפעם, כי נמשכו עיניו סבלי-משים אל בלומה הישנה...

היא התירה בשכבה את לבושה סמיל וחלקי צוארה. כתפה וחוקה היו חשופים... מה כחושה היא כלה! רק עור יבש כהוח על עצמות בולמות וצבע העור עפרורי-כהה... עינו החליקה על פני הלחיים הצומקות והשוקעות, על פני החטם והסנמר המחודדים, על פני היד הצנומה, הפשוטה באפס-כח, ועל פני כף-היד, שכל פרקי עצמותיה וגידיה בולמים כתחת לעור הדק והיבש כקלף — כל אלה עברו לפני עיניו במראיהם עתה ובדמיונו הצמיר מראי של אותה האשה עצמה בזמן אחר, בעבר לא-רחוק עוד כל כך —

— רק תשע, עשר שנים! לוחשות שפתיו ולבו מתכוץ ממין נואב נורא, שאין לבאר אותו בדברים — רק תשע, עשר שנים, ומה נשאר ממנה!?! ...  
היא עובר לו הלאה, נכנס אל חדר-האכל, אך הרגשת הכאב הפנימי איננה חולפת גם שם —

— האמנם אשם אנכי?! — מנסה היא להרגיע את עצמו; אולם הדבר הזה איננו עולה בידו: ישנה לו וישלש עד לאין קץ, כי לא בו האשם. אך שם בעמקי נפשו פנימה עוד ירחש הרגש המר הקודם, לא תבחר בשום אופן ההכרה הברורה של אחריות עצמו!... הוא מתקשה בינתים לזכור, מה הגיעתו להכנס הנח? אין כל ספק, שדבר-מה עוררתו לזאת; אולם מה הוא אותו הדבר, איננו יכל לזכור עוד... עיניו עוברות מחפץ אחד למשנהו בחדר, אולי יעוררו אלה בזכרונו את הנשכח, וברגע שעינו נחה על ארון-המזון, עורה על לבו סבלי-משים:

— הוזה הוא הדבר? ... לא, לא! ... לאכול איננו חפץ כלל, לא חפץ גם לפני כן... ועינו נחה רגע על שלחן-הכתיבה שם בפנה. סקומו הרגיל של השלחן הוזה הוא בחדר-המשכב, אך בשחלה הילד וצר המקום שם, הוצא השלחן לאיזה זמן הנה, אף על פי שגם פה צר המקום כאד...  
מה שיפלינסקי עסוק זמן-מה בפרטים הבלתי-חשובים האלה ורק פתאם הוא נזכר:  
— הלא זה הדבר! ... כן, כן! ... ואיך יכלתי לשכח?! ...!

\* \* \*

שיפלינסקי הרגיש ועווע חזק, כאלו דחפו טי בכח, ובאותו רגע הרים את ראשו, הנמטוי אל חוזהו. ברגע הראשון לא אבה להאמין, אך כקירה אחת בספר הפהוח לפניו הוכיחתי, כי נרדם באמה: הוא לא הפך גם צד אחד בספר...  
הוא נטה לאחוריו, נשען בערפו על גב הכסא ועל שפתיו נגלתה בת-צחוק. באירוניה מרה וספח-נפש חשב:

— הנה הוא משפט הקריאה הו! ... וכמה שבועות עוברים ללא קריאה בהחלט! ... עיניו כבימות נכחן, אל המנורה הרולקת, אך המכסים הנמטויים האלה בלי-דעת הם לגמרי, רק מפני שהוא קופא על מקומו בלי-תנועה —

ומצב הקפאון הוזה כמביע חוזהו גם על מהלך מחשבותיו של שיפלינסקי: המחשבות האלה הולכות ונמשכות באמיות מיוחדת, נגרות זו אחרי זו בעצלות, מסתעפות זו מזו על פי היחס היותר-קרוב, מבלי כל הקפיצות הרגילות לצדדים, מבלי כל הרלוונים הפתאמיים וההעברות הבלתי-צפויות, שהרעיון עובר ודולג על פי רב מענין לענין...  
... כמה שבועות וירחים עוברים לשיפלינסקי, מבלי שהיה לו יכלת להקדיש אף שעה אחת לקריאה כהנן! ... הוא מרגיש מאד צרך בזאת, מצמער הרבה על שאין לו אפשרות לספק את הצרך הוזה — אך עצם העובדה איננו משתנה על ידי כן! ... אחרי הפסקה ארכה של שלשה ארבעה חרשים, יש שעולה בידו לסדר את זמנו כחפצו, ובמשך ימים אחרים הוא קורא יום יום כשעה אחת לפני השנה; אולם מסבות שונות, על פי רב — בלתי-צפויות. פורעות פעם בפעם את הסדר הקבוע, הספר המוחל איננו נשלם וההפסקה נחדשה הולכת ונמשכת שבועות וחרשים רצופים...

במחשבתו עוברת שנה אחרי שנה לאחור: המאוחרות בראש, המוקדמות יותר — אחרי כן... הוא מניע בזכרונותיו לאותם הימים הרחוקים, כשהיה עוד גר בעיר הגדולה הזאת. עלם בן עשרים שנה, שבא רק זה מעט מעיר מולדתו הקטנה והנרחת ויהי טלא חדרו על כל המעלות הטובות של מקום-מגוריו החדש: שבר מספיק לצרכיו, שחרור כתיבוע קנאים חשכים והעקר — בתים-ספרים מלאים וגרושים, הנותנים יכלת לקרא כל מה שהלב חפץ —

מה טובים ונעימים היו הימים ההם, מה מאשר ושמח היה אז! אותו לא ספקה עוד ההכרה. שהוא עצמו משתלם, ושפע הכחות הרב, שהרגיש בנפשו, הקדש במדה ידועה לטובת זולתו... אמנם, לא גדולים, לא כבירים ביותר היו המפעלים, אשר השתהף בהם; בכל זאת נעים היה לו להכיר, שפעולתו היא בערך שוה ליכלתו, והדבר הוזה נתן בלבו

תקוה טובה לעתיד, כי במדה שהרבה יכלתו, בה במדה תתרחב ותשנא גם פעולתו המועילה...

הוא זוכר באירוניה טרה את הרמיזות ההם, שהיו רק אילוניה נחמדה: המציאות הביאה טמט את ההפך!...

... עוד גם בפרק הזמן הקצר, שבין האירועים והנשואים, כבר הרגיש פעם בפעם חסר-פנאי, הרגשה מעין הגבלה ידועה בחפש-הפעולה הקודם; אולם לפי דעתו אז היו כל אלה רק מפריעים זמניים וארעיים, שסבתם היה דוקא מצבו המיוחד בתור חתן, ואחרי ההתונה, כשתבטל הסכה, תבטלנה גם תוצאותיה מאליהן —

כן היה חשבוננו, ומה מוטעה היה החשבון הזה!

בזכרוננו עוברים חרש אחרי חרש בשנה הראשונה לנשואיו... היכל להתאכזר כל כך לרעותו הצעירה, אשר ישבה כל היום שומטה ובורדה בבית — היכל למנוע ממנה את חפצה, להתברר מעט בערב? ... היכל להתרעם עליה, שלא מצאה כל ענג בזאת, שהוא יושב וקרא בספריו, מבלי שעות אליה? ... תלונותיה מהמין הזה היו בחבה יתרה, בהתרפקות של אהבה רבה — היכל לקצף עליה? היכל להשיב פניה? ...

הוא מתעבב ככונה בזכרונות האלה, עומד ושוהה בהם ככל האפשר יותר: אלת הם עוד מהיות-נעימים, מהיות-מוכים ומשמחים... בהם עוד הרבה צרדי אורה, נקודות אשר וענג רבות; לא כן באלה, הבאים אחריהם, העוברים כסדרם לפי זמניהם המאחרים!...  
... לדה-מבכירה קשה, התרפאות אמית, מיני מיחוש שונים, חלוי-ילד הכופים,

הריון ולדה חדשים, חלשה חוזרת לפרקים אצל האם ומקרי-מחלה הכופים אצל הילדים — שלשלה ארבה של מיני פנעים שונים בהפסקות ממושכות פחות ויותר הולכת ונמשכת במחשבתו, ובמדה שהשלשלת הזו הולכת ונמתחה, בה במדה נעשות חוליותיה מלוכדות, עבות וכבדות יותר ויותר... הוא נעשה אב לארבעה בנים, הצרכים-מתרבים, השכר איננו מספיק, השעות הרחוקות נעשות הכופות יותר והמרדות התמידיות נוטלות ממנו את היכלת, לעבוד בזריות הקודמת: שעות עבודתו מתרבות כמו מעצמן והוא אנוס לאתר יותר ויותר בבית המסחר —

העול הולך וכבד, הצואר נכפפת יותר ויותר!...

לבלי שוב חלפו גם הימים ההם, שהיה מכשר עוד להתמסר, לפחות, להרגיש מחאה פנימית נמרצה נגד סדר-הדברים הזה: הכל, הכל התחלף בהכנעה נכורה מאפס כח, בהשתעבדות מהלטה מאפס אינרניה —  
הוא הולך ומושך בעל!



## לשאת וזתרבות.

### I.

— אונינו כבר הלאינה לשמוע את השם קולטורה אצלנו נחזר ונשנה מאת אלפי-פזיה במלא ספרהנו זה כמה. גם רבנינו ותורנינו, אלה האנשים שעד העידנא היו מרודים לרון בהלכה או להוציא מקרא מירי פשוטו, עוסקים בשאלה זו בכבד ראש. כדבר נוגע לכל הצבור. — והכל סובב על אופן אחד: הקולטורה מותרת היא לנו או אסורה? היש לנו, בני ישראל, רשות להשתמש בה ולהכניסה במחיצתנו, כמו שהיא, או אין לנו רשות לזה? הנוכל לצרפה, בלי כל חשש, להציונות, או לא נוכל לעשות כזה? והציונות נופא, שמא היא רק קולטורה לחוד, שמא היא רק עצם אותו דבר והו לא מירי? ההשכלה בשעתה כבר הויקה להרת בהרבה, ועוד נוספה עליה מין הקולטורה... השם בעצמו מוזר וחשוד... ההשכלה בשעתה אמנם פשמה את הרגל, מפני שהולידה את ההתבוללות, אבל הקולטורה היא מין דבר אחר, מין דבר מועיל לנו. — פליגו בזה הדעות.

אָעיר, כי אלה ואלה, המתירים כהאוסרים, חושבים בעיקרו של טרם זה רק על אדות הקולטורה החיצונית, קולטורה של האומה, שאנחנו שרוים על ארמתם, קולטורה המערבית, קולטורה של יפת, שלכל הדעות היא רק מעשה ילדים גדולים... לעם ישראל בעצמו יש קולטורה ארוכה, שקולה כנגד כלם; היא היא הגברת והשאר רק — השפחות, לה השמים כסא, התת שלאחרים רק הארץ נתנה. — והאוסרים כהמתירים, מלבד אחד או שנים, כאלה המפליגים לצד שמאל ביותר... עם כל כונתם הרצויה, עוד רחוקים הם מהשגה שלמה במהות הדברים, שעליהם הם דנים ועוד לא באו אל קרבם נכונה.

מה אעשה? איני מאמין לאלה את הקולטורה שלהם מבפנים, ולאלה — את הקולטורה מבחוץ. איני מאמין בזה ובוה: בהמשכת אותו האור הפנימי, שבו הם אזוחים, לדורות כגולה, ובקטנות החוט הזה הלאה בדרך קיים ונכון; יותר מפורש: איני מאמין באפשרות קימת לחיים שלמים ולאנשים שלמים אצלנו מבלי כל נגיעה חיצונית, ולהפך, באפשרות הכנסת האור החיצוני למה שבפנים...

אנשים, שלא עמדו אבותיהם על הר סיני, רחוקים מהמאור שבתורה ויסורי התורה; ואונם לא תקשיב לעולם את הבנין עדי-עד וחרבות הר חורב... וכן הדבר להפך, אנשים שאינם שייכים על פי שרש נועם לאותה קולטורה, בשמה ידגלו, אינם נכנסים בה לעולם, גם אם יתערבו עמה ונוטרים את כרמה. —

לחנם, לחנם, לחנם אנחנו מתוכרים בקולטורה כוסרית מאד נעלה, העתידה להיות לאור נים. בעוד חשך באהלינו ואפל בחיינו, אנו מדברים מרוח חיים, בעוד אין לנו האפשרות החומרית לחיים; ענני שמיא רוכבים כמעל, בעוד שבארץ אין מקום להניח בו את ראשינו.

החנותים שלנו סותרים את בתי-הכנסיות ובתי המדרשות והחולין סותר את הקדש;  
מה אנו ומה חיינו? עם כל האבוקות שבדינו? איזה תקופה ישנה בקופה רוחנית שלנו.  
הנכפפת בכל יום? מה אנו, כשאנו לעצמנו? —

ולאידך גיסא, לאלה ההולכים לנטור כרכים אחרים ורק כרכים אחרים יש לומר:  
חייכם, מהותכם, הדם הנוול בכם סותר מה שבפנים, מה שבמחשבותיכם וברעותיכם.  
לשוא, לשוא אתם מתימרים בחכמות ומרעים, לא מפתחם ולא רביתם; לשוא אתם  
מדברים בלשונות, וזים הב לכם ולרוחכם.

ההשכלה והדעה לא הוקיע מאוכה, כל עוד אין היא מוכרחת בהולדה ובכל  
מה שהיה עד עתה. הקולטורה היא תוצאה, תוצאה ארוכה מקורית ונשמית, אבל לא  
התחלה הבאה מן החוץ ועבודה רק לשם חוץ.

בכל מקום יש הברל גדול בין פנים ובין חוץ, ולא מבני כפנים וחוץ שלנו, שאין  
כל קשר ביניהם.

מתירא אנכי, פן אחריד את הלבבות; אבל שם, שם בין אותן הרעיונות, שהאדם  
מליבא לפומיה לא גליא, כחשבה אחת גוררת מחשבה אחרת: שטא הכפרים שלנו,  
המונחים בארון, לא יכנסו עוד לחיי בנינו וישארו ערוסים מקניינינו? ולהפך, שטא  
סגירת בתי-הספר אחרים בפני בנינו אינה רעה כל כך, כמו שנחשוב? שטא אין לנו רשות  
בלל לעבוד בשדות, לא בבשנו אותם!

רגילים אנהנו לדבר כשרש ישראל, מעצם היהדות, מנפש העם העצמי, בשפת  
רנ"ק: האלהים שלנו. אלהים יושב במשכיות תולדתינו ורוחנו העמי, אלהים רוצה דוקא  
בכניו ובבני-בניו לחדוק שים לו גרים כספחת... אבל מעולם לא יעלה על  
לכבינו, שטא קשים הגרים מאתנו להם? שטא גם אנהנו נעמיד סכל אחר בהיכלם, בשעה  
שנביא מפרי מזרח שלנו למערבם!

מתירא אנכי להכריז על השאלות האלה ברבים, שאלות הנוגעות להמכרזים בעצמם  
ולכל איש נתקה רגלו באיזה מרה מאדמת אבותיו; אבל שקר גדול אעשה בנפשי ובנפש  
אחרים, אם אעבור על אותם הרברים בשתיקה. רמיאה-עצמית היא להאמין על עצמו:  
יכול אתה לשמור כל מה שבבית, כל צרכו; ולהפך, יכול אתה להבלע כלך בנחלת-זרים.  
אותן השאלות המעסיקות אותנו בדבר חובותינו הלאומיות והמסורתיות לעמנו  
ולקניינו, הן הן מעסיקות אותנו, צריכות הן להעסיק אותנו בצד אחר, בדבר חובותינו  
להם. העברי שבנו מיסר את כליותינו השכם והערב: היש בידך רשות לעזוב נחלת-  
אבות? ואותו העברי שבנו שואל גיכ: היש לך רשות להשתמש בנחלת-אבות, שאינך  
אבותיך?

כמה תמימות לחיראים שבנו, החושבים: מה שהיה יהיה לעולם, אנחנו  
אין אנו מפחדים כלל את הבדקים שבחיבה...

כמה תמימות וסכלות גם יחד היו לאבותינו ולרבים מאתנו עוד היום לחשוב,  
שספרים של אלה דים לפקוח את עיני נפשינו; ולהפך, שעיינינו הרואות יכולים להביא  
ברכה לספריהם ולחיהם.

כמה קצר-רואי בזה לחשוב: גם קוצו של י' לא יבטל... או אחרת: שמה שהבלל  
אינו עושה בעד עצמו ואינו יכול לעשות, יכולים יחידים ממנו לעשות בעד אחרים...  
תרבות! תרבות! למה נעשה שקר בנפשנו? לנו אין עוד תרבות קימת! לא תרבות



מבפנים ולא תרבות מבחוץ. לנו אין עוד תרבות של קיום, גם אם תעידו עליה שמים  
עץ. נקוב את החזיון המר באותיותיו: לנו אין שמים ואין ארץ. —

## II.

אכה ואנסה להעלות רעיון אחד עקרי מן הקודם ולבארו, רעיון שעל הרבה הרבה  
יבוא ללמד. — אבאר בזה מה שאני חושב תחת המ שכת האור הפנימי לדורות והפנת החוט  
הלאה...

הקולטורה היא רכוש-רוחני-ולדי, רכוש מקיף כל החיים הרוחניים האנושיים  
ומכנים אותם תחת צורה נפשית הולדית-עמית. בשפה מופשטת: הקולטורה היא שארית  
העולמות מהחיים בני-יומם והצרכים בני-יומם, שארית מתנחלת מאב לבן ומדור לדור,  
כל בן מתחיל במקום שסיים אביו, עפ"ר מוצא לפניו נחלת-אבות וכל דור ודור נחל  
מהקודם לו ומוצא עבודה פוריה לפניו.

אותה השארית העולמית בצביונה המיוחד, לפי שרשה, היא היא האור  
הפנימי, האור הרוחני המאיר לנשפעיו מצד אחד ומושפע מזה מצד שני. הבנים  
ובני הבנים נהנים מן האור הקולטורי ומוסיפים עליו, מקבלים ונותנים, חיים ומחיים, כל  
דור מזה את החוט שנחל הלאה ויאריכו הלאה.

דור הולך ודור בא, והקולטורה הצבורית נתנת להם קלסתר עולמי ומקום אחד  
להתגדר ולעשות, להתגדר ולעשות מעשים שיש להם המשך וקיום.

הקולטורה האלילית, למשל, היתה קולטורה של איזה דורות, נניח, שהיו דורות  
של תהו לפי טובן הרתי. מתג-תורה עד הקימו וקבלו היה לקולטורת הנבואה וכל רחב  
חללה הרוחני. התלמוד היה לקולטורה שלמה, קולטורה שמונה את הרכושים האחרים,  
כמו השכלת פרס ורומא, אל נפשה ותהיה לעבודה רבה לדורות רבים, לעבודה מקפת  
הרבה צרכי האדם, מחשבותיו, רגשותיו, חייו המעשיים והאישיים, המשפטיים והעמיים,  
כל מה שאדם מחדש ושהיה צריך לחדש, גם דברים מתנגדים לרוחה, מצאו בה  
סמוכים ומקום להכנס. הקולטורה האלכסנדרית היתה קולטורה שלמה, נוסדה בעיקרה  
על חכמת-יוון, קרובה לאורחא דמהומנותא, ומונה לתוכה כל תורת משה והנביאים, שהיו  
עמה לבשר אחד ולרוח אחד, שניהם, רצוני הקולטורה האלכסנדרית וקולטורת התלמוד,  
לא היו רק קולטורות בספר, כי אם גם בחיים; אחרי ששניהם יצרו בני אדם שלמים,  
בני אדם חיים לפי רוחם ונכרים בברם והוכם לפי מפורסם ומהלכם. — כן היה בקולטורת  
הקבלה, כן היה ברכותה, גם באותה של פלוסופיא הרתית, עם כל היות זו האחרונה  
כשניה להידרות ההלכותית, עד שגם העומדים בראש המחשבה, אנוסים היו לתורת  
לנכוכים בינה עיונית ולסדר עם זה משנה תורה... היתה עכ"פ עבודת המחשבה נופא  
מתנחלת מאב לבן ומדור לדור; ועם זה נשארו עולם המחשבה וקולטורה העיונית בישראל  
ונתנו מקום לחושבים מישראל לחיות ולהיות, אם גם במסגרת דתית. — איני צריך להעיר  
על הקולטורה השלמה של היהדות ההלכותית, של החכידות נכרתה ובאיזה מדה גם ראשית  
ההשכלה העברית. — אבל עתה, עתה נתפרצו החומות ונקרעו החיים בנו לקרעים,  
שאינם מתאחים... מעבר מזה הצרכים הקולטורים האישיים רבו וגדלו בנו למדי, רבו

וגדלו, מבלי נוכל לעצור בהם; וכעבר השני הצטמצמה היהדות בחוגה, מבלי תה מקום כל שהוא לעבודה חדשה, רצוני: מבלי להניח כל אפשרות לצרף לה עבודה חדשה, עבודה שכבר אנו עובדים אותה. גם ילדי הרוח שנולדו, אנוסים להיות אסופי השוק אצל אחרים מבלי נמצא להם כל קרן זויה בבית.

הוא הדבר אשר דברתי: „שומעים אנחנו בכל עבר ופנה לאמר, הרי שפינוחה, הרי מימון, הרי הלוי ומאירבר, מנדלסון ברטולדי, הייני וברנה, רובינשטיין ואנטקולסקי, לאסאל ומרקס וכו', אשר לקחו חלק בהשכלת המערב וכו'. אבל שוכחים אנו, כי דוקא האנשים האלה יעידו את ההפך, כמה שאנחנו רוצים להוכיח בם; שוכחים אנו, כי אחרי כל האישים הפרטיים הרבים שלנו, העובדים בשדמות הקולטורה ואנפיה, אין לנו בעד עצמנו אפילו מאומה מזה; רצוני, היחידים האלה לא יצטרפו אצלנו לחשבון גדול לאומי עברי, להיות כלם עובדים בכרמים אחרים ואנוסים היו לעבודה מבחוץ. — אנוסים היו לעבודה מבחוץ, אחרי שבפנים לא נשאר מאומה לקשר בזה ולשהף לזה כל העבודות האלה.”

אם חפצים אנו להיות לעם, צריכים אנו לדעת את האפשרות הראשונה לשחף נכסינו בתור עם; רצוני: עלינו למצוא את האפשרות להמשיכת אור הלאומי על כל הצרכים האנושיים, ולהקנות. ליכולת הקנות ההוט התולדי על כל מעשינו ועל כל צרכינו.

על כל מעשינו ועל כל צרכינו.

„ציוניות כבול, מבלי תה, במרם תהן את האפשרות להיות עברי בכל המפעלים, החומרים והרוחנים, גם מחוץ לארבע אמותיה, להיות בכל המפעלים החומריים והרוחניים עברי, היא כעין היהדות האשכנזית בבית הכנסת ורק בבית הכנסת...”

הלאומית היא רק סכום הכולל, סכום המצרף את כל המעשים היחידים מאנשים יחידים לתרבות כוללת בעלת צורה מיוחדת. וע"כ היסוד הראשון והעיקרי שלה, יסוד הקיומי היחיד שלה, לברוא את האפשרות לשמור כל הכחות הפועלים בחוגה ובנחלתה, לשמור ולהשאיר בה כל מה שאדם עובד ובורא. ובחסר היסוד הזה, כמו שעתה אצלנו, באין מאסף לכל המחנות, אין ביכולתה להתקיים כלל; אין ביכולתה להתקיים, באשר האישים הפרטיים, האישים בני-חורין, השואפים לעבודה קולטורית, היתה איזה שתהיה, מרגישים בנפשם נגוד נסור להחוג הלאומי הצר, חוג שאינו נוהן אותם לעשות, מה שאנוסים המה לעשות...

תחת שאצל כל עם הלאומית הוא האוצר היחיד, שבו עוצרים ועצורים כל הסגולות האנושיות של עצמם ושל אחרים, תחת שהיא הערבון התמידי על נצחות מעשיהם ופעילותיהם והשמירה, היותר מעולה, לקניניהם; היתה אצלנו הלאומית, לפי יחוסה להצרכים הקולטוריים. ליסוד שנוא, רצוני ליסוד סותר כל מה אשר אנו חפצים לעשות וצריכים לעשות. ואותה הרגשה ישנה אצל כל איש ואיש, אך יחל להשתלם ולשאוף אחרי איזה קולטורה; אותה הרגשה ישנה, כרב או כמעט, כבודעים או בלא יודעים.

לאומיות של אחרים מעשרת את האישים הפרטיים, בתתה להם נחלה-קדומים רבה בכל מפעל ומפעל וכנוס קולטורי כבוש בכל מפעל ומפעל. ולעכתי זה מהעשרת היא מהמעשים הפרטיים ומהעבודות הפרטיות של נאוניה ורביה בכל דור ודור — תחת שאצלנו אין האפשרות בזה וכוה. כל העובדים הקולטורים, כל העובדים ובאים לעבוד בשדה הקולטורה, לא ימצאו לפניהם מאומה מן הכוכן ואנוסים על ידי זה להתחיל הכל

מבראשית עדי עושר זרים וקנין זרים; ועוד זה, אנוסים הם להניח כל פרי עבודותיהם לאותם הזרים, אנוסים המה לעשות זאת. למרות תעודתם ואולי גם חפצם, באין להם מקום כל שהוא בבית...

ועוד זאת יתרה. הקרבן שמקריב איש מאמות העולם בעד עמו, הוא רק בעת מלחמה לעמו עם האויב המכחיד. בשעת שלום, בשעה שבתוך עמו הוא יושב, אינו יודע מקרבנות כאלה ומחובותיו לקרבנות כאלה, כלומר אינו יודע שחי הוא בעד עמו וצריך לחיות בעד עמו. מעשיו הפרטים הבריאים יביאו מעצמם לטובה הכלל והועלתו, לטובה וקיום הכלל, יביאו מעצמם, כאשר הם הם חוליות, חוליות בהצבור השלם, הם הם כומוס הכולל עושים אותו הכולל ומצרפים הכל אל הכלל. אבל אצלנו ידרש מכל יחיד ויחיד שיחיה בכל עת בעד עמו, שיקריב לו קרבן בכל יום, בכל עת ובכל שעה. אנו דורשים זאת סידור, כאשר החיים הפרטים וצרכם שואפים למקום אחר מחיי הכלל ומתנגדים לחיי הכלל. להיות לאומי אצלנו, כלומר להיות זאת בכל מעשינו ולהכניע לזה כל מעשינו, הרי זה כעין קדוש השם בכל שעה. קרבן היחיד אל הצבור בכל שעה ושעה, קרבן נפשו וכיסב רוחו, קרבן מעשיו וכל אשר צריך הוא לעשות עפ"י הכרחיותו הפנימית, עפ"י מלאכותו.

אנחנו דורשים מהאיש ישראל שיהיה יתר מכל אדם, שיהיה מקריב תדירי מכל אדם, בעד שלנו האפשריות היותר מעטה לחיים צבורים, מאשר לכל אדם.

היפלא הדבר לראות הקרעים הרבים בנו, רצוני: לראות את החיון הרב בבני אדם שבנו, אינם יכולים להכניע בכלם ויהפרצו ביד חזקה, למקום שאנושיתם שואפת... היפלא הדבר, שעלינו לקבול בכל שעה על מיטב בנינו ההולכים לנפוך כרמים אחרים ונשממים אחד, אחד...

הנני כופל: את דברי: „בנוהג שבכל חברה, שהסכום הכולל אצלה היא הוצאה אחרונה ממצב המעמדים הפרטים והחזיונות הפרטים; ואצלנו בין הסכום הכולל ובין החזיונות הפרטים תהום מברדיל — אנשי צבא-רוחנים מעמידים אנו בין כל הקול" טורות ולנו אין מזה מאומה, כלומר רושם אהם בנינו לא יראה בבית".

„ועל דבר זה לבי לא ירנע. לבי לא ירנע, בראותי, כי למרות האישים הרבים שבני ישראל, המנדילים לעשות בהשכלת המערב, אין אצלנו מזה רושם כל עיקר, רצוני לאמר, כל עבודות האישים הפרטים האלה אינם מונים אצלנו חשבון כללי, חשבון כללי-עברי-השכלי, הם אינם נשארים אצלנו לקרן-קיסת...

וזהו הדבר. התהום הרובץ בין סה שבבית ובין סה שבחוץ גדול מאד, או אולי יותר נכז, אין לנו בית כלל...



קיום עמנו, האפשרות היחידה לקיומו מונח בבריאת אפשרות מקפת כל החיים של יחידים ויכולתם להצטרף לאויר כולל, רצוני בבריאת האפשרות, שחיי הכלל יהיו רק הארכת החושים של יחידים ושמירת המעשים של יחידים לדורות —

קיום עמנו אפשר רק בהכרא אצלנו אויר רוחני וחומרי מקיף כל מעשי בני אדם  
אצלנו, כל צרכם וטהותם, כל צרכם ושאיפתם, כל אשר בהם.  
תנו לנו את האפשרות לאיש אחד, לחיי-איש אחד, לחיי איש אחד  
בשלמות; הרבים יבואו מאליהם, יותר נכון: הרוב יבוא מאליו...  
אבן לאבן יתנו את היסוד. —

ד"ר מ. י. ברדימזבסקי.



### עלילת דם.

פְּלִידָם תִּשְׁנֵא עַמִּי, שֶׁקֶץ הוּא לָךְ, תוֹעֵבָה  
פִּיִּיךָ בְּמַפְגֵּיעַ אֶזְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ,  
וּבְכַל־זוֹאת רַבִּים עַמִּים בְּחַמַּת אֵיבָה  
יֹאמְרוּ תָמִיד פִּי־דַמִּי אָדָם יִמְתְּקוּ לְחַפְּךָ,  
תִּשְׁתֶּה תִּמְצֶה־דָם פְּאֵרֵי טִרְף וּכְלָבִיא;  
הָאִמְנָם לֹא לְשׂוֹא נָבֵא הַצּוֹפֶה עֲלֶיךָ  
הֲלֹא־הוּא בְּנִי־בוֹנֵי הַבַּיִת הַנִּבְּיָא:  
אִם־לֹא דָם עָנֵאתְ — וְדָם יִרְדְּפֶךָ!  
דִּיר שְׁלֵמָה מֵאֲדַע־לִקְעָרָן.

(<sup>1</sup>) יחזקאל ל"ה ו'.

## בעד מגבעת.

(ציור)

מאת א. ה. ראבינאוויטש.

הכל יודעים, כי גרשון באבינעויעער וצפורה באבקין חתן וכלה הם, ובכל מקום אפשר לפגשם שניהם יחד: בנג העיר, בבית המשחק, על חתונות ומשתאות — גרשון וצפורה לא יפרדו.

אמנם הנאים לא נכתבו וגם קנין לא היה, אבל מה בכך אם לא נכתבו הנאים ולא היה קנין? הלא בעבותות אהבה קשורים לבבותם יחד, ואהבתם מה עזה ומה רוממה! וגם בפני יעקב באבקין אבי צפורה ישבו הוגג הצעיר יחדו, ישוחו, ישחקו ולא יהבושו.

אמנם יעקב באבקין הוא איש מהנימוס הישן, ולטורת רוחו היא התקרבות עצומה כזו בין בחור ובהולה, אבל אנוס הוא לשאת בשרו בשניו ולדום. בימים האלה גם דברי אב עשיר אינם נשמעים, ואף כי דברי עני כמותו, הצריך לקבל לפרקים עזרה מכתו. יעקב הוא סטרטושני עני, מתהלך כל היום בחוצות העיר וכבשק פרנסה, והפרנסה מתחמקת ממנו, ואיננה נגלה אליו אלא לעתים רחוקות, וגם זאת במדה ועומה. וצפורה בתו היא התופרת, והיא המשתכרת ומכלכלת את הבית בשעת הדחק.

אכן יודע יעקב, כי עתה אי אפשר לגרשון לבוא בברית הנשואין עם בתו. יודע הוא, כי גרשון מכין את עצמו לעמוד לבחינה למען יוכל אחרי כן להיות רב ממעם המטשלה. אבל לכל הפהות חפץ מאד, כי יכתבו תנאים כמנהג ישראל וישברו הקדרות, ולא יצטרך לחדד תחת לשונו כי בתו כלה לבחירה גרשון, תחת אשר עתה, באמר לו איש ברצו, כי בתו מיועדת לגרשון, הוא אנוס לגמנם איוו מלות בלתי מבוררות, ופניו מתארכים ומתכרכמים.

הימים לא יעמדו, כי חלף יחלפו. צפורה איננה עוד צעירה לימים, כי חמש ועשרים שנה מלאו לה. ויעקב יודע, כי הבנות כעבר זמנן ערכן כלוחות ישנים, שאין דורש להם. והנה עוד שנה עוברת, ואחריה עוד שנה, וגרשון עודנו מתענה לבחינה. ומי יודע מהי יהיה עתיד לבחינה?

יעקב איננו יודע מאומה מה המה הלמודים הדרושים להבחן בהם. אבל יודע הוא כי גרשון איננו שוקד כלל על למודיו, תמיד הוא רואה אותו מתהלך בחוצות ובלילות ישות עם צפורה בתו בנגים או יושב ומשוחח עמה בבית בחדרה ומפריע אותה מעבודתה. הוא מבטיח, כי בשנת תרנ"ז יעמוד איה לבחינה. — מי יהן ויאמנו דבריו ובאה בתי אל המנוחה ואל הנחלה ופני לא יחורו עוד — חשב יעקב בלבבו.

ובשנת הרנ"ז אמנם עמד נרשון למבחן אך יצא וידיו על ראשו. לפי דברי נרשון הסכה לזאת היתה, יען כי המורה הבוחן הוא איש קשה ומבקש המיד הואנות, ומה גם מעברי. אפשר כי מקצת אמת היתה בפיו, כי אמנם המורה הבוחן לא היה מחסידי אומות העולם, אבל הסכה העקרית לא נעלמה מעיני יעקב, אשר ידע את הפתנם התלמודי: „לא ינעה ומצאת — אל תאכין“.

ובתוך כך נרשן צריך לנעלים, למכנסים — במחילת כבודכם — ומאין איפא יקחם? אמו היא אשה אלכנה סוחרת בשוק בביצים בקשואים ובתרנגולים, ובעמל רב המצא לחמה לה ולגרשון בנה, אבל בשום אופן לא הספיק פרוממה לקנות לבנה נעלים חדשים ומכנסים. יצפורה תסדר להדרש לבחירה במרם ידרשנה והיא מציאה לו את כל מחסוריו.

בלילה, כלילה לפעמים אחר חצות היא יושבת כפופה על מכונת התפירה ומאיצה בגלגלה לטוב מהרה בחפזון להשלים את עבודתה למען תשיג ידה לקנות בנד חדש לגרשון אהובה. ומה יפתד וירחב לבבה בזכרה את הענג אשר הנחל כאשר ילבש נרשון את בנדו החדש. הן גם בשלכותיו הישנות אין דומה לו ליופי וחו, ומה גם בלבשו בנדי חסודות... ונרשון מקבל מאת צפורה את כל מהנותיה כמו גפרע ממנה את חובה. הוא לא יבוש גם מהניד לצפורה כי כזה וכה יחסר לו. ולמה יבוש? הן שניהם כאחד נדבקו, ואיך יערך עמה חשבונות? הלא ימים באים והוא יצא מהבחינות כמנצח והיה לרב ממעם הממשלה בעדה גדולה ויקבל שכר רב ואז תתענג צפורה על רב עשר וגדולה, והיא תמשל בכל המוב אשר יהיה לו. נחוץ רק לחכות זמן מה, והאשר בוא יבוא.

וצפורה מאמינה בכל המחותיו בכל לבה. ואיך לא תאמין? הן פי נרשון המדבר, ופי נרשון לא ישקר לעולם. אם לא הצליח בבחינה בשנה זו, יצלח בשנה הבאה, ואז יבואו שניהם בכרית הנשואים, וחיו יחד באהבה ושלוש ויתענגו על רב טוב. ויהי היום ונרשון היה לסופר בבית המסחר של ה' גימין ושכר קצבו לו שלשים שקל לחדש.

אז עזב נרשון את ספרי הלמוד ואת תקותו להיות רב ממעם ויחשב וימצא כי אמנם טוב ויפה יותר לאחו במסחר, כי לפני ה' גימין יתרפס גם „הרב ממעם“, יחניף לו וישרת לפניו כעבד, וה' גימין לפעמים בועט בו ומכזוה בפניו. וסוף סוף כמה נחשב השכר ש„הרב ממעם“ מקבל, נגד הרוח שה' גימין מרויח מעסקיו העצומים? וישם נרשון את כל לבו לעבודתו החדשה, וגם החל להנהגות בפני בני גילו, אשר עוד יחלמו את חלומותיהם להכנות מספרי למוד.

ובראותו את עצמו עולה ומתנשא על גפי המסחר התגנבה לפעמים אל לבו מחשבה ורה כי לו היה חפץ, כי אז לא יבצר ממנו עתה לקחת לו אשה יפה מבנות העשירים מאנשי-השם ועם נדוניא רבה. הוא אמנם לא יעשה כזאה, יען כי את דברו לא יחפץ לשנות ומה גם ברעתו כי צפורה הרבתה לעשות עמו חסד.

אבל המחשבה הורה אחרי שנולדה במוחו של נרשון זעועה ועקצה אותו לעתים הכופות ויש אשר התעורר בקרבו גם מעין רגש של חרטה.

הוא בקש לגרש את המחשבה הורה, אך היא התעוררה ותבצבץ כמו מאליה. אכן הוא את צפורה יקח לאשה, אבל הוא בזה מקריב את נפשו לקרבן בשביל לעמד בדבורו. הוא לא ימצא כל אשר כאשר תהיה לו צפורה לאשה. כי מה היא צפורה? — נערה פשוטה עניה תופרת. לפנים אמנם אהב אותה. אך זה היה מלפנים בימים אשר צפורה

היתה צעירה לימים ופניה היו כפני השישנה אשר אך התפתחה. אפס ברבות הימים פנה צוה, פנה הודה, ומה גם בימים האחרונים...

ובאמת שנו מאד פני צפורה בימים האחרונים: אביה חלה במחלה הרעומטמיזוס. הוא לא יכול עוד להתהלך בחוץ ולבקש פרנסתו כמלפנים, ועל כן רק צפורה בעבודתה כלכלה את כל בני הבית ונאנסה איפו לעבוד בלי הרף ולבלתי תת תנומה לעפעפיה... גם אל מלבושיה לא יכלה עוד צפורה לשים לב. די היה לה כי מצאה ידה בעבודתה להשביע את נפשות אחיה ואחיותיה הקטנים כלחם, ולא לחשב מחשבות על בגדיה שאינם כתקנים.

וימי האביב שנת הרס"א הופיעו בכל ימים והמון קסמיהם. והבחורים והבתולות יוצאים לביל בנג העיר שלובי-זרוע, ומהחתינים והכלות שבתוכם כל אחד מתפאר: זה שלי הוא, או זאת שלי היא. וגם גרשון וצפורה עגנו יצאו למיל, אבל רוח נכורנו כרה, והוא כובש פניו בקרקע...

הוא ראה, כי בחירתו לבושה מנבעת שכמיה הלבשנה רק ביטות הגשמים; אך ביום אביב, בשעה שסכסביב שמחה וחג, היתכן ללבוש מנבעת כזו? — הלא אמרת לי כי לפני חג הפסח היתה לך עבודה רבה, אמר גרשון מבלי יכלת להתאפק ולכחד את צערו הגדול.

— אמנם כן, ב"ה סכום הגון הרוחתי. ענתה צפורה לתומה.  
— ומדוע לא קנית לך מנבעת? — קרא גרשון — הן חרפה היא להתראות בין אנשים במנבעת כזו, חרפה וקלון! הלא הכל מראים באצבעותיהם עלינו... — הלא ידעת, כי אבי חולה — ענתה צפורה במרירות.

— אביך, אביך... קרא גרשון בחרי-אף — ובכל זאת חובה על האדם לבלי לשכח את צרכי נפשו. לאביך אפשר לך להת נדבה ולו גם נדבה גדולה, אבל לתת לו את נפשך כליל — רק אוילים יעשו כאלה. אל תשכחי צפורה, כי אנכי אינני מה שהייתי מלפנים. עתה הנני נפגש לעתים קרובות עם אנשים רמי המעלה, ואם ישאלוני: מי היא הגערה אשר הלכה עמך — מה אענה איתם?

— ואם מנבעתי לך לחרפה ולקלון, מדוע לא תקנה לי אתה מנבעת אחרת לפי כבודך? הלא הזכר, כי כאשר היתה הפרומה מצויה בידי ורע היה בעיני לראות, כי אינך לבוש בגדי כבוד, התעוררה מעצמי צלאל את מחסוריך.

— הלהתחשב עמי בעד וזחסד אשר עשית עמי מלפנים תבואי הפעם? — קרא גרשון בחמה. עוה, — אמנם כן הוא דרך הנשים: במיהם אהבה, ובלבם חשבונות הפרומה...

— אנכי לא אמרתי להתחשב עמך או להרעימך, ענתה צפורה, ומרם אכין מדוע רוחך סרה. אמנם רואה אנכי זה ימים אחדים כי פניך אינם אלי כתמול שלשום... אין זאת, כי אם דבר לאש עךך ורק תואנות תבקש...

ומהערב ההוא עברו כשני שבועות וגרשון לא סר לדרוש את שלום צפורה. וצפורה סיחלה בכליון עינים לביאור. היא מתחרמת מאד על אשר הראיבה את לבו בדכריה. היא חושבת כי אמנם היא חטאה לנגדו, כי היא ננעה בפצע לבכו בהזכירה אותו כי מלפנים קבל מידה מתנות. אבל מדוע יוכיחנה על כי לא קנתה מנבעת-אביב, והוא הלא יודע כי אביה חולה וכל מחסוריו עליה? הוא אומר כי האדם איננו צריך לשכח את מחסוריו הוא... אין זאת כי אם לא נסה לראות בענות בנים קמנים השואלים לחם, כי לולי זאת לא דבר כאלה... הן גם הוא איש ישר ולב בשר לו.

ויעקב באבקין רואה כי בתו עצובה מאד ונהלכה כצל ויבין כי „חתול שחור“ עבר בינה ובין בחירה אשר יוקיר את רגליו זה כמה מבוא אל ביתו.

— בי האשם, כי נתתי לנער ההוא להתקלס בבתי זה שנים אחדות! חשב יעקב בלבו... מי יתן ויכלהי עתה לצאת מהבית, כי אז הלכתי ישר אליו ולהביא את הענין לידי נמר: אם חפץ הוא, יקנה מיד, ואם לא יחדל ימנה ותנשא לאחר. אבל יעקב לא יוכל למוש ממטתו.

אפס כעבור איזה זמן בא גרשון אל הבית לבקר את צפורה.

— שמעני נא גרשון, אמר אליו יעקב. — עד הנה התאפקתי ולא אמרתי לך דבר, כי חשבהי כי מעצמך תבין להביא את הדבר לידי נמר... אמנם מלפנים אמרת לעמוד לבחינה והיית פרווד בלמודיך, אבל עתה הנה ביה משמרת פקודה לך בבית המסחר ועת היא כי... כי... יעקב התחיל לגמגם, כי קשה היה בעיניו להשפיל את כבודו ולבקש מאת החתן כי יקח את בתו.

— התבין? ... אנכי אינני אומר לפנות אליך בבקשה, כי תקח את בתי לאשה. אבל אם סה"י צא הדבר אין רשות לי להפר. אבל נחוי שיבוא הדבר לידי נמר. היא ב"ה כבר הגיעה לפרקה, ואתה מעכב עליה לבלי תנשא לאחר, ובעצמך תרחח מיום ליום מבלי הביא את הדבר לידי נמר.

— ולמה נמחר ככה? — ענה גרשון בשחוק — עוד יש שהות.

— עד שילבין ראשה... אמר יעקב בשחוק מר. — לא, ידידי. אנכי איש חולה. לא ידעתי יום מותי ולא אחפץ לעזוב את בתי כאניה בלב ים...

— אבל דבר כזה לא נעשה בחפזון — אמר גרשון בכבד ראש. — הן שכרי לעת עתה עודנו כועט, רק שלשים שקל לחדש. ואחר החתונה הלא נחוי לשכר דירה יפה ולקנות כלים נאים ושכר כזה לא יספיק לכל הצרכים.

— ומי ידרוש מן כי תחיה חיי שררה? קרא יעקב. — הן אנכי ידעתי את אניך, את זקנך כי כלם לא היו שרים וחורי ארץ. כי אם עניים פשוטים כמוני, ומדוע הלך אתה בגדולות ובנפלאות? האם אחרי היית למשרת בבית גימין האמר כי עליך להתנהג כמוהו? ראה נא איך יחיה המון בית ישראל. הן רבים יחשבו להם לאשר גדול אם ימצאו שלשים שקל לחדש והנם מהפרנסים בצער כמובן עם נשיהם ובניהם. ובמה גרועים הם מן? — אנכי לא לשמוע תוכחות מוסר באתי. כל איש חי בשכלו הוא ולא בשכל זרים — ענה גרשון בכעס ויקם מעל הכסא.

— הרשות בידך לעשות כחפצך בנפשך אך לא בנפש בתי.

— אחלי, אבי! קראה צפורה אשר באה בעת ההיא החררה ותשמע את דברי אביה. — חדלי נא מהקומדיה הזאת! קרא גרשון מבלי הבט אל צפורה. התאמרי כי טפש לבי מהבין דבר? מתחילה שמה את אביה בי ואחרי כן היא מבקשת להשתיקה. — בה' נשבעתי, כי אני לא הגהתי לו דבר — קראה צפורה ממעמקי לבה. — ומדוע נזכר היום לבוא אלי בתוכחה? ידעתי אתכם כלכם... פתי מצאתם... גרשון פנה וילך.

טוב, כי כן נזכר הדבר, ולא נמשך לארך ימים. באמת גואלת מאד כי אמרתי להקריב את נפשי קרבן. יען הבמחתה לה כמו פי כי אשאנה. אנכי הוכחתי אותה על כי תקריב את נפשה כליל בעד אביה ואחיה ובעצמי אמרתי לעשות כאולת הזאת, אשר איננה



נאה כלל ראיש מעשה החפץ לקנות שם בעולם המסחר. אם כסף קבלתי ממנה מלפנים  
הגני להשיב לה בנשך ובמרבית, אך לא להקריב את נפשי כליל.  
ומה הוא האשר אשר המציא היא, אם תנשא לי? אחרי שבאמת אינני אוהב אותה  
הלא יהיו כל הימים ריבנות וקטמות בינותינו, ולמי ינעמו חיים כאלה? ואם הבטחתי לה  
מה בכך? בעולם המסחר מנהג הוא מימות עולם כי היום מכתיחים ומחר משנים, ואין עוד  
מי שיאמר לערער על המנהג הזה. ומדוע אהבל אנכי לשנות ממנהג העולם? ומה גם  
עתה אחרי שאביה חולה ועלי יהיה מוטל עול המשפחה כלה... לא. אל הצדק הרבה!..  
אם השיב גרשון את חובו לצפורה אם לא, לא נודע עוד לאיש, אבל זה נודע ברור,  
כי זה לא כבר בא בברית התנאים עם שארת בשר של הגביר נימין, והכל מנבאים לנרשן  
עתידות גדולות כי יהיה ברבות הימים העמוד הימיני בכל בית המסחר...  
יעקב חפץ מאד ללכת ולפרט את לחייו בפני כל עם ועדה, אך רגליו המואכות לא  
יתנהו למוש ממנתו...



### הלנו אם לצרינו?

לפלא הוא בעיני מעלומה וְחִידָה  
משפט זה ברשע תושב עירנו;  
אולי ידעת אחי, אָנָּה הַגִּידָה  
הַלְנוּ זֶה הָאִישׁ אִם לְצָרֵינוּ?  
חפשי הוא בדעות פְּנְאוּרִים קִיצוּנִים  
וכאחד החרדים ישנא את הציונים!  
מ. מ. לימפוסקי.

## ה ב י ת הו

(ציור מקורות התפתחות התנועה הציונית ברוסיא הקטנה).

### א.

אמת ספי האולם הגדול והנהדר ניצו ממחיאות-כפיים ומקול הקורא: „הידר!“  
הנואם עמד מרבר וישת מעט ממי הצלוחית, העוסרת על השלחן הקמן אשר לפניו.  
אחרי כן כונן מבטי אל להקת צעירים וצעירות, אשר ישבו בשני פורי הספסלים הרחק  
מעט ממושב קהל הנאספים, וכרנע שב למנאמו ויקרא ברנש:  
„ומה מאד ידוה הלב ותשוח הנפש לראות איך אחרי כל אלה אנשים, שארי-בשר  
כביכול, באים בפנים חשכים ומפיקים רוגז ושואלים בנערה: מה כל החרדה הגדולה הזאת,  
אשר אתם חרדים לחולה? הרק הוא לברו נושא וסובל? הרק הוא מחולל ומדוכא? הלא  
כל העולם שרוי בצער, הלא המין האנושי בכלל מובע בים צרה וקורא לעזרה. הבה ישנו  
סדרי החיים ונושעה האנושיות, ואז תזרח ממילא שמש מרפא וישע גם לתולעת יעקב“...  
„לא, מאהבי-הרכים מחטרי, אלף פעמים לא! — הרעים הנואם ועיניו חצבו להבות  
אש — גם כי תרבו כחול מלים ונשבעתם לי בשבועי-שבועות, עוד תהיה בכל זאת אהבתכם  
אל האנושיות כלה מומלת אצלי בספק גדול מאד. אהבת אדם לאדם מחויבת שתחל בביתו  
ובארבע אמותיו. האיש, אשר נכחרו מקרבו רנשי האהבה לאבות, לפרי-בטן, לקרובים  
ובני-משפחה, — לא אאמין לו בשום אופן, כי תחת כל אלה הוא מקיף בלבו את חלל כל  
האנושיות“.

„הנה אתם זאת עשו — הוסיף הדורש לדבר בעוז — חגרו כחכם הרשן והרענן  
וההאמצו לרפא ראשית כל את חולנו אנו, השתדלו בתחלה להביא אותו לחוף בטוח  
בים החיים, ואחרי כן אולי יתעשת הוא לעבוד אהכם שכם אחד את עבודת הבנין הכללי  
הגדול. האיש, אשר ידיו ורגליו הונשו לנחשתים, לא יוכל לפתח את חרצנבות השני.  
בראשונה תשועת הפרם. ואחר כך תשועת הכלל. עוד אנחנו בעצמנו לא שמנו לנו  
על עפר בצר, עדין אנו תלויים על בלימה ועומדים בנס, חיים מן האויר והרוח, עוד  
במושבותינו ימש חשך ואפלה סנודח, בכל פנה טחב ולח, קור וקרח הנורא, ולעת צרה  
אשר כזאת אתם רוצים, כי נזנח כליל את דאנותינו לביתנו ונסיה דעתנו מהן לדאוג  
למובת הכלל. — אך זאת היא עצה יפה, עצה-נפש!

ומי הוא המשווע, אשאלכם — נתן הנואם בקולו — אשר ימצא חפץ בעזרתנו אנו  
באותה שעה? הלא כל שומע יצחק ילעג לנו אף יניע אחרינו בראשו. אנחנו כיום במצבנו  
המורה מאד, אנחנו הרעבים והצמאים, הנגשים והנענים, העשוקים והרצוצים, אנחנו.  
הנוססים הנוטים למות, אומרים לבא ולהחיש עזר לאחרים ול מי? — לאלה, אשר סוף  
סוף לא תנום הארץ תחתם ומעוצר ומכשפם לא יקחו?!”...

„אם בעלי-נפש אתם ולב רגש דופק בקרבכם — קרא המטיף בהתלהבות -- אם הנכם רוצים לעזור לנכשלים, לרפא לשבורי-לב ולחבש לעצבותם, אם רוח נדיבה המסכם לשגב לקודרים ישע ולהטיף נמפי צרי נוחם על פצעי אובדים וקשי-יום, — ברכת ה' עליכם, אחי! אבל למטרה זאת אך לשוא תרחיקו ככה ללכת. הואילו נא, יקירי, לצעוד אך צעד אחד ברחוב היהודים. אהה—כמה אמללים, כמה עלובים ונרחים, נאנחים ונאנקים, תמצאו שם, וכלם ישניאו פעלכם, כולם יודוכם, כולם עפר רגליכם ילחנו בעד טובה כל שהיא, בעד קורטוב של חסד, בעד שמיץ צדקה, אשר תעשו אתם, בעוד אשר הכלל, שאתם חפצים לעבוד על שדמתו בעולות מחים, במח עצמות וברם ההמצית, מי יודע אם תחת להביע לכם רגשי תודה, לא ידה בכם אכן על חמאת מוצאכם? הלא קרו, כידוע, מקרים כאלה...“

— יפה דברת! אמת ויציב! — נשמעו קולות מעברים.

הנואם החליף כח ויתעודד ויוסף להטיף אמריו וישא דעו למרחוק, וכחווה קורא הדורות מראש חש עתידות לגוי ואדכ יחד וידבר נבזה נבזה על נצהיות ישראל ותקותיו וחזון לבו, ויך בשוט לשונו את הבוגדים המתכחשים לעכם ויתאר בשרד ציר אָמֶן את השפלות המוסרית שבחיי המתכוללים. הממעטים את דמותם ופושמים את צורתם הלאומית למען מצוא חן בעיני הגוים, ובאחרונה פנה שנית אל בני הנעורים ובדבריו ננידים עורר את רוחם לעזוב את עבודת אלילי הנכר ולתת ידם להלוחמים בעד רעיון תחית הלאום על אדמת אבות.

„רק שם, שם בחבל הארץ הקמנה הזאת — חתם בדבריו בהתרנש נפשו — רק בציון יפרח וישגשג עץ חיינו, ונשוב להיות לא נשים, באשר היינו לפני אלפים שנה בעוד לא נהרחקנו מעל אדמתנו, ואז נהאמץ עם יתר העמים יחד להבריא ולהחלים את גוף החברה האנושית ולהעילתה על גרם מעלת ההצלחה. על פי האדיאליים הנשגבים והנעלים, אשר חוו לנו גדולי נביאינו ברוח קדשם.“

הניאף בלה לדבר וירד מעל הבמה, והשומעים הריעו כמעט פה אחד תרועת „הידד“ ארוכה וממושכה. ויבקע הבית לקולם.

## ב.

כשוך הסער, התפזרו הנאכפים חכורות חכורות על פני כל האולם וגם בלשכות הנשענות אליו, ויחד נדברו איש אל רעהו ויחוו את דעתם על הוכן הדרשה, על סגנונה, על כשרון הנואם ועל ערך הרעיון הציוני בכלל. על רבם עשה המנאם רושם אדיר וחזק מאד, וכורם החשמל הרעיד ויועזע כמה נימים דקים עמק עמק בלבם, אשר כמו החל ברנעים האלה לדפוק ביהר עזו ותעצומות. בעיניהם היה הנואם כחווה רם ונשא, המדבר נחומים בשם ה' אל עם טרעיתו אשר בתוך הגולה וכקסם על שפתיו לחזק לב נרכאים ולהחיות רוח שפלים, ויהפעלו ויתלהבו אף המה באש קדש, ובאותו מעמד נשבעו בחבם שבועה-אמונים להחזיק במעוז הדעה ולהשתתף בכל יכלתם בעבודת מקומטי הריסות ציון וירושלים. אבל היו גם אנשים, אשר בקשו ומצאו בשאלה הציונית מנקודת ראותם איו המיהות ומסקנות כהות, הצריכות ביאור, ועל כן עיד פסחו על שתי השעפים ופרם החליטו לתהפח אל סוגנה הציונים.

— אמנם נגידים דבר הנואם — אמר האחד מהם — כל מלה נגה לה ויפעה וכל נאום מלא ברק ועוז. אבל בענין גדול בזה לא המליצה העיקר; פה צריך לשמוע אל השכל הקר וההגיון הבריא.

— נחוץ ללון בתחלה בעומקו של הרעיון -- מלא השני את דבריו — לבררו וללבנו מכל צדדיו, להקביל זה לעומת זה את חלקי הבונה והסותר ולהוציא עפ"י ההקבלה הזאת לאמת משפט.

— ההתלהבות והרמיון לחוד וכח השופט והמנתח לחוד — ענה השלישי אף הוא חלקו — הן לא נערים קמנים אנחנו כי נלך כבהמה בבקעה לכל אשר הניחנו רוח כל מטיף-נווד בעל לשון מדברת גדולות.

— אבל אדוני — קרא הרביעי — הלא זאת היא תכלית הוכוחים, אשר יחלו עוד מעט פה לעינינו. הן הודיע הנואם בכרטיסי ההזמנה אל הנשף הזה, כי כל הרוצה להתיכח אתו בדבר הציונות, יבא ויהוכח, והוא נכון לענות לשואליו דבר ולהתיר את חרצובות ספקותיהם באיזה מקצע שיהיה.

— על פי מוצא דבר הוכוחים — החרה החזיק החמישי אחריו — תקום ציונותנו. אבל הפצתי לרעת, הישנם פה אתנו מתנגדים הגונים, היודעים מה להשיב וגם מה לשאול בשעת הצורך?

— יש ויש — ענהו רעהו העומד לימינו — כל יושבי השמאל על הספסלים האחרונים הנם כלם מתנגדים קיצונים שבקיצונים, אשר נקבצו באו הלום במחשבה תחלה להאבק ולהתנושש עם הנואם כדרכים על אדות לאומיות ישראל והרעיון הציוני.

— הבה נראה — אמר חד מחבריא — כי ינצח את כי במלחמת-שפתים זאת, ואמנם רבו מאד השאון וההכולה בין הצעירים והצעירות יושבי השמאל. הם לא

שבעו רצון מכל מראה עינם ומשמע אונם בערב הזה. כדבר הנואם את דבריו לא ידעו שְׁלֵוֹ כמו ישבו על חרודי-חרש, ואותות אי-רצונם ותלונתם נראו בתנועות גום, כי ההנשאי לרגעים ממקומם. כוצו כתפיהם, קרצו זה לזה עין, ואחרים לא יכלו למשול ברוחם ויוציאו מפיהם גם קול שריקה דקה לאות מחאה והתנגדות, אשר נחבא ויתבולל בקריאת הרצון וההסכמה של ההמון הרב. כמה מהם לא חדלו כל העת מרשום בעט עופרת איזו רשימות מקומעות בפנקסים קמנים, המונחים לפניהם על ברכיהם. וכאשר כלה הנואם להשמיע את מנאמו, חדרו כלם איש איש ממקומו ויחד באו אל חדר מיוחד, ושם החלו לשפוט ולדון, להתפלפל ולהתפלסף על טיב הדרשה ומעלת הציונות בשאון וברעש גדול, בכל רתיחת דם הנער ואור אשו. גם נערות אחדות לקחו חלק במשא ומתן הזה ותצפצפנה ותהגינה כיונים, ויש אשר הצהילו קולן בישחוק כסף.

ראש המדברים היה מחלון זרח'בין, איש צעיר כבן עשרים ושמונה שנה, אשר היה לפניו תלמיד שוקד על דלתות הגמנויה ומשום מעשה שהיה לא נתן לו לכלות חוק למודו ועתה הגזו אחד ממורי שפת הארץ בעיר, והוא רם הקומה ודל-בשר, שערות ראשו ארוכות ויורדות פרועות ומסוככות על ערפו, זקנו הצהוב מגודל לא לפי ערך שנותיו, עיניו השחורות בוערות כלפידי-אש, ומעל שפתיו לא ימיש לעג-מר. כהנת-אדומה לו תלבשת ממעל לאפודה ולמכנסיו הרחבות, אשר קצותיהן תקועים במנעליו הגסים מאד, ואזור-תכלת על מתניו. הוא נכנס מאולם האספה החדרה שלוב-יד ומשוחח ברצינות גדולה עם עלמה יפת-תאר כבת תשע עשרה שנה, גזות שער הראש ומשקפים על עיניה. אשר

באה אתו אל הנשף והשב כל העת לימינו בצד השמאל, ואשר עתה בקשה ממנו להניד לה את דעתו בדבר המנאם והרעיון המונח ביסודו.

— ומה דעתך את בזה? — שאל אותה במקום השוכה.

— דעתי? — ענההו העלמה בגמגום-שפתים כנמלכה בכליותיה אם לגלות לו את האמת — אני... על איזה דברים איני יכולה להוציא משפט מפני שלא עסרתני עליהם כראוי, אבל כל מה שהבנתי...

— כל מה שהבנת — לא נתנה הדובר בה לכלות את דבריה — עשה עליך בודאי רושם כביר. האף אין זאת?

— מאין אתה יודע כי כן הוא? שאלתהו.

— מאין אני יודע? שנה את שאלתה, ובדברו העיף בה סכמ שגון ספיק אי-רצון קרוב לקצף — האם הוכיחי בעורון ולא ראיתי באיזה חן ונעימות הבטת אל הנואם? האמיני לי, שרה: אלו לא יצא משנות האהבה, כי עתה כבר עברה עלי רוח קנאה...

— הנך מועה, מחלון — אמרה העלמה בשחוק קל — הוא אוהב, אוהב מאד, בכל אש נפשו הלוהמת!

— את מי? — שאל בתמהון.

— הוא אוהב את עם... את עמנו האומלל! — קראה ברגש.

מחלון לחץ את כתפיו כמו לא האמין למשמע אתיו ויקרא בקול מוכיח:

— התרגשותך עוברת הפעם כל גבול. כנראה עוד לא השפיקה תורתך להתעכל במעריך כראוי והנך שפרינצה" פשוטה ככל השפרינצוהי שבשוק הישן. מדוע ככה יהמו רחמיך לנוהל עמך המר ולא תשימי אל לבך, כי מספר הנאנחים והנאנקים מעוצר רעה וינתן רב ועצום מאד גם בין העטים? הביטי וראי אל מצב הפועלים והאכרים האורחים, ואחז בשרך פלצות, וכאלה לא ישבתו עוד כל ימי הארץ, אם לא יתגשם חזון לבנו בעולם הבעשה.

— אבל להם — אמרה שרה בחום — יש התובעים עלבונם ודואגים להמכת מעכרם, ואחינו אנחנו, מי ידאג להם ומי יעמוד בפרץ לדרוש משפט בעדם אם — כאשר העיר הנואם בצדק, ודבריו אלה הם הם שנגעו אל נפשי ביתר עז — מבחר כותהיהם משהממים ממחנם אחד אחד והולכים לעבוד למוצת אחרים, אם גם קרובים ובני-משפחה עומדים סגננד נגעם ורוח הבנים זרה ליולדיהם.

— קרבת-משפחה, עבותות המולדת — ענה אותה מחלון — כל אלה צלצלי-ריק הם אצל אנשי-שלומנו, מלים שנתרוקנו מהוכן. בעינינו כל בני האדם אחים. — אותנו, היהודים, מוציאים סן הכלל הזה — התנדרה לו שרה —; אמנם למראה עינים הרינו מתקבלים אל החברה ברצון גדול ובסבר פנים יפות, אבל בסתר הלב שונאים אותנו תכלית שנאה ושולחים לעזאזל.

— שקר הדבר! — נתן העלם בקולו — כזאת לא היתה ולא תהיה לעולם.

— סבשרי חזיתי זאת! — אמרה העלמה בנחת.

— דבה נתעבה מאד! — התמרמר מחלון.

— ואיזה פנים הראו לי אז, בשעה שלא יכלתי לתת למובת הענץ הידוע ככה שדושת עלי ממעם הועד? התזכור?...

— אזכור. אבל אז צדקי מסך.

— אם צדקי ממני? — שאלה שרה בקול גדול — הנמל עלי אז לנגוב ולתת?

— המטרה היתה כל כך רמה, כל כך נשגבה — אמר מחלון בהטעימו כל מלה —  
עד כי קרשה את כל האמצעים. בעינינו כאלה גדולה עבירה לשמה, ומכ"ש ביהם אל  
אביך, אשר ממנו הוא כמון... המוטל... בספ...

כמו נשבה נחש נהרה שרה מסקומה בשטעה את דברי מחלון האחרונים, ופניה  
התאדמו ויתורו חליפות מקצף. אבל היא התאפקה ולא ענהה אותו דבר. כי אם מתרה  
ותשמ מעליו אל מול אחר ותתיצב לפני אחד החלונות ותלחץ את מצחה הלוהם בשמשה  
קרה ותשקע במחשבותיה.

ומחלון העמיד פניו כמתרנו גם הוא, ולא עצר אותה כלכתה. הוא קרב אל חבורה  
של צעירים כמת-סודו ויחל להוציא רוחו על דרשת הנואם ועל אבני פנתה. ברברו התקצף  
ויהנעש ויהי דמיון כאיש ערוך למלחמה, ורעיו שמו אונם כאפרכת וישמעו את דברו  
בשום-לב.

— דברי שמות והבאי ומליצות נפוחות — החליט מחלון כמושכל שאין להרהר  
אחריו — ותו לא מירי. הוא מכה בדבריו רק על מיתרי הלב, ועל המח והשכל איננו פועל  
מאומה. שהי שעות רצופות דבר האיש, ומה השמיענו? הלא אך משפטים קדומים ותוכחה-  
מוסר, אשר אולי ראויים היו לעלות על שפתי כהני האמונה ושוטרי משמרת הדת בימי  
הבינים, עת החשך כסה ארץ וערפל לאומים, אבל לא עתה בימינו בעמדנו על סף סאת  
העשרים. אנחנו האנשים החדשים ההולכים ומהפתחים, הולכים ומתקדמים בצעדי-ענק  
בהשכלה, בחכמות ומדעים, בספרות, ביצירה ומלאכה-מחשבת, מה לנו ולחרכות ציון  
וירושלים? מה לנו להתונר הפרא ולמצנפתו האדומה? אנחנו מתקני עולם, איזו שייכות  
מצוירת בנינו וזין היהודים בכלל? אנו יודעים רק את בני הארץ, ואותם הננו לוחמים  
לשתי כתות עוינות אשה-את אחותה: לתקיפים ולחלשים, כלומר לבעל-רכוש מאושרים  
ולעובדים אובדים, וידנו תכון עם האחרונים כמוכן.

— ותמאת לא נוכל כפרה — הוסיף מחלון — נחמא אל הדעה, אם עתה בשעת  
הכושר כזו נכבוש אתנו את הורתנו בתוך מעינו ולא נהאמץ לענות אותה לקנין בני-  
ההמון הרב, הנאספים פה היום. הלא ראינו זה לא כבר איך הגיעה התפעלותם העגלתית  
אל נקודת הרתחה לשמע דברי הנואם ה"צדיק" על אדות ערש ילדותם, צבי כל הארצות,  
המחכה לבני שכוליה בזרועות פתוחות, כמו מוכנים ומזומנים היו באותו רגע להשליך  
אחרי גופם את משכנותיהם וחנויותיהם עם אמת הכדה ומזיגת הי"ש והסרסרות וההלוואה  
ברבית עם כל "עסקיהם הנחמדים" ולעוף כעל כנפי נשרים אל "חיק הורתם, העזובה  
והשוממה מאלוף נעוריה זה אלפים שנה". ולפיכך עלינו לפקוח עינים עורות וללמד לתועים  
בינה והשכל, למען לא יואלו עוד להמשך אחרי פמפומי כל נואם כהעה וככשיל את  
הרבים.

— ואמנם זאת נעשה הפעם — קרא מחלון בחום — נגדה נא כל קהל הנאספים,  
אשר קדמו לפני שעה קלה את דרשת המטיף בתרועה ובתשואות-חן, ערה נערה עד  
היסוד בחבילי חבילות של ראיות ותוכחות עצומות לקוחות מדברי חכמים וסופרים, אשר  
גם את שמם לא שמע מעודו. את צבא אותותיו ומופתיו, שבהם יתוכך את יהדות מסקנותיו  
והחלשותיו המשוונות והתפלגות, ואז ישבע קלון מכבוד ואת דבריו ישא רוח. אנכי אנכי  
אאסור את המלחמה, ואתם תהיו לו מצדכם לעזור. אני אסמיר על הנואם את המון שאלותי  
כנשם של זעף, עד כי תכבר עליו לחלץ נפשו מהן, והיה אולי יפתח פיו באחרונה לענות  
אותי דבר. והשתערתם עליו כלכם, ממטיכם איש איש וכלי מפצו בפיו ובשפתיו, ויחד

גביארו בין המצרים באין דרך לנמות על ימין ועל שמאל, ונשתה נבורתו והופרה עצתו, ויסיננו חעשה חיל.

— כן דברת! — המכימו אתו רעיו.

צליל הפעמון נשמע ואחריו קול קורא: הוכוח יחל! לכו אל הוכוח!  
הצעירים עזבו את החדר ויצאו אל האולם. מחלון נגש אל שרת, אשר התעוררה זה עתה מהתום מחשבותיה, ויושם לה את ידו, אבל היא השתממה כמנו ותעבור על פניו ותלך ותשב במור הספסלים הראשון מימין נוכח פני הנואם, אשר כבר עמד על הכמה הכן לקראת הוכוח.

## ג.

חוש מחשבות שרה, אשר נפסק בעזבה את החדר, שב ויתאחה עתה במוחה בשבתה על מקומה החדש באולם, למרות השאין הגדול, השורר מסביב לה. עוד מצלצלת באזניה כקול הרעם בגלגל החרפה הגדולה, אשר נשא מחלון על אביה, ולכה בקרבה כים נגרש, השקמ לא יוכל כרוב כעש ומרירות. היא זוכרת, כי כבר שמעה אותו פעמים רבים מנאץ את אביה בדברים דוקרים ומכאיבים ולא כהתה בו. והזכרון הזה צורב את בשרה כאש תופת. אמנם אביה הוא מחוסר השכלה, איש בלתי-ומני, קנאי ואדיק כאמונהו. מכוז ומקופל בעסקיו — האלהים האדירים המלויים אותו בחייו כדברי מחלון; — אבל, ועל זאת היא נכונה להשבע בכל הקדוש לה, כל פרוסה ופרוסה שלו סבולה בזעת אפיו וברמי לבבו. ובכסף זרים לא ננאלו כפיו מעולם. אמת כי קפץ את ידו מתת לה את סכנת הכסף, אשר דרשה מאתו להוצאות דרכה לווארשא ובוה שלל ממנה את היכולת להשיג את המטרה הגדולה. ראש מאוייה בחיים — להכנס לבית הספר לתורת רפואת השנים. אבל הכי נסתה להשמיעו את חפצה ומעטיה בדברים כרוזים וצרופים, במתינות וברכות כיאות לכה מבקשת עזר ומשען מאביה, ואף כי במקצוע הור לו מתמול שלשום? הכ, אמרה לו: בזאת ובזאת אני רוצה ובשביל כך וכך? הלא בסופה ושערה היתה דרכה, הלא בעקיפין באה אליו ובכפית הר כנגית: אם תהן לי חמש מאות שקלים כוטכ, ואם לא... וְרָמַם חזק עובר בבדי עורה בזכרה את הדברים המרים, אשר תתמלמו אז מפיה. הה לו דבקה לשונה לחכה ברנעים ההם, לו פצתה הארמה את פיה תחתיה והבלענה חיים! אך באותה שעה היתה לשונה כתער מלושם ופיה כנחל גפרית כוערה, כי אצל מחלון, כורה ומדריכה מנוער, פרוחו עליה, והרוח מלא שנאה כבושה להוריה. אשר מאו לא ישרה דרכו בעיניהם, סגרו לפניו את דלתות ביהם סכא. שנאה כבושה להורים בלב מחבק באהבה אין קץ את כל המין האנושי! מה גדול הנגוד ומה עצומה הסתירה! והיא לא הכינה אז את הדבר ותאמין לתומה, כי יהכן לשנא אב ואם, להציק להם ולמרר חייהם לבלי חמלה ולאהוב עם זה את העולם כלו! והנה בא המטיף הלילה ויפקח את עיניה. אהבת האדם לאדם — אמר — מחויבת שתחל בביתו ובר' אמותיו". מה פשוטה ועם זה מה שנשנה האמתיות הזאת! "האיש אשר נכחדו מקרבו רגשי האהבה לאבות, לקרובים ולבני-משפחה — המטיף המטיף את דבריו באחד ענין — לא אאמין לו בשום אופן, כי תחת כל אלה הוא מקיף בלבו את חלל כל האנושיות". האם לא כנגדה נאמרו הדברים? האם לא השמידה

בתחלה מבת-יגפשה כל רגש אהבה. להוריה יולדיה, מטפחיה ומרביה, וכמעשה אשר עשתה הלמה ומחצה את לבכם כפמיש יפוצץ סלע ותשפוך דמם כמים המתרים במורד, ואח"כ בלעה בתאות-גפשה את דרשות מחלון ע"ד האנושית, הנמצאת ברעה בתגרת ידי לחצים ומענים אבירי-לב ורחוקים מצדקה? ועל זכרונה עולה ליל החשך ההוא, אשר ברחה בו מביה אבותיה ותבא לגור בשכונת מחלון בבית בודד בקצה העיר. לא עברו ימים מועטים ולה הוגד, כי מרב צרה ויגון חלתה אמה ונזמה למות ואביה קרוב לצאת מדעתו, והיא שמעה את הדברים בקרת-רוח, וכמבקשת מחסה ומסתור מאיזה איוב נרא גלחצה אל חזה מחלון כרב עז... שמה דואגת להאנושית, ולרגש האנושי שבה לא דאגה, ויקפא והיה לאבן. ואיזה תועלת הביאה בכך לה לעצמה וביחוד לעולם, שככה חרדה למותה? הלא אפס ואפס. היא חוצה עד צוארה בים של דרשות ומליצות נאות, של דמיונות והויות-קסם, רואה את עצמה בחזון קונה פירות נחמדים למראה ומזכים למאכלי אבל אך הקיצה והנה — או כי הפירות באושים ורמה עלתה בהם או כי לא באו לעולם כלל, ובין כה הנפש ריקה ויבשה אין כל. ומחלון? האיש התם והישר הזה — היא כבר החלה אמנם לפון בתמימותו וכישרו — אומר, כי המליצה לעצמה היא היא גוף המעשה. מפני שכחה גדול לפקוח עיני עורים, וסוף הפירות לבא. אבל אם לפקוח עיני עורים, הלא אפשר הדבר גם בלי רחוק מקום ולב מאב ומאם, מקרובים ובני-משפחה, ומכשיכ שיתכו לעשות זאת גם בלי שערוריות ושפיכת-דמים. מי עור כי אם אביה והולכי חשכים כבני ביתו? מדוע לא לקחה עליה המורח מימיה לפקוח את העינים הללו ולקרוע חלונות בבית האופל הזה? מי יודע אם לא מצאה לה בחוג החברה הזאת כר אחר פורה ל — קול קורא אותה בשמה הפסיק פתאום את פתיל רעיונותיה. היא הפנתה את שכמה ותרא והנה מחלון עומד מאחריה, פניו לבנים ושפתו התחתונה מתכוצת מכעש.

— מה ראתה, שרה. על ככה להחליף את מקומך כן השמאל אל הימין? — שאלה בקול רגז.

— מפני שאני מוצאת את עצמי הפעם — ענתה. בנחת — קרובה ביותר אל הצד התיובי.

— התאמרי אולי לפרוש את עצמך מצבורנו לגמרי? — הוסיף לשאלה בעינים רבות ברקי-זעם.

— הקרבנות אשר הבאתי עד כה על מזבח אותו הצבור — השיבה לו בהביטה בפניו במנוחה-גפשה — גדולים כל כך, עד שאי אפשר לי למחול עליהם עומדת על רגל אחת.

— חידה סתומה לי את הלילה! — קרא מחלון בלחיצת כתפיים.  
— אשר תפתר לך אולי בקרוב, — אמרה שרה.  
— ובין כה את ספקיעה את עצמך מכל פעולה למותנו?  
— עכ"פ אני חושבת לעשות כזאת באותה שעה. החלמתי בנפשי להיות הלילה כשומעת במלה, ומדחלמתי זו לא אסור בשום אופן.  
— וגם לא תמריחי את עצמך למחוא לי כף עת אכריע תחתי את מסיפך הא הו ב? — שנה את מעמו וישאל אותה בצחוק מעושה בהמעיסו את המלה האחרונה.  
„אל יתהלל חוגר כמפתח! — התשובה הזאת כמעט שהתמלמה מפתחי פי שרה, אבל היא מצאה לנכון לעצרה בחבה, ותען:  
— אם כדברייך כן יהיה, בודאי לא אמנע חסרי ממך.



— חסד הדוב! — קרא כהלון ויפן וישב לכקובו, כי ראה את הגואם פונה אל הגאספיים ופוצה פיו לדבר.

ד.

„אחיהי ואי הצעירים, הקת ישראל ומעויו ביום צרה!“ — קרא הגואם בקול קהל ובהתלהבות עצומה.  
שרקה כשריקת הלילים עולה ובוקעת כמורי הספסלים האחרונים נשמעה באולם והפסק את הגואם כדבורו, אבל כרגע ההאיש ובשחוק קל על שפתיו אמר:  
— יודע אני היטב את כונת השורקים. חרה יחרה להם על אשר נועזתי לכנות אתם בשם „הקת ישראל“, הנחשב בודאי לעיניהם ככנוי של גנאי. ואולם אנכי לא אחדל בכל זאת מהחליט קבל-עם, כי עלינו לבקש את בוני בנין ישראל הדרום לא בקרב „האבות הזקנים“ יהודי הגלות היבשים ובעלי ההשכון, המשוקעים עד הצואר ברפש חיי יום יום, כי אם בין „הבנים הצעירים“. אשר לכם ער ופתוח. לכל נשגב ונאצל, והם נוחים להתפעל ולהתלהב ממשא-נפש וחזון-רוח, העוכד למעלה מצרכי השעה ולעבוד לטובתו עבודה תמה ופוריה בדם ההמצית ובכסירת-נפש. צעירים כאלה אם אינם נמצאים עדין, כנראה, פה אהנו היום בין יושבי הספסלים האחרונים באולם הזה. כבר ישנם, לאשרנו, לרב בכל הארצות והמקומות, אשר שמע הציוניות כניע. אבל אקוה כי גם — — —  
ולא כלה הגואם את דבריו, כי נשמעו מעברים קולות קוראים כבת ארת:  
— לשוא תקוה: לנו לא יהיה לעולם חלק ונחלה בצעירים „בוני בית ישראל!“  
— לנו יש ענינים יוהר גדולים ונכבדים מבנין ישראל לענות בהם.  
— אנהנו איננו סרמנים הולכים אחרנית.  
— אותנו לא תוליד לקנסה.

— וזאת ההלהבם והפארתכם, אדוני — קרא הגואם במאור-פנים — כי אינכם הולכים בעיני אמונות ודעות אחרי השני כסומא בארובה, מה שמנדיל ערככם בעיני ומאדיר חפצי בי להתוכח אהכם. הדעה אינה כלבוש, שאנו מחליפים אותו בכל עת שיש לנו חפץ בזה. האמינו לי, אדוני! לו, להפך, הואלהם להקדים נעשה לנשמע וכבלי חשוב הרבה הייתם לציונים באותה שעה ובאותו מעמד, כי אז לא כושתו מפניהם ואמרתו להם: רבותי הצעירים, קלי דעת אהם, ואי אפשרי בכם ובציוניהם. הציונית תורה היא, וצריכה לכוד“.

— לכוד שוא ותפל! — קרא מחלון.

— הוכוח יוכיח! — ענה הגואם מצדו ויקבום את מצחו כמתאמץ לקבל אל מרכז אחד את סחשבותיו הנפוצות. רגעים אהדים עמד כקפוא על נקודה-סחשבה אחת, ואחרי כן התעורר ויקרא בקול:

— מי בעל דברים, יגש אלי!

באולם השלך הם. כל הפנים כפיקים רצינות וכל העינים נשואות אל הגואם. יש האחד וגם שני לו, המנסה להפנות את שכמו לאחוריו אל המקום, אשר הצעירים המתנגדים יושבים בו, אבל כמו לא ימצא שם מה שבקשה נפשו, יסב כרגע את

בטמו מהם, ושב להביט אל הבמה. עיני שרה היפות כמו נקפאו על פני הנואם, והיא יושבת על כסאה נרעשת כולה, לבה דופק בקרבה בחזקה וחזה מתרוסס בלי חשך. שאלה אשר לא חתה לה, החלה זה עתה להעסיק את כל מחשבותיה וחושיה בה: האוהבת היא את מחלון? —

עוד אתכול, עוד היום בבקר, עוד היום לפני הצהרים לו בא איש אליה ויחש לה עתידות. כי הבא העת, אשר תחל לפשפש ברגשות לבבה למען מוד את מעלת חומס ביתוסם למחלון. כי או בזה לו ותחשמו למשוגע, ועתה, באוהו רגע — — — עתה היא מרגשת בכל חדות הרגש, כי שם עמק עמק בקרב מתרקמת איזה נקודה קמנה, והנקודה הולכת הלך וגדולה. הלך וגדולה ומתייצבת בקיר ברזל בינה ובין האיש, אשר שלש שנים רצופות ראתה בו חזות הכל והאהבה בכל חם הנוער.

והיא יושבת על מקומה ושאלה מנקרה כיהוש במחה: מה הוא הדבר, אשר חולל בקרבה לפתע פתאום את התכורה העזה והנמרצה הזאת? —

או אולי אך מקסם-שוא היא? או חוש-מהעה עובר כצל?

לא! התמורה נכונה כנכון היום. גם קולו כבר היה לה לרא. כשמעה אותו מדבר באזני חבריו נבהה נבהה על אפני המלחמה, שהוא עתיד להלחם עם הנואם, צרמו הדברים את אזניה וישרמו שרמות עמוקות בבשרה. ומה ערב לה קולו עד כה, ומה התגעגעה לדבריו עד עתה!

שאן קם בבית. החלתו היתה בקרב הצעירים, ומהם עבר לאט לאט אל כל מורי הספסלים, עד כי מלא את האולם. איש איש מהנאספים מצא בפיו דבר-מה להגיד לרעבו, ומתוך הטילת-דברים זו, יכלו לחדור לאן שומעת לא יותר משלש המלים האלה: הסו, מחלון ידבר! הסו, מחלון ידבר!

ואמנם קם מחלון במקומו ויעבור בין מורי הספסלים ויגש ויהיצב לפני הבמה, אשר הנואם עומד עליה, וירם ראשו כנאון ויקרא:

— האדון הנואם הואיל לקרא אותנו לבא הלום לזכות-דברים על אדות רעיון אחד אשר פיו יקבנו בשם ציוניות. טוב ויפה; הננו אֶתנו כלנו לקול קריאתו מוכנים ומוזמנים להתוכח אתו כחפצו. אבל במרם נחל בדבר, אני רואה לזכרון להודיעו פה לעיני כל הקהל בשמי ובשם חברי היקרים, כי כל ידמה בנפשו להתוכח אתנו בדרך שאחזו בה המנידים הירועים בעמדם לפני המון העם בבתי כנסיות ומדרשים. בפסוקים, במימרות ובמשלי-מוסר מוצאים בידים לא-אמונות מאבק איזה ספרים עתיקים וקדושים ליהודים. לא יוכיח אותנו כלום. יהיה האומר מי שיהיה: הנא קדמון, יהודי טוב, ואפילו הציוני המפורסם, כביכול, מקם נאָרדו בכבודו ובעצמו — לא מפיחם אנו חיים ולא נאבה ולא נשמע להם בשום אופן (מחיות-כפים עצומה מעבר השמאל). אנחנו הצעירים מאמינים רק במה שנראה לנו כמחויב מצד השכל הישר וההגיון הכריא, ובתורת חבל אנשים חוקרים ופלוסופים נאונים, אשר ברב הכמתם וברחב דעתם העשירו את אוצר רוח האנושית עשר גדול ויחוללו מהפכה נמרצה בדעות בני האדם ויסלו להם מסלות חרשות, לא שערון חכמי-לב משנות דור ודור. בוקל, דאריון, מיל, ספענסר, ביכנר, דרעפר, מלושאץ, מרקס ולאסל — אלה הם מורינו-מאורינו, אשר אני וחברי נכע ונלך לאורם על שדמות החכמה והמדע ועל פיהם נכלכל דברינו גם בהליכות-עולם ובשאלות החיים, וא להים אחרים על פניהם לא נדע ולא נחפוץ לדעת (קול תרועת יהודי) נשמע במזונה הצעירים!! אף עתה בגשתנו להתוכח עם האדון הנואם, תהינה לנו לעינים רק

מסקנות החכמים הנזכרים, ומתן לא נזון אפילו כמלא השערה. אחרי כל אלה מוכן מאליו, כי אם אולי לא קרא ולא שנה הארון הנואם מיטיו בספרי הגדולים שנקבתי בשם ואינו מכיר בטיב דעותיהם ושמותיהם במושכלות שונים. מה שנקל להאמין בשום אל לב, כי יש לנו דבר הפעם עם יהודי אדוק, המבטל בודאי את חכמת „הגוים“ כקליפת השום, — באופן זה אין אנחנו מוצאים כל יכלת וגם לא כל הועלת בדבר להחל את הוכוח אתו. כמדומני, יודה לי גם הארון הנואם בעצמו, כי לא תהיה תפארתו על דרך הוכוח אם יהיו לו דברינו כספר החתום והדבר לא יהיה בו להשיב לנו מלחמה שערה.

„אך פתחון-פה הוא מבקש — אמרה שרה לנפשה — להשתכח מן הוכוח; אך זה הוא גבור מלחמה!“

— אמת וצדק! — קראו יושבי הספסלים האחרונים — הנו כבוד לכתלח

בפיהם דברו וכידם מלאו וימחאו כף ברב כח.

השומים! — חשבה שרה בלבה — הוא עוד לא הניד מאומה, והם כבר מריעים לעומתו“.

מחלון הניע כמקום עמדתו בראשו לחבריו לאות-הודיה, ויעף מבט-נצחון בשרה כשואל: היפה דרשתי? אבל היא התנדדה ותכבוש פניה בקרקע.

„היתכן כי אני כחלה לבזות לו?“ — שאלה שרה את עצמה, והרם את עיניה אל הנואם, אשר זקף קומתו ובפנים מאירות טשחוק נעים נשא את קולו ויאמר:

— מודה אני לפניכם, רבוהי, בפה מלא להאדון מחלון, כי אמנם יהודי אדוק אני. ובזה אתימר. אבל בהאמינו, כי יהודים אדוקים שכמוני מושבעים ועומדים לבטל את חכמת הגוים כקליפת השום, אינו במחילה כבודו אלא טועה. לכל הפחות הריני יכול להבטיחו בנוגע לי לעצמי, כי את דעות כל אותם החכמים הגדולים, אשר קרא בשם במחשבה החלה, כנראה, ליראני ולהביא כרך בלבי, הנני מכיר על פי ספריהם אולי כבר מן העת, שהוא. כלומר הארון מחלון. עוד מחתוליו לא יצא (שחוק בין הנאספים יושבי הימין). ובכל זאת אני קורא לכלכם בלי שום טורא ופחד: לכו נא ונוכחה!

— שקר דבר המטיף — קרא אחד הצעירים — הוא גם לא שמע את שם דרוין מעודו; הלא אין ביכלתו לבטא אף מלה אחת בשפת הארץ כתקונה.

לשמע דברי הנאצה האלה, הסבה שרה את עיניה אחרנית ותרא את בעל הקריאה והנה הוא — שבנא נושא כלי מחלון ותלמידו המובהק, ותעקם שפתייה בשאט-נפש ומבלתי כלה להתאפק התפרץ כיפה בקול רם: הגם אתה, הנבזה!?

השאלה הזאת הפליאה מאד את לבות הנאספים, אשר הכירו כלם את שרה ואת מהלך דעותיה לא מתמול וידעו גם מה שנפל בינה ובין הוריה ואת יחוסה למחלון. ביהוד גדל התמהון בין הצעירים, אשר חשבוה עד כה לחברתם ובעלת בריתם הנאמנה, וכבדוה כבת אלהים, ועתה השליכה עליהם נעל בפני קהל ועדה. האחד מהם התחכם לשים קץ ל„מאורע המור“ ויבקש להסיח כמנו את דעת הקהל לענין אחר, ויקרא:

— רק מפשים וסכלים יכולים להאמין, כי יודע הנואם מה שכתוב בספרי מארקס ולאסל.

— אם מעטה לכם הכמחתי — ענה הנואם את חורפו בנחת — הריני נכון להוכיח באותו מעמד את אמתותה באותות ובמופתים. אולם אני מוצא לנחוץ להקדים ולהודיעכם, ככובדי, כי עם-כל הכבוד שהנני חולק לאותם החכמים המפורסמים, שאהם נמשכים ונגררים בחבה יתרה כל כך אחרי דעותיהם, איני רואה לאפשר וגם לנכון לדבר אליכם

על עם ישראל ותעודתו וחובותיו מבלי הסתייע לזה ברעיונות חכמיו הגדולים, בתנוכת ספרותנו העתיקה והחדשה ובספר תולדותינו ועוד בכמה דברים אחרים, שאולי אינם נופלים בערכם מן הדברים המדוכרים בספרי טוריקים-מאוריקים ואשר, לדאבוני, אין אתם מוצאים את ידיכם ורגליכם בהם.

— ואנחנו — קרא מחלוץ בחום — לא נוכל להסכים לזה בשום אופן. הן מראש לא בפתר דברתי אל הארון הגואם, כי למימרות ולרשימות-דברים לקוחים מספרי הגמרא והמדרש והשלחן-ערוך ולכל אותם הממעמים היקרים, שהוא ודברנים שכמותו מפממים בהם את כרס ההמון הנבער וההולך בחשך עד להבקע. אין אנו נותנים שום ערך, ואינם מעוררים במחננו אלא שחוק וקלות-ראש.

— ידע הגואם — נהן שבנא בקולו — לפני מי הוא עימר, לפני אנשים משכילים וחכמים, שהתחננו על ברכי הספרות האירופית, ופמפומי במלנים יהודים להם לצרא ולגועל נפש.

— אם יאמר הגואם — מלא השלישי אחריו — להביא ראיות לדבריו מאיזה ספרים, שאין להם בעינינו כל חשיבות, מוטב לו שלא יתחיל לדבר כלל, כי נפסיקו באמצע. — אם כן — אמר הגואם בשפה רפה — אם מבטלים אתם את דברי למפרע עוד במרם הגיעו לאזניכם, מוכרח אני, למננת רוחי, לסלק לע"ע את ידי מן הוכוח ולדחותי עד אשר אמצא לי אנשים צעירים להתוכח אתם בין אלה, אשר דבר ה' לא היה להם לתרפה וחכמת-ישראל איננה מנואצת בפייהם. אפם כי עוד דברים אחרים אשמיע באזניכם, ואתר אחרל.

הדברים האלה העירו תנועה גדולה בין הנאספים לכל מפלגותיהם, בין יושבי הימין והשמאל גם יחד. אלה מזה ואלה מזה צעקו בקול עד כי נחר גרונם, ויהי הבית לתרדה אלהים. מכחנה הצעירים נשמעו קולות קוראים:

— הגואם בא במשעול צר וימצא לו האנה להשתמש מן הוכוח.

— הוא ירא לפתוח פיו לבל הנלה ערותו.

— הוא מוגלגל כשפן ועל כן ינוס מן המערכה.

— גבור הוא בבתי המדרש בחברת הבורעים בעם.

— אוי ואבוי להציונות אם בני-חיל כמותו מנינים עליה.

— איך נתנו לאיש כזה לעלות על הבמה?

— רק בין יהודים אפשר הרפר.

— לא נהן לו לדבר עוד דבר, ויהי וזה!

ולעומתם קראו בני הימין:

— אתם היראים ורכי-הלכב. וזה אות, כי שמהם נצרה על שפתי הגואם.

— אתם אינכם יודעים מה להשיב, ועל כן קבעתם נבולין להגואם: את זה ידבר.

ואת זה לא ידבר.

— הבתחבולות כאלה יעשו להם מלחמה? איה ישרם? איה תם נפשם?

— וכי נאה להתוכח עם בריות כאלה כלל?

— הגואם יורד מעל הבמה. זל תהנו לו לדרת!

— הנידו לו, לבל ישית לבו לדברי זנבות האודים העשנים האלה.

— מי שאינו יכול ואינו רוצה לשמוע את דברי הגואם — ילך לו, ואנחנו גם לא

ננסה לעצרוץ.

-- צריך להוציא אותם החלה סן הבית, ואחרי כן ישוב הנואם להשמיענו את דבריו.

ואמנם כבר ירד הנואם מעל המעלה הראשונה, אבל יושבי הספסלים הסמוכים התיצבו כלם כמו נד וינדרו את הדרך בערו ויפצרו בו לכלות את דבריו, והוא נענה להם וישב ויעל על הבמה.

המון שריקות-בוז נשמעו באולם. אבל ברנע זה התגשא אחד מקרב העם, והוא איש-שיבה בעל זקן ארוכה ובטן רחבה, ויפן אל חברת הצעירים ויקרא בשצף קצף:  
— מי אשר יעיו אך הפעם להשמיע קול שרקה, יוכה מכה נמרצת וישלך סן הבית כנצר נהעב!

— לא נשאר בהם כהיום! — קראו אחריו אנשים שונים.  
הדברים המעטים האלה עשו את הרושם המקוה, כי החלו הצעירים לעזוב אחד אחר את מקומו, אבל עוד לא יצאו סן האולם. כי אם נשאר עומדים בפתח הבית כמצפים לדבר-מה.

ובעת המהומה נגש מחלון אל שרה וישאלנה בקול ספיק רך טעושה:  
— התאמרי ללין פה הלילה?

— אנכי אעזוב את הבית עם הנואם יחד, — ענתה בהורידה ראשה לארץ.  
— הבה דבקה נפשך ביהודי בעל הפאות-המרוחות הלזה? — שאלה במירות ססותרת.  
— הוא שקול בעיני כנגד אלפי „גבורים“ שכמותך וכחברך ה„נכבדים“.  
— שרה — קרא מחלון בקול רועד — איזה רוח עבר עליך הלילה?  
— רוח מלא ספק בכחותיכם וגם ביושר לבבכם! — השיבה לו בקר-רוח ובהשמעת המלים.

— חזרי מדברייך, שרה!  
— לא ולא! — קראה העלמה ועיניה חצבו להפת — מנהגכם בלילה הזה הוכיחני לדעת, כי הרעיון אשר עלה על לבי זה כמה, לא הוליכני שולל. גבורים אתם כלכם אך לזרוק אבק בעיני הבריות בגאומיכם הנעימים ובניביכם הנאווים, ובמעשה דל כחכם, ואם הנכם עושים דבר-מה, לא באמונה אתם עושים, והאמת נעדרת. באיו התלהבות אתם טשמיעים תמיד את מליצותיכם הרמות על „קדושת חפש הדבור והדפוס“, כמה פעמים שמעתי ספרש יוצא ספיק. כי נכון אתה לבא באש ובמים ולחרף נפשך למות בעד הגשמת אותו החפש בחיים, ומה ראו עיני הלילה? האחד, שלא ממת-סודכם, בא להפיץ ברבים את הדעה החביבה לו על ידי וכוח של פוסכי, ואתם תחת עשות כאשר יעשו במקרים כאלה כל האנשים הוגי-דעות באמת ובישרת-לב, אתם, תחת לתת דבר את דבריו כעולה על רוחו באין אונם ולהתוכח אחרי כן אתו בדרך הנימוס והכבוד — קמתם עליו אתה ורעיק הנאמנים והסמרו לו על פיו באופן כל כך סגונה ונבוה. הכו לכם, סטרטטים פחותים!

סחלון נבוך ופניו התעוהו וילבינו כשלג. הוא חפץ לענות אותה דבר, אבל סעברה וזעם נחבא קול סליו בגרונו. באחרונה התחוק ויקרא באזניה בכל כח: הִי-גַד-הִי!  
ובפיק-ברכים עזב את מקומו לפני הבמה וילך ויהתכר לרעיו העומדים בפתח.

בין כה קם השאון לאם לאם לדממה. בה השתמש אנואם וישם פניו אל העם ויאמר בקול נרעש מסערת רוח:

— תשואות חן חן לכם, אדוני הנפכרים, על כל הכמיד והיקר, אשר הואלתם במובכם לקדם בהם הלילה אותי ואת דברי. אמנם גם רנעים מרים אחרים הנחלתי לי כאלם הזה, אבל רחוק רחוק ממני הרעיון להתלונן עליכם על ככה. ידעתי נאמנה, כי לא באשמתכם נעשה הדבר, לבד אשר אני כלוחם זקן ורגיל הסבן הסכנתי זה כבר את ריח אבקת השרפה. אם כי לא את ריח האבק המשונה, אשר ירו בי המורים מכחנה הצעירים העומדים לפנינו, ואשר — כפי שענייכם ראות — עבר, תהלה לאל, ממני והלאה. ובכל זאת — ובדברו הרים את קולו — דעו לכם, אדוני, כי כשאני לעצמי טוב לי שבת בין מתנגדים בקרב הצעירים, משבת בין מתנגדים מבין הזקנים. באשר הראשונים שם הנועה וחיים, ובמקום הנועה וחיים יש צמיחה והגדלה ובכל רגע הכל עלול בו להשתנות ולהתחלף וללבוש קלסתר פנים אחרות, ובאשר האחרונים שם עמידה וקפאון. הרם, כליון ומות-נצח. הלא ראינו זה מעט מה הצעירים הללו עושים לאיש, הבא חפץ להשיבם אל עדר אדני — הם בועטים בו ובדבריו ושופכים לו על פניו קיתון של בוז. אפס כי חלילה לאיש הזה מקצוף עליהם ואף כי מהשיב פעלם אל חיקם. גם האיש הזה היה צעיר לפניו. יודע ועד; כי בימי הנעורים הרבה שאיפת החקוי עושה, הרבה תאות הנצחון עושה. הרבה — הרם החי והרותח עושה. הרם החי והרותח — מה יקר וגשנב הוא לי ומה מאד הוא נחוץ לנו לעת אשר כזאת! מי יתן לי מלא הצנצנה ממנו ויצקתיו אל תוך הדם הנקפא והנקרש בעורקי זקנינו, אולי יתעוררו, אולי יודעו ונגשו אל המלאכה. אבל לראבון לבי, הדם הזה, דם צעירי ישרון, לא לנו חזא, לא לנו, לא את תלמי שרמות יהודה הוא משקה ומרוה כי אם — אדמת נכר. והזרים? — היערבו להם נסכי אחינו צעירינו? לא ולא! הזרים הודפים אותם ואת יין נסכם בצד ובכתף, מגרשים אותם מן פ, חוסמים לפניהם את הדרך אשר לעץ החיים ואשר לעץ הדעת, ומראים להם באצבע על כל פסיעה ופסיעה, כי לא יוכלו שאתם ולא יחפצו לדעתם. הלא ידעתם — קרא הנואם בגו ועפעפיו בהנו את חברת הצעירים העומדים על יד הפתח — את המעשים אשר הזרים עושים לכם יום יום, למען הרחיקכם מעל נבולם, ואין אני צריך לפורטם. ולמה השגנו בני בזרים ותחבכו חיק נכרים? הלא עמכם לפניכם, והוא עומד ומיחל לבואכם בזרועות פתוחות. שובו אליו, אבל שוב השובו לא מזרים, לא כנכרים. כי אם כבנים נאמנים; קחו עמכם דעת שפתו. הורתו ודברי ימיו ואת האהבה לכל סגולותיו וחמודותיו מני קדם, חרשו אדמתו, פתחו ושדרו שרמותיו, נצרו את כרמיו, וחיה ורבה והיה כגן רטוב סמל שמים, ובצל ענפיו תחכו גם אתם!

— ה-ב-ה-ה! — הרעים הנואם בקולו נפלאות — זאת המלה צריכה להחרת באש שחור על נבי לבן בדגלנו, דגל סחנה ישראל!!

— ובלכתכם הביתה — היו דברי הנואם האחרונים — אל הלכו בידי וקית: קחו עמכם בכליכם מזכרת הארץ: מעט חם, מעט אור שמש, מעט רוח צח להשיב נפש! ... סוף דברי הנואם עשה רושם אדיר וחוק על השומעים. ויריעו תרועה גדולה, וכדרתו מעל הכמה התפרצו אליו כזרם מים כבירים המון אנשים מקרב הנאספים וסביב שתו עליו. אלה לחצו את ידו באהבה רבה בלי אמר ודברים, ואלה הקריבו לו תודה במלות חמות יוצאות מן הלב. בין האחרונים היתה גם שרה. איש אחד סגולה-זקן התנפל על הנואם וישקהו על מצחו, ובאותו מעמד התמכר בכבי כילד קטן. למראה הדבר הזה

נרעשו עיני אחדים לרמוע ויבכו גם הכה. והנה צלצל נשיא האספה בפעמון, ועד ארגיעה נתנה טקהלה-משוררים את קולה בשיר „עוד לא אכרה תקותנו“, ויען כל העם אחריה ויהי המחזה נהדר ונאדר מאד. איזה מן הצעירים העיזו בפתח ומחלון בראשם התאמצו להפריע את השירה בתחבולות שונות וינסו להרים שאון ולהעמיד קול זועות וישרקו בשפתיהם וירקעו ברגליהם ויטלאו פיהם שחוק ולשונם רנה, אבל עטלם היה לשוא; העם לא שם אליהם לב, ואז עזבו את הבית בפחי-גפיש ויפוצו זה בכה וזה בכה. לאט לאט התרוקן האולם. שרה יצאה ממנו אחרונה.

## ה.

הלילה היה אחד מלילי מבת. בחוץ התחולל בעת ההיא סער חזק. השלג, אשר נפל מאז הבקר בעצלהים, החל לפנות ערב ללכת הלך ורב, והרוח צנף את פתיתי צנפה כדור ומלמלם מלמלה לכל צד ופאה, ויהיו לגלים גדולים ממלאים את הרחובות עד אפס מקום לעוברים ולשבים.

השען על ראש מגדל העיר כבר השמיע את השעה הראשונה אחר חצות. ושרה מתנהלת בכבודות בחיצות החשכות והשוטטות עתה טאין אדם, וצועה ברב כחה בערמות השלג אשר על דרכה.

היא הולכת הפושה ברב שרעפיה, ורוחה הומה בה כנהמת ים. מראות הלילה הב גלים בקרבה וירעידו ויועזעו את מיתרי לבבה וכל רגשותיה. היא חשבה, כי בבתי נפשהו התחוללה מהפכה כבירה ונמרצה, אשר שנתה הכל בתוכה מן הקצה אל הקצה, אשר הרסה ולא חמלה את כל הנשגב והנערץ בעיניה עד כה ותמ ידו על אליה — אריאליה הישנים והשברים ותנפצם כשבר נכל יוצרים. היא מרגשת, כי יצאה עתה מן האולם כבריאה הדשה עם רגשות חדשים ומאויים חדשים ושאיפות חדשות ואלהים חדשים. המצאה עתה לפנייה את הדרך הטוב והישר? היא חושבת, כי כן הוא. היא סכרת הכרה ברורה, כי עד כה העתה בעצת מאשרים סתעים כהו לז — —

פתאום קפצה ממקובה ותחרר ותלפת. על יד אחת החצרות בפנה ארב לה מחלון, ובראותו אותה מרחוק רץ לקראתה ויאחז בידה ויאמר:

— מה יפה ומה נחמד היה מחזה-הצחוק. אשר שחקת הלילה! אכן שאר-רוח לך לשחק על הבמה, ואנכי לא שמעתי ולא ידעתי בלתי היום.

— לא אנכי שחקתי, כי אם החיים בכל עז כשרונם! — ענתה שרה בהתאמצה להשתמט ממנו.

אבל הוא החזיק בה בכל כחו וישאלנה:

— מדוע תחפזי ככה ללכת? והלא בדרך אחד אנחנו הולכים?

— בדרך אחד הלכנו עד כה — אמרה במרירות — אבל מעתה ארבה ללכת

בדרך אחרת לבדי, ועתה עזבני לנפשי ואל העצרני.

— שרה — חנן מחלון את קולו — מדוע עלבתיני ככה? מה עול מצאת בי, כי כה

תרכאי את נפשי?

— לא שעה מאוחרת כזו העת ולא פה בחוץ המקום לכרוך-דברים. אפס קצוה

השמעתיך זה לא כבר בפה מלא באולם האספה, ועל זאת אני מחספת עתה בקצרה: את הנעשה אין להשיב, ועתה תם בינינו הכל, הכל!...

— שרתי יפתי, נשמת אפי ואיר חיי! — קרא כהלון ושניו דא לדא נקשן — הבלשון כזו מדברים לאיש אשר — — ולא יסף לדבר עוד, כי פרצו דמעות מעיניו. אבל כרגע התחזק ויאמר בקול עצור מדמעי: הככה העשה עלמה משכלת ובעלת נפש לאיש... לבחירה רצתה נפשה... לאהוב-לבבה בכשך שלש שנים רצופות... אשר יום יום... התעדרה להתקשר אתו... בעבותות ברית נצח?... רגשותיך הקרושים, שרה, אימו?

— רגשותי? אהבתי? — קראה שרה בקול נפסק לרגעים מסערת רוח — הכל, הכל, הבל מת' בקרבי ויקובר שם שם באולם — — במקום אשר נחלת לך — — לפני שעה — — נצחון גדול כזה! וכדבריה נתנה קול בצחוק סוור ופרוע ותוצא בחזקה את ידה מידו הרועדת ותשו רגליה כאילות והגם.

כצבי מודח, אשר נחתו בו כדורי הציד, כן רצה שרה בחשכת הלילה ברחוב העיר מבלי פנות על ימין ועל שמאל. פעמים אחדות נכשלו רגליה בערמות השלג, והיא התחזקה ותקם והוסף לרוץ מבלי דעת בעצמה אנה פניה מועדות. את משכנה כבר עברה מבילתי בא אליו, כי לא חפצה להפגש עוד עם כחלון, אשר שם ביתו. לאט לאט עזבה כחותיה וכמעט נפלה החתיה, וכאשר לא מצאה די און בה ללכה הלאה, בקשה לה מקום לשבת, וכוחלת על נחונה נגשה בעמל רב אל ספסל עומד לפני אחד הבתים והצנח עליו והצלול בנבכי תהים שרעפיה.

השלג כבר חדל מרדת, וגם הסערה נחה מזעפה. העננים נפוצו לכל רוח ומבין מפלשיהם הגיח הירח וישפוך רצו כספו על העיר הנרדמת.

נבחת-כלב העירה אותה ממחשבותיה ותתנשא ממקומה. בלי משים נשאה עיניה נכחה, וכרגע נרתעה בנפש נבהלת אחורנית — היא ראתה לנגה הירח כן עוסד. היא אצל בית אביה, אשר לפני שלש שנים יצאה ממנו בהחבא בהחלטה גמורה לבלתי שוב אליו עוד לנצח.

רגעים אחדים נשארה עומדת על מקומה נבוכה וכתעתעת כפסל שיש מבלי הניע יד ורגל. שעפים מאלופים חדשים גם ישנים עלו בלולים בה ויאבקו ויהגוששו איש את אחיו ברב כח, ונפשה בקרבה קולעה כבתוך כף הקלע, והיא לא יכלה לכיצא מוצא להחליץ מהם ולצאת לרוחה.

„ה בית ה'! — חלף פהאם ככרך בכוחה — הביתה כדבר הנואם.

וכל עשהנותיה קפאו כרגע על המלה הזאת.

בברכים כושלות ובלב דופק כהולם פעם באה אל החצר והגש אל אחד החלונות והבט אל הבית ותרא את אביה יושב לפני השלחן ולאור נר של שעה הוא קורא בספר. „הוא עוד לא שנה ממנהגו — אמרה לנפשה — כאן עתה הוא מבקש נחם לו בספר התהלים; הכל כלפני שלש שנים”...

„אבל אדה, אלי — קראה בישרון טהנים — מה הלבין שערו ונכפפה קומתו!”

„כמדומני שהוא בוכה — יספה לדבר אל לבה — הנה הוא מעביר כמטפחתו על ריסי עיניו; האם לא יחשוב כרגעים האלה על אדותי? אָב אומלל!”

ותשא את קולה ותבך.

„ה בית ה' אל אבי — קראה לנפשה בעז בעצרה בעד זרם דמעותיה — ומטנו אל

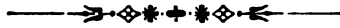
עמי!”...



היא יצאה דרך השער אל הרחוב ותעל במעלות על האצטבא הקמנה שלפני הבית  
ובשארית כחה משכה את חבל הפעמון הקשור אל הרלה.  
רנעים אחרים עברו והאב הזקן יצא ונר הדונג בידו, וימצא את בתו שוכבת  
מתעלפת בפתח הבית.

שמואל ליב ציטראָן.

בירח אב, תרס"א.



### ר' אלקנה.

אל הנעו, רבותי, בכבוד ר' אלקנה  
בעמל הציונים אם ימצא מנערת;  
הליכותיו פלחן הן בכשי דרחמנא  
ולקרב תאולה לו תחפלה אחרת.  
פלס בידו לכלות פרוטה מן הבים  
על זה יעמל תמיד בקדוש כרחם;  
פתשבי אליה עם ערביו פרת פרת  
והם מביאים לו תמיד בשר ולחם.  
ולאכלם בטהרה הוא זדיר ומהיר  
בחסורו הקדוש של ר' פנחס בן יאיר;  
מ. מ. ליטעווסקי.

## שמעיה המשיגע.

(ציור)

מאת ניסן טורב.

איש ריב ומרון הנהו שמעיה המשיגע לבני עירו, שג אי נפשו. בבקר בבקר הוא יוצא מבית אמו, האלמנה העניה, סר וועף החוצה; כל היום הוא צועד בצעדי גאון ברחובות קריה, מביט בכוח ובשאם נפש סכיבותיו ומנמנם בלשונו דברים מקימים, אשר כל איש לא יבינם. הוא מדבר אל נפשו ושופך רוחו אל חיקו, מבלי שום לב אל העוברים ושבים. אבל אם ינסה אחד מהם לגעת בו, לקרא בשמו או לשאל לשלוםו — הרי הוא טרים תבך קולו ומקלל וסחרף את המחירד מנוחתו ומדבר דברים כמתלהמים. הוא מזכיר אז לבעל דבריו את כל חטאיו, אשר חמא ואשר אמר לחמא, ושופך עליו קיתון של רותחין. החבורה המתאספת מסביב מתענגת על מבוכת הנעלב, שוחקת מקרב לב ומביעה את תמהונה על לשונו החדה של המשיגע, המדבר כאיש בר-דעת. יש אשר יהיו איש מהם להפסיק את שטף החרפות ולהציע שאלה לפני שמעיה, למען הביאו במבוכה, אבל אז הוא משיב תשובה חריפה, המכריחה את השואל לסגת צעדים אחרים אחורנית... תכונתו זאת של המשיגע כבר ידועה היטב לבני עירו, ועל כן רבם נוהרים מנעת בו; ובכל זאת אין לך יום, אשר לא תהיה לשון מי מהם בו ולשונו הוא בהם.

נחוץ לכאר, כי בשעת שנעונו נעשה שמעיה, מופקד, ומחל לדרום ברגל את כל מנהגי ישראל: אז הוא מעביר הער על זקנו, אוכל סרפה בפרהסיא, כשבא המקרה לידו, וגם מעשן בשבת לעיני-כל. לשוא תתחנן אמו לפניו לבל יתננה למשל ולשנינה, הוא דוחה אותה בכעס מעל פניו, ועושה סה שלבו חפץ. עד כי בכל הנהגתו הנהו אז כמומר להכעים ממש. והדבר הזה לא יתן דמי לבעלי בתים חשובים אחרים ולהגנביות הצדקניות דמתא, כי זוכרים הם עדנה את ימי גדולת שמעיה, ימי ש... על התורה ועל העבודה בבית המדרש, מבלי הסיח את לבו ממנה אף לשעה קלה; המה זוכרים את ימי היותו לסמל הקנאה בעיני אמות יראות-שמים ולברכה בפי אבות נכבדים, ואיכה לא השתפק מדרתם למראה הנבלה, אשר הוא עושה עתה בשנעונו בישראל? ...

יום שבת בהיר בשחקים. יושבי N. כלו את הפלתם ויושבו הביתה לאכל ארוחת הצהרים. האבות והבנים יושבים כבר מסביב לשלחן ומתעתדים לסעודה, והנשים ממהרות להביא את קדרותיהן שהציגו בתנורי האופים ושקפלו אותן בסמרטוטים לבל תתקרנה בדרך. רק „המהדרים" לא יסדרו עוד לאכל את המשאלעמי. המה מניחים את פליתיהם בבית ויוצאים הפתחה להתענג מעט על הרוח הצח ולראות בעוברים ושבים. אחרים מהם

מנגנים חרש בנעימה שירי קרש. בחוץ עוברים עהה על הרב פקידים שונים, אנשי צבא וערלים סתם. אבל פה ושם יראה גם בחור עברי המקצר בעליונים והמכניס כנאוה סביבותיו דרך משקפים, המעידים על אפיקורסותו והשכלתו גם יחד, או עלמה מתיפה, שלבשה היום שמלת בד חרשה ולא יכלה עצור ברוחה מהראות אותה לעיני כל. והנה יופיע בצד הרחוב גם שמעיה המשנע. הוא לבוש כלו קרעים, אפס כי על חזה כתנתו הלבנה נשקף רביד חרש. עיניו השחורות מביטות נכחן, כאלו מבקשות הן דבר מה במרחקים. ראשו השעיר מורד על חזהו הרחב. בין אצבעותיו הוא מחזיק גלום קמרת ומגישהו לרגעים אל שפתיו הצרודות. לחש עובר על שפתי הממילים ברחוב: שמעיה הולך...

— נבלה היא, נבלה! — נוהם בקולו העב רבי נפתלי. בעל הכרס, אשר על ידו כל עניני העיר נחתכים — שמעיה! מה אתה עושה? מוטרי! הלא שבת היום!

— מה? — שואל שמעיה, ועיניו מורות זיקים: אתה שואל, רבי נפתלי, מה אני עושה? — אני גונב כסף מקופת העיר ושם בכלי, אני מלשין על עמיתי, אני נוזל את כבשת העני... היינו אני עוסק בצרכי צבור באמונה, כמוך היום... מה אני עושה? הא-חא-חא! האם הבית בעורון ואינך רואה, כי גלום קמרת מעשן אנכי? אבל הואילה נא להגיד לי, צדיק המים, מה אתה עושה? ואם מותר לשאל, הגידה נא מאין באה לך הכרס העבה הזאת (שמעיה כראה בידיו כמה עבה היא כרסו של רבי נפתלי): האם מן הגרן או מן היקב?

— ארור אתה, משנע! — קורא הנעלב בחרון אף: איפה נראה כדבר הזה ואיפה נשמע כנבלה הזאת, כי יתנו לאיש לחלל את השבת בפרהסיא, מבלי נעת בו לרעה! ואמר המרשעת רואה גם כן ומחשה. אוי לאותה בושה... הוי, אתם! מה נאפתם הלום — פונה הוא אל החבורה, שנועוה בין רגע מסביב: לא כית הכנסת פה ולא חתונה; לכו לכם! שמעיה שולח בין כה וכה את לשונו מול „בעל הכרס“ ועושה דרכו הלאה.

— מה שלומך, שמעיה? שואל אותו ברחוב השני סולומן מרקוביטש, חתן הגביר דמתא, בחבה לציון.

על מצח המשנע עוברת עננה שחורה.

— לי, סולומן מרקוביטש, שלום. מה יחסר לאיש כמוני? טוב לי עד סאר. ומה שלומך אתה, ידידי? המאכילים אותך את לחמך כסדרו על שלחן חותנך? האין חותנך מכה אותך על הלחי? האין אשתך סוררת תחתיד? הגידה, סולומן מרקוביטש, אל נא תתבייש. הן אין איש אתנו מלבד הפתאים האחרים האלה (הוא כראה באצבעו על המסבים); אשר בודאי לא יבינו לדברך, כי נשגבו. דברה, יקירי, דברה...

שחוק אדיר מתפרץ מפי כל הנאספים, והמשנע הולך לדרכו.

והנה שם, בקצה הרחוב, הולכת לקראתו ברכה הנכבאת לאסף לחם לעניים. מטפחתה מכסה מצד אחד את כתפה ושומה מצד שני כתחת לאזרועה; סנורה מורם למעלה ומקופל בידה: שמה היא אוספת את פרוסות הלחם. שמעיה שונא את האשה הזאת הכלית שנאה. הוא יודע, כי היא לא תעבר על פניו מבלי נסות אליו דבר: היא חושבת לה לחזבה להמייף באוניו דבריו מוסר ולהרעימהו. אבל לברח מפניה איננו חפץ, הוא הולך לקראתה ומביט הצדה.

— שבתא מבא, שמעיה, שבתא מבא! — אומרת הנכבאת בקול רך. — לפה אתה מחשה? הוי, שמעיה, שמעיה! הנה נלחת עור הפעם את זקנך. הכזאת יעשה יהודי? עד מתי, שמעיה, תהיה מוטרי להכעיס? רב לך, פתי, רב לך להכעיס את-האלהים! א-חא-חא

אח! אוי לה לאמך, השופכת דמעות יומם ולילה, אוי ואבוי לכלנו! אוי לעינים שכך רואות.  
— דמי, חציפה! — מרעים המשגע את קולו: אל תראני לי ולאמי, לא ייסרוך  
בעולם הבא על עונותינו אנו, כי יש לך דרך משלך. מה נבהלת בכה? על כי נלחתי את  
זקני? אבל החת להשניח בי הימכת לעשות, לו השנחת בבהך, אשר הרתה ולא מרוח  
הקדש... לחם היא אוספת לעניים, הצבועה, והיא בעצמה נוזלת מעניים את לחמם  
ופושמת את הרגל לנושיה בכל יום שני וחמישי...

הגבאית הנכלמה ממחרת להמלם על נפשה, וקללה נמרצת על שפתיה, והמשגע  
נשאר על עמדו ומבים סביבותיו כמוכה תמהון.

— מדוע שתם עלי סביב ככלבים! — קורא הוא פהאם למלוי: מה לכם פה? ארו  
ממני ננבים! סירו רוצחים, פן ארוצין את גלגלתכם! ברחו לכם, טבלי עולם!. עיני  
מתמלאות דם, וידו אוחות באבן, אשר הרים מעל פני האדמה.

החבורה מתפרדת אפ, וקול נשמע מכל עברים: „אך זה הוא משגע!“ והקריאה הזאת,  
המגיעה לפעמים קרובות לאזני שמעיה, מרעיפה אותו עד מאד ומגדילה את חרון אפו על  
אנשי חרמו: מה להם ולשגעוני? — מהמרמר הוא בלבו — ומדוע לא יתנו לי לחיות  
כחפצי? ...



יש אשר בינתו הנסתרה שבה אליו. ראשו יחדל כסאב ורגשותיו—מהתגעש. לאם  
לאם תשוב אליו המנוחה וכח המחשבה הבריאה. כמו מתוך ערפל עב יוצאת לקראתו  
המציאות ופוקחת את עיניו. כח זכרונם מהחוק בקרבו ורוחו מתרכך. אז הוא חדל משוט  
ברחובות קריה ומריב עם שונאיו. הוא יושב כל היום בביתו, ועל פניו תוגה עמוקה, אשר  
לא תתאר באמר ודברים. אמו לא תראה לו אהות אי-רצון ולא [תזכירהו את עונותיו  
הראשונים. היא עושה כאלו לא קרה כל דבר יוצא מן הכלל. אבל מתוך עיניה הרבות  
וסתוך קמטי פניה נשקף אמונה הגדול וגם השמחה על השנוי הטובה בארחות בנה. מה  
מרחם הוא או את אמו! מה מלא לבו אהבה אליה, אל האסללה! מה טוב היה, לו יכל  
לבקש ממנה סליחה, לנחמה, לעודדה!... אבל הוא מתבייש. הוא לא יוכל לדבר על  
אדות זאת. יוכל רק לחשות ולהאנח... ושבועות מספר עוברים. הישיבה בבית תהיה  
סוף סוף למשא על שמעיה, והוא יוצא החוצה. אנה ישים פניו? אל בית-האדרש. כמובן:  
רק שמה יוכל ללכת עתה, רק אל הבית ההוא, אשר שם קבורים כל חייו. הוא יודע כי  
כבאו יביטו אליו מכל עברים ויתלחשו חרש. אולי גם יגש אליו אחד מחבריו מקדם ויאמר  
לו „שלום“. הדבר הזה לא נעים לו מאד. אבל מה לו לעשות? לבו מושכו ביתה החרש,  
אל הספרים הישנים, אשר במ רק במ יוכל להטביע את יגונו ולמצא נחם לנפשו הנענה.  
ללמד הוא חפץ עתה — והו לא.

ואלם לשוא הוא מתאמץ להשקיע את כל הגיונותיו בספרים. עתה נבצר ממנו  
לעשות זאת במקדם: איזה דבר חסר לו בראשו, ואין עוד ביכלתו לבא עד עמק הדברים,  
והדבר הזה מעציבתו עוד יותר. הוא מרגיש את עצמו כדד ונעזב בכל העולם, כי גם לדבר  
עם איש איננו יכל ואיננו חפין. מה אמלל הנהו!

יכשבתו שחוח על ספרו, למען יחשבו חבריו כי מרוד הנהו בלמודו ולבל יפריעוהו  
ממחשבותיו. הוא מעלה זכרונות העבר על לבו. אחד, אחד, אחד עזלים הזכרונות האלה מתהוב

הנשיה ומתיצבים נגד עיני שמעיה המשגע. אבל קשר חזק אין ביניהם; המה כבריקים לרנע אחד. ואחרי כן המה מתבלבלים ומתשטמים. אין בכח מחו הרפה לצרפם להמונה שלמה. רק תקופה אחת מימי חייו מופיעה לפניו בכל גוניה ונצכת כמו חיה לנגד עיניו, ומה איומה היא התקופה הזאת! היא ארכה שנים מספר, אף כי בדיוק איננו יודע כמה. מספר שנים של ירידה רוחנית, מספר שנים של שקיעה חתו! כדוע, מדוע מצאהו העון הזה? וכדוע גדול כל כך ענשו? ... אמנם הוא בידיו המים על נפשו את האסון, הוא בעצמו היה בעוכריו... אבל מה יבל לעשות? האם בו האשם, כי המכע ענק לו כח רב, שפעת חיים אדירים, אשר כלאו בין כותלי בית המדרש ויבקשו להם מוצא בחוקה? האם בו האשם, כי חנוכו המוצר עירר את כחותיו מתרדמתם עוד מרם בא מועד? האם באשמתו הוא כלאו הרהורים רעים את ראשו וחלומות רעים החלו לבעתו? ... הוא הלא התקוסם המיד נגד היצר הרע, הוא נלהם עם נפשו בשאריה כחותיו, הוא ההענה יומם ולילה תחת יד הנחם, — ובכל זאת הוסיפה רוחו לרדת מטה. מטה... כל רמז דק כפי מי שיהיה, כל הנועה קלה, כל מלה ומלה בספרים אשר קרא היה לו למקור השערות שונות ע"ד עשר החיים אשר מעבר לגבול בית המדרש, למקור הרהורים שונים ולמקור חטאה... מנס לא היה לו מפני דמיונו הגלהב והחולה... מדוע אפוא ייסרוהו כליותיו בלי חמלה וקול פנימי קורא אליו בלי הפוגה: "דמך בראשך"... האמנם יכל להסיר את רוח המוטאה מעליו פה, בין הקירות השחורים האלה, על יד הספרים העתיקים, באייר המחניק, בלי קרן אור, בלי יפי ושירה, בלי תקוה לראות בזמן סן הזמנים חיים אחרים, חיי חפש וענג, אשר הצטירו בדמיון בצבעים בהירים כאלה וימלאו את הלב בנענועים אין קץ? האמנם אין לו כלל צד צות? ... לא, במקום הזה אי אפשר היה לו להמיר! אמנם, האר האירה אליו לפעמים התקוה לזמן מה את פניה, אבל אחרי כן שבו כפעם בפעם לבא הירידה והיאוש... רק פעם אחת עלה בידו לסור מדרכו הרעה לשנה המיטה. אז שבה אליו רוחו, והוא כבר אמר: כי בא הקץ לענוייו. אבל מולו גרם אחרת.

וכן היה הדבר-הזה:

אם שמעיה חלתה פעם אחת והפל למשכב. ואחרי אשר נסתה להרפא בעזרת עצות שכנותיה, שכל אחת מהן חשבה את עצמה לרוקטור מושלם, וגם בעצת החובש המוב מעשרה דקטורים גם יחד "שאלה וכל אלה לא הועילו, — אחרי כל הנסיונות האלה החלימה לשלוח את בנה כי יקרא לרופא: "אילי חפץ ה' לשלוח לי את הרפואה דוקא על ידי — אמרה בלכה. בנשת שמעיה אל הבית הנהדר, אשר בו נר הדקטור, דפק לבו בחוקה, כי הוא לא הסכינ מעודו לבא בבתיים כמו אלה. זמן מה עמד מאחרי הדלת ויפסה על שתי השעפים, אף כי ידע אל נכון, כי מוכרח הנהו למשוך בפעמון, אם יאבה או ימאן. מתוך הבית הגיעו לאזניו צלצולי הפסנתר, אשר הגדילו עוד את פחדו. ביד רועדת נגע בזהירות רבה אל יד הפעמון וימשכנה אם, ובכל זאת נשמע קול צלצול חזק יותר מדי. אשר הרע עוד יותר את מצב רוחו של שמעיה. רגעים מספר עמד מוכן ומזומן להסיר את כובעו ולהציא מפיו את הלבירים האחרים, אשר סדר עוד כראש במחשבתו. אבל הדלת לא נפתחה, וצלצולי הפסנתר השתפכו ביתר עז. כמעט אמר שמעיה לשוב הביתה ולהגיד, כי לא מצא את הרופא בביתו, אולם זכר את אמו החולה וימשך עוד הפעם בפעמון. אז נשמעו צעדים קלים וקול רך הגיע לאזניו: מה זאת? האמנם אין שומר הפתח בבית? וברגע הזה פתחה עלמה צעירה את הדלת. שמעיה השתחוה השתחויה מורה ויגד את המלים המוכנות אלו, אשר, למרות דעתו אורן היטב, יצאו מפיו באופן משונה עד מאד.

— אבי איננו עתה בבית, — ענתה העלמה: ואם רוצה אתה תוכל לחכות לו, כי עוד מעט ובא.

שמעיה נכנס המסדרונה וישב על הכסא, אשר הראתה לו העלמה. והיא עמדה ותתכונן אליו: כפי הנראה הפליא אותה מראתו המוזר או כי פניו, שהביעו דאגה רבה, עוררו את רחמיה.

— מי חולה בביתך? — שאלה העלמה בחמלה רבה.

— אמי, — השיב שמעיה, ויתכונן אל המדברת אליו.

היא היתה כבת שמונה-עשרה שנה או כבת עשרים שנה, נבחת קומה ודקת כשר. פניה זכים וכמעט שקופים, רק על לחייה אדם קל עד מאד. עיניה — עיני תבלת בהירה ופתוחות לרוחה כאלו לאות שאלה והמהון. שערותיה צהבהבות וחלקות כחומי משי. בכלל היה יפיה הבהיר יותר ארזי מאשר עברי, אף כי אפה הישר והגבנוני מעט מוער באמצע העיד במדה ידועה על מקור מחצבתה. שמלתה מאטון תבלת דק הוסיפה לה לזית חן מיוחד, והרשם אשר עשה כל מראה על שמעיה, שלא היה עוד כל ימיו בקרבת עלמה כזאת, היה נעים עד מאד, אף כי רגש הבושה הציק לו כחוקה.

— מתי חלתה אמך? — שאלה היפהפיה בקול השהתפות בצער.

— זה כבר... זה שבועות מספר.

— ומדוע לא קראתם עד היום לרופא? — שאלה בתמהון.

שמעיה לא יכל להשיב כהלכה על השאלה הזאת ויתארם. רק אחרי רגעים מספר

סצא מענה:

— אנחנו דמינו, כי גם בלעדי זאת השוב לאיתנה.

העלמה הוסיפה להביט בפני שמעיה בעיניה הגדולות, והוא הרגיש בענג מיוחד וכה בשעה בפחד את טכמה החודר.

— ומה מעשיך, ארוני — אם מותר לי לשאל כזאת, — הוסיפה העלמה אחרי זמן

מה.

— מעשי? — התפלא שמעיה — אין אני עושה טאוטה: אני לומד את התלמוד.

— התלמוד... כן, שמעתי: הדבר הזה קשה מאד, מאד. האין זאת?

דבריה אלה נאמרו כמעט בפחד מפני הקשי הנורא של הדבר הנקרא תלמוד.

— כן, איננו נקל — השיב שמעיה בקצת גאווה.

— ובכל זאת אתה מדבר גם רוסית.

— אני מדבר רק מעט, כפי אשר למדתי מעצמי...

— אבל בכל זאת טוב מאד... שבה אפוא פה רגעים מספר, ואבי יבא תיכף, חיה

בשלום! היא השתחוה אט ותלך לחדרה. אחרי רגע אחד הגיעו לאגני שמעיה צלצולי

שירה ענוגה, הומיה ובוכיה...

תאר העלמה הנאוה, פניה הבהירים, קולה הך וכיחוד טכמה המביע תמהון, הם

לב ועצב נסתר, — כל אלה השאירו רשם בל ימחה בנפש שמעיה. מהיום אשר ראה את

התמונה הנעלה הזאת נהפך לאיש אחר. הרהרוי הרעים עיבורו בלי כל השתדלות מיוחדת

מצדו, ויחד אתם עברה גם המלחמה הפנימית, ורוחו הנעכרה חדלה מענותו. כל שעותיו

הפנויות היו נתונות מאז לה, ליעלת החן, אשר מלאה את כל בתי נפשו. הוא אמנם ידע,

כי בינו ובינה מכדילה תהום נוראה, שאין לעבור אותה, אבל בכל זאת לא יכל להסיח את

לבו טמנה, ויהנה בה יומם ולילה. הרגעים האחרים, אשר בלה בחברתה והשיחה הקלה,

שהיתה ביניהם, היו שמורים בלבו כאוצר יקר, כשכית חמדה. מה גדל או חפצו לראות אותה לו גם מרחוק, לשמוע את קולת! מה כלתה נפשו אליה!

נדע לו, כי דרכה לשוח עם אביה מרי ערב בנן העיר, ויבא גם הוא שמה יום יום, וישב לו באחת הפנות הנסתרות ויחכה בעינים כלות לבואה. ובעברה על פניו היה קם בחפזו ממקומו ומסיר את כובעו ומשתחיה, ומביט תיכף סביבותיו — האין איש רואה. ותרופא היה משיב לו ברכה ברצון, וגם היא היתה משתחיה לו בשחיק-חן. מה נהדרות עיניה בשעת צחקה! ענג עולמים היה מרגיש כפעם בפעם ברגעים האלה, ובמשך כל היום הבא היה חושב על אדות הפגישה והיה שונה ומשולש בזכרונו את ההשתחיה הקלה ושחוק החן מדאמול, אשר היו בעיניו כמתנה נעלה... וכחשבו על אדות המרחק הנורא אשר בינו ובין חמדת לבבו, חש בקרבו המיד איזה כאב נעים. היא היתה בעיניו כסמל אידיאל נשגב, הנבזה אמנם ממנו עד בלי די, אבל עומד ככל זאת נגד עיניו... אמנם טובים היו הימים ההם! אבל כמה לא ארכו.

פתאם נדע לו, כי היא תנשא לאיש, ואחרי החתונה תעזב את העיר לצמיתות. הדיעה הזאת הממתהו עד מאד, כי היא באה לו בהסח הדעת. אכן סוחר הרבר, אבל עד היום התוא לא עלתה על לבו אף פעם אחת המחשבה, כי יבא יום והיא תגזל ממנו לנצח, עד אשר גם לראותה לא יוכל עוד. והוא הרגיש כי היא נחוצה לו, כי היא לו כמלאך השימרו מכל רע, כמנן מפני אויב נורא האורב לו. הוא מרגיש באופן אינסטיקטיבי, כי בלערה איש כל מה שיש לה, אף כי ברור לא ידע מאין תגיה הרעה.

והיא אטם בזה...

מהיום אשר עזבה סכל אהבתו את העיר הרגיש שמעיה עוד הפעם את עצמו בודד ואמלל. עוד הפעם סגרו עליו כותלי בית המדרש, והחיים אשר מחוצה להם נראו לו כנן ערן, אשר הוא לא יוכל לעולם להכנס אליו. מבלי משים שב גם דמינו הנלהב לעבור את-עבודתו, ויצרו הרע — לשפוך עליו את ממשלתו. מיום אל יום ירד פלאים. תחת עיניו נעשו עגילי הכלה גדולים, ראשו כאב עליו בלי הפיגה, הרגלים כשלו בלכתו. גם הישיבה על מקום אחד קשתה עליו. יחד עם זה הלך כח זכרונו הלך ורפה, והשגתו טוממטה, עד אשר לא הבין לפעמים סגויות פשוטות שכבר עבר עליהן לא אחת. כמעט אבדה לו היכלה לאסף את מחשבותיו ולכוננן למקום חפצו. כאנשי חיל בלי טפקד צבא, כן העו שעפיו בלי סדר ומשמר ויולידו ערבוביה בחיי נפשו, שעברה עוד יותר את רוחו. יש אשר שעות שלמות הביט אל הספר ולא ידע את הכתוב בו: כאלו ערפל דק סך בעד עיניו מראות נכוחה. לחץ לבו ומוסר כליותיו חזקו אז עד בלתי נשא... ואמו ראתה, כי הוא הולך הלך ודל ותהחנן אליו כי ישאל ברופא. אבל הוא מאן לשמוע בקולה, כי הלא ידוע ידע, שרק בו לבדו סבת מצבו הרע. אחרי זמן מה נוספו על כל יסוריו גם כאב לב ושיעול, ואז לא יכל עוד לעמוד נגד דמעות אמו וילך אל הרופא, — איש נוצרי צעיר לימים, אשר לקח את לב כל יושבי העיר ויושבותיה כטוב לבו ובישרו. שמעיה נתן את משפט הבכורה להאיש הזה. באשר לא הכירה פנים אל פנים, ועל כן לא בוש מפניו. המקרה הזה נשמר בזכרון שמעיה לכל פרמיו, ועוד גם עתה הוא מעלה אדם חרפה על פניו. כשנכנס בלב דופק אל בית הרופא הצעיר, פגשוהו הלז בסבר פנים יפות ויהן לו את ידו וישאלוהו מה חפצו. ובהודע לו, כי בא להועץ אתו עיד שיעולו, החל לדבר אליו בקול רך כאב אל בנו.

— כן, כן, איש צעיר לימים, אין דבר. בודאי התקררה. סורה נא לחדרי, פה.

מיסין. כן. כן. הסירה את בגדיך. גם את כתנתך תפשט. מפני הרופא הלא אין מתביישין. האין זאת? כן, כן. שב ישר. כך. טוב מאד. הרם את ירך ודגיתן על ראשך. כן, כן, איש צעיר לימים. שאף רוח... טוב... עתה חדל... שאף... חדל... הוציא שיעול... רב... כן, כן; טוב מאד.

והרופא הקשיב רב קשב בעזרת קנה-השמע ובלעדיו, ויתופף באצבעותיו ספנים. מאחור, מיסין ומשמאל ויציע לפניו שאלות אחדות. אחרי כן הרים אליו את פניו הרעננים ויאמר בקול צוהל:

— אין דבר. בריא אולם אתה. עצביך אינם בסדר הנכון. אבל מלבד זאת הכל טוב ויפה. אולי גם מחוסר דמים אתה, אבל אין בזה רע. עליך לאכל הרבה, לשתות חלב ולסיל, ובמהרה תשוב לאיתנך. קיבתך הלא כריאה. כן, כן. אין דבר... בכלל לפלא בעיני — הוסיף הרופא כאלו זכר פתאם דבר מה — כי למרות מבנה נזך האיתן הנך רפה אונים: אולי מרבה אתה לעבוד יותר מדי?

שמעיה נבוך ואדם חכלילי כסה את פניו; הדבר הזה לא נעלם, כפי הגראה, מעיני הרופא.

— אמנם כן: אני לומר כל היום — השיב שמעיה בכבודות, אחרי עבוד מבוכתו. — כן, כן. לא טוב הדבר הזה: חדל לזמן מה מלמוריד... סלח לי, עוד רגע אחד, הוסיף הרופא אחרי כן: שבה נא פה על הכסא ושים רגל על רגל. שמעיה עשה את מצותו.

הרופא ננע נגיעה קלה אל ארכובת הרגל אשר ממעל, והרגל התנועעה בחוקה.

— האין אתה מרגיש לפעמים קרובות כאב ראש? — הוסיף הרופא לשאל.

— כן, אדוני הרופא.

— ובלכתך יש אשר רגליך נושלות, האין זאת?

— ... כדבריך.

— ורוחך תמיד נעכרת, אתה עצוב תמיד, מה?

שמעיה הודה במבוכה רבה, כי גם זה אמת.

— כן, כן — אמר לאחרונה הרופא. בכלל הנך בריא אולם, כאשר כבר אמרתי לך.

אולי יש סבות, הפועלות עליך לרעה, אשר אני לא אדען: אם כן נחוק להרחיק את

הסבות ההן... אבל בכל אופן תשוב על נקלה לאיתנך. העיקר לבלתי חשב הרבה.

השומע אתה, איש צעיר לימים? זה העיקר: לבלתי חשב מאומה, לבלתי דאג, לבלתי

הצמער, לבלתי שים לב אל כל דבר... הכל הבלים... הכל טוב מאד... תוכל אם תאבה

לשתות גם את המפות, אשר ארשם לך בזה, אבל זה הוא דבר הפל. אחרי שנים או שלשה

שבועות תוכל לסור אלי עוד הפעם. כן, כן. לך לשלום!

בפנים לוהטים יצא שמעיה מכית הרופא, אשר — בזה לא היה כל ספק — הכיר את

הסוד הנורא הכמוס עמדו. כמובן החליט לבלתי שוב לעולם אל בית האיש הטוב הלזה,


חרפה שברה לבו, וחמתו בערה על אמו, שהאיצה בו לשאל ברופא.

מהיום ההוא והלאה החל להתקרב — אחרי הפסקה קמנה — בצעדי און אל מפלתו.

ללחום עם נפשו חדל כבר, כי נושא לנמרי מכחותיו, אשר הלכו הלך ועזב אותו. הוא

התאמץ רק לבלתי חשב הרבה, אבל גם זה היה ללא הועיל. כאב הראש לא עזבו עוד

יוסם ולילה. מחשבות טוורות, אשר לא ידע שחרן. התפרצו לפעמים אל סדו והבהלנה

אותו בתכנן התמות. לבו היה רע עליו. קצף נורא על אמו, על חבריו בבית המדרש. 



כל יושבי העיר ועל כל יושבי תבל מלא מעט מעט את חרדי לבנו. הוא קלל בלבו את ארחי החיים הבלתי טבעיים, אשר סביב שתי עליו, וידכאו לארץ את נפשו ונפול. הוא שגא או את הכל, ויותר מכלם — את עצמו. הנהנתו נעשה משונה מעט, והוא הרגיש את זאת, אבל לו נדמה כי חובה עליו לעשות כזאת, למען הרעים את כל שנואי נפשו. הרגש הרגיש, כי איזה דבר נורא, אשר לא ידע יכנהו, דבר מוזר וגדל-כח מתקרב אליו ומשליך עליו את כמטלתו. אבל להתקומם נגד הדבר הזה היה לא לפי כחותיו הדלים. והנה, ביום קיץ אחד, הגיעה לאוניו הבשורה הנוראה, כי היא, העלמה שהיתה חלומו בהקיץ בשנה המימה ואשר השאירה בזכרונו את הימים היותר טובים מימי חייו, באה להתארח בבית אביה ותמת בהקשורה ללדת... הוא זוכר אף עתה את השאון בעיר, את ההלויה, את בית העולם, את הקבר הפתוח, את אביה הרופא הזקן, אשר עמד כנציב שיש ולא יכל לזוז ממקומו אף אחרי הקבורה; את „השמשים“ הוא זוכר, את העניים אשר סבבו על המלוים לקבץ נדבות, את הבחורים והעלמות, אשר עמדו שם חבורות חבורות וישוחחו חרש... הוא לא שכח דבר... ומסכה בלתי טובנה לו גדלה או עוד יותר שנאתו לכל האנשים, אשר סביבו. היא קשתה מהיום ההוא כשאל...

לילות רצופים אחרים, אחרי המקרה המחריד לב הלוה, לא יכל לישון. לא יכל להביא נם אבל אל פיהו. ובין המחשבות המזוירות, אשר התרוצצו בלי סדר ומשמר בראשו, היתה גם המחשבה המכאבת: „היא איננה, איננה... אבל הוא כבר לא ידע או ברור את כל הנעשה בנפשו. הוא זוכר רק, כי אמו בכתה תרבה, והוא לא שם לב אליה, וזכקר אחד, כאשר הציקה לו עד מאד בדמעותיה, עברה חמתו כל גבול, ויגרע את זקנו זיברח החוצה כלי כובע, למען הבעים אותה ואת כל יושבי העיר הרעים והחמאים... עד סתרה התאספו סביבו נערים ונערות ויקראו: „משגע, משגע!“ — וידו בו אבן... ואמו רצה לפניו ותסך עליו בגופה, והפרש כפיה, והתחנן לילדים השוכבים, כי ירפו מבנה האמלל, אבל שומע לא היה לה. ולו התחננה בדמעות שליש, כי ישוב הביתה, אבל הוא הרפה מעל פניו בקצף ויעש דרכו הלאה. בלבו היה ערוך הפתה. הוא חפץ לשבר, לתרום דבר-מה, לעקור את הכל מן השרש... היא שאף לנקמה על חייו ההרוסים, אבל לא ידע איך וממי יקחנה. הוא חרף את כל העוברים וטבים ויקללם קללות נמרצות, והמת שחקו לו וינודו ראש. „משגע! משגע!“ — רק את המלה הארורה הזאת שמע מכל עבר... ומן היום ההוא לא היתה לו עוד תרופה שלמה. כמה פעמים שבה אליו בינתו, ואחרי זמן מה אחזתו עוד הפעם השגעון. הדבר הזה נעשה תמיד פתאם, בלי כל הכנות, ושמיעה יודע, כי אטונו אורב לו בכל רגע.

הה, מה נורא איש לדעת, כי משגע הנהו! האמנם אין לו עוד כל תקוה? האמנם ישאר לעולם במצבו האיום הזה? האמנם לנצח, לנצח? ... אויה!

ושמיעה האמלל מרגיש, כי מהזכרונו והמחשבות האלה מחל עוד הפעם ראש לכאב עליו בחזקה. הוא משתדל לעיין בשים לב בהגמרא, אבל לא יבין עוד דבר. מחשבותיו מתבלבלות. הוא מרים את עיניו ומביט סביבותיו בזועה, מבלי הבין מה לו פה. הוא מעביר את ידו על ראשו ועל פניו, כאלו יתאמץ לנרש מעליו איזה מחשבת בלתי נעימה... מה זאת? מהפלא הוא בלבו: כמעט כל פני כמו בשערות דוקרות... אה—הה! ידע אנכי את פשר הדבר: אני שכחתי לגלח את זקני... כרגע, כרגע אעשה זאת... אין דבר... והוא קם, כאיש היודע את אשר לפניו, ממקומו ויוצא בחפזו החוצה...

עוד מעט וידעו כל יושבי העיר, כי שמעיה השהנע עוד הפעם, ואחרים מהם  
חזקלסו בו. אבל הוא ישיב להם קשות וידבר אתם משפטים, כי שונא הוא אותם הכלית  
שנאה, בחשבנו שכלם — מגדול ועד קטן — אשמים באמונו הנורא...

ברליון.

### יקטן הסופר.

לא מחקמת, המבקר! די לעג וקלם  
על יקטן הסופר בחמתך שפכת;  
אמנם כי ספריו מלאים אגלת  
פרור פשמש לעיני כל הובחת.  
אבל לא בו נגעו חציה אדוני!  
יד על פס יה באלה אני מרים;  
לו קרא הרבית אז ידעת פמוני  
כי כל מאמריו לקחו מספרי אהרים!  
מ. מ. ליטעווסקי.

## שתי הלחם.

(ספור).

א.

תנו רבנן: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שבר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו רדין כשני דרי אשה והניק את בנו. אמר רב יצחק בוא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית; אמר רב נחמן תרע דמתרחיש ניסא ולא אמרין מזוני. (שבת כ"ג).

מעשה נסים כזה עשה ה' גם לעני אחר והוא ראובן נושא הסבל בעיר זמזמים. קשים היו מזונותיו של אדם זה ביום אחד מאד. לא מצא לו אף פרוסת לחם לשבור רעבונו, ונשתנו עליו סדרי בראשית ונעשה לו נס, מן השמים הממיר לו ה' שתי הלחם ויאכל חמשה ימים לחם אבירים, לחם עשירים, אכול והותר. מי כמוך באלים ה', אל עושה פלא!

\* \* \*

ראובן הסבל עני הוא. בזעת אפים ובעמל כפים יאכל לחמו. עבודתו עבודה קשה מפרכת כל גופו. כל היום הולך הוא וסובב בשוקים וברחובות בחבלו על ירכו, הולך וסובב ועומד אצל כל פנה ובראשי הימיות למען יראהו הבריות — והנה מצא עבודתו ולקח את המשא וקשר אותו בחבלו אל גופו, ובנה לו גב, והיה הוא והמשא אחד, כנכנן ובעצם מעצמיו. הולך ונושא את ההר הגדול הזה. בעל המשא הולך לפניו ומראה לו את הדרך אשר ילך בה והוא אחריו, הולך ונושא, הולך וקירס וכירע דרך רחוקה עדי בואו אל המנחה. ופתח החבל ונכרת המשא אשר עליו ונפל לארץ בקול רעש גדול והוא ישאף רוח וישב רגע לנח, ולקח שברו ושב הביתה ונתן את הכסף לאשתו, ונתנה האשה את הכסף בלחם ובמים ובכל אשר תתן והוא יצא שנית לרחוב למצוא לו עבודה אחרת עוד. מצא והשתכר ושב שנית לביתו להביא שברו לאשתו. ככה יעשה ראובן כל הימים, יעבוד ויעמול בכל כחו כשור, וכל הראה אותו בעבודתו הקשה וענה ואמר: מה קשים מזונותיו של אדם זה! וקרא עליו אותו הפסוק: ומותר האדם מן הבהמה אין. אין עניות מן האומנות ואין עשירות ממנה, ובכל זאת רבים הם בעלי הבתים.

שהם חייטים, רבים הם גם הרצענים, חרשי עץ, רכבים, עושים בחמר ובלבנים ומנקי ארובות שהם עשירים בעלי חומה. ובתי החומה הנם ילידי הענק, תומכים בנאותם שחקים ויצא להם שם בעיר ביפים ובגדלם: חומה של החרש, חצר מנקה הארובות, בית הרכבים, „בית חלוץ הנעלי“, כלם מלאים שכנים המונים המונים. השכנים הנם בני העליה מיקירי העיר, ובכל זאת הם השכנים ואדונם — מהעושים במלאכה, מהם ומהמונם.

חומה גדולה מאין כמוה נבנתה במכור העיר על שער בת רבים, חומה גבוהה, מירה, בירה, שלש שנים בנו החומה הזאת וישכללו יפיה לפי טעם פארזו, ויעשו לה תנות גדולה, חלונות החנות זכוכית יקרה, ויאמר העם כי כאשר הפתח החנות ותחזינה עינינו פארזו ביפיה, ותשלם כל המלאכה והחנות נפתחה ומה חזינו? הוי! בחלון החנות בפתח עינים הלויים סכנסים והשלט — קמב ומספרים.

כי בעל הבירה חים הוא.

ולא אך האומנות שהיא חכמה ומלאכה מעשרת את בעליה, כי גם עבודת כפים פשוטה. שואב מים היה בעיר שיצא שנים רבות ברחובות העיר בשני דליי מים, ויהי מראהו כמול מאזנים, ויהי ה' עמו וילך הלוך וגדול, עד כי גדל מאד, ויעש לו בתים ויבן היכלות, ויתחתן שואב המים את אילי העיר בעלי הקרנים, בעלי הכרסין ובעלי התריסין, ויהיו לו מחותנים עשירים וגם רבנים. את בניו נתן להם ואת בנותיהם לקח לו, ויגדל שכו ויאמרו: הנה שואב המים רוכב שמים, שכנת עז בגבהי מרומים, מי ידסה לו ומי ישוה לו.

איש אחד היה עוד בעיר, נחזי שכו, איש צרוע, נבזה וחדל אישים שרחץ צואת העיר, את מי המדמנה ואת האשפתות הדיח מקרבה, ויגדל גם הוא עד כי הורם מאשפתות לשבת בבית המועצה, ויהי בין עשרה השליטים אשר בעיר שיעשו הערכה לתרומת הגלגלה, ושפל-אנשים: התנשא לכל לראש ויתחתן גם הוא את כל חלב היצור אשר בעיר וידברו בו העם לאמר: הנה סדרה חדשה, סדרה שלמה, „זאת תורה המצורע ביום מהרתו“. ויחי האיש ויתן חתימתו בארץ חיים, ויבוא יומו וילך בכל חסדה, נקבר במעלה הקברים בכבוד גדול, כסוסים שחורים וכזי פרחים ובגדודי פרחי ילדי תלמוד תורה, ויציבו מצבת אבן גדולה על קבורתו, שהיא כמלכת שדה הקברים, ועליה תרותים שירות והשכחות מכל ארבעת העברים, ובספר החיים וקמתים שעשה מחבר אחד נזכר גם הוא למוכה עם שאר גדולי העיר והכסיה שהלכו לעולמם.

ומי לנו קמן ושפל מלייזערקי כלבי? כלבי זה עורף הכלב הוא ומכה כל בהמה וגם הוא נהעלה בענן ונתכסה בענן. מנבלת הבהמה בנה לו גם הוא בית חומה והלוך ילך רוסה.

והיה כי נצא בנן המילים ביום השבת, בצאת ישראל לשוח, ונראה איש הולך לפנינו, כרסו מבצבץ ויוצא לפניו ויוסרהו כבוד. הלוך וספוף ילך ולימינו השגל, כלה מקשה אחת זהב סהור ומלמעלה על ראשה עיר של זהב, ואמרנו בלבנו כי זה האיש הוא אדיר באדירים, סוחר יערות, שלחני מחליף שמרות, והאשה בהוד העמרת היא אשתו הנברת, אך לא, האיש הזה אך חים הוא, רצען, בהמה מכה או ארובות מנקה, והאשה היא אשתו החמיטת, הרצענית, מי שהיתה לפנים שפתה או תגרנית.

בנמלים וכחגבים נהיה בעינינו לעמתם וכן נהיה בעיניהם.

גם מסופרי סתים, אלו שאוכלין מן התורה, „זאת המשפחה המקללה, גם מהם יצאו עשירים. יש סופרים שלא שלמה בהם קללת אנשי כנסת הגדולה, ונהפוך הוא, עוד הפך

להם ה' את הקללה לברכה, איכלים מן התורה במובה ורואים עולמם בחייהם. סוף דבר, כל אומנות וכל עבודה יש שמעשרת את בעליה עשר רב, אבל עין לא ראתה עוד כי העבודה תרום גם את נושאי הסבל ונתנה להם גם לחם לשובע. דל חלקם בחיים, אך ריש ועני מנת כוסם כל ימי אדמתם, עד צאת נשמתם, בהבל נאו וכחשך שטם יכסה, עפר הם בחייהם קל וחמר במיתהב.

## ב.

גם ראובן הסבל עני הוא ככל אחיו הסבלים. חלקו כהם וגורלו ככל המונם, הם כירעים וקורסים תחת משאם ומאומה לא ישאו בעכלם וגם הוא כמותם. כי מה פרנסת הסבל? משא כבד לא בכתף ישאו; משא קל ישא האדם בעצמו, טוב לאיש להיות נקלה ועבד לו ממהכבד ונותן שכרו להסבל, וגם המשא שנושא הסבל על שכמו, שק קמח מחנות הקמח אל האופה, חבילת סחורה לאכסניא מחנות לבית האכסניא, אם ירבה לבקש בשכרו ושכרו ענלה תחתיו. גם שכר הענלה לא רב הוא, כל הרחובות מלאים ענלות וקרונות, על כן שכרו מעט לא על פי פעלו, קודם וכורע ושחה לעפר נפשו, והיה שכרו אך כשלשה שקלים לשבת בצמצום שהוא כחצי השקל ליום.

זה שכרו, ואם בדרך גם ישתכר דינר כסף עורף על חצי השקל עוד, והיה היום ההוא יום טוב לו ושמת שמחה גדולה ונשא את כפיו קרש לה' ואמר: ברוך הוא וברוך שמו. איכה יחיה איש את נפשו ונפש האשה והילדים בחצי השקל ליום בעיר גדולה שישיבתה קשה, ששם גם מים בכסף ישתו ואויר במחיר ישאפו, הדירה אוכלת יושביה, צרכי החיים כרוכים וקשים מונותיו של אדם מאד, והשקל נוש קרח ימס בידים והיה למים, יבוא לחנות ושם ימות ושם יקבר ולא ישוב עוד לביתו! אמנם כן. קשים החיים בעיר גדולה, אך יש חיים ויש חיים. יש שגר בדירה נאה רחבת ידים שמפרישין ממנה תרומה גדולה אלף כסף מכס המלך, ויש שדר בדירה שהיא במרתף חשך, דירה שהיא אך כמלונה לכלב וכלול להתנגולים; יש שמאכילין אותו אליה בדבש פסיוני ושלו ושותה יין במזרקי זהב, ואכל ושתה וקם והלך לאיצמדינתו ולקרקים וראה שם את הנחשים ואת הזרפים, שדה ושדות, בוקיון מוקיון סולין לולין, ויש אשר אין לו בעולמו אלא פת וקמניות או פת חרבה בלבד; יש ששמן ועשה פימה עלי בסל, שלחנו מלא דשן וכל מאכל לו לזרא, וטעם למדינת הים להמעיט מנופו חלב ודם. ויש שבעצמותיו בא רזון מאין לחם ומזון; יש חולה במחלת הצוקער ויש חולה במחלת הציננא.

יש חיים ויש חיים. גם כלב בית המטבחים חי הוא, אומר המשל.

גם ראובן חי הוא, אך מה חייו? לא יותר כי יחיה ראובן ולא ימות. דירתו קבורה במעבה האדמה, כלה משקה ותופע כמו אפל, השמש מאחרת לבוא בה וממחרת לצאת, וגם בעצם יום בהיר בשחקים צלחה מרובה מחמתה, וכדירתו כן אכילתו: אך פת וצנון מאכלו המיד. הצנון לא יעלה משלחנו כל הימים, הצנון הזה הוא לו כהמן שאכלו אבותינו במדבר, את כל המטעמים מוצא בו. ביום הששי מביא לו צנון גדול משוק של ירקת והיה לו לאכלה מיום הששי הזה עד יום הששי הבא עליו למובה. יוסף מוקיר שבת היה מדקדק ברנים משובחים לכבוד השבת והוא מדקדק בצנון נאה ומשובח לכבוד השבת, מביאו הביתה וראה ללבו: אם הלב טוב ולא חלל בקרבו, והיה לו שבוטע של שובע, סמן

זה היה לו ביאור מצרים להמצרים. אם מצא לו דינר עורף ספרנסתו מעדן בו אה אשתו וילדיו והוא מסתפק בפת וצנון. ביום טוב, יום שפע פרנסה, קנה פת חמה ונקיה. פת זו מעדני המלך לו. אך פת זו נבלעת באבריו ולא נודעה כי באה אל קרבו, אוכל הרבה ואינו מתברך במעיו, אוכל שתי ליטראות ומבקש עוד. מתחלה עושה עליה חריץ בסכין ואומר אל נפשו: עד פה תבוא ולא תוסיף עוד. והנה עבר הנבול ומחה על כתף ועושה עמה מלחמה עד רדתה ויצרו עורנו מתגרה בו. על כן הוא אוכל לחם אבירים, לחם עשירים זה רק ביום שהזמין לו ה' פרנסה סידרו הגדולה והרחבה, וכל הימים הוא אוכל פת צוננת ועבה, פת עכור'ם, שחורה היא ועבה ולעמט זאת היא מתברכת במעים, ליטרא לפיהו והנפש המלא.

עני הוא ראובן, עובד עבודת השור וישבע ריש, ובכל זאת הנהו שטח בחלקו. הנהו שבע רצון מדירתו החשכה, מארוחתו הדלה ומוצא קורת רוח מאשתו וילדיו. דירתו וארוחתו גרועות משל כל אדם, אך לעמט זאת מייביל אשתו, אשה כשרה וצנועה, עניותה מנולתה, אך ביום השבת כשהיא רוחצת ומסרתה ולבשה בגדיה החמודות, או גם סוכה ויפה היא.

באהבה נוסרה אגודתם ואהבתם לא הסור מהם כל הימים. בבית ששם תקנן הדלות, יבוא השמן שר מלחמה לרקד, ומכסך איש באשה ונלחמו זה בזה, והיתה רק זועה בבית, אך בביתם אין השמן שולט והיה אך שלום ואהבה ביניהם, אם גם אין פת כסל ופרוסה בכיס. מייביל מקבלת הכל באהבה, אינה צועקת חלילה אל בעלה: הבעל הבעל ענניו אשה כשרה היא, בת טובים ומברכת את ה' על הרעה כשם שמברכין על הטובה. מעיר אחת קמנה באה הנה לעיר הפלך בשנת השמונה עשרה לחייה, אחרי מות עליה הוריה, כי דודה עשירה לה בעיר הזאת, היא הנכירה חנה שאשקה פלאסקין. בתקוה כי דודתה הגן עליה והיתה אור לנהיבתה בדרך החיים, המצא לה עבודה בבית חרשת מעשה או הלמד אותה להיות תופרת או אחת סכל המלאכות אשר יעשה אותן האדם וחי בהן. אולם דודתה התנכרה לה, לא דרשה שלומה וטובתה ולא שאלה אותה גם למות אמה שהיתה אחותה, ולא נתנה אותה ללון גם בבית הבשול יחד את בנות השפחות לינת הלילה הראשון. והצא מבית דודתה ודמעתה על לחיה, ותבוא לבית אשה סרסרת אשר על נערת עניות פרנסתה למצוא להן בת-עבודה, והלן בביתה הלילה הראשון וביום המחרת הובילה אותה לבית אחר ותתמכר שם לשפחה, ותעמוד על משמרתה שנים אחדות, ותצא ותהי לשפחה בבית איש אחר והנה מתלאה, והצא גם מאת זה ויבעולה בעלים אחרים, והשא כל יד עמל ותלאה ותבוא לשנת העשרים וחמש ואין לה עוד ככל עמלה גם מאה כסף לגדה, ותזכר אחריתה ותאנח ותאמר: מאין תבוא גאולתי? לעולם אהיה שפחה! והנה האח, בא המלאך הגואל.

בחג הפסח בא איש צבא לאכול בבית אדונה. בעיר אב ל קשימה אובלים אנשי צבא יהודים חמץ בפסח בבית המדרש לעיני כל ישראל. על אף היראים והחרדים, על אשר לא יעשו אתם את הפסח, ובעיר זמזמים חקה אחת ככל חקת הפסח לכל עדת ישראל. ויבוא איש הצבא לבית ארון מייביל וישא את עיניו אליה ותמצא חן בעיניו, והיא גם היא השיבה סכמי עיניה אליו, וישאלו לשלום ויבואו כדברים והנה האח! הגם שכנים קרובים כמו בני אם אחת, היא מעיר קדרון והוא מעיר פדרון. שתי הערים הקטנות האלה כאחיות הנה, קרובות וסמוכות זו לזו, שהיהן בנות עיר מחוז אחת ויושבות על נהר אחד וקורבה זו הקריבה והגדילה את אהבתם, ועוד בליל שמורים השני כרתו ברית אהבה

בחוץ לעיני הלבנה ורכבות צבא המרום, ויעידו להם על אהבתם עד נאמן שהוא זוכר הכרית. ונאמן בברית, הוא אליהו הנביא השט במחנה ישראל בשני הלילות האלה. ובראות מייביל ואיש הצבא כי הגברת נתנה עינה בהם לרעה, עין חשד, אז יתנצלו שניהם כי הנם קרובים.

וכאשר קרובים נעשו רחוקים, כי איש הצבא היה רע בעיני אדוניו אשר לו יעדו אותו לכל ימי חג הפסח ויפטרנו בשלום ביום השני, התגעגעו הנאהבים והנעימים זה על זה, ובימי הפסח האחרונים חרשו בנגן העיר את ברית אהבתם, ויצאו גם לשוח, ומני אז ראו זה את זה בכל יום ראשון ובכל יום חמש השעבוד. ובצאת החיל בקיץ לתחנות השדה הרחק מהעיר כאלפים אמה, יצאה מייביל אליו ביום שבת אחד, היא ואחת מרעותיה עמה, וישמח עליה אהובה עד מאד, ובצאת החיל למלחמה בשלום, דאגה לו ותשא תפלה בעד שלומי.

ואם כי איש הצבא הזה שכרתה עמו ברית חיי עולם לא אומן הוא ואין מקור לפרנסתו, אך הלא איש הוא, והוא שגיא כח, ואדם מלא כח עלומים ימצא לו פרנסה, ואם פה לא תעצר כח הזרוע, הנה אמעריקא לפנייהם ששם רב תבואות בכח איש. גם כסף לו שהשתכר בכחו בימי רשיון העבודה. והיא גם יפה תאר וישר הולך, ארח מישרים לו ומישרים יאהבנה, והיא מצאה חן בעיניו ועמד ואמר לפני כל רעיו: אהבתי את מייבילי וחפצתי לקחתה בלא כסף נדה. האח! למאשרה בתכל היתה עתה. מרב אשרה ודתות והלל לה על כל טובו וחסדו שנמל עליה יש שבכתה כלילות, דמעתה בעיניה כוכיה ואומרת: אך זכות אבותי התמימים והישרים עמדה לי. ברוך ה' אלהים אלהי אבותי עושה נפלאות לברו, ברכי נפשי את ה'.

מאשרה ושמחה היא מייביל, אך אין שמחה לדודתה העשירה. שמעה כי בת אחותה היתה שפחה חרופה, נחרפת לאיש צבא אחד בן בלי שם ובקרוב הנשא לו וקבעו דירתם בעיר הזאת—ותתנעש, ותאמר את כבודה היא מחללת, באש השרף, רבונן של עולם. ויתמו ימי... עבודה ויעדו להם יום החתונה, וישלחו כרמיסי בקשה לכל רעיהם ומכדיהם לשמוח בשמחתם: היא שלחה כרמיסיה לבנות השפחות ולכל בעליה שעברה אותם והיא—לרעיו אנשי הצבא. גם אל דודתה העשירה הלכה מייביל לפני יום כלולותיה. לבקש רחמים מאתה לבל תהעלם מבישרה לעת כזאת, אשר צרכיה מרובים מאד וראתה את עניה ולחצה, ומה טוב היה לו נתנה לה לבוא ברכים עמה, להזכיר את שם אמה האהובה לפנייה, אשר זכרונה קרש לה, הלא אחותה היתה! להזכיר את שמה ולנסך גם כן דמעה. הדמעות לפני חתונה כזאת מה יפות הנה! כל נפש דמע ימונג את הלב כדונג לפני האש, ולחלות ולחנן את פניה לתאיר מכבודה על ראש שמחתה, והכבוד הזה ישכיה אותה כי יהומה אמללה היא. עוד ימים רבים לפני בואה אליה בחרה מלים איך לדבר באזניה ומה לדבר, בפלס שקלה את כל דבריה, והנה בא ערב יום החפה ותלך והנה... כאשר ראתה אותה הגבירה בעד החלון כי היא הולכת אליה כלולה בתורה ותרוץ והגד לשפחתה לסגור הדלת, וכי תדפק בדלת—לפתוח ולהניד לה כי אין איש בבית. ומייביל ראתה גם היא את דודתה עומרת בחלון ויועו כל יצורי גוה כאדם שרואה את שונאו בנפש, וירעש הדם ויסער הלב, ותקרב אל הדלת והנה האח! היא סגורה. וישב הלב אל מנוחתו ושמף מרוצת הדם הסוער נהפך בן רגע לדמי מנוחות. לא דפקה מייביל בדלת ולא השמיעה כל קול, רק שתי מפות דמעה השאירה אצל הדלת והמוזה של דודתה, ותפו והלד.

היא הלכה והגבירה וילדיה צהלו בקול, שמחו במפלת השפחה הנכונה הזאת, והגם צוהלים ומקללים אותה כי יום הפתה, יום שמחתה, יהפך ה' לה ליום עברות ועשו לה חפה שחורה בבית הקברות.

ותהי החתונה ויקדש ראובן איש הצבא את מייביל השפחה כדת משה וישראל, וינגנו המנגנים והמחוללות יצאו במחולות ויהי ששון ושמחה.

הגברת פלאטקין לא האירה ככבודה באולם החתונה, לא היא באה ולא אחד מילדיה ובכל זאת היה ששון ושמחה ויקר.

כי ביום החתונה באה מייביל לבתי בעליה שמהם גם נכירים, וחספר להם ברמעות כל מעשה דודתה הגבירה, ויהמו סעיהם עליה ועל אף פלאטקין שלחו את בנותיהם העדינות אל משתה החתונה במתנות יפות, ותשכחנה את הכלה, שתו לראשה מקלעת פרחים ותצאנה במחול של מצוה ותדברנה בפלאטקין וביתו, והשמע פלאטקין ותשפך מרתה בקרבה.

כירח ימים אחר החתונה היה ראובן נקי לביתו, וישמח במייבילי יונהו אהובתו, ויאכל מתבואת מתנות החתונה, ויבקש לו פרנסה לסחיתו, ויהי לנושא סבל מאז עד היום הזה, זה שתיים עשרה שנה. יום יום יפשיל את החבל על שכמו וסבב בשוקים וברחובות, ועבר גם על פני בית דודו הגביר פלאטקין, וראה אותו הרוך והרודה הם וילדיהם אך הוא מחלל את כבודם ואת הודם בעיר וחרקו שן. לו מצאה ידם לקרוע אותו ואת מייבילי שלו וקרעו ולא דמו, אך מה יוכלו לעשות להם? וראובן יודע כי הוא לקוצים ולצנינים בעיני דודו ודודתו והסב לפעמים את דרכו על פני ביתם בהכלו ומשאו, וכשלוקח דברים את בעל משא אחד אומר לו: אל תראני, אדוני, שאני נושא סבל כרוע וקורם תחת משאי; בן גדולים אני, פלאטקין הוא דודי.

— פלאטקין? איזה פלאטקין?

— פלאטקין הגביר, הסלוה ברבית והסוחר בעצים, בעל בית החומה בשוק

העליון.

— פלאטקין זה דודך הוא, ואתה סבל? הוי תרפה!

— התרפה לו ולא לי.

אם אמנם מצאה יד הדוד הגביר להסיר את החרפה מאתו להפקיד את קרובו על סבל ביתו ולא היה לסבל. אך הכל יודעים מי הוא פלאטקין, גביר במשקל חזיר הגזו בעיר. וכמודו כן אשתו הגבירה, והיא עוד עולה עליו.

בשנה השלישית לחתונה ראובן נחכבר פעם אחת בכבוד גדול: הגביר פלאטקין שלח לקרוא את קרובו העני אליו לביתו. וישמע ראובן ויפג לבו, כי לא האמין למשמע אוניו, ויסר את החבל מעל שכבי ויעש פניו ויחלף שמלותיו ויבוא ויעמוד לפני דודו בכבוד והדר. ויאמר בלבו כי דודו יאמר להרים את כבודו ונתן לו משרה כבודה במסחרו ושלחוהו אל יערו, אך חשב ומעה.

הגביר קבל אותו בסבר פנים יפות. גם חנה-שאשקה האירה פניה אליו ותשאל לשלומו ולשלומו מייביל זוגתו ויבקשו אותו לשבת, וינישו לו כוס מיי ויאמרו לו: פתח פיך ושתה אל הבוש, הלא עיף אתה. וישב ראובן וישת בנמוס ובררך ארץ. הוא קה להיות פקיד נגיד על העצים, ויחכה בתאות כל נפש לשמוע מה ידבר אליו הגביר ומה כל הכבוד הזה, ולבו דופק בקרבו כהולם פעם.

והנה פתח הגביר את פיו ויאמר אליו: מה שכך? הלא ראובן שטך, האף אין זאת?



ובכן שמע נא ראובן, ראה ראיתי את עניך ולחצך, את חיך הקשים והמרים, ועל כן המו מעי לחמלה עליך, ובכן שמע נא ראובן: הנה עתה נפתחה לפני בני ישראל היהודים המרודים ארץ חמדה טובה ורחבה, היא ארץ ארגנתינא. על כן עצתי לך אמונה לצאת אל הארץ הזאת, וראית בה חיים טובים אתה ואשתך וילדיך כל ימי חיך. ראה הנה יעצתיך לטוב לך כל הימים. פה בעיר הזאת אנכי הנני מן הפקידים הנגידים על הנודדים לתת להם העוזות להוליכם אל הארץ הזאת בלא כסף ובלא מחור, ורבים הם המבקשים את העוזות. ולמה לי לתת תעודה לאחר? הלא טוב תתי אותה לך. הלא קרובי אתה ומבשרך לא תהעלם. ובכן שמע לעצתי, הכון נא לדרך והשלכת את חבלך אחרי גוך. וחיית חיים טובים, ובבואך אל המנוחה ואל הנחלה אל תשכחנו, ופקדתנו במכתב.

והגבירה הפסיקה את דברי אישה ותען והאמר גם היא: טובה הארץ מאד מאד, כל זכתי העתים יפארוה וירוממוה וענו ואמרו אך שם יושע ישראל תשועת עולמים. חפץ היה ראובן להפסיק את דברי דודו באמצע ולענות אותו: אם הארץ טובה יצא הוא ונדה-שאשקה שלו וילדיהם לנו שם בראשונה, אחר יצא גם הוא את מייבלי שלו, אך לא ענה מאומה. מעיו רתחו ולא דמו ובכל זאת ישב וידם. אחר כן ענה ואמר: דודי הטוב ונדיב הלב יוכל לתת תעודת היציאה למי שיתן. תודה רבה לו. לי טוב לגור גם פה. ויקם מעל השלחן ויפן ויצא בחמה, ויאמר: עני אני, אבל אדם ולא בהמה. ומייביל עמדה כמו על נחלים לוחשות לדעת מה הקריאה של חבה זו, והנה בא יוספר לה כל דברי הדוד והודדה ואת השובתו להם, ותען ותאמר בשמחה רבה: יפה השיבות ראובן. תשובה כהלכה.

ומני אז לא ראה הדוד את פני קרובו העני. היא, מייביל, יש שהיתה באה לבית דודתה לבכות עליה ביום רע למרות רוחה, אם כי נדרה נדר בלבה לבלתי בוא לראות את פניה לעולם, כי פעם אחת אמרה לה דודתה לאמר: אם תבואי בראשי חדשים יחד עם כל העניים והעניות לבקש נדבה ונתתי גם לך פרומה כמו לכל העניים, וכי תבואי ביום אחר לבקש עזרה בתור קרובה וגרשתיך מביתי בחרפה. סיר רחץ אשפוך על ראשך. הלא חשקה נפשך ודבקה באיש צבא, מופקרת, ומה לי ולך כי תבואי לצעק אלי? לבי וצעקי אליו! אך מפני המחסור והרעבון וכחוד ביום שחלה אחד מבניה נברה אהבת האם והרחמים לפרי במנה על כל רגש הכבוד, ותלך לבכות ולצעק אל דודתה: דגה אהובתו אנא, הושיעני נא! ויש שזרקה לה דודתה ארבע או חמש פרומות.

ג.

יהי בימי הקופת המז, היא התקופה הרעה לעניים שבכרך סכך תקופת השנה. הימים ימי קטב מרירי, היום בא ובוועד כתנור ואין נסתר מחמתו, האבק פורח והאוויר יתן ריח ועלה באשו ותעל צחנתו והוליד מרכאות רעות, מחוללות מחלת טעים וכל תחלואים קשים. כי תצא אש מתחילה מן הקוצים, ומחלה כי תעבור בארץ והתחילה מן העניים שהם קוצי האדם, תבוא לכה בני אדם יושבי חשך במרתפים בעמלפים ועצומים חלליה. בימים ההם עברה בעיר מחלת אינפלווענצא קשה אשר ממנה גם למות תוצאות, ותבוא המחלה ותדר גם למרתפו של ראובן ותפיל את שני ילדיו למשכב. חמשה ילדה

מייביל לראובן וימותו שלשה וישארו השנים, בן ובת. ויהי כאשר נפלו גם שני הילדים הנשארים למשכב ויחרד ראובן ואשתו חרדה גדולה, ויהיו נדהמים, ויבכו וישאו רנה ותפלה לה בעד השארית הנמצאה כי יסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם. ויהיו הימים האלה ימים קשים לראובן מאד. המחלה אכלה את כל פרנסתו ואת כל אשר היה לו מימי קדם. הכל נמכר ונתמשכן בבית המשאות, ובכל הימים האלה דלה וקלה היתה גם פרנסתו, גם שקל ומחצה לא השתכר או משבת לשבת. מפני השרב הגדול לא יכל לשאת משא לעיפה על שכמו. בימים הראשונים התהלל בנכורתו והיה גבור הסבלים, בכחו הגדול היה לנס. הוא העלה ביום י"ז בתמוז, יום צום ויום חום, חבילה בת שבע בקומה הרביעית ולא ישב לנח. אך העבודה הקשה והתכופה, עבודת שתיים עשרה שנה, לדללה גם את כחו ובימי החום תש כחו כאשה, ובימי המחלה היה מאחר לצאת מביתו ומקדים לבוא ועשרים פעמים ביום היה בא הביתה לבקר את החולים החביבים, בא וישב על מטתם וסלסל את שערותם ומשש את עצמותם הנחרות וקרא בככי ואמר: עצמות חביבות, מה אתן שוכבות? קטנו ילדים נחמדים, קומו צפרים חביבים וצאו והשתעשעו ברחוב. פוזו, כרכרו צפרים נעימים! ופשמו הילדים את ידיהם שבלים צנומיה ושרופות וחבקו את אביהם המובן, וחבק ונשק אותם והתמונג ברמעה כילד קטן, וישב על מטתם ולא יצא בחבלו ברחוב לבקש פרנסה.

הילדים קמו ממשכבם ויחיו. עוד זכוכי מות המה, המחלה דלדלה את כחם ולשרם והשאירה להם אך עצמות יבשות, אך אש המחלה חליץ מהם ויחיו, והנה צרה חדשה; מייבילי חלתה גם היא. אך שני ימים שכבה במטתה, אבל שני הימים מה קשים היו לראובן! כי איך יצא לעבודתו, מי ישב על מטתה מבלעדיו ומי יהפך משכבה בחליה? וגם הילדים עדין צריכים הם לעיץ פקוחה, להתן להם מזונותם במשקל. בליעה נסה אחת ושבו למחלתם ולממתם, ומה יעשה הוי! מכל חפצי ביתו לא נשאר לו סאומה למכור ולמשכן, ויבוא לחברת "סוכך נופלים" לבקש עזרה ויאמרו לו: הביאה עד. וילך ויבא נושא סבל אחד לעד ויאמר העד: האיש הזה ראובן הסבל הוא עתה בצרה גדולה, אשתו וילדיו חולים.

ויבימו הגבאים אל העד והתחילו לשחק עליו ויאמרו: שכור פסול לעדות. הלא פניו פני להבים. וילך ראובן ויבא עד שני מן הסבלים, ויגד ערותו גם הוא כהעד הראשון, ימלאו הגבאים פיהם שחוק עוד למראה העד ויאמרו: פני העד הראשון היו פני הלום, ופני השני פני הלום הלום.

ויען ראובן עוד ויאמר: הגביר פלאמקין הוא דודי.

— אם פלאמקין דודך הוא יקום וישיעך, הוא כבד בכסף ובוהב וכל חברת צדקה עינה נהנית ממנו.

— הוא אביר לב הרחוק מצדקה, לא יאבה להושיע את קרובו האביון אף במעט.

— אם דודך העשיר אינו רוצה להושיעך, מה יש לך צדקה לזעק אלינו?

וישמע ראובן ויקלל את חברת הצדקה ואת נבאיה ויאמר: שוא תשועת חברת צדקה. תשמע בכי ואנקה והיא סלגלנת.

וישב אל מטת אשתו ויקח את שני נוליו בחיקו ומפזת דמעות סמפמפות מעיניו ונפלו בוקנו, ובצר לו מצא עצה לבקש מלוח קמנה מאת ר' מאיר בעל הנס.

קופה של צדקה לו לר' מאיר, שנותן בה בכל יום הששי פרוטה אחת, ולפי חשבונו עלה כסף הקופה לסך חמש עשרה אנורות, כי זה חמשה עשר שבועות אחרי אשר הריקה

הבשולח. ואם כי חמש עשרה אנורות כאין הנה, אך לחטים למייביל ולגלוסקאות להילדים ולליטרא אחת לחם לו הלא יספיק גם הכסף המעט, והיה הכסף הראשון שיבוא לידו והשיב לר' מאיר בתורה רבה.

ומייביל ישנה שנתה, וילך בלמ ויבקש מחילה מאת ר' מאיר, ויסר את הקופה מעל הכוהל והנה האח! מטר אנורות, ויהן ויספור פעם ושתיים, והנה ארבעים ואחת, כמעט פי שלש מחשבוננו, ויהי לו הרבר לנם, ויאמר: אצבע אלהים זה, אצבע ר' מאיר! והוא לא ידע כי מייביל הרבתה לתת מהן בסתר לר' מאיר בכל ימי כחלת ילדיה. ויקבע את הקופה אל מקומה, ולא הגיד למייביל את כל אשר עשה, וילך ויבא מן השוק מיי ונפת למייביל ולחם הילדים ולחם נפשו.

שני ימים שככה מייביל במחלתה באינפלוענצא קלה, ותקם ממטתה, ויצא ראובן לעבודתו כדרכו מימים ימימה והנה אהה! גם הוא חש כי אין שלום בעצמיו. השמש לזהפת, השמים ברזל רותח, ואבני הרחובות נחלי אש ובכל זאת יש שתרעדנה עצמותיו והיה קר וחם קיץ וחרף בקרב נפשו. אולם בכל זאת לא כרע תחת מחלתו, ויצא עליה למלחמה ביד רמה, ויאמר ראובן אך מחלה קלה היא, אשא משא ואשאנה. ואורו היום יום המישי בשבת היה, יום כסף משנה, יום סומור שיר ליום השבת. וישא ראובן משאות כל היום ההוא וישכם בבקר יום השישי ויצא לפעלו ולעבודתו ויאמר: תבוא שבת וכאה כנוחה והאינפלוענצא כליל תחלף. וישב הביתה ערב שבת עם חשכה, ויבא גם צנן מן החדש, בחור וטוב, ויתרחץ לכבוד השבת ויטהר ויחלף שסלותיו, ויבוא לבית מנינו שהוא מתפלל בו, וישב הביתה ויזמר הזמר „אשת חיל“, ויקדש השבת ויחהך את הצנן לארכו, וירא כי כלו טוב הוא, כלו מקשה אחת. צנן זך כבדלח ככסף סגור, ויפעם ויאמר: צנן של מעם הוא, חדש לא ישן, הוא מר ומתוק כאשר אהבתי. אמת הדבר. הוא עולה לי בדמים מרובים, חמש אנורות מחירו, אבל צנן טובתר, ממדרגה הראשונה, קיבתי לא יכלה לעכל אותו בלילה הזה, ויתגבר כארי ויאכלנו ויאמר כי זכות השבת העמוד לו, הלא כל מועמיה חיים זכו. ויאכל ויפל על מטתו ויתאפק לא להאנק במשכבו לבלתי הבאות את לב מייביל, ולא יכל להתאפק ויאנק ויקרא: אוי! פעם ושתיים.

— ראובן, על מה אתה נאנק? — קראה אליו מייביל — מה לך, הגידה.

— אין דבר, אין דבר.

— הלא נאנקת.

— נאנקתי? לא ידעתי.

ויתאפק בכח גדול ולא נאנק עוד ויישן כל הלילה ויבא הבקר ויתגבר כארי לקום מסמטתו ויקם וילך לבית מנינו ויבקש לתת לו היום עליה, כי אמר אשר זכרה תגן עליו לצאת מחר לעבוד ולמשא. ויבוא הביתה ויאכל ארוחתו את הצנן ואת הריפות, אם כי חש היום מרירות בקרבו עוד רב מאמש, ומייביל הרגישה בו ותאמר לו: כאשר אחזה לי אינך, ראובן, כתמול שלשום.

וילענ ראובן ויאמר: ומה תחזי בי, מייביל, חמם אחר? ולמען הראות לה כי לא תחזה נכוחות הוסיף לאכול את הריפות עוד אחרי סלוק הקערה, ויזמר את הזמר „יה רבון“ ויאכל ויברך וישכב את משכבו הצהרים והנה הוי! כאשר שכב לא יכל קום. הוא אמנם קם גם עתה משנתו וירחוק ללכת לשמוע את הכניד דמתא, ולא יכל, ויפל שנית על המטה.

שלשה דברים הרחיבו את דעתו ביום השבת: פת זכה וחמה, צנן נאה ודרשת

המניד, והיה מדי שבת בשבתו בקיץ ובחרף, בקיץ ביום, אחר שנת צהרים, ובחרף בלילה אחר סעודת הערב, היה בא בבטן מלאה לשמוע ולראות דרשה המניד, וגם אב אחד לבוא ובית המדרש מלא אנשים הבקיע לו דרך בכתפיו וחצה את העם ועלה למרום. העם כתרעם וקורא בתלונה: מי זה יהרף שם? מי? והוא לא ישים לב אל תלונות בני ישראל אשר המה סלינים עליו, הולך וטהרף בצד ובכתף והדפס ממצבם, והניע את הנד הגדול ובא עד המניד. חבילת משא בת שבע פוד מעלה בסולם ועד המניד לא יעלה? המניד עומד ומזמר בקול וראובן רואה את הקולות, פיו ועיניו מול פני המניד ובולע את כל דבריו וחש תענוג גדול אחד מששים בעולם הבא. אך היום אהה!

— ראובן! — קראה אליו מייביל — למה לא תלך לשמוע היום את המניד?  
— היום לא אלך, עצמותי כמו תתפוררנה מעט, קשה לי ללכת היום.  
— עוד אתמול הרגשתי כך ואשאלך מה לך, ואמרת אין דבר, כחשת לי, ותאכל צנן וריפות לגימא גדולה. לא תשמור את נפשך, ראובן.  
— ומה בכך? צנן וריפות לא יזיקו חס ושלום לאדם מעולם, לא דגים כאושים הם.  
— הלא תראה כי חלית.  
— לא הצנן ולא הריפות בזה, אינפלוענצא קלה עברה עלי. אשכבה ואנוח ואקומה ואצא לשוח.

— הלאו, אלהי עולם ברחמיך הרבים, אנא רחם נא! אם הוא יחלה אז כלנו תמונו לגוע — קראה מייביל עצובת רוח. ותגש אל ראובן והשם ידה על מצחו ועל פניו לדעת מדת חסו, והנה הוי! כלם יחמו כתנור ותקרא ברעדה ותאמר: הוי! חס של ארבעים.  
— חס של ארבעים — קרא ראובן — בלעג ארבעים, חמשים, הכל הכלים! יש כוס חמין תני ואשתה ויצא החס. חס מוציא חס.

ותצא מייביל ותמצא לו כוס חמים, וישת ויגלם פניו באדרתו ויישן עוד, ויהי ערב ויהי בקר יום ראשון וראובן עוד לא ירד ממטתו, ומייביל יושבת ובוכיה.  
— פתיה! — קרא אליה ראובן — למה תבכי? האם דבר חדש הוא כי יחלה איש במחלת אינפלוענצא?

— מי יודע את המחלה מה היא, אולי "סיף" חס ושלום.  
— סיף, סיף, הכל הכלים, אשכבה שעות אחדות עוד ואקום ואנער.  
נחם ראובן את מייביל אך היא אינה מקבלת תנחומין. לפני ימים מת אחד הסבלים במחלת אינפלוענצא וישאר אחריו לאנחות אשה וילדים, וימת ילד אחד אחריו בזלעפות רעב.

— ראובן! — קראה אליו מייביל בקול תחנה — אלך לקרוא אליך רופא ואשמע מפיו מה מחלתך.

— רופא? הרופא מה יועיל לי? הלא דרשתי לפני שנה ברופא ויאמר: אל תאכל צנן ואל תשכב בטחב. הרופאים והמתים אינם יודעים מאומה, הם הכל וכל רפואתם תדו.  
— ומי יודע אם לא באה לך מחלתך באמת אך מהצנן.

— אך אשה את ומה יש לי לדבר אתך? הצנן היא סרפא לנפש. הרבה דברים נאמרו בצנן, הוא מבריא ומשביע את הנפש ומרבה את הרום והורג את התולעים. ומפי המניד שמעתי, כי משלחן רבינו הקדוש שהיה גם אדיר במלוכה ומשלחן המלך שהיה בימיו לא פסק הצנן מעולם. את תאמרי כי מתוק טוב ומר רע, לא כן הדבר, מה מתוק מצוקער ומה מר מצנן, ובכל זאת מביא הצוקער את האדם לידי תחלואים קשים. מפני מה מת

הגביר חיים חצקיל? כי אכל צוקער ומיני מתיקה הרבה, ומעולם לא הויק הצנון את האדם. — ובכל זאת אלך לקרוא רופא אליך. שמעני הפעם, אל תקשה ערפך — התחננה אליו מייביל.

— אנא מייביל, הרפי נא. ה' רופאי יהיה, הוא רופא כל בשר ומפליא לעשות. והוא לא יקח ממך בעד מרחתו גם דינר כסף. הן תקראי לרופא ומה תתני לו? אין פרוטה בבית, ומלבד זאת מדרך הרופאים להאריך המחלה, רוצחים הם. הלא השמעתי לך פעם אחת הרבר אשר היה בווארשא: אשה עשירה אחת חלתה ויבואו הרופאים ויפילו עליה תרדמה, ותישן, וינתחו בשרה ויסגרו ויתפרו, ויגדל כאבה סאד. וינתחוה שנית והנה האומים בכמנה שני סכינים — ענה ראובן ויצהל קולו להצהיל גם פני מייביל.

— המעשה לא היה ולא נברא — ענתה מייביל בקול עצב. אנא ראובן, אלך לקרוא רופא.

— לא, מייביל, הרופאים יאריכו המחלה עוד.

— מחלת נביר ולא מחלת עני. מה בצע להם במחלת העני?

— מה בצע? גם דינר גם חצי דינר בצע הוא. מה יפסידו אם יקחו גם חצי דינר? האם נושאים הם בכתף חבילה של חמשה פוד דרך חמש רחובות? באים ומסירים הנובע וכותבים שלש שורות קצרות ונמלים שחרם והולכים להם. האח! פרנסה יפה.

שני ימים שכב ראובן בממתו ולא נתן למייביל לקרוא אליו רופא, וישכב וישת מיי ומיני עשבים יבשים, המיי לקרר את האש ולמהר בני מעיו והעשבים להזיע, ולא מעם מאומה מלבד המים החמים האלה, ויהי ביום השלישי בחיות הבקר והנה האח! בן לילה חלצתו חמה והנחו מתאוה לאכול, בטנו ריקה ונפשו שוקקה. וירד מממתו וירחץ מוהמתו. ויעמוד ויתפלל, ויאמר לצאת לעבודתו להשתכר מאומה לפרנסתו.

ומייביל, אשר לא נתנה שנה לעיניה בכל ימי מחלתו והשב ענומה ועצובה רוח על ממתו ותאנח ותבך ותהפלל אל ה' בעד שלומו יום ולילה, נפלה עליה תרדמה בבקר הזה, ולא ראתה בקום אישה ממשכבו ועמד להתפלל. ויהי בהקיצה ותרא כי הוא חולץ תפלין וכורך מליתו תידק למזונות, כל מקום שמכניסין בו חמץ, ותשמח סאד והשאלתו לאמר: ראובן, מה שלומך היום?

— תהלה לאל, שלום שלום! אבל רעב הנני, מייביל, הנני מתאוה לאכול ואין מאומה.

— ברוך הוא וברוך שמו — קראה מייביל ומעיניה נולו דמעות יפות, דמעות של שמחה.

— פת חמה וזכה אכלתי עתה לתיאבון — אמר ראובן.

— גם אנכי אכלתי פת זו, גם אני והילדים — ענתה מייביל — אבל מאין?

גם היא רעבה. בימי מחלת אישה לא שהה לבה למזונותיה. אכלה נותר של שבת ותשת חמים ויהיו לה המים למזון ותצא ידי חובתה לקיבתה; להילדים תחלימה ברהתחין פתותי חלות השבת והעש להם ממעמים ויאכלו. והנה אולו גם הפרורים; ענה בהקפה יש שיתנו לה בחנות המסוכה לביתה אחרי רוב שבועות והבמחות כי השב תשיב החוב בקרוב, אבל לחם יקנו בשוק האופים במזמן, והמזמן מאין? ויהי היום יום צרה ורעבון לבית ראובן. יום רעבון כזה לא היה לו עוד.

— אלך לבקש עונה בהקפה בחנות, אולי יתנו — אמרה מייביל.

— עונה? אבעבועות של בורית. כלום יש בה בצק למלא את הבטן? אין נפשי

לעונה, את העונה קחי בערך ובעד הילדים ואכלתם. אני הנני מתאוה עתה לפת, שאר ומחמצת. פת זכה וחמה מה טוב, ואם לא — טובה היתה נם פת צוננת ועבה, אבל פת. הפת משיעיה ומכריאה את הנוף ועונה מה?

— לולא שהיה עוד בקר הלכתי אל דודתי היקרה לבקש רחמים מאתה, לא הרפיתי ממנה עד אם נתנה לי דינר ללחם.

— רחמים הבקש מאתה — ענה ראובן בעקימת שפתים — וה' סגר בעד רחמה. לבה אבן, אך תבכי ותהמי ומאומה לא התן לך. אל תלכי, מייביל, אך את נפשך תכאיבי לשוא. חייך ושלומך יקרים לי. תלך לאברון! הן לה ה' מגנה לב, תאלתנו לה והיתה יום אחד כמנו וידעה את נפש העני.

— אמצא משכון ואלוה דינר כסף.

ויאנח ראובן ויאמר: לא לידי מתנת בשר דם ולא לידי הלואתם. טוב לכמות בה' מבמות באדם. אקח את החבל ואצא ברחוב והיה ה' עמדי ואשתכר לכבר לחם.

— לא ראובן — קראה מייביל — היסם לא אתנך עוד לצאת לעבוד. היום הזה יהיה לך עוד למנותה. הלא עוד חולה הנך. אלך לדודתי היקרה ולא ארפה ממנה עד אם תתן לי דינר לכבר לחם. תשסה בי שפחותיה, סיר רחץ השפוך עלי ולא אצא ריקם מביתה. — לא, מייביל, לא תלכי, אך את נפשך תכאיבי. אצא ברחוב ואשתכר דינר אחד או שנים ואקנה פת זכה וחמה והיה לנו לאכלה.

הדברים האחרונים דבר ראובן בתקוה טובה, כאשר יקוה איש לפני בוא יום הגורל כי זוכה בגורל הגדול ובונה בדמיונו עולם שכלו טוב.

— מי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך שני דינרים אם לא אליהו הנביא — ענתה מייביל בענג נפש.

— יהיה אליהו הנביא. באלהיו הנביא הלא הכל מאמינים כי הכל יכול.

— אבל כל הדברים אך למותר חמה. היום לא אתנך עוד לצאת לעבוד.

— ומה נאכל? גם הילדים רעבים הם. עוד מעט יקיצו משנתם.

— אלך לצעק אל דודתי.

— יהי כן ה' עמה כאשר תתן לך מאומה. אצא ברחוב ואשתכר, ולא אשא משא

כבר.

— ובכן אצא להשיג עונה, ואכלת והי בך כח ללכת ולעבוד.

ויאמר: עונה לא אבל, כוס חמין שתיתי לו מצאת.

התצא ותמצא כוס חמים, וישת, ויספר את כל חסדי ה' אשר עשה לו, כי הוא היה

רופא ולא נתנו בידי הרופאים העלוקות המוצצות דם.

ויקח החבל ויצא לשוק הפועלים, ויסובב הנה והנה ולא מצא לו עיד כל עבודה.

וישב בפתח שער חצר אחת לנות. וישכב וישתרע על הארץ כמעשהו הוא וכמעשה כל

הסבלים, והנה נמצאה לו עבודה לשאת משא כבר, שק מלח בן ששה פוד דרך שלשה

רחובות. ויבאן ויאמר: לא הוא ולא שכרו.

עשר אגודות נקבו לו שכרו אך משל אומרים לחמור: מול לתך שעורים ונתתוך את

ראשך. ויצא ראובן מתוך העדה של הסבלים וילך לרחובות הרחבים והנאות, רחובות של

דרי מעלה, אולי ימצא לו שם עבודה קלה, ועוד לא ימצא.

הלוך ילך ראובן בתוך הרחובות הגדולים וחג ונע כשכור, מתגודד לרגעים ונומת

לנפול. לבו חלל בקרבו וראשו סחרחר, רגליו תמעדנה ועצמותיו עוד הרעדנה. נכוד

בסבלים היה, אך העבודה הרבה והקשה דלדלה את כחו וכפפה קומתו וזה כשלשה ימים שלא אכל רק שתי, ויחלש ויהנווד בלכתו כאדם שנבלע מן היין, ושבר רעבון ביתו עוד ילחץ את לבו מרעבונו ויאמר: פת זכה בקשתי וגם פת עבה איננה. אל עושה פלא! הראה נא אותותיך אותות ושלח לי פרנסתי. מה אבקש ממך. יה אלי, פרנסה דלה לכבר לחם לרעבוני ולרעבון בתי. החומל על דל חמול על דלותי וראה עניי ומחלתי, אנא ה' דושיעה נא!

והנה האח! תשועה כהרף עין.

עוד לא כלה הפלתו והנה רכב אש, רכב אלהים.

ויתחלזל ראובן ויפל על פניו.

והנה כמו זה מלאך נוגע בו ויאמר לו: קום אכול.

קם ויאכל לחם אבידים, לחם עשירים הוא וביתו.

## ד.

איצקע סאלאווייציק בן חורין הוא, צפור דרור, כצפור לנור וכדרור לעוף הוא בימים האלה. תלמיד בית הספר העירוני הוא, והימים ימי החפש והדרור. לאבן מעסה ולעבודה קשה בית הספר לו ונשא את נפשו כל השנה לימים הטובים האלה. הלוך ילך איצקע לבית הספר ובכה יבכה, ילקים הספרים נדמה לו להר גדול, וגם בשוכו מבית הספר לא יבוא ברנה הביתה, איננו הולך מבית ספרו כשור מעבודת השרה לנח. השעורים קשים והי ברא את עולמו עולם שכלו פיב, מלא הוד והדר, עולם מלא חיים וכל הענוגות בני האדם, שואף הוא למרחב יה, לרוץ ולהתרוצץ בכל מקום חסדה כל הימים לרבות הלילות, אך אסור הוא בביתו אל ספריו כמו באויקים. והנה באו גם שלשים ימי אפלה, הוא ירח מאי, ירח הבחינות. בחדש הזה היה הכבוד שלו כועס כל היום, חסרה זרקת בו שפה אחר שפה ואינה מניחתו אף לרגע. אח קמן כי יגש אליו ונגע בכנפו אל כנף בגדו והיו קולות: איננו מניח לי ללמוד! חדרש מאי הוא זהב השנה, חולים מתרפאים בו, חדש זהב, חדש פלא, והוא יושב בביתו על ספריו כאסיר בכלא. התלמידים אתרים מן הנבחרים והמשבחים נפמרו לבתיהם בשלום עוד לפני מאי בלא בחינות, בלא שעורים ובלא יסורים, והוא אשר סמניו רעים בחנהו בכור עני כל החדש הזה חדש הנהג. ויכלו ביגון חייו וימיו באנחה.

והנה האח! המו הבחינות ויעבור מלשכה רביעית ללשכה החמישית.

קשה היה לו המעבר כי סמניו כלם אך שלשה שלשה ולסמן אחד עוד מכה בצדו.

קו לרחב, וכפשע היה בינו לבין משנה בחינות בחדש אגוסט, אך הנה עבר והנהו בן חורין שלשה חדשים וכל העולם כלו שלו הוא עתה.

והעולם בקיץ מה אהוב ומה חביב! בכל אשר נפנה עינינו שם חיים ואור. אבל

אהה! הענוגות ככסף יקנו, מבלעדי הכסף כל העולם תהו ובהו, מבלעדי הכסף לא תהיה לאיש גם קבורה ומה גם חיי הענוגות.

והאות איצקע מרבה מאד, יצרו לתענוגות בני האדם גדול כענק, הירטולים

לתאוה הנהו, העין רואה והלב חומד ובסרסרים לו כל התענוגות שבעולם. מתאוה הוא

להתעטף במלית. שכלה תכלת בנאות דשא, לטייל בין ערוגות הבשם, לראות בנגים וללקוט שושנים; מתאווה הוא לשחוט במי שחו, להתרחק עשרים פעמים ביום; מתאווה הוא לשוט על פני המים בסירת דונה; מתאווה הוא גם להשליך במים חכה ולמשוך דגים; מתאווה הוא לעוף ולראות על אופן-כריז מוב כאשר יראה הנשר; מתאווה הוא לבוא לבתי היאטראות וקרנסאות ולנגות המחול לחול במחולות את מחוללות; מתאווה הוא לאסוף מרקאות פסולות של כל מדינות הארץ מהרו ועד כוש; הכל הוא רוצה והכל מתאווה, ולכל לראש מתאווה לרכב על אופן כרוב, אבל אהה! הכים ריק אין בו כסף.

אביו ר' סרדכי קלסן לא עני הוא, בית מסחר גדול לו לסחורת מטוה צמר, והוא נוסע ארבע פעמים בשנה לערי חרשה המעשה לקנות סחורתו, אבל איצקע לא בן יחיד הוא לו ולא אהוב וחביב ביותר, בגלל משובתו ותאוותו הרבה לכל חמדה ותאוה, ועל חמא שיחמא לפניו בפריקת עול שאין נפשו אל התפלה ואל לשון הקדש. היו ימים אשר אהב אותו אהבה רבה מאד, בהיותו קטן ובן יחיד, כי איצקע בכור הוא; אבל כאשר נולדו לו בנים ובנות עוד ואיצקע הולך בדרכי לבו ויספה חמאת על חמאת והוא, האב, ירא וחרד לדבר ה', ותהי גדולה השנאה אשר ישנאוה עתה מן האהבה אשר אהבו לפניו. אמו אהבת אותו גם עתה, אולם בכל זאת לא תמלא גם היא משאלות לבבו לטובה, אהבת אותו ואת הכסף, ואהבתה את הכסף גדולה מאהבת איצקע, וכל פרוטה ופרוטה שמקבל כידה תבוא לו ביסורים קשים.

הנהו בא לבנות עליה לתת לו דינר אחד או שנים וענתה ואמרה לו: הכסף למה לך, איצקע? אם רעב אתה הנה לחם, ואם צמא הנה סים. שמא נעליך קרועים — חלץ אותם ואשלחם לסנדלר ויתקנם.

ואיצקע עושה תנועות של בן יחיד מתחמא לאבותיו, כאשר הסכין באוהם הימים שהיה שרוי בהם במיבה, כעוה פניו ועושה בכתפיו ובוכה ואומר: אמא, אמא, שני דינרים!

ואמו רואה את תנועותיו המשונות, את בכירתו ואת עקמת הפנים, תנועות של תינק בן עשר, וענתה בשחוק של תענג ואמרה: התברך ה' אלהינו על שבח מעשה ידיך.

ואביו אומר: וישא עשו את קולו ויבך.  
— אבל למה תבקש ממני? — עונה אמו בלהג הרבה וכמו שמתעננת לראות תנועותיו המשונות.

— וממי אבקש? הלא בנך אני — עונה איצקע אלועג ומתחמא.  
— בן בנימטריא כלב — עונה האב — ובפרט בן כזה שאינו לא לחיים ולא לשמים. ואחרי רב בכי משליכה אמו לפניו שלש קפיקות ואומרת לו: הא לך, ומחה דמעה מעל פניך.

וראה איצקע את המהנה הזאת ומלא קצף וחמה, והשליך את המטבע בועם אף ארצה. וכשיעלה הרצון מלפניה מסיפה לו עוד מטבע אחת של נחשת, לא יותר. הנה חג לחברת המכבים בנן העיר, מודעות גדולות מצוירות במנדל פורח באויר, ובסוף המודעות נאמר: מחיר הבניסה כך וכך, ולאנשי צבא מסדרנה של מטה ולתלמידי בתי הספר אך מחצית המחיר.

ובא איצקע אל אמו ועמד והתחמא לפניו כבן תענוגות, כמו שהיה מתחמא לפניו, ואמר: אמא, הנני רוצה ללכת היום על המרעק. שם יפריחו היום מנדל פורח באויר.



— לך — עונה אמו בשחוק — אינני אחזת בכנף בנרך.  
— אבל איך אלך, וזה? ... עונה איצקע ועושה באצבע ידו הימנית על כף ידו  
חשמאלית אות עגול כעגול סמבע, לאות כי אין לו כסף.  
— לא בני, להבלים כאלה לא אתן כסף.  
— אבל לתלמידי בתי הספר אך חצי המחיר ואת המנדל יאירו במאורי אש רבים.  
וענתה אמו ואמרה: את הכרור הלא לא יממנו בצלחתם, יפריחו ויעופפו אותו באויר  
השמים וראית אותו גם מרחוק.  
וענה אביו ואמר: חלה נא ר' איצעלע את פני ה' כי יתבקע הכרור במעופו ונפל  
פה בחצר. גדולים כדורים במיתתם יותר מחייהם.  
האב והאם יתנו בשחוק קולם, אך אין שחוק לפני איצקע. הם ישחקו והוא יבכה.  
ונכמדו רחמי האם על בנה ונתנה לו סמבע של נחשת ואמרה לו: לך ושתה סוס  
ועלמער, אבל אל תתן את הכסף בתולעים.  
תולעים היה קונה מאת ילדי הנוצרים הדיגים אצל הגרר לחרוה בחכה שלו לצוד  
דגים.  
— ומה איכפת לך אם יקנה תולעים? — עונה האב — אדרבה יקנה תולעים ודיג  
דגים לכבוד שבת.  
ואיצקע מעוה פניו ובוכה ומבקש כסף.  
— אבל איך לא תבוש לבקש כסף מאת אמך, הלא בחור אתה, בחור כהלכה,  
השתכר בעצמך! כל רעיך בני גילך משהכרים בעצמם לצרכם, השתכר גם אתה.  
רצה איצקע להשתכר, לא להצטרך לירי סתנות אמו, אבל מאין?  
ויבקש הוראות שעות לפרנסתו ולא מצא. בקיץ אין הוראות שעות גם להמורים  
אשר על הוראתם פרנסתם. כלם יצאו מקריה לשכון בשדי יער, והיה רעב בעיר להמורים,  
רעב להוראות שעות ורעב ללחם. ובכל זאת השתדל איצקע למצוא לו למצער הוראות  
שעה אחת. וישאל את רעיו ומכיריו אולי ימצאו הם למענו איזה הוראות שעה גם בכסף  
מעט, ויאמר להם בפה מלא כי יבואו על שכרם מאתו בעד מרחתם.  
— הנני מקבל עלי להכשיר התלמידים לבית הספר העברי ולבית הספר העירוני.  
ללשכת ההבנה — קרא איצקע באוני כל מכיריו — אולי תדעו מי הגער תחפץ להכנס  
לבתי הספר האלה ומורה אין לו. הגידו לי.  
ויענו רעיו: לא ידענו, איצקע.  
אך ינעתי ומצאתי תאמין, וייגע וימצא.  
נתן עניו בהמורה הרוסי שמלמד את אחיו ואחיותיו הקטנים ויהי לנל של עצמות  
ויירש הוא את מקומו.  
שמע איצקע איך המורה מלמד את אחיו ויאמר לאמו כי איננו יודע תורת הפרנוניא  
ועל כן תפפור אותו והוא ילמד, והיתה תועלתם גדולה ורבה.  
מתחלה לא נתקבלו הדברים על לב אמו. המורה הוא בעל לאשה ואב לילדים  
קטנים והוא מורה להועיל ובנפשו יביא לחמו, שומר את פרנסתו, אינו משנה העתים  
ומחליף את הזמנים, יום יום יבוא למועד הנכון וישב ולמד כל השעה בשים לב, בכל  
כחות נפשו, ואדיר כל חפצו כי תלמידיו יראו סמן ברכה בלמדם ואיך תפסרתו? באיזה  
אסתלא? ואיצקע בנה המורה החדש הן הוא ואחיו אש אוכלת אש, אם הם נוגעים כנף  
אל כנף ודמים ברמים ננעו. אך הלא בנה הוא ומומב לה שישתכר הוא ולא איש צר ומעטת

הלא היא ממלכת סמנו, היא לא יבוא לבקש עוד מאתה כסף בכל עת והיא לא תתן. יקח שברו ונתן אותו בכל אשר תאוו נפשו וממנה ירף. ותבא עמה בדברים.

— ומה משכרתך איצקע? אמרה אליו אמו בשחוק של ענג בשבתה על כוס המיי. — ומה תתני לי?

— נקבה שכרך אתה בראשונה, הלא אתה מוכר מחורתך.

— חמשה שקלים לחדש.

— חמשה? — קראה האם בשחוק — הלא כלם ילעגו לי. המורה לוקח ארבעה ואתה

חמשה?

— המורה ארבעה ואני חמשה, ענה איצקע, הוא לא בא לבית הספר, הוא לומד

מעצמו ואיננו פדגוג. למודי ללמודו? ויעש בידיו לאות כי גדול ההבדל מאד.

— אבל הוא בעל אשה ובנים ואתה בחור אתה.

— ואם בעל אשה ובנים הוא העל כן מיוחס הוא? והאמנם בחרת בו משום שמצוה

לפרנסו? פרנסי אותו, תני לו ארבעה שקלים לחדש וברכך ולך היתה צדקה לפני ה', אבל

דעי לך כי הילדים לא יראו לעולם כל ברכה בלמודם.

— אבל מה תבקש, הגידה.

— הלא הגרתי, הלא השמעתי, חמשה. ומה תתני את?

— שלשה.

— שלשה? — קרא איצקע כתמהן — הלא שחוק לשמוע. תלמיד בית הספר של

הלשכה החמישית יקח שלשה שקלים שכר הוראת השעה.

— לעת עתה עוד הנך תלמיד הלשכה הרביעית.

— לא, הלא עברתי מלשכה הרביעית ללשכה החמישית.

— ואם גם תלמיד הלשכה החמישית אתה בה בכך? יותר משלשה לא אתן לך. אם

תאכה מוטב, ואם לא, יהי המורה הראשון, לא אחליפנו ולא אמירנו. גם אביך אינו

רוצה בתמורה הזאת, אמש אמר אלי לאמר: באשקע! אל תבראי חדשה.

ויואל איצקע גם בשלשה ויען ויאמר: ה' עמך, אמא, יהי שלשה, מה אעשה?

-- אבל איצקע! — אמרה אליו אמו — דע לך כי עבודה גדולה קבלת על עצמך

ואל ידי הלמוד קל בעיניך. מהשעה לא תחסר כלום, כל רגע ורגע אצרך לחשבון גדול.

אתה תחסיר רגע ואני אחסיר פרומה. אם העשה אנגריא את תלמידך יום אחד וכל הברית

הזפרה, וגם ביום הששי תלמדם, ששה ימים בשבת ולא חמשה. גם את הדבר הזה אבקש

מאתך: לתת את שכרך בקפת הקובצים על יד, ועל אלה עוד אוסיפה לך תלמידה, אחותך

הקטנה, בת שבע, ללמדה עשרה רגעים ביום חנם.

וישמע איצקע את כל התנאים הקשים והרבים ויאמר אל אמו בלעג ובכעס: ירקות

הנך קונה בשוק? או האמנם תאמרי כי איזה בן כפר, חמוד נכנס לחנותך שהנך נחות את

ראשו ואת אוניו?

ואלם בכל זאת תמכיס על כל התנאים הקשים והרבים אך לא לתת כספו למשמרת.

הכסף כספי הוא — אמר איצקע — בעצב ילדותיו ומה אני עמל ומחסר את נפשי מחפש אם

לא לעשות בו את המצב ואת הישר בעיני? אנכי אינע ואעבוד עובדת עבד ואקח שכרי

תקבדו באוצר חיים? לעת עתה עוד לא נמרפה דעתי.

ויכרתו הברית ויעש איצקע פרוגרמא ללמודים, ויקן ספרים חדשים, יהי שכו

לפעולתו, חצי השקל הרויח. האח! אבל למורה אהה! הימים ימי נאות דשא, ימים מרים למורי ישראל סאד. מכל הוראות השעות לא נשאר לו בלתי שתיים והשעה הזאת, והנה הוי! חץ מות גם להשלישית.

המורה האמלל בא ללמד כדרכו יום יום ותגש אליו באשקע אם איצקע ותאמר: מתי החדש? ותתרשנה אוני המורה מקול השאלה ותחשכנה גם עיניו ויאמר: ומה השאלה מהאם?

— כי עלתה ברעתי לשלוח את הילדים לנאות דשא. הם ילדים רכים וחלשים, בעיר איר סחנק, יצאו השרה ושאפו רוח צח גם הם. צער בעלי חיים — ותעמיד פנים של רחמנות.

ולא יכל המורה לעמוד על עמדו ויפל על הכסא ויהי כאיש נדהם וכנבור עברו יין, וילבם בלשונו ויען ויאמר: ראש, חדש, ראש חדש. הלא זה עתה היה ראש חדש. ותעש עמו חשבון ותנח לפניו את שכרו, ותבקש סאתו סליחה, ותפן והצא שלא לראות בקלקלתו. ולא יסף עוד המורה לבוא לבית סאלאוויציק ואיצקע ישב על כסאו. ויעברו שלשה ימים והנה חדשה, המורה החדש חלק את שני תלמידיו לשתי כתות ויאמר: שניהם כאחד הנם תערוכות ואין זוגם עולה יפה. ויאמר ללמד את זה שעה אחת כיום ואת זה שעה אחת ביום ולקחת שכרו פי שהים.

ותהי צעקה גדולה. אמו אמרה להחזיר את המורה הראשון ולהוציא חדש מפני ישן, וגם האב היה באותה עצה, אך איצקע לא נתן לעשות הרבר הזה, ואחרי רב דברים נכרתה אמנה חדשה בין איצקע ובין אמו ללמד שתי שעות ביום בשכר חמשה שקלים לחדש. האח, מאשר עתה איצקע! חמשה שקלים לא שלשה. עתה יחיה חיים טובים, חיי תענוגות.

לא עברו שלשה ימים עוד ואיצקע מכקש שכר למוד, אך אמו לא התן; היא אומרת: היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. שכיר'ת אינה משתלמת אלא לבסוף. ויתחמא איצקע ויבך וברב עמל הוציא מידי אמו שקל אחד. השקל אחד ומאויי לכו רבים, עד תאות גבעות עולם תאותו. על כן נתן את השקל בתענוג היותר נעלה: לרכב על אופן-כרוב.

לבני עשירים אופני כרוב קנין כספם. ועני רוכב על כרוב שלוקח בשכר. שונים הם אופני הכרוב, מהם משובחים ומבחרים ומהם נופלים בערכם. המין הראשון הטוב והמשובח הוא של נוסכער, דוקס וענפערלד. והמין השני הגרוע הוא של גאמטמאן. שכר הכרוב לשעה של המין הטוב הוא כחצי השקל, ושכר השני הוא כרבע השקל. לא לכל איש שבא לשכור לו אופן כרוב לרכוב משכירים; רק לאנשים ידועים. ואיצקע מלבד שהוא בן עשירים והלמוד בית הספר אשר להם יתנו הכרובים לרכוב בערכן תעודות בית הספר, עוד הוא ידוע להמשכיר היטב. ככל עת שמוציא רבע השקל והביא אותו אליו ולקח אופן כרוב ורכב עליו אם בחצר אם ברחוב, כי לבעל אופני הכרוב חצר גדולה, שם ילמדו רבים העשה מרכבה, טובנים טובנים רוכבים סחור סחור, וירכב גם איצקע בחצר ההיא ימים רבים עדי למד לרכוב, ויבא נהדר בכבוד על המרכבה ברחוקות העיר, אך מאשר כי אין לו שכר הברוב בכל עת, על כן רואה בעיניו איך אתרים רוכבים שמים שמים ברחובות ומקנא בהם קנאה גדולה.

ואלם חיום, האח, כסף בידו! ויבוא אל בעל הכרובים וישכר לו כרוב לשעה לשון ברחוב, לא כרוב מן המוכתר לקח, כי מן השקל לא נשאר לו בלתי הרביעית — תובותיו

מרוכים. וילך ויקח את הכרוב של נאמטמאן ויתן שכרו רבע השקל בן אונן ויצא ברחוב העיר.

צנוף יצנף הכרוב כצנפת כדור אל ארץ רחבת ידים, שב במרוצתו כמים שומף במלחמה, וכאשר ירוץ הנלגל אל הבור, לעצור את מרוצתו אי אפשר, כי אין מעצור לכרוב הזה, הוא מכונה ויתר להעמידו ברנע אחד. הכרוב ישן ופשוט. ונתקלקל „מעצורו“ וגם אין נפש איצקע לעצור את המרוצה. משל למלך שנחרו בו בני המדינה למלוך עליהם יום אחד, הירד המלך ביום ההוא מכסא מלכותו? הזנח את שרביש הוהב מידו? מלך לשעה הוא איצקע, וירכב וירץ והפעמון מצלצל כמו קורא לעוברי דרך: הוהרו! סורו מני דרך, לבו מני אורח!

ותהי מרוצתו רעה ויפגע במקום ויעמוד שם.

המקום היא מקום סכנה, בין רגלי הלך אחד עמד הכרוב.

וירא איצקע ויתחלחל ויצנח מעל הכרוב.

ויהי כי לא היה האיש שבע רצון מהאורח שמצא אכסניא בין רגליו וירם ידו ויך את הרוכב על הלחי מזה אחת ומזה אחת ויקב את השם ויקלל ויקרא בועם: האין עינים לך כי תעוף ישר על איש, ההכית בסנורים? ועוד לא נתקררה דעתו ויקרא קול גדול: קרבו פקירות העיר! ויחדר שומר אחד לקול הראשון וברנע בא שומר שני והאיש צועק ונודה וקורא: שימו את זה בית הפקירות וכתבו עליו פרטקל, הוא מוזיק את הבריות.

— מה שמך? — שאלו השומרים את בעל הכרוב המוזיק.

ויהי כי לא מצאו השימרים מענה מפיו ויקראו שנית בקול: מה שמך?

— תלמיד בית הספר העירוני הנני מהלשכה החמישית — ענה איצקע בתחלה.

-- יהי תלמיד, אבל מה שמך?

-- איצקע סאלאווייצניג — ענה איצקע סאלאווייצניג.

ויעבירו את החתן עם הכלה, את הרוכב ואת מרכבת המשנה שלו ברחוב לבוא לבית הפקירות ותעבר הלהלובה לפני חנות ר' מרדכי קלמן. ויתפרצו מבשרים רבים מן הפרחים הלבנים אל החנות לאמר: איצקע נתפס, הרג את הנפש ברחוב באופן-כרוב. ויספק ר' מרדכי קלמן את כפיו ויקרא כמו שקרא פפוס: אוי לך איצקע שנתפשת על דברים במלים! וימלא חמה וזעם, ויאמר לא אלך להצילו, ובכל זאת הלך בו ברנע. איצקע נהוג בידי השומרים, ראשו פרוע, פניו כסיד ועיניו תועות והנה צרה כפולה; אביו ואמו, אחיו תלמידיו ואחותו תלמידתו הנם פה. כלם רואים בקלקלתו. ויקלל איצקע את המבשרים.

ההורים הצילו את איצקע מידי השומרים באמצע הרחוב, כי השיבו את חמת האיש מעל בנם בכסף כפורים: נוק, צער ובשת, אבל ההצלה לא היתה לאיצקע לישועה, כי מלבד אשר הוריו נתנו עליו בקולם וישא חרפה ובזו וישת להג כמים ואביו השתער עליו ויגע רגע להכותו וירשיע את באשקע אם איצקע כי על ידה יצא לתרבות רעה בכסף הוראת השעה, ולא נתן לו רמי ויקרא רנע רנע: מה התאה הזאת ומה מעם יש בה? מפו! ומאד הנהו מיצר ודואג על כי הצילו מכף השומרים, ויפלח כליותיו בחצי מוסרו וישפך מררתו, ועל אלה עוד אמרה לו אמו כי ההצלה היא על חשבוננו, והיה כיום מתר כי יבוא על שכרו ויצאו שני שקלים משכר למוד, כסף כפורים, כסף פדיון שבוים.

לא האמין איצקע למשמע הדברים האלה, אמר בלבו כי אך שחוק תעשה לו אמו

כאשר אהבה תמיד, אך הנה עבר החדש ויגש אל אמו ויאמר: אמא, הנה מחר חרש, ער  
כן הבי לי שכרי, כי מלאו ימי.

— מחר חרש ואתן לך סחר — ענתה אמו, אך איצקע לא הרפה ממנה כל אותו  
היום, וגם בלילה בשובה כן החנות והעש עמו חשבון צדק לאמר: שקל אחד קבלת מראש.  
שני שקלים כסף ההצלה, ותתן לו שני שקלים עוד ותאמר לו: הא לך, והרף ממני.  
בכה איצקע והתחמא לפני אמי ויאמר כי היא תרויח מן העסק הזה, ההצלה לא  
עלתה לה בשני שקלים, אך אמו לא שמעה לו, ולא הוסיפה לו על שני השקלים מאומה.  
וישב איצקע בלילה ההוא לעשות חשבון כספו, לקח עם עופרת וגליון ויכתב כל  
ההוצאות וכל החובות שהנהו חייב, והנה הוי! עצמו משערות ראשו. ויאנח ויאמר: גם  
ארבעה מעט והנה שנים, מה אעשה בהם אם לא לקנות חבל להתלות? ויחלק את כספו  
לשני חלקים, חלק אחד יתן בחובות ושלם עתה אך שלשים למאה מעשה פושט רגל.  
ואת השקל השני יתן בהענוגות. ויחלקהו גם אותו לשנים: חצי השקל באופן-כרוב והחצי  
השני בתאווה אחרת שהנהו מתאווה זה ימים ולילות.

וישבם בבקר ויתראה את בעלי החובות שלו וישלם להם שלשים למאה, ויבוא  
לבעל הכרוב ויקח כרוב משבח קל המרוץ של גוטבער הנקרא כרוב בזק, ויתן שכרו חצי  
השקל, ואת חצי השקל השני כרך בניד לבן בעד היצר הרע.

ולכרוב הזה "מעצור" להעמידו ברנע אחר בשעת הסכנה, ובכל זאת הוי! לא עברו  
חמשה רגעים ורכב חשקו שם לו לחרדה שנית. במעופו ובמרוצתו נגע באיש אחד ויפל  
איצה, וירא איצקע ויתחלחל ויצנח מעל כרובו גם הפעם.

ובטרם הרים הנופל את ידו הרים הוא את ידו ויוצא את חצי השקל שלו המסמן  
כניד לבן ויושט להאיש ויאמר: הא לך את זה, אנא סלחה, לא בצדיה.

ובטרם נקהל העם לראות את המזיק ואת הניזק ברשות הרבים ואיצקע עלה על  
הכרוב ויעל בסערה ויאמר: על קל ארכב על כן אנוס. חצי השקל הנחוץ אברתי ולא  
חמלתי, אבל את נפשי הצלתי.

לא האמין הנופל, והוא ראובן הסבל, למראה עיניו, מפני מה נתן לו חצי השקל  
הן לא הוא הפילו, התנודד בלכתו ויפל, ואם גם הפילו העל כן יתן לו חצי השקל? ויאמר  
ראובן: אצבע אלהים זה, ראה ה' בעניו ויקשב וישמע תפלתו וימטר לו לחם מן השמים  
על ידי אליהו הנביא, איש שרכב על סוסי אש בסערה, איש שלא מעם מעם מיתה וקבורה,  
לך לשוק האופים ויקן כבר לחם אחת חמה, גדולה וזכה כאשר אהב, וישא ברנה הביתה.

## ה.

ומיוביל ראתה כי עברו זה שתיים ושלוש שעות ואישה לא שב עוד ויעל ער רבה  
רעיון נורא אם לא שבה אליו מחלתו ויפל בשוק, ברחוב ולא יוכל קום, ותדאג לשלומו  
סאד. רבות אנחותיה ולבה דיו ומלא צער על כי נתנה אותו לצאת היום לעבודה. אך מה  
לעשות? גם היא באה אל ר' מאיר לבקש מאתו מלוה לשתי לימראות לחם למצער,  
ויאמר ר' מאיר: אין לי. הסירה את הקפה והנה היא ריקה, ותדע כי אישה בקקה בימי

מחלתה, ותשב כמו על נחלים לחשות ותחכה לבואו, ובראותה כי כושש לבוא ותעזוב את הילדים בבית ותצא ותבוא אל שוק הפועלים לבקשו, ותבקשהו ולא מצאתהו.  
— ההיה בזה ראובן? — שאלה מייביל את אחד הסבלים.  
— למה נתת אותו היום לצאת לעבודתו? הלא עדין חולה הוא, הלך והתנודד כשכור מחליו.

— הוי! ומה לעשות? — ענתה מייביל ותפרש כפיה ותבך — המחסור, הרעבון מחלת הילדים, כחלתי, מחלתו, אכלונו, בקקונו, הכל נמכר ודלונו מאד.  
— והרודה היקרה, ימח שמה, האם לא תוכל להושיעך בצר לך? לכי וקראי והילילי באזניה וענתה אותך.

— היא אמרה, כי בבואי לקונן ולבכות אליה השפוך סיר רחץ על ראשי.  
— בהמה נסה! — קרא נושא סבל אחד בקול גס — לכי ואל תרפי ממנה. לו דודתי היתה אז נבלתיה ושמתיה כראי ברחוב לעיני כל העם וידעו כלם כי גבירה חוירה היא. יש לה רב, אין רע אם תתן לך לכבר לחם היום. לכי וצעקי והילילי ונהנה לך, אם לא תתן ברצון תתן באונס, הלא דורתך היא.

— היא גבירה נאה מאד ותאמר כי שמים בינה לביני.  
— שמים ביני לבינך יעשו דרך בקשה — אמר נושא סבל אחד הלך בצל שדי, בבית מדרש אחד ולומר בכל לילה עין יעקב ומשניות.  
— לכי, לכי! — קראו כל הסבלים בקול אחד — לכי וצעקי והילילי באזניה ולא תתני לה דמי עד אם תתן לך למצער דינר כסף לכבר לחם.  
ותלך ...

אור זרוע בבית הגביר פלאטקין. מחותן עשיר ומיוחס בא מעיר אחת להתחתן בו. לתת את בנו לבת פלאטקין או לקחת את הבת לבנו לביתו. עוד לא כתבו דברי הברית, התנאים והפרטים. לעת עתה בא המחותן לראות את הגביר פלאטקין, אותו ואת ביתו ואת מאניע בתו. הגברת חנה-שאשקע לבושה הוד להראות את עשרה ואת כבודה ואת הודה להמחותן. השלחן ערוך בכל מטעמי לחם הבקר והמחותנים אוכלים ושותים ומיטיבים את לבם ומתהללים בעשרם וכיחוסם ובכל כבודם והודם, זה מתהלל לפני זה וזה מתהלל לפני זה. ומאנקע אחרי אשר הטיבה ראשה ותשם בפורך לחייה ועיניה עמדה ותשקיף בעד החלון. פתאם ראתה כחוץ מראה בלהות ותחשכנה עיניה ויפל אור פניה, ותגש אל אמה ותגע בשמלתה, לאות כי דבר סתר לה אליה.  
ותצא הגברת מן המקום אשר ישבה שם אצל אישה והמחותן ותלך אתר בתה לשמוע מה בפיה.

ותשמע ותתחלחל מאד ותשאל בתחלה: איפה היא?  
— היא רצה, בלי ספק עולה היא כמעלות בית הבשול.  
— הסי, הסי, בתי, אל תשמיעי קולך — קראה האם אל הבת בחרדה.  
ותרץ הגבירה ותצא לבית הבשול והנה הוי! מראה הבלהות לנגד עיניה, זה שתה פתחה את הדלת.

ובפרסם המפיקה לפרש כפיה לקרוא בקול: דודה אהובה, הישיעי נא... והגברת  
תקעה בכמה חצי השקל ותאמר לה בבעם: לבי, לבי לאברון ופרקת ראשך מעל צוארך  
ולא תוסיפי בוא אלי עד עולם. חוצפא רבה לבוא דוקא לעת הזאת, מפו!  
לא האמינה מייביל למראה עיניה כשם שלא האמין [ראובן] למראה עיניו. דודתה  
הקשה אשר לבה אבן ואסורים ידיה פתח תפתח ידה לה ותשביענה רצון כל סך, חצי  
השקל! מה זה היה לה? לא האמינה למראה עיניה, אבל חצי השקל הוא חצי השקל,  
נוצץ ומבריק בידיה. ותרץ לשוק האופים גם היא והקן כבר לחם אחת, לבנה, חמה וזכה  
שכל מועמיה חיים וכו כאהבת ראובן.

בשמחת הנפש תרוץ העניה המאשרה הביתה ונשאה את הכבר על הנס, שמח  
תשמח ולכה חרד לראובן, והנה האח האח ראתה עינה, גם הוא נושא כבר לחם כואת!  
ויפגשו ראובן ואשתו ושתי הלחם שהן כאחיות תאומות.

— איפה לקחת? איפה? איך?

— איפה לקחת? איפה? איך?

ויספרו זה לזה ויאמרו: זה היום עשה ה' לנו, נאכלה ונשמחה בו.

ויביאו את שתי הלחם הביתה, ויקח ראובן סכין ויבצע את שתי הלחם לראות  
ללכם איך נאפו, אם אין פרוד בין הרך והקשה, ויצא אד והכל ויכס הענן את הבית וכבוד  
ה' מלא את המשכן הדל.

יבנה'ו.

מינסק.



## בְּרִית מִיָּלָה.

(אדיליה מחיי היהודים במברוק).

### I.

#### בְּדֶרֶךְ מִצְרִים.

וּרְבֵי אֱלִיקוּם הַשׁוֹחֵט קָם מִמּוֹשָׁבוֹ לְאִמּוֹ  
 קָפַל אֶת עַלְי „הַצְפִּירָה“, וַיַּעֲבֵר עֲלֵיהֶם אֶת כַּפֵּי  
 מַחְלִיק וּמְנַהֵן שׁוֹלֵיהֶם. חֲכִיבָה עַל רְבֵי אֱלִיקוּם  
 זָרִיתָה „הַצְפִּירָה“ מֵאֵד וְהָיָה קוֹרָא בָּהּ בְּעֵינָיו.  
 אַחֲרַי פְּלוֹתוֹ אֶת מְלֵאכְתּוֹ: הַקְּפוּל, הַגְּרוּזִין וְהַחֲלָקָה,  
 עֶמֶד עַל כְּסֵא הָעֵץ וְעַל גַּב אַרְוֹן שֶׁם הַגְּלִיזִין,  
 אַחֲרַי נִגַּשׁ עַד חֲלוֹן הַחֲדָר וְנִשְׁקָף הַחוּצָה.  
 יַעַן הַגִּיעָה הָעֵת, לְפִי דַעְתּוֹ, לְלַכֵּת לְהַתְּפַלֵּל  
 תְּפִלַּת הַמְּנַטָּה בְּקֹהֶל עַדְתּוֹ הַקְּטַנָּה וְהַיְרָאָה.  
 דּוֹכֵם הַשְּׁנִיחַ מִחֲלוֹן הַחֲדָר עַל פְּנֵי פֶל הַחֲצֵר,  
 וְהִגִּיהַ תְּרַנְגְלוֹתָיו נְחִפּוֹזוֹת אֶל אֲרֻבוֹתֶיהֶן,  
 תַּחַת פְּנֵת הַגֶּגֶן, וְעוֹלוֹת בְּמַעְלוֹת הַסֶּלֶם,  
 הַגִּשְׁעוֹן אֶל כְּתֵלֵי הַרְפָּת. — לְאִמּוֹן עָלוּ הָעוֹפּוֹת,  
 מְכַרְכְּרוֹת מְפַעֵלָה לְמַעֵלָה. וְעוֹמְדוֹת מְבִיטוֹת לְאַחֲרָן  
 נְדָמוּ בְּמַתִּישׁוֹת בְּדַעְתּוֹ, הַלְעָלוֹת בְּסֶלֶם אוֹ לְחֲדוּל.  
 וְהַתְּרַנְגוּל אֶחָד בִּינִיָּהוּן. אֶהַיְבוּ שֶׁל רְבֵי אֱלִיקוּם,  
 אֲדִיר וְחֶסוֹן כָּאֵד וְכַרְבֵּלָהּ וְזִקְנּוֹ מֵאֲדִימִים,  
 צוֹעֵד בְּצַעְדֵי אוֹן וְחִזְהוּ בּוֹלֵט בְּלִכְתּוֹ,  
 וְנוֹצוֹת אֲרוֹכוֹת לוֹ כְּעֵין זְהַב טוֹרְקִיָּה מְעַנֵּן וְחֹזֵר.  
 עֶמֶד הַתְּרַנְגוּל וְהַתְּחִיל קוֹרָא מְזֻמְרוֹ, וּפְתָאֵם  
 הַפְּסִיק בְּאִמְצַע הַשִּׁיר וַיִּפְשׁוּט אֶת גְּרוֹנוֹ וַיִּנָּס,  
 פּוֹרֵשׁ אֶת כְּנָפָיו, — וְזֹאת הָעִירָה אֶת רְבֵי אֱלִיקוּם



לראות בתרנגול זה, ולדעת מה ראה על פכה.  
פתאם שמע קול שומ, וקול אופן, ואחרי הרעש  
ראה שני סוסים אמיצים, ואחרי הסוסים ענלה.  
עמדו הסוסים מרוץ, וירד מעל הענלה  
אבר חסון ושלב, ויפתח הסוסים ויקח  
מספא ושעורים, ובליל לבהמתו עשה בשוקת.  
סחריש מתבונן ב„נוי“ אליקום, לדעת מה יבא;  
ראה כובעו מיד גזר אמר, כי הוא ביליבירקי  
(וביליבירקה היא כפר, זה שמו וזה זכרו לעולמים  
ואולם היהודים בנהו „מצרים הקטנה“ ביניהם)  
ראה הבורא יתברך לברואיו, שהמה עתידים  
לערבב מין במי שאינו בן מינו: מה עשה?  
נתן סמנים בהם: הקרן, השן והרעמה;  
עב ללמאה, לחמור אונים ארוכות וישרות,  
שתי וערב פראש זאבי הפים, וקרנים;  
רמות ענפות לראם, וכרבלת מאדימה לשכוי;  
זקן לתיש ולבני ביליבירקה — כובעים.  
תמונת הקדירה לכובע, אלא שהוא יותר ארוך.  
שבעה טפחים זה ארבו, והמהדר מוסיף עוד זרת  
וזה מעשה הכובע לפרטיו ולכל הדקדוקים;  
אבר כי יחפוץ בחדש, ונכנס אל תוך המכלאה,  
נותן עיניו בכבש בן שנתו שצמרו תלתלים,  
שחור. או אמוץ או חום, ושחמ הכבש בבית  
בשל הבשר בפסיר ואכל אורז במרק,  
וואולם יש צולים בדיסה של גרש, או ריפות וכדומה.  
ונתן אותו העור אל יד פורסקי טומחה לדבר.  
היה בחג ויום השוק ל„מיבילובקה“ יסע ושמה  
יבא לחנותו של שרגא, והמתין מפמפמט שם שעה.  
ויבא לחנותו של שלומ'קה, וחזר אל שרגא פעמים;  
אמר יתרצה עם ברל — וברל הוא יעשה הכובע.

ועלה הפובע האחד פחמשים אגורה, לא נגרע  
פרוטתא ממנו. המחיר נקבע מן הוא ועד העולם  
ונכו לשם הכובעים ובני הפפר באפרכיה  
מני "ארחוב" העיר עד לבא "סבסטופל" לחוף ימים.  
ואיש איש כי יפגש בדרך מבני "ביליברקה" נוסע,  
ודרש בשלומו ואמר: "מכרה פיום לי פובעה?"  
חק לבני טבריה הוא. חק עולם. ולא יעברוהו,  
והיא שעמדה לו אז לאליקים להפיר האפר,  
אלא נעלם ממנו. מדוע זה ידרש לשכנו.  
התחיל אליקים מתישב עם נפשו: זו ביליברקה.  
ענין חדש מה יש בה. ואני לא ידעתי?  
עודו מתישב בדתו, ויבא האפר הביתה,  
מביט על סביביו, כמחפש איקניון, ומגלה את ראשו.  
שלום, הן אתה השוחט? מביליברקה אנכי.  
פסח שלחני לקחתך: בן ילדה לו מירקה. ומחר  
תפול לו בשר ערלתו; והנה המכתב אליך!"  
— טוב! יעננו אליקים — אתפלל ואחר נסעה;  
שעה תחכה עלי. וינוחו הפוסים סוסיה".  
אמר, וירם מטהו וישא את רגליו וילך.  
הולך לאפו ברחוב ותבטי ("מנדליו מבירקים).  
מזהל מפורסם מאד היה אליקים בפסיכה,  
ושלחו וקראו לו גם מכפרים היותר רחוקים,  
יען זכה לשם. ובעוד חצי שעה ויצא  
רבי אליקים וכבר מעילו עליו ומעטפת  
גדולה וחמה, כי אלקה היא אשתו. היא ביתו. צינתו  
לאמר: "קח המעטפת וחבשת אותה לצוארך,  
אכן היום היה חם. אבל יש לפחד מצנה.  
קח. כי מה איכפת לך, ובטוחה אני על התרמיה".

(1) שבוטמזע.

יֵצֵא אֱלִיקוֹם מִבֵּיתוֹ וַיָּבֵא עֲדֵי הָעֶנְלָה.  
וְהִנֵּה הִיא מְלֵאָה צֹאן אָדָם שְׁלֹשׁ בְּנוֹתָיו הַקַּטְנוֹת הַשְּׁזוּפוֹת  
שָׂרָה־קָה וְדְבוּרָה־קָה וּמִשְׁרָנִי, וְחָסֵר אֵךְ בְּנֹו, הוּא הַנָּעַר.  
וְהָיָה הַנָּעַר אִזּוֹ מוֹטֵל בֵּין אָרְצָן וְשָׂמַיִם עַל זְרוּעוֹת  
בְּעַל הַסּוּסִים הַגּוֹיִם, שֶׁחָשַׁב גַּם הוּא לְהוֹשִׁיבוֹ.  
גָּדְרוּ פְּנֵי זֶה הַגּוֹיִם בְּאוֹתוֹ הַרְנֵעַ, וְחָנָא  
(חָנָא קָרָא לוֹ בְּשֵׁם בֶּן דָּוִדוֹ שְׂמֵת בְּחִלְיָרֵעַ,  
וְאוֹלָם הַגּוֹיִם" קִינְדֵרְט לֹו קָרָאוּ וְטַעַמָם וְנַפְתָּקָם  
לְאָמַר: אִם גָּדַל—דִּנְיָלָה, הִזּוֹ חָנָא קִינְדֵרְט מְדַאֲרֵי־תָא)  
פְּנֵיו מְאִירִים מְגִיל, וּמְשׁוֹנִים מְאֹד, יַעַן פְּתָמִים  
עָוָה יֵהֶם מִפְּרֵי עֵץ הַתּוֹת שֶׁאֵכָל לְתִיאָבוֹן,  
וְנִשְׂאָרוֹ כַּחוּקִים גַּם שְׁנָיו, קָצֵה חָטְמוֹ וְרֹחַב מִנְמָרוֹ;  
וְהִיָּתָה לוֹ שְׁעָה זֹו שְׁעַת גִּילָה וְחֻדְוָה יִתְרָה,  
וְהָיָה בּוֹעֵט בְּרַגְלָיו, כְּשֶׁהִגִּיפוֹ מִיכִילָה הָעֶרְל.

חֹמֵד לוֹ לְצוֹן מִיכִילָה עִם יְלָדֵי הָעֵבְרִים, מֵהַתֵּל:  
הַגְּנִי אֱלִיכֶם הַיְשִׁדְקִים!" וַיִּנָּף אֶת שׁוֹמוֹ וַיִּרְעֵם.  
קוֹלָן קוֹל גָּדוֹל תִּשְׁאָנָה שָׂרָה־קָה וְדְבוּרָה־קָה וּמִשְׁרָנִי,  
וְאוֹלָם חָנָא לֹא חָת וְלֹא זַע מִמְקוֹמוֹ וַיִּנָּף  
עָלָיו אֲנָרוֹפוֹ כְּזִית, כְּפָרוֹךְ לְקִרְאֵת הַמְּלַחְמָה.  
מִחֲרִישׁ מִשְׁתָּאָה לְנָעַר אִזּוֹ יַעֲמוֹד מִיכִילָה עַל עַמְרוֹ,  
אַחַר נִעְנַע בְּרֵאשׁוֹ מְדַבֵּר עִם לְבוֹ, וְכֵה אָמַר:  
— «אוֹיָה, מָה הָיָה כְּכֹר לָנוּ. אִם יְהוּדִים עוֹמְדִים לְהַדְפְּנוּ!»  
— «גְּבוּר הוּא לִי, יַעֲנֵנוּ אֱלִיקוֹם בְּמַתְק שְׂפָתַיִם,  
הַרְף מִפְּנֵי וְסַע, וַיִּיטֵב לְיְלָדִים בְּעֶנְלָתְהָ».  
שְׁנִית תִּקְרָאנָה בְּקוֹל שָׂרָה־קָה וְדְבוּרָה־קָה וּמִשְׁרָנִי  
וְחָנָא עֲפָתָן אַף הוּא, וְהַסּוּסִים זָוּוּ מִמְקוֹמָם.  
«שְׁלוֹם אֱלִיקוֹם». אִזּוֹ תִּקְרָא אֶשְׁתּוֹ, «שְׁלוֹם לָךְ, אֶלְקָה־יִי.  
«לְאָמַ לִי עִם חָנָא הַנָּעַר, אֶת שָׂרָה־קָה תַעֲרְבִי אִתּוֹ־יִי.  
עָבְרוּ כַּחֲמִשָּׁה רִנְעִים וַיִּשָּׂא אֱלִיקוֹם אֶת קוֹלוֹ:

„בְּנֵי, הִגִּיעַ כְּכֹר זְמַן וּמוֹעֵד לְשׁוֹב הַבַּיְתָה“.  
מְמַאֲנֹת קָמוּ הַנְּעוּזֹת וְלֹא מָרוּ פִי אֲבָא הַמְצִיחָה.  
וְאוֹלָם חָנָא הִתְעַקֵּשׁ וַיֵּאחֲזוּ בְשׁוּלֵי כִיכִילָה,  
פּוֹעֵר אֶת פִּי לְבָלִי חֹק וּבוֹעֵט בְּרַגְלָיו בְּחֻזְקָה.  
אֵךְ לֹא עָמַד לוֹ קוֹלוֹ וְלֹא עָמְדוּ לוֹ רַגְלָיו בַּיּוֹם צָרָה. —  
גְּזָרָה יִצְאָה מִלִּפְנֵי אֱלֹקִים וַיּוֹרִיד הַנְּעֵר.  
מִהָרוּ מִשְׁרָנִי וּדְבוּרָה־קָה לְאַחֲזוֹ בּוֹ וַתִּשְׁאַנְהָ  
רַגְלָן, רַגְלֵי יִשְׁרָה, לְרוּץ הַבַּיְתָה וּנְסַחֵב  
חָנָא אַחֲרֵיהֶן, וְהוּא גּוֹעֵה וּמִפְנֵה אֶת רֹאשׁוֹ לְאַחֲזָרָיו.  
פְּעַמֵי רַגְלָיו מְבַרִיקוֹת, וְשׁוּלֵי כַתְּנָתוֹ נִשְׁקָפִים,  
סְרוּחִים בְּעַד פֶּתַח מְכַנְסָיו בַּחֹר הַמִּפְנֵה לְאַחֲזָרָיו  
יַעַן כְּפִתּוּרָיו לֹא רָכְסוּ בְדָבָעֵי. וְלָמָּה הָיָה דוּמָה  
חָנָא בְּרַנֵּעַ הַהוּא? לְכַבֵּשׁ בֶּן שָׁנָתוֹ, הַיּוֹצֵא  
בְּעַקְבוֹת אָפוֹ, לְמוֹעֵד יֵצֵאת הָעֲדָרִים הַשְּׂדֵה;  
דוּפֵק תְּרוּעָה בְּצֵאָנוּ וּבְגִיחָן הַקְּטָנִים נְחֻשְׁלִים  
אֲצִים וְנוֹעִים בְּקוֹל רֶם וּסְרוּחִים זִנְבוֹתָם — מְכַרְפְּרִים,  
קוֹפְצִים עַל יַרְךָ וְעַל שׁוֹק... וְהַמּוֹסִים מִפְּזוּזִים, רָצִים  
רַנֵּעַ וְנִעְבְּרוּ הַרְחוֹב הָאֲחֵרוֹן וַיְהִי בַשְּׂדֵה,  
יָרְדוּ כַּמוֹרֵד וְנִעְלָמוּ כָּל בֵּיתֵי הַכְּפָר, אֵךְ הַמַּחְנָה  
נִרְאָה עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה כּוֹרִידָה וּמַעֲלָה כְּנִפְיָה,  
זְרוּעוֹת עֲנָקִים. מִשָּׁם שׁוֹלַחַת אֶת בְּרַכַּת פְּרִידָתָה;  
וְרַחְבֵי עֲרֻבוֹת וְכָרִים סָבּוּ עֲלֵיהֶם מַעֲבָרִים.  
מְרַחֵב בֶּן חוֹרִים וְאִין גְּבוּל וַיִּפְעַת פְּרָאִים וְאֲדִירִים.  
וְרוּחַ שֶׁל תּוֹנָה חֲרִישִׁית מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הָעֲרֻבָה,  
שִׁירַת־יְגוֹן־הָעוֹלָמִים, עֲמוּקָה, אֱלֻמַּת וּמָרָה,  
שִׁיחוֹת עוֹלָמוֹת שְׁהִיּוּ, תַעֲלָמוֹת עֲתִידוֹת הַיָּמִים,  
יָמִים יָבֹאוּ. וּבָאָה הַשִּׁירָה הַנוֹנָה, וּמִלָּאָה  
חֲדָרֵי לֵב אָדָם בִּיגוֹן פְּלָאִים, לֹא יָדַע גַּם שִׁחְרוֹ,  
לְקַדִּיר וְלַהֲעֲנִין הַכֹּל, וְלִשְׁבִּית שִׁירָתוֹ עֲלִיזָה,

להיות לבתו מתבוננה ודמעות נאספים לתוך עיניו.  
נודעה מאד הערבה, ובלוחות תולדות האדם  
הרחק מאד. שם על קצה גבול האגדה והאמת,  
ינון זה שמה בענן של פלאי פלאות ונצורות.  
פרסים פה נלחמו את המקייתים, אחריהם יודו  
משפחות הפמשינגים ובני הפלביים לשבטיהם,  
אחר נשפכו פה דמי קוזקים ומטרים.  
חלפו ננוז הימים עת יגאו נאות הערבה,  
ים של עשבים ודשאים מבריקים ומפיצים נחוהם,  
מני גבולות בודושק עד לבא ים הפספי הגדול,  
ועמים קשים מאהילים על שפות הנחלים בערבה  
בולמים סוסיהם הפראים עלי כרחבי שדמה,  
נשארו אף קברותיהם: הבמות הפודרות הרמות.

דומם יביטו מעל פני הבמות הפסלים הנונים,  
חידות האבן הקר. אפיקי האביב הפזיזים  
נרפו כל רשם וכל צל של הסקייתים מטיבי הרכב.  
רוח נשבה ברשמים של בני הפלביים — ותפיצם,  
שקמה לעולמים הפמשי<sup>(1)</sup>. ונאלמו התפים במסבות  
גני גיא בחמישימרי<sup>(2)</sup>; ונמלאו נאות הערבה  
מגד שמים ומל, ועדי קמות זהב לבושן.

ינום העבר את שנתו בקברות ענקים לו חצב.  
אף בלילות שחורים ונונים. עת גזרי העבים נחפזים  
אצים דחופים פרום, ושברי עננים יפעו,  
וחפרו פני הירח, והיה כראו כנחשת  
קלל והוא נחבא לפרקים, — נדמה: אנדות הקדומים  
מעלות בשר ודם. והנן מתעוררות לתחיה.  
וקמו אנשים חסונים מתחתית הבמות הנונות  
לראות בעולם החי, ועיניהם גדולות ותמהות,

(<sup>1</sup>) הכתנה הראשי לקוקי הניפור. (<sup>2</sup>) עיר הבירה לאנים למטרי קרים.

והמה מספרים פקול, פקול העשבים בנועם,  
ושמעו הנוסעים השיח, ופקחו לרוחה עיניהם,  
ויראו את פני השמים, העבים הקודרים, הזעופים,  
ואל אפסי מרחקים האלמים, בפני העתידות, ישגיתו  
ולבם יתפנין מפאב! ונגב אל לבם זה חשקם  
לעלות ולרוב על סוס, ולמחויץ צלעותיו בדרך, ו  
ולחלוף על פני הערבה, באין דרך, מקום אבד המשעול,  
ולחדור אל תוך הערפל, ואמר האיש הנוסע,  
לשאת את קולם קול עז, והלה מים ועד ים זה,  
למלא חלל האויר בקולות הפראים, הבודדים, —  
ושמעו הקיקים! בסוף, ובנגחלי הפתות הזאבים,  
וענו משפת האגם, וילילו ממחלות עפרם,  
ורוח לקורא, בשגם אות חיים ישכע בפרחק.

תחש אז יתן בשיר מיכילה את קולו, ונכאים  
הנתה שירתו הפשוטה, התמימה, הרת הצענועים.  
פשוט ננונה מאד, והוא תמים וגם מנטני,  
פכה יתנה השחק על נדות ים השחור, ובסתר  
קנה אנמון וסוף, ועל אשדות הדניפר על שרמון:  
קריאה וקריאה לבד, קול ערער, קול בוכים ונונת  
פכה גם ישיר מיכילה; ותנע שירתו הנונה  
עד לב אליקום הרה. ובשירת האפר גם ישמע:  
מרה יבכה בה לב, לב רענן ומלא און ואמץ,  
אפם המקום לו צר, והוא חפץ במעשים ועלילות,  
ורוצה בצנור, שבו יזרמו כל פחות עלומיו,  
ורוח לו מעט, באבוד פחותיו הרבים ממנו.  
שירת קוזקים אז שר מיכילה, וקמו מחנותם  
לפני אליקום, וצר בדמיונו עולם לו מזור:  
הרג, וחקק ואש... ועיניו מישוממות הלאה —

י שויענע.

הלאה בחליפות הדורות, שצצו וכלו בעשן,  
פה בערבה הזאת... ויזכור ימי הפוזרים:  
והגה ממלכה יהודית, ואישים חסונים וקשים,  
מוסי ערבות, חנית, וקשת, וצנה ורמחים.  
לז' ומשונה הכל, אפס בו לבו התפנין...  
קשתות, ורמחים, וכלי-התתח ונם פליסטרואות —  
ואולם הפנים כבר היו אחרים, ואליקים הכירם:  
הראל יום תשעה באב! ולבו התפנין עוד יותר,  
ואולם הנשק הלז...! ומנחש אליקים בנפשו:  
אלו היה שם הוא, התיה בין "הגי בריוני"?  
ועודו מפשפש במעשיו, ונגלתה לו מבלי משים  
תמונת חנא זה בנו, וכלפי מיכלה אגרופו  
נמוי, ושאל אליקים: ואלו הייתי אנכי,  
בעודי קמו בכני, העמדתי בפני האפר?  
ואמנם רוח חדשה צורתה הכל בכנפיה,  
עברה במחנה היהודים ודור חדש יקום בארץ.  
ציון, מושבות וחובכים... ומלאים יום יום העתונים  
הרשות, קנגרסים ובנק... ולבב רב אליקים ינוע,  
רוחב ופוחד מאד — ורמזים, ותקוות ונצורות...  
דבר נעשה בעולם מרומם, ונשגב, ואדיר,  
קדוש וחביב מאד: אף חדש, חדש לגמרי.  
ונורא החדש הלז, מי ידע מה פרוץ בעקבו?  
וזרים הדברים מאד ואין מגיד מראש העתידות —  
צעירים, "אחד העם", מאויות ושאיפות נפלאות...  
וישן — הישן, אהה, ממ לנפול לפני החדש!  
עודו מתקנים מעט קט, והולכות החתירות ורחבות  
תחת העבר הקט, ורבים הבקיעים והפרצים.  
למראה עינים הכל באשר היה לעולמים,  
במקרה הקרח באביב יקרדו: וזרחה השמש  
ועלו כרנים בכל... פני קרח בתמול וכמו שלשום,

ואולם בדרוך עליו רגל, ונמס והיה כלא היה;  
ישמח לבנו לבא, וידנה להולך יחולף —

פתאם התחילו הסוסים לרוץ מעצמם נחפזים;  
פסק מיכילה את שירו, ואופני עגלה מקשקשים  
בצלצל עלו וחי, פי באו עד קצה ביליבירקה.  
ואורות הפתים מלככים, נשקפים מתוך שמשות קמנות,  
קורצים עינים לבא בחכה יתרה וברעות;  
וכלבי הרחבות מנבחים, ורצים לפניהם ואחריהם,  
ממלאים חלל האויר, מצלצלים בקלות וקול ששון.

## II.

### ה "בְּרִית".

ואלה שמות בני ביליבירקה היושבים עם פסח ב"מצרים",  
ועמדו אז הם על ה"ברית" והם יושבים ראשונה בפעודה:  
ברלה דן'ס, ושמואל דוץ, וברל הגדול והקטן,  
נדל פלנט וזלמן דוב, ושקרל המלמד מליטא,  
ריבלין הסוכן מלודז, ואלכסנדר מטואיטש שלימולין,  
יסקין החובש בכפר, ומטים סמן תרוקח.  
וחיים ברב סנדר הרב, פרסני ורחב הפתפים,  
בן ביליבירקה גם הוא, ועליה כבודו והדרו,  
סיח זה הוא בן עדרנו! "בה היו מתמרים בו הפה.  
ועוד היה שפה רב ליב. השוחט והחזן ב"מצרים",  
קמן ודל כשחיה-עין, וצולע מעט על ירכו;  
ולייזר השמש דק"ק. ולאֵלה השלשה עוד נספח  
רבי עזריאל מרנט, אדמוני וזקנו צפח.  
והיה בצבא ניקולי הראשון, וזמן שלשים שנה  
עבד לפלך ועמד בנסיונות רבים וקשים;



עָתָה שָׁב אֶל הַתּוֹרָה, שָׁב לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא.  
אֵלֶּה הֵם הָאֲרֵבָעָה הַנְּקוּבִים בְּשֵׁמוֹתָם: עֲרִיאֵל,  
לִיָּיִר הַשְּׁמֵשׁ, וְדַבָּר, וְרַב לֵיב — בְּגִדֵיהֶם אַרְבָּעִים,  
וְהָיוּ מְכַבְּדִים עַל הָעַם, וְקוֹלָם נִשְׁמַע בְּקֹהֶל.  
אֵלֶּה הָיוּ כֹּל „כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ” בְּקִ”ק בִּילִיבִירְקָה,  
וְהָיוּ עוֹד שְׁנַיִם עֲלֵיהֶם, וְעַד אֵלֶּה לֹא בָּאוּ הַשְּׁנַיִם,  
וְחִפְּזָה: חוֹדִיר פֶּסְקָה, וְחוֹרָה מְטַרְפֶּת הַדְּעַת.  
חוֹדִיר אִישׁ רָאָה וְרָם, וְאַפּוֹ כְּמַגְבֵּל הַלְּבָנוֹן,  
כְּאַשֶׁר אֲחֻזָּה בּוֹ אֵשׁ, וְעֵינָיו חִכְלִילוֹת מֵיָּיִן.  
מָתוֹן הָיָה בְּמִדּוֹתָיו, וְשׁוֹמֵר אֶת חֲצֵרוֹת הַיְהוּדִים  
לִיתֵר הַחֲצֵרוֹת אֵין שׁוֹמֵר... בְּרַחוּב הַיְהוּדִים, הַפְּלֵא  
רָפֵשׁ, מְדַמְנָה וְמִיט. אֶת כְּלָבָיו הַתְּהַלֵּךְ שֵׁם חוֹדִיר.  
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת כְּלָבָיו: סִירְקָה, וּזוּזֵלְקָה, קִדְשָׁקָה וְדִמְקָה.  
וְאֵתוֹ אִזְ הָיָה סִירְקָה (וְיֵתֵר הַכְּלָבִים בְּבֵיתוֹ),  
יֵשֵׁב בְּאוֹתָהּ הַשְּׁעָרָה בְּזוּיָת וְעוֹצֵם אֶת עֵינָיו,  
וְצַד אֶת הַזּוֹבּוּבִים בְּמוֹ פִּי, כִּי שָׁתוּ עַל אֹזְנוֹ הַצְּרוּמָה;  
וְסִבֵּר פָּנִים לוֹ יְפוֹת, מְנַעֲנַע בְּזַנְבוֹ לַפְּרָקִים.  
וְנוֹסֵף עַל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹמֵר, עוֹד הָיָה פֶּסְקָה נוֹי שֶׁל שַׁבָּת.  
מְכַבֵּה הַמְּנוֹרוֹת שֶׁל גֶּפֶת, וְמוֹמֵן הַמִּיחָם בַּשַּׁבָּת,  
בּוֹנֵה הַסְּפּוֹת, וְיֵשׁ שֶׁהָיָה גַם מְסִיק תְּנּוּרִים;  
וְאוֹלָם פֹּה הָיְתָה יָדָה שֶׁל חוֹרָה עַל הָעֲלִיוֹנָה.  
וְעוֹד הָיְתָה דוֹלָה מִי־בָּאָר, וְשִׁכְרָה אֲגוּרָה אוֹ שְׁתִּים,  
וְחָלָה. וְהָיָה בַּיּוֹם שֶׁבּוּ הָיוּ מְחַמְמִים הַפְּרָחִין,  
הָיְתָה עוֹבְרֶת בְּרַחוּב הַיְהוּדִים וּמוֹרָה בְּיָדָהּ.  
הַלּוֹךְ וְקָרָא בְּקוֹל, וְכֵן הָיְתָה חוֹרָה אוֹמְרָת:  
”יְהוּדִים לְכוּ אֶל הַפְּרָחִין, רְדוּ לְבֵי מְסוֹתָא מְצוֹרְעִים ו”.  
שְׁנֵיהֶם נִזְדַּמְּנוּ הַפַּעַם לְפּוֹנְדֵק אֶחָד וְלִמְעוֹנַת  
פֶּסַח, בְּהַפּוֹל לוֹ בְּנוֹ, וְלָרִיחַ הָיִין גַּם בָּאוּ.  
קָהֵל עָלָז מְאֹד, מְתוֹכְחִים וּמִשׁוֹחָחִים כָּלָם.

באו הקרואים עד בית רב פסח אל אולם הבית,  
חדר מרוח ורם, ונשקפים חלונותיו הנגה.  
זו זה נטע אבי רב פסח דבדבנים ותפוחים,  
וכתלי החדר משוחים בנתר. ובאמצע הספון  
עגול מעשה חושב, ויתד בעגול, בו תלויה  
מנורה של ברונזה לנפט. ועל כתלי החדר גם וגמונות  
מנטפזירי והירש, וכל חכמי ישראל ורבניו;  
ועמדו בפאות של וין ועמדו לשלחנות ארוכים.  
ואינם קרואי העדה לא מהרו שבת על מקומם,  
ועמדו מתופחים בקול, מחזיקים בכפתורי שבגיהם,  
עד שישראל הרב את בעל השמחה, וכה אמר:  
— נו, רב פסח, עד אן? — נו, נו! יעננו רב פסח.  
כפא לסנדק הלום! ומשרתיו הביאו הכפא.  
והיו מאירים פני עזריאל פאותו הרגע;  
בנאווה הביט על כל. ורוממות קימרים על פניו.  
ורדיים פניו, כפני עול ימים הפלא עלומים,  
זקנו ארוך ושב, ושעריו כלם מכסיפים,  
יורד תלתלים על פי מדותיו וחזו הבולט;  
פבות עיניו גם הן מכסיפות, שעירות ועבות,  
נמויות פקשתות, נצמדות, מנבילות את מצחו הערין.  
חזו המסבים אז בו, ונהנו מהדברת שיבתו;  
וכך היה יושב ומחכה לקראת בא ה"קנופאר" והילד,  
ועיניו נמויות לנכח הפתח לחדר השני,  
שמה נקהלו הנשים, ושם היולדת ובנה יונה.  
הרש אז תפוב על צירה דלת החדר, ותבא  
נערה נאה, והיא בת שש עשרה שנה ולא יותר,  
בתו הבכירה של פסח, והיא גם ה"קנופארין" עתה.  
זקופת הגזרה אף עוד מל ילדות ינוח עליה.  
הנה כתפיה זה פבר נכונו-תמוכות, עגלות

ואולם צנארה עוד רק. וקצות זרועותיה עוד חדים  
 ותאמי גלים מבעד פתנתה שלה יתארו;  
 שערה עשוי שתי קוצות, שחורות, מבריקות ועבותות,  
 גופלות פנחשים. כמעט עד פה רגליה נגעו;  
 נחשים כבדים ועבים, פאנרוף אדירים הקנצה.  
 נאווה הנערה מאד! וזה מה שהוסיף על חנה:  
 נדמה, נאבקות עוד ביה האשה והילדה, וחליפות  
 תרום יד אחת מהן. ודמיתה לאלון מאד רענן.  
 זקוף, גבוה ודק; אבל שכבר יש בו להכיר  
 חסנו ויפיו. ליום יופיע כלול בהדרו.  
 גדולות עיניה. והן אפורות ומלאות אור צהל,  
 וריסי העין ארבות, ושחורות מאפילות החורים.  
 והיה בהרימה העפעה. וחדר ללבב המתבונן  
 ממש עיניה והאור, בששון חרישי ומלבב.  
 פרושות ידיה, ועל פני כפיה הילד על מצע  
 שנים, לבן וצה, והיא כפופה מעט. אחורנית,  
 יען כבד מנשוא אחיה הקטן הנולד.  
 צעדה לאטה, ועור לחייה אדם מבשלת,  
 ואולם רק רנע, כי שבו פניה והיו כקדם;  
 כמח הביטה בפני הקנותר" הצועד פננדה.  
 ואין זה כי רנע הרז נסה עליה מקדשו,  
 שכינה שרויה ראו, השכינה פעת על פניה!  
 אמר פרלה דים, אף יתר הקרואים משתאים:  
 עין הרע אל תשלט בה". ויקח הקנותר" הילד,  
 ונתון אותו אל יד עזריאל, היושב בפסא.  
 גדול הילד וכעין הנרד הרענן כל בשרו.  
 שלו ינוח על סדין השני הלבן. המבריק.  
 בכה תופיע בפתו לעתים מוזמנות החפה.  
 תערב ונטה היום, ועל שדמות השלג הכחלתול  
 פנרד, וננעה בכנף השדה ולוחשות פניה.

בָּאוּ הַקְרוֹאִים עַד בֵּית רַב פֶּסַח אֶל אוֹלַם הַבַּיִת,  
חֲדָר מְרוֹחַ וְרֵם, וְנִשְׁקָפִים חֲלוֹנוֹתָיו הַנֶּנֶה,  
בְּזוֹ זֶה נִמְעַע אָבִי רַב פֶּסַח דְּבִדְבָנִים וְתַפּוּחִים,  
וְכַתְּלֵי הַחֲדָר מְשׁוּחִים בְּנֶטֶר, וּבְאִמְצַע הַסְּפּוֹן  
עָנּוּל מִעֵשֶׂה חוֹשֵׁב, וַיִּתֵּד בְּעָנּוּל, בּוֹ תְלוּיָה  
מְנוֹרָה שֶׁל בְּרוֹנְזָה לְנֶפֶט. וְעַל כְּתְּלֵי הַחֲדָר גַּם וְנוֹמֹנוֹת  
מְנַמְפִּיזֵרֵי וְהִירֵשׁ, וְכָל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל וְרַבָּנָיו;  
וְעַמְדוֹ כְּפִאוֹת שֶׁל וַיֵּן וְעַמְדוֹ לְשִׁלְחָנוֹת אֲרוֹכִים.  
וְאַיִנָּם קְרוֹאֵי הָעֵדָה לֹא מְהָרוּ שָׁבֵת עַל מְקוֹמָם,  
וְעַמְדוֹ מְתוֹכָחִים בְּקוֹל, מְחֻזְקִים בְּכַפְתּוֹרֵי שְׂכִינֵיהֶם,  
עַד יִשְׂאֵל הָרַב אֶת בַּעַל הַשְּׂמֵחָה, וְכֹה אָמַר:  
— „נו, רַב פֶּסַח, עַד אֵן?” — „נו, נו!” יַעֲנֶנּוּ רַב פֶּסַח,  
כְּפִא לְסַנְדֵּק הַלוֹם!” וּמִשְׁרֵתָיו הִבִּיאוּ הַכְּפִא.  
וְהָיוּ מֵאִירִים פְּנֵי עֲזְרִיאֵל בְּאוֹתוֹ הַרְגָע;  
בְּנִאֲוָה הַבֵּיט עַל כָּל וְרוֹמְמוֹת קִיּוּמִים עַל פְּנָיו.  
וְרַדִּיִּים פְּנָיו, כְּפִנֵי עוֹל יָמִים הַפְּלֵא עֲלוֹמִים,  
זָקְנוּ אֲרוּךְ וְשָׁב, וּשְׁעָרָיו כָּלֶם מְכַסִּיפִים,  
יִרְדּוּ תַלְתְּלִים עַל פִּי מְדוּתָיו וְחֻזוֹ הַבּוֹלֵם;  
כְּבוֹת עֵינָיו גַּם הֵן מְכַסִּיפּוֹת, שְׁעִירוֹת וְעִבוֹת,  
גְּמֻיּוֹת בְּקִשְׁתוֹת, גְּצֻמּוֹת, מְגַבִּילוֹת אֶת מִצְחוֹ הַקָּדִין.  
חֻזוֹ הַמְּסָפִים אִזּוּ בּוֹ, וְנִהְיָנוּ מִהֲדַרְת שִׁיבְתוֹ;  
וְכֵךְ הָיָה יוֹשֵׁב וּמְחַכֶּה לְקִרְאָת בֵּא הַקְּנֻפֵּר וְהַיֶּלֶד,  
וְעֵינָיו גְּמֻיּוֹת לְנִכְח הַפֶּתַח לְחֲדָר הַשְּׂנִי,  
שִׁפְשֵׁה נִקְהָלוּ הַנְּשִׂים, וְשֵׁם הַיּוֹלְדָת וּבְנֵה־זָה.  
חֲרָשׁ אִזּוּ תַפּוּב עַל צִירָה דְלֵת הַחֲדָר, וְתַבֵּא  
בְּעֵדָה נֶאֱחָה, וְהִיא כַּת שֵׁשׁ עֵשְׂרֵה שָׁנָה וְלֹא יוֹתֵר,  
כִּתּוּ הַבְּכִירָה שֶׁל פֶּסַח, וְהִיא גַּם הַקְּנֻפֵּרִין עֲתָה.  
זְקוּפַת הַגְּזֻרָה אֵךְ עוֹד מֵל יְלָדוֹת יִנּוּחַ עֲלֶיהָ.  
הִגָּה כְּתַפְיָה זֶה כְּבָר נְכוֹנוֹ—תְּמוֹכוֹת, עֲגָלוֹת

ואולם צוארה עוד דק. וקצות זרועותיה עוד חדים  
 ותאמי גלים מבעד פתנתה שלה יתארו;  
 שערה עשוי שתי קוצות, שחורות, מבריקות ועבותות,  
 נופלות כנחשים. כמעט עד פה רגליה נגעו;  
 נחשים כבדים ועבים, באגרוף אדירים הקוצה.  
 נאווה הנערה מאד! וזה מה שהוסיף על חנה:  
 נדמה, נאבקות עוד פה האשה והילדה, וחליפות  
 תרום יד אחת מהן. ודכתה לאלון מאד רענן.  
 זקוף, נבוה ודק; אבל שכבר יש בו להכיר  
 חסנו ויפיו. ליום יופיע כלול בהדרו.  
 גדולות עיניה. והן אפורות ומלאות אור צהל,  
 וריסי העין ארבות, ושחורות מאפילות החורים.  
 והיה בהרימה העפעפה, וחדר ללבב המתבונן  
 מבט עיניה והאור, בששון חרישי ומלבב.  
 פרושות ידיה, ועל פני כפיה הילד על מצע  
 שנים, לבן וצה, והיא כפופה מעט אחורנית,  
 יען כבד מנשוא אחיה תקמן הצולד.  
 צעדה לאמה, ועור לחיה אדם מבשת,  
 ואולם רק רגע, כי שבו פניה והיו כקדם;  
 בטח הביטה בפני ת.קנמר" הצועד פגגדה.  
 ואין זה כי רגע הרו גסף עליה מקדשו,  
 שכינה שרויה ראו, השכינה כעת על פניה!  
 אמר ברלה דן, אף יתר תקראים משתאים:  
 עין הרע אל תשלט בה". ונקח ת.קנמר" הילד,  
 ונתון אותו אל יד עזריאל, היושב בכפא.  
 גדול הילד וכעין הורד הרענן כל בשרו.  
 שלו יגוח על סדן השני הלכן. המבריק.  
 זכה תופיע בפתו לעתים מזומנות החמה.  
 תערב ונטה היום, ועל שדמות השלג הפחלתול  
 תרד, ונגעה בכנף השדה ולוחשות פניה.

עמד הקהל הרב וצפופים פתרו הכפא,  
עמדו מתנים ועל פני בלמו חופפת כעין קדושה.  
ודממת קדש בחדר רב פסח באולם שוררת.

III

ה "מ ש ת ה" .

בחפזה הובא לחדר הפסוח אל אפו היגד,  
וקולו הולך מסוף הבית עד סופו. — "חי נפשי,  
חכם הבן, כי על פן חכם הוא קורא, ובצדק,  
נקי יצא מכל זכויותיו הפרטיות פעם!  
לחש על און שכואל-דוין מר ממים סמן הרנקה.  
בשאון, המולה ובקול ישונו לשיחתם המדברים,  
ונמלא האולם מפה לפה מצהלות וכוחים.  
דחופות, נדחקות בין קהל הקרואים תצאנה הנשים,  
קרובות מירקה וכל העוטיה ובאות הבית,  
ערכו שלחנות ושמו סדינים צחים מכסף עלימו.  
בצלצל עלו וחי נכנסו צנצנות וקנקנים,  
ועמדו במערכה על גבי השלחן לארבע פנותיו.  
הרי נבנונים במסבם סלי הבללח ואננות  
כסף, עמוסי לחם לבן, מגדנות ורקיקים.  
אורו עיני העם למראה קנקנים ורקיקים,  
ולבם לב נדיב אז חש מעין מועקה, וישא  
פסח את משלו וכה אמר אל קרואיו בחבה:  
— "רחצו ידיכם ושבו, רבותי, אל שלחן הפעודה,  
וסעדו לבכם מכל, אשר חנני צור ישעי.  
הנה אלוטמית, וכד המים בפרוודור הבית!  
אמר, ומצאו חן הדברים בעיני הבאים,  
ונדחקו סביב לכד, ויברכו על נמילת ידים,"

וּנְכַנְסוּ שְׁנֵית לַתּוֹךְ הָאוֹלָם, וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲזוּ.  
 פָּתַח רַב חַיִּים הַרְבֵּ וְקָדַשׁ עָלָי, מוֹנוֹפּוֹלָקָה.  
 פָּרַס רְקִיקֵי הַדְּבֵשׁ, וְאַחֲרָיו הִתְרוּ הַחַזִּיקוּ  
 יֵתֵר הַקֶּהֱל גַּם הוּא, פִּירָאִים וְכֹאֲפִיקוֹרְסִים.  
 וְאַמְנֵם רָעַב הָעַם, וּמָאֵז הַפֶּקֶר לֹא אָכַל.  
 וְקוֹלוֹת הָאוֹרְחִים עֲלִיזִים: — «לְחַיִּים, רַב פֶּסַח, לְחַיִּים!  
 גִּזְכָּה וְנִרְאָה בְּטוֹב, בִּישׁוּעוֹת טוֹבוֹת וְנַחֲמוֹת!»  
 — «אָמֵן, עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם!»  
 מִהַר חִישׁ הוֹרֵק כָּל־מֵל הַלֶּחֶם וְאַגָּנוֹת הַרְקִיקִים,  
 וְאוֹלָם תְּמוֹרְתָם כְּבָר בָּא חֵיל קַעְרוֹת זְכוּכִית וְהֵן מְלֵאוֹת —  
 כְּבֵד כְּתוֹת שֶׁל עוֹף, עַל שָׁמֶן בְּרַבּוּרִים עֲשׂוּדָיו;  
 צְלוּי וְכֹא מִן הָאֵשׁ בְּזַמְנוֹ, וְסֵלַח וּפְלִפְלִין,  
 חֲתִיבוֹת שֶׁל כְּצִלִּים וְשׁוֹם לֹא הוֹסִיף וְלֹא נָרַע הַטַּבָּח;  
 כִּךְ הוּא וּמְלֵא לְשׁוֹד, וּמִרְאָה הַפְּטֻדָה מִרְאֵהוּ,  
 וְעַמֵּד מִדְּבַר הָעַם, כִּי לֹא בְּמֵלוֹ הַמְּזוּחָנוֹת וְלֹא שְׁכָתוֹ,  
 וְנִשְׁמַע מִסְכִּיב אֶף קוֹל מְזוּלָנוֹת נְעוּצִים וְשִׁנְיָנִים.  
 אַחֵר בָּאָה בְּכֹלֵי חֲזֵרֵת גְּזוּרָה וְכַתּוּתָהּ,  
 בְּלוּלָה בְּחֲתִיבוֹת שֶׁל שׁוֹם, וּבְצִלִּים עַל שָׁמֶן תְּרַנְנָלוֹת.  
 וְעִרְבָה הַבְּלִילָה לַחִיָּה, וְלֹא הוֹתִיר לָהּ שְׂרִיד נִקְדָּה.  
 אֲזֵי אֶף יוֹפִיעוּ בְּסִפְלֵי אֲדִירִים דְּגִים מְמֵלָאִים,  
 אֶקוּנוֹם צְדוּב וּזְאֵב מִים. הַמְּפִלִיא כְּגִדְלוֹ.  
 וְהָיוּ עוֹד דְּגֵי הַרְקֵק נַחְמָדִים וְרַבִּים לְמִינֵיהֶם,  
 יֵשׁ מֵהֶם צְלוּיִם עַל אֵשׁ, מֵהֶם מְמֵלָאִים וּבְשָׁלוֹם  
 הַיֵּסֵב, וְטַפּוֹת הַשָּׁמֶן — מְלֵלֵי זֶהֱב לְגַבֶּם,  
 «פְּלִפְלֵא חֲרַפְתָּא». וְצִנּוֹן, וּבְצִלִּים וְצִמּוּקִים מֵאֲזִמִּיר,  
 זְכָתָה מִירְקָה לְשֵׁם בְּדָגִים מְמֵלָאִים, וְהַפְּעַם  
 עָלָה לָהּ בְּשׁוֹל הַדָּג, וְלֹא הָיָה קִץ לְשִׁמְחָתָהּ.  
 נְדַמָּה, כִּי נִמַּס הַדָּג בְּפֶה וְנִדְחַק מֵעֲצָמוֹ  
 לַתּוֹךְ גְּרוֹן אוֹכְלָהוּ, וְכֹא, וְאֲדִרְזוּתָיו מְנַפֶּת מְתוֹקוֹת.

(<sup>1</sup>) מִישְׁנֵי טַעַם.

וַיַּחַד עִם אֱלֹהֵי הַדְּגָנִים בָּאוּ בְּקַבּוּקֵי הַיָּיִן,  
מִן יֵשֶׁן מְקָרִים, בְּקַבּוּקִים אֲחָדִים מִן פְּרִמְלִי,  
וַכְּבְּדוּ בוֹ אֶת הַרְבֵּי, וְגַם יָתֵר הַקְּרוּאִים טַעְמוֹ,  
וְהִלְלוּ אוֹתוֹ, וּכְשׁוֹף הֶרְעַב וּנְכַנֵּם הַיָּיִן,  
שָׁבוּ לְדַבֵּר בְּקוֹל רֶם, לְהִתְלוּצֵץ וּלְשַׁחֵק מִטּוֹב-לֵב.  
וְהָיוּ מְדַבְּרִים עַל דְּבַר שׁוֹק הַתְּבוּאָה וְעַל דְּבַר הַבְּצֻרָת  
(הַשְּׂאוֹן הוֹלֵךְ וְרַב: בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ אִישׁ וּשְׂפָתוֹ),  
וְנִשְׂאוּ וְנִמְלֹו בְּדַבֵּר הַמְּדִינוֹת וּמַחְלַת וּקְמוּרֶיהָ,  
עַד שָׁבְאוּ לְבַסּוֹף לְשִׁקְלָא וּמְרִיא בְּעֵינָיו  
עֲזוֹבוֹן רוּטְשִׁילֵד וְהִירֶשׁ, וּבְמַצַּב הַפּוֹעֲלִים כְּלוֹ,  
קוֹלוֹ אִזּוֹ יֵשֶׁא קוֹל רֶם, הַמְּלַמֵּד שְׁמַרְל וְכֹה אָמַר,  
(לִימְאִי הָיָה וְעַל כֵּן בֶּן תּוֹרָה, וְאִם הִצִּיץ וְנִפְגַּע):  
שְׁמַעוּ רַבּוֹתֵי מַה שֶּׁחַ הַמְּלַמֵּד מְלִיטָא, מַה יֵּאמֵר!  
פָּתַח שְׁמַרְל בּוֹז הַלְשׁוֹן וּסְפָר בְּקֶצֶרָה  
תְּלֹאוֹת־הַפּוֹעֲלִים, וְכֹל מַה שֶּׁעָבַר עַל נַפְשָׁם עַד הֵנָּה.  
מְצוּקוֹת וְרַעֲב וּמַר הַלַּחֵץ בְּאֵין תִּקְוָה לְעֵתִיד,  
וְהַפָּה קֶשֶׁם מְצוּר, וְעַמְדוֹ בְּנִסְיוֹנוֹת מְאֹד רַבִּים,  
וְנִמְזוּיוֹת עֵינֵיהֶם אֶל כָּלֵל יִשְׂרָאֵל וַיִּדְאֲגוּ לְמוֹ.  
וַיִּין מְאֹדִים זֶה מָה הוּא אִם לֹא דָם פּוֹעֲלֵינוּ,  
שֶׁפָּכּוּ וְשׁוֹפְכִים עַל שְׂדוֹת בֵּת צִיּוֹן וְהָרֵי יְהוּדָה וְיִ  
דָּמָם יִבְקֶשׁ מִיְדְּכֶם אִם לֹא תַעֲמְדוּ לָהֶם בְּצַרְתָּם  
מָרָם הַחֲרִימוּ הַפֶּל בְּנֵי יִקְ"א הַלּוֹחֲצִים אוֹתָם.  
הֵנָּה בֶּן יֵאמֵר הַגּוֹי": אִישׁ אִישׁ יִהְיֶן חוֹט וְלֹא יוֹתֵר,  
וְנִמְצְאוּ פְתָנֵת לְדָלוֹ" בֶּן פְּלָה אִמְרָתוֹ הַמְּלַמֵּד,  
חֲוָרוֹ פְּגִיז כְּכֹלוֹתוֹ וְעֵינָיו מִתְּנוּצְצוֹת וַיִּפּוֹת,  
חָרַשׁ הָאֲזִינוּ הָעַם וְנִעֲנְעוּ בְּרֵאשִׁם בְּדַבְּרוֹ,  
וְנִשְׂמִים מְעַבְרוֹת עַל פְּנֵי עֵינֵיהֶן אֶת קְצוֹת הַמְּטַפְחוֹת.  
כְּלָה הַמְּלַמֵּד וְהָעַם עוֹדְנֵנוּ מִחֲרִישׁ, וּפְתָאם  
קְעָרָה נְכַנְסֵת לְתוֹךְ הַמְּסָבִים וְצִלְצֵל מִטְּבָעוֹת  
נִשְׁמַע בְּאוֹלָם הָרֶם, וְהַקְּעָרָה הוֹלְכַת וּכְבֻדָּה.



וְשָׂמַח הַקְהָל מְאֹד, כִּי לֵב אִישׁ אִישׁ יַחַד בַּעֲשׂוֹתוֹ  
טוֹבָה לַעֲמִיתוֹ. וּפְנֵי הַמְּלַמֵּד מְזִיעִים מִשְׂמָחָה.  
הִגִּה כִּי כֵן. יֹאמֶר אָז שְׁבַתִּילִי, מוֹשֶׁה בְּזָקְנוֹ.  
זֶה אֵךְ מְפֹלֵן הוּא כָּא וְקָרְאוּ לוֹ "תַּחֲמָס פּוֹלְנִי".  
כְּאֲשֶׁר יִקְרְאוּ לְכָל פּוֹלְנֵי: "תַּחֲמָס" אוֹ נָנֵב)  
הִגִּה כִּי כֵן שְׂמֵרֵל — זֶה אִישׁ הָיָה, אֶלְמֵלָא לִיטָאִי.  
רֹאשׁ שֶׁל שְׁתֵּי וְעָרַב, — מְסַפְּקֵנִי אִם הֵם יִשְׂרָאֵלִים",  
שָׁמְעוּ הַיּוֹשְׁבִים וְהַבִּיטוּ בְּפָנָי הַלִּיטָאִי מַה יַעֲנֶה.  
חָפוּ לְדַבְּרוֹ. כִּי אִישׁ מְאֹד נָכוֹן הָיָה וְאִם מְלַמֵּד.  
עֵינָיו אָז יַעֲצוֹם שְׂמֵרֵל, וְעֵנָה כְּשׂוֹאֵל לְתַפּוֹ:  
וְאָמְרוּ אַבְרָהָם אָבִינוּ לִיטָאִי לֹא הָיָה. רַב שְׁבַתִּילִי?  
— מַה. יִשְׁכְּנוּ הַלֵּז, אַבְרָהָם אָבִינוּ! מִנָּלוֹ?  
עֵנָה שְׂמֵרֵל דְּכִתִּיב: "וַיִּקְרָא אֶל אַבְרָהָם שְׁנִית".  
וְאֵלּוּ גַּם הָיָה לִיטָאִי שִׁי גִדְּל'ס הָיָה אוֹמֵר וְלֹא שְׁנִים".

מְצָאוּ הַדְּבָרִים אֲזַי חֵן בְּעֵינֵי הַמְּסַבִּים וְשָׁחֲקוּ  
הַרְבֵּה, וְנִהְגּוּ מְאֹד מְחַכְמַת הַמְּלַמֵּד וְאָמְרוּ:  
— "שְׁבַתִּילִי, שְׁתִּיקָה זֶה מַה הִיא? עֵנָה לוֹ לְמַלְמֵד גַּם אַתָּה?"  
— "אֵט, עֵנָה שְׁבַתִּילִי. פֹּה! יֹאמֶר הַלְטָבִיק מֵאִי אִיכְפַתוּ  
וְאוֹלָם נִפְלְאוֹת הִיא בְּעֵינֵי וְנַעֲלָם מִפְּנֵי הַפְּתָרוֹן:  
שָׂמָא רְאִיתֶם עַד כַּה לִיטָאִי, שְׂאִין לוֹ שְׁנֵי שְׁמוֹת,  
וְאִם שְׁנֵי שְׁמוֹת אֵין לוֹ, שְׁנֵי זִנְגוֹת שֶׁל תְּפִילִין לוֹ בְּוֵדָאִי  
אוֹ. לְכָל הַפְּחוֹת, לוֹ שְׁתֵּי נְשִׁים עֲנוּגוֹת בְּלִיטָא".  
מְצָאוּ הַדְּבָרִים אֲזַי חֵן בְּעֵינֵי הַמְּסַבִּים וְשָׁחֲקוּ  
הַרְבֵּה, וְנִהְגּוּ מְאֹד מְחַכְמַת שְׁבַתִּילִי מְפֹלֵן.  
חִזְרוּ פָּנָי שְׂמֵרֵל מְאֹד. כִּי זָכַר מַעֲשֵׂה שְׁהִיָּה;  
וְאוֹלָם הַבְּלִיג עַל כְּעִסוֹ, וְעֵנָה לְשְׁבַתִּילִי וְאָמַר:  
— "שְׁבַתִּילִי. הִסְפַּת וְשָׁמַע, מְסַתְמָא נְהִירִין לָךְ דְּבָרֵי —  
אַנְדַּת הַפֶּסַח; אָמֹר, מַה רָאָה רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם  
לְשָׁחוּט אֶת מִלְאָךְ הַפְּנוֹת, וְהוּא צָדֵק בְּרִיבוֹ, רְבוּתִי,

שִׁבְתִּילִי, צֵא וְחָשׁוּבֵי — צִדְקַת מְלֵאכֵי־הַפְּתוּחַ  
 עֲנֵה הַקֹּהֵל קוֹל רָם, «וְהִתְרוּיָן, שְׁמַרְל, הִתְרוּיָן!  
 עֲנֵה שְׁמַרְל וְכֹה אֶת מְשָׁלוֹ נִשְׂא וַיֹּאמֶר:  
 — צִדְקַת הַבּוֹרָא אֵף הוּא, וְהַפְּלֵב אֲשֶׁם בְּדָבָר:  
 צִדִּיק אִתָּהּ, אֲבָל מִי בִקֵּשׁ מִיָּדֶךָ, הַפְּלֵב,  
 לְדוֹן וְהַמְשַׁפֵּט לֹא לָהּ!» וְלֹא עֲמְדוּ מִצַּחֲקֵם הַמְּסִיִּים,  
 וְשִׁבְתִּילִי פָּנָיו כְּפָנָיו הַכְּרוֹם מֵאֲדִימִים, מִכְּסִיפִים.  
 חוֹשֵׁב לְהַשִּׁיב אֵף הוּא אֶת חוֹרְפוֹ דָּבָר, וּבְאוֹתוֹ  
 רָנַע נִתֵּן לוֹ מְרַק־לְבִיבוֹת חֲמִימוֹת מְמֵלְאוֹת;  
 וְהָיָה לְמָרְק זֶה עֵינַי הַזֹּהֵב הַמְּזַקֵּק הַנִּתְּפָה  
 וְקִרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר מְשִׁתְּבְרוֹת בְּאֲבַעְפְּעוֹת  
 פְּחֻלוֹת אֲדָמוֹת וְצִהוּבוֹת. וּמֵצֵא שִׁבְתִּילִי לְנִכְיֹן  
 לְמֵלֵא אֶת פִּיהוּ, שְׁפָבֵר פָּעַר לַעֲנוֹת לְהַמְלִיֵּד,  
 בְּשִׁלְשׁ לְבִיבוֹת וְכַף שֶׁל מְרַק הַצִּיָּף עֲלִימוֹ.  
 וּנְפֶסֶק בְּאֲמֻצַּע הָרִיב.

וְכֹה הָיוּ יוֹשְׁבֵי וְאוֹכְלֵי  
 מְרַק וּבִשְׂרָ צְלִי־אֵשׁ: תִּרְנַנְלוֹת, בְּרִבּוֹרִים אֲבוֹסִים,  
 וְגִהְנִים מִיִּנּוֹת שֶׁל קָרִים כְּתוֹכָחִים, מְתִלּוֹצְצִים וְשׁוֹחֲקִים.

וַיִּרַד הַשֶּׁמֶשׁ זֶה כְּבָר, בְּשִׁישׁב בְּעִנְלָתוֹ אֱלִיקוֹם,  
 וְזוֹו הַפּוֹסִים: אֵף לֹא מְהֵרוּ בְּדַרְכָּם הַפְּעֵם,  
 יַעַן כִּי רָפוּ יָדֵי מִיכֵלָה מִשְׁתוֹתוֹ הַיָּיִן,  
 וְהִלְכוּ הַפּוֹסִים כְּכֹל הָעוֹלָה עַל רוּחָם בְּאִין דְּרָה.  
 נִכְחָם, וְעַל כָּל נוֹשׁ וְנוֹשׁ אֱלִיקוֹם נִעְנַע בְּרֵאשׁוֹ.  
 שְׂאוֹל מִשְׂרֵנִיחֻבְסִי.

הוֹרְלִבְנִי.





## לדמותו הרוחנית של י"ל פריץ.

למלאת יובל שנים מיום-הולדו, ליג בעומר תר"א—תרס"א.

פעמים אחדות כבר נודמן לנו לדבר על אדות י"ל פריץ ומפעליו הספרותיים<sup>1</sup>; ואולם על תבונה אחת, המצינת והמיחדת אותו מכל הסופרים העברים בזמן הזה, לא דברנו עד כה, ולפי ידיעתנו לא העיר גם שום סופר אחר שכתב על אדות פריץ, על תבונה זו. שבאמת היא ראויה לתשומת-לב מיוחדת.

יצחק ליבוש פריץ נולד בל"ג בעומר שנת תר"א בעיר זאמושטש (פלך-לובלין). העיר הזאת מפורסמת בקורות ספרותנו החדשה. כשם שהיו "חכמי-ווילנא" בדור ההשכלה לחמיבה מיוחדת בפני עצמה. בעלת קלסתר פנים מיוחד, כך היו גם "חכמי זאמושטש". עוד מן המאה השמונה-עשרה ידוע לנו תלמודי גדול, שהיתה לו ידיעה רבה, בערך אל זמנו, גם בחכמות חיצוניות: ר' ישראל זאמושטש היה רבו של משה סנדרלסזון, וגם לסינג היה מכירו ומכבדו. באמצע המאה שעברה נודעו לשם "חכמי זאמושטש" אלה: יעקב אייכנבוים, ד"ר אָמינגר (אחד מעשרת הראשונים, שהתחילו לכתוב ורגוניות לא "תחנות" וספרי מוסר בלבד), יעקב רייפמאן, אלכסנדר צדרבוים, ועוד. תבונה אחת משותפת יש לכל החכמים הללו: הם חובבי-חכמה ושייה, אבל אינם נלחמים בעד ה"השכלה בת-השמים" עם החשוכים ומורדי-האור. את החקירה כשהיא לעצמה הם מחבבים, אבל ה"השכלה" במובנם של סופרי "השחר" היא בעיניהם כעין קלות-דעת. דבר זה מתבאר על ידי רוח-הסבלנות ששרר בעיר זאמושטש מאז ומעולם<sup>2</sup>. ה"הפלטות השונות, שהיו בה כבכל עיר ישראלית בפולניה, לא היו שונאות זו לזו ביותר, ומעולם לא נרדפו בה "המשכילים", כמו שהיה הדבר נוהג בשאר הערים הקטנות. מסכה זו לא היו אנשים כאייכנבוים ורייפמאן ליחמים אמתים, שיצאו בגלוי נגד הבלי המסורת ונגד האמונות המפלות של היהדות הארוקה. אפילו צדרבוים, אשר ב"המליץ" שלו נתרכזו כל החפשים בדעות בשנות הששים והשבעים, היה הוא עצמו סבלן קונסרוואטיבי בעניני-הדת. ולעומת זאת היו כל "חכמי זאמושטש" חקרנים גדולים, מהעמקים בספרותנו העתיקה ותולים בכל קוץ וקוץ שבה תלי תלים של השערות. י"ל פריץ, אשר, הודות לאל, לא נעשה "סבלן" כמוהם, ירש מהם במדה ידועה את

<sup>1</sup> מאמרנו: "י"ל פריץ ויזירותיו הפיוטיות" נדפס בתוך הקדמה ל"כתביו" העכריים ב"כילוי-תיקה העברית" של "תושיה", ספר מ"ז; מאמרנו על "העונכ" כסס, "שירי אהבה" נדפס ב"השכונל" של מר פוכס, I, 71—54, וכאראקטריסטיקה כללית הדפסנו ב"השלוש", כךד' ז', סוכרת ו', עמ' 547—540.

<sup>2</sup> פרטים אמדים מתולדותיו של פריץ ומחיי העיר זאמושטש הודיעני בסוכו המספר יעקב דינסזון, ואני מביע לו כה את תודתי העמוקה.

„חקרנותם“. הוא לא נרדף מעולם מאנשי עירו בשביל שכתב „דברי-מליצה“, ועל כן אין ספוריו מלאים „משכילים נרדפים“ מן המין הרניל בספורי שאר מספוריו הישנים עם החדשים. בחורי הישיבה שבספוריו אינם „משכילים“ כמוכנו של „עם צבוע“. אלא „חקרנים“ נמרים. לא ה„היותי“ של אביו ורבא הן עיקר בעיניהם, אלא השאלות העולמיות שב„מורה נבוכים“ ובעיקרם. אולי זוהי גם סבת הדבר, שזמר פרץ עוסק אפילו בספוריו מחיי-ישראל בשאלות אנושיות כלליות יותר מכל מספר עברי אחר. ואולם לדבר זה יש גם סבה יותר עמוקה. המונחת באותו הזמן, שבו התחילה התפתחותו של פרץ ובו נתרקם ה„סופר“ שבו.

כי פרץ, יותר מכל סופר עברי אחר, תלוי בין שני מגניטים, כארונו של מחמד הוא עומד באמצע בין שתי תקופות: תקופת ההשכלה ותקופת הציוניות. כבר בשנת תרל"ו היה סופר עברי. שנת תרל"ו—השנה, שבה יצאו „חמאה-נעורים“... טובי הסופרים העברים, וגורדון ולילינגבלום בראשם, עדיין חיו או עסקים ברבי ופסי וב„קצו של יוד“ שלו. הנועת ההשכלה חגגה אז נצחון אחר נצחון. הארוקים עם נגוה-הירח „הלבנון“ שלהם נשתתקו לגמרי או הוסיפו ללחום בלי-כח. באפס תקוה לנצחון קרוב או רחוק. הכל דמו, שבא הקץ להאדיקות הישנה, ורבים היו נמים לשוט קץ גם ליהדות הישנה, כלומר „לשפוך את הילד עם מי-הרחצה“... רק מעטים הרגישו, כי רוח חדשה מנצנצת בעולם ישראל ועתידה היא לשנות את כל הערכים של תקופת ההשכלה.

הרוח הזאת לא אחרה להגלות. אותה בשר כבר סמולנסקין בשנות תרל"ב—תרל"ה; ובשנת תרל"ו התלקחה המלחמה על דבר השקפותיו של מנדלסון ביחסן אל הרעיון הלאומי בכל עצם תקפה. ובעצם העת ההיא התחיל עוד זרם חזון אחר לזים: בספרות העברית. „מתקני עולם“ נראו בה וירחון אחד יסרו להם בשם „האמת“. וירחון שני כבשו להם בשם „אספת חכמים“, ובהשחרי עצמו הלך ונרדפם השיר הארוך „כשרון המעשה“ של יהל"ל. מי יודע, אם לא ניצוץ מנשמתם של האנשים האלה עבר אל מחבר הספר „באנציע שווייגי“, שהתחיל לכתוב בעצם הזמן ההוא. מי יודע דרך הרוח?...?

בשנת תרל"ו התחיל פרץ לכתוב (בספר: „ספורים בשיר ושירים שונים“), ואחר כך נשתתק ודומיהו ארכה כעשר שנים. רק באמצע שנות השמונים הוא עולה שנית על במת הספרות. בהאסיף־אנו מוצאים את ספוריו, המציינים לא כל כך בעבורם הפיוטי כמו בהכנס המקורי. בשאלות אנושיות כלליות נוגע פרץ בספוריו העברים, כיהודי לאומי וציוני הוא מופיע לעינינו באחרים משיריו, אך למלחמתו עם האדיקות, עם האמונות התפלות קשה למצוא זכר בכל אלה. הסבלנות הזאכושמשית עוד לא הסירה מעליו את תותמה. אבל בן ידור והשכלה היה פרץ, ובשנות התשעים התעורר בקרבו ה„משכילי“ של שנות השבעים.

ה„שמריימל“ שלו הרעיש את עולמנו. הבמלנים שלנו משתי המחנות הבינו את הדברים כמשושים: אלה מצד ימין דמו למצוא בציור המענדנציווי הפקרות ופריצות, ואלה מצד שמאל הרעו תרועת נצחון על שנמצא ברור הלאומיות איש מסוגל להלחם ברבנים מלחמת-תגרה, כגורדון בשעתו. כי כולם כאחד היו מועים—זאת יבין כל איש, שאינו אשופט על המשורר כעל פובליציסט או חוקר. אלה, ששמתו על ה„שמריימל“, היו יכולים להתעצב על „הרב מיארמשוב“ ו„הרבנית מסקול“ (כתבים, III, 40—36 גם 53—60), שאין בהם מלחמת תגרה או איזו מלחמה אגרת אלא, להפך, יש בהם הכרת מרותיהם

הטובות של השמריימלים" מן הדור הישן. וכאלו כדי להגיש כוס תנחומים לאלה, שהתאבלו על השמריימל". נדפס בתוצאה היוכלית" של כתבי פרץ הורגוניים, מיד אחרי השמריימל" המנדנציווי, ציור מגמתי אחר בשם גנום ושלמית" (מעשה'ליך, עמ' 57—62), שהוא הימנון נלהב לרוח ישראל.

כבר המלצנו פעם אחת על פרץ את החרוזים הידועים מפויסט: שתי נפשות שוכנות, הוי, בחוי, ואחת רוצה להפרד מן השניה". ראוי לשום לב. כי פרץ, כשנלחם עם המסורות המיושנות שלו, לא יצא נגדן מעולם בכלי זינם של גורדון וחבריו. לא נגד סעיפים מחמירים ידועים מן השלחן הערוך" היה נלחם, מזוין בהלכות סקילות אחרות מן התלמוד, כמו שעשה המספר ר"א ברודס. אלא התקומם נגד רוח הישן בכלל, נשען על הביעותיו של הרוח החדש, האנושי והכללי, המתנגד לו מעיקרו. ובכל זאת נכר במלחמתו עם הרבנים ועם האמונות התפלות לא רק היהודי הלאומי, הרוצה להדריר את רוח עמו מכבלי הכבדים, אלא גם המשכילי" משנות השבעים, הנלחם עם הגוסס. המפיל ארצה את הנופל סאליו והרוך ברגליו על צוארו של המנוצח. כשאנו קוראים את כתביו המגמתיים של פרץ, המכוונים כלפי הדור הישן וההולך למות, אנו, בני הדור הצעיר, יכולים רק להניע בכתפנו: נגד מי נלחם האיש הזה ועל מה הוא מבזבז את כחותיו? כלום אינו רואה, שהדור החדש אפילו בערים היותר קטנות אינו משניח עוד ב"שמריימל" כלל, כי פשקרשות ה"אפולטות" לנער יהודי להכנס אל איזה בית-ספר כללי, הוא ואבותיו שוכחים את הפקודה החמורה של כל השמריימלים" מימות משה ועד עתה, שאסור לכהוב בשבת? ואם נמצאו עוד איוז רבבות מכני הדור הישן, שנשמעים לה"שמריימל", כלום על אלה, שהחיים לא פעלו עליהם, תפעד הספרות? ואם תפעל עליהם הספרות והם יעזבו את השמריימל", כלום תרויח האומה הישראלית או אפילו האנושיות כולה, אם עוד איוז רבבות ישראלים יהיו לאנשים מישראל בכל בד? את כל השאלות האלה לא שאל פרץ את עצמו כמו שלא שאלו אותן גם גורדון וחבריו. בן שנות השבעים הוא פרץ בנידון זה, למרות מה שהוא נותן למגמותיו ותביעותיו פנים הרבה יותר חרשות והרבה יותר יפות.

ואולם מי שאינו מכיר את פעולתה של הלאומיות על פרץ אינו אלא מועה. יהודי בעל לב חם ורגש כפרץ אי-אפשר שלא יהיה יהודי לאומי. הן אמנם על הרוב אנו מוצאים בכתביו של פרץ יותר את חבת-הסוין הישראלי מאשר את אהבת קדשה הרוחניים של האומה הישראלית בהתפתחותה הרוחנית וההיסטורית (מה שאנו מוצאים, למשל, במפוריו של סמולנסקין ובשיריו של ביאליק). אבל יש עמודים בציוריו ויש ציורים בכתביו, שקשה למצוא דוגמתם בכל הספרות הלאומית שלנו. לא נדבר על הציורים הנפלאים מעין "מננינת-הזמן", "ארבעה דורות—ארבע מיתות" או "פוחת והולך" ושאר "ספורי יחנן המלמד", החיים עוד בזכרונם של הקוראים העברים ואין לנו, אפוא, כל צורך להראות את כל החבה והיקר לכל קדשי ישראל ולהסרות הישראליות המצוינות, שכל שורה ושורה מלאה מהם. לא נדבר גם על הספר "חסידות" של פרץ (הספר העשירי מן ה"כתבים" העברים, ביבליותיקה עברית" של "תושיה", ספר קים), שבו אנו רואים את פרץ המשוור צולל במעמקי השירה שביהדות ומעלה פנינים פיוטיות בידו, שלא ראחת עין עד כה. אבל רוצים אנו להעיר את הקוראים העברים על שני ציורים זרנגוניים מסין זה. שלא נתרנמו עברית עד כה ולא נדעו לקהל קוראית במקורם.

בחלק, ערצאָהלוונגען און בילדער־שב, כתבים היובליים (עמ' 168—166) יש ציור קמן בשם „גדחת“ (די פערשמיסענע); בהשקפה ראשונה אין השם תלם את הספור כלל. כי תבנו בקצרה הוא: עלמה ישראלית, מגדלת בכיתו של יהודי אדוק, בת לאם אדוקה וחרדה במצות, בודחת בחג השבועות, בזמן מתן תורתנו, מכית אביה אל בית מכירתיה הנצרים ועוזבת את דתה ואת עמה. עלמה כזו הרי לא „גדחת“ היא: את עצמה הריחה מקהל ישראל, אבל המספר חושב אותה בכל זאת לגדחת, והצדק אתו. מה יודעת אשה עבריה מעמה, מרתו ודברי ימיו, מרדיפותיו ומסירות נפשו על קדוש השם. מן הקדושה והטהרה של גדולי ישראל, מרוממות הרוח, שהראו אבותינו, מן האידיאלים הנשאים של הנביאים, מן התקות הלאומיות המזהירות והתקות האנושיות הגזחיות, שיצר רוח ישראל בכל הזמנים ובכל הארצות? ... הגדחת מאשימה אותנו כולנו, את כל הגברים מישראל, בקצף וכמירות. היא מוענת לפני אחיה, שנשאר ביהדותו:

„מה ידעתי פוכחכם השמוף ברם עם אלה?“

אתה ידעת זאת, למדת זאת בחדרי; הספרים שלי לא הגידו לי דבר על כל

אלה...

„בביתכם חיתיי חיים זרים; חיים זרים, שהשתקפו בספרים ביופי יותר נחמד אלה

פעמים ככה!“

„כלום המירותי, זיפתי איזה דבר?“

המירותי רק חלה צהובה גלושה בכרכום במאפה מתוק אחר... „מעשיות“ מ, צאינה

וראינה של אמי — בספרים יותר יפים ויותר חיים...

„המירותי מעט, ירק של שבועות על הקרקע בירקק רענן ביער ובשדה! „תחנות“

ברומנים... את החיים הצרים, החונקים, המסומרים — בשמש ובפרחים, בששון ואהבה...

לא המירותי אתכם, כי לא ידעתים; לא ידעתי מיסוריתכם, כי לא ספרתם לי

כלום על אדותיהם...

מדוע לא ספרתם לי על אדות אהבתכם אתם, — על אדות אהבתכם, המתפרנסת

מדמכם? מדוע לא דברתם אלי בדבר יפיכם אתם, בדבר יפיכם הנצחי והשמוף ברם?

„את היפה, את הנחמד, את הנשגב, את הנשגב בנוראותיו ממנתם בחובכם, אותו

הצפנתם, אתם הגברים, לעצמכם.

מאתי, מאתנו, אשר ערננו אל החיים בכל בשרנו ודמנו, בכל כה-הנעורים שבנו,

מאתנו דרשתם — תופיני-חמאה וחלה צהובה...

„אתם הדחתם אותנו“ (עמ' 168).

פה יש כבר לא רק אהבה לישראל, אלא גם אהבה להיהדות; יותר מזה: פה יש

אפתיאווה לרוח-ישראל. במורים המעטים האלה הראה פרץ את הבנתו העמוקה, שהוא

מבין את הרוממות הגומעת יראת הכבוד ואת היופי הנורא-הוד שבצרות ההיסטוריות ובסבל

הירושה ההיסטורי של האומה הישראלית, ובקדוש-השם שלה, שהוא יחיד ומיוחד במינו

בתיסטורית כל העמים.

ובציור אחר קמן „הנער החולה“ (ראם קראנקע יונגעל), שנרפם בכתבים היובליים

לפני „גדחת“ (ערצאָהלוונגען און בילדער, עמ' 165—160), הוכיח פרץ, שלמרות היותו

שקוע תמיד ביהדות של ההוה, בצרותיו של ההמון העברי, הוא מרגיש ומכיר גם את

הצער העולמי וההיסטורי שלנו, — שלבו כואב לא רק על צרת היהודים, אלא גם

על צרת היהדות.

הנער החולה היה נמצא בקרבת בית-הכנסת, והוא מספר על אדותיו לאמו:  
 „ביום נורא מראתו... עני, בלה, קדר... את האכזביות השבורות רוצים העכבישים  
 ברחמנותם לכמות בקוריהם... ומנגד, על הדר, בראש חצות. עומד בית-התפלה הקתולי  
 הרם בשיאו החד — ושוֹחֵק...

לעת ערב היה לבית-הכנסת מראה אחר לגמרי... בפעם הראשונה ראיתו בכך...  
 ערפל דק ונאה של תבלת-סרה הקיפוד... החלונות השבורים לא היו ענרים... הם  
 הסתכלו בעולם בעמקות ובכובד-ראש... הספון ממעל היה מלא חיים, כמעט שהתנועע...  
 אריות אחדים מן הספון רצו להנתק מעל הכותל... עוד מעט, עוד מעט ויתחילו לשאוג!  
 (עמ' 164—163).

בקיום יפים ודקים מוגשם פה הרעיון המפורסם, כי כנסת ישראל מתחלת בעת  
 טובה להתביש בעצמה ונראית כעניה, קרועה, שתרוצרת וקודרת; ורק למראית-עין,  
 מרחמנות. מכסים הרבנים החשוכים בעלי „אשר יצר" או הרבנים „הנאורים" בעלי  
 „התעודה" את קירות בית ישראל. העומדים להרם, בקורי העכביש של „תרבותנו העתיקה  
 עם כל פרטי פרטיה" או של ה„ליברליסמוס" האירופי המדומה. ואולם בעת רעה נופל  
 התקלול מעיני ישראל, והוא רואה את מצבו הרוחני והגשמי כמו שהוא; ראשי העם  
 מתמלאים חיים ומתחילים להתנועע, והמעולים שבאומה רוצים להנתק מעל הגמו: הם  
 דורשים, שיהא עמם דומה לכל העמים החיים על פני הארמה, שיהא גם קולו נשמע בין  
 הלאומים החיים.

ואולם „הנער החולה מוסיף לדבר:

„הוי, אמי, אלו הייתי עשיר!...

מה היית עושה?

הייתי סחרש את בית-הכנסת!

אני רוצה, שגם הוא יהיה רם, שגם ראשי יגיע השמימה; והוא צריך להיות יותר  
 רם מפני שהוא יותר שפל! וגם של זהב צריך שיהיה לו, וחלונות של ברזל!  
 „השומעת את, אמי, אני חושב כך: אפשר להתקים בלי בית-הכנסת, אלהים נמצא  
 בכל... כאשר שם דמעה נופלת הוא רואה! כאשר שם תרומנה העינים אליו הוא מכים,  
 כאשר שם יתאנה לב ענום הוא שומע!... אבל, אם יש בית-כנסת, צריך שיהא רם,  
 יפה ומבריק בהוד נורא.  
 כן חשבתי גם אתמול. פתאם שומע אני קול פכי! כבי עזב ושקמ... נעים ועצב,  
 ולוקח כל לב...

את, כשאת מנגנת, הנך ממלמת מן הפסנתר כבי כזה...

„ואני חשבתי, אמי, — באמת רציתי לחשוב, בכונה לא הבנתי מאחרי כדי  
 שאוכל לחשוב זמן יותר רב, — כי בבית-הכנסת טובים ומנהמים... כי שם פנימה יושבת,  
 לומה בערפל דק של תבלת, נשמת בית-הכנסת האמלל ובוכיה, ומנהמת...  
 והיא קובלת על שהשמש נורעת מחלקה... על שהיא מסמירה אנורות שלמות של  
 אור מוזהב על גג בית-התפלה הקתולי, ובשביל בית-הכנסת היא חסה אפילו על קרן  
 אור אתה... לו היא משליכה בעצם יום בהיר ויפה, כנגבה לעני, רק קרן אור חורת...  
 והיא מחליקה עליו ומתנגנת ממנו עד מהרה כמתבישת!...". (עמ' 164).

פרץ כולו נתגלה לנו בדברים האלה, כולו כמו שהוא. באמת הוא חושב, שאפשר  
 לישראל להתקים בלי בית-כנסת, בלי התאחדות לאומית — בשאיפות אנושיות כלליות



כלבר. אבל כל עוד שיש לאומים בעולם, הוא משתוקק. שהאומה הישראלית תתקיים לא בתור אומה שפלה, קודרת, רצוצה ומתופה. רמה ויפה היא צריכה להיות, ומזהרת בקדושה רומסה. ויותר שהיא שפלה עתה, יותר היא צריכה להיות רמה ונשאה לעתיד: לפום צערא אנרא" עולה מבלי משים על זכרוננו. ועוד דבר אחד אנו זוכרים כשאנו קוראים את הדברים האלה — תפלה עתיקה רטובה ברמעות ומבולה בדם: .אוכרה אלהים ואהמיה, שואנת כנסת ישראל מנהמת לכה. בראותי כל עיר על תלה בנויה, ועיר האלהים מושפלת עד שאול תחתיה" . . . כל דברי הנער התולה" הם פרוש נכון להתפלה קורעת הלב ושוברת הגוף הזאת.

ואולם גם אחרי כל אלה אין אנו צריכים לחזור מדעתנו, שהבענו למעלה, כי פרץ הוא יותר עממי מאשר לאומי, כי הוא אוהב יותר את ההמון הישראלי, כמו שנתיחד מכל העמים בצרותיו המיוחדות ובמנהגיו הדתיים המיוחדים, מאשר את האומה הישראלית, כמו שנתיחדה מכל האומות האחרות ביצירותיה הרוחניות המיוחדות ובמושגיה הדתיים והמוסריים המיוחדים. לא רק סנונית אחת אינה מביאה את הקיץ בכנפיה; אפילו שתיים שלש סנוניות אינן יכולות לעשות זאת. המון-היסודי של המספר הוא העיקר לנו, כשאנו דנים על רעיונותיו ומנסותיו הברורים, והמון-היסודי של פרץ אינו הלאום העברי, אלא ההמון העברי. ואולם רצוננו היה להראות שלמרות נמיתו העיקרית של פרץ לגנות את תרבותנו העתיקה ברוחם של המשכילים" משנות השבעים, הוא מלא, אולי בעל כרחו ושלא מדעתו, מרוח הלאומיות של שנות השמונים והתשעים. וכשאנו דנים על מספר אמת, שהוא גם שורר אמת, כלומר איש, שרגשותיו מושלים בו, או יכולים בו, לחשוב את הדברים הנזרקים מעמו, את הרעיונות, שהביע רק לעתים רחוקות ורק כלאחר-יד, להנחות יותר חשובות על מה שצפון במעמקי לבו ובסתרי נפשו, מן הדברים והרעיונות, שהביע מדעת ובהכרה ברורה.

יוסף קלוזנר.

היירלברג.



## אנחות הגבור

(שיר בפרוזה).

בכל הערבוּכיה הרבה, הסוערת סביבותינו והמתנועעת בחפזן כל כך נמרץ, בכל השאון והמבוסה והמהומה הגדולה, שאנשי הרחוב קוראים לה "חיים" — בכל אלה לא תשמעי את, בתי, את דפיקת החיים ויצירתם; אף צלצול רענן אחד חי הנושא את עצמו לא תקשיבי את בכל אלה. כי הנה ככה — את אומרת — רועשים וסוערים גם כלי הברזל הדומם אשר בבית החרשה; בלי מחשבה ורצון. בלי תשוקת החיים והיצירה, מונעים בכח הקיטור או על ידי האינרציה, סובבים הולכים הנלגלים על ציריהם; מבלי אשר יצעדו צעד אחד קדימה, הנם חשים ומטהרים, מצלצלים ורועשים — אך למען החרש את האזנים.

ובעיקר נפשך, ובנמתוך את אוניך הקשובות לכל הנעשה והנרקם, למען צוד את קול דופק רוח החיים, או תקשיבי קול חלש ומדוכא. הנתן בלבך התמים אמונה, כי עוד לא מת רוח האדם; או תשמעי, בתי, אנחה גדולה, אנחה חלושה מרה וממשכה — אנחת האנושיות. הנתונה במצור ומצוק. חלושה ורבה היא האנחה הזאת בשאון הגדול הסוער סביבותינו, אך אבד לא תאבד בו, ואזנים קשובות, כאניך, בתי, מאזינות בתהפוך ובסקוע לה האנחה הזו דרך בתוך רעש גלמי הברזל, המחריש את האזנים.

אנחות של נשמות הנה, של נשמות חיות, ולהתכולל ולהתערב לא תוכלנה במהומה הרבה של המתכת הדוממה.

איה איפה הם — תשאלו בינון — איה הם אלה הענקים, אלה הקולות האדירים, אשר קראו בשכבר הימים לחיים, למלחמה, ליצירה, להריסה ולבנין?  
— האמנם — מתו?!... והיאוש המר עולה על עיניך ועל פניך, כעננה על פני השמים הזכים.

— מארבע פנות העולם — תתאונני — תשמענה אך אנחות ואנחות; חלושות ומדוכאות, ברפיץ וכבלי כח הנן מרחפות באויר, וכל נפש ערה וקשובה תאזינן, ובהאזינה תאָנח גם היא...

שמעי, בתי, הקשיבי, ואספרה:

היה היה גבור בארץ.

גבור היה בגבורים, אמיץ וגא מאד היה רוּחו, חזק מצור היה רצונו. ולב גדול מאד היה לו, לב הבוּער באהבה לכל החי, לכל אשר נשמה באפו.

הקָרָר ביר מיִסיה, כה הקרה תשוקת החיים מלבו, וכל און ומומה נפשו נשא כל יכולה.

וילך ויעבר הגבור ההוא סמדינה למדינה, מעיר לעיר ומכפר לכפר. עיניו הנוצצות האירו לו את הדרך; כרחובות ובשוקים נתן קולו ברמה לעורר ולקרא לחיים את בני האדם, אשר השמן אסר את ידיהם ואת רגליהם באויקים, בהפילו עליהם תרדמה.

פּהחו האוֹיִקִים! — רַעַם בְּקוֹלוֹ קוֹל לַיִשׁ — הַלֵּאָה הַכְּבִלִים! חֲשׂוֹת יָדִיכֶם, אֵךְ קֶסֶם  
הַשֶּׁמֶן עֲלֵיהֶן, פָּקְחוּ אֶת עֵינֵיכֶם. פָּקְחוּ אוֹתָן לְרוּחָהּ, וַיַּעֲלֶם כְּרַנֵּעַ הַקֶּסֶם, הַשִּׁשִּׁים אָהֶם,  
וְחַפְשִׁים וְרַחֲבִים, הִבּוּ נָא יָדֵיכֶם!  
וְלֹאֵם לֹאֵם הַחֲלוּ בְּנֵי הָאָדָם לִפְקַח אֶת עֵינֵיהֶם, וּכְבִלֵי הַקֶּסֶם הִלְכוּ הַלֵּךְ וְנִמְנוּ מֵעַל  
יָדֵיהֶם... .

וַיֵּרָא הַשֶּׁמֶן וַיִּחַרֵק שָׁן מִכֶּסֶם. אֶת מַהֲנוֹת חִילוֹ הַעֲצִים הַשְּׁלִיחַ בּוֹ, אֵךְ הָאוֹר, אֲנִי  
הַפִּיצוּ סָבִיב עֵינֵי הַנְּבוֹר, לֹא נָתַן לְשִׁלְיָחֵי הַשֶּׁמֶן לִקְרֹב אֵלָיו, וַיִּנְסוּ וַיִּפְזְרוּ לָאַרְבַּע רוּחוֹת  
הַשָּׁמַיִם.

וּבַפֶּעַם בַּפֶּעַם, בְּהֵלֶךְ הַגְּבוּר כִּדְרָם מַעִיר לַעִיר, פָּנַשׁ עַל דְּרָכּוֹ בְּמַחֲנוֹת עֲלֻמוֹת יִפְהֵי  
פְּיוֹת, אֲשֶׁר מוֹלְלוּ בִּיְדֵיהֶן, וּבִשְׁחֹק חֵן עַל שְׁפָתוֹתֵיהֶן קָרְאוּ לוֹ לְבוֹא אֵלֵיהֶן. אֵלֵהּ הָיָה חֵיל  
הַשֶּׁמֶן. אֵךְ הַעֲמַל וְהָאוֹן, אֲשֶׁר רָאָה זֶה עָתָה בְּצִאתוֹ לְדַרְכּוֹ, לֹא נִתְּנָהוּ לְשִׁכּוּחַ אֶת תְּעוּדָתוֹ  
וְאֵת מִשְׁלַחָתוֹ, וַיּוֹסֶף לִלְכַת בְּלֵי הַתְּבוּנָה אֵלֵיהֶן. וּפְתָאֵם — וַתִּתְּנָה קוֹלָן בְּשִׁירַת הַתּוֹנָה מִלֵּאָה  
הַחֲנוּנִים וְעֶצֶב, וַתִּשְׁתַּפֵּךְ הַשִּׁירָה עַל פְּנֵי הַבְּכָר, וַתִּרְחַף עַל פְּנֵי הַרִים וּגְבֻעוֹתָ, וַתִּמְלֵא אֶת  
הָאוֹיֹר עִיפוֹת וְלֹאוֹת. אֲנִי הַגְּבוּר צִלְלוּ, דְּמוּ רַחַח בְּלִבּוֹ, וּלְפָתַע פְּתָאֵם נִפְסָקָה הַשִּׁירָה  
וַתִּצְאָנָה כִּלְיָן בְּמַחֲלוֹת פְּרָאִים, וַתִּקְרַצְנָה לוֹ בְּעֵינֵיהֶן, וַתִּרְמֹזְנָה לוֹ בְּרָאשֵׁיהֶן, בְּפִזְרוֹן אֵל כָּל  
דְּיוֹחַ אֶת שְׁעָרוֹתֵיהֶן... עַמְדַּת עַמְדַּת הַגְּבוּר רָנַע עַל עַמְדוֹ, אֵךְ רָנַע, כִּי עַד מַהֲרָה עֲלָה עַל לְבוֹ  
זָכַר אָחִיו הַגְּרַדְמִים, הַנֶּעֱנִים תַּחַת יַד הַשֶּׁמֶן, בְּמִצְצוֹ אֶת לְשָׁדָם — אֶת הַשּׁוֹקֶהֶם לְחַיִּים,  
וְכִרְנַע וְעֵינָיו הַפִּיצוּ קֶצֶף נוֹרָא, בְּמַכַּת רוּגְזוֹ הַבַּיִם אֵל מַחֲנֵה הַשֶּׁמֶן — וַיַּעֲלֶם כָּל פְּתָאֵם.

וַיְהִי הַלֵּילָה, לַיְלַל אַבִּיב, לַיְלַל קֶסֶמִים, וַיִּלְךְ הַגְּבוּר, כְּמַנְהֵגוֹ. בְּדֶרֶךְ נַחֲוָה. מִסָּבִיב  
בְּשִׁלְהַ דְּיִמְיָה עִמּוּקָה; בְּמִרוֹמֵי הַשָּׁמַיִם הַגְּבוּהִים וְהַרְחָבִים הַתְּנוּצְצוֹ הַכּוֹכָבִים, הַיּוֹרֵחַ הַפִּיִן  
אוֹר זָךְ וְנֹעִים עַל כָּל מִסָּבִיב, וְהַגְּבוּר, אֲשֶׁר הֵלֶךְ בְּעֵינֵים נְשׂוֹאוֹת הַשְּׁמַיִם, כִּי לֹא יָכֹל  
לְגַרּוֹעַ עֵין מִהֶם, תַּעֲהָ מֵעַל הַרְרֵךְ וַיִּבֹא אֵל יַעַר קָדוֹם עֵב וְגִדּוֹל. פְּתָאֵם הַתְּעוֹרֵר וַיִּכַּחַם  
סָבִיב: הַעֲצִים עַמְדוֹ מִסָּבִיב אַחוּזִים בְּתַרְדֵּמָה וְחִלּוּמוֹת עִמּוּקִים, הַצְּפָרִים נִמְנוּ זֶה כְּבָר --  
וְהַגְּבוּר שָׁכַח רָנַע אֶת מַנְהֵגוֹ וְאֵת תְּעוּדָתוֹ וַיִּשֵׁב לְנוֹחַ.

נִפְשׁוּ עִיפָה וְכִסּוּ בַקֶּשֶׁה רוּמָם בְּתַחֲנוּנִים לְתַת לֵה מְנוּחָה, תְּנוּמָה וְחִלּוּמוֹת, יַחַד אֶת  
דִּיקוּם הַנֶּחַ. הַגֵּם וְהַחֹלֶם מִסָּבִיב; מַחֲוֹ הַתְּרוֹקֵן מְכַל מַחֲשָׁבָה, רְגִשׁוֹתָיו כְּמוֹ כְּבוֹ בְּלִבְכּוֹ, רַק  
דַּעֲיוֹן אַחַד שָׁרַר בְּמַחֲוֹ — הַרְעִיּוֹן, כִּי רַחֲוֵק הָיָא מִשְׁאוֹן הַתְּבַל וְהַמּוֹנָה, וְקָרִיב מִתְּאֵחָד הָיָא  
אֶת הַמַּבַּע.

שְׁמִירוֹת עֵינָיו סָגְרוּ. מִרְחִיק הַקְּשִׁיב אִיזוֹ שִׁירָה עַדִּינָה וְנַעֲיָמָה, אֲשֶׁר רַחֲפָה בִּינֹת  
לְעִצֵי הַיַּעַר — וַיִּרְדָּם.

אֵךְ בְּחִלּוּכּוֹ — הוּא רֹאֵה אֶת אַחוּי, אֶת אַחוּי הָאֲמִלְלִים וְהַנֶּעֱנִים, הַגְּרַדְמִים וְהָאֲסוּרִים  
בְּאוֹיִקִים. וַיִּתְּבוּנָן וַיִּזְכְּרָן לֹאֵן הָיוּ פְּנֵי מוֹעֲדוֹת בְּצִאתוֹ לְדַרְכּוֹ וַיִּתְּעוֹרֵר כְּעַמְל רַב וַיִּיקָץ  
מִשְׁנָתוֹ. עִיף וַיִּנַּע קָם עַל רַגְלָיו וַיִּצֵּא אֶת הַיַּעַר.

וַיִּלְךְ הַלֵּאָה, אֵךְ הַרְרֵךְ — לֹא כְּמַנְהֵגוֹ וּכְדַרְכּוֹ — הִיתָה בְּעֵינָיו אַרוּכָה בְּלֵי קָץ וּגְבוּל,  
כִּי הִנֵּה הַסְּכִיף הַגְּבוּר לִלְכַת תְּמִיד מְבַלֵּי הַרְגֵשׁ כָּל מִרְחַח וְעִצְלוֹת; הַתְּשׁוּקָה לְחַיּוֹת, לְהַלְחֵם  
וּלְנַצֵּחַ לֹתָהּ אוֹתוֹ עַל דְּרָכּוֹ, עַד כִּי לֹא הַתְּבוּנָן לַעֲתַת הַחֹלְפָת בַּחֲפוּזָן. אֵךְ עָתָה הַרְגִישׁ  
עִיפוֹת בְּכָל אַבְרָיו, בְּנִפְשׁוֹ שָׁרְרָה אִיזוֹ הַתּוֹנָה נַעֲיָמָה, לְבוֹ נִמְלֵא עִצְלוֹת וּכְבִדּוֹת, וּבְרַב עַמְל  
בְּשֵׂא אֶת רַגְלָיו וַיִּלְךְ הַלֵּאָה.

וְהַלֵּיל הָיָה צַח וְבֹהִיר כְּלִפְנֵי שַׁעֲהָ. הַיּוֹרֵחַ נִהַג בְּרוּמֵיהָ אֶת אֲלֵפֵי הַכּוֹכָבִים עַל פְּנֵי

השמים. רוח קל טיל על פני הארץ, ותרעש בינות לענפי העצים, אשר משני עברי הדרך, והמולה דקה נשמעה בינות לעלים... הגבור הלך עיף ויגע ובלבו חשב:

— מה ארוכה הדרך!

— מדוע כה אתהלך בלאם? — שאל את נפשו, ויחל להתפלא על כי ככה עיף

בדרכו.

— מדוע אינני רענן ובריא היום כאשר הסכנתי להיות? מדוע זה אשאל היום את נפשי? — נולדה פתאם שאלה חדשה בלבו — מדוע זה ארבה היום לחשוב מחשבות אדויות?...?

הוא הלך הלאה הפוש במחשבותיו, אשר לא השיבו את נפשו — מרנע לרנע גדלה עיפותו, ופתאם — ורעין חדש החל לנקר במחו:

— מדוע זה אמרת ככה ואחפז? בעד מי, מדוע ולמה? — זורם כביר של שאלות זרם אל מחו, ומחשבה כבדה מעופרת כבר רבצה על לבו. הוא חפץ לגרש את המחשבה מלבו, אך לשוא, היא התבררה והתלבנה מרנע לרנע במחוי.

— מנוחה! מנוחה! — קרא לבו בהזקה — למה לי המלחמה המרה, החפזון והעמל? להיות שדוד מנוחה יומם ולילה, לעמל ולראג אך להם, לאלה הרמשים הקטנים, אשר נשמותיהם מלאות רפש; לחיות ולהלחם בעדם, אך בעדם, ולתרום ולחבל בידי את חיי ואת נשמתיה?

— מנוחה! פה אלין על הדרך הרוחה, הפשי ורהוק מהם. מאלה, אשר נולו ואשר שללו את חיי!

— מנוחה! מנוחה!!

ופתאם וירא והנה הר נבזה נגד עיניו. צורים גדולים ועקומים סבכו אותו ככל העברים; קרני התכלת של הירח השתפכו עליהם, והם עמדו דומם, כמו לו הסתירו כחכם צפוני העלומות. וראש ההר הגבוה התנשא בגאון ויבט השמימה בגדל רוח, כמו לו הכן את רוחם וכמו השיג את גדלם ואין-סופם.

וברמטה נבדאנה גדולה עמד הגבור על עמדו ויבט אל ההר.

— לו יכלתי — הגה בנפשו — התרה לעניה! ושם כראש ההר להשקיף ולהתבונן אל החיים ואל כל הנעשה מתחת!...

ובמרים כלה לדבר אל נפשו, ובמרים נתן חשבון לה על דבר הרגש, אשר נולד בלבו זה עתה — והוא כבר חש, כי רגליו קלות כרגלי האילה; כח-קסם הניע פתאם את רגליו, ובצעדי און צעד לעלות ההרה.

ובלכתו — והוא מרמה בנפשו, כי מעופף הוא, כי כנפים לו, כנפים קלים ורחבות, והוא מתנשא וממהר וקרב אל ראש ההר.

— אל ראש ההר? — שאל את נפשו, ומחשבה חדשה החלה להתרקם במחו, והמחשבה עודדהו ותתן שמחה בלבו.

— ואולי — השמימה? הן כנפים לי!... אך בשלהם, בשל האנשים השפלים האלה, לא ידעתי ולא עלה על לבי, מי ומה אני! אך מרוב ענין ומרדה לא ידעתי, כי כנפים לי, כנפים לעוף — השמימה!

— השמימה! השמימה!

— בני אדם שפלים ונמכזים! מה בן אני לכם! מה שונא אני אתכם!

עוד לא יצאו הדברים מפיו — וחדשה נהיתה:  
ההר נעלם פתאם. מסביב — מדבר גדול ויבש, מלא חול מקצהו עד קצהו; הירח,  
הכוכבים — הכל נעלם; ערפל עב ונורא מכסה את כל, והוא עמד על עמדו נבהל  
ומשתומם.

— חא-חא-חא! — נשמע רעם צחוק אדיר מכל העברים.  
— חא-חא-חא! — והצחוק הפראי נרחף אל הערפל ויתגולל מטה כהד הרעם.  
— חא-חא-חא! חא-חא-חא!!

שחק שחק השמן ויתהולל בקרבנו אשר לכד.  
יאין אונים נפל הגבור ארצה, אסור בקבל-קסם.  
וכה שיכב הגבור, אסור באזיקים, ונרדם בישימון זה רבות בשנים.  
אך גופו ולבו אחוים בתרדמה, אך מחו ער, ובחלומו ירוקמו חזיונות איומים  
ומבהילים.

את אחיו הוא רואה בחלום, את אחיו הנדכאים והנענים; בעינים נרדמות הם רועים  
באפלה, יתנששו, יתנוששו וילחצו איש את אחיו, ובלכתם, יצלצלו נחושתיהם, האחוים  
בקצהם השני בידי השמן, המושך אותם אליו — אל השאול. שומע הוא, בהתפארם  
בנחושתיהם, אשר היו להם לעדיים להתפאר! „נחושתי עבים!“ מתפאר האחד — „אבל  
נחושתי מתנוצצים“ עונה השני, וכה יתפארו עד ריבם איש את אחיו, ויריבו עד קללם,  
ויקללו עד הכותם איש אחיו...

ובשמעו ובראותו את כל אלה, התעורר התעורר בלבו השוקתו לחיים, והיא הולכת  
ובשתפכת בכל אבריו, מתאמץ הוא לנוע בידיו, על שפתיו בוערים דברים נלהבים —  
אך לשוא!

ידו הימנית מונחת על לבו, הוא אוסף את כל כחו, מתחזק ומתאמץ לקום, אך על  
לבו שוכנת כמו אבן כבדה, ולהתעורר לא יוכל!  
והוא רואה את כבוד אלהים המרחף דרך המדבר, שומע הוא קול אדיר קורא:

כל אשר אונים לו,

השומע קול שְׁרִי,

קול הריטו נא וקראו

את כל החי — לחיים!

„אני רואה! אני מקשיב, אלי!“ — יתאמץ לקרא, אך המלים כמו נקפאו על רשגו,  
מתפריץ הוא משנתו, מפרפר, אך להתעורר לא יוכל.

אך אנהות כבדות מתפרצות טחוחו. מרחפות הן על פני הישימון ונדחפות אל הערפל  
העב, ובהתנגשן בו, תשובנה אחור ומניעות כהר רחוק עד לישוב בני האדם.  
ושם מרחפות הנח בתוך המהומה, שאנשי הרחוב קוראים לה „חייב“, ורק נפש ערה  
בנפשך, בתי, האיזנין.

יש אשר הנענה האנהות והניענה מיהר רך בכנור — או יאנח גם הוא.  
הלא שמעת, בתי, בשור המשוור לבן-הפנים וכשל-הברך את שירתו, שירת העצב  
ואפיסת החיים — המזכיר?

„שלמה, הו, אלי, אל גדול ונורא,

בי נפש נתת לחוש ולדעת

מצוקת החיים, ענויי הקיום,

אם כח אין אתי, אם, אסור בכבלים,  
 לשוא אך אחלמה מלחמה ונצחון?  
 את דעתי, הה אלי, סכני קחה-נא!  
 ומנוחה לגפשי אך רגע תנה-נא!  
 ואם קצרה ירך את דעתי לקחת,  
 קחה לך את חיי, את חיי המרים!"  
 אנחות הנבור, בתי, נגעו במיהרי המשורר לכן הפנים ההוא — ויאנח גם הוא!



כן, בתי, בישימון הנורא, תוך הערפל העב, שוכב הנבור אחז בתרדמה עזה  
 ומתאנח.  
 יש אשר ייעף וייגע בהתאבדו את כח הקסם—או יהפיל אל השמן ובהחנונים יבקשהו,  
 כי יקח לו את כל נשמתו, כי ימשל על כל רגשותיו, ולבו יהי נא נתון לעבוד אותו, את  
 השמן, לברו, ולא יפרפר או לכו ולא יקרע עוד לגורים... ובצחוק פרא יענהו השמן:  
 "חא-חא-חא!" — ואנחות הנבור ההיינה אז עוד כבדות עוד מרות מאשר היו.  
 ואנחה כזאת כי תגע במיהרי הנבור, השמע שירה אחרת.  
 הלא ראית, בתי, את משורר אחר, בצאתו מבית המרוח שכור ומתנודד, כשוררו  
 את שירתו:

„שמן אכזר, מושל עריץ,  
 אל תחנוני נא הקשיבה!  
 מלא רוחי את זעמך —  
 והנה לי עקבך עולמים!

העבר אנכי  
 לעולמי עולמים  
 למושל האדיר —  
 לאשמודאי!



אך לענ לי ילעג  
 ובשניו לי יחרק  
 האשמודאי,  
 ולהעות יתנני,  
 כאלהים!

וכה תתפרפר בי נשבותי

מן האור אל האפלה,  
מן השמן אל אדני —  
מבלי דעתה אלהיה!

ומאד צדקת, בתי, את אשר דברת!  
מארבע פנות העולם תשמענה רק אנחות ואנחות; חלושות ומדוכאות, ברפיון ובבלי  
כח הנן מרחפות באויר. וכל נפש ערה וקשובה האזינן, ובהאזינה, האנח גם היא.  
הגבור הוא, הנאנח בשימון!  
אך את, בתי, אל האנחי, אל נא הניע אנחה את חוץ חוץ והנאיה, אל נא  
העלינה כצוקות נפש לנוח על פניך כעננה שחורה! — אהביני, אהובי!!  
והיה בתתך לי את נשמתך, ובהקריבך לי את לבך ואת אהבתך, אספרה לך, בתי,  
את אשר יקרה ויאתה או, בקום הגבור מש:תו.  
כי הנה התעורר יתעורר הגבור ויקום כארי!  
שכחה ועליזה היי נא לי, בתי! גרשי כל דאגה מלבך, מלבך האוהב אותי!

ה. ד. נאמבערנ.



## שירה הרשה.

(הזיונות ומגנינות" באת ש' משרניחובסקי. ספר שני, ווארשא תרס"א.  
הוצאת "תושיה").

כשיצאה לאור קבוצת השירים הראשונים של משרניחובסקי נפלגו הדעות על אדותיהם. אנכי מצאתי בהמשורר הצעיר הזה כח אמיץ והקדשתי לו מאמר מיוחד ב"ספר השנה" תר"ס. אבל אחרים ננו אותו וישללו ממנו כשרון פיוטי. הקבוצה השניה של שירי משרניחובסקי, המונחת עתה לפני, לא לבד שהאשר משפמי, אבל העיד שכשרונו של המשורר ילך הלוך והתאמץ הלוך והתפתח, וראויה היא לשום אליה לב ביחוד. הבקרת, בחפצה להוכיח, להועיל וללמד, לא תוכל להיות קלושה מן האויר, תלויה בסברא בעלמא. לא די למבקר לאמר: זה טוב וזה רע, זה נעים וזה חסר טעם; עליו ליכר את דעתו על יסודות ידועים. כי אם אמנם עיקרה של החרשת היא: היפי, הטעם, הרוח והחום הפיוטי, אבל גם לרוח יש משקל, ויש כלי מודר גם להחום. כלהבקרת המדעית, כן ישנה גם להבקרת האימיתית הנחות ידועות ומקובלות, שיהיו להמבקר ל"נקודות האחיזה", לאמת המדה או לאבן-בוהן — קריטריונים — בשפמו על פיב מפערי השירה.

אולי לא יהיה למותר לרבים מן קוראינו להקדים פה דברים אחרים על עצם החרשת בכלל והשירה בפרט.

כל מפעלות ידי האדם יחלקו למלאכה ולחרשת. עיקר תכליתה של המלאכה היא: התועלת הגשמית, ופעולותיה לכן יערכו לא רק עיפ יפי מראיהן, כ"א בעיקרן לפי שהן מתאימות לצרכינו הגופניים, לפי חוקם ולפי טיב שמושם בחיינו הביתיים והצבוריים. ועיקר תכליתה של החרשת — הם: היפי, הנועם, הטוב או התועלת הרוחנית. הנאי המלאכה-הם: ידיעת תכונת החמרים שהשתמש בהם, אופן חבורם, הפרדהם והרכבהם. ידיעת כלי המלאכה ושמושם, הסתכלות, והתמדה בעבודה, בקצרה: הבינה הישירה, הנסיון, השקידה והחריצות. ותנאי חרשת, זולת האמורים במלאכה, המה: חושים עזים ורקים הנוחים לקבל כל רשמי מראות הטבע, נפש מהפעלת מן הרשמים הנאים אליה ע"י החושים, טוב טעם לחקות מראות הטבע או לברוא יצירות חרשות ע"י הנשמת האידעות בתבניות עצמים טבעיים. המלאכה נקנית ע"י כל בני האדם, בשלמות יתרה או פחותה, בלמוד. שקידה ונסיון, אבל החרשת היא מתת ה' ליחידי סגולה, המקודשים מלידהם לשליחותם הרוממה.

החרשת מינים שונים: החציבה (סקולפטור, פלאסטיק), הציור, הזמרה, הבניה והשירה. מלאכת החציבה הניעה למעלת החרשת לראשונה אצל היונים הקדמונים, זה העם החרש והחושב שבטן ולידה, אבי כל ענפי החרשת למיניהם. העם הזה, שחי באייר נאה וממוגן, בארץ פוריה ונהדרה בהרריה ונהרותיה, חבב את הטבע והרגיש את יפעתו, עוזו והדר גאונו. הארץ היתה כגן עדן לו ולהארץ הזאת הוריד גם את אלהיו, ואת בני



הארץ הרים למעלה ראש, למעלה בני אלים. את אלהיו חזה בדמות אדם וייחס לו תכונות, שאיפות זתאוות אנושיות, ובכחות בני האדם הגופניים והרוחניים, ככחות המצוינות שבמפע, ראה כחות אלהות. וכח חרש וחושב שהוחן צייר לו באופן מוחשי את אלהיו וחצי-אלהיו, הנשים את הכחות האדירות במפע ובארם: כהיפי, החכמה והשירה — בפסלי אבן-שיש. הפוסלים היונים ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל הדורות, למרו לדעת נתוח גו האדם, איבריו, גידיו ועורקיו, נורתו ובניתו, התכוננו ליפיו המבעי, שיסודו בהרמוניה — בהערכת חלקיו זה לזה ולמראהו הכללי; הבינו וחשו ערך כל קו, כל שרטוט, כל קטמ בו, כל אלה הקיים והשרטוטים הדקים מן הדקים שבפני האדם, שבכל דקותם הם המה המעמידים באופן פלאי עצמיות האדם ויחדו, מטביעים על כל אחד חתם מיוחד, צרים לו צורה מיוחדת. נותנים לו אופי מיוחד, נשמה מיוחדת, רגשות, שאיפות וסגולות מיוחדות. כמה הסתבלות חרה, כמה הרגש היופי, כמה ידיעה עמוקה כחכמת הנפש נחוצה לעשות כל אלה עי כלי גם כחרט ברזל, ומחטר גם, כאבן או ברונזה! אבל לכן הסקולפטורה איננה סלאכה, היא חכמה וחרשת, לא עשייה כ"א "יצירה". מי שיוכל לפחת רוח חיים באבן שיש, מי שעשה מרגבי חומר דמות החכמה בתמונת "מינערווא", סמל יפי האשה ב"ווענערא", חן ועו האיש בפסל אפולו", מי שחצב באבן סמל דמות משה איש האלהים, עם כל גבורות רוחו ורוטמות נפשו. השואפת לגדולות, או מי שצר בברונזה צורת "איוואן האיום", צורה המביעה אכזריותו ויחד עם זה אמונתו ואדיקותו של המלך הזה יותר משיביעו לנו אלפי ספרים — כל אלה אינם בעלי סלאכה, היא חכמי חרשים. בוראי נפשות, יוצרי רוחות; המה, כביכול, שותפים להקב"ה במעשי בראשית.

ואת כל האותיות והנפלאות. שתעשה הסקולפטורה או הפלסטיקה, העש גם חרשת הציור. מדה אחת לשני מיני החרשת האלה: שניהם פועלים על רוחנו עי חוש הראות. אבל לא ראי זה כראי זה. לכל אחד מהם יש חסרון ויתרון המיוחדים לו. חסרון הסקול-פטורה הוא חסרון הצבעים. ואת החסרון הזה טוברח הפוסל למנות בדיוק חתוך האברים וסגון נורהם. מעלת הציור — היא: אמן המראה והצבעים של העצמים המצוירים בכל דקות שנוייהם וחליפות גוניהם, אבל לעמת זאת אין לה, לחרשת הציור, הפועלת על השטח, בליטויה (רעליעף) של הסקולפטורה, בליטויה כל חלקי הגוף וממשיותם, אין ליצוריה שלשת המדות שלכל עצם מבעי (הגובה, האורך והרוחב), לא תוכל להראות את יצוריה בעת אחת מכל צדדיהם. על החסרונות האלה על המצייר להתנבר באמצעות כהירת הצבעים והערכתם וברעת הכוונתיהם הנסתרות לאיש בינוני והנגלות לציר אמן. בקו אחד הנמתח במקומו הנכון, בנקודה אחת קטנה, ידע לפעמים המצייר לשכלל פני האיש המצויר, לתת להם עצמיות מיוחדת, להביע אידעע שלמה, לפחת ביריעת הכר נפש הושבת, מרגשת, שואפת וסוערת.

אולם יש גם חסרון משהתף לשני מיני החרשת האלה, ליצוריהם חסר הכח הנכבד שלרוב בעלי החיים, והוא הקול. בכח הזה תשתמש המוויקה. הפועלת פעולתה העזה על נפשנו באמצעות חוש השמע. עיי ההרמוניה בחבור הקולות השונים והערכתם תדע גם המוויקה לחקות את המבע: תשמיע קול רוח שפיים חרישית, וקול הסופה השוברת ארזים ומפוצצת סלעי עוו. קול רעם בגלגל וקול המית היונה, שאגת האריה והזמזום הובוב, אולם במדרגתה העליונה הניע המוויקה לכשרון ציור רוח האדם פנימה ומצבי נפשו השונים: רגשת מנוחת הנפש ורגשת הסתערות הלב, רגשי העונג והצער, רגשי הששון או האיזש. ופעולת המוויקה עזה מאד, לא לבד על האדם, היא גם, במדה ידועה, על

הר החיים, את חנה וכחה ירנישו לא רק אנשי רוח יודעי חן ועמם, כ"א גם המון העם, לא רק בני תרבות כ"א גם העמים הפראים. המוזיקה בכחה כי עז תרניע נפש סוערת, והרעיש רוח שוקמה, תביא פחד בלב אכיר, ועזו ואמין למוני לב. — המוזיקה העורר בנו רגשי שמחה או עצב, אבל אלה ואלה, גם רגשי השמחה, גם רגשי העצב, יביאו לנו נעם נעלה, תענוג רוחני, תענוג המדים אותנו למעלה למעלה מן התאוות הנחות, החמריות, הבהמיות, תענוג המביא אותנו לידי בטול החושים, לידי התפשטות הגשמיות — מעין תענוגם של הצדיקים, הניהנים מזיו השכינה.

גדול כח החרשיות האלה: המוזיקה, הציור והפלסטיקה, אבל נעלה מהם כח השירה. השירה היא כלילת היפי, כלילת החרשת. מפני שהיא כוללת יחד כל אותן המעלות, שמנינו בכל אחד ממיני החרשת. הלשון, שבה מתנשם השירה. היא אוצר כל כחותיו הרוחניים של העם, ובלשונו ידע המשורר רב הכשרון למצוא את כל הצבעים והגוונים, האורות והצללים של הציור, את החמר הממשי של הפלסטיקה ואת המולות של המוזיקה. המשורר האמתי הוא בעת ובעונה אחת חוצב, ציר ומננן, ולשירתו כל התכונות של יתר החרשיות. בה התמונית בולטות בכל חלקיהן כבפסילי הסקולפטורה, הצבעים בהירים ומתאימים עם מראה העצמים המתוארים, כבתמונות הציורים, וצלצל הקולות נעימים וערבים, ועם זה עוים וחוקים ומתאימים עם הרגש הפנימי של המשורר — בקולות המוזיקה. שלש התכונות האלה — הן עיקריות להשירה. הן יסודיות, והן הנהג אבני הבחן — קריטריום — לבקרת, בכואה לשפוט על תוצאות רוח המשורר.

השירה היא פרי רוח העם, היא אוצר כל תכונותיו וסגולותיו, שאיפותיו יאמונתיו. היא ראי חיוו הארציים והרוחניים; היא נתפעלת מסגו ופיעלת עליו; היא עולה במעלה למעלה אתו, ואתו היא יורדת. ובכחינה זו השירה היא גם היסודוריה היותר נאמנה והיותר בהירה של העם. המשורר הוא בן-עמו, עצם מעצמי העם ותמצית נשמתו. כל נצוצי היפי וכל קרני האורה הפזירים בהאומה יקבצו יחד בלב המשורר הרגש כבנקודת הקבוץ (פאקום), כנקודת השרפה (ברעננפונקט), ויהיו לאור שבעתים, לעמודי אש, המאירים את העינים ומחממים את הלבבות, לחושים וברקים המעוררים פחד וזועה אי לצבעי הקשה, השופכים רוח חן, תקוה ונחומים. „החפץ להבין את המשורר צריך ללכת לארצו" והחפץ לדעת תכונת איזה ארץ ורוח יושביה. צריך לדעת שירתה. השירה אם היא אמיתית ומקורית — היא לאומית, וכמו שלכל עם ישנו אופיו המיוחד. כן יש אופי מיוחד לשירת כל עם ועם. במדה שיתפתחו וישתלמו כשרונותיה וסגולותיה המיוחדות של האומה — תרב הצמינותה מיהר העמים, התנכר עצמיותה, ויונבלו טבעה ייחודתה, ובה במדה — תקבל גם שירתה תכונה יותר מסוימת ומצוינת. שירות העמים, כמו העמים בעצמם, אכנם השפעה לפעמים זו על זו, ונשפעות זו מזו, אבל תכונתו היסודית של כל אחת, אינדיווידואליותה השאר לעולם.

היונים והעברים, שני העמים היותר מצוינים ברוחם בין העמים הקדמונים. אלה העמים, שהשפיעו מרוחם על כל בני האדם, והניחו אבני הפנה להתרבות האירופית, העמים האלה היו גם היותר משונים זה מזה בתכונותיהם אמונותיהם וכשרונותיהם, והשנו הקצוי הזה נראה גם בשירתם. עם יון שהעריץ את הטבע ונתן לו כבוד אלהים, הצמיין בחרשת הסקולפטורה, שבה הראה כשרונו הנפלא לחקות מראות הטבע ומבנה גו האדם. ובתכונת הפלסטיקה הזאת מצטיינת גם שירתו: המינותיה אמיתיות, טבעיות וכולמוז בפסילי אלהיה העצובים כאבן ישי. עם ישראל בשהרות ילדותו ובתקופת אישותו,

בשבתו על ארמתו, גם הוא אהב והרניש כל חן ויפי, עו והדר במבט ובארס. אבל מעורו לא הביט על „בני חוף“ כעל „בני אלהים“, מעולם לא עשה את חמדות הבשרים לקולטום (לעבודת אלהים), ואת היפי ויתר הכחות שבמבט לאלהיות. הוא כבר המיד את התוך על הקליפה. הפנימי על החיצון, את הרוח על החמר. אלהיו — אל אלהי הרוחות — הוא אל נאצל, קדוש ומסתתר בחביון עזו. הוא עילת כל העילות, הוא מקור היפי, הוא ההפארת שבהתפארת, והארס בכל כחו חכמתו ונאונו, יפיו ונבונות-רוחו, הוא אך צל האור הננוז היה. במקום שלבון השקפה כזו אין מקום להתפתחות החרשת הפלסמיקית והציוור. שנהג בעצם והאיכונה פרי הערצת יפי נו הארס והבניתו החיצונית. שירת ישראל היה לכן בעיקרה שירת הרוח. השירה הזאת היתה המיד עזה ונמרצה, מלאה תם ורגש ועשירה במלים, כרברה על חמדות הרוחניות, על המנו. האהבה המוסר והצדק. אולם דלה וחלשה בציורי המבט. עליצות מהור המבט בכלל והארס בפרט נמצא אמנם בהרבה משירי ספהיק (ביחוד בשה"ש ובאיוב); הרגשות האלה אמתיות, חמות, עזות. אבל לא יתגשמו בתכונות בהירות, שלמות ומשובללות, חסרו להתגות האלה הריאליים, הפלסמיקות, הצבעים הנכונים. המשורר בשה"ש, למשל, מתאמץ לתת לנו דמות דיוקנם של הדרו" והדרודה. אבל לרוב לא עלתה בידו זולת ההפרזה האיומה („כמגדל דויד צוארדך“, „אפך כמגדל הלבנון צופה פני דסשק“, „שערך כעדר הרחלים“). כשגלו בני ישראל מעל ארמתם, נחלשה עד יותר הסתכלות במבט, שאיפתם לחמרות החיים והרגשתם ליפי, ושירת הגיטו נצמצמה אך באגרות. בצקן לחש, בהשתכנות הנפש, בתפלות, בקשות, בקינות, תחינות ותחנונים. גם שירת ישראל החדשה היתה לרוב שירת הרוח, הרעות וההרגשות הבל ליות; לציורי המבט בפרט מיה ובפרטי פרמיה חסרו לנו ההסתכלות, ההרגל וביותר — „הכלים הנאותות“. לכן הורגלו סופרינו בציורים כאלה, לבלי לבנות הילד בשמו", ללכת כחור סחור להעצם המתואר, להשתמש במליצות נמלצות ובפתגמים כוללים בלתי מדויקים, מבלי לשוות צורה בהירה ובוולתה, הבנית מהוקצעה ומחוטבה, שרק אז תעשה התמונה רעם פויטי על הקורא. רק בהתקיפה החדשה שבחדשה, בתקופת הפרחת ספרותנו בעשריה השנים האחרונות, החלו מובי סופרינו להתקרב אל המבט ולהבין את ערך היסוד הריאלי בחרשת בכלל ובשירה בפרט, ואחד מן המשוררים הריאליים האלה הוא מר משרניחובסקי.

משרניחובסקי — כלו שירה, ושירתו היא שירה חדשה, בתוכה ככברה, ברוחה וסגנונה. היא איננה עשויה ומלומדה. כקורה עין רואה ומסתכלת, און שומעת ובוחנת, חוש דק, וכח אמן לתאר מראות המבט ככל צבעיהם וגוניהם, ואת הרגשות. שיעורו בלב המשורר. יפי האביב עם נצניו ופרחיו, ירקרק דשאיו וזמרות צפריו, הדר גאון יערי עד, המית הים וסאין משברי גליו — כל מראות המבט ירהיבו עין המשורר, ימלאוהו גיל ורעדה, והוא עובד נרתח ומשתומם על הבריות הבינוניות, שאינן מתפעלות. גרעשות ורגשות כמותו מפעולות ה'.

רְאֵי: הַאֵיר הַשֶּׁמֶשׁ בְּנֵיא וּבְהָר,  
רְאֵי, רְפִידַת נְצָנִים לְרִקְמֹת הַבֶּר.  
הַחֲטָה — ים חוֹלֵם, וְהֶב — פֶּל נָל,

חַיֵּי כִסְּף לַשָּׁפוֹן וְרֵאשׁוֹ אֵל עַל

הָרוּחַ יִנְעֲנֵעֵנוּ

וְחֵם נוֹדֵף מִכָּנּוּ —

וְאֵת חַיִּים לָךְ זָרוּ, יוֹנְתִי ?!

וְעֲרוּגוֹת הַכְּרָמִים וְיַעֲרֵי הָעֵד !

פֹּה לְתַרְוֵעוֹת הַחַיִּים הַתְּעוֹרֵר כָּל בּוֹ .

וְרִטְט הַחַיִּים בִּי חֲלֵף כָּל צִיִּין ,

וּמְלֵאוּ יוֹנְקוֹתָיו עֲסִים וְמִיץ ,

וּשְׂכוּרַת הָאוֹרָה

הַתְּפִתְחָה הַזְּמוּרָה —

וְאֵת אֶהְבֶּה לָךְ זָרָה, יוֹנְתִי ?!

כמה יפעה, רך ונועם בשירה הזאת! כבאספקלריה מאירה נשקף בה האביב עם כל שלל צבעיו, כמו נראה בעינינו יקיצת היקום משנת החרף, כמו נרגיש את זרם החיים העובר בכל היצור מן החי עד הצומח והרום, כלם כמו יחשו את היפעה והעז. שנראו פתאם, ככתנועת מטה קסם. בכל חלל הטבע, כלם כמו יחוגו חג כלולתם, חג האביב. תור האהבה. ומה נפלאו ומה עצמו השורות האלה:

„הַחֲפָזָה — יָם חוֹלֵם וְזָהָב כָּל גֵּל“,

„פֹּה לְתַרְוֵעוֹת הַחַיִּים הַתְּעוֹרֵר כָּל בּוֹ“.

כל עץ, כל נטע, כל בר התעורר לקול שופרו של האביב הקיסם, המקיץ את כל היקום לתחיה. או:

וְרִטְט הַחַיִּים בִּי חֲלֵף כָּל צִיִּין.

כל פרח, כל ציץ עומדים לעיני המשורר כחיים ומרגישים. ששים ורועדים לעזו כח החיים שבאה אליהם פתאם. ומעיין זה

„וּשְׂכוּרַת הָאוֹרָה הַתְּפִתְחָה הַזְּמוּרָה“

הזמורה מלאה ניל, ששון וחרדה, היא שפורה משפעת האור שהשפיעו עליה לטובה קרני השמש.

המונות יפות מהדר הטבע נתן לנו המשורר בשיריו „אגדות האביב“. ביחוד נחמדה התמונה האחרונה בשירתו זאת:

וְהַעֲבִים נְטִפּוֹ דָם ,

וְעֵין הָאָרֶץ חֲלָכָה חֲלָף

שְׁמֵשׁ אָבִיב הַפִּיז יָם .

בְּשָׂמִים שׁוֹמְטוּ עֵבִים .

כְּעִמְרָה רַבַּת אֹר;   
הָאֹר — אֹר כִּן וְטָמִיר   
רוּחָהּ וְרוּעֵד עַל הָעוֹד.   
וְעֵינֶיהָ גְדוּלוֹת, חוֹלְמוֹת,   
וְעִמּוֹקוֹת מְנֵי יָם,   
וְנִשְׁקָו כְּמוֹ הַשָּׁמַיִם   
הָיוּ לַיִל וְדַמְדוּמֵי-יָם...

וְעֵמָה אֶפֶל עַד הָיוֹת   
כְּרֵאָה פֶּהָה לָהּ, וְלַעֲבִים,   
וְלִגְן... וּבִשְׁעָה זֹאת   
עִמְדָה נִכְחֵי שׁוֹכֵת לְפִי   
וְאֲנִי חוֹלֵם וְלְפִי עַר   
וְעֵינֵי רוֹאוֹת אֶת הַנְּעֵרָה   
וְעֵינֵי רוֹאוֹת אֶת הָזֹר:   
זֶר תּוֹלְעוֹת-יִזְחָנָא לְרֵאשָׁה

התמונה הזאת היא טבעיה, בהירה ונעימה, הננו רואים אותה לעינינו בכל הדרה. רואים אנו את המשורר עומד בן עם אהובת לבו בערב יום אביב בהיר. השמש יפוז את העבים הקלים הכרחיים על פני השמים, ונראים אדומים ונופפים דם. ברדת השמש העט הארץ כעטה כהה. רוח האביב הנעים, הדר גאון כראה השמש בבואו. יפעת המבע ביחד עם חצי-החשכה — כל אלה יצביעו בצבע מיוחד את כל הכביכה ומסכו עליה איזה רוח קסם, רוח פלאות. ועיני המשורר רואות את פני האהובה; זר הפרחים שעל ראשה יבריק עוד יותר מניצוצי האור הנופלים עליו, וקרני אור השמש בעברם דרך עלי העצים המתנועעים לרוח צח שפיים, יתפוצצו לשברים, ונראים כרוחפים ורועדים על עור פניה היפים. והיא עומדת כחולמת בנשף מלא הוד וסוד מעשי בראשית, עומדת נדהמת וסכמת סביבה בעיניה הגדולות והעמוקות כים... בשורות האלה חמר רב ונכבד לציר אמן, לציר לנו תמונה נפלאה ע"י הצבעים העומדים לפקודתו. אבל אין לנו לחכות לציר, המשורר ידע לתאר לנו את התמונה הזאת בעינה, ביפיה בכל הדרה, בלא צבעים, רק במלים פשוטות, בלתי נמלצות, אבל נאותות למטרתו.

עוד יותר סהיפעה וההוד פועלים על רגשות משוררנו הכחות העזים, האיומים והנוראים שבטבע, ובמעט שיבכר את הכח על היפי, העז על הנעם. חסן יערי עד, מראה הים במנוחתו ובהכתו גלים, סלעי מגור והררי אל, כל אלה מצוירים ע"י המשורר במקומות רבים באופן ריאלי מפליא מאד. הוא מתאמץ להתנבר על המניעות הרבות שיפגוש משורר עברי בחפצו להתאים את המונותיו עם הטבע, הוא סולל לו דרך חדשה, סגנון חדש. סגנונו זה אמנם במקומות רבים קשה, אבל ההפסד הזה יוצא לנו בשכר בהירות התמונות. ובמקומות רבים גם סגנונו עז ונאדר, ויעיד ערות נאמנה כי יש למצוא באוצר שפתנו הזקנה די מלים להביע בדיוק גם המושגים היותר חדשים ודי צבעים לתאר מראות הטבע בעינם וצביונם האמיתיים. — הנה, למשל, שירו הדרורי ערב. בו יתאר את הררי-אל בסכיבות נהר נקר באשכנו:

... אִין זֶה פִי מְקוֹם מְחַצֵּב אֲבָנִים   
הַמְקוֹם מְשֻׁפָּר, וּכְרוֹב הַיָּמִים נָפִישׁ;   
וּכְקִיר עֵנֵק. הַשֶּׁם מְעֵמְהוּ סְתָרֵי עֲבִים,   
וּכְחֶבֶל הָאֲנָה יִמְוֶמָה יִשָּׂא רֵאשׁוּ,

יתרוֹמם פּה הָהָר — נִבְנוּנֵי הָאָרְנָנִין,  
הַמְלֵאִים הוֹד וְעֵז וְיַפְעָה זָרָה, פְּרֵאִית.  
וְאֵךְ מַעַת לַעֵת יֵאָפִילוּ עוֹרְקִים פְּהִים,  
הַיְכָלוֹתֵיכֶם, פְּעֵשֶׁן הַכְּפָרִים מָרֵם בְּקָר  
וּכְתָמִים, אֲשֶׁר עֵין הָאֵפֶר לָמוֹ — פְּגִיחֵם,  
כָּל רַחֲבֵי זֶה הַקִּיר וּמְרַחֵב הָאָרְנָנִין,  
לְשִׁוֹת עָלְיוֹ חֵן שֶׁל תּוֹגָה וְעֶצְבָּת,  
וְיָגוֹן לֹא מַעוֹלָם זֶה.

פה הלשון כבדה, אבל התמונה בהירה. אולם למדרגת מעשה אמן מגיע הציור  
הלאה:

וּרְגְבֵי חֲנָא  
כָּל קָרֵן וְכָל שֵׁן נִמְוִיּוֹת, בּוֹלְמוֹת הֶנְהָ  
פְּעֻצְמוֹת הָעֵנֶק וּכְנָרְטֵי גְלִמֵי־פַחַד,  
שְׁעֵמְדוֹ פְּתֹאֵם דּוֹם בְּאַחֲזוֹ בִּם הַפְּלֻצוֹת  
וּמִצּוֹקוֹת הָעֵוִיּוֹת, וְנַפְסֵם חוֹט חִתָּהֶם.  
וְהַשְׂמֵשׁ שֶׁלַח קוֹ, וַיִּנְעַ בְּאַכְנֵי־ם.  
וּבְנֵעַת בִּם הָאוֹר וַיְהִי לְדָם הָאָדָם...  
אֵז נִדְמָה לִי הַכֶּפֶה וְהֵנּוּ נוֹמֵף דְּמִים,  
וְהַדְּמִים יִמְוִנְנוּ צוֹר וְרוֹעֲפִים בְּחֻנְיוֹ.  
וַיְהִי לָהָר זֶה דְּמוֹת הַשְּׁלֵד לְבִנֵי שַׁחֲץ.  
כְּתַעֲרָה וְחֲשׂוֹף עוֹרְהוֹ, וּכְמַפְלָצָת  
כְּמִשְׁפַּחַת־יֵאֵיל, נִכְחָדַת מִן אֲדָמוֹת

הדר הציור הזה מרבר בעד עצמו. בו השיגה שירתו מדרגת פלסטיקה שלמה. הנעם האיסטימי שבהשירה הזאת לא נקנה ע"י צעצועים חיצוניים וקשומים זרים, אין בה לא כחל ולא סרק ולא פרבוס, אין בה מליצה, אין בה גם צלצול החרוזים, אך יפיה היא פשמיותה, טבעיותה, בלמיותה (רעליעף). ויחד עם זה רוח הדמיון הפיוטי החופף עליה. כפועל אמן חרט לנו המשורר תבנית הדר הארום הענקי; הננו רואים אותו עין בעין נושא ראשו ישר, כחבל אנך, לדום שמים, הננו רואים אותו ככל יפיו הפראי, ככל כפיו, שניו וסלעיו היוצאים דיפן, הבולמים ונמוים, כאלו יחשבו לנפול עלינו. היפעה האיזוטה תביאנו לידי טעות החושים, לידי איללוזיה נפלאה. על כנפי הדמיון נשאה יחד עם המשורר, ורגבי הדר ידמו לנו לשלד, בני הנפילים, שחיו בקדמות ימי הבריאה, וכפיו הבולמים — המה אורעות ידיהם הנמויות. ידמה לנו שהענקים בני הרפאים נאלמו פתאום

דום על דרכם באחוז כם פלצות; חוש חיהם נפסק והמה נהפכו לסלעי סגור שנתאדמו מקרני אור השמש. עוד מעט והשמש ירדה, צללי חשך עמו יערי העד וכפי הסלעים, סביב המשורר חצי-חשכה שתגדיל עוד יותר קסמי הטבע הפראי. והמשורר רואה את עצמו בעולם אחר, בעולם פלאות, בימי קדמות האדם, בימי „נמרוד גבור הציד לפני ה'“, עוד מעט, ידמה, יצא סן היער אחר הענקים וחנית העץ בידו לצוד ציד — כבר ידמה לשמוע דהרות פעמי הענק, לראות ענני אבק וחול, אשר ירימו רגליו הגדולות והאימת — אבל דומית מות מסביב, והארץ תישן שנתה.

נשמע נא איך יביע זאת המשורר בסגנונו המיוחד לו:

וַיְהִי הַיַּעַר עַר וְאֵהִי מִקְשִׁיב אָנִי —  
הֵאִין גַּם אֶחָד בָּא — וְהוּא מִבְּנֵי הַנְּפִילִים,  
גְּבוּרֵי הָאִישׁוֹן. וּבִידוֹ עֵץ חֲנִיתוֹ.  
וְדוֹלֵק אַחֲרַי תָּאוּ, וְרוֹדֵף רֵאִים פְּרִיזוֹ  
בֵּין שְׁרֵי יַעֲרֵי עַד? הֲכִי לֹא דִהְרֹת פְּעָמָיו  
יְרִימוֹ עָבֵי חוֹל, וְעוֹד רָנַע — וּבִנְחָל  
עֲנֹת גְּבוּרָתוֹ בָּאָה, — קוֹל גְּבַר פְּרָא יִקְרָא?  
אֵךְ הֵם, מִסְּכִיב הֵם, וּבְקָדָם תִּישָׁן אָרֶץ...

הלשון בשורות האלה נמשכת בכבדות, חבור המאמרים דל לאונתו — אבל כל השירה — שירה פלסטיקית, מעשה ידי אמן.

והמונות נאמנות וכולמות כאלה נמצאות לרוב בספר הזה. כמוכן אי אפשר להביא את כלן. רק ציור אחד עוד אציג בזה כשירו „ל נכח הים“:

וְהֵיכָּם יָם עֲפָרַת, וְהוּא אָסוּר, וְהוּא גַּם  
בְּשֵׁנֵת שְׁאֲנָנִים וְאֵדִירִים  
בְּגֵאוֹן צְבִי יִשְׁתַּרַע — בֶּן שְׁנַת הָעֵנֶקִי  
וְלֵאמֹו יִנּוּע חֲזָהוּ.  
הַיִּשְׁתַּרְחַר וְשׁוּף מִסְּעָרוֹת אוֹן;  
וּנְפֹצוֹת הַקֶּצֶף עַל גְּבוּ  
בְּקוֹצוֹת הַשִּׁיבָה הַנְּעוֹת, בְּנִשְׁב  
בָּם רוּחַ דֵּק, עוֹבֵר וְחוֹלֵף.  
וּבְסוֹד שִׁיחַ רַעִים עַל מְעוֹז הַחוּת  
דִּתְנַנְּשׁוּ אָנִיּוֹת וּסְפִינּוֹת,  
וְאֲנָשִׁים בָּם עוֹלִים וְיוֹרְדִים; הַבּוֹי

מְלָחִים וְנוֹשְׂאֵי הַסֶּבֶל .  
 וְכַפּוּפִים הֵם תַּחַת הַנֶּמֶל הָרֵב ,  
 וְחֲשׂוּפִים עַד־חֲלָצִיהֶם ,  
 שְׂרִירֵימֹ דוֹרְכוֹ , וַיִּתֵּעַ הָאוֹר  
 עַל גּוֹם , גּוֹ בְרִנָּה פְלִרְגָמִית .  
 עַל חָזֵם הַבּוֹלֵט וְעַל רַחְכֵי הַנָּב  
 וַיִּצַּפֵּם בְּהֲרוֹת־הַנְּגוּהוֹת .  
 וּבְמִשְׁקַע אֲצִילוֹת יִפְגַּף הַצֵּל  
 לְהַגְדִּיל בְּכַנּוּנֵי שְׂרִירֵימֹ וְכוּ .

התמונה הזאת נעלה מכל שבח ותהלה וגם הלשון יפה , מהורה ועזה היפי וביותר הכח — הם אלהיותו של משרניח:בסקי . להבח והעזו שבטבע הוא שואף ואורם הוא חפץ לראות באדם . הגבורה , העצמה , החסן נכבדים בעיניו מבלי יחוסם אל הטוב , היושר והצדק . כתלמיד ותיק של נימשה הוא עומד מעבר לנכול הטוב והרע (יעניימם דעם גומען אונד דעם באַוען) . לאיש זרוע ורוח כביר הפוסע על פגרי רבבות עם , כעל גשר , הסביאו למטרתו , תהי המטרה מה שתהיה . ל"הארם העליון" (איבער-מעגש) הזה יהנו תלמידי הפילוסוף הזה כבוד ויקר , לו המה כורעים ומשתחיים . והכח כשהוא לעצמו הוא אל-אלים בעיני משוררט , ובתארו חסן יערי עד והררי עז (ער 23) הוא קורא :

כַּח וְעֲצָמָה זֶה הָבוּ לִי , הָבוּ !  
 לְרוֹת רְגָשֵׁי לַחֲיִים יִרְעִבו ,  
 לְמִצּוֹת יָם תּוֹנָה עַל גְּלוֹי וְנִמְצָו  
 לְמוֹג בְּסַעַר הַחֶשֶׁק וְרִשְׁפּוֹ ,  
 לְכִיר אֶת שְׁגִיזֹן הָאוֹן וְשִׁבְרוֹנוֹ ,  
 לְחַזוֹת בְּסוֹד אֱלִים וּבְכֹל הַדֶּר גְּאוֹנוֹ .

מי הוא אלהיו ? ומה הוא הכח אשר אליו ישאף ? על השאלה הראשונה ישיב המשורר בעצמו (56) :

וְכִי תִשְׁאַלֵנוּ לִי לְאֱלֹהִים אֲלֹהֵי :  
 "אֵיפֹה הוּא וְנַעֲבֹדֵנוּ בְּרִנָּה ?"  
 — פֹּה בְּאֶרֶץ גִּם הוּא , וְהַיְשָׁמִים לֹא לוֹ (ש)  
 וְהָאֶרֶץ לְאָדָם נְתָנָה .

ומה הוא הכח , אשר אליו ישאף ? נראה משירו , בין קברות דור נכרי . המשורר מטייל בין חרבות שרידי מכצרי עז של האבירים (רימטער) בימי הבינים . התמונה מתוארת



היטב, ככל תמונות המשורר הזה. ומשרניחובסקי לא היה משרניחובסקי לו הסתפק בציוור המראה אשר לפניו, מבלי להעלות במחשבתו את בוני המנדלות ויושביהם, את העריצים הפריצים, ששמו צורים קנם להקיל משם חתיתם על דלת העם. הוא יודע את פעולת אנשי הזרוע האלה, שתחת דגל האהבה והקדושה מלאו ארץ דם וזמה. מכיר הוא את תוצאות כח מעשיהם הנוראים, שאותותיהם עוד לא נכתרו כלה באירופא גם היום. ובכ"ז יהנה המשורר אל העריצים האלה כבוד ורוממות:

שור הנה הנם מכצריה, דור גאה,  
משפחת הפרזל, דור נערץ, גדל דעה,  
הישם צורים קנו ומכון רבצו רכסים  
ונשקף משמיו על בית הננסים!  
באבניי עד שמך, שם עד על אדמות  
דור גדול באמונה וכביר באשמות!

והמשורר בראותו בעיני דמיונו עו חסנם ותקף נבורתם של הפריצים, כמעט שיקנא בחלקם:

פה בארמון הנישמוני, בירשת פליון  
והתחולל בשוא חיים, בנפץ ורעם.

— — — — —

אני זאת הפצתי, כל שעפי, מעברי  
יהגלמו — ועיני הרואות — בין ידי,  
ובהלמות הפמיש, על סדן היצירה,  
ינע זה חזי, פנע הסירה.  
ושירי מתוחים ורועדים ביניעה..  
מקלעת כל גידי עלימו תציע,  
ועורקי ממשכים ודרוכים מתנשאים  
כנטלי החול לשתת-נבעות מכסים.

פי אלה תקפני עיוז הנפאון  
לאותו הרצון, הנמרץ ובזער  
ומעצור לא יביר, ולפח הסוער,  
ערכו פה גלים ויתנעשו,  
ובדכני הוצף נאקו, רעשו  
בין פתליי פלאמו, הלוהצים אותם,  
ושטפו וחלפו, ועברו על גדותם, —  
להזות משפעם עד אפסי הארץ,  
למלא מלאיתבל אה מוטה ופרץ.  
התנער נכספתי אנכי אך פעם,

האידיאל של משוררנו הוא, כאשר נראה — הכח. לא הכח הרוחני, המיסרי, לא כח הנפש — אך הכח הגם, החמרי, — כח האנרופ, כח השרירים. והמשורר איש הרוח הזה — לא יבין מעלת כח הרוח על כח הגוף! הלא חרבות השאיה בעצמן, שביניהן הוא עומד — עומדות ומטפחות על פניו: מכל מעשי גבורתם ותקפם של האבירים, אירי האיומה האלה, לא נשאר מאומה זולת מעי טפלה. ואם היו בין בוני החרבות האלה נבורים, ששם יעמוד עדי עד באבני עדי, הלא עדי עד יהיה שםם וזכרם רק לחרפה ולקלסה. לקללה ולראון.

משרניחובסקי מכיר גם את היפי גם את האהבה לכחות עצומים במבע. אבל האהבה שלו היא בת היפי ולא בה המוסר או המוכ. אהבתו היא בעיקרה — אהבת נשים,

לרוב היא צנועה וחסודה, אבל לפעמים היא גם נסה, האננית (הנאוה כדילסכברג). אהבת המקפת את כל בני האדם לא ידע; את צער העולם (וועלמשערץ) לא יחוש. החלשים והדוויים רעים בעיניו מפני שהמה נעלבים ונרדפים. הטוב שבבני האדם הוא התקיף, והטובה שבמדות — הנקמה. במקום אחד (שירי האדם) עומד המשורר ומונה מיני השירה השונים (שירי האהבה, החפז, האמונה) ועל כלם יקרה לו שירת הנקמה:

וּפִי שִׁבַּע הַיָּיִף שִׁירַת נֶפֶחַ, שִׁיר גְּבוּרָה  
בְּאֶפֶל בַּיִת חֲרָשֶׁת וְעַבְפִּיחַ נֶצְבֶּת,  
שִׁיר אֵיטֵן כְּרִיעַ בְּקוֹל אֵיוֹם, קוֹל נוֹרָא,  
בַּיִם־הַנִּיצוֹצוֹת, בְּשֵׁאוֹן הַמִּקְבֶּת.  
וְהוֹלֵךְ וְגָדוֹל הַשִּׁיר לְהַמִּית  
הַלְמוֹת הָרַעְמִים עַל סֶדֶן מְתוֹרְרִים.  
וְלִנְגָה לְהִבָּה וְלִנְקָמָה מְשׁוֹרְרִים  
גָּשָׁשׁ הַפִּיף. כּוֹרְמָה הַחֲנִית. —  
הִיא שִׁירַת הָאִישׁ עַל אֲדָמוֹת.

השירה הזאת, שירת משרניחובסקי, שירת היפי, החשק, ההאזה המוערת, שירת הכח, הזרוע, הנקמה, שירת הסיף הלומש והחנית המורטה — היא שירה נהדרת ונאדרה. אבל איננה עברית ברוחה. עם ישראל גם בשחרות ילדותו לא היה ממעריצי הכח והגבורה בשהם לעצמם (אן אונד פִּיר זיך). הירקוליסים ואכיליעסים היו גם לישראל, הוא כבדם, אך לא העריצים, לא קדשם. שמשון, יפתח, אהוד, גדעון, יואב, אבנר — כל אלה הניריים אנשי השם אמנם נחלו כבוד בעמם, אבל רק כבוד גבורים ולא כבוד קרוישי עליון. אין לנו גם אנדות ושירים מעריצי פעולותיהם. ומי ישא על שפתיו שמות עלשים הנכורים אשר לדוד? גם דוד זה מלך ישראל — חי וקים בזכרון עמנו יותר כנענים וזמירת ישראל" וכמנצח בנגינות, מ.כמנצח על צדה קרבי. רק גבורי הרוח, כמשה, אליהו, אלישע ודניאל, רק הם המה גבורי שירת ישראל, אנדותיו ומפורי נפלאותיו. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח" — זה הוא החוט השני העובר בשירת ישראל המקורית, שירת הנביאים. והשירה הזאת היא לאומית בכל טובן המלה. נובעת ממקור ישראל: מאמונתו, השקפותיו ונמיותו הטבעיות, ומטבעו בכר המיד עם ישראל את הרוח על הגו, היושר על האגרוף. המוסר והטוב על חמדות ארץ והאוות בשרים. ואת הכח והגבורה בכד רק אז. בהיות להם הכלית מוסרית. אולי זהו חסרונו של עמנו, אולי תכונתו זאת היתה הסבה לענותו הנוראה בתבל — אבל עם ישראל לא היה יכול להיות יוני (לוא גם התאמץ לזה בכל כחו) ושירת ישראל לא יכלה גם היא להיות שירה יונית.

ושירת משרניחובסקי היא שירה-יונית, ומשרניחובסקי יוני נמור ככף רגלו עד שרשי שערות ראשו. כל אשר ראינו בספר הזה (כי רק עליו אני דן פה) משאיפות המשורר מעמו ורוחו — המה שאיפותיהם, מעמם ורודם של היונים, כל סמפיותו החמה היא לארץ יון העתיקה, זו עריסת הנפשות היפות אף האדירות, זו ארץ הפלאות שבה:

— תַּחֲלֻכְנָה אֱלִילוֹת עֲדִינּוֹת וְנָאוֹת,  
 עוֹמְדוֹת בְּיַפֵּין לְנֹצַח. בְּאֵיב עוֹלָמִים תִּפְרַחְנָה,  
 חוֹמְדוֹת וּמַחֲבֹבוֹת הַחַיִּים בְּסַעְרוֹת הַחֶשֶׁק וְעֲדִנּוֹ  
 מוֹרָא הַיָּפִי שֶׁל שֵׁשׁ עַל פְּגִיחָן וּבְלִפְנֵי אֵשׁ תִּזְקַד.  
 וְאַתָּן אֱלִילִים עֲנָקִים, וְיִמְשַׁל וּפַחַד עִמָּהֶם,  
 פֶּחַ וּנְבוֹרָה לְהַמָּה. וּבְרִזָּל עֲשׂוֹת שְׂרִירִימוֹ;  
 קְרוֹזִים לְאָדָם וְלִלְכָבוֹ. וְחַפְצִים בְּאֲשָׁרוֹ וְגִילוֹ.  
 וְאֲנָשֵׁי הָאָרֶץ עֲלִיזִים וְנָאוִים. וְכַח בְּמַתְנֶם,  
 חֲכָמָה וּנְבוֹרָה בְּסֵ נֶשְׁקוּ, וְנִדְמּוּ לְאֵלִים גַּם הֵמָּה  
 דוֹר תִּנְאוֹת נִפְשׁוֹ יוֹדָע, וּבְסַעְרוֹת חֶשֶׁקוֹ לֹא יִבוֹשׁ.  
 יִגְבֵר לְאַהֲבָה יוֹקֵדָה וַיֵּאֱמִין לְנִקְמָה בְּמִשְׁנֵאָיו.

בשורות הפנינים האחרות האלו צייר לנו המשורר במכחול ציור אמין את כל העו  
 והיפי בתכונת עם יוון ואת כל הכבוד והחבה, שיהנת להם, אבל עוד יותר בולטת סמפטי-  
 יותו ע בשירו „לנכח פסל אפולו“:

בְּאֵתִי עֲדִיךָ, אֵל נֶשֶׁבַח מַעֲוָלָם      דוֹר אֵל־בְּאֲרָץ. דוֹר שֶׁכּוֹר הַחַיִּים

אֵל דוֹר־אֲדִירִים וְנִפְלִים בְּאֲרָץ      אֵל נָעַר, נֶאֱדָר, רַעְנָן, פְּלִיל־יָפִי  
 פּוֹכֵשׁ בְּזוֹעָיו גַּם גְּבוֹל שׁוֹכְנֵי רָמִים      חוֹלֵשׁ עַל שְׁמֵשׁ וּמִסְתַּרֵי הַחַיִּים  
 לְמוֹשֵׁב גְּבִירִים בְּבָנָיו, בַּעֲמֻרַת      בְּעַרְפְּלֵי הַשִּׁירָה וּבְגִנּוֹי נְוִיחָה.  
 עֲלֵי הַדְּפָנָה עַל מִצְחָם הַנְּאֻחַ      בְּיָם הַנְּנוּנִים, בְּמֵאֲלִיפִים גְּלִימוֹ  
 רוֹדֵה בְּאֵלִילָיו וְנִדְמָה לְהֵמָּה      אֵל גִּיל הַחַיִּים בְּכָל עֲשָׂרָם וְהַדְרָם.  
 תִּקְפָּם וְצַפְנֵי מִשְׁבִּיזוֹת־נְוִיחָהֶם.

אפולו, הוא סמל היפי, השירה, העו וחשק החיים, סמל נפש עם יוון, ובעמוד  
 המשורר על ברכיו לפני האליל הזה, יעלה במחשבתו כל הנגוד הרב שבין חיי עם יוון וחיי  
 עם ישראל, הנגוד הבא, לדעתו, רק לסכות שנויי דתיהם של העמים האלה. שם הוא  
 רואה חיי עז ואמץ ופה נסיסה לדורות. וכאשר נעלה נפש המשורר השוקקת לחיים מלאים,  
 בהנסיסה הארוכה והנוראה הזאת, נסיסת עמו, שכר את אויבי נפשו, וישב לאפולו  
 באמת ובלב שלם; והננו רואים אותו כורע ומשתחוה, כודה ומתודה לפניו:

בְּאֵתִי עֲדִיךָ, הָאֵם הַכְּרִתְנִי?      הַצְנֵי הַיְהוּדִי: רִיב לָנוּ לְעוֹלָמִים!  
 שְׁתַּקִּים וְרַחֲבֵי הַעֲרֻכוֹת הֵן קֶצֶר

ואחרי כִּנְתִיב יתע אדם בְּיִתְמוֹתָהּ.  
הַגְּנִי הָרֵאשׁוֹן לְשָׁבִים אֵלַיךְ  
בְּיוֹם נִקְעָה נַפְשִׁי בְּגִסְמָה לְדִדְרוֹת.  
בְּמוֹעֵד בּוֹ אֶשְׁבֹּר אֲזִיקֵי הַנֶּפֶשׁ.  
נַפְשִׁי הִתְחַהּ, הִדְבַּקָה בְּאַרְצִי.

מִהֶשְׁתַּרְע בְּפָרְץ, הַמִּפְרִיד  
תֹּרַת אָבוֹתַי מִדַּת מַעֲרִיצִיךְ  
עֵינֶךָ הָרוֹאֶה בִּי! יַעַן הִרְחַקְתִּי  
לְכַת מִכָּל אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵי

על התלהבותו של המשורר להיפי, העני והרוממות של עם יון אין להתפלא: חיי הזנים ופעולותיהם בכל ענפי השירה, החרשה והחכמה — קסם בידם למשון אחריהם כל גפש יפה, כל לב מרגיש. אבל דבר אחד שכח המשורר מרוב התפעלויותו, שהוא עוסד לפני אליל של עם מת, ובני עמו, עם אלהי ישראל, הדבקים באלהים חיים. — חיים המה עד היום הזה. המשורר יראה את עם ישראל כגוי חולה השוכב „בבית הכואכים” ואת חייו — כגסיסה עולמית; „גסיסה לדורות”. גסיסה לדורות — הוא פתגם הולם (איין שלאנווארט) אבל נבוב וריק. הוא — „בזב פיוטי”, מפני שגסיסה לדורות איננה במציאות, גם גסיסה ארוכה יותר כדי היא אות נאמן על רבוי מיצי החיים ועז כחו של החולה להאבק עם מר המות. והנה אנו רואים שעם יון, בכל כחו ונבורתו, בחליו את חליו (חלי הגפש, — השחתת המדות והמוכר) נוע ויאסף, כלה כמין, ועם ישראל זה החולה והגוסס, חי וקיים! עם ישראל גוסס שלשת אלפי שנה — ושלשת אלפי שנה הוא חי ולחם, לחם בעז, בשום נפש בכף, על קיומו וקיום דעותיו ואידיאליו, לחם עם עמים רבים ועריצים, עם רבבות חילות ולגיונות החמושים כל כלי זינם של הארץ והתפתה — הוא גוסס! אלפי שנים הוא גוסס — ובאלפי השנים האלה נביאים ומחוקקים מחלציו יצאו, שיוצעו אור ותורה לכל הגוים תחת כל השמים, ענקים הוא מוליד. ענקי הרוח, החכמה, השירה, והמורה. לוקח הוא חבל נמרץ בכל הגונע לשוב העולם, להתפתחות הספרות, המסחר, החרשת, לתקן אופני הכלכלה והמדינה — והוא גוסס! על ערש דוי של הגוסס קוראים רק „מעבר יבק”, מניחים נוצה על נחיריו ומחכים ליציאת נשמתו, אבל לא יריבו אתו; עם הגוסס לא ישורו אלים איריים, לא יאבקו ענקים, לא לחמו גוים עצומים. להותו לא יחוקקו חקקי און. נגדו לא יתחברו לאגדות, לא יתאספו לאספות, לא יטיפו במקהלות, בשער עלי קרת, אדותו לא ידברו בשצף קצף, לא יחגרו חמות בפרלמנטים וסיגמים... ואם כל אלה באנו, אות נאמן הוא כי איננו גוססים, כי כל מביכתנו רואה בנו אותות חיים כבירים. אבל גם בלעדה ידענו כי חיים אנחנו ושואפים לחיים. חיינו אמנם טרים ורעים — בעוונותינו. וביותר בעונות זולתנו — חיינו סלאים שפלות, דלות, חלי ועבדות. אבל בכל המרגריה הגדולה והנוראה הזאת, — המכונה „היסטורית-ישראל”, יש אולי הרבה יותר אותות חיים ומופתי השירה מבארץ ממשלת אפולו.

הגסיסה הזאת באה אל ישראל, לדעת המשורר, לא באשמת אלהיו, כי אם בחמאת מוריו ומאשריו, מורדי האור והחיים. אל אלהי ישראל, האל המוציאו מצרים, אל דור המדבר וכבוש הארץ — היה אל הארץ ומחמדיה; אל נקמות וגבור מלחמה, עד שבאו החוים והמפורים וישורו ממנו, כביכול, כחו ונבורתו והדר גאונו, אסרונו ברצועות אל תפלין, וישכיבוהו באיזה קרן זוית, בדי אמות של הלכה, אחורי ההנור בביהמדר! הלא כה דבריו כאש לאפולו:

בְּאֵתֵי עֲדִיךָ, מִלֵּךְ פְּסֻלָּהּ אֶקְוֶהָ.  
 סְמֻלָּהּ — סֶמֶל הַמְּאֹר בְּחַיִּים;  
 אֶקְוֶהָ. אֶכְרַעָה לְטוֹב וּלְנִעְלָה,  
 לְאִשֶּׁר הוּא נֶשֶׂא בְּמֵלֶאכְלָה כָּל הָעוֹלָם,  
 לְאִשֶּׁר הוּא נִהְדָּר בְּמֵלֶאכְלָה כָּל הַבְּרִיאָה.  
 לְאִשֶּׁר יֵשׁ מְרוֹמָהּ בְּסוּד סוּדוֹת הַיְצִירָה.  
 אֶכְרַע לְחַיִּים, לְגִבּוֹרָה וּלְיָמִי,  
 אֶכְרַע לְכָל שְׂכִיּוֹת הַחֲמֻדָּה, שֶׁשָּׁדְדוּ  
 בְּגִרֵי אֲנָשִׁים וּרְקֵב־זֶרַע־אָדָם,  
 מוֹרְדֵי בְחַיִּים, מִיַּד צוּרֵי שֶׁדִּי,  
 אֱלֹהֵי־מִדְבָּרֵי־הַפֶּלִי,  
 אֱלֹהֵי־כּוֹבְשֵׁי־כְנָעַן בְּסוּפָה. —  
 וַיֵּאֱסְרוּהוּ בְּרִצּוֹעוֹת שֶׁל תְּפִלִּין...

במלים פשוטות: עַשׂ חִי, רַעֲנַן. עַו וּנְבוֹר הִיָּה עִם יִשְׂרָאֵל בְּתַקּוּפָה הַרְאֻשׁוֹנָה  
 הַתּוֹלְדוֹתָיו, בְּתַקּוּפָה הַהִיִּזְמִיָּת שֶׁלּוֹ, בְּתַקּוּפַת הַשּׁוֹפְמִים וּמְלִכּוֹ הַרְאֻשׁוֹנִים, עַד שֶׁבָּאָה  
 הַנְּבוּאָה וַחֲלִישׁ אֶת כְּחוֹ, הַבִּיָּאָה מוֹרֵךְ בְּלִבּוֹ, וּרְפִיּוֹן בְּעֲצָמוֹתָיו, מִמַּטְמָמָה בּוֹ רִגְשֵׁי הַיָּפִי,  
 הַהוֹד וַחֲשֶׁק לְחַיִּים עוֹבְרִים, וְהִיא הִיא הַחִיבֶת בְּנִסְתָּו. אֲבָל שְׂאוֹל אֲשָׁל אֶת הַמְּשׁוֹרֵר:  
 כִּה הִיָּה גוֹרֵל הַעַמִּים הָאֲחֵרִים שֶׁלֹּא קָמוּ לָהֶם נְבִיאִים? הָאֵם הָאֵרִיכוּ יָמִים יוֹתֵר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל?  
 אִיָּה הֵמָּה כָּל הַעַמִּים הָאֲדוּרִים שֶׁהָיוּ לִפְנֵי שֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל עַל אֲדַמְתָּם וּבִימֵי מְלִכֵי יְהוּדָה  
 וְיִשְׂרָאֵל — הַעַמִּים הָאֲדוּרִים, שֶׁכָּחַם וּנְבוֹרָתָם מֵלֵא עוֹלָם: מִצְרַיִם, אַשּׁוּר, בָּבֶל, פָּרַס  
 וּמְדִי? וּמָה הִיָּה גוֹרֵל יוֹן וְרוֹמָא, אֱלֹהֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר לִפְנֵיהֶם יִכְרַע מְשׁוֹרְרֵנוּ בְּרֵךְ? הָאֵם לֹא  
 סָפוּ תָמוּ מִן בְּלִהוֹת בִּיחָד עִם אֱלִילֵיהֶם — אֱלִילֵי הַגִּבּוֹרָה וְהַיָּפִי? וּמָה הַשְּׂאוֹר לְדוֹרוֹת עִם  
 יִשְׂרָאֵל, לֹא נִכְרַת מִן הָאָרֶץ בְּהַתְּקוּפָה הַהִיא אוֹ שְׁלֵאֲחֵרִיָּה, לְמִשְׁלֵל בִּימֵי יִרְבַּעַם אוֹ בִּימֵי  
 מְלִכּוֹת בֵּית עַמְרִי — כְּמָרַם קָמוּ בְּיִשְׂרָאֵל נְבִיאִים כְּעַמּוֹס, הוֹשֶׁעַ, מִיכָה וְיִשְׁעִיָּהוּ? הָאֵם לֹא  
 כִּלְהֵאזֹנָה מְבַלִּי הַשְּׂאוֹר לוֹ גַּם שֶׁם וּזְכָר בְּתוֹלְדוֹת הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁנִּכְחַדּוּ מִן הָאָרֶץ בְּלִי  
 שְׂאֵרִית יֵתֵר שֶׁכְּנִיּוֹ: אַרְם, עַמּוֹן, כּוּאֵב, אַדּוּם וּפְלִשְׁתִּים? לְהַפְךָ. רַק הַנְּבִיאִים, הֵם הֵמָּה  
 שֶׁעָשׂוּ אֶת יִשְׂרָאֵל לְגוֹי עוֹלָם, גּוֹי מְצוּיָן וּמְסִים בְּאֹפִי מִיּוֹחַד, הֵם הֵמָּה שֶׁהִפִּיחוּ בּוֹ עוֹ  
 וְעֲצָמָה וְשֵׁאִיפָה לְחַיּוֹת וְלִתְהַקִּיּוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהֵמָּה שׁוּוּ לְהַחִיּוֹם עֵרֶךְ מוֹסְרִי, תִּכְן נִעְלָה וְיַעֲוֹד  
 רַם וְנִשְׂאָה. הֲלֹא אֲפָרִים, אוֹ מְלִכּוֹת עֶשְׂרֵה הַשְּׁבַטִים, שֶׁהַנְּבוּאָה לֹא הִכְתָּה שְׂרַשׁ בְּלִבָּם, לֹא  
 עָמְדוּ לִפְנֵי צִרְיָהֶם, וְכֹאֲשֶׁר שָׁבוּם שׁוֹבֵיהֶם — נִתְבּוֹלְלוּ בְּעַמֵּי אֲרָצוֹת גְּלוּתָם, כְּעוֹד אֲשֶׁר  
 מְלִכּוֹת יְהוּדָה, הִדְלָה מֵאֲפָרִים גַּם כְּמִסְפָּר, גַּם כְּעֶשֶׂר, גַּם בְּגִבּוֹרָה, נִתְקִימָה עוֹד כְּמֵאֵתִים  
 שָׁנָה. גַּם שִׁיבַת יְהוּדָה מִבָּבֶל, הִיָּתָה הוֹדוֹת לְנְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל: יִחֻזְקָאֵל. יִשְׁעִיָּהוּ הַשְּׁנִי  
 וְתַלְמִידֵיהֶם, שֶׁחִבְּבוּ עַל עַמָּם אֶת תּוֹרַתּוֹ וְאָרֶץ מוֹלַדְתּוֹ וּבִהֲפִיחָם בּוֹ רוּחַ תְּקוּהָ לִישׁוּעָתוֹ  
 וְאִמּוֹן לְאִידִיָּאֵלֵי הַרְמִים, הַמְּעַמִּידִים אֶת עֲצָמֵיָתוֹ וְיַחֲוֹדוּ בֵּין כָּל עַמֵּי הַתְּבַל. הֵמָּה,  
 הַנְּבִיאִים, לֹא רַק לֹא הִרְפוּ אֶת רוּחַ הָעַם, אֲבָל הַחִיּוֹ בּוֹמֵן הַגְּלוּת אֶת עֲצָמוֹתָיו הַיְבֻשׁוֹת  
 וְהַפּוֹרוֹת לְכָל רוּחַ. הָעִירָו וְיַעֲוֹרְרוּ אֶת הַגּוֹסֵם וְלֹא נִתְנַוְהוּ לְמוֹת. רַק אִידִיָּאֵלֵי  
 הַנְּבִיאִים הִקִּימוּ לָנוּ אֲנָשִׁים פְּמִרְיוּטִים, גְּבוּרֵי עוֹלָם, כְּ"הַחֲשַׁמְנָאִים", הַקְּנָאִים" וְ"אִרְיוֹת  
 בְּרִ כּוֹכְבָא". וְהָאִידִיָּאֵלִים הֵהֱם — הֵם שֶׁעָמְדוּ לָנוּ לְהַחִיּוֹתָנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה, זֶה אֲלֵפֵי שָׁנֹ  
 בְּתַנְאִים כְּאַלְהָה, שֶׁלֹּא יָדְעוּם מִשְׁפַּחָה אַחַת אַחֵרֶת תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם, וְעוֹד הַפַּעַם רַק הָאֵי־  
 דִּיאֵלִים הָאֵלֶּה עָשׂוּ אוֹתָנוּ לְעַם הַיִּסְתוּרִי, לְעַם שֶׁהִבִּיאַ לְאוֹצֵר הָאֲנָשִׁיּוֹת הַמְּרַגְלִית הַיּוֹתֵר  
 יִקְרָה — אֶת הַמְּאֹר שְׁבַחִים, אֶת תּוֹרַת הַמוֹסֵר, הַצֶּדֶק וְהָאֲהָבָה לְכָל הַנִּכְרָא בְּצִלָּם.  
 "אֵין דְּנִין אֶת הַמְּנַצַּח", אִמְרָה פַּעַם אַחַת יַעֲקָאֲמַעְרִינָה הַגְּדוּלָה, "וּבִיחֹד  
 אֶת הַמְּנַצַּח בְּגִינּוֹתָי, אוֹסִיף עַל דְּכַרְיָה. אֵין דְּנִין וְאֵין מְתוּכְחִין עִם הַמְּשׁוֹרֵר.

ששירותיו תגה פרי הרהורי לבו ורשמי רנשוהיו הרנעיים, ולא תוצאות סיוסרות על החקירה ושקול הדעת. ובכל אופן אי אפשר להוכיח מעלת הגבואה הישראלית לאנשים מכה „מעני הערכין“, הכופרים במציאות הטוב והרע המוחלף. גם לא להגן על תורה הנביאים באתי פה, המה אינם נוקקים להגנת מי שיהיה. אבל מחובת המבקר לברר לעצמו ולקוראיו, זולת מעם המשורר, גם הלך-רוחו, דעותיו, שאיפותיו והשקפותיו. ובדבר הזה נמצא חסר רב בשיריו, וביחוד בשירו „מחזיונות נביא השקר“ — שיד נאדר בסגנונו ומלא תהפוכות בהיכנו.

וְהִיְתָה בָּם חֶרֶב הָאֵיב בַּיּוֹם.  
וַיֵּד אִישׁ בְּאָחִיו בַּלַּיִל,  
וּמְכוּנֵי מַלְכוּת שָׁמַיִם וְעַל  
יֶרֶפוּ יָדֵי-אִישׁ הַחֵיָל.

וְלִנְבִיאִים כֹּה אָמַר אֱלֹהִים אֱלֹהֵי: (מ)  
אֲמַרְתֶּם: נִבְאֵנוּ לְאֵמֶת —  
וְהָיָה תִזְרַע זֵרְעֵתֶם לָסֶם.  
וְאָבַל אֶת עַמִּי עַד תִּמָּס.

וּבְאַחֲרֵית הַיָּמִים זֶה יִהְיֶה הַדֹּר.  
הָקֶם לָכֶם, בְּשִׁפְכֶם מִתִּימָר:  
כָּל נֶפֶשׁ שִׁפְלָה, וְלֵב אֲרֻנְבֶת — תֵּלֵב,  
שְׂבִיב הַתְּקוּהָ בּוֹ הוֹלֵךְ וְגוֹמֵר.

תִּבְאִים אַחֲרֵיכֶם יַחְלִישׁוּ הָעַם,  
וְעַל עוֹד יִכְבַּד וּכְפָפוּ;  
אֲשֶׁר אִם יָקוּם בְּפָנָיו הַזְּכוּב —  
גַּלֵּא יִתִּיה בּוֹ כַח לְהַדְפּוֹ.

וַיָּמִים עוֹד נִצְפָנוּ בְּעַרְפְּלֵי הָעֵת  
וְאֲמָרָה פִתְעֹמָה תוֹלַעַת:  
שִׁפְר עָלֵי חֲלָקֵי וּמָנַת כְּלָב־חַי;  
בְּשִׁפְלוּתָהּ כִּי אֵינָה יוֹדַעַת.

וְהָיָה מִשְׁמֹנוּ אֶת עֵינָיו אֶל עַל,  
וּבְעֵנֵי-שָׁמַיָא בְּמַחֲוֹנוּ,  
וְהִיְתָה נַחֲלָתוֹ מוֹרְשָׁה לְצָר,  
וְשַׁח מְנִי-אָדָם בְּאֵין-אוֹנוּ.

וְעוֹד זֹאת אֲנִי עוֹשֶׂה — נָאִם אֲדַנִּי — (מ)  
וְשִׁפְכֵתִי מְרוּחְכֶם אֲתֶם  
עַל רַחְבֵי הָאָרֶץ עַד אֵי הַיָּם,  
עַל אָדָם וְגוֹי לֹא יִדְעֵתֶם.

וְקָמוּ מִקְרָבוֹ מְרַחֲבֵי-הַדָּת  
לְהוֹסִיף עוֹד פָּרִץ עַל פָּרִץ,  
וְנוֹשְׂאֵי תוֹרַתְכֶם — כִּי חָלַק הָעַם —  
יִתְנַשְׂאוּ עַל עַמִּי-הָאָרֶץ..

תִּדְרֹל וְנִשְׂאָ שֵׁם אֱלֹהִים  
וְנִכְנַע גְּאוֹן-מַלְכִים לְפָנָיו,  
בְּשִׂמּוֹ תִקְבּוֹר חַיִּים אֶת בִּתְּהָ הָאָם  
וְאָב שַׁחַת רַחֲמָיו מִבְּנָיו.

וּבַיּוֹם יַעֲמוֹד עַל נֶפְשׁוֹ, וְהִצִּיר  
כִּי יִפְרֹשׂ אֶת יָדוֹ נוֹרְאָה,  
הַנְּשַׁבְּעִים בְּשִׁמְכֶם יִהְרָסוּ הָעִיר.  
יִדְרֹסוּ יָמֵמוֹ הַרְעָח.

וְהִיָּתָה יַד אָדָם בְּאָדָם לְרָע,  
 וְנִקְשָׁה מִבְּרָחַל לִבְנֵי־בָנִי  
 מִתְעַבֶּת פֶּעֱלָו יָעוֹד הָאָרֶץ  
 וַיִּדְרֹעֲזָע שׁוֹכֵן הַבְּקָר. וְכִי

וְעָקֵב הָעֲרִיצֹכִים אֶת שֵׁם אֲדָנָי  
 וְאֶת פֶּעֱלֵי־יָאֵל לֹא רָאִיתָם.  
 וְהָיָה מְשׁוֹשְׁכֵם הַמֶּזֶת וְהַבּוֹד,  
 וְהַחַיִּים וְהָאוֹר לֹא אֲבִיתֶם, —

היהדות היא בעיני משוררנו, כמו בעיני הינריך היינע, לא אמונת-אך אסון. וכל האסון בא, לא רק לעם ישראל אך לכל בני האדם, עיי הנביאים; המה אחראים בעיניו לא רק על דעותיהם ותורתיהם, כיא גם על כל הדעות, הגדרים ותגורות של כל הסופרים והמחוקקים שעמדו בישראל במשך אלפי שנה, מימי החסידים הראשונים עד החסידים האחרונים, מימי הפרושים הקדמונים עד המפרשים והפוסקים האחרונים שבאחרונים; על כל השיטות והתורות שצצו בישראל ובעמים, גם המתנגדות ביסודן לתורת הנביאים, כל תלאות ישראל, גלותו המרה, שפלתו ועניו, כל עניי שאול, השנאה והמצוקה שנשא בני עמנו מאת כהני הכנסייה הקתולית, גם כל צלמי בלדות של האינקוויזיציה — את כלם ישים על שכם הנביאים האיסלאים, שהפיפו לחכמה ורעת, לצדק ואהבה, חסד ורחמים! ישנן בהשירה הזאת גם איוו אמיתיות סרות מחיי עמנו; אבל השקר לא היה מסוכן, לוא לא ערכו בו איוו מרה של אמת. כמה ערכוב פרשיות, תחומין ושמות בהשקפותיו אלה! כמה העלם עינים מכל הסבות ההיסטוריות וההשפעות החיצוניות, שפעלו על רוח עמנו לרעה במשך אלפי שנות פזוריו בין כל העמים תחת השמים! אין להפלא אם במצבו הנורא הזה, באלפי שנות מלמולו מארץ לארץ ומעם לעם, במלחמתו הכבדה על קיומו נשחת תארו, נחלש כחו, נפחתו תכונותיו ומדותיו, אם באו בו מרץ-לב, הכנעה ושפלות. אבל יש להתפלא על הכחות הנופניים והמוסריים שנשארו בו, יש להשתומם על השארו בכלל בחיים! חיותו וקיומו במצבו זה, שאין דומה לו מיום ברוא ה' אדם עלי ארץ, זהו בעצמו אחת החדות הגדולות שבהיסטוריה! ובמה גם לא נפש שפלה ולב ארנבת" להעם, שהיה לו העו והבח הרוחני להתגבר על כל המצוקות והפגעים שבעולם, לחיות על אף כל סלאכי החבלה שעמדו לימינו ולשמאלו לאלפים ולרבבות, לחיות ולהרגיש כל ימי, רם ונשנב, לחיות ולפעול בכל מקצעות התורה. החכמה החרשת. לא נפש שפלה ולב ארנבת" היו לא לבר לה, חשמונאים", ה"קנאים" ו"אריות בר כוכבא" אבל גם לכל אלה הקדושים, חסידיו עליון שנהרגו, נשחטו ונחנקו על קדוש שם אלהיהם, עמם דתם בימי הבינים וגם לכל הגולים הנודדים בעת האחרונה, הסובלים רעב, עני ומלמול עם נשותיהם ומפיהם, סובלים על אמונתם ועל כל הקדוש להם. נבורות כבירות רוח, שאין כמותן, היו נשי ישראל בימי מסעי הצלב, ששחטו בידיהן את ילדי מפוחיהן ואח"כ המיתו את עצמן בלי גפול בידי הפראים, והעלמות העדינות באספמיה, שהלכו בעו ואמץ ל"האויבו-דימי" (מקדי אש) בשוררן שירי תהלים. מה לעשות? ולט תכונה מיוחדת, תורה מיוחדת — גם נבורה מיוחדת! והנבורה הזאת, שנראה בסובי עמנו בחייהם ובמיתתם, היא היא הנבורה שנחלו מנביאיהם. יבא יום — ואם יאחר בוא יבוא, — ולא נבורות הוואנדלים במלחמת רצח הרג ואכרן לשלול שלל ולבנו בו; לא מלחמת השנים על גשיקת איוו יהפיה תנחיל כבוד ועו, רק נבורה זו של ישראל, מורשת הנביאים. מי שלא יאמין בביאת הימים הטובים האלה — לא יאמין בכלל בהתקדמות והשתלמות האדם.

„כשרתו — גרין“, אמר המבקר ביעלינסקי על המשורר ניעקראסאוו. גם כשרון משרניחובסקי הוא גרין. וחבל, שבעת שניעקראסאוו הניף גרונו רק על הקוצים והברקנים שבכרם עמו, יניף משוררנו את גרונו לחצוב בארזי הלבנון, לפוצץ את העמודים, שבת ישראל נכון עליהם!

כבר הנרתי שבקבוצת שירי משרניחובסקי האחרונה לא נראו עקבות דמעות העשוקים והעלובים ורשמי רגשותיו לצערו הגדול של העולם (אולי משפמי זה עז ונמתר ביותר, אולי אין עוד לשפוט בהחלט על הכונת המשורר הצעיר מקבוצה אחת משיריו) — אבל יותר נכבד לנו לדעת את יחומו של המשורר לעמו, לצערו הנורא של ישראל (יודעני שמערץ). והדבר הזה יותר נקל לנו לברר, מפני שהמשורר, כאשר ראה הקורא במסלים שהבאתי, שם לבו בפעם בפעם למצב עמו. הוא אמנם איננו מתאונן ומקונן על צרותינו בהוה, איננו עורך מחאה על צוררינו מגדינו. איננו מביע לנו לא רגשי כבוד ולא רגשי אהבה ירחמים; להפך, הוא נוער כאחיו בני עמו בגזיפה, כמו בוז יבום על שפלותם, הכנעתם, ענים ומרודם; הוא מחרף ומגדף מערכות בני דורו כ„עם שפל ולא-עו“, מביט עליהם כעל „רקב פגרי אדם“, תולעות נרמסות, כעל „עדת ננסים נמכזבים המקטירים לאלהים מרעמיים“; כן — הגשי כבוד והדר לא ירחש לעמו (וכמה באמת יוכל להתפאר בעמו, אחרי כמלו בעפרא דארעא את פעולות נאניו: נביאיו, מחוקקיו וסופרייו?) אבל כל הנערות והגזיפות האלו, כל האף והחרון אשר ישמוך על אחיו הנכאים והגעלבים וכל ההלתו והערצתו את גבורי עמנו בימי קדם, לוחמי מלחמותיו ונוקמי נקמותיו — כל זה יראה לנו בעליל, שמשוררנו זה אע״פ שהתענן — יהודי הוא ולב יהודי לו, לראות ולחוש את עלבון עמו. שאיפתו ומנמתו — לראות את עמו כעם חפשי, כעם בריא החי על אדמתו חיים טבעיים ובריאים, חיי ארץ. לבני הדור הזה, המנואלים כחלאת הגלות, לא ייחל; הוא צופה למרחוק ומקוה לדור אחרון, שישליך מעצמו את העבותות והאויקים, ששמו על ישראל מוריו המתעים והסדיחיים, ימלא עז וכה „לשור עם אל ולקחת ממנו בחזקת היר את ברכתו“, ואז תהי נאולהו, וכן הוא קורא לבר-כוכבא:

מְפָרוֹת שְׂוֹא וּמְדוּחֵי הַמַּתְעִים	פִּי יְתֵם הַדּוֹר, דוֹר הַמְדָּבָר,
וַיִּפְעָה לָהּ — יִפְעֵת שְׂדֵמוֹת הַבֵּר —	וְאַחֲרוֹן מִפְּנֵי, הַגִּשְׁבֵּעַ לְעַל
לָךְ יַחֲרֵד, לָךְ יִגִּיל בְּרַעְדָּה	בְּאֵיזִיקִים עֲצֻמוֹתָיו תִּרְקַבְּנָה;
לֵב כָּל מַעֲרִיצִיךָ, הַנְּדִיבִים בְּעַם,	וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים, פִּי יָקוּם הָעַם,
בְּנֵי חוֹרִים עַל אֲדַמַּת מִפְּעַם.	עִם נִקְּה מַחְלָאת־הַגְּלוּת,
	שְׁעִינוּ לֹא כָהֵתָה עוֹד מֵאַבְק —

וכשישאלו לנולה ציון: מה נשאר לנו ביהודה" יענה ויאמר:

לְהַרְמִיב וּלְהִשְׁקוֹת בְּחֻלְבּוֹ וּבְדָמָיו	כָּל מַעֲרוֹת הַהָרִים — לְגִבּוֹר בְּעַמּוֹ
אֶת עֵמֶק הַשְּׂרוֹן וְנֵאוֹת הָאֲדָמָה	וְנִקְיֵי הַפְּלָעִים לְשׂוֹאֵף נִקְמָה
בְּיוֹם יָשׁוּב עַמּוֹ וְנֵאֵל נִתְלַתּוּ.	וּמְרוֹמֵי הַשָּׂדֶה, שְׂדוֹת מְכוֹרְתֵי

חיי עמנו בעבודתו ושפלותו מעוררים בלב המשורר לא חמלה ולא רחמים, אך



חרון וכעס, בוח וגעל, והוא דורש כמנו לחיות או למות; אי לרכוש לעצמו בכח ידיו חיי כבוד, חיי עם חפשי על ארצתו, או — לצוות לביתו ולהחנק. המשורר מחכה לגבור חדש: ל"מכבי חדש" או ל"בר-כוכבא חדש", שיעלה בחומה, ויעמוד בראש צבאות חילו למחויץ ראשי פרעות אויביו. לנקום נקמת עמו ולנאול את נחלתו מידי זרים בכח גדול. ביד חזקה ובגודע נמויה, בסער וסופה, בחרב ובאש — ביום מלחמה לחיים ולמות.

היש תקוה, — היש צל של תקוה, שהיהודים הפזורים לכל רוח בארבע כנפות הארץ יוכלו כאיזה עת מן העתים להקבץ יחדו ולאסור מלחמה על ישמעאל? זו היא שאלה אחרת, אבל שאלות כאלו אינן מניאות את המשורר לשאוף. ליחל, ולקוות... המשורר ככח דמינו ובעז רגשותיו — הוא במדה ידועה "מקובלי", וכמהו יאמין באותות וכמופתים, בנסים ונפלאות, היוצאים מגדר המורגל ומגבולי המבע...

רק זאת נפלאה דעת ממני: מה ל"הגימשיאנים" ולארץ ישראל? גבורי האומה הראשונים לחמו לא לכד על הארץ ועל פרי הארץ, אכל בעיקרם על קדושת הארץ. החסידים שלחמו תחת דגלו של יהודה המכבי והלמידי עקיבא בן יוסף — תחת דגל בר-כוכבא, לחמו על ארצם של דוד ושלמה, ישעיהו וירמיהו. להם היתה ארץ ישראל כלי מחויץ לא לכד ברכות ארץ אבל גם מגד שמים; כלם ידעו, שרק במקום לדתה תוכל אומתם להחזיק קיומה החמרי והמוסרי, תוכל לחיות ברוחה, לפתח כשרונותיה ולמלא יעודה, המה לחמו על לאומיותם — לאומיות נוי קדוש, נוי שנביאים מחלצו יצאו. אבל אלה השוללים מארצם ואומתם את גאון תפארתם, את רוח קדשם — על מה ילחמו, על מה ישימו נפשם בכף? "לאומיות, לאומיות!" אבל איזה ערך יש לעם ישראל בלא אידיאלי נביאיו וסופרייו? — בלא תורתו — תורת הצדק, האהבה והמוסר — עם ישראל הקטן והדל, לפחות, לא טוב מיתר העמים, כאשר אמר כבר עמוס הנביא: "הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, — הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם". — זולת זאת, אם כל "הערביין" כבר נשתנו — מדוע לא ישונה היום או מחר גם ערך הלאומיות? מטיפים כאלה יוכלו להביא את עמנו לידי יאוש גמור. המה בוררים לנו מיתה מכוערה — מיתה ההתבוללות המוחלפת.

אברהם יעקב פאפירנא.



## קרית ספר.

### I.

#### דבריוזמר<sup>1</sup>

„מגלה אנכי לכם — שכל העולם כלו אינו אלא זמר ורקוד לפני הקב"ה... כל העולם כלו זמר, והכל משוררים, הכל מזמרים, כל אות ואות מן התורה היא קולי נגינה, וכל נשמה שבנוף היא קול נגינה... וכשם שישנם קולי קולות של נגינה, כך ישנם כלים מכלים שונים לפרוש עליהם את הנגון; וכל נגינה מקבילה לכלי נגינה מיוחד, ויוצא ממנו קצאת הנשמה שבנוף... וכל אדם ואדם אינו מזמר אך הברה אחת מן הנגון...”

„הנגון בעצמו מה הוא? אך צרופי קולות! — והקולות אין אנו מחדשים, כי אין אנו — בשר ודם — יכולים לברוא יש מאין. הקולות מפוזרים הם בכל העולם כלו — כל הנמצא בעולם יש לו קול מיוחד, אם לא נגינה מיוחדת. הגלגלים, כידוע, מזמרים, יום ולילה מזמרים — יום ליום... לילה ללילה... ככתוב — בני אדם משוררים, בעלי כנף מזמרים וגם חיות ובהמות אוזרים שירה...”  
ואבן לאבן — משמיעה קול...”

„ישנו שיר של שמחה, שיר עליוזים וכו', וישנו נגון של דבקות, תוכו רצוף אהבה, ומתלקחת ולוהמת בו האהבה... ישנה אהבת המקום, אהבת הבריות, אהבת ישראל ואהבת אדם את עצמו וכו'. ישנו נגון סתאונן ובוכה, אך על מה הוא סתאבול? על החטא שנרם, על חורבן הבית, גלות השכינה, על דלותנו ושפלותנו... ראה עמידהנרי בוכה הנגון... ויש נגון בוכה ומתגעגע, אבל אינו יודע עוד, למה הוא מתגעגע?”

„ולפעמים יתגלה לאדם הנגון בעצמו, או ירטה לו, כי קל במשקלו, כי אין לו משקל כלל, כי יכול הוא לעוף כיונה... כמלאכי השרת... ואז צוחק! צוחק, אך עיניו ושפתיו הן סגורות; צוחק בלי פה, בלי תנועת פנים, צוחק בקרב, בלב, עמוק עמוק... צוחק לא משמחה כי אם מענג, מעדן אשר ימלא כל קרבו, את כל נפשו, משער הראש עד צפרני הרגל... ומתוך העונג החל השירה בקרב...”

ובהגלות נגלות השירה בפנים מתחיל הרקוד... הרקוד הוא מכון להנגון באותו הכח ובאותה המתיקות, באותו הכח ובאותה המתיקות.

שורו, שורו את החסידים ואנשי מעשה מרקרים לפני רבם בשמחת תורה לפנות הערב. בשבת הרב על המעקה. —

<sup>1</sup> י. ל. סקן: כתבים, חלק רביעי, ספר עשירי, חסידות, כיולוחקה מכרית ק"מ.

ממעל — שמים גדולים ורחבים, ממש אין סוף... ועין התכלת מתנוצצת בלחש...  
וערפלי מדר, לבנים כלבנת הספיר, מדדים ועוברים בסך; התבוננו בהם ונראו שהם  
רועדים משמחה ותענוג אין סוף; ולרנעים הם מרנישים ממש... ומתחת אור ירוק ורחב —  
נרמה, שהנשמות פורחות בין הרשאים, שהעשבים חיים הם ומקפצים ביניהם מאורות  
קפנים ונפלאים — לשונות אש קמנות ומוהירות; וכל הרשאים והעשבים רועדים מהתענוג  
הנפלא ומתנועעים ומתבקים ומנשקים, מהדבקים בשולי בגדיהם באהבה וחיבה, בחן וחסד;  
ועיני החסידים נפזות אל המעקה, ומקבצות משם אור מאור פני הצדיק; נא צל עליהם,  
יהם יונקים את האור ומזמרים את האור, והומר הולך הלך והתנשא, הלך והתרומם,  
למעלה, למעלה — וכל כחה וכתה מזמרת את הנגון שלה, את הנגון הפיוחד לה, לפי  
האור שנספע עליה ושהיא יכולה לקבל... וכל הנגונים מתלכדים ונרכבים בנגון אחד,  
לנגון מאד נעלה; והוא הולך הלך והתחזק, הלך והתקדש, לאין סוף ולאין קץ — והכל  
צמר, השמים מזמרים, והגלגלים מזמרים, והארץ מתחת מזמרת, והעולם כולו מזמר —  
נשמת העולם מזמרת —

ולבי נמס סרוב מתיקות, ואקרא עם אותו חסיד. שוכה לראות ולהאזין זאת: רבנו  
של עולם! הישמע זאת אדם וחי?"  
כי אמנם י. ל. פרץ, זה המשורר הגדול, שאין ערוך לו בזה ככל מלא ספרתנו, הוא  
איש שזכה לכך, וזה לשירה רבתי זאת, באין אמר ובאין דברים.  
השמים מזמרים, הגלגלים מזמרים, הכל, הכל מזמר... ואנו יונקים את האשר.  
רואים את האור... זה כחו ונבורתו של המשורר, לתת להנשמות גוף ולהעביר  
לפניו דברים שכמעט בלתי נראים, כמו במחזה, בחזון...  
לשירה כזאת פללתי כל הימים, כלתה נפשי — והנה היא נצבת לפנינו בכל הודה  
ורומה, בכל מהדת קולה, בכל ישותה וממשה...

ובזה כוננתי יפיה, תוכתה — היא לא תפשי שמיא מארעא. גם לא תשלח אותנו  
לארמה בלתי נושבת, כאשר הסכינו המשוררים החדשים, משוררים בלי צורה, חולמים  
פורחים באויר... שירה זאת תגלם, כל מה שענינה ראות, עוד יותר; היא תעשה כל  
דבר לנראה — אצל פרץ הכל חי ועומד על רגלו, על ידו, הכל אנו שומעים והכל  
אנו רואים.

לנו לא נרמה לכך, שהנשמות פורחות בין הרשאים, אנו רואים אותן בחוש,  
אנו רואים אותם רועדים מהתענוג הנפלא, אנו רואים אותם מתנועעים ומתדבקים בשולי  
בגדי החסידים באהבה וחיבה, בחן וחסד... הומר הולך לפניו הלך והתנשא, הלך והתרומם,  
למעלה, למעלה —

עין התכלת מתנוצצת בלחש... ערפלי האר מדדים ועוברים בסך. — התבוננו בהם  
ונראו שהם רועדים... והכל בלחש, ביחש, גם בהשמחה והתענוג אין סוף יראת  
יראת-הרוממות וישמע הד עולמים...

בבת-קולו של המשורר הזה נשמע את הקול המדבר אליו, נראה את ודברים גדלים.  
לפנינו, נראה עלים והתגלותם, סרוםם והתנשואם.  
אנו עומדים בתחתית ההר ואנו עולים, עולים, שלו נעליכם...

החסידות שלי. ל. פרץ היא שיר השירים כספרה החדשה וגולת הכרת שלה. מה נפלאה היא, משנת חסידים שלו, ומה מרומים, מקובליו; אין ערוך לה, השמחה במענו "ואין נשגב כ, בין שני הרים". אבני חן-הן השוחות חסידים" ו, אם לא למעלה מה; ה, נגן החדש" הוא חדש-מש וה, נלגלו של נגן" הוא שיר מיוחד במינו — באותו, זה האחרון, הנגן הוא בעל חי ובעל אברים; הוא חי לפנינו בעצם כחו, כ, עדנו רענן ומלא לשר", הוא יראה לפנינו ב, הלכו הלך גדל ורפה ו, יקום לפנינו לתחיה. עינינו תחזינה את הנגן הולך בדרך, עובר לפנינו; ה, היער הומה וכתך המית היער, כאלו הוא עולה מתוכו ונשמעה מנגינה חרישית ונעימה... והתחקה הנגינה מעט והשתפכה במתיקות ות שתר על היער והמיתו". — ונפשנו המה להנגן, אנחנו חיים עמו, הולכים עמו כנולה, שמחים בשמחתו, ומשתתפים בצערו...  
איך יקרע את לבבינו בהיותו, הנגן, כבר אסור בתיבת הומרה של ילדה מחורת על הפתחים; ו, הנשמה בנוית הילדה הרוה, שננכה מבית הוריה, ונשמת הנגן מתוך תיבת הומרה הנחרה — שתיהן נאנחות ובוכיות ומבקשות תקון —  
זאת הפעם, שאנו רואים בעיני בשר את חיי הרוח, את עליהם וירידתם, את גלגולם ומהלכם, את מסגרים והתרחבותם, את צערם ונענועייהם.  
ו, הנגן מתאונן ומתחמא ומתגעגע, ומבקש רחמים, מבקש תקון. —  
ו, השתנה הנגן, והיה להמולה גדולה וארוכה. — ועוד השתנה הנגן והיה למה שקוראין שמיגר — להשתפכות הגפש כנעם ורך... והתרוצץ הנגן, והיה לדמויות, להריות, לרעיונות הקהו ובמחון...  
מנחם הנגן, מדבר על לב ומתגעגע בחמלה רבה: צדיק הוא הדין, ויש רחמים בדין, ויש אלהים בארץ, אלהים חיים וחסד, והוא נתן והוא לקח, יהי שמו מברך!  
יהי שם ה' מברך, מעשי ידי אדם ודחו חיים לרור דור, חיים בפני עצמם, גם בכבר כלה אותו האדם והלכו לאברון. ה' לוקח ממנו, אשר נתן. —  
וזאת היא השאר תהנפש בחויון, חיי הרוח בחויון, נצחון הקיים על העובר בחויון, מה יפה הוא אומר אותו חסיד בהשמחה במעונו: הגוף אינו שמח, לפי שהוא אבר וכלה ומה משעה לשעה, מרגע לרגע; אבל הוא מלא צער ויסורים... שמחה היא אך הנשמה, בשעה שהיא מנצחת את הגוף, בשעה שינכרו החיים על המות, הקים על האובר, כי אין שמחה אלא שמחת נצחון".  
ועל כן העוהו, בלי מצות ומעשים טובים, בלי אור תורה, מעומף הוא בצער; והעצבון רובץ עליו כעב הענן... כי כל שאינו צרוד בצרוד החיים, כל שנשמתו אינה רוחצת באור זרוע לצדיק, כל שאינו נהנה מזיו השכינה — אין לו שמחה...  
מבעית וזאת ישג המשורר פרץ כספוריו אלה הנפלאים, על יד שתפו את הספר להספור ועשותם לבשר אחד ולגויה אחת. החסידים מספרים את ספוריהם בכל התם אשר כנפשם ובכל הסגנון אשר כנשמתם. כל נרנד, כל אוח, כל הברה דרי היא כמקומה, הכל בלי חסר וכלי יהיר, בלי קרץ עין שלא בשעתו ומבלי הנבחה אצבע שלא בזמנה. —  
גם מנדלי מוכר ספרים, זה התייר העולמי, כשהוא מספר מיהודיו, הוא מספר בהמעמה ובכונה יחרה, מספר בעקמת שפתים על כל מפה מזה ובחוק מר על כל סקרה התולי. הוא בעצמו הוא איש ישראל נמור, כמקלו ובתרמילו, כקנו ופאתיו; יתר עליו פרץ, שלא יתל ביודעים ולא ימרר את רוחו. הוא אינו כלל בהאי עלמא דספורין;

הם בעצמם חיים ונדלים לפנינו, חיים כשירים מן השוק. שיר יעם, בלא שם המשורר יבלי דעה זמנו ומקומו. —

ואספר לכם מעשה, מעשה שהיה, מעשה כבן מלך...  
מאמינים אנו לאותו חסיד בעל כרחנו, זוכרים אנו אותו חסיד בעצמו, בשעה שאומר:  
אנחנו שותים והם שותים... אצלם אין המשקה חפץ לרדת לתוך הלוע... מה לו ולצרה  
הזאת? זהם בעצמם אינם חפצים לשתות את המשקה; לאיזה צורך? אלא מאי היצ"ה  
מצוה הם שותים... אבל כשאנחנו שותים לשם מצוה, במעורת מצוה, לזכרון בר-מינן,  
לסיום התורה, כשאנחנו מברכין על המשקה ומעלין את המשקה — המשקה משתוקק  
להשתה, והנפש חפצה לשתות; ואנחנו שותים, שותים בשמחה...  
„שומים! מלחמם לא פרסו ליל, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס, תודה  
אינם אוטרים, זמירות אינם מזמרים, והם חפצים לשמוח!“

גם בתורה נופא יש ה' ל... „ואמרתי בלבי: דרך אחרת לגמרי. הגבות, העינים,  
הקול, אצל הרב, הכל נורא ואיום, הכל נאדרי בכח, הכל ממול אימה; ושם, אצל הצדיק,  
עינים מזהירות בחמלה רבה, בדממת נעם, וכל מבט ומבט מחיה נפשות... מל של  
תחיה בעיניו הקדושות. וקולו מושך את הלב ושואף את הנשמה; הומה הקול כיונה,  
כננור דוד, ולבך מתמוגג כמתיקות ורד.“

הללו אוטרים ש, הכל שרוי בצער, שבעצבון יגדל הכל, שהעשבים והפרחים אבלים  
ו„גן נמץ המלך, וסירה בנה באמצע... ומסלות הגן — עפרות והב, ונחל של סים חיים  
מפכה בתוך הגן, ועל הנחל צפות האיוות הלכנות, והן צפות בהשקט ומנוחה, כאחד  
מששים של שלות הצדיקים בגן העדן —“

בשירה תסה כזו ישנה משלות הצדיקים, מאור הזרוע על פני כל העולם, מתפלת  
הלחש של החיים ומלואם בכל ערב ובקר ומקול אלהים, המתהלך. — הוא אשר  
ידבר אותו חסיד: שה שמחה בסעונו. — — —

ואנחנו שמחים באותה שמחה של מצוה, אנחנו חיים עמה, נהנים ממנה ונותנים  
לה הברות נפשנו, נותנים לה הכל, הכל.

הכל אנו מרגישים עם המשורר. ובמה שנוגע להמבע, גם אנחנו הננו נערים ונשמח  
עליה פעם אחת בשנה, קודם הושענא רבא... —

„עוד לא עלה השחר... לשמים עופרת כהה... ענני בקר וצלליהם רצים אנה  
ואנה... כפאת קדים דמדומים קלים, נגודות מתאספים... ובין ערבים יול הנחל. יול  
ויפכה, יול ויפכה... מרחוק: פיק. פיק! איזה עוף משונה מצפצף, מט, מס... יענה  
השני לעומתו... לאמר: דום, אל תפריע... הכל בבאי אומר שירה... והנחל מפכה  
והומה בלם, ואנחנו הולכים על שפת הנחל ונקצץ בערבה... —

זאת היא שירה מתוכה, שירה בלי צבע, בלי כונה, שירה סתם... הנחל  
מפכה והומה בלם, ואנחנו הולכים על שפת הנחל, — — —  
הבו גדל למשורר הזה גם בחדל היוכל... —

II.

מעמק עכור<sup>1</sup>.

„לא אשא דעי על הבכבים וכולות... יאמר אותו חסיד, אבל הלכנה, — האינם יודעים מאין היופי שלה, הנעימות שלה? אני אערה לכם את סקורם. היא קדוש הלבנה. אנחנו משפיעים עליה. אנחנו שמחים לקראתה, מרקדים לקראתה, מברכים ומקדשים אותה, ועיב יפה היא, ברה היא, קדושה היא...“

שירה אחרת לגמרו היא אותה של ברנר, בה הדד מסת ליל, „המלאה תונת-עולמים ואשר תמיד תחכה לאיזה דבר מה“ — הבנים הקטנים בה הם חולנים, מבטם מלא בשת וחרפה ועיניהם נמויות לארץ, פניהם מפיקים כסילות וכאוב מארץ קולם... והגדולים מתאוננים: למה נולדנו? ההגאה שאנו נהנים מן החיים... כראי והגון לחיות... אי, לו הלכנו כלנו לאבדון, אבינו שבשמים!“

ונפש המשורר הצעיר הזה עצובה ביותר, עצובה היא ורואה תמיד „אותה המרירות של דחוקת נוראה, של דלות שחורה, של ליאות מוחלמת, של עניות מנולת“ — „כל אשר לנגד עינו, מתכסה בענן כבד; וכל המעונים והמשפלים, האוהדים והנרחים, אשר נפגשו לו על דרכו, בימי חייו הבלו, יתיצבו כלמו לפניו נשקפים לעיניו מתוך הערפל... כל לבו כל המשורר הזה יפתח לפניו בודוי פעם אחת: עצבת נוראה כסתני... עצמתי את עיני ואמלא הרהורים... לא רעיונות נכבדים וכו'. לא לבשתי ולכלמתי בפני אנשים גדולים, לא באלה זכיתי להמלא, אלא בהרתורים... הרהורי איש לא לסד, הרהורים עפים באוויר ומרפפים באין סוף, צועקים טרה, חודרים ומועזים, בוקעים ונוקבים עד התהום, מעינים ומנקרים באשפה מעללי איש וכו', שוקעים בנהרי הזעה, הדמעות והדם השומפים מחברנו בשעת אשרנו, מבקרים ומנתחים את החיים הנרקבים עם כל הגולה, הסכלות, הפעומוט והשקר שבהם ושואלים: הוי מה כל אלה? מה? — מתי, מתי, הוי מתי נהיה לאחרים, לחדשים? — מתי תכלה כל הרשעה כעשן?“

וכל החיים, אשר יתאר, קורע את לבבנו, כל האנשים אשר יציג לפנינו, הם מוכים ומעונים, סובלים ונרחים, גולים וסורים, בכל „ערפלי אפל וחשך בלול“; בכל, בכל רוחות לא-מתורות מנשבות ומתאמצות לכבות את נר התמיד הרועד והשוקע מרפיון אונים“.

בכל, בכל יד המשורר תהיה בנו, אוחות אותנו בציצת ראשנו ותסחב אותנו לעמק עכור, למקום האנחות והסבלון. — — —

והאנחות בעצמן כברית גמורות עוברות לפנינו, חיות לפנינו, נגלות ונעלמות, נגלות ונעלמות. — — —

„לפרקים תפריע רק הברת רבונו של עולם!“ את הדומיה שבבית; והקול הזה, יוצא בשברון סתנים, עולה ושוהה כרנע באויר, כמו יבקש לו לב או, למצער, דבר אחר לנגב... וכהרף עין הוא אובד ולא ישאיר אחריו כל זכר קל: הוא טובע במרחביה דהאי עלמא, מקור האנחות והקולות דהאי מינא...“

<sup>1</sup> ציורים ורשימות מאת י. ת. ברנר, הוצאת תושיה, ורשא תרס"א.

ועוד הפעם ידעו אתו משורר וכל חושיו יתקוממו בו: „האמנם? — הוא שואל — רבנו של עולם, האמנם?”

„... ולו גם אין עמדה תחת השמש, לו גם אין תכלית מסוימה לכל אלה. לו גם...  
לוגם... — בכל זאת... בכל זאת — האמנם? — „האמנם הבל כל אלה השעבודים,  
המכאובים והיסורים האימים, שבהם רוחשים כתולעים כל הכריות והיצורים כקמן  
כגדול...”

„סאחורי צל החיים — הוא מקונן — צל מעשים, צל אנשים; אלפני — חשכה  
שבאורה וצללים. צללים, צללים... הוי עולמו של הקדוש ברוך הוא!”

עולמו של המשורר הוא עולמו של הקב"ה. רחמים, רחמי חנינה ימלא לבו לכל  
החיים ולהכבילן שבחיים, להצרות והיגונים ולכל תגרת האדם, מימי היות ידי אדם באדם...  
הרעותי את מעשי וקפתתי את עולמי; אתם הרעותם, אתם, אתם.  
בכל פנה שיפנה. יראה רק קללת-אלהים רובצת. רק דמעת-עשוקים, רק צרות  
בולעות כל היקום שבאדם, רק חשך וערפל, ערפל ותונה. רק צרות ויסורים, צרות  
ויסורים.

והוא ישיר אותן הצרות, הוא יעביר אותן לפנינו כמו בחזון, הוא יראה לנו, שגם  
עולמנו חשוך בעדנו, חשוך, חשוך. —

כל מה שהוא ראה ומתאר, הוא כל כך חזק וחי, עד שעושה רושם, למרות  
חסיאיו השוררים מה ושם, למרות נשיתו היתרה להרשיע את העליונים ולהצדיק את  
התחתונים.

„ואולם בנשף הזה אך החלה התופרת להרדד — וקול הילדה השתפך באגויה  
כרעל... איי סמורת! — ישני, ישני! אבל הילדה לא חדלה מבכות... — העריסה  
נדחפה בחמה שפוכה — ישני! — אני אומרת לך, מרשעת וכו'.

— דוכה שהוא עוצמת עיניה... הקול יחלש... בידו יתברך, בוראי יש לעשות  
חסד... היא צועדת לשוב למלאכתה — לשוא! הקמנה נעודה... — היא מולקת את  
בשר הילדה בכל כח. הצעקה בוקעת וחודרת... לא אוסיף, לא אוסיף... איי,  
רבנו של עולם... ישני, נשמתי, ישני, אמללתי, בתי הפצועה והעלובה, ישני... —  
ואולם הצפצוף, הפולח-כליות, לא יפסק אף רגע... — היא יושבת לעבוד, יהיה מה  
שיהיה! היא אינה מרגשת בצעקה... קרום פרוש על הכל... — גרן הילדה  
החולה כבר נחר — והיא לא התנודד ממקומה... ושיה קה... רק עוד דגנשה אחת  
נשארה לה: לו היה בנה „במויק” ברגע הזה לנגד עיניה — היתה קדעתו כרג... ופתאום  
כהה אור המנורה העומדת על החלון... — והמרשעת עוונת צועקת — הותרה  
הרצועה... היא מתנפלת על הכריה הצנוטה שכעריסה, כלביאה מורפת...

חלול הקודש נמור הוא מצד המשורר להציג אתו דהויין הגדול והה, הממלא  
את כל נפשנו באימו, מחזה מול סחזה, את העלסה פני לבית ענבנין האמרת: הרושפת...  
נבלה!... היא הבמיחה להבין... היא הרחיבה בנפשה עז... היא...  
היא התנפלה על הכריה הצנוטה שבעריסה, כלביאה מורפת... הכיחה, הקברה,  
נפל המטק. —

ברנר יודע את הנפשות, שהוא מתאר, עד הדימוה התחתונה, יודע הוא הכל ככלי יודעים וכלי כונה יתרה כאצל ברשדסקי הקודם לו. על גבוריו רק לפתוח את שפתם, וכבר הם נצבים ערומים לפנינו ונגלים בכל מה שבהם. אנשיו יודעים לבטא במלה אחת כל מהות חיה. כל מה אשר בהם; הדבור בעצמו יציג לפנינו את האנשים וחיהם. אצלו מדבר כל אחד ואחד בנוסח נפשו, בסגנון עולמו ובהקעים שבעולמו... נקודה אחת, תג, פסוק יביעו לנו כל המית אותה הנפש וצורת אותה הנפש.

— עוד ער הנך, ידידי, אינך יכול לישן... אח... עיניך הרואות... פחדן אנכי מטבעי... כפתור נחושת יפיל עלי אימה ופחד... הוי, מה אמר ומה אספר לך, ידידי? הלא באמת כבר באה העת להתרנל לכל ואת... הא? אבל לא! בכל פ-ע-ם ופעם נעשה בשרי חרודין... ולהפך מה לעשות? אני עצמי — כמו שתחוינה עיניך — הגני... אָמ, חלש, רפה, חרש הנשבר... איני ראוי בלתי אם לאיזה שרות..."

„אי אפשר... אי-אפשר לשכח? יאמר גבורו האחרון, אסכים, אסכים... אעפ"י שבאמת, באמת... מה אשמה היא?... דומה... מה אתם אומרים? היא אמנם לא עשתה כבת-ישראל... לפנינו גם לא נשמעו דברים כמו אלה... עון פלילי... אי אפשר להכחיש... ואולם... הפך הדברים.. לחיות עמי? עמי? מה אתם אומרים?... הכל אמרו, בי כזאת לא תהיה לעולם... הכל... הא? והיא? בעצמה אמרה בפירוש, בפני... גם לכתחילה וגם אח"כ אמרה..."

יתר המעשיות מזה וזוה אינם צריכים לנו עוד, כבר נדע הכל, הכל. הנה הוא בא, „לעיר הגדולה לבקש איזה מקום מפלט לגופו העלוב ומנוחה לנשמתו החוטאת" — „היתה השעה השניה אחרי חצות הליל. בית-הנתיבות הגדול והמרום, מואר באור יקרות, הוא סלא מפה אל פה, כל מיני בריות ויצורים: נוסעים, נודדים, פקידים, משרתים; ג'נרלים, משמים יתהלכו וועפים מסביב; אכרים רבים מבני עם הארץ שוכבים מרחים על הרצפה סמוך להכותלים ותרטיליהם המעוגלים למראשותיהם. לארך הבית ולרחבו שוממים אחינו, עסקנינו, כובעיהם על פרחתם ועיניהם המלאות הרהורים מסוכסכים ונדודי-עטל מתבוננות לרגעים בעיון גדול בפנקסים קמנים ויטללו בפני עצמם הברות-מרדה מקומעות".

ל ת אור נפלא כזה ולראיה קולעת אל השערה אין ערך.

„כעבור רגעים אחדים כבר היה במעון האיש הקורא לו — בני כפר אחדים ישבו אל אחד השלחנות נלווי-ראש, ויאכלו לתיאבון פת קיכר עם דבש סהול במים רותחים — מהדרים הפנימים נשמע קול המולה ורעם, וישער כנפשו, ששם יושבים שכורים ומהוללים נכבדים מפקירי המסלה... על יד החלון הסמוך אל דלת הכניסה ישבה בלי נוע עלמה בלה, על ראשה מטפת שחורה, וישיבתה היתה מורה, כאיש הסובל ומחכה לאיזה דבר".

כל עניה של הנשמה הזאת, דאולת ערשילאי, מסומן בהשרטוט הקצר הזה, בדרך אנב ובלאחר יד. ספרים שלמים לא ינידו לנו יותר סאותה המטפחת השחורה... הסתו עבר, הקיץ בא וחדל. הנה ראשית השנה, שנה חדשה — שלוי עולם אך את בשרם יענגו ברשן בשם המושגים האלה; אבל להגו הכפוף, להנשמה העלובה, להאח העני, אשר ירדו בו בפרך — לודע יעקב יהיו הימים האלה — ימים נוראים... הקבצן העולמי חרד ומתרפס, מתאנח ומתודה, מהפנים ומתחרט, כוכה ומתחפש לשמח כרי לרמת את המקפריגים הרבים... הלב לא ידע מנוחה!"



או יהמלאו בתי הכנסיות אנשים, יאירו בנרות, ובאורם ישמע קול זעקה גדולה וסרה: עד מתי? עד מתי תמר הגלות השחורה? —

בהתאורים החברותיים, יותר נכון בהנגוד החברותי, אשר מוצא המשורר הזה. נראה איזה השפעה מהמשורר הורגני ד. פינסקי, עולה עליו הנשפע בתאוריו הרתיים, בהשגתו את נקודת ישראל.

מה יפה היא רשימה כזאת: „בקצה העיר, במבוא אפל, בבית המדרש, ביום הצפודים, בתפלת העבודה, בשעה שהפיות נסגרים ונפתחים בו-יו נורא, הגוויות החלשות המעולפות כתכריכים מהנודדות בחרדה כצללי-ליל; בשעה שהכל עומדים צפופים והלבבות נמקים, רועדים קצת ומלאים ענין — בשעה שאימת-מות כהה תכסה את הכל, — בשעה מודרה כזו היה הדבר...”

המלה „מודרה” נותנת לכל התמונה המצוינה הזאת צבע מיוחד, צבע השירה החדשה. שירה מסתכלת בחיים האלה כבאה אל ארץ זרה. —

ואולם באותה שעה גופא, בשעת המעשה, בהשתעל החזן בכרעו לפני העמוד, ודם דם פרץ מגרונו... היו כל העינים נמויות בשאיפה. גופים רבים כנכבדים כנרכאים נכפפו מסביב למקום, פנים הרבה התבוננו בתמהון אל החבן והקימל המלוכלכים. — מהתרכים, אשר לעזרת הנשים, הציצו ראשים מכוסים במטפחות צחורות, והסתכלו עינים שונים ביראה — המקומות נפנו; איש איש התאמץ להרוף את רעהו ולגשת... כל רוח ימי-יה בני-ים קא חזינן הכי, כל פחדו העצמי של ישראל. גופים רבים נכפפו, פנים הרבה התבוננו בתמהון.

„ישבתי אל אחד השלחנות הארוכים — יספר לנו נכור אחר בציורו — המכוסים בנמפי חלב רבים, אשר לפני הכירה הצחורה והחלקה — והתבוננתי. לא הרחק ממני עמדו ארונות נבוהים ורחבים, מלאים אפלת כין השמשות וכרכי ספרים עבים... מכותלי המזרח עלה אברך חסיד ובעל צדקה גדול; ואחרי הסהובכו מעט בהצנע לכת מסביב עני הגון שישב מימיני, התיצב רגע והקע לידו בהסתר, כביכול, איזה מטבע ונפנה לאחוריו במין העמדה-פנים משונה, כאילו לא עשה כל מעשה טוב כלל...”

נפלא הוא התאור של אותו בעל צדקה. בבחינת הצנע לכת, שבנלווי... תאור בלי כונה, בלי העמדת פנים מצד המספר. —

תום כזה לא נמצא. כאשר יתאר את ה„נגוד הראשון שבלב” ו„הוא בעת ההיא במרם ידע את הענוים האיומים של אברך ערכין הישנים, מרם יטיל ספק ומרם יחפש” — במרם ידע הנער מדברים כאלה, גם המספר, המעביר לפנינו כל תום הנער, אינו ידע מדברים כאלה... אותם הענוים האיומים בשם, אינם משל הנער, אינם משל המספר.

עוד לאלוה מלים ברבר נתוח הספורים בעצמם: מילתא זומרתא, חלל, מצוה, ננשה, בריה-עלובה — שפת המשורר קשה ומההלכת בכבודות, גם נשימתו כבדה. — המלים הלועזיים: טולוגיה, אבממטיה, אממוספירה וכו' ששמורים הם אצלו בלי ספק מאותה אממוספירה — לדבר בלשונו — של הבלשנות של שמות בספרתנו. עושים בנו שרשט. שרי ליה מארית!

III.

ממרירות החיים<sup>1</sup>

בהאחרון אתחיל, בהספור סתו, לאמר ציור פסיכולוגי...  
„מפאת מטר סגיר מתדפקות על החלון כהמטבות בקופסת צדקה תציל  
ממות. הוא עומד נגד החלון ומסתכל בשמשות המכות ע"י המטר הכמריד, ומוצא איוה  
מין הנאה משונה בהדפיקות האלה. הן זה פדיון המות —”

הדבר פשוט: הוא התודע בבית אביה על פי הפקרה — אביה בא אל בית הרדק  
צי"ה — הוא החל להתכונן עליה היטב — הוא היה מצייר לו, כי טפוס אשר כזה צכיכה  
להיות יהודית, אשר הרגה את הלפניש — הוא היה לאומי והיא היתה דימוקרטיה.  
אבותיה העשירים ראו היטב את הנעשה — והם, כלומר הוא והיא, אהבו זה את זה בכל  
אש האהבה המהורה — אך לא ארכו ימי האשר — היא התקררה פ"א ותפול למשכב —  
הוא זוכר את רגע פטירתה — הה, חזיו ורעם! — הן מותה היה הנבלה היותר גדולה  
מצד האל הנורא! — ואח"כ, בחצר בית-הקברות, התהולל ממש כמשוגע — ויקרא בקול  
נהם ובחריקות שפתים: מות לאיש הנבל, אשר יעז להשליך נוש עפר על פני המלאך  
התמים המונח פה!... מות לנבל ההוא! — ובכל זאת נסתם הגולל —  
„והוא עומד על יד החלון, נשען על האדן ומתחלחל מכלי משים ומשתומם בעצמו  
על סנמימנליותו!”

הדבר פשוט. אותו האיש, שיחשוב את מות אהובתו להנבלה היותר גדולה  
מצד האל הנורא ושיקרא בקול נהם: מות להנבל, אשר יעז להשליך נוש עפר על פני  
המלאך התמים, מות לנבל ההוא! הוא עומד על יד החלון, שעליו מתדפקות המפוא מטר  
סגיר כמטבעות, ומשתומם על סנמימנליותו...

והנה עוד תמונה אחרת: יודלי, לאמר מצללי העבר.

„יודלי מרניש את סבמיה הממים והמסלסלים (?) כרוח צח את ראשי השבלים  
בשרה ולבו מתפעם וכו'.

— מה... חפצה את ממני?

— כלום... חפצה אני, כי תהי לי כאח.

— הן יש לך אחים בלעדי...

— אך אותם אינני אהבת כסוך וכו'

והיא אוחזת בידו ולוחצת אותו בחסימות עזה... דמו רוהח... ונוו רועד בחוקה..

והוא שותק... והיא מסלסלת (?) אותו ואומרת לו בהחלצה אליו „הגמרא התישה בודא  
את כחך...”

— מה? מתפרץ מנרונו קול נחוך — הנך שמה דופי בספרים הקדושים? ..

— אמרו לי, כי התלמוד שונא את הנשים... שער באשה ערוה...

— כן אמרו כרי להרחיק אדם מן העברה... הן האונים והעינים וכו' ואח"כ יחלו

החמאים...

<sup>1</sup> פאורים ונזורים מאת א' בן-דוד, ווארשע הר"פ.

— איזה חמאים? — ואם אני חפצה לנשק אותך, מי יכול לאסור זאת עלי? והיא נושקת לו במצחו, בלחיו הלבנות והמכוסות זעה... צריך אנכי לומר לכם, שאותה בת-העשיר, מנשקת בחמדה את הלחיים הלבנות ומכוסות זעה, כשהיתה עוד ילדה קטנה, כבר ידעה את יודלי, ושניהם משחקים ב"סוסים". פ"א לא בא יודלי אל המועד ותתחלחל הילדה. "רעיון נורא התגנב אל לבה, רעיון מעציב ומרגיז: מי וודע? אולי הלה יודלי, ואולי כבר מת... אוי! מה התפלץ בה לבה הקטן — יודלי חברי היחיד מת — ואיפה תקחת סורתו?" איפה תמורתו? לא דוד מלך ישראל מקונן על אבשלום, רק ילדה קטנה על חברה המשחק אתה בסוסים... איפה? איפה? רעיון נורא, רעיון מעציב ומרגיש התגנב אל לבה המתפלץ...

ואתו דבר יזכרני ובהליל בן שכ"ר בשעתו. גם אצלו היה ילד קטן מתפלץ ומרגיז, בחווינו דם תחת דם, וקורא בקול נהם: הוי, אנקמה מצוררי עמי!... ועוד עוברת אחת לפניכם, עובדא שזכרונה נשאר בלבו של המסרף בדעת" ב"בל עצמתו ומרגיזו".

"הוא. התאכסן בבית אשה אלמנה, שהיתה לה בת יחידה כבת י"ד שנה. ביום הראשון לבוא שמה, הרגיש כבר איזה התקרבות חמה אל הילדה הנעימה והחכיבה ההיא. היא למדה בניסיון, והוא היה עוזר לה כפעם בפעם. הוא שם עין על קריאתה וספר מזג לא היה מרשה לה לקרוא — אבל מה נדהם ומה נפעם בבוא פ"א אל חדרה וימצא על שלחנה הספר הסונית הקרייזרית — ידידותם אמנם התחדשה עד מהרה; אבל הוא החל להביט אליה בעיני חשד מעט — הוא היה סמיף לה מדי פעם ע"ד הצניעות והבישנות, אבל מבט קורץ אחד שלה היה שם לאל את כל דברי מוסרו!"

והפעם אחת — היא היתה כבת ט"ו — טילו שניהם ברחובות העיר הראשים, והנה תמונה מכוורת לנגד עיניהם: ריבה משרכת דרכיה אחת עלתה כמו מן הארמה ותקרץ אליו מרחוק בעינים משונות... הוא התאדם והתחלחל גם יחד; אך מפי הילדה בת ט"ו פרץ שחוק אדיר וציני מעט... הוא הביט אליה בתמהון-פתד, והיא לא תדלה מצחק על מבוכתו..."

מבט אחד של הילדה הנעימה ויחכיבה שם לאל את כל דברי מוסרו, שהמיף לה מדי פעם ע"ד הצניעות והבישנות; ובפגש בהם אותה ריבה משרכת דרכיה, הוא התאדם ויתחלחל גם יחד והיא, הילדה, לא חללה מלצחק על תבוסתו... אותו איש התאדם אז ומין מפורר זה לא יתאדם מלספר דברי-שמות כאלה שלא חוזה אותם טימיו... מה תאמרו לעוברת כזאת? "על משה משפחה אחת הציגו לפניו שתי אחיות, עלמות תמימות, כאשר נראה לו בתחלה. עברו ימים אחדים ויקבל מכתב הזמנה לבקרן בביתן. והוא בקרן באחד מערבי הקיץ. האחת נגנה על הפסנתר והשניה כמוכז שרה את השירה; עיני תאווה, עיני להב. המנגינה והשירה פעלו עליו פעולה מכוורת (עוד הפעם מכוורת!) ואו החל להסביר להן את ערך המוזיקה הנכון, כי לא נבראה כשביל להתרועע את הדם — זהו עון פלילי, וכזאת עושים רק קומדנטים ושנסוניסיות — הוא דבר בהתלהבות פנימית כחצי שעה, ושתי העלמות הביטו אליו באיזה הדרת הכבוד... בראשית, לא הציג לפניו את האחיות רק הציג אותן לפניו; בשנית אחד ההצגה עוד לא נקבל מכתב הזמנה... בשלישית לא תקדמנה אותו בצעדו הראשון על המפתן,

המנגנת על הפסנתר והמשוררת בהשירה: עיני תאוח, עיני להב. ברכיעית לא תספיק ידיעתו של הגבור בערך המזויקה, שלא נבראה כדי להרתח את הדם, לדברי התלהבות על חצי שעה רצופה; ובחמישית, לו באמת הרהיב בנפשו לומר להן, שכזאת עושים רק קומדנטיום ושנסונימיות, היו משליכים אותו בלי ספק החוצה ביראת-הכבוד... ולגבור כזה, איש שאינו יודע גם את האלפא ביתא של החיים והנפש, איש שתוכו כברו מזויף במחשבות שלא חשבן, ברנשות שלא הרנישם, בראיות שלא ראה אותם, לאיש כזה היו ימים ש, היה מבקש לו נוחם כחברת מין היפה והרך — הן באסתמיתן החיצונית והפנימית לא תהיינה כגברים השואפים לבצע — הן תנחמנה איתו מינונו ומעצבונו על רשעת מין האנושי".

הוי רשעת מין האנושי! חויו גרעם! הספר איוב הוא כבר האנחה האוניברסלית על מין האנושי!"

גם זינגר, גם יכהנ"ו, ואת"ל גם איש כאיצי פֶרְנְהוּיף רואים בחיים יותר נכונה מהמשורר אשר לפנינו ומספרים יותר נכונה, אם אין להם כל אותן התביעות על הפסיכולוגיה המדרתית ואינם משתמשים בדיגנוזה, ע"מ לחדור בלב ברינטום של הנפש לדעת אכסיוסיה ופררוכסיה עד המרגיקומידיה שבה... אפשרות מיני שירה עתה אצלנו, מבלי דעת מאומה את הדרכים שכבר נכבשו, וללמוד מעט מאת אשר כבר נעשה, היא יותר ממרגיקומדיה.

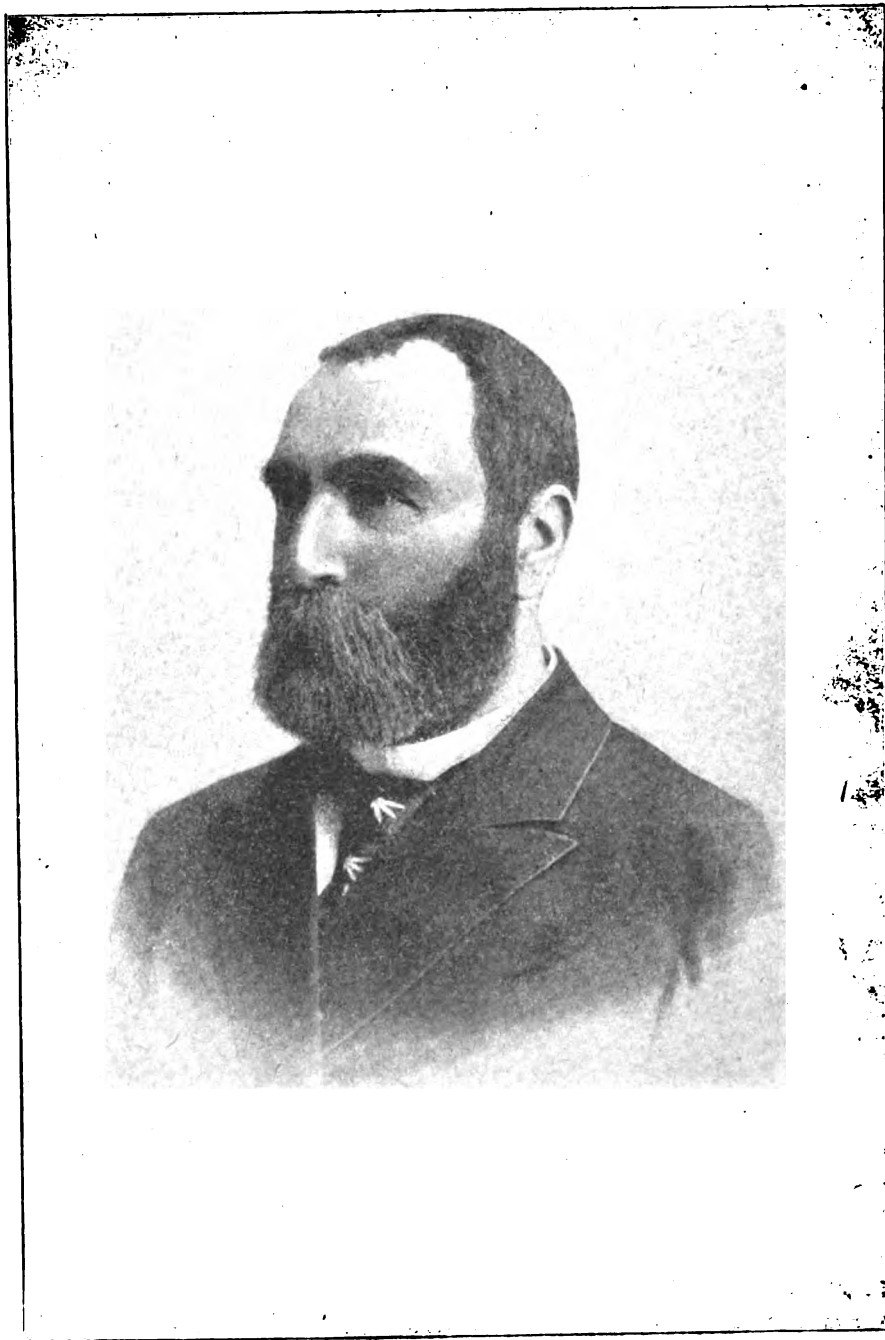
והוא החל להתרחק מביהם, בראותו כי אחות אהובתו המתה מחלה להתגעגע עליו. צר לו מאד היה עליה — אך לקחת אותה חשב לחלול הקודש... הן הוא כבר נהנה מזוי האביב... תחון נא העלמה הזאת באביבה את איש אחר, המחכה עוד לאביב הראשון בחייו...".

סעיד אני, כי לולא מצאתי את הקואמיתיו הזה בסוף, כי אז מתחתי על בן-דוד את הדין הקשה שאין לו כל רוח שירה וכל צדק נפשי על השירה; לולא זה, כי אז יכולתי לומר בכל לב שהשחתת המעם בכפוריו וזיוף החיים, בכל מקום שהם הוא עון גדול, ועון יותר פלילי להכניס דברים כאלה בביבליותיקה עכרית לכל בית ישראל... אחר מגבורי השירים האלה, מתאווה מאד לעשות מכל האבנים שבעולם אבן כבירה אחת ולרוצץ בה את ראש החיה ההמונית — לולא אותו הקואמיתי, כאמור, לא אבנים דרשתי, רק איזה גחלי רתמים, איזה למאריה ואיזה לשקיה. — — —

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

ממרוואק.





## לתמונת הר"א שולמאן.

ענין רע לקחו להם סופרים אחרים מקרבנו לכתוב תולדותיו של אדם בפניו, כי אמנם איך שיהיה כותב התולדה נודר מחלקת לשון לא ימלט מאבק חנופה כמו שיחייב טבע ענינו... ובזאת אפוא הן יחמא להאמת האהובה — ויעשה דברי הימים פלסטר, ונמצא הוא מכשיל את הקוראים הרבים הבאים אחריו; אולם לא כן הוא הכותב הו דות ספרתו של איש, הוא אם לא בצדק ישפוט את עמיתו, אם יגדוש את הסאה או ימחוק, ובא רעדו וחקרו ועד צדק ישוב משפט.

כי על כן באותי לכתוב דברים אחרים על אדות הסופר החכם ר' אלעזר שולמאן למען שיתי אותם מסגרת לתמונתו אשר הבוא בס' השנה, אנכי לא אבחר בדרכי הסופרים הנזכרים, ולא אספר כיום תולדות ימיו ושנותיו וכו' כי אם — את כל אשר פעל ועשה הסופר הנכבד הזה בספרת ישראל בימי שנותיו מיום החילו למשוך בשבט סופרים עד היום הזה.

כי מה הנח תולדותיו של סופר, בישראל ובארם, הלא ילדי-רוחו. ומה המה מעשיו הנוגעים אל לבנו בעצם אם לא מעשי-ספרתו. ובלעדיו אלה רחוק הוא שיהיה סופר כצ'ן מחבריו בעיני תולדותיו, ביוחד. בדברים הלוקחים את הלב. כאשר ידענו כן ראינו בכל אותן התולדות שבאו עד כה. האם לא דרך אחד ונוסחא אחת כמעט לכל כותבי התולדות בימי שנותיו לאמר: פלוני בן פלוני נולד בשנת כך וכך לאבות כאלה וכאלה (כלם אהובים כלם ברורים כמובן). בעיר אלמונית במדינה פלונית; חנוכו היה בדרך אמונה כמנהג ישראל, ב"חדרים" כמובן; ואחר מלא כרסו בש"ס ובפוסקים וכו'. טובן מאליו כי במעלליו התנכר הנער הלז בכשרונות נעלים ויהי לעלו"ה הגודע לשם כסביב, ואחד העשירים הגדולים נתן עניו בו ויתן לו אלף זקוקים כסף צרוף ואת בתו לאשה, ויהי הוא בראשיתו הולך בדרך טובים כרצון חותנו וכרצון כל יראי אלהים ובאחריתו הציץ בספרים חצונים ונפגע. ויהי למשכילי בראשונה בחשאי ובספרים ואחר ב"ריש-גליו" על סגת לקנמר, ולמען זקנים את הצבועים שומרי משמרת הקדש למראית עין. ועי"ו כמובן, היה אנוס להרחיק נדוד וללכת למקום שאין מכירין אותו ולעשות מה שלבו חפץ, ועיכ עפיר יעווב נער כמודו את אביו ואת אמו ואת אשתו ודבק ב"ההשכלה" וכו'; ומה יעשה הבן שלא ימות ברעב? או אין לו דרך אחרת בלתי אם להיות מלמד או מורה לילדי ישרון, כי בלעדיו אלה הוא לא יצלח לכל מלאכה ולכל ענין וחפץ תחת השמים. עד אשר באחרית הימים, סוף כל סוף כאשר יכלו כל הקצים היה יהיה לסופר בישראל וגי. טובן מעצמו כי כל הסופרים המאשרים הללו שזכו להיות תולדותיהם נכתבות בספר בחייהם, הם כלם חכמים, כלם נבונים, כלם יודעים את התורה וכלם בקיאים בשבעים לשון ובכל השבע חכמות, ובכל מה שהפה יכל לדבר והיד לכתוב, — דא היא כל התולדה כלה ואיך פרושא היא זיל קרי...

ובכן אפוא לו אמרתי לצאת ידי חובתי לא הייתי צריך לכל אותו הלחג הרב ויניעת הבשר, בלתי אם להגיד בקצרה כי תולדות ימי חייו של הסופר הזה, אשר עליו יסבו דברי בנה. הן לא יצאו ככלל כל תולדותיהם וחנכותיהם של סופרי ישראל בכלל, וכזאת

זמנם בינותי מדברי רא"ש, בספרו לי דברי ימי חייו במו פיו, ובכן אשימה נא פני אל מעשה ספרתי.

אמנם אדלג על ספוריו אשר יצאו במאספים שונים ובחבורים מיוחדים, כי אם אמרתי לדבר עם ולהגיד להקוראים מה שורש דבר נמצא במ, אשר אמנם זה הוא כל חפצי הפעם, הלא אז ירבו הדברים, כאשר יחייב מבע הספורים, יותר מדי מרת המקום, שנאצל לי בספר השנה, המקרש לכל מקצעות ספרהנו, ואין לי בלתי אם להגיד בכלל כי בכל ספוריו כמעט, רואים אנחנו תמונות אחב"י מכרינו אשר כבר ראינו בעינינו כערי השדה בכל מקומות מושבות בני ישראל, ואף זאת כי הגם כתובים כמרת שפיק ככל משפטה וחקותיה.

והנני מחל לדבר בספרו, ממקור ישראלי חלק ראשון (הוא ס' תולדות הייני) שיצא בהשחר בשנת תרל"ח, לפני חצי-יובל שנים (הוא חג היוכל אשר חננו לו לרא"ש חובבי שפ"ע במקומנו ביום כ"ה ניסן העבר), הוא — אשר בו החלה פעולתו הפוריה של הסופר רא"ש בספרתנו; והספר הזה אמנם עשה רושם נכר בשעתו, עפ"י חרושו וענינו בספרתנו ועפ"י התועלת שבו להקוראים העברים, אשר לא ישמעו לשון אחרת וולתי שפת עבר בלבד, שהם לא ידעו כמעט עד היום ההוא — את הייני ואת פרשת גדולתו ויחוטו לעם ש מחלציו יצא, ואת אשר נלחם להם בשונאיהם בספרתו בכל עת מצוא. ומלבד זאת הן לא רק תולדות הייני בלבד יכלו הם' הזה, כי אמנם בו רב חסר ורב ענין וגדולים חקרי לב לקוראים העברים, כי מענין לענין יבואו בו, אנב אורחא, גם ענינים אחרים רבים וכן שלמים, הלא הם בשפת אשכנז ועל ספרתה כלם יכתבו, אשר לא רבים בקוראים העברים בארצנו (ביחוד) ישמעוהו. ואשר על כן הדברים בעיניהם חדשים כנתינתם; ובכלל, אומר אני, הם' הזה הוא מלא דברי, ולא יחסר כל בו, בלתי אם סדר נכון, ואשר לזאת יש את לבב מחברו, כדברו, לשוב ולהדפיסו שנית ולתקן כל מעות.

ואולם את אשר יחסר במ' ממקור ישראל" ח"ר, כאמור, מלא המחבר בחלק השני (הוא תולדות בערני) אשר הוציאו הוא בחבור מיוחד בשנת תרנ"ג בברדיטשוב, ואשר גם בו הן יבואו כבראשון, אנב אורחא, דברי חפץ וענין רב מפי ספרים וסופרים כיד הבקאות המובה על מחברו. ואמנם גדול הוא כבוד האחרון מן הראשון בכל — ובסדור עניניו ומסגרתו ביחוד, כאשר אמרתי במק"א.

הנה מוזן צאת הם' ממקור ישראל" הראשון עד השני — עברו כחמש עשרה שנה, אכן בקרב השנים ההנה הן לא טמן המחבר ידו בחיקו, כי בימים ההם הוציא לאחד אחד את ספוריו, אשר אמרתי; ויותר מהמה — הוא קרא הרבה ושנה הרבה ובקש ומצא דברי חפץ וכל יקר ראתה עינו בספרי העמים הנמצאים באוצר ספריו הכביר והיקר ואשר יצאו חדשים לבקרים, סכל אלה העתיק לשפ"ע למען הקוראים העברים. כדברי אלה אני מכון להמאמרים הקצרים שיצאו לאור ובאו (משנת תרנ"ב והלאה) עד היום הזה פרקים פרקים במאספים שונים, מהם גם במ' השנה הקודם לזה. באמת אומר כי במאמריו אלה הגדיל לעשות מכל אשר לפניו; כי בהם תושיה לרב הודיע להקוראים העברים, שהם חדשים במינם המה להם וראויים הם לדבר על אדותם דברים אחרים ביחוד:

א. אויב ומתנאקם (הפרדם ס' ראשון תרנ"ב) בו יספר ויוציא משפטו על אדות צוררי היהודים העוינים אותם וצורדים להם בנכליהם, ודורשי הות נפשם בקנאתם במ, מן מאנעטהא ועד אפיון. כל הקורא את הדברים האלה כתמם בתוכו ישתומם לבו לאמר: הן כח אבנים להעם הזה אם כל אלה — לא יכלו לעשות אתי כלה ככל אשר יומו

לעשות, ומבלי משים יעלו על לבו דברי בן-אמוץ החוזה לאמר: „כל כלי יוצר עליך — לא תצלח! וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע! ב) „לצחוק אמרתי מהלל" (שם ס' שני ה'רנ"ד). נושא דברו בו הוא על העדר הסמירה וההומר שבספרתנו, ועל שפעת הקלמבו־רים (לנע"ל) שבהספרות הרבנית, אמנם הדברים בענין זה עוד לא עבר זמנם עד היום, כי גם בימינו ההעדר הזה מרגש מאד בספרתנו, ואם אמנם יש מתאמצים לחוות מהתלות ומתאמרים לבעלי סתירה, אך כל אלה מהבל המה יחד, רק מחקים הם מעשי אחרים וישהדלו לברח את הקוראים ולא יוכלו, כי סמירה בברחנות נתחלפה למו, בעוד שבאמת רחוקות הן זו מזו כרחוק ערמה מחכמה; והקלמבורים אף הם שתו קן למו בהספרות החדשה, כבהישנה; ותחת אשר בהספרות העתיקה נם בכה"ק נמצאו קלמבורים (לנע"ל) נאים ומקובלים ונחמדים והנם מוסיפים לזוית חן למליצת שפת עבר, בהספרות החדשה הנה הנם בלי מעט ובלא-יחן ולא יכירם מקומם באפני הדבור ובסגנון הלשון. ג) „זה לעמת זה. (שם), בו ישא דעו על הפרות תארי הכבוד (מיטולען בלע"ו) בספרות הרבנית, בההסכמות ובראשי המכתבים מעבר מזה, ועל סרבית ההכנעה וההשפלה לנפשם בחתימת דבריהם מעבר מזה תועבות הנימוס גם שתיהן, ובנוגע להמיטוליס" עדיין לא המהרנו סהמה עד היום; עד כי אם יאמר לך אדם: אין לי חפץ באלה — אל תאמין בו, כי מותר הוא עליהם בנוגע אל אחרים וולתו ולא — בשום אופן — בנוגע אל עצמו ואל כבודו הוא כאשר יעיד הנסיין.

ד) „חכמת המסכן" (בהיקב, פרס להמליץ תרניד) — על גרודי העניים המרודים אשר פשמו כילק ברומא אחרי מלחמת התושבים, ועל הנוכלים הנורעים (גוינער) אשר מצאו קן לכו בגרמניה, ואשר שנות מאות רבות מלאה הארץ חסם מפניהם וכו', אכן, יאמר הוא מדי דברו, לא יכלו מעולם אנשים כאלה למצא מקום בקרב ישראל, כי מעשי הצדקה אשר היו לנחלה לנו בכל עת הם עצרי בעד המסכנות לבל תאחו דרכה גם בתוכנו במדה כזאת; ואם אמנם לא נקינו גם אנחנו מאנשי און ומרמה אשר שמו להם אף הם את המסכנות לכסות עינים, אבל מה הם לעמת כל הנוכלים ואנשו מרמה זולתם, לעמת כל ההמונים הרבים האלה בקרב העמים אשר רק לשמע שמותם לבד הצילנה אוניו: לאַסנער, שנאל־צער, קלענקער, דאריסער, קאנדערער, פֿעראנער, לאיינער, בלאטשירער, מומען, זאָג צען, קאמעזירער, גראנמענער, דוטצער, פֿאפער, ציקיסען, דאלינגער, זיינדענער ועוד. האמנם (מתאונן הוא) נמצאו גם בעמנו אנשי מרמה, אשר המסכנות היתה להם לפתחון פה לבקש חסד ולסבב בכחש כמו: חונים (עוברים ממקום למקום), ברחנים, מגידיים צדיקים, בעלי-שמות, בחורי הישיבה, מחברים נודדים, מוכרי ספרים נוסעים, בעלי תשובה עורכי גלות, עולים לא"י, שדרים, ירושלמים דוברי ארמית, מקבצי נדבות לפדיון שבויים — לבנין בתי כנסיות, נמלטים משמד, גרי צדק, בעלי דבוק, בעלי פלמה, יורדים מנכסיהם נכרים, אנשים שנשהמו נשיהם, משולחי ישיבות, מתקני עגונות, מקבלי נדבות להבנסת כלה ועוד. ואם אמנם, אומר הוא, לא נשים שקר בנפשנו להלבין בשלג כל חמאי עמנו, אך זאת נוכל להגיד נאמנה כי נם אלה הרעים מקרבנו לא הרחיקו בכ"ו ללכת מעולם בדרכם הרע כהמרעים אשר בקרב שאר עמי הארץ. ואחרי כן הוא מסיים בדברי נחמה לאמר: „ישראל אעפ"י שחמא ישראל הוא" זהו פתגם ישן נושן ועמוק עמוק הוא סאר! (ה) „דברים אחרים" (תלפיות תרניזה) — על החליפות והתמורות שעברו על שפת קדשנו מימות עולם ועד שנות דור ודור, ואנב ידבר משפטים עם בעלי המהלך החדש מרחיבי לשוננו ומחריביה.



(ו) „שבלים בודדות“ (הפרדס ג' תרנ"ו) ובו ג' פרקים: א) „חקקי אבן“, ע"ד הפרוח התהלות והתשבחות שעל נבי המצבות. ב) תפארת איש", על זקן האיש הנחשב לכבוד ולתפארת בימים מקדם. ג) „חרפת עמי“, על לשונות של חרפה וגרופות שנמצאו בלשונות העמים, מה שאיכ בשפ"ק כמו בתקופת כה"ק עד תקופת התלמוד. אם על מדת הרבוי המועט שביניהן — אמנם כן הוא, ואם על המציאות בכלל אפשר לדון עמו.

ז) „גרגרים“ (השלח כרך א' תרנ"ו) ובו ג' פרקים: א) הצחוק; ע"ד הצחוק אשר היה למשאת נפש כל העמים, שיסודתו בתאות האדם לבצע, ויש גם צחוק עקוב מרם כהלחם אדם באדם ואף גם בחיות מרף, ואשר כל אלה היו זרים לרוח עמנו עד הדור האחרון. ב) בעלי חיים — כי לא נמצא בשפ"ק שמץ דבר אשר יעמה חרפה על בעיה כבשאר השפות. ג) ראשי — אשר אין בכתבי הקדש רמז לעבודת האש בישראל כמו להעמים הקדמונים. ח) אלומות קטנות (הגן, הוספה להמליץ תרנ"ח) ובו ג' פרקים: א) מעשה בראשית — על מלאכת הכתב, מי ילדו, ומה שם ממצאו? ב) ראשונות וקדמונות: — על התפתחות להיק ותמורתה בעתים. ג) קול השיר: על אדות החרו בשיר שלטרו משוררנו שאחר תקופת כהק מסשוררי ערב ויחללו את יפעתה.

ט) עמקי שפה (השלח כרך ד' תרנ"ח) — עיד שפת יהודית-אשכנזית וספרתח וערכה בדהי לבני ישראל.

י) שמות אנשים בכהיק (שם כרך ד' תרנ"ט) — ענינו מבאר מאליו וערכו רב מאד לחוקרי הלשון.

יא) עיד השמיניגורפיה העברית, בו יוכיח, כי אין נכונה בפי האומרים כי הדיח והגופרקן שבשפ"ע הם במקום השמיניגורפיה.

יב) שבכבים (אחיאסף תרס) בו ג' פרקים: א) מפני קשמי — עיד השקר המכרח (נאמהלינע) וחלוקי דעות הפילוסופים על אדותיו, ומה שנראה בו עפ"י ספרתנו העתיקה. ב) זקנה ושיבה בענין הדור פני זקנים בקרב כל העמים. ג) תחת כבודי — על שם בעל מלאכה ושם „מלטר“ שהם לכבוד ולהפארת בקרב כל העמים עד היום וגם לפנים בישראל, ובזמננו ינחל קלון והיה לחרפות.

יג) שבכבים (שם תרס"א) ובו ה' פרקים: א) „חידות מני קדם“ — עיד החידות בישראל ובעמים, ענינו מבאר מעצמו ומשמו. ב) פסל ותמונה ענינו מבאר; ואנב ויציא המחבר משפטו כי הצו לבלתי עשות פסל ותמונה, שבו נצטוו ישראל, הוא שהיה למכשול על דרך התפתחות כל מלאכת חרש וחושב בקרב ישראל, וכי רק בהמשך הזמן נשתנה הדבר מעט מעט, עד אשר עד כה ברכנו ה' כי ישנם בעמנו חכמי חרשים בכל מלאכת חרש וחושב שהיו למופת לכל העמים. ג) ילדי זרים — על ה„הסכמות“ שבספרי ישראל אשר באו לנו מן החוץ, מני אז החלה הכנסיה הקטולית להעביר תחת שבת בקרהה את הספרים, וילמדו מסנה נם רבנינו לשום משמר כזה גם להספרים העברים כהסכמותיהם; וכי גם תואר הכבוד „מורני“ היה לנחלה לישראל גם הוא מאז חולל תואר הכבוד „מלומד“ (רוקמר), כדוסר בראשונה ביהמ"ד לסדעים בווינא בשנות המאה הארבע עשרה למספר הרגיל, כי אז התעורר גם הגאון ר' מאיר ב"ר ברוך הלוי אשכנזי לחולל גם לנו תואר הכבוד „מורני“, וכי רק בקרב הימים שונו פניהם. וישם הכבוד „מלומד“ יחד עם התואר „מורני“ ירדו פלאים וערכם סך מאד. הפרק השלישי הזה יכול את כל אשר עבר על התואר „מורני“, וראוי הוא לשום אליו לב ביחוד, כי מהם קוראים ימצאו בו דברים חדשים לא ידועים עד כה. ד) „הגורל“ — ע"ד הגורלות ותולדותיהם וחליפותיהם ותמורותיהם מוזן

כונן עד דור אחרון וענינם מבאר. ה) „חקקי-אבן“: על הלעג והלצון שבהכתובות הנודעות אשר על נבי אבני הקברים המצויות בהספרות הצרפתית, ואשר גם בספרתנו לא נפקד מקומן, כמו למשל: בהמכתבים של בן-יעקב. אנב יביא לדוגמא כתובות אחדות מהנה המפיקות לעג נחמד המעורר צחוק. ובאחרית דברו יסיים לאמר: אם אמנם אין כל מועיל וולתי הצחוק אשר תעוררנה, אך טובות הן שבעתים מהכתובות האחרות המקמרות לחנף והמנסכות לשקר. המלאות תהלות אין קץ וכל דבריהן אך הוללות רעה, סכלות ואולת. האם לא עון דבר שקר ועשות חנף אחד הוא, אם בעד החיים הוא או בעד המתים. אף מה יתן ומה יוסיף להם לשון רמיה? ...

יג) „גרנרים“ (ספר השנה הרס"א) בו ג' פרקים: א) „עזרת סופרים“ — על ארות הנדיבים בעמנו, אשר המכו בידי המחברים להוציא ספריהם לאור בחהכס ידם לקבל הספר לכשיצא מביהר"פ ויהנו דמי קרימה להמחבר ועי"ז עלתה בידם להוציא ספריהם; ומדי דברו יעיר כי גם התחבולה הזאת נחלת זרים היא ומוצאה מאמצע המאה הי"ג בקירוב, כי הספר הראשון שנרפס בעזרת „חותמים“ הוא הפוליגלוטה האנגלית (לונדון 1657); ויסיים לאמר: כי כל אלה שוננו בקרבנו לרעה ובהיום אין דורש עוד ואין מבקש ואין חונן ונותן, אף תחת כבוד ינחלו אנשי מעשיה רק קלון וחרפה. ב) „אשה בכל אלה“ — ע"ד שאלת הנשים וזכותיהן בעמים ובישראל. ג) „העמק שאלה“: — על השלסטיקה (היא פרי תעתועי ימי הבינים) אשר שנו בה חכמי ישראל; וכי נמצאו גם בקרבם אחרים אשר דרך הפלפול לא ישר בעיניהם ויחמדו לצון למו בדבריהם ובשאלותיהם ע"ז.

יד) „הכתב והמכתב“ חקרי לשון כת"י.  
טו) „שפת יהודית-אשכנזית וספרתה“ (כת"י). הספר הזה הוא רב הכמות והאיכות כאשר ראתי, בו ימצאו הקוראים העברים חדשות לא שערנו בנפשם ולאורח טוב וחדש, וחשב בספרתנו.

סוף דבר עלי להעיר, כי כמו בספוריו כן בכל מאמריו נכרת וכולמת אהבת הסופר הזה לעמו וספרתו, ביחוד מבצבצת ויוצאת מבין שורות מאמריו הקצרים סגנוניא נמרצת לעם ישראל והשתדלות גדולה לבקש ולמצוא ולהוכיח יתרון בני עמו ושאר רוחו על שאר העמים בכל.

מי יתן אפוא ותוסף המחבר היקר הזה להעניק לספרתנו עוד ספרים כבירים טובים ימועילים כמוהם עוד ימים רבים על הארץ.

יצחק יעקב זוייסבערג.



## ר' יחיאל מנדלסזון.

הרבה חכמים וסופרים נלקחו מאתנו במשך השנים האחרונות אשר ספרתנו מנהגת עליהם כיונה, אך עיפ רוב החכמים האלה הקרישו א"ע מתחלה לעבודת הספרות לשם אינו מטרה חמריה, ואם יש ביניהם אחרים אשר זכו באחרית ימיהם לעסוק בה גם לשמה, הלא דק-מקרה הוא ומולם גרם, אבל חכם וסופר שהקריב את כל הונו הרב ואת כל כוחותיו המוסריים והגופניים על מזבח אהבתו אל הדעת, שבטל ושהמית א"ע על דברי חכמה במלא סוכן המלה, מבלי לבקש חשבונות אחרים, מלבד השגת השלמות ושמירת עטנתו ונקיות דעתו לא הוה ניחא לו אפילו בפרסום שמו — דבר כזה הוא חזון בלתי נפרץ בתולדות חכמי ישראל שבדורנו ואפילו בדורות שעברו.

אדם גדול ומופלא בהכונת נפשו, ענו ומצניע לכת כזה היה רודי ר"י מנדלסזון ז"ל, אשר את דבריו ימי חייו אני נוהג כזה לפני הקוראים ע"פ הציונים אשר נשלחו לי לבקשהי מאת דודתי, היא אשתו של המנוח, כתובים בשפת אשכנז צחה וערכים בטוב טעם ובסדרים נכונים, כראוי לאשת חבר אמתית.

אכיו של רי"ם היה הגביר המפורסם ר' דוד מבל מלובלין, בנו של ר' יוסף מאותה העיר, מנוע הגאון ר' זכריה מנדל, בעהמ"ח ספר „באר היטב" ומנורת זכריה" בכ"י. אשתו הראשונה היתה תשוכת בנים ורק מאשתו השניה, בת טובים ועשירים מופלגים ממשפחת נימרק, נולדו לו שני בנים ושתי בנות, כאשר יצא רי"ם לאויר העולם (כ"ד אב תקפ"ד) כבר היה אחיו הגדול, אבי אמי ר' זכריה מנדל, בעל אשה, ואביו אשר אהב את בן וקונים זה מכל בניו — איש בא בימים. אחרי עבור חמש שנים מת ר' דוד מבל וישאר רי"ם תחת השגחת אמו האלמנה, ואחיו בלוית אחד פראשי העדה, אשר נתמנה לאפמרופוס על הילד הרך ע"פ צוואת אביו המת, ועוד אחרים מחשובי העיר חברו יחרו להשגיח על חנוכו. מהעובד הרב, אשר הניח אחריו אביו, עלה על חלקו כמאת אלף דוכים פולנים, סכום גדול מאד לפי ערך הרכוש בימים ההם, אפס מלבד העושר העובר הזה היה רי"ם גם בעל נכסים נצחיים, בעל כשרונות נעלים ונפלאים, והם שעמדו לו אח"כ לערם הסוריות של מדע, שאינם נקנים אלא ליחירי סגולה ומחונני הטבע. כאחיו וכאמו, כן גם שאר קרוביו והגלויים אליו באהבה היו אנשים יראי אלהים, נוצרי תורה ומדקדקים במצות, חוג מכסם היה צר ומגבל ולא יצא אף כמלא פסיעה מתוך החלל המצומצם, שהתרכזו אצל הנכרים בד' אמות של המסחר וההלכה ואצל הנשים — בארבעת הכותלות של הבית והחצר. מוכן איפוא מעצמו, כי גם רי"ם חונך מנעוריו על ברכי התורה והדת באדיקות יתרה ועד יום-עמדו על דעתו לא טעם טעם מוזן רוחני אחר, מלבד לחמה של תורה. בן שלש נשלח אל „החדר" ללמוד קריאת שפת עבר ואז כבר החל כשרתו לבצבץ ולהראות, בעלותו בזמן קצר על חבריו הגדולים ממנו; בן חמש התחיל ללמוד חמשה חמשי תורה, ודרשתו אשר דרש מעל השלחן, כפי מנהג הזמן ההוא, במעמד אפמרופסיו וקהל הקרואים וכל בני גילו, העוטים אותו מסכיב עם מורם בראשם, הפליאה את כל שומעיו. או לקחו אותו סגן החדר הזה ומסרודו לחדר אחר נכתו ממנו,

אשר שם למד תורה ונביאים ובכל שבת ושבת בא חליפות פעם אל אחיו ופעם אל אפרופסו או אל אחד מהב"כ החשובים שבעיר להבחן בלמדו, וינחל כבוד ותהלה למכביר; בן שמונה פנה לו אחיו שני תדרים במדור התחתון שבביתו ויספח אליו מורה מיוחד, אשר קבל שתי מאות רי"כ בשכרו מלכד מעון וארוחה, ללמדו תלמוד ופוסקים במושב שני חברים לקים מאמר חז"ל: אין התורה נקנית אלא בחכמה, וגם נער העמיד על ידו לשרתו, כמנהג העשירים, וישב ר"ם ויתעמק בעמקה של ההלכה בחברת שני רעיו. אך הוא הצטיין מכלם בשאר רוחו וביושר שכלו ויהי מהשלשה הכי נכבד. ביהוד דבקה נפשו אחד שפת קרשנו, ובהיותו בן עשר שנים כבר ידע בע"פ את כל ספדק ורוב כללי הדקדוק; גם רוח השירה כבר נצנצה בו אז והשיר אשר שלח לאחיו בתור מנה לחג הפורים היה על דעת מביני דבר ראוי לצאת מהחת עמו של משורר מומחה. בבית המדרש אשר התפלל בו בכל יום שחרית וערבית היה בחור עני אחד ומאיר שמו, אשר התפרנס מממכר ספרים, שהיה מחור עסם על פתחי העשירים שבעיר. הבחור הזה הביא לו באמתחתו ספרי השכלה שונים והוא קנה אותם מידו בכסף מלא. עד מהרה כלתה פרושה מכיסו. יען כסף חקו, שהיתה אמו מעלה לו סלדין (ואלאָר) <sup>1</sup> מדי שבוע בשבוע לכלכלת צרכיו הקמנים ואשר חלק גדול ממנו היה מפור מקודם לאביונים ולשאר דברים של צדקה, לא הספיק לו עוד לשלם את מחיר הספרים הרבים, אשר בלע, כבלוע איש איוה מאכל תאוה. וכאשר הרבה רי"ם לעסוק בקריאת הספרים האלה, כן הוסיף הבחור להמציא לו בכל עת ספרים חדשים וגם ישנים, ואחרי שביום לא הורשה לו להגות בהם, כי היה לו היום מוקדש ללמודי קדש, להרצות מרותיו לפני רבו בכבוד ההלכה, קבע לו עתים להעבודה הוואת מתחלת הגשף עד חצות הלילה, ויש אשר מנע שנה מעיניו עד אשמורת הבוקר, אם היה הענין מושך את הלב. נחוץ להעיר, כי למד התלמוד ע"פ דרכי התוראה הגהונים בזמן ההוא. לתלות הרים בשערת פלפולים יבשים ונעדרי לחלוחית ההגיון, לא היה מסוגל להתפתחות כשרונותיו הטבעים, שכל כחם לא היה אלא לספוג הרבה ובנקל, ומוכן איפוא מאליו, כי רי"ם לא יכל למצוא חפץ באקביליבריטיתקה רוחנית כזאת, המתישה רק את כחות הגפש, מבלי להוסיף להם דבר מה; וככליין עינים חכה עד אשר יעבור היום ויהיה באפשרו להתמכר בכל נפשו לספריו האהובים בסתר הלילה. בזמן שלא תשלום בו עין חיים. באופן כזה סגל לו רי"ם ידיעה גדולה ונכבדה בשפת עבר ודקדוקה, והקריאה התכופה בספרים שונים מגדולי המופרים עשתה אותו לאביר הסגנון העברי עוד בראשית ימי עלומיו.

בימים ההם דבקה ספחת בבשרו, אשר ממנה היו תוצאות למחלות עזות ונצחות, שהרסו את כל עמודי גוו ולא עזבוהו עד יומו האחרון, כי לא נזוהרו הרופאים לרפא את הנגע עד היסוד ויהי כרקב בעצמותיו. כאשר מלאו לו שלש עשרה שנה בא כבדית הארושין עם בת אחיו הבכירה, אשר מתה אח"כ עוד כמרם היתה לו לאשה. אם מות כלתו הראשונה השאיר בלב הנער רושם עמוק ונכר אז הוא עבר עליו בהיסח הדעת, קשה הוא להביע. במקרה ראשונה אפשר היה לחשוב. כי בהיותו שקוע ראשו ורוכו בעולמו הפנימי, אשר השתרע לפניו אז בכל הודו והדרו, לא השתתף כלל בכל הנעשה מסביב לו, כאלו היה בן עולם אחר, שאין לו שום שייכות אל הכלי העולם השפל עם ששונו ויוגו,

<sup>1</sup> ויקרא רכס.

תענוגיו ומכאוביו, אולם אחרי ההסתכלות בעין פקוחה נראה, כי לא כן היה. לעתים ידועות פחו עליו יצרו ואו היה משפר נרמיה. אחיו ואצו לא חטו על כל הזן לקנות עבדו בנדים נאים ויקרי המחיר, אבל הבגדים האלה לא היו תפודים עיפ חוקי המדה. והוא דרש שילבישוהו דוקא עיפ הנגדה החדשה כדרך שהיו לובשים שאר הנערים אשר בנילו מבני הנאורים שבעיר. תמפרתו היתה עשויה עד כדי נמילה הזוג ומשני צדעיו ירדו שתי פאות ארוכות, כפי מה שהיה נהוג או אצל היהודים הארוקים, ויהי לו הדבר הזה לשורש פורה כעס ותנרה, בכל פעם שהיה רואה בבואה שלו במראה ובשותו או לנגד עיניו את מראה פני חבריו הקטנים, שהיו סגדלים בלוריות מסולסלות וסרודות תלתלים.

מזרו החדש אשר לקחו לו במקום המורה הראשון, איש משכיל ונאור, שהיה אח"כ שנים רבות מורה לשעות בעיד הבירה ורשא ונודע שם לכל בשם ר' סגד רב, נתן היתרון ללמדיו שפת קדש על למדי נפ"ה, יבוה אמנם הפיק ממנו רצון, אך לא היה מרוצה לו בשביל דרכו להפיח כזבים ולתרתר ריב. הוא ידע, כי תלמידו היה בקי בספרות העברית יותר ממנו ויחשוב מזומה לכצר עמדתו ע"י מלשינות ודלמוריה. פעם אחת מסר עליו דברים כי הוא עוסק בספרי מינים, ויבוקש הדבר וימצא ויתן את הדין, ומן היום ההוא לא יכל עוד דברו לשלום ועברתו היתה שמורה לו עד אשר פמרתו לביתו והחזירו את המורה הישן למקומו ולמשרתו, הוא המורה ר' ליבוש בן הסופרת, אשר לא זו מחבבו ויזכרתו המיד לטוב כרגשי תודה וברכה, ושממנו היתה שומה, כי אחרי הפכו עורף לספרי התלמוד בימי עלומיו, שב בימי עמידתו שנית להתרפק עליהם באהבה ובחשק נמרץ.

בחבה יתרה הגה או בספרי רשב"ג, ריה"ל, הרמב"ם, ר"י עמדין, ר"צ חיות, שד"ל, שיד, ריב"ל, ר"ש בלוך, ריה ויזל, ר"ם למרים ועוד אחרים, אך מכל מה שהופיע או בדפוס, מספרי מוכי החכמים העוסקים באיזה מקצוע נכבד בחכמת ישראל עד ספרי פרחי ההשכלה שברורו, לא הגיח דבר אחד שלא השתמש בו למטרת הרחבת ידיעותיו. לרגלי העבודה הנפרזה הזאת ובעקב מעוט השנה וישיבת קבע היה חש בראשו תדיר ואחרי שלא יכל להשיח לאחרים את כל מה שמלא כרסו בו, מיראתו שמא יחשבוהו למקצץ בנמיעות, התעוררה בו הנמיה להתבודדות והסתפקות במה שיש לו בקרבו פנימה, מבלי לקבל שום השפעה מן החוץ. בעת ההיא, בהיותו נער בן חמש עשרה שנה, אידע לו פעם אחת מקרה משמח לכ. הסופר הנודע בשמו ר' שמחה רבישובר עבר למסעו דרך עיר לובלין ונקרא לאכול סעודת שבת אצל אחיו, אשר אורחים רבים היו סמוכים תמיד על שלחנו. בין תבשיל לתבשיל נכנס הסופר הזה למייל עם רי"מ ברבר חכמה וישתומם לראות בעלם הצעיר דעת וקנים בכל דבר הנוגע לספרות ישראל, ולא יכל להתאפק מבלי להגיד לו את שכחו בפניו נגד כל המסובים, ואותו היום נפל רי"מ כתר „עלוי" ויצא שמו לתהלה בכל העיר.

איזה זמן אחרי כן ארש לו את בת אחיו השניה, אשר עמה ראה חיים נעימים עד יום מותו. או כבר יצא טבעו בעיר ואנשי עדתו כבודו לא לפי שנותיו, כיא כארם חשוב ונבר בנוברין, ואף הוא נהג סלסול בעצמו, כראוי לבר אורין ובעל נמוס. ויתרחק מן הכעור ומעשה גערות ולא עשה דבר שלא לפי כבודו. עוד פעם אחת אנה לו מאורע של חרה. הוא היה נוהג להביא עמו בערבי שבתות איזה עני הנזן מביהמ"ד לאכל אתו לחם. והוא יומא נזדמן לו איש אחד יליד גליציה, יהודי כשר וישר, שבעון הברחת המכס יצא דינו להחבש בבית האסירים משך שנה אחת, בכל ערב שבת עם חשכה יצא לחפשי

ובמצאי השבת אחר צאת הכוכבים שב אל בית כלאו, כן עשה בכל ימי החרף וארוחתו נתנה לו מאת אמו של רי"ם דבר שבת בשבתו. קודם הפסח מת שר בית הסוהר והשר החדש אשר קם במקומו, איש קשה ורע מעללים, לא הוציא אמריו בכושרות לימי מועד השבת. כשהגיעה השמועה לאוני רי"ם כי שערי בית הסוהר רבקו זה בזה ועל היהודי לשבת במאסר גם בלילי פסח, התעצב מאד אל לבו וישת עצות בנפשו איך להקיר את החבוש. היה שם איש אחד וקלאביר שמו (על שם אומנתו הראשונה) שהיה עני ונתעשר ואחרי עלותו לגדולה הרבה לעשות צדקה וחסד וביחוד עסק במצות פדיון שבויים, כי היה לו חברות עם פקידו העיר עוד מימי עלומיו, בהיותו מנגן בכלי שיר ויוצא ונכנס בבתיהם, אך את האספקטור (אינספקטור) החדש לא ידע. ויהי כראות רי"ם, כי אבדה עצה ממנו וימלך עליו לבו ויכתוב אל העשיר מכתב מלא תחנונים, ודברי המכתב פעלו על העשיר פעולה נמרצה כ"כ עד אשר נתמלא רחמים ובהדי פניא רפסחא הלך אל השר להתחנן לפניו על היהודי האומלל. השר לא קפץ דחמיו ואחרי הפלת ערבית הביא העשיר בכבודו ובעצמו את האסור לבית רי"ם, אשר צהבו פניו מרוב שמחה.

כן עברו על רי"ם ימי הילדות בעמלה של תורה עד הגיעו לשנת השמונה-עשרה. אז החלו לחשוב מחשבות ע"ד ההגנה עם העלמה אשר רצתה נפשו בה, כי עד היום הוא לא יכלו להגביל את מועד החתונה, מפני שהעלמה היתה עוד עולת ימים מאד וממעם הרשות נאסר כל איש להשיא את בתו קודם שהגיעה לפרקה הוא שנת השש עשרה. פה נצרך להזכיר, כי גם לאחותו של רי"ם היתה אז בת ראויה לנשואים, אשר התקנאה בחברתה ואמרה, כי אם יהיו להכניס את הצעירים לחפה קודם הזמן המונבל תלך ותלשין בסתר. ועוד זאת, כי בשנה ההיא יצאה הגזרה לקחת יהודים לצבא ותודעו על הארץ מפקד הדסקיפלוין<sup>1</sup> (דיסציפלין) הקשה ואורך זמן העבודה, וכיראת העונש אשר הטיל ע"פ חוקי המלכות בעד נשואים שלא בעונתם נמרו אימרו לעשות את החפה בחדר סגור ומסוגר אחורי תרסים מוגפים ובמעט קרואים מקרב בני המשפחה. ויהי כאשר נפלוזו ההברה, כי רדס עשה הלולא לבתו בסתר ותהום כל העיר, יען כי חשבו יושבי המקום כי מאימת עבודת הצבא נעשה הדבר ודנו קו"ח בעצמם: אם העשירים צריכים לעשות כזאת בחשאי, מה יעשו העניים? ורק אחרי אשר הגיע הקול לאוני הפקידים ונפרעו בו העובדים בגלוי, חגנו את חג החתונה ברוב פאר וכמשתה ושמחה שבעה ימים רצופים, עד כי היה למלה בטי ההמון, שהתקבץ לראות במזומני חו"כ: מי שלא ראה את שמחת רי"ם ביום חתונתו לא ראה שכחה מימיו. הדבר הזה היה כירח מבת בשנת תר"ב.

שבועות אחדים אחרי נשאו את בת אחיו בא רי"ם לפני ישיבת הממונים על אותו דבר להבחן, אם הוא ראוי לעבוד עבודת הצבא, ואחרי אשר נברק מאת הרופאים יפה, נודע, כי מכף רגלו ועד ראשו לא היה מתום בכשרו. עד היום הוא לא ידע איש את דבר מחלתו, כי לא הגיד רי"ם לשום אדם מזה מאומה ורק בבואו אחיכ בכל יום ויום לאכל פת שחרית על שלחן אחיו ראו כל אנשי הבית. כי המזון שהכניס אל קרבו נהפך בבני מעיו עד שחזר והקיא מיד, והמחלה הלכה הלך וגבור הלך והתפשט על כל אברי גופו הפנימים עד אשר נעשה כלו כנברא קמילא. חולי האצמוסמא, חולי הכבד, צלחתא

<sup>1</sup> תנחומא ויקרא.

(מינרנען)¹ ושאר מדוים רעים ונאמנים התמלאו עליו יחדו לאכל חצי בשרו, גם אחיות עזית (קראמפף) נלוותה עממהם באחרונה לגרוש את סאת מכאוביו ויבואו הרופאים ויתיעצו על צפוניהם וירכו עליו סמי תרופה שונים, אך לשוא.

למרות כל זאת לא פסק פומיה מגרסא כל הימים וכל הלילות ועוד החל ללמוד שפה אחרת. מורה פולני בא אליו יום יום ללמדו את השפה הזאת, אך הוא לא המה און לדברי המורה ורק כעצמו קבץ לו פעלים לתורת השפה עיף דרכו הוא ויעסוק בה בשקידה גדולה, כאשר עסק בלמוד השפה העברית בשעתה. אז החלו כל יודעי שפת עבר שבעיר להשכים לפתחו (לבוא אל בתיהם הם לא נתנה לו רשות, וגם מלבד זאת היו עוד הרבה דברים שלא היה ראשי לעשותם, ד"ם ברבע הנוצרים לא דרכה כף רגלו מעירו, אף כי יפה ומבונה היה חלק העיר הוה שבעתים על מושב בני ישראל וגם ננות ופרדסים היו שם לרוב והאייר זך ובריא, בעת אשר ברבע היהודים אשר שם היה ביהו היו תוצות מלאים רפש וצואה והאייר מעופש ומחניק). אחרי חתונתו וגם לרגלי מחלתו הנצחת הפקיע איע מעט מעט מהשעבוד הנמרץ לחומרי המקום. ותחת אשר עד היום ההוא הורשה לו רק לעשות קפנרדיה לביהמ"ד, נתנו לו עתה כפעם בפעם לשוח ברחובות קריה ולהכניס אל ביתו רבים מאנשי בריהו, אשר היו מחשבותיהם כמחשבותיו, ויבואו הצעירים על הוקנים, ר"פ שיפר, רח"י מינץ, ר"ל גרינפעלד כותב הקהל, בנו בריש ומשנהו דוד, שהיה אחיב רופא אצל דנציג, ריי רייפמן ורבים כמוהם. כלם משכילים וסופרים מובהקים, ובכל פעם אשר נוערו יחדו בצותא חרא היתה שיתתם רק בעניני חכמה ומדע.

אבל גם למרות התרת רצועת ההתבודדות והתערבותו בין הבריות לא הוקלה מחלתו ורק עוד נברה עליו ביהו עז. בראשית ימי האביב שלחווה הרופאים למעיני התרופה בבוסק אשר בפולניה, הסמוך לקראקא, ומדגסיעה הראשונה הזאת היו תוצאות גדולות ונכבדות להשתנות ארחות חייו בעתיד. ההליכה בדרך רחוקה וראית פנים חדשות ועירות קטנות וגדולות עשו רושם כביר על לב האיש הצעיר, אשר כל ימיו ישב סגור בחדרו ולא ראה אור התבל. כשני ירחים ישב שם רי"ם בחברת אשהו וחמותו ושני הנערים המשרתים אותם, והישיבה הארוכה כעטה אמנם את הממון, אך לא הראתה שום שנוי לטובה במצב המחלה עד שגמרו אומר לסור בחזירתם אל העיר הקרובה קראקא לשאול בעצת הרופאים המומחים אשר שם. בקראקא התודע רי"ם אל קרובו התורני והבלשן ר' איצעלע מיזם, אשר ביתו היה בית ועד לכל המשכילים ואדירי הספרות שבעיר ההיא, שם עברו תחת שכט הבקרת כל יצירי הרוח החדשים בכל מקצעות הספרות השונים; שם סיירו את כל נכסי ההשכלה וברקו את כל הנביות (בלימהען)² הרעות והמוכות שנשארו מעת לעת מעץ הרעת ושם נוכח רי"ם, כי שפת עבר בלבד אינה מספקת לאדם הדורש דעת למלאות תאוהו. ולמרות מחלתו התגבר כארי להוסיף עוד שלמות על השלמות אשר קנה לו סכבר. ומן היום ההוא היתה לו השפה האשכנזית המפתח לכל שערי החכמה.

ומצות הרופאים חזקה על רי"ם ללכת למעינות החמים אשר בקרמלנד, ויקרא

¹) עיין ערך ללא  
²) ע"ו, מ"ה.

לאחיו ולאמו למכס עצה עמם. ואחרי עבור שלשה שבועות עזב רייט את מיזם וחבריו, אשר קשתה עליו הפרידה מהם, וילך בלוית אמו וחמותו שבועה; אחרים לפני חג הסוכות לבוא קרלסברג. תחת להשתמש ברפואות, בחר רייט לבלות את ימי שבתו בקרלסברג בקריאת ספרים בשפת אשכנז ובשלוו לכותו באמצע החורף לא נראו עקבות חזרה למוטב במהלך חליו. אבל פסיעה גסה לפנים ביריעה השפה האשכנזית. גם במשך ימי החורף עמדה המחלה בכל תקפה ולא הרפתה ממנו אף מעט מועיר. רופאים רבים וביניהם גם הומיאופתים נקראו אליו לנהות ממנו מזור, אך כל עמלם היה לריק ובין כך וכך הוסיף רייט להשקיע א"ע בלמוד לשונות אשכנז, פולנית וצרפתית וגם משפה עבר לא הניח את ידו ויחליף כח ברוח על חשבון בריאות גופו. הרופאים אמרו כי קשה לרפא על רגל אחת סחלה, אשר כבר הכתה שרשיה עמוק עמוק, ורק נחוץ לנסוע לקרלסברג פעמים אחדות, ורייט שמח על מוצא פי הרופאים שמחה גדולה, כי היה הדבר מתאים גם לחפצו, וכאשר רק עבר החורף והאביב החל לשום משמרו בארץ כבר נעשו הכנות לנסיעה חדשה לחו"ל ובפעם הזאת ארחו לחברה אתו אמו הזקנה ועוד איש צעיר לימים אחד, אשר נלוו עמו ללמוד גפית בחברתה.

בקרלסברג היה רייט בפעם הזאת עוזב לנפשו. אמו הזקנה לא היתה בקיאה בעניני רפואות ולא ידעה מה דרוש להרופה מסודרה ואת האיש הצעיר, אשר הלך עמו, לא מצא רייט כראי והגון להכניסו למחיצת החבורה, שהוא היה מיסב בה. כי היו האנשים האלה מבני העליה ומהמובחרים שבחברה, בלם חכמים וגבונים טכוכדים ובעלי צורה, אשר נקבצו ובאו מכל קצות התבל לשתות חמי קרלסברג, ורייט היה הרוח החיה בכל אספותיהם בגלל ידיעתו הרחבה בספרות ישראל, וכיכ גדלה חבתו לפני מכיריו החדשים, עד שאיש עשיר אחד מאוריסא, שלא היו לו בנים, חפץ לאמצו כבן לו ונצמער מאד על שהקדים להביא לביתו איש אחר, שלא היה כלבבו. מבחר שעות היום כלה רייט בחברת האנשים האלה ובלילה ישב והגה בספריו עד אור הבוקר, למלאות את אשר פגם בלמודו ביום משעה לשעה, ושני מורים לקח לו ללמדו אשכנזית וצרפתית. כוכן מעצמו כי באופן כזה מן הנסנע היה, שהביא לו התרופה איוו הועלת ממשית, כאשר גם היה הדבר באמת. משם הלך רייט לפרנצסברג לאסותא בתר אסותא (נאכקור) וגם שמה ההנהגה כמנהגו בקרלסברג. באר. עד שבשובו לביתו בחדש אלול לא נראה בו שום סימן של רוחה. כבחורף העבר כן גם בחורף הזה עוד פשתה המחלה והלך הלוך וגדול. אבל לעומת זאת ובה במדה רחב ונסב חוג ידיעותיו בשפת עבר ובלשונות העמים ובשאר עניני חכמה ומדע. ככל לוכך מעצמו לא קבע לו מקצוע מיוחד לענות בו. רק נסה את כחו במקצועות שונים ובכלם עלה והצליח לתועלתו הרוחנית ולהפסדו הגופני.

באביב הבא נסע פעם שלישית לקרלסברג בלוית אשתו ואחיו אשר דקדקו עמו היטב לשמור את מצות הרופאים בדיוק נמרץ ובפעם הזאת גם עלתה לו תרופה פורתא, אולם יותר מנסיעותיו לחרל היה חביב עליו הראיון עם מיזם ובני בריתו, בלכתו ובשובו דרך קראקא ובכל פעם ההעכב שם איזה שבועות לבקר שמה באספת הסופרים ולישא וליתן עמם במרמ של הספרות. אחרי לכתו גם בפעם הזאת לפרנצסברג לקנות-תרופה שב שנית בחדש אלול לעיר מגורו. בחורף ההוא הוטב מצב בריאותו. עד שלא יסף עוד לנסוע למעיני הרפואה בימי הקיץ שבאו אחריו, ובשלהי דקימא ילדה לו אשתו את בתו היחידה, אשר שמח עליה שמחה כלי מצרים.

אף כי עוד לא נרפאה המחלה כלה ולפרקים ידועים עוד השתערה עליו בכל תוקף



עברתה, בכל זאת היו ימים, אשר לא הפריעה אותו מעבודתו הספרותית. בימים כאלה כתב מאמרים רבים וענינים ולפעמים נבראו לשעתם גם שירים. ילידי רעיוניו אלה וכיניהם גם מאמרים שלמים כמו „חיי לוקורגוס“, תולדות שמואל“, „לנבונים עושר“ ועוד רבים כמוהם לא ראו אור הדפוס, כי רובם נדונו ממנו בשרפה באחרית ימיו ואיזה מהם נאכדו בימי מלמולו. — אז התחיל ללמוד גם לשונות עמי קדם וקרא ושנה הרבה בספרי הרומים והיוונים ותרבת הפילוסופיה לזניה היתה שעשועיו. גם ידידיו מכבר באו אליו כפעם בפעם לבקרו, אך הם לא יכלו עוד למלאות לו את החסרון המרעיש בעונג הרוחני, אשר הורגל לשבוע בחברת מכיריו בחו"ל. בתחלת האביב קפצה עליו ענף מחלה אחת או אחרת שהיא שתיים: ספחת שיש עמה קדחת ותארך כשלשה שבועות. אחרי שחגו לאיתנו קרב המועד שבו היה צריך לנלות מעל שלחן אחיו הוא חותנו ויחל לעוץ עצות ע"ד הקיעת יתר לעצמו. לתכלית זאת העלו עוד קומה אחת על הבית שהיה דר"ב אחיו ויהיו לו שם ארבעה חדרים מרווחים למעונו, מלבד חדר המבשלות, והחדרים היו מקושמים בכל פאר עם שמי קורה מכוירים (שטוקרעקען) וכותלות מכוסים במפמאות וגם כלי הבית היו מחודרים מאד, עד שלא היתה דירה נאה כמוה בכל העיר. נקל להבין, כי חיים של עושר וקבוד כאלה מבלי לקמץ בשום דבר, הוצאות הדרך המרובות. שכר רופאים וסמי תרופה, שכר למוד למורים וקנית ספרים יקרי המחיר ובאחרונה בנין הבית עם כל תקוניו וכלי תשמישו — כל אלה, בשעת במלה נמורה מכל עסק ומשלח יד, מחויבים היו ע"פ מבע הדברים לבלוע ממון הרבה ולעשות נקב גדול בצרור כספו, אפס כל זמן שעוד לא נתרוקן הכיס עד היסוד בו. לא שם רי"מ את לבו לזה, כי בהיותו מפונק מנוער ואמון עלי שפע ומותרות ובהיותו מראשית ימי עלומיו רחוק מעמל החיים והמלחמה התכופה בעד הכיום. לא עלתה על דעתו כלל, כי יש אשר גם באר הכוב סימיה, אם סרבים לשאוב ממנה. עד הזמן ההוא היה חי, כאמור למעלה, בעולם אחר, ואם רק נתנו לו למייל בעולמו זה כאות נאשו, מבלי לשום מכשולים על דרכו, היה עלו ושטח כהיניק שעושים לו רצונו. ומעצורים לא היו לו עוד משום צד, כי כבר היה לאיש עומד ברשות עצמו, שאינו צריך לתת דין וחשבון על מעשיו והליכותיו. בסוף הקיץ ההוא, יום אחד אחר יוה"כ, יצא דבר מלכות על כל היהודים יושבי פולניה לפשוט את בגדיהם הארוכים וללבוש בגדי אירופא גם להקיף פאות ראשם חקנם. ורק לאלה אשר שלטו מס ידוע, נתנה ארכה על משך שנה אחת. כל הירא את דבר ה' מהר והביא את מכסת הכסף, אשר היה עליו לשלם במחיר פאותיו וחקנו, ורק רי"מ, שכל ימיו היה יושב ומצמער על השחתת הארו מבני אדם, לא חפץ לשלם את המס הקצוב ועוד למחרת היום יצא לשוק לבוש קצרים לכל משפמם וקצוץ פאה. כאורח כל ארעא. את העין הזה לא יכל אחיו לכפר לו עד יום מותו.

בשנה ההיא בחדש טבת יסדו למו רי"מ ואשתו בית בפני עצמם, אחרי אשר אכלו לחם על שלחן אחיו חמש שנים. מתחלה היה הכל נהג כמנהגו, ורי"מ, אשר נפשו שאפה תמיד לחדשות והתקדמות, היה שבע רצון מאד מהתקנים, אשר הנהיג בביתו לפי רוח הזמן, אך המצב הזה לא האריך ימים. הגענועים לחו"ל התעוררו בקרבו ויפריעו את מנוחתו ביום וגם בלילה לא הניחו לו לישן, כל הדברים, שהרחיבו מקדם את דעתו, היו לו לנרא, גם לאנשי שלומו, אשר באו כפעם בפעם להשתעשע עמו בשיחה ספרותית. לא הראה עוד פנים מסבירות כבראשונה ובכלל התרחק מחברת אנשים ויוקר את רגליו אף מבתי קרוביו, ורק לבית הקוניטמן הלך מדי יום ביומו לקרוא בעתונים אשכנזים וצרפתים,

לא מחפצו לדעת את הנעשה על פני הכל, ב"א בכרי להתרגל בלשונת האלה די צרכו, בכרי לקנות גם את לב אשתו ולהטותה אחרי מומתו. החל לספר באזניה כשבח ארץ אשכנז ובנגות הארץ אשר ישב בה. שם, אמר לה, כגן עדן הארץ לפני יושביה ולא יחסר כל בה, בעת אשר בארץ המרטמים<sup>1</sup> בני אדם חיים כמו בתופת ונפשי קצה בחיים כאלה עד מות, לו היה הרבר בדורנו, או לא היה האסון גדול כ"כ, כי הלא רק בן עשרים יארבע שנים היה רי"ם באותה שעה, ובהיותו בעל כשרונות היוצאים מגדר הרגיל ובעל חשק מופלא במינו לא נבצר ממנו לגמור בזמן קצר חוק למודו באחת האוניברסיטות שבחול<sup>2</sup> ולכבוש לו דרך בחיים, אשר תעלה אל טרום האושר, והנחילו כבוד וגדולה, אבל ברור שחי בו רי"ם, שכל דורש דעת היה נכוה ונמאם בעיני הבריות כדבר של תועבה ומכש"כ מי שנכנס לאסכולאות של נכרים, שלא היה לו עוד שום תקנה, מן ההכרח היה שהציאה למדינת אשכנז תהפך לו לרועץ, אבל רי"ם לא שת לבו לזה, כי תשוקתו עברה בל גבול, כאלו איזה כח נעלם דחפו לדרוף אחרי אמונו בעינים עצומות.

לא יפלא, כי בעקב גענועים בלי חוק כאלה הורע מצב בריאותו מחדש. כאב הראש אנוש מאד ושאר חליים רעים שבו לענותו כבשנים הקודמות, גם בתו היחידה, ילדה רכה גענונה, צריכה היתה רפואה יסודית, והחוק עצת הרופאים למטר לשלחם שנית לבוסק, אבל בפעם הזאת לא נחה דעתו של רי"ם מהנסיעה למקום קרוב בפנים המדינה, כי הוא כבר יעץ בלבו אחרת. ישיבתו שבועות אחדים בבוסק ואח"כ בסולין הסמוך לא הביאה לו שום תועלת, וכאשר באקרונה יצאה מנפת החלידע להפיל חללים, היכרח לברוח על נפשו. רופא המקום, יהודי ממשכילי הדור הישן, תלמודי ויודע שפת עבר, התקרב אליו באהבה וידידות ויפציר בו לרחות את נסיעתו מיום ליום. עד אשר חלתה הילדה וכמעט שפרחה נשמתה. בחורף הבא שב רי"ם לעסוק בלמודיו כדרכו, וכעתות הפנאי נפתל עם אשתו נפתולים רבים לפתותה ללכת אחריו לחול<sup>3</sup> ע"מ להשתקע. בתחלה היתה אשתו מהססת, כי רגש פנימי לחש לה, למרות היותה עוד צעירה לימים, כי בעלה הגרן (פעדאנט) והבלתי בקי בהיות המסחר לא נועד לעשות גדולות בעולם המעשה. אפס אחרי אשר לא חדל מדבר על לבה השכם והערב ולהרתיו עליה בכמה כרכורים ואמתלאות שונות, כי רכושם הולך וכלה ואין עוד ביכלתם להרבות בהוצאות כמקודם, וגם לרדת פתאום מגדולתם לא יסכון להם במקום שיש מכירים, בעת אשר בחול<sup>4</sup>. באהרא דלא ידעי לה, יהיה באפשרם לקמץ בהרבה דברים שאין בהם צורך גמור, מכילי להתגונן בפני הבריות; כי לרגלי החוקים המעיקים בארץ מולדתו קשה לו לאחוז באיזה מסחר וקנין, ובארץ אשכנז, במקום שזכותיהם של בני אדם מרובות, יעלה בידו למצוא איזה עבודה נקיה וקלה המפרנסת את בעליה ברוח ובכבוד; כי חנוך הילדה היחידה דורש ממנו לעקור את דירתו מן הארץ הזאת, אשר דרכי החנוך אבלות בה עד מאד ושכר הלמוד עולה בדמים יקרים ועוד מעמים ונמוקים שונים, עד אשר לא יכלה אשתו לעמוד בפניהם וכצפויים עפות נרדו מקנם ללכת לארץ נכריה, בתקותם למצוא שם מנוח אשר ייטב להם. אך למותר הוא להגיד בכמה עמל ויגיעה עלתה להם לרי"ם ואשתו להפיש את דעת הוריהם עם רעיון הציאה. אמו הישישה הביטה על הדבר הזה כעל איזה שעמום ומוחה לא יכל לסבול כלל, כי בנה הצעיר, אשר עליו השליכה את כל תקותיה, יעזבנה לער

<sup>1</sup> יושבי סולניה, תנחומא.

וקנתה, גם אחיו וחמותו התאמצו בכל כחם להפיר את עצתו, פעם בדברי פיוס ופעם בדברים כבושים, וירבו עליו רעים לדבר על לבו ולהפציר בו לבלי להעשות עליהם חרפה כזאת, אשר לא תמחה לעולמים, אך רי"ט עמד על דעתו לבלי לזוז מסנה, ואחרי אשר נוכחו כלם לראות, כי כל עמלם יעלה בתהו, הוכרחו לבטל את רצונם מפני רצון רי"ט החזק ובכדי שלא יפטר מהם מתוך כעס ורוגז נתנו באחרונה בשפה רפה את הסכמתם. אז נמנו ונמרו כסוד הפמליא לעזוב את כל הונם ורכושם על ידי הוריהם, להשכיר את חצי הבית וכן גם שתי חנויות גדולות, שהיו להם בעיר בראש הומיות, ולתת ברכית את שארית הכסף, אשר עוד נשאר להם במזומנים, למען אשר התיינה להם ההכנסות האלה למקור מחיה במקום מושבם החדש ולא יצטרכו לנגוע בקרן. כל כלי הבית היפים וכל הכבודה היקרה נמכרו בלא מחיר ובהחלת האביב בשנת ה"ח באו רי"ט ואשתו עידה ברסלה אשר בסילייה העליונה לקבוע שם את דירתם על מנת שלא לחזור עוד.

את העיר ברסלה אזה רי"ט למושב לו מפני שאיזה זמן מקודם העתיקו את משבם אליה אנשים אחרים ממכיריו סבני העליה ומהמפולשים שברוך. שם היה ר' משולם אָרליך יליד לובלין, גבר חכם בעו וסופר מהיר, אשר כרוב החכמים מהדור ההוא, שלא היו נהירים להם שבילי המסחר, נכשל בעסקים רעים וירד מנכסיו ונתארח ימים רבים אצל אחד פטיורעיו בהונגריה ורק אחרי מות חותנו, הגביר הנודע איזמן מוארשא, השתקע עם אשתו בברסלה והתפרנס שם ברוח מפטריקון<sup>1)</sup> של אביה, אשר עלה לסך חמשים אלף רי"כ; שם היה ר' שמחה ליב אשכנזי, נכדו של ר' משולם, מי שהיה אב"ד בלובלין, שדר מקודם בקמפן, סוחר משכיל ונאור; שם היה עוד איש אחר בשם אָרליך, אשר היה לפני זה סוכן ראשי בבית המסחר של האחים ברגזון בווארשא, וכאשר אמרו עליו המיל לכים בחשאי ונעשה מלא ומדוהן, אבל בניו היו כלם בעלי כשרונות מצוינים; שם היה איש אחד מברארי ממשפחת מבשפת, ר' שטיאל קרנפלד חתנו של הנאון ר"ע איג, הורג, מופלג. בני החבורה המנומרה הזאת, אשר זרם הזמן נתשם מעל רבצם בארצות מולדתם והקיאם יחד לעיר הגדולה ברסלה, נעשו אוהבים זליז והחוט המאחה אותם היה תושב העיר הזאת, אחד דגול מרבבה, תורני ומלומד מר ניסן, איש שהכל בו במלא מובן המלה, וכל מלי דמטמן הוו גלין ליה. אמרו עליו על הדיר ניגר שבכל פעם שנתעלמה מכנו איזו הלכה שאל את ניסן ולמדה לו. האיש הזה התחבר אל רי"ט באחות אהבה גלויה, כי בו מצא את אשר בקש: הורה והשכלה במקום אחד, בעת אשר עם ניגר לא יכל להתוכח הרבה בעניני קידש ועם אָרליך — בענינים של חול. זה ר' משולם אָרליך היה לעתים הפכפך בדרכיו, הוא אהב מאד את שפת ההונגרים והחליט על הרבה מלות עבריות, שמוצאן הוא מן השפה הזאת, אך חבריו, כמובן, לא הורו לו ובשכיל כך רכתה לפעמים פחלוקת ביניהם, אבל המלחמה בשלום הזאת עלתה למרום קצה, כאשר בא לברסלה מודע רי משולם, אשר יאספו אל ביתו בשעת דחקו, ר' פנחס מנדל הלפרן, זה האיש הנעלה ויקר הרוח, בנו של ר' נצליה מלובלין, אחד מהקדושים ומגאוני הדור. רפי"ט, שמלבד היותו גדול בתורה ובספרות ישראל, מלא כרשו גם בהרבה ידיעות חזוניות, דר שנים רבות בקשו אשר בהונגריה ואיזה זמן אחרי בוא רי"ט ואשתו לברסלה. יצא הוא עם בני משפחתו לאמריקה. אחד, אחד עברו בני המשפחה דרך ברסלה והתאכסנו זמן ידוע אצל ר'

<sup>1)</sup> בר"י פאטערליכטס פערמעכעניס.

משולם, אשר קבלם בספ"י וישב להם כגמולם, בתתו להם על הוצאות הדרך לעשות דרכם הלאה. יותר מכלם התעכב רפ"מ בביתו של רי"ם ובכל ימי שבתו שם לא זזה ידו מתוך ידו של רי"ם, אשר אותו אהב מכל חבריו, באמרו, כי הוא המעולה והמשוכח שבכלם. מוכן מעצמו. כי ידיעת ב"ר לא היתה לכל המשיכילים האלה. כי בימים ההם לא עלתה על דעת שום אדם להכנס לכי"מ המדעים אחרי שכבר היה לבעל משפחה, רק רי"ם בקר בפעם בפעם באוניברסיטא בתור שומע תפשי וגם לקח לו תלמיד ותיק משם, את בן הרב מסנטב אשר בהונגריה, למורה לשונות רומא ויון, אשר קבע לו לחד שתי שעות בכל יום, מן השעה הששית בבוקר עד השעה השמינית, ועוד תלמיד אחד בן הרב מאני מיפולה, אשר יצא אח"כ לפאריז והוציא שם לאור את תרגום התלמוד לשפת צרפת. ספח לו ללמדו שלש פעמים בשבוע פרק בדיעות המבע. הם עם מר ניסן הצינו אותו לפני הד"ר גינר אשר שמח לקראתו מאד והתפלא על רוחב ידיעתו בספרות העברית וגם תורה לו, כי נכון היה בחפץ לבב ללמד כמנו מה שנוגע לסגנון הלשון. אחרי זמן מה נפתח בברסלה בית הסימניון של פרנקל על שם מיסדו ר' זכריה פרנקל. אל הבית הזה נמשך רי"ם בעבודות בלתי נראות, כי נעים היה לו להשתעשע שם בחברת מיסדו ועוריו כה"ר גראָטץ, צוקערמן ומסואלון, אשר באו גם כפעם בפעם אל ביתו, אף כי רק לעתים רחוקות. בכדי שלא להפריעו מעבודתו, ורק מר ניסן בא אליו בכל יום ויום וישב עמו יחד בקביעות משעה העשירית לפני הצהרים עד השעה השתים עשרה, וכן בא מדי יום ביומו מורו רבינוביץ, אשר התגורר שם למסרת למורו כשמונה שנים ואלכסנדר המבלד היה פמרונו ומנן בעדו, והד"ר לוי מחבר המלון הגדול בעברית ולטינית. אתר הצהרים בא מר ניסן שנית ללכת עמו יחד לשוח כרחובות העיר או לבקר בבית עקר הספרים אשר להסימניון. האיש הזה. שלא היה בעל עושר ונכסים ורק קבל תמיכה שנתית מאת אחותו העשירה, שהיתה אמו של הפרופיסור פרדיננד כהן וממנה היה חי, היה כאמת איש יקר המציאות, בעל מדות טובות ובעל מחשבות רמות, נדיב לב וחוקר אל הכלית, אוהב אמת ודורש אמת, אוהב את הכריות ומקרבן לתורה שלא לצורך הגאון עצמו. עמו התהלך די"ם כאח ורע ורוב עתות הפנאי בלה בחברתו.

כן עברו לרי"ם ימי שבתו הראשונים בברסלה כשמוש חכמים וכמוש חברים הגונים ובבמלה נמורה מעסק וד"א, ולולא דאגות הפרנסה. אשר השתרנו עליו, היה הכל נוהג כשורה, אך הכסף אול, הסך שני אלפים רויכ. אשר קבל עמו מביתו. חלך המס עד הפרופה האחרונה, למרות היותו מקמץ בהוצאות כפי יכולתו ושאלת מה נאכל עמדה לפניו בכל עצמת הפרוה היבשה התלויה בה. אחרי אשר נודע לו, כי סוחרים אחרים מברסלה עשו סחר בשער סוסים וחזירים, אשר הכניסו שמה מפולניה, והצליחו, דרש לשלוח לו משם את הסחורות האלה לגמות בהן את הצלחתו גם הוא, אך כל עמלו למצוא עליהם קונים היה בדי ריק. מדרש ומעשה אינם משמשים יחד בערבוביה. אלא תורה לחוד ופרקמטיה לחוד. מכל החכמים, אשר תורתם היתה אומנתם, רק אחד היה הפלוסוף ר משה מדיסו שוכה לחכמה שיש עמה מלאכה, וזלתי אין איש. אשר חכמתו עמדה לו לפעול גדולות בעולם העשיה. כל רבר צריך הרגל ושמוש. למען דעת כמה להתחיל ובמה לסיים. ורי"ם אשר כל ימיו המה את שכמו לסכול עול תורה לא ידע מזה מאומה ולא יפלא איפוא, שכשם שהצליח במילי דאורייתא, כן היה נבר לא יצלח במילי דעלמא. אחרי אשר נשלחה הסחורה לפרנקפורט וממנה שם בהפסד מרובה, כהשתדלות ידיו אשכנו, נמר רי"ם בדעתו לעסוק במסבר שמרי גורלות, ואף כי כל אנשי שלומו וכו"ח

מר ניסן יעצו לו לעזוב את מחשבתו זאת, באמרם, כי לא יעלה בידו להשיג את הרשיון מאת הממשלה. בשנם הזכות לסחור בשמרות האלה אינה נתנת אלא במנין קצוב, נסע רי"ם אדות זה לברלין עם מכתבי מליצה מאת כל מכיריו הנאמנים בבריתו וישב שם כשלושה ירחים, אך כלעומת שהלך כן שב בידים ריקנות. מבלי להשיג את סבוקשו. בשובו לביתו בלה רי"ם את מבחר עתותיו בבית עקד הספרים אשר להסימנירון ובלמוד לשונות עמי הקדם, אשר בהן עלה אח"כ לתכלית השלמות. כעבור עוד איזה זמן חלה רי"ם אַרליך את חליו וילך בראשונה לאסמנרדא להתרפא ואח"כ העתיק את מושבו לפאריז, מכשפת ואַרליך השגי נפטר מן העולם, אשכנזי היה מרוד בפרנסהו להחיות את שלש עשרה נפשות ביתו, רבינוביץ יצא לברלין והוציא שם לאור ספר דקדוק בשפת עבר ואשכנזי, אשר הקדישו לכבוד מנגנו-עו אלכסנדר הומבלד ורי"ם נשאר לבדו בלי מודע ורע, בית ועדם סוגר סבוא, שאון המהיכחים חדל וקול השקלא ומריא העליזה על קנפ, היגל ושפינוזה ועל היצירות הרוחניות החרשות לא נשמע עוד. רק מר ניסן בא עוד בדרכו פעמים בכל יום. אפס אחרי שמן הנמנע היה שיהיו שנים יושבים ועוסקים בשיחה עיונית לצותא בעלמא בלי שום מטרה מעשית שלא יהיה להם הדבר סוף סוף לזוא, ממילא מוכן שהחלו לאמ לאמ לחוש איזה רגש של לאות וקוצר רוח, ובין כה וכה הלך הרכוש הלך וחסר, למרות ההתבודדות וההסתפקות במעוט, ועל זה נצטער רי"ם מאד ולא ידע שלו בנפשו. בראותו כי אין עוזר, נעתר באחרונה לחפץ אשתו לשלחה עם בתה לבית הוריה, עד אשר יודמן לו איזה ענין המחיה את בעליו. שתי שנים ישבה אשתו בלובלין והוא יגע לחזור אחרי איזה מוצא לפרנסתו ולא מצא. בכל מכתב ומכתב הציע הצעה חדשה, אך כלן מהבל היו יחד, כי לא יכלו לעמוד בפני ההגיון הישר. אז הפצירה בו אשתו לשוב גם היא לעיר אבותיו ולחיות שם בצמצום לפי מצבם, אבל הוא אמם את אוניו משמוע ורק דרש, שיצאו כלם לקראקא לגור שם, בתקותו, כי בעיר הזאת, אשר בה היו לו הרבה גואלים וקרובים, במח ימצא את אשר יבקש, ויהי כי הציק לה בעלה עד מאד, ולא יכלה עוד למרות את פיו ותמכור את תכשיטיה וכלי הכסף והזהב אשר היו לה בעיר סגורי אבוהיה, אשר עלו יחד לסך ארבעת אלפים ר"כ, ומחיר החפצים האלה בצרוף שרידי המזומנים לקחה עמה לקראקא ליסד שם בכסף הזה בית-מלוה. בקראקא שכר לו רי"ם חנות סמוך לרירתו הקטנה, אשר צרה היתה מהכיל את כל כלי הבית, שהובאו מברסלה בהוצאות מרובות, ולא היו ימים מועטים והסוחר בשער סוסים וחזירים ובשמרי גורלות נעשה דנוסמות<sup>1)</sup> (דיסקאנמער). כמעט החל לנסות את הצלחתו בעסק החדש נוכח שנית לדעת, כי סיפא וספרא אינם דרים יחד בכפיפה. מחסרון ידיעתו את המקום ואת יושביו נכשל באנשים שאינם מרוגים, למרות שאלו בכל פעם בעצת יודעיו ומכיריו, גם החיים בחוג החברה והמשפחה לא היו חיים של אחוה ורעות. כל אחד מקרוביו הראה לו אמנם פנים מסבירות, אך לא היה תמים דעים אתו ולא קרב זה אל זה במחשבה וברוח. מר מיס, אשר גם בפניו גסתמו או כל צנורות הפרנסה, יצא עם בני משפחתו לקאמוויץ, וולתו לא היה בין כל יושבי המקום איש רעים להתרועע. כשנתים ימים לשבת רי"ם בקראקא באה לו הבשורה כי אמו נאספה אל עמה, וימדר וישב לובלינה הוא ובני ביתו.

לובלין דיתה אז מטרפולין של החסידות ומשכן כבודו של אחד הקדושים, אשר

<sup>1)</sup> פ"ר. דנוסמות או דיוסמות.

פרש את מצורתו על העיר ואנפיה ועל כל ערי הפלך מסביב הקרובות והרחוקות. נקל איפא לתאר את הרושם אשר עשה על יושבי המקום יהודי לבוש בנדי אירופא, מתנהג באשכנזית ומדבר בלשון אשכנזים. רוב ידידיו ורעיו מכבר, מהם אשר שבקו חיים, מהם עזבו את העיר ומהם אשר נסחבו בורם החפירות והיא עמד לברו באין מבין הגינו ומבלתי היות דעתו ומחשבותיו מעורבות עם הבריות אשר מסביב לו, גם בני משפחתו לא הראו לו פנים של חבה ולא בקשו קרבתו, אף כי התאמץ בכל יכלתו לבלתי היות גברל מאחיו בארצות חיייו ובמנהגיו החצונים, ואפילו אחיו, הוא תותנו, מנע את שאר חתניו (בנים לא היו לו) מבקר לעתים קרובות בביתו וכיחוד להרבות עמו שיחה, מצראתו שמא תתו צנורה כפיו עליהם ויטמאו גם הם כמותו. עד מהרה החלה שאלת: מה לעשות מעתה? להפריע את מנוחו. לשוב לקראקא או לארץ אשכנז, מקום שם רכושם ועמו יחד כל תקוהיהם ירדו למסיון, — נגד המחשבה הזאת התקוממה אשתו בכל תקף ועז. קודם כל דבר נצרך היה לאסוף שנית את שארית הרכוש.

ואשתו אשר הנסיון המר הורה לדעת, כי בעלה הוא הדייט נמור בהיות המסחר, השתדלה להיות אשה ואיש גם יחד, והמכור את חצי הבית והחניות אשר היו להם בעיר ויתלקט לאחד אחד את שרידי המוסמים ואת מעט הכסף אשר הורשה להם אם בעלה אחרי מותה ועוד הפעם נצמרפו הפרוטות האלה לחשבון הגון, אשר הספיק להם לקנות בית חומה גדול ברחוב היהודים להיות להם למחיה להתפרנס מהכנסותיו, סבלי להצטרך להשען עוד על קנה רצוץ. בעמל רב עלתה בידה להציא את הדבר הזה למענהו, ובפעם הזאת גם עמדה לה ההצלחה להשיג בית כזול מאד, עד כי היה שוה שלישי יותר מהמחיר אשר שלם בעדו. אולם שמש הצלחתה זרחה להם רק עדי רגע וכלעומת שיצאה סרחם משחר כן חזרה מיר לשחרירותה. עוד לא הספיקו להכניס אל הבית את הכלים החדשים אשר רכשו (כלי ביתם הישנים אשר עזבו בקראקא על יד אחד מקרוביהם נגנבו שמה) והגה פתאום נפלה בו דליקה והבית עם כל אשר בו היה למאכולת אש. האסון הזה היה נורא ואיום ותוצאותיו רעות ומרות עד מאד, כי, למען לבנות בית חדש על ערמות השרוף, הוכרחו לקחת כסף ברבית אשר אכלה את כל ההכנסות סבלי להשאיר להם מאומה. במצוקה הזאת החלו לחזור אחר קונה, בחשבם להציל באופן כזה לפחות שריר כמעט, אך, כפי הנהוג בעולם, כי צרה אחת גוררת אחריה צרה שניה. קרה אז עוד מקרה אחר, אשר הועיל להותם. הרשיון לשבת ברבע הנוצרים, אשר הביא אורה לכל היהודים במושבותם, היה לריים ולאשתו מקור רעה ויגון, כי מחיר הכתים במושב בני ישראל ירד עשר מעלות אחורנית וגם קונה לא היה להם. אז הגיעו ימים אשר אין בהם חפץ, ימי מלחמה קשה ותכופה בעד הקיום עם כל יד צרה ופגע, ימים אשר נאלצו לגול את דרכם על חפץ המקרה להמותם אל אשר יהיה רוחו ללכת.

בימי עמל ותלאה אלה מצא לו רי"ם נוחם והרופה לפגעי הזמן בספריו האהובים והמאור שבחכמה האיר לו מעט מתוך חשבת המחסור. הממעים אשר נמע בברסלה החלו עתה לשגשג ולפרות ולשאת פרי. הרבה למד רי"ם בברסלה מרבותיו ועוד יותר מחבריו המצוינים, שכל אחד היה ראוי להיות רב ומורה. אך כל זה כאין נחשב לעומת מה שלמד מעצמו ע"י קריאה מתמדת בספרים שונים מכל טובי החכמים שבכל אומה ולשון, מעשר הלשונות העתיקות והחדשות. אשר ידע על בורין יחד עם ספרותו וביניהן הכי נכבדה שפת עבר עם אחותה הארמית אשר אותה אהב מכל אחיותיה, ובה כתב את רוב סאמניו המתוכמים. בידיעת ספרותו העתיקה כמעט היה יחיד ברורו, לפניו נגלו כל תעלומות

התלמד והמררשים, הילקוטים המכילות ונמ בספרי חכמינו הספרדים ואפילו בספרי הרבנים הראשונים והאחרונים כל רז לא אניס לו. כח זכרונו הכביר העליל לו לשרוש את כל הרברים האלה על לוח לבו בשריטה עמוקה אשר לא תמחה, ויותר שהיה אמיץ בח הזכרון עוד הצטין בכשרון מיוחד לעכל את כל החומר הרב והמעורב הזה בקיבתו הרוחנית ולמנו ולמרטו לעמילן שכלי זך ובריא, המפרנס ומקים את כל שרירי הנפש.

הנומע ענבים בוצר ענבים. רק מעט כתב רי"מ כחיו, אך המעט הזה היה משופרא דשופרא, ולולא מחלתו אשר כנעתהו מלעבוד הרבה, כי אז נתעשרה ספרותנו על ידו עושר רב מאד: למרות היותו בימים ההם מסובל ביסורים ומורדף בלי חשך מתגרת יד הזמן, לא חרל מלעסוק בחכמה ובספרות ומבחר פרי הגיונו בכר בצוק העתים האלה, אך, כמו בעסקי חול, כן נמ בעבודת הקודש פנש הרבה מעצורים על דרכו. אוסף ספריו אשר קבץ במשך שנים רבות, כלי האוכנית לעבודתו הספרותית, אשר בהעתיקו את משכנו לחו"ל עברו את הגכול בשלום, מצאו עתה. בשובו לארץ אבותיו, את השערים סגורים ומסוגרים. המולשת (צענזור) הכניכה אוהם לבקרת וכן היום הוא לא יסף עוד לראותם. בספרים האחרים, אשר רכש לו אח"כ ביגיעה גדולה ובהוצאות מרובות, לא מצא די צרכו, ואף כי משגיחו בית עקד הספרים בורשו, אשר הוא היה אהר מסיסדיו הראשונים, האדונים ברנשטיין ומשקוסקי. נדרשו בחפץ לבב להמציא לו בכל עת את הספרים אשר בקש, לא יכלו למלאות לו את החסרון בכלי-שרת הדרושים לחפצו. מלבד זאת לא היה פרק חיו מומן שובו לפולניא עד עזבו את הארץ הזאת בפעם השניה והאחרונה. עשיר במאורעות ומקרים היוצאים כנדר הרגיל. את עתותיו השליש! שלישי בקריאה בספרים ועתונות יוצאים לפרקים; שלישי בהוראה לצעירי ימים מדלת העם לשלעלק"פ ושלישי בעבודה ספרותית ובכרוז-אגרות עם רעיו ומיודעיו בחו"ל, אשר ביניהם היו רבים מגדולי הדרוך, בניגור, צונץ ועוד אחרים, וכן חי חיי פרישות והתבודדות בחוג הצר אשר יצר לו. בימים ההם לא השההף כלל בעניני העולם לא במחשבה ולא במעשה, ורק אחרי אשר נתעוררה שאלת ישאי בקרבנו. הקיץ גם הוא מתרדמתו לקחת חלק בתנועה הצעירה שהיתה אז עוד בראשית התפתחותה. מוכן מעצמו, כי לכבוש דרך לפני רעיון חדש, אשר עוד לא הספיק לקנות לו לבבות, הוא דבר קשה מאד, והעבודה הענקית הזאת נפלה לו לריים לחבל. בכל פנה שפנה מצא אונים אמומות. בעמל רב עלתה לו לרכוש חברים ובעמל עוד יותר רב כל הרומה קמנה או גדולה. אבל בכל הטרחה הצעום הזה לא נח ולא עוקט, ומבלי לחום על אברן זמנו עסק באמונה ובתום לב בצרכי האוירה העלובה בתוך החום מושבו, וכאשר שנים אחדות אחרי כן היתה גימתו לאשה להרהיג ריש מוהליבר דל יצא ללחום מלחמת עמי בריש גלי עיי מאמרים רבים ונכבדים בהמליץ ובשאר עתונות והרבה מהצעותי נתקבלו ברצון בהשתדלות גיסו הג"ל.

עד כאן כתבתי עיף הציונים אשר קבלתי מאחרים, מכאן ואילך מתחילים זכרונותי אנ'.

בשנת הרליד באתי בפעם הראשונה ללובלין ואני או נער בן חמש עשרה שנה. אין כח בעמי לתאר את הרושם, אשר עשה עלי האיש הנעלה הזה עם קוי הפנים המלאים זיו עלומים והדרת השכה כאחד, ואשר חכמתו האירה אותם באותו נהורא עילאה, הרגיל לשרות רק על אדם שעמל זמן רב בענינים רוחנים. כמו כן ילא עמי לתת מושג נאמן מגודל חילו לאוריתא ומכח ההסבר אשר היה לו לישוב את הענין על לב הנער הלומד באופן קל ונחם להתקבל. הוא לא אחז בדרכי הוראתו באיוו שמה כסוימה מן השמות

השונות, שבשכח תועלתן לבני הנעורים נשפך ים של דיו ונשבר יער של קלמוסים ושבעיקרן אינן עשויות אלא לממסם את הלב והמח ולהשאירם ריקם כשהיו. הוא ספי לו לתלמידו ממש כתורא, אך לא מן הספר, כ"א בע"פ, ולפי כשרונותיו של הנער התהפך עמו בתחבולות שונות, פעם בהדרגה ישרה מן הקל אל הכבד ופעם בקפיצה וסרונון מענין לענין, עד שהיה שכלו מתעמל ומזדין ויוצא זריו ומבולא. רק שנה אחת ישבתי אז בלובלין ורק בימי מועד ושבת הלכנו אליו אני וש"ב, בני אלמנת הרב ר' חיים יעקב שפירא, שנשאה אדוכ להר"ש מוליבר, לבקש תורה מפיו, וכמשך הומן הקצר הזה סגלתי לי ידיעה הגונה בשפת עבר ואשכנז, עד שהיה באפשרי ללמוד אח"כ בלי עזר מורה



תמונת ר' יחיאל מנדלסון.

אחרי עבור איזה שנים באתי שנית ללובלין, ואף כי ישיבתי שם בפעם הזאת היתה רק עראית. בכל זאת לא יכלתי למנוע ממני את העונג הרוחני לשבת בחברתו שעות אחרות בכל יום ולהטות און לדבריו. זכורני, כי פעם אחת שאלתי ממנו לבאר לי ענין הרומנטיקה. מהשחוק הקל, אשר עבר על שפתי, הכרתי, כי כונתי לאחד מתדברים שהיו אצלו שעשועים. מיד יתיב באימתא וכלקסור<sup>1</sup> מעל הכמה התחיל לתרצות לפני הרצאה גדולה

<sup>1</sup> ירוסלמי כ"ב. במקומות אחרים כגירסא אלוטור.



וארוכה ע"ד מהות השירה והאמנות בכלל; ע"ד ההבדל, שבין הקלסיציזם הצורתי של היונים והרומים בימי קדם והרומנטיקה המלאה של ילדות ע"י תגבורת הדמיון והרגש בימי הביניים; ע"ד ההשפעה, שהשפיעו הנוצריות נהאכיריות הרתית והעולמית על מהלך התפתחותה של האחרונה וע"ד ההגדות, המחולקות לפי מבע החותם, שהמכיעה עליהן אחת או חברתה, ואחרי כן עבר אל השירה עצמה ויפרש לפני כשמלה את כל סוגיה וכל המינים השונים. הנכנסים בדרך כלל סוג וסוג, לפי שמותיהם וסימניהם הפנימים והחיצונים ובדרך אנב הזכיר אחדים מהמשוררים, שהצמינו ביותר במין זה או במין אחר וידבר גם על הפרוזודיה ועל כל מיני השעורים השונים עד שבאה דודתי ואמרה לנו: כבר הגיע זמן סעורת ערבית. באותה שעה אמרתי: אלמלא באתי אלא לשמוע דבר זה דיני! שוב פעם אחת נכנסתי אצלו לבקר בבית בתו היחידה בווארשא, אז יצא לאור מאמרו הגדול: „משה ויהויה" שנדפס ב„הבוקר אור", ובמרוצת דבריו על-תוכן המאמר נתגלגלה שיחתנו מענין לענין, עד בואנו אל החרות המוסרית והופש הרוח. כמה רעיונות נעלים ונפלאים שמעתי אז מפיו וכמה דברים טובים למדתי ממנו על רגל אחת! בכלל היה כהו גדול לחבב את משנתו על שומעי לקחו, כי דבריו היו נשמעים תמיד בנחת ובמתינות ובלי קפדנות וזריקת סרה במי שלא הבינם בפעם הראשונה. ואדרבה אוהב היה את מי שלא הכין את שמועתו, אם לא התביש לאמר: „איני יודע" ולא התעצל לחזור על דבריו פעם ושתים עד שהעמידו על ברין, ולעומת זאת הקפיד על ההונאה העצמית וביחוד על מי שהגים לבו בתלמודו, לטור השפה האשכנזית קשה מאד ליהודים מתחילים, מפני שיש בה מלות רבות שבשפתנו המדוברת הוראה אחרת להן. במלות כאלה נכשלו כל הנערים אשר כנילי וגם אנכי עמהם. מוכן מעצמו, כי נהפסתי פעם אחת ונכויתי ברותחים ומכאן ואילך קימתי בעצמי מאמר ההמון: דנכית ליה חייא חבלא מדחיל ליה, וקפחתי בשאלותי על כל דבר קטן וגדול, ממני ראו גם חברי ויעשו גם הם כמוני וכ"כ צערנו אותו, עד שקצרה רוחי ויבכל זאת לא גער בנו, ורק בשחוק על שפתיי אמר: „בני, מרחנים אתם; במשה מה כתיב? את הדבר הקשה וגוי ואתם שואלים ממני מה שהינוק בן יומו יודע. אל נא תפריעו אותי מעבודתי". אפס אם היה הדבר צריך מעט עיון, היה פוסק מיד מעבודתו ולא זו ממני עד שפרשהו מכל צדדיו. באופן כזה הרביץ תורה לרבים והעמיד תלמידים הרבה מבני העניים, אשר היו אח"כ למורי הוראה בישראל בשפת עבר ואשכנז והתפרנסו מזה ברוח. מהם הכי נכבד הוא המורה קירשבוים אשר הספידו כהלכה במכ"ע „הצפירה".

גם ביחוסו לשאר בני אדם היה מצוין במנהגיו ונמוסיו. פעמים רבות הלכתי עמו לשוח ברחובות קריה בימות החמה וגם בימות הגשמים ארחתי לפעמים לחברה אתו, בלבתו מדי יום ביומו לבית הקונדימון של סמדני לקרוא בעתונים אשכנזים וצרפתים על כוס חמים. במיוליים כאלה הכרתי לדעת את הכונת נפשו העדינה, חין ערכו וטוב מעמו במגעו והליכותיו עם הבריות. הוא היה מקרים שלום לכל אדם ומראה לכל פנים שוחקות ומסבירות. דבורו היה בנחת ובשחוק נעים ואפילו בהתוכחו עם חבריו ברברי חכמה לא הרים את קולו למעלה מן הרגיל. דברים של מעם קבל מכל מי שאמרם ואפילו מן התדיוט ולהפך דברי שפות והבאי דחף בשתי ידיו כלי משא פנים, אך לא בלעג מר, כיא בקריצה קלה כדי שלא לביש את האומר. מימיו לא בקר את חברו בספרות ע"מ לקנתרו ורק על מנת לברר וללבן את הענין ולהעמידו על האמת, ומשום דרכו היה תמיד בדברים כאלה להציג את השאלה, שהיה הן בה, כאלו גם אצלו עדין היא מוטלת בספק והנהו לומד ומלמד כאחד. בכרי להראות עד כמה גדלה מרת הענוה של האדם הגדול הזה הנני מעתיק בזה

אחדים ממכתביו להסופרים הצעירים, אשר מצאתי בצרור כתביו בבקרי לפני איזה ירחים  
בבית דודתי בפלס, עיר מגורו האחרונה.

שלום שלום לכבוד ידידי ואהוב לבבי הרב, החכם והסופר המצויין הר"ר ניס יצוי.

ככל דבר טוב המשמח לבב אנוש, כן גם ספרך היקר האסיף לשנת תרמ"ז בא  
אלי בהיסח הדעת, ואם כי לא יכלתי לעבור על פניו כיא בסקירה אחת, בכ"ו ראתה עיני  
ותכן לה, מי הוא אוצר כלום, אשר ברכה בו, ברכה עד בלי די לכל איש ואיש לפי  
מעמדו וחפצו. בעוד ימים לא כבירים אקח לי מועד וענג נפשי להתהלך ברחבה בתוך  
גן העדנים הזה, המלא פרחי חן ומטעי ה' להתפאר, ולע"ע אביע לך, אדוני, רבון כל  
המעשים האלה, תודה וברכה על אשר שמתתני במנחה החדשה הזאת, מנה יפה וראייה  
להתכבד בה לעיני כל ישראל.

ואולם משפטים אדבר אתך, על כי הוספת לפאר את מצחתך היקרה ללכי בתכריך  
נאה ומהודר. המעט ממך להשפיע לי ספר האסיף והגלוה לו ולתת גם המעטפה? כן לא  
יעשה, עב הרשיתי לנפשי להיות דן יחידי ולחרוץ משפט צדק והוא: לקבל את הספר  
לכדו, אשר לא יערכנו זה, למנחה מזכרת ידידות נצח ולשלם בעד הכריכה. אקוה, כי  
תקבל עליך את הדין באהבה וברצון ולא תהרהר אחרי מדותי.

חוק ואמץ, גבור משכיל ועובר נאמן בכרם ה' צבאות. ה' עוז לך יתן ויברכך  
בשלום ובכל טוב, כברכת מוקירך ומכבדך כערכך הנעלה ימ"ד.

לידידי הרב החכם וסופר מהולל הר"ר שפ"ר נ"י.

מכתבך היקר בו קראהני להיות בעורריך ולקחת חלק במ"ע העתיד לצאת לאור  
מתחת ירך הרחבה והמלאה הגיע אלי כמועדי, אך מפני טרדות שונות, אשר מלאו את  
עתותי המנבלות, לא יכלתי להשיב לך מענה תומ"י כראוי לכבודך. והנה קמנותי מכל  
התהלות והתשבחות, אשר אצלת לי. מי אנכי כי הבאתני עד הלום והעמדתני במקום  
גדולים? אורך בכל לב על כונתך הרצויה ומחשבך הטובה. אמנם, לדאבון לבי, אין  
ביכלתי למלא רצונך כעת, כי חלש כח אנכי לסדר את עבודותי השונות למיניהן ולעשותן  
ראויות לבוא בקהל ובפרט, כי לא על שושנים רפד יצועי ובימי החורף סובבים אותי  
עסקי עולם העשיה. אשר יגזלו ממני לפעמים כל עתות הפנאי, ואולם בימים יבואו נכון  
אני לשרתך לעת מצוא. הן כאשר הבנתי מדבריך עוד היום גדול, ואם במשך הזמן אכתוב  
דבר מה המתאים למגמת פניך, או אערכהו לנגד עיניך ולפני כס משפטך.

הפרה רוצה להניק והמחבר משתוקק ליום, אשר בו יוכל להפיץ מעינותיו רוצה  
להשקות צאן קדשים. לא כן אנכי עמדי, נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לגוף טוב, אלא  
שתיקה. יפה לי שעה אחת בתורה ובלמוד המרעי מכל חיי כבוד-סופרים, ומה גם בזמן  
הזה, אשר נתקימה בנו קללת ישעיהו: ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד" במלא טובנה  
ונקיי הדעת אינם יודעים מי מיסב עמהם, ובכ"ז דעת לנבין כמוד נקל, כי לא אמשך את  
ידי מקחת חלק במ"ע הנושא ונוהן ביחוד מאהבת ציון וישא"י עיי עבודת האדמה, אבן  
פנה לבנין הלאום, מרים ראשנו ותומך נורלנו, ואקוה למצוא לפעמים חומר המספיק  
לעשות מסנו סכה קמנה בת ז' טפחים היכלה לעמוד ברוח מצויה לכה"פ. כן הוא יקירי,  
אם תציקני רוחי לדבר למען אחי ורעי, או זכור אוכזר, כי השערים פתוחים לפני, אדברה  
וירוח לי, ועתה יהי ה' עמך ועצתך ישלים, כברכת ידיך מוקירך ומכבדך יחיאל מ-ן.

### להגיל.

אנרתך הכבודה מיום ח"י כסלו כן הגיעה לידי במועדיה, והנה לא על עצלותי לכבד תלונתך, אם אחרתי להשיב לך, כי האשם תלוי גם במרדות המפריעות אותי ובהעצר כח רוחני, גם בתהלכות משכילי וסופרי דורנו, המהפכים את שדמות הליברטורה לשרה קפל, המלכונים פני חכריהם בעלילות שוא באופן נורא והמרחיקים עיני מלב תמימי דרך את החפץ לקחת עם סופר בידם בכונה רצויה להשכיל ולהיטיב, ומשביתים ומגרשים כל שמחה וטוב לבב לעבודה הספרות בכלל. על משכילים כאלה אמרתי במכתבי: „ונקיי הדעת אינם יודעים מי מיסב עמהם“. אבל אל לך, ארוני, לחשוב אף רגע קטן, בי על המה"ש „כנסת ישראל“ העתיד לצאת מת"י ירמזון מלי, חלילה, חולין הוא לי מעשות כדבר הזה; הן נפשי יודעת מאד. כי הנך גבר חכם בעון, תלמודי נודע לשם ועומד על כרומי העת ויכלתי להעמיד אדם על חוקתו ולדעת מראש, כי אך אנשים חכמים ויודעים. לברי וישרי לב תאסוף אל ביתך, בית „כנסת ישראל“, להגדיל תורה ולהאדיר חכמת חכמינו בכלל ולהוליד בלב הקוראים רגש לאומי ויאיי בפרט“.

„שמחתי. בשמעני ספיק. כי זקן חכמינו, הרב המצוין רש"י פ"ן ישתתף עמך בעבודת הרדקציה בכבודו ובעצמו. בחירתך בחירה טובה ומאושרה היא, אין כמזה. ואקוה להשיג סמך הפרוספקט, כאשר הבטחת לי. גם אני הצעיר כאלפי לא אמשוך את ידי סתת לפניכם לעתים את הגיוני רוחי בדבר הרעיון יא"י. הנערץ והנקדש בעיני זה כמה. אך המועד לא אוכל להגביל, כי בכל ימי החורף רובין אנכי תחת משא ענינים שונים והכנות רבות ליום חתונת נכדתי החיה הקרובה לבוא וברצות ה' אתר ימי הפסח נכון אני לעכרך ברב או במעט, ובלבד שיכון לבי להביא איוו תועלת מוסרית“.

„עוד אחת אשאל סמך, ארוני יקירי. הן ידעת, כי ענותך תרבני יתר הרבה מאד מערכי. אך חוסה נא, רחם נא לבל השיש ראשי עמרת התוארים שאינה תולמתי. כנון „הרב הגדול“ אשר פלטה קלמוסך, כאלו התואר הרה"ח או חכם לבד מלתא זוסרתא היא ואינו מספיק כלל. הלואי שאוכל להקרא בשם „חכם“ לבד במובנו האמתי ולא אבוש ולא אכלם בפני עצמי. — חיה בטובה, חכם לבב ואמיץ כח, ועשה חיל במשמעותו הכפולה כחפץ טוקיך ומכברך כערכך הרב ימ"ו“

### „לכבוד X. X.“

... את תמונתי אתה מבקש? תודות רבות על אות לאהבה שנתת לי, אכן, הן נפשי, כי מכל ששת התמונות, אשר להפצרת יוחיל הכין לי הפוטוגרף זה כעשר שנים לא נשארה בידי אף אחת. לא יאומן אם אספר, כי מעולם לא נמה לבי לתת לציר גוי ולחיי ולא יכלתי להשיג איך אוכל לשמח לבב אנוש בתמונתי הדילה. סקר רחוק דעתי מן המנהג הזה. המתפשט בכל קצוי ארץ, לא אדע לכאר, ובל"ס עוסד הוא בקשר עם נפיתי המבעית להיות נתבא אל הכלים ואי-חפצי בהפצת מעינותי חוצה, ואולם, כאשר מסכות הוסן הכריחוני להיות סופר בישראל, כן עוד יבוא יום אשר יאלצני לבטל רצוני מפני רצון אחרים גם בדבר תמונתי, ואז ארשה לנפשי לסלאת משאלתך, אך בתנאי מפורש, כי תאבה במובך לשמחני בתמונתך הנעימה לאלתר. הנך יושב בחדרי לכבי מאו הכרתך, היה נא למראה עיני גם בהררי ביתי“....

להרב החכם תורני ומשכיל וכו' מוה' ה. ד. פריעדבערג ני' שלום שלום.

„קמנתי מכל הכבוד אשר הראה לי אדוני בשלחו לידי למנה את ספרו היקר „כתר בהנה“ והנה, למרות כל מכאובי הגוף אשר אכפוני, קראתי לשבת עונג, בקראי בו, כי היא יפה אף נעים; יפה בתוכנו ונעים בסגנונו, ומה טוב עשה להדפיס שנית את המחברת מ"ע להני בעל הש"ך ז"ל, כי המגלה הזאת נכבדה בערכה ויקרת המציאות. מי יהן וירבו כמותו בישראל מחברים מבינים לאסוף ולסדר בטוב מעם ודעת בחוכרות מיוחדות כל הנוגע לקורות וחיי גאוני רופ"פ וכיחוד תולדות אלה מגדולי ישראל, אשר היו למופת גם באהבת עמם ובתמיכות לבם לא משכו את ידיהם גם מיריעות חזונית"....

„צר לי כי תשובה בידי אין ואין ביכלתי להשיב לו מנחה. אנכי לא זכיתי להו"ל ספר שלם וכל מאמרי על ישראל ומפורותו מפוררים ומפורדים המה במ"ע שונים, אשר אולי לא באו מעולם למראה עיני כבודו, ועכ"ב אבקשו לקבל ברצון את אמרי פי וברכתי היוצאת ממקור לב הכותב בידיים רפות מוקירו ומכבדו, ימ"ו.“

להאברך היקר החכם והסופר הנפלא וכו' טו"ל...

„בתחלתי, כי שמי לא מוזר לך אדוני שולח אני סגור פה מכתבי אשר ערכת לידידי החוקר הר"ר פ. מ. (פאביוס מיוס) ני' ברבר ערך ספרו „קבוצת שירים“ בשאלתי לאספתי במכתב עתך היקר. אני מעולם, גם בהיותי צעיר לימים, לא באתי בהחנונים לפני בעלי מכה"ע להעמיס עליהם ילדי גשתונותי וכל אשר הוצאתי לאור משך ימי שבתי בלובלין ככה"ע ובספרים השנתים אך לבקשה מפורשת מפאת המולי"ם הנכבדים שלחתי להם, ועתה לעת זקנה יצאתי מגדרי לחפץ ידידי המחבר ומספר אוהביו, אשר בקשו זאת ממני, ובזכות תפלת רבים תאבה לפנות מקום בהמגיד למכתבי ולא החמיצנו, למען לא יחדל להיות „רבר בעתו“ ובפרט, כי משפטי על השירים סובב הולך על צירי יא"י, משאת נפשנו כל הימים, ואולי גם בכחינה הזאת יהיה לרצון לפני המגיד הראשון לציון (כאשר יכנהו ניסי הרב הגאון האצתי מוה"ה שמואל מוהליבר ני' אב"ד דק"ק ביאליסמאק) והמעורר הגדול לתחית איכותנו מיום היותו ועד עתה. ראה, אדוני, אנכי עשיתי כל אשר ביכלתי ליפות את מכתבי בעיני כבודך, ואם בכ"ז לא תוכל או לא תאבה לאספתי, יהי נא מוכן עמרי להשיבו לידי על הכתובת הרשומה למטה. הגני חותם ריש מכבדך ומוקיר „המגיד“ בכל עת ימיו“.

רי"ט לא אהב לחמיד לצון ורק לעתים רחוקות. בשעה שהיתה דעתו בריחה עלי ביותר, השתמש לפעמים במכתבי לשארי בשרו היותר קרובים כסגנון נחכני. כסגנון כזה כתוב גם המכתב הנוכחי, אשר הריץ אלי לפני חמש עשרה שנה בערך, בהודע לי, כי החלתי לעסוק במלאכה גלוסי צמר, וז"ל:

„לניא האברך החכם והגבון מליץ מהולל מ. ד. צ. ני'.

„אגרתך היקרה באתני במועדה ואך ספני עצלותי הנמשכת מרפיון גוי אחכה עד כה במענה פי, ואתך הסליחה.

„כבר הגיעה לאוני הבשורה עיי אמן המשכלת, הצדקת והישרה תחיה, כי נסעת למקום תעודתך, לבית מלאכת בגדי צמר, ואשמח, על דעתך, כל יהודי שאין לו קרקע ואינו יכל לקים מצות עבודה האדומה בכל פרטיה ודקדוקיה, עליו לכה"פ לעסוק בבנינו של עולם עיי חרושת המעשה, המחיה את בעליה בדרך כבוד. בהיתר ולא באסור. כראוי וכנכון לאיש הישראלי, אשר תורת אלהיו בלבו, ועתה כאשר בא אלי מכתבך

גחמד מיום הראשון לחדש ינבר ושאלה ממני להאציל לך את ברכתי היוצאת מלב  
זהור, הנה פרשתי כפי לאל בשמים, כי יחוק רוחך ובשרך וימע בקרבך כל הימים אהבה  
תמידית לעבודת כפים, ואו מאליו יבקע אור הצלחתך כשמש בצדדים. ותמצא כבוד,  
עושר וחיים, והבא למדר מסיעין לו מן השמים. —

לדאבון לבי אין לאל ידי לעשות את בקשתך אדות ספר מעיל המדבר על מלאכת  
הצביעה, כאשר שאלת ממני. מכל מיני צבעים שונים ראיתי ושמעתי בימי חלדי. ידעתי  
כי אין לנו להורא מן הפרושים, אלא מן הצבועים; ידעתי, — כי בימינו הושחרו  
פני ישראל סקררה; ידעתי כי כל הנצרך למריות (ובתוכם מחברי ספרים מאמרים ושירים  
אשר עיניהם תלויות למשפט המבקרים, כעיני שפחה אל גבירתה) פניו מתהפך לכמה  
גוונים ככרום; ידעתי — כי לכך תיא תחש „ססנונא“, מפני ששש בכמה גוונים; ידעתי  
גם ידעתי אנשים רבים, שתולין קלא אילן בבגדים ואומרים הכלת הוא, וכדומה הרכה,  
גם ספר כתב נאון האשכנזים נאמהע על סכע והכנות הצבעים ואחריו הפרופיסר אוהב  
ישראל שליידן ניע בשם: „איבער דיא נאמור דער פלאנצענפארבען“ גם הם לא נמתרו  
מנגד עיני, אך ספר, הכורה דרך ישרה בדיני הצבעים לתועלת בתי מלאכה הלכה למעשה.  
נעלם ממני מכל וכל, ואולם אבטיחך, כי בעת אהיה אייה בווארשא (אקוה בומן קרוב)  
לא אחוס על עמלי לדרוש ולחקור אחר ספר כזה, מפי מו"ם הבקיאים בדבר, והיה אם  
אמצאנו ויבוא לידי, לא אחמיצנו אך שלוח אשלחהו לך במוקדם האפשרי ובלב שמת,  
בי עלתה בידי לתועיל במעט למטרתך הכבודה בעיני. —

אף כי רי"ם לא חבר שירים מיסיו מלבד אחדים קמני ערך בנערותו, בכל זאת היה  
לו מעט מ„עורק פיומי“. על זה יעידו התרומים המעטים האלד אשר כנראה היו פיועדים לי,  
אך מפני איז סבה לא הגיעו לידי.

לדוד משכיל ניי

פה בנאות דשא כפר מאקדקי  
כמי כחבלי נועם רקתי;  
לכפר קמן זה סמוך לפולנה,  
מקום לא ישב אדם ודעה,  
זה כשלשה שפועות באתי  
וכל מאויי לבי פה מצאתי. —  
פה אויר צח, רוח חיים,  
ירקק דשא, מרחבי שמים,  
ערתה צמחים, המונים המונים,  
עצים רעננים, שדרות אלונים,  
צפרים שונים,  
שוככי יונים,  
פרות ושורים,  
ועדת דבורים,  
תרנגול ותרנגולת, אפרוחים או בצים —  
פה שכרתי לי בית, בית חרש עצים,  
פה אשב, בי אויתיה, עד יעבור התרש,  
עד יבא יום תרועה, מקרא קדש".

בעניני דת ואמונה היה רי"ם כשר וצנוע ולא גלה סודו לשום אדם, לא ברבור ולא במעשה, אך לא מאדבתו את הצניעות, כ"א משום דרכי שלום וכבוד הבריות. אבי ני ספר לי, שבבואו ללובלין בתור חתן קודם חתונתו בא עמו, כפי מה שהיה נהוג בזמן ההוא, רבו בתורה. האיש הזה, החי עודנו עתה, הוא איש תם וישר, בלי כחל ושרק, סמך החסידים. פעם אחת בא לבית מחותני וספר, כי היה לו שיח ושיג עם רי"ם בעניני חסידות וזוסיף בתמימותו: „ספרומה לי שהוא צדיק נמור”. ובאמת מי שראה את רי"ם כשהיה עומד ומתפלל ומפרד ידיו או מניחן על עיניו, כדי לכוון יפה בשעת קר"ש, היה חושב, כי אחר מחסידים הראשונים עומד לפניו. שנים אחדות לפני עזבו את ארץ מולדתו נתארח משך איזה ירחים בבית אבי ני, בשבתו בכפר לשאוב רוח צה. שם כתב את ספרו „הולדות הספרות העברית”, אשר נשאר אחריו בכתובים יחד עם שאר כ"י יקרי הערך ואשר, כפי שמספר לי אח"כ, אחו בו דרך חדשה, בשאבו ישר מן המקורים הראשונים כלומר מספריהם של הסופרים עצמם ומספרי בני דורם די בכל אהר ואתר. פעם אחת מצאתיו יושב ומעין בספר המלים של רש"י פי"ן, אשר יצא אז לאור. „האיש הזה, — אמר לי — הביא לנו בספרו פת סולת נקה, בעת אשר רוב חבריו בספרות מאכילים אותנו בעל כרחנו פת קיבר מעורב במורסן ובכל מיני פסולת, אשר השאר מונחת באצמוסכתו כפתילה של אברי ואנכ אורחא העביר תחת שבת בקורתו את כל פרחי ההשכלה ויוסף לאמר: „ברורנו כל מי שרוצה ליטול עמרת סופרים בא גומל. מי שהוא לפחות בעל כשרון עוד אפשר לסלוח לעניות דעתו, אבל מי שאינו לא הא ולא הא, ילך מקודם וישמש תיח ואח"כ יאיר עיניו בחכמתו. שבת אני את המתים שהיו להם בדורם אנשים כש"ר שד"ל רצה"ח ועוד אנשי רוח כאלה, אשר מפיהם אנו חיים, ועכשו מה? — אדם אחד כאלף מצאתי את המשורר יל"ג, הוא אמנם רק פיטן, אך מכל מלה ומלה, שיצאה מתחת עמו, נראה, כי הוא קרא ושנה... וכך היה הולך ומחשב כרוכלא ומונה את שבחם של ראשונים וננותם של אחרונים ברוח בקורת חרה. ברורה שעברו — הוסיף להוציא את כל לבו — היו רבים מהמשכילים חפשים בדעות ואולי גם בלתי מדקדקים באיזה מנהגים קלים, אבל לפחות היו משכילים גמורים ואחת מאלה — או דה או דעת נתקמה בידם, אך משכילי דורנו חושבים, כי בנסינתם אחר מן הדת בלבד כבר יצאו ידי חובתם גם להשכלה, ומכיון שהם מקדימים את המפל לעיקר נעשים קרחים מכאן ומכאן. כדברים האלה יצאו אז ספיו, כמו מבלי משים, ואני הייתי עומד ומשתאה למשמע אוני, כי ידעתי את מושו דרכו וכבוש את נבואתו ושערת, כי פעולת האייר התירה אגודות לשונו.

עבודתו הספרותית היתה קב ונקי, כלומר מעטה בכמותה ורכה באיכותה. כבר אמרתי, כי בעקב המחלות הרבות, אשר תקפוהו, רפה כחו עד למאד ולא יכל למשוך בשבת סופר, אפס אם מחלתו הנופנית הזאת מנעתהו מלעבוד עבודה הספרות בקביעות, הנה מחלה אחרת, שיסודתה בתכונת הנפש, נרמה לו, כי רוב יצירותיו היו כאותם המלאכים, שעומדים ואומרים שירה ונבלעים במקומם. הוא לא היה מאמין בעצמו, כי יש ביכולתו להוציא דבר מהוקן בשלמות ואימת משפט הקהל היתה מעופפת תמיד על ראשו כחרבו של דוכולוס. לעומת זאת, או אולי רק בשביל זה, כל מה שיצא מעמו היה מטפה בשבע נפות, לא מפני שהיה יושב שבעה נקיים על כל מפת דיו, כאשר יאמר עתה אחד טבעלי המהלך החדש, אדרבא, — הוא לא אהב להעמיק מחשבות וכישבו לכתוב

כבר היה הענין ערוך ושמור בלבנו בכל — ורק מפני שהדבר, אשר מצא ראוי והגון לצאת מרשותו לרשות הרבים, היה צריך, לפי דעתו, להיות חותם הכנית, ואם לאו היה נוגז בארכיון כתביו.

בחיינו לא נדפסו ממנו ספרים שלמים גרק מאמרים קטנים וגדולים, אשר לאחדים מהם יש ערך מדעי כללי והרובם עוסקים בענינים פילולוגים או היסטוריים. ואלה הם: (א) משה וישראל או מה פעל רבנו משה בן מנחם על עמו ישראל, נדפס ב„הבקר אור“ בשנת תרל"ז—תרל"פ. (ב) ענותוהו של חכמי ישראל ואהבהם אל האמת (האסיף תרפ"ה). (ג) פה ולשון (האסיף תרפ"ו). (ד) ע"ד שור הנסקל (האסיף תרפ"ז). (ה) קורות היהודים באיי באלעאר (העתקה) עם הערות של המעתיק (הפרק הראשון נדפס ב„הצפירה“ והשני ב„המליץ“). (ו) אוצר כל כלי חמדה, משפם על החוברות הראשונות מספר „האיצרי“ להר"ח רשי פין (הכנסת לשנת תרפ"ז). (ז) מי הוא זה בעל החופם (הכנסת תרפ"ח). מלבד מאמרים רבים ע"ד ישוב א"י משאת נפשו וע"ד החנוך לנערים המיועדים להיות שם אברים ויוגבים וכן מאמרים מדעיים בשפת אשכנז כמו: Zum Targum des Achtzehngebete וכדומה הרבה. אפס באחרית ימיו כתב גם ספרים, אשר נשארו אחריו בכתובים ולא זכה להוציאם לאור עוד בחיים חיותו. על אחד מהם כבר דברתי למעלה, הוא הספר „תולדות הספרות העברית“, אשר עמל בו שנים רבות ושכשכילו נסע פעמים אחרת למקומות שיש בהם בתי עקד ספרים. וחקר ודרש ורשם לו את הדברים בספר לזכרון, והכי נכבד הוא בן זקוניו: „התוארים והכנויים הנהגים בישראל, הוראותיהם המתחלפות לפי הזמן והמקום והשתלשלותם מדור לדור“, אשר דוגמא קטנה ממנו באה ב„המשכיל“ היוצא לאור ע"י הד"ר גינציג ומן המעט הזה יוכל כל מבין לשפוט ולהקיש על השאר. לדאבון לבבנו לא השאיר אחריו בנינים רק בת אחת. לפני איזה ירחים פנתה אלי בשאלתה: מה לעשות לה עם הספרים האלה. שאין ביכלתה לספל בהוצאתם, ואנכי יעצתי להכנס בדברים עם אחת מחברות הוצאת ספרים שבעיר מנורה, אבל, כנראה, האדונים האלה אינם רואים חשבון לעצמם להוציא לאור ספרים, שאינם במוחים בהם מראש, כי יהיו זכינא חריפא ונותנים היתרון לאיזה רומן כתיב ברוח „הצעירים“, שקנו עולמם בשעה אחת ע"י הוצאת ארבעה ספרים יקרים בסגנונם ותכנם ומיד נשתתקו.

בשנת תר"ן יצאה פקודת הרשות לגרש מרוסיא את כל נתיני ארץ גרמניה וגם על יי"ט נגזרה נזרה גלות לעת זקנתו. אז יצא את העיר לובלין בפעם האחרונה לבקש לו מקלט בארץ אחרת ואחרי שבעו גדודים אין קץ אוה למושב לו את העיר הקטנה פלם, אשר בסילויה העליונה, הסמוכה אל הגבול, למען אשר יהיה קרוב לבתו היחידה ויוכל להתראות אתה כפעם בפעם. שם התהלך כאח ורע עם החכם והמופר שוח"ה ועם שאר חכמים, שהיו דרים בשכונתו, ולעהים לא רחוקות בא גם לקראקא להצמנת בחברת יודעיו ומכיריו מכבר, ובכל זאת לא מצא גם שם את המנוחה אשר רצה בה. במכתבו למר א"י ווייצנפלד הוא מתרעם על גורלו ואומר בתוך יתר דבריו... זהו חמשה ירחים קבעתי דירתי בעיר הקטנה פלם (אשר היתה לפנינו בירת הנסיכות בשם הזה), בתוך עמי אני יושב ובצלם אחיה חיי בשרים, אך לא חיי רוח, אשר אליהם תערוני נפשי מאו. לא אבחיד תחת לשוני, כי התושבים פה רובם אנשים ישרים והמימים הם, ומאו פאתי הנה משכוני אליהם בחבלי ארם הראוני אותות אהבה וכבוד, אך כל זה איננו שוה לי, בראתי, כי נלמד אני בהשקפתי ולא דרכי דרכיהם...

שנים אחדות לפני מותו אחותו פודגרה ויהיו ידיו כבדות ולא יכל עוד לאחז בעמ  
 סופר, אחרי כן נפל גם למשכב ולא עזב עוד את מצתו עד יומו האחרון. כאשר נדפס  
 הרגומי רומא וירושלם ע"י חברת "תושיה" שלחתי לו אכסמפלר אחד ובקשתיו לחות לי  
 את דעתו על מלאכת התרגום, ואנכי עבור איזה שבועות קבלתי ממנו מכתב קצר, שכנראה  
 היה האחרון, אשר כתב בחייו. למננת לבכי לא יכל למלא את הבטחתו, אשר הבטיחני  
 במכתבו הזה. כי טחלתו נברה עליו מיום ליום וימת בשבב טובה ביום כ"א כסלו תר"ם  
 בשנת השכעים חמש לימי חייו.

כן חי ומת בחשאי האיש הרגול מרבבה הזה, אשר ברורו אולי לא היה כמות  
 ואחריו בודאי לא יהיה עוד איש, אשר בו נלכדו יחדו תורה והשכלה, אמונה צרופה וחופש  
 הדעות, איש אשר מלכד שכל ימיו כהן בהיכל הדעת שלא ע"מ לקבל איזה שכר. לא  
 עשה את תורתו עמרה להתגדל בה ויהי ענו וצנוע ובורח מפני הכבוד, איש אשר במפחור  
 חלוד שבע נדחים לאין שעור ולא התרעם על גורלו. רק קבל את הכל באהבה ובהרכנו.  
 ראש. עליו אפשר לאמר: לובלין הרה וילדה, ברסלה גדלה שעשועיה, אוי נא לי, אמרה  
 פלים, כי אבד כלי חמרתה!—

**דוד צמח.**





## מהוות עתיקים.

### I.

#### ערבה חבוטה.

ליל שמחת תורה. שעה שמינית. בית התמלה לחסידו סריגורה אשר בעיר ... עזדנו ריק מאדם. גרות רבים סוכנים במגורות והמה זרם הועלו. רק נר אחר דולק על התבה והנר, נר-גשמה, נר גדול של דונג אשר אורו כהה וכמו יחשב להכבות בסעות האפר על התמלה. זו האור המרפרף מסכיב לפתילה לא ישמיק להאיר את החשכה אשר בצית והתמלה הגדול אבל יאריך על ויוסיף כהה, ואת הדממה אשר מסביב לא יפריע כל קיל בלתי אם ומום הדונג הגמס בנגוע בו קצה התמלה הנפוויה והוא מטמטף ומשמיע קיל כקול אנהח קלה ומסושכה.

עתה נפתחה הדלת וארבעה אנשים עוברים בצללים על המפתן. רגע קפון חמה עומדים על עמדם, מרכינים ראשיהם אל סול ארון הקדש ושפתיהם נעות באמנם בלחש, מה פוכו אהליך יעקב, ועד סדרה מרחיבים צעדיהם ישר אל קיר המורה. האיש האחד שזקנו מגודל כסדר לשבת על מושבו ושלשת הצעירים נצבים לפניו כמיחלים למקדתו, הוא האב, הנכבד, שנים סן הצעירים המה התניו לוקחי בנותיו, האברכים התריסים, והשלישי הוא בנו, הבחור החשוב.

סאיר-חיים — זה שם האב הנכבד — הוא איש כבן חמשים שנה, שער זקנו מרם הלכין אבל כבר דקק בו שיבה. בפניו ולינו גם עז גם נאווה. על זקנו תפארתו. הוא מעביר עליו פעם בפעם את כף ידו הימנית ומחליקו, ובהחליקו את זקנו יחשוב את ערכו והוא מתכבד בכבוד עצמו. על כל מלה היוצאת בנחת מפיהו יתגאה כמו השמיע דברים שהם כבשונו של עולם, וגם שתק שפתיו, כפתח גזירי אפו, תנופת נבות עיניו וניד עפעפיו צריכים לימוד.

יעלו חסידים בכבוד — חסד לו האב הנכבד בדיחותא בהטעיפו את המלה חסידים — ויגיל הגבאי החדש במ והם יגילו בו. כאשר אראה פתח היום לפניו את כל אוצרו והמה ייטיבו את לבם במשתה חיון עד לכולת כל שאריות. הוא איננו יודע כי גם ירדן מלא תירוש יגיתו אל מיהם ולא יודע כי בא אל קרבם. הוא עורדו חרד על כבודו כאשר הוא חדש עמו. הוא העלה בידו אליה שמנה והקיק שבה מרם נגע אליו. הוא אשכח מרגניתא ואיננו יודע כי לאתר ימים מספר נעשית הספא... עתה ידעתי כי טוב עשיתי בחסידו מעלי את מרחי ואת משאי, ימעם גם אתר מעט נפת, היום ידעתי מה כנוחה, בעל בית אנכי ככל בעלי בתים...

הצעירים התרישו, המה תרגישו בקול הדובר את התורה אשר כלבו. דפו נגרש היום בעורקו והוא שבת מעצור לרוחו.

לך נא בני חסידו — הוסיף אחרי רגע — וקרא לשמש וידליק את הנרות. מי יודע עד מתי יעצור אותם ה ש פ ש ה ז ח" בביתו, וכבר עברה השעה השמינית.

קולו כבר הוסיף רגז. בכור התניו נשך את שנתו והתתונה וכמו יתאמץ להסתיר את רגשי לבו לכל יראו רשמייהם על פניו. הן כמעט ישיש בסתר לבבו על משכתי תותנו, כמעט יחזה נקם, לו דחה מאז על תותנו כי במשוכת גאותו נוואל פתאם לתת את כבוד גבאותו לאיש אחר. הוא יודע מאד כי מאז עזבו את משרתו רוחו איננה אתו עוד כתמול שלשום וכמו באה מחמצת אל לבבו ומיום ליום ויוסיפו עצביו המי; הוא יודע מאד כי היום כבר עלתה המחמצת בלבב תותנו ותהו לועף בהיות גדולו בליל שמחת תורה גורל עזוב. הן הכל היה מוכן בבית תותנו לסעודה כדרכו מימים ימימה והוא ישב לכרז כמסכת מרבית ביתו ומכל מכבדיו ותשכי שמו אין בא.

השמש איננו בביתו — שב הצער להגיד לאביו — אשתו הגירה כי עד סדרה תשלח את בתה לקרוא לו. גם הוא בבית הגבאי החדש.

— ומדוע לא שלחה את בתה להדליק את הנרות?

— אנכי הגרתי לה כזאת. אבל... היא יראה... — נסגם הצער בלשונו.  
— את מי היא יראה?! לך נא ברנע והגר לך כי אנכי צויתי... כי אנכי מבקש זאת

מסנה!...

מאיר-חיים איננו נבהל להוציא דבר מפינו, אבל כמעט עברה מלה על דל שפתיו עומד הוא עליה ולא יזוז מסנה אף וזי כל שהוא. הוא כבר הסכין לשלשון ויהי לו למושש הצפון. אכן גם שלטונו בביתו איננו שלטון תובלים כי אם שלטון נועם. מימיו לא צוה על מרבית ביתו במסגניע. המפוך הוא, כי בעת אשר היה את לבבו לתת צי נדבתהו רוחו להראות למצוים חבה יתרה לבעבור המתק את הסדרות שכמרות. — וכשלטונו בכיתו שלטונו טאו בכית התפלה. את בית התפלה השב לו בכיתו ואת הבאים בתוכו להתפלל כאחיו הצעירים החייבים בכבודו. ולא רק הוא כי אם גם הבתה חשבו כזאת ימים רבים. הכל יודעים את גודל מעשהו: על ידו נקבץ הכסף לבנין בית התפלה ועל פי בקשתו בא, תרבי הישיש" בכבודו ובעצמו מעיר מושבו עירתו... להגות את אבני הכסד. גדול היה אז כבוד מאיר-חיים בעיני כל יודעיו. כל שומע השתאה אל פעלו. הוא נסע במרכבת, תרבי ער כואם אל כבר הבניה. הוא נתן על כמו את שתי האבנים הקצונות ואת כף-הכוננים העשוי כסף, ותרבי לא התכסהם או בעיר?... בלתי אם די עשותו מעשהו ואתר שב כלעצת שבא. מאיר-חיים היה גם המסקח על הבניה והמנצח על ירי העושים במלאכה. וביום חנוכת הבית נתנו כל החסירים גודל לו וכמעט על כמים נשאוהו. זה שמנה שנים; סיום אשר הוקם בית התפלה, היה הוא הגבאי וכל באי בית התפלה סרו בחפץ לבבם למשכעתו. אולם לפני ירחים אחדים קרה סקרבו, סקרה לא גדל-ערך, כי אחד הצעירים העיו פנים נגרו, ותצלח עליז רוח מרי ובטרם בקש חשבון התמלטו מפינו דברים קשים ויגר לכל הנצבים עליו כי כבר נלאה נשוא את מרחם ומשאם וכי יכחרו למו גבאי איר תתתיו. או הצעיר בו רבים מוקני בית התפלה כי ישוב מדברו, או העתירו עליו תחנונים, אבל נז נדמה כי כל דבריהם ותחנוניהם המה רק מן השפה ולחוץ והוא הנסוף מרי ויעמוד על דעתו.

— את בתה כבר שלחה מזה — שב הצער להגיד לאביו,  
— וסדוע לא תבא היא בעצמה להדליק את הגרות? לך נא ברנע והגר לה כי אנכי... מבקש

זאת מסנה.

— אנכי הגרתי לה כזאת. אבל היא... התחמקה מפני ותרץ לקראת בעלה להאיץ בו כי יסתר לבוא...

— שערורה כזאת לא נשמעה עוד! — התרגו מאיר חיים ולא יכול עוד להבליג על רעש לבכו. אחרי רגעים מעטים נפתחה הדלת ברוב בה וגישי זקן, קטן קומה, דל וצנום, בא בחפזון הכיתה. הוא הוא שחטש, הוא העיף עיניו בכל פנות בית התפלה כמו יתור אחרי דבר-מה. וכמו על רגל אחת הוא עומד, ולא להשאר מה הוא בא כי אם לראות לדעת אם אמת נכון הדבר ואם יכאם את האיש אשר הוא מבקש, והיה אחרי הודעו וילך לו כי נחפו הוא לדרכו...  
— למה תעמוד כבול עץ?! — נער בו מאיר חיים — סדוע לא תדליק את הגרות?

השמש גרר רגע באצבעו התיכונה סתחת לבדל אוזנו הימנית וינסגם בלשונו מלים אחדות אשר איש לא שמע אותן, ואחרי כן הגיד בקול: כן, כן. הגני סמרה לשוב ולהאיץ בה כי יסדרו לבוא. אודיע למו כי רבי מאיר חיים ובניו כבר יושבים בכית התפלה ומתכנים! וכמעט כלה את דבריו וכבר היה בחוץ מאחורי הדלת.

מסכה! — התעבר מאיר חיים ויקרא אחריו בקול גדול — אל תגר מאומה. ראה צויתך! ישתו לשכרה, יכרכו בסכאם עד חצות הלילה. אני ובני נלך מזה. אנחנו נלך לשוח מעט בחוץ נתכה עד התמהמהם.

עוד חצוי שעה עברה והשמש שב בבהלה ובעורו עומד על ספתן הדלת יקרא בקול: רבני, רבי מאיר-חיים, רבני. סלחו נא על כי בוששתי מעט לבוא. הגה המה הולכים, רבת המה כאים! אסתר ברנע ואדליק את הגרות... — ויהי כי החל להעלות את הגרות ויבט אל קיר המזרח ויפן גם בה וכה וירא כי אין איש, כי רבי מאיר חיים ובניו כבר הלפו הלכו למו. ובכל זאת לא חדל מעשותו כעשהו גם לא חדל מדבר את רבריו בהברות סקטעות כמו ישיח את לבבו ויצטרק לאמר: מה יכולתי עשות?... האמפרוחים ירהבו בתרנגולים... המה שחקו עלי כהגיד למו כי לרבי מאיר חיים נאח כבר... אנכי היום אינני בלתי אם שמש, ואת כל אשר יצוני הגבאי רבני עושה... חיבלתי לעשות דבר והוא לא צוה? תעלא בעירניה כניד ליה!...

בשוב מאיר חיים ובניו אל בית התפלה כבר עמד הנער בן הגבאי החדש לפני ארון הקדש ויצא בקולו הרק בפעם השביעית את פסוקו: פתחו לי שערי צדק אבא בם אודת יהוה! הנער טעה בחשבנו ויאמר לחל עור הפעם את פסוקו ויקם שאון קל ויהי שחוק גדול בין הנאמנים. ובאחי מאיר חיים צלצל קול השחוק כקול לעג אשר תוכן לו, ויהי כמתעתע בעניו, ויהי נבוך מאד.

אנשים אחרים מן הוקנים השתמשו מכין הנאמנים ויקרבו אל נושכ מאיר חיים ויעמדו לפניו כנכלמים וכמו יבקשו במיהם תוכחות להצטרק על כי לא חכו בהתחלת התפלה עד כואו וכמו יתורו אחרי מלים לדבר על לבו דברים נתומים. אבל רשמי פניהם אשר העידו על חמץ לבבם עוד העלו את זעף לבב מאיר חיים וחמת רוחו ויכהה בם בהגיעו ראשו, ויגיאם מתצמם בהגיעו ידיו לקראתם ובהסתירו את פניו סחם.

וכל מיתרי לבבו רגזו אף רעדו בהגיע לאוזניו קול הקורא: ואת הגביר רבי יחזקאל רבי שמעון גבאי בית התפלה סבכדים בהקפה ראשונה ככבוד התורה בתוך כהן, ואת הגביר רבי מאיר חיים ברבי זרח מי שהיה גבאי סבכדים בהקפה ראשונה ככבוד התורה בתוך לוי, ואת הגביר...  
 ברנע הראשון ארסו פניו כמעש ומבשת וכמו עברה חלחלה בכל יצורי גוו. אולם עד מהרה התחוק ובקהחו את ספר התורה מיד המכריו ובאמצו את הספר אל לבו לבשו פניו גאות יתרה ויתכודד ויעמד הכן מאחורי הגבאי החדש העובר לפניו וכמו יתגשא עליו גם בהיותו גבוה ממנו משככו ומעלה. בכל זאת עוד נעו גם חגו ויפוזו סאורות הגרות לנגד עיניו מדי נשאו רגליו ללכת עם המקיפים. ויהי בלכתו הקף הקף וירא כי רבים הפוגשים בו מביטים למעלה אל הכובע אשר על ראשו ומתאמצים לעצור בעד השחוק האומר להתפרץ מפתחי פיהם: וירא והנה נערים רבים מתנגשים לקדם פניו ולהתבונן אליהם ותמה שולחים אצבע לסולו וממלאים שחוק פיהם. ויגדל השחוק ויקף את כל בית התפלה כסביב בשוכו אל סקומו אצל ארון הקדש ורעכדו על עמדו ופניו אל הנאמנים. הנה כמעט כל העינים נטויות אליו וכל הידים שולחות אצבע אל גול פניו.

— מה זאת? מה נהיתה? — ששתערים כל תושי בו עד להתעלף ופניו נתכרמו אף תנוד חליפת.

— אין דבר, אך מקרה קטן היא — מצא חתנו הצעיר את לבבו לגשת אליו וללחש לו באוזני — בראשית בואך לפני ארון הקדש לקחת את הספר מיד המכריו נמלה על כובעך את הערבות החבושות המונחות משלשום על הדפנא אשר כמעל לארון.  
 — מה? מה נהיתה? — שב הנבל לשאול את מי חתנו באשר לא שמע במבוכתו את אחרית דבריו — הנח לי! אראה מה אתו וס!  
 וינסה להתמודד עוד הפעם ולעמוד הכן כגבור ערוך למלחמה עם כל הכתקוטטים בו. אבל כמעט עוכהו כתי, וטראטו כלו — ערבה חבוטה.



את הכחזה הוה חזיתי לך בני. עתיק הוא! אבל הבש נא סביבך רואה, היתה כי ישאלך אביך מצד לאמר: בני מה אתה רואה, ואכרת אליו: ערבות חבוטות אני רואה.

II.

צאן קדשים.

ליל שמחת תורה.

— חג של מי היום?

חגו של שמואל אברהם החיט!

בכל ימות השנה יושב שמואל אברהם בדר, קודר, שחוח בחררו הצר, כיתה את הקרעים כשלמה בלות ומטליא מלאים בפרש... ולא לעתים רחוקות, כבוא לפניו זר הימים הראשונים.

תשביח אנה כבדה את ההכולה הדקה אשר ישמיעו הסמרטוטים כעצבת המדקרות של המחש. גם כימי השבתות והתנים בהלוך שמואל אברהם אל בית הכנסת להתפלל נתבא הוא אל אחת הפנות ולא ישים לבו אל הנועדים, אף אין איש מהם אשר ישים את לבבו אל המטליא הוקן. אם לא בימי השבתות אשר בתם קוראים את פרשת התוכחה. או יפקוד אותו הנבאי בזכרון לפניו ויפקדהו בפקודת כבודי לעלות לתורה. — ושמואל אברהם כבר הזקין במלאכתו הכבדה וכבר הסכין בעליותיו לפרשת התוכחה. הוא היום בן ששים שנה ולו זקן לבן ופנים סקוממים ולו גב שחוח וקומה כפוסה ולו גם שכר גדול, במחילה מכבודכם! וככל זאת כבוא יום שמחת התורה נהפך שמואל אברהם לאיש אגר. כמעט יפנה יום שמיני עצרת לערוב ושמואל אברהם יחדש פהאם נעוריו אף יחדש בקרבו משוש ילדות וכמו גם קומתו וקומה וגם רגליו רגל ישראל: או הוא יוצא החוצה ומשופש כל היום ברחובות העיר. מתנה נערים מתלקטים אליו והוא מסקר צבאם. ביד כל נער ונער דגל קטן וכיד שמואל אברהם דגל גדול אשר עליו כתוב באותיות גדולות: דגל סנהה יהודי. ומי לא ידע כי המתנה לא סנהה צבא סלחמה הוא ושמואל אברהם המטליא איננו מצביא ולא היה מצביא כימיו, וככל זאת הוא עובר לפני מחנהו כנבור בראש צבאו ופעם בפעם כרי הפגשם בחבר אנשים ידים הוא את דגלן אף יקרא באזניהם בקול גדול: צאן קרשים! והמה עונים אחריו: מע!

זה דרכו שעשועים לו כימים ימימה. והשעשועים האלה המה לו שעשועים של מצוה השקולה כנגד מצות אין מספר. הוא אחד הריקנים שבישראל, ישכה שמתה שלמה ביום שמחת התורה והוא המכרד רעתם של המכובדים בישראל. זאת היא לו החסיבה האחת בעולמו הריק והשכמ. ושמואל אברהם לא ישתה יין ביום הזה, אבל הרעה כי הוא עושה מצוה. הרעה כי יום שמחת התורה הוא יצמו, תמלאהו שכרון.

ושמואל אברהם ומחנהו יהיו למקהלה אשר תשלם בקריאותיה את כל קריאה של שמחה ביום התג, ובשכרונה ידעו גם החוגגים האחרים שכרון.

הנה חסדי ויוניצא אשר בעיר ו... שנתו היום בערב את היין האדכשמי אשר לנחום המונג. הישכר? — תבית אתה גדולה ומלאה יין לנחום המונג. לחבית הזאת כבר היה לגבול מרתפים אין מספר; אברהם בעל היקב באדבשט אשר ברומניה נתנה בהקפה להסוחר הגדול בנימין אשר בבראילא, ובנימין הבראילאי נתנה בהקפה לגבריאל הגלצי, וגבריאל הגלצי לדינאל הדורוהגי ודינאל הדורוהגי להירש התישו, והירש התישו להפסי הווסילואי, ווססי הווסילואי נתנה בהקפה לאחד המרתפים הגדולים אשר מעבר לגבול רומניה. וכן עברה החבית הזאת גם באוסטריה מסוחר למוחר ומסרתה למרתף עד בואה בהקפה אל נחום המונג ואל מרתפו. ידים רבות כבר היו סמשטשות בה יוד ליד לא תנקה מספק. כל פתד ופתד כבר מעם מן היין וירא את היין והנה טוב מאד וימלא את החסרון במעט מים. וכליותיו לא יסרוהו על עשותו המזמתת, באשר איננו מוכר את היין בכסף מוזמנים כי אם יתגהו בהקפה והוא טרם יודע אם ישלם לו הקונה את מחירו. ונתום המונג גם הוא גותן את יינו בהקפה כימי חג שמיני עצרת והג שמחת התורה וגם לבו איננו נוקפו על תתו פעם בפעם כעט מים אל תוכו למלאות את החסרון. ובכן רבים שנתו ורבים ישנתו וחבית היין של רבי נחום המונג היא כמעין המתגבר וכנהר שאיננו פוסק.

וחסדי ויוניצא שותים את היין האדכשמי אשר לנחום המונג בכונה יתרה. הן אם מצות צריכות כונה או לא יש מלונגתא בין החכמים, אבל בהאי כולי עלמא לא פליגי כי שתית היין של נחום המונג צריכה כונה; ולא רק כונה פשוטה בלבד כי אם גם כונה יתרה. כונה אל הכתוב המפורש בתהלים, ויין ישמח לבב אנשי. וכונה יתרה אל השנוי בתלמוד, ואין ססחה אלא בייין. ואף גם זאת יודעים ויודעים חסדי ויוניצא אשר בעיר ו... כי טוב מעט בכונה סדרבה שלא בכונה. הנה זו שתיתם מעטה, איש איש מלוא מלונגא מיינו של נחום המונג, אבל המה סכונים את לבם להיות שותי שכור כליל שמחת תורה. הלא יין אדכשמי שנתו היום והמה מנגנים ומרקדים, סרקדים ומנגנים בכיתו של ראש הגבאים עד אם יתגבר עליהם שכרון ועד אם צר למי הבית והמה סרקדים ומנגנים, סנגנים ומרקדים בחוצות העיר עד בואם אל בית תפלתם. —

ובדרך רקודם אל בית התפלה יסיפו שכרון, כי מחוח נגלא לנגד עיניהם: שמואל אברהם ומחנהו עוברים על כניהם. הוא קורא בקול גדול, צאן קרשים! וכל מחנה הנערים אשר ברגליו עונה אחריו, כע!

ובבית התפלה רבה ההמולה. ההקפות נמכרות במומבי. יחיאל המלמד, מי שהיה בעל השחרית בימים הנוראים, עומד על כסא אצל התבה ופניו אל קהל הנאמנים והוא מכריז בקול גדול ומשמיע על השקלים. הנה גרונו כמעט כבר נחר והוא קורא בקול המדומע כל אבריו: עוזר דלים שלשה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השנייה... והפעם — מי יסיף על מחירו?!

— שלשה ר"כ ועשר פרוטות — מצמצף אברך אשר זה עתה יצא מבית חמיו ויחל לשלוח במסחר ירו — חמשה ר"כ! — קורא האישי העומד אצל המכריו, בקול גדול. — עוזר דלים, חמשה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השנייה... והפעם — מי יסיף על מחירו?!

— חמשה ר"כ ועשר פרוטות — מצמצף האברך. — שמונה ר"כ! — קורא מתחרו בקול גדול אשר כבר נשמע ביתר עז וכמו יתמרץ בחמה בגרונו.

כמעט כל העינים נפוזות בתמהון אל הקורא בקול גדול ומרלב בהוספותיו על המקח דלוגים רבים שלא כדרך התנרים. והוא הלא כבר הריבה לקנות היום, הוא כבר קנה, אתה הראית במחירי תשעה כסף וחצי וכבר קנה, פתחו לי! בעד כנו העזר במחיר שלשה כסף, ועתה הוא אומר לתת גם בעד ההקפה, עוזר דלים! מחיר רב!

ואת האישי הזה הכל יודעים לאיש משוש, לאיש אשר פרנסתו בצמצום רב ומימיו לא בזבז הרבה. אולם הנה הוא עומד אצל המכריו וכל רשמי פניו מלאים חלחלה, גם שפתיו רועדות כמעט ועיניו מפיצות אש וזה בהביטו אל האברך האומר ליפול את התרדה שהוא מתפך בה; הנה ירו הימנית מסממשת בכיסו בכל רגע, ומעם בפעם משתנים פניו, יתאדכו אף יחורו: את ההקפה, עוזר דלים! נמר בלבו לקנות בעד כל כפר. הן הן אינם יודעים את הכוד השמור אהו, הן הן אינם יודעים כי עוד ארבע מאות ושלשים וחמשה ר"כ במומנים בכיסו, הן הן אינם יודעים כי הוא זכה לפני שבועות אחרים בגדול וחמש מאות כסף בשקלי אוסטריא עליו לו. יש את נפשו להגדיל את מסחרו אחרי ימי התג והוא זקוק היום להקפת, עוזר דלים! ממנה תצמח ישועתו!

— עוזר דלים, שמונה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השנייה... והפעם — השלישית! — מודע לך רבי ראובן! קראו כל העוברים סביב להזוכה במקחו, ופני ראובן צהלו ברעדה. הוא היה כשכור למשמע אוניו ולמראה עיניו.

ועוד הוסיף שרון. כי בו ברנע עבר שמואל אברתם על פני בית התפלה ויקרא בקול גדול צאן קדשים! וכל מנחה הנערים אשר כרגליו ענה אתריו, מע!

ויגדל השאון בבית התפלה. הן בלול שמחת תורה התורה ודצועה, נפל התיץ המכביל בין הגברים ובין שאינם גברים. כשעת חדוה שאני. גם בתולות קטנות עם גדולות הבאנה בערב היוט הזה אל בית התפלה והן עומדות דחוקות וצפופות על הספסל אשר לאורך הכותל לצד צפון לראות במחזה, ההקפות ולשמוע אל הנגונים והרננים, אולם מה דשרו להון אסור לן. הן מביטות, הן משגיתות הן מתבוננות, הן רואות גם את תקנתנו וגם את קלקלתנו, אבל אנתנו צנועים ואין כנו סתכל בפניהן. והיתה איש גחלים בחיקו ורגליו לא תכווניה?! — ובכל זאת יש אשר יתנגב אחד הבחורים ומאחוריו רעהו יור מבטו אל אחת היפות ואז יפגעו בו קוי עינים שחורות ומבריקות וזרם-חם יוצק בכל בדי עורו ויצורי גוו וחלחלה מלאה נעימות תבא בעצמותיו... גירא בעיניך שטנא! קוראים כל כליותיו בקרבו, ובכל זאת כחו אין אתו להסתיר פנים ממנה או לעצום עיניו. והוא מוסיף להביט, והקיים יוסיפו ודד וירבו חום אף יעצמו נעימות...

ולשטן כח גדול, הנה שבע, ההקפות כבר תמו ועתה החלו לשית נוספות עליהן ולקדוא את הבחורים, תחשוכים תופשי התורה אחר כבוד. אז גם הוא קרוא וגם הוא מחזיק ספר בידו ומסיף עם כל הבחורים את בית התפלה, אולם בבאו עד לפני הכותל אשר לצד צפון ובגשתו עד מקום זאת היפה איננו יודע מה היה לו כי עמד רגע על עמדו, והגה יד שלוחת אל ספר התורה אשר בידו לנעת בו והיד יד רכה כאד ולבנה כאד וגם נגעה בקצה אצבעותיה בלחיו הימנית, וקסם-הם יעזר ככל עצמותיו. הבתור ההולך מאחוריו דוחף אותו והוא איננו תולך עוד כי אם כמו סוכרר

ברכורים מעטים ועוד הפעם יעמוד על עכרו, והנה עוד הפעם שלוחה יד אל ספר התורה אשר בידו לנעת בו והיד יד צנומה מאד ושזופה מאד. והבחור ההולך מאחריו חומד לצון לו ומלחש באזניו לאמר: כמדומה לי שאתה חוזר בשעת ההקפה את הפרק, כיצד מרקרין לפני הכלה. הנה זאת שאתה מכרכר כעת לפניך היא ארוסתך היעודה לך! או, סבלי בקש חשבון, ירים עיניו להביט בפני בעלת היד הצנימה והשזופה והנה פניה ירוקים ועיניה תרוטות...

— אל תתחבל בפני אשה, אפילו בארוסתו אמרו — הוכיחו הבחור ההולך מאחריו, והוא תועה כשבור. —

ועוד הוסיף שחרון. הנה בו ברגע כבר שמואל אברהם עוד הפעם על פני בית התפלה ויקרא בקול גדול, צאן קדשים! וכל מתנה הנערים אשר ברגליו ענה אתריו, מע!

❖ ❖

\*

גם את המתנה הוזה חותי לך בני, עתיק הוא! אבל כי תבא אל אחת האספות אשר לחברת עוזר דלים וראית איש עומד על הבמה ושומעת את קולו הכבשר קץ לכל צרה וראית את הסון הנאספים הסכונים את לבם להיות נלהבים ומוחאים כפיהם בשאון וברעש, או הבט נא וראה, או הסכת נא ושמע, והיה כי ישאלך אביך כתר לאמר מה אתה רואה בני ומה אתה שימע בני, ואמרת אליו: את שמואל אברהם אני רואה ואת קולו הגדול אני שומע. הוא קרא מעל הבמה, צאן קדשים! והסון הנאספים עונה אתריו, מע!

ברלין.

דוד ישעיהו זילברבוש.



## מפני מה מאריכין ימים?

(מעשה שהיה)

כאת י. דינעזאהן.



ר' נחמן התכלתי.

זקן מופלג היה בעירי ור' נחמן שמו. והיה האיש ההוא צובע בתכלת כל ימיו, עני הכתפרנס מאומנתו התכלתי נקיה וקלה, וכל איש ואשה בעירי שהיה להם בגד בד, יריעה, כרין או מפה, שמרוב ימים לא נכר עוד מראיהם הראשון ולא היה להם שוב כל תקנה נם כבורית ובכביסה רבה, היו מביאים אותם אל ר' נחמן, ור' נחמן משימם כדוד ובקלחת, כיבשם ומבשלים ועושה בהם מה שהיה עושה, ואחרי עובר ימי מעשה אחרים, היה משיב אותם לבעליהם ומקבל בשכרו פרושות אחרות, כפי שנדבר והותנה בתנאי קודם למעשה. ואלו לא היו הבעלים נותנים מהחלה סימנים מוכהקים במה שנתנו לו, לא היו מכירים את שלהם במה שהיה מחזיר להם, כי נהפך אותו הבגד, היריעה, הכרין או המפה בידו של ר' נחמן לכלו תכלת, טוב לעינים ונחמד למראה, ולפיכך קראו את שמו בישראל: „ר' נחמן התכלתי“.

זקני עם הארץ שבעיר — ובזקנים מעם הארץ היתה עירי מצוינת מאז — היו קוראים לו: „היהודי הנצחי, על כי כביר לימים רבים היה מהם, וכשהיו הם עוד נערים קמנים, חשופי שת ויחפי רגל, כשתובבים כחיצות העיר, וקוראים בקולי קולות אחרי כל יהודי העובר עליהם: „ושיד האלאמירי עד נחר גרוגס, או צונפים לו כנף בגדס כבדל און חזיר להקנישו ולהתקלס בו — היה ר' נחמן כבר איש בא בימים, אב לבנים גדולים מהם, ואם היו מנסים דבר אליו היה סבה אותם על משובתם בכחו ובנבורתו, ואימתו ופחדו עליהם תמיד. עתה אחרי שהזקינו, הגיעו לגבורות וכל עוד נשמתם באפס, והוא עודנו חי וקום, עובר עוד עבודה קשה כאז כן עתה, האמינו בתומס, כי כימי עולם ימיו ואחרון על עפר יקום, ויקראו לו: היהודי הנצחי, לא לזלזל בכבודו, כי אם לחבבו על בניהם שידעו נם הם לחלוק לו כבוד על זקנתו המופלגה, וכדי עברו עליהם היו מנלים את ראשם, קמים מפניו ושואלים לשלומו ביראת הכבוד.

ואף ר' נחמן כבר אותם ויאהבם כשרידי מכיריו ומידעיו שהיו לו בשכבר הימים, וכשהיה רואה אותם, וקנים חדלי אונים, יושבים למעצבה בפתח ביהם, מתחמטים לאור היום ומתגמנמים מאפס כח לעבודה ולמעשה, היו נחומיו נכמרים עליהם והיה מעורר אותם

ומנחמם מעצבון לבם בהזכירו להם נשכחות, מה שהיו ומה שעשו בשכבר הימים. עד כי קנה רוחם בקרבם והיו מורים לו ומברכים אותו על טובו וחסדו.

יש שפגש ר' נחמן זקן מעם הארץ ההולך בשוק, ורגליו עמדו מלכת מאין אונים, או שכהו עיניו והוא ממשש בידיו בצדי דרכים למצא את בית בנו או בן בנו שחדל להמציא לו את לחם חקו, יחב לו ר' נחמן ידו ויוליכו ויביאו אל הבית שהוא הולך, וירג גם את ריב אותו הוקן עם בנו או עם בלתו. אף היה מוכיח לכלם מוטם אם היו נותנים בכוס עינם, ודברי ר' נחמן היו נשמעים ברחוב הגוים" ולמשפמו יחלו זקן ונער.

יש שגם לציון היה חומד לו, כטוב לבו עליו. וכשהיה רואה זקנים אחדים מעם הארץ יושבים בכנופיה, משוחחים ומספרים בשבחם של הימים מקדם, היה ננש אליהם וקורא בשמותם שקראו להם בימים המשובחים בפיהם, כאלו לא חלפו ועברו מאז עד היום שבעים או שמונים שנה, כי אם שבוע או ירח ימים.

— מה שלומך וואסקא, הנער הפרא, שלא שבק חיים לכל בריה בודונו ובמשובתו הרבה? הנצנים כבר נראו בארץ, וקול הזמיר נשמע בגן וביער, ואתה אינך סמפס באילן, אינך עולה הגנה להרום קן צפור. אם על אפרוחים!... האמנם זקנת ואין לך עוד חפץ בכל אלה?

ואתה וואינקא, השוחה כבר-אזו במים, הזכרו אונך ואינך שומע את המולת חבריך הרוחצים והשחים עתה שם בנהר, על יד הרחים? הלא רודה היית בכלם, ומי ידמה לך בפרשך ארבות ידיך לחצות את הנהר הנה והלום, מי ישוה לך לצלול ההומות במקום זה ולהופיע פתאם במקום אחר! מי שמך עתה לנציב קרת, לזקן חדל-כח שגם בתקופת תמו קרירא ליה?

ולך יאשקא, מה היה? בוז לך, לעג לך, מפקד צבא מלחמה! שם גבורים יוצאים חמושים כאבן וקלע לידות אל ראש יהודי הולך לתומו שלא פגע בהם, או לסקל את ארונו הנשא עתה על כתף אל קברו. ואתה יושב תחתך כאבן שאין לה תופכין! האם נטלו המשרה סמך ויהנוה לרעך הטוב סמך, יאשקא רחמי?

הגם אותך מיסקא. המפריח יונים, הצדיק התמים בדורותיו, אני רואה פה? הזוכר עודך, אהובי, את מהנת ידי בשעה שמצאתיך גונב בני אכמיחים ושאר ירקות? הביטו אליו וראו, אם לא פני קאזאק הנגול פניו? עודה למה תישן! האיך עוד יונים בארבה אם אכמיחים אפסו בגנים? — את אלהים לא יראהם. בושת לא ידעתם, והגכם זוכרים עוד את הימים הטובים ההם ועליכם נפשכם תשוח!...

לא כן היית אתה, פיערקא, נערי הטוב והנחמד! אותך בני, אהבתי בכל לבי. אתה לא הלכת בדרך אהם. אלהים חננך בלב טוב וגם במעלליך או הכרתיך ואהללך המיד. זכר אני, נערי הטוב, את כל מעשיך הטובים בימים ההם. כי ראית סוסתו של מענייל בעל הענלה רוכצת בדרך תחת משאה, עוב עזבת עמו. כי חלתה אסתר האלמנה שדרה בבית אביך שם בקצה הרחוב, ולא יכלה לצאת השוקה להביא מרף לעולליה היתומים הרעבים, היית גונב גלוסקאות לחם ותפוחי ארסה מאוצר אסך, מארתא נאוריה לאוונא, ממלכתה מרומים, והיית מביא לה. וכאשר לא רצתה אסתר לנגוע בכל אלה, כי יראה את אסך. שלא תאמר, כי כסיתה היא אותך להדיק את אוצרה ולחביא לה. התחננת, אף בכית והשבע לה, כי לא תגער כך אסך וכל רע לא יאונה גם לה. זוכר אני, נערי הטוב, כשראיתך בכך. נכספה נפשי לחבקך בורעותי ולנשקך, אבל יראתי פן נערתות תהיינה לך נשיקות יהודי שדיו טוֹבֵלֵכֵת בצבע ובתכלת. הבה, נערי הטוב.



אשקך עתה, עתה אחרי שכבר עברו ששים וחמש שנים מאז ואסתר גם היא ישנה כבר בקברה זה עשרים ושבע שנים!

והזקן בן שמונים שנה, "נערו הטוב" של ר' נחמן, עונה בענותו: כל זה הוא ולא כלום, נחמן יקר. האמינה. כבר שכחתי את כל זה!

— אבל אין שכחה לפניו. פיעדקא בני, מרים ר' נחמן את ידו השמימה ואומר: שם במרומים נכתבו כבר מעשיך הטובים בספר ה', והרבה יהיה שפרך בין צדיקי עולם בגן עדן!

וכך היה ר' נחמן אומר לכל אחד מהזקנים, מזכיר להם את מעשיהם הטובים והרעים בימים מקדם, והזקנים היו עונים תמיד:

— כן הוא, אבינו, היו ימים ונעקרו! נערים שובבים היינו. את אלהים לא יראנו על כן חטאנו הרבה! אל הבא במשפט עמנו. עתה כבר שבנו ושחנו מסבל הימים והחמאים המעיקים לנו. חלה נא אתה, נחמן, את פני אלהיך בעדנו ויסלח לנו גם הוא. הלא ברוך אלקים אתה בתוכנו!

ור' נחמן סולח לעונם בשכבר הימים, מפיים אותם ירחיים תמיד את מוסרו הטוב. כי אב אחד לכלנו, אל אחד בראנו, ורק אנחנו בוגדים ו... איש באחיותו. ואף הזקנים מסכימים לו ואומרים:

— כן, אל אחד הוא לכל האדם, אבל האמונה רבות!

ור' נחמן מוסיף מדיליה: "והדעות שונות!... זה הוא מקור הרעה המקלקלת את השורה. זאת היא הרשעה, וזו היא השנאה שבין העמים! אבל יבא יום והיתה אמונה אחת ודעה אחת לכל העמים ולכל הגוים. והוא יזמו של משיח, ואם גם יתמסמה מחכים אנחנו לו כי בוא יבא!"

בדברים כמו אלה הוא פורש מהם והולך. והזקנים מביטים אחריו, מחרישים להבין את דברי הזקן האחרונים, ודנים תמיד באותם הדברים איש לפי מעטו ונימוקו. אחדים אומרים: נביא הוא נחמן, ויפיש לקץ, ואחדים אומרים: לא נביא כי אם יהודי הגנה, ורע עליהם המעשה שיהודי הוא ואיננו מאמין, כי יזמו של משיח כבר היה, אבל הכל מודים. שאיש חכם הוא ודבריו צריכים למד.

והדברים עתיקים, גלויים וידועים לכל יושבי העיר, וכבר היה ר' נחמן לשיחה אפילו בפי תינוקות של בית רבן. היראים והחרדים היו מרגנים עליו ומספרים בגנותו על הליכותיו את זקני עם הארץ כאלו היה אחד מהם, והיו אומרים תמיד: חביבים לו לר' נחמן הזקנים, שברחוב הגוים" מוקני אחיו בבית המדרש, והיו קוראים לו: "זקנם של זקני עם הארץ". אבל היודעים אותו מקרוב לא הרהרו אחרי מדותיו והיו אומרים: יודע ר' נחמן מה שהוא עושה. על כל פנים לא ראה אדם עול בו ולא הביט און בהליכותיו עמו.

כי הגיע מספר שנותיו של ר' נחמן למאה ועשרים כלא עלמא לא פלג, כי פלג ממאה ועשרים ולמעלה, יש שמנו לו מאה שנה ועשרים שנה. ושבע שנים, כשני חיי שרת אמנו שבמקרא, ויש שהוסיפו לו עוד ועוד עד אין ספר לשנותיו. אלו ואלו היו מביאים ראיה לחשבון שנותיו מן המאורעות, כן ההרפתקאות דערו עלוהו, המגפות והשרפות וכל סרעין בישון ומבין שאין זכר להם בדור הולך ושעליהם היה ר' נחמן מספר: בדידי

היה עוברא. אחרים אולו וחשבו כמה בנים ובני בנים, שלשים ורבעים הוליד וקבר בימיו, ועל פיהם היו מביאים חשבון, שמספר שנותיו הוא כך וכך, לא פחות אף שנה אחת.

ואני נער הייתי עוד בימים ההם, אוהב ספורים יפים בכל לבי ונפשי וגם את כהנתי הייתי פושט ונותנה בעד ספור נעים, לכן נעימים היו לי גם ספורים שהייתי שומע מספרים על ר' נחמן. בכל לבי נמשכתי תמיד אחריהם, ובכל זאת האמן בהם לא האמנתי. ולא האמנתי, לא משום שידעתי את ר' נחמן או שראיתיו ולא נראה לי זקן כל כך, אלא משום שאך אז החילותי להקרא בשם משכיל בעירי, וסימן יפה למשכיל בימים ההם היה אי אמנתו בכל, ואנכי מאמין גדול הייתי בהשכלתי והיוצא ממנה, גם באי אמנתי מה שהבריות מספרים בבית המדרש ובשוק, ולתת תוקף ועוז להשכלתי הרבה. הייתי נוסף גם בזקנותו של ר' נחמן המופלגה, וכשהייתי שומע שהבריות דנים על מספר שנותיו הייתי קורא: כל זה נזומא בעלמא הוא, ופתי מאמין לכל דבר! ימי שנותיו הם שבעים וחמש שנה ואם בגבורות שמונים שנה ולא יותר! ובכל כעם היו עונים אותי בלעז ובכוח:

— כל כמה שבמים לגוך, כמה ימי שנותיו הם יותר מתשעים ואפילו ממאה שנת! ובכל זאת נכסף נכספתי ללכת אל ר' נחמן, לראות אותו בעיני, לדבר עמו פנים אל פנים ולשמוע מה בפיו על כל מה שמספרים עליו, אבל קנאת חברי המשכילים יראתי פן יחשדוני שלא נברתה עוד האמונה כלה מלבי ויאמרו עלי שמשכיל שאין תוכי כברי אני, ולא הלכתי אל ר' נחמן ולא ראיתיו, וכרוב השכלתי בימים ההם רפתה גם כפירתו בכל, ואסוח את דעתי מר' נחמן ואשכזהו.

## ב.

### ר' נחמן מזכיר נשכחות.

דבר נפל בעירי, אשר העלה פתאם את כבודו של ר' נחמן בעיני מאז וכל השכלתי לא יכלה עוד לעמוד בפני הדברים הנכבדים שנדברו בר' נחמן ושספרו עליהם בכל בית ובכל מקום, והאנשים שספרו הפעם לא היו מספרים בעלמא, אבל אנשים שכדאי לסמוך על דבריהם וכל מה שספרו ראו בעיניהם, או שמעו באזניהם מפי ר' נחמן בעצמו. וזה הדבר. משנים קדמוניות התנוסס קסרקטין גדול, רם ונשא בעיר, ואנשי עירי כשהיו באים אל עיר אחרת היו משתבחים ואומרים „מי שלא ראה הקסרקטין שלנו, בגדלו, ברחבו ובתפארת בנינו, לא ראה קסרקטין גדול ומהודר בימיו! ואף אמנם היה הבית ההוא בנין גדול וכפואר שלא הניח אחריו דוגמתו בכל בניני העיר. בו חנו לנינות צבא, רגלים ורוכבים, בו היה קרקס גדול ורחב ידיים למרוץ סוסי הצבא. גם אולמים גדולים והאים טהאים שונים לאוצרות בר ולתבן לצרכי הצבא. והנה ביום קיץ אחד, כשיצאו כל אנשי הצבא שהיו בו לחנות באהלים במחנה אשר מחוץ לעיר, ולא נותרו בו רק השוטרים האחרים באחד מבתי חצרו הגדול, יצאה אש מאחד הכתים הקרובים, ועד שבאו אנשי הצבא מן המחנה לגונן על הקסרקטין, אחזה כבר האש גם בו, וברגעים אחדים היה להר כוער ולעמוד אש אשר עד לב השמים יגיע. שלשה ימים ושלושה לילות לא שקעה האש

ואין מציל. ביום הרביעי לא נותרו מכל הודו ותפארתו כי אם גלים נצים, מעי מפלה עשנים, ודיח שרפה היה נודף מהם ימים רבים באף כל העובר עליהם. כבני ענקים מאבנים נצבו ארבות העשן החשופות והערומות להפיל אימה ופחד על כל הרואה אותן מרחוק, גם הקירות השרופים וההרומים הנמייים לנפול היו לסחתה לכל העובר עליהם מקרוב. בלילה בלילה היו בני דלת העם באים לחפור בעיי המפלה, למצא ולהוציא משם ברזל ונחשת לתתם בכסף ואין מוחה בידם. בליל סועה וסער אחד נהרסה ארבה אחת ותפול. בבקר השכם מצאו שני נערים מהים קבורים תחת מפלת הארבה ותהם העיר. או תצא הפקודה מאת שר השומרים להרוס את הקירות ואת הארבות, ולפנות את הגלים, האבנים והלכנים שנשארו מן הרליקה, והנה נמצא הדבר, כי שני אדונים לכל אלה וכל אחד מהם אומר: כלו שלי, ואינו מניח להשני לנגוע בכפים או כאבן. ושני האדונים המה אדונים קשים ואין כחו של האחד יפה מסשנהו.

זקני בית המועצה שבעיר אמרו: הבית וכל אשר לו נחשב מעולם לנכסי העיר ולפיכך הרשות בידם לעשות בהשריד הנשאר ממנו כאדם העושה בתוך שלו, וראשי הצבא שבעיר אמרו: לא כי, מעולם נחשב הבית לנכסי המלוכה אשר לשר המלחמה, ואין רשות לכל אדם לנגוע בהשריד הנשאר. ער שתבא הפקודה מאת שר המלחמה כמוב בעניו. ולא היתה תעודה מקימת את דברי האחד מהשני. כי כשנשרף הבית נשרפו עמו גם כל הכתבים והתעודות שהיו באוצרו ובהוכם גם התעודה על דבר הוסד הבית וקנינו. כמקרה הוה קרה גם לבית המועצה, עוד מלפנים.

דבר המשפט הגיע עד עיר המלוכה, אל שר הפנים ואל שר הצבא, ושני שרי המלוכה האלה שלחו יחדיו חבר שרים יודעי דת ודין לחקור ולדרוש הדבר במקום המעשה, השרים באו העירה וידרשו ויחקרו, ויצו גם לחפור לעיניהם בגלים ובעיי המפלת, אף ירדו בכבודם ובעצמם אל המרתפים שהיו בקרקע הבית, אבל מאומה לא העלו בידם. ידע ידע שר הפלך, כי מצוינת היא עירו בזקניה וכישישיה הרבים ותהי עצתו לאסוף אספת זקנים אל ביתו ולשאל אותם. אולי יצלח להציל מפייהם דבר אשר יניה אור על כל הענין שהם דנים עליו. ויהי כן.

באחד הימים קבלו כל זקני העיר מעם הארץ מודעות, כי מתבקשים הם לבא אל שר הפלך בביתו ביום פלוני, לשעה פלונית, וכשקראו לכל זקני העיר שכחו את ר' נחמן ואותו לא קראו.

הרבה שאלות נשאלו הזקנים שנאספו בבית שר הפלך ולא היה איש מהם שידע להשיב כהלכה. אחדים ישבו ויהנמנו כדרכם. ואחדים ענו: הן ולא ורפיא בידם, אבל כלם פה אחד הגידו, כי יש עוד איש אחד בעיר שהוא זקן סכלם, יודע וזוכר הרבה מהם, ואם אותו ישאלו ידע, בלי ספק, להשיב נכונה, והאיש הזה הוא היהודי נחמן הצובע שאין קץ לאורך ימיו.

שמעו שר הפלך והשרים אשר עמו את דברי הזקנים ויהמהו. האמנם ישנו עוד גבר חי וקים שהוא זקן סכל אלה הישישים אשר לפנייהם? ובין אלה הלא היו בני תשעים שנה ויותר, וגם אחד שמלאו לו זה מקרוב מאה שנה.

— האין זה פטפמן בעלמא, או מפיה כזבים כדי שיחמלו עליו ויהנו לו פרוטה?  
שאל שר הפלך.

— חלילה, אדוננו השר, קראו כל הזקנים, הוא איש ישר המתפרנס עוד עתה מיגיע כפיו!

שר הפלך קרא להפקיד העומד בפתח ביתו ויצוהו למהר להביא את נחמן היהודי אליו. הפקיד יצא ויקח עמו שוטרים אחדים ויבאו אל ביה ר' נחמן וימצאוהו והוא עושה בתכלת וידיו ובגדיו מלוכלכים. ויבהילוהו ללכת אחריו אל שר הפלך. בקש ר' נחמן לתת לו שעה קמנה לרחוץ פניו וידיו ולהחליף שמלתו ולא נתן לו; בקש ללכת בצדי דרכים, שלא תגוף באבן רגליו, ויצו הפקיד להשוטרים להוליכו דוקא באמצע הדרך כדין הפושע הנחפס בעונו.

וכשראו אנשי העיר והנה ר' נחמן מובל באמצע הרחוב וארבעה שוטרים עומרים אליו ופקיד הולך גם הוא לשלחו, ויבהלו ויחרדו. מה זאת? על מה ולמה? שאל איש רעהו ואין יודע מה. אין זאת, כי אם עלילה, מלשינות וצרה נרולה, און לעינים שכך רואות! אחרים נאנחו ויצעקו: איפה הם גבירינו, ראשו הערה? יקומו וילכו לפניו, יפלו נא על פניהם לפני שר הפלך אולי יחוס, אולי ירחם זקן הגון ונכבד בן מאה ועשרים שנה! וכל יותר שר' נחמן מובל יגדל ההמון ההולך ללוהו והגדל גם הצעקה מסביב לו. אבל ר' נחמן מנחם את כל ההורים לקרב אליו, וקורא: אל תיראו, אל תפחדו בני, לא יתלוננו, אף לא יפילו משערות ראשי ארצה. חף אני מפשע. אולי מעות היא מעיקרה, אולי מבקשים איש אחר ששמו הוא כשמי, ואולי היא חו"ש עלילה. ירחם ה' את עמו! וכמה הביאו את ר' נחמן אל שר הפלך. ובראות ר' נחמן את כל השרים במחלצות השרד שעליהם והוא בבגדיו הקרועים וידיו אשר לא רחצו, נפל לבו בקרבו פן יבוהו בלבם. אבל בראותו גם את הזקנים מיודעיו, אשר קמו מפניו, בהופיעו בפתח החדר שישבו לפני השרים, התעורר כרגע וישתחוה ויאמר:

— אדוני השרים רמי המעלה. יודע אני שאין בי כל פשע ועון, ואם יש בי עתה עון אשר חמא, הוא: התיצבי לפניכם ברנע זה בכנדי אלה אשר עלי ובפני יודי אשר לא רוחצו. כפושע לקחוני מביתי ולא נתנו לי להחליף שמלתי למען התיצבי לפניכם כראוי על פי מעלת כבודכם הרם. ועל זה אני מצטער ברנע זה יותר מאשר יפחד לבי על האשמה שאולי האשימוני לפניכם. על כל פנים, אני מבקש סליחה מאת כבודכם הרם, אדוני השרים!

דבריו המעטים האלה הנאמרים בלשון למודים ובטוב טעם הפיקו רצון מאת כל השרים. ויגער שר הפלך בהפקיד הנמהר שלא הבין לכלכל את פקודתו כראוי ויגרשהו מפניו. ולר' נחמן אמר: אל תירא, זקן נכבד, לא לדון אותך הובאת הלום, כי אם לשאל את פיך בענין נכבד שלפנינו צויהי לקרא אותך לבא אלי, ואם הפקיד קלקל ויתנהג עמך שלא כהוגן הוא את עונו ישא.

ר' נחמן השתחוה עוד הפעם ויבקש להרשות לו לצאת לרחוץ את ידיו ופניו, ואם לא מן הגמנע הוא, להביא לו גם בגד נקי, שלא תקיץ נפש השרים בעמדו לפניהם. בקשתו נעשתה, ופנים אחרות היו לו לר' נחמן כבאו אל החדר בפעם השניה. שר המחוז בקשו לשבת על הכסא שהכינו לו ויספר לר' נחמן את כל הענין שדנים פה, ויבקשהו אם זוכר ויודע הוא דבר מה לספר מהקסרקטין הנשרף והבנותו בשכבר הימים. יאבה נא לספר לפני השרים היושבים לפניו בסגנון המוב בעיניו, אין אונס.

או יספר ר' נחמן איך נוסד הבית מתחלה זה מאה ושלוש שנים, והוא, ר' נחמן, היה בעת ההיא בן עשרים ואחת, וזוכר הוא כל זה כאלו היה ביום אתמול שעבר. ויקרא בשם השר שהיה בימים ההם בעיר, ואשר ירה אבן פנתו הראשונה, ויקרא גם בשם הכהן שהתפלל ביום ההוא שיהיה ה' עם הבונים ועם הבית בהבנותו, ולא שכח ר' נחמן להזכיר

גם את שם הבנאי וכל מי שעסק בבנין, וכל מה שספר, ספר בטוב מעם, בדיוק ובלשון נקיה וקלה. ואור ננה על כל הענין שהיה לפני השרים ויכתבו את דבריו בספר. שר הפלך ועמו כל השרים השתאו והשתוממו לשמוע דברים שהיו ושנעשו לפני מאה ושלוש שנים מסופרים כפי איש ישראל את הדברים והמעשים בעיניו והוא מספר אותם כאלו נעשו ביום אתמול שעבר. ויודו לו ויגידו לו את שבחו בפניו, ור' נחמן השתחוה ויודה על כל הברכות וההודאות ששמע מפיהם.

כמול מושבו של ר' נחמן מעבר השלחן שישב, ישב שר צבא צעיר לימים, יפה תואר ויפה עינים ועל כל מלא חוהו הקחב התנוססו איהות כבוד שונים. פעמים אחדות הסתכל ר' נחמן בעיני השר ההוא, ובכל פעם האירו פניו כאלו מצא דבר אשר בקש למצא. זאת ראה השר וישאל את ר' נחמן, אם מתבונן הוא באותות הכבוד שעליו או דבר לאט עמו?

— לא אכחד, שר רם המעלה. ענה ר' נחמן, כי מאד נכבדו בעיני גם אותות הכבוד שעליך. יודע אני ערכו הרם והנשא של הנותן אותם, ומוקיר אני גם כן את הפעולות הנכבדות של המקבל אותם. אבל לא הם משכו הפעם את עיני אחריהם. אותות אחרים, אדוני השר, החרותים בלבי זה שבעים שנה ויוכר הכרתי בפניך ובאור עיניך!

— ומה המה האיתות האלה? שאל השר בשחוק של ענג ושבע רצון.

— אותות של רוח נבירה ולב נדיב, אדוני השר! אותות כאלה ראיתי בפני שר רם המעלה שקדמך ושמת כבר זה שבעים שנה, ולולא דמסתפינא פן אפגע בכבודך הרם הייתי נשבע, כי מיוצאי חלציו הנך, שר נכבד!

— ומה שם השר שכל כך נדמיתי לו? שאל השר.

— שמו היה N. N. מצביא הלנין... שחנה בעיר זו משנת 1796 עד שנת 1812.

— ומה הנך זוכר עוד לספר על אדות השר ההוא? שאל השר ועוד שרים אחרים עמו. — הרבה הרבה אני יודע לספר מחיי האיש הגעלה ההוא, יחונן ה' עפרו — ענה

הזקן והגשות לכו בקרבו נתנו אותותיהם על פניו ובאור עיניו — וכל אשר אני יודע לספר ממנו נוהן אך כבוד ויקר לשמו ולזכרו היקר לי. אבל הארך עליכם שיחתי, אדוני השרים, וכבר הרביתי להג, ואולי שלא כהנגן, במסקים גדולים שנכבדתי לעמוד פה לפניכם!

— לא, לא הארך עלינו שיחתך, זקן נכבד! קראי השרים — ואם אך עליך לא הכבד,

מבקשים אנחנו לספר לנו מה שיודע אתה מאותו השר N. N.

— לא אספר לכם, אדוני השרים, איך נודעתי להשר N. N. כי רבים המה הדברים

שהביאוני למצוא חן בעיניו. אבל את הגבירה, רעיתי של השר, נאמאליא ניקאלאיעוונא, תתלונן בצל שדי, עלי להזכיר לברכה. היא היתה נדיבת רוח שלא הניחה אחריה הרבה כמותה. היא הכירתני ראשונה ואחר כך גם השר בעצמו וכל עניני ביתם נעשו על ידי.

בלעדי לא יצא השר למסעותיו, ואל כל אשר נסע צוהני הגבירה ללוותו ולהיות עמו. גם כשבאה הצרה על ארצנו והשר קבל הפקודה לצאת בראש לגיונו למלחמה עם הצרפתים שפשטו כארכה בארצנו, היה דבר נגבירה אלי שאלך גם הפעם אחרי אישה להיות עמו

בכל אשר יסע ובכל אשר יחנה. מתחלה לא נאות השר לקחתי עמו. מה ושיעני זה? שאל את הגבירה בהגידה לו את רצונה. — התוכל להושיעני במלחמה, נחמן? שאלני השר בצחוק. — לא לי הישועה, כי אם לה! עניתי אני. אתה, אדוני השר, ברוח נבורתך

ובחמתך לפקר צבא מלחמה, ואני — בצקון לחשי אל אלהי, שיתן לך נקמות באויבי מלכנו וארצנו!... הטיבו דברי בעיני השר ויקחני אתו. ומה אספר לכם, שרים רמי

המעלה, היכול יהודי שאין לו כל ידיעה בהכספים מלחמה לתאר לפניכם מה שראו עיניו בימי מהומה ומכוסה, בימי הרג ואכזר, ככל אשר אתם יודעים מן המלחמות שהיו גם אחרי המלחמה ההיא? פעם רודפים היינו ופעם נרדפים. רשמי אש, כדורי מות, פצועים וחללים מלפנינו ואחרינו, וכבר היה לבי חלמיש בקרבי ולא פחדתי מות! חרב וחנית לא נתנו לי, אבל חמוש הייתי, מעט מים, מעט יין, לחם ובשר, סמים וצרי, פסים לחבישה ופתילות בד לפצועים. כל אלה נשאתי על נבי, ובלבי פנימה — הפלתי לאלהי...

לא רחוק מעיר ס... פשמה המלחמה ויום המים לא ירד השר מעל סוסו ויפקד את צבאו פעם בכה ופעם בכה. גם אכל. גם שתה שכח באותו היום. פעמים אחדות נגשתי אליו, מסכתי לו פוס מן היקן שהיה אתי, ובכל פעם גער בי ויגרשני מפניו. הלאה, הלאה! קרא בקולו קול ספקר, הרגעים יקרים. אם נחיה עוד נאכל, ואם נמות לא נרעב!" — יום נורא ואיום היה היום ההוא אשר לא אשכחתי כל עוד הנשמה באפי. פתאם נשמע קול התפים וקול החיל ברעו. השר דפק בכוסו ואחריו כל השרים שהיו על ימינו ושכטלו ובעוד רגע נעלמו כלם. רעם כלי תותח, שאון ומהומה, מצהלות סוסים, אנקוד פצועים, הסוך חללים, דם ואש ותמרות עשן. הכל ראייתי, הכל שמעתי, אבל לא ראתה עוד עיני לא את השר ולא את השרים שנעלמו גם הם אהו, אך פתאם ראיתי ושני שרים נושאים פצוע מלחמה אחד, ומה חשבו עיני בראותי כי את השר ספקר הצבא המה נושאים. רוץ נחמן, ומצא לנו רופא או חובש! קראו השרים. הסירותי חיש סהר את כל אוצרי שהיה על נבי, ואקרא להשרים: פה המצאו יין, סמים, פסים, הצילו! רצתי אל המקום אשר שם חפץ הרופאים ואחישם אל השר הפצוע היקר. הרופאים חבשו את הפצע, נתנו לו סמים, וימדרו להביאו העירה. ישם בחררו על מטרי נתחו באומל, פשפשו בכליהם השונים במקום הפצע להוציא את הכרור אשר נחת בו, וזרבו מכאוביו חנם ואת הכרור לא הוציאו, והוא השר הגבור, נשא את מכאוביו הרבים בלב אסיץ. ויאמץ גם את לב השרים שלא סרו עוד סממתו רגע.

"אין דבר, לא יקמלני בן רשף זה! — דבר אליהם — כל זה כאין הוא נגד המכות הרבות שהבינו אנחנו אותם, את הצרפתים הארורים שבאו לרשת את ארצנו הברוסה ולהפרידנו מנוחה! מה עשינו להם? ומה להם ולנו?"

לסחר בבקר הקיץ משנתו לקול התפים, שבי מלחמה. ויבקש לשאת אותו במטתו החוצה שיוכל לברך ולקרא שלום לנבוריו אהובי נפשו, ויסלאו השרים את בקשתו. ומה נהדר בנבורה היה השר בהתאמצו לקרא שלום לנבורי החיל שעברו על סמתו איש על סחנה ואיש על דגלו!

שני ימים לא בא אוכל אל פיו. רק מים, הבה מים! קרא. אש קדחה בקרבו, ובכל זאת היה מתאמץ עוד לנחם את השרים שלא חדלו לבקרו כל היום, זה יוצא וזה בא, לא כלום! היה אומר, שרמת קמנה. כדור שובב!"

פעם אחת ראה כי סר וזעף אני ויגער בי: "למה הלכת אחרי אם ירא ורך לבב אתה? האם לא הגרתי לך מראש, כי כזה ועוד רע מזה יוכל לקרות לכל אחד היוצא למלחמה? ופעם נחמני ויאמר: היודע אתה, נחמן, מה סחיר השרמה הקמנה ששרטו הצרפתים בבשרי? — אנכי לא בנתי לרעו, חשבתי, כי הוא מדבר על אותות הכבוד שהוא עתיד להכבד בהם כשיקום סממתו. ואען: כל סחיר לא ישוה בעיני, ומי ישקול את יסודי אדוני?!"

— בער וכסיל אתה, ולא כלום! היתה תשובתו אלי בחן שפתיו. שנים עשר אלף

זללים וכמורם מספר הפצועים, ששה רגלים ותשעה כלי תותח! המעט לך, נחמן, המזיד ששלמו הצרפתים בעד השרמת ששרמו כבשרי?

ומה אאריך לכם, אדוני השרים? האם אפשר לספר את כל ענות נפשי, את כל צערי הגדול בימים ההם? במסתרים בכיתי ולפני אלהי שפכתי את שיחי ומה יכולתי עוד לעשות? הרופאים היו באים שנים שלשה יחדו, מפשפשים בו, מבימים איש אל רעהו, משהעים ומשוחחים בלשון רומי והולבים לבו. והאש אכלה ואכלה את חיי השר האהוב אין מושיע. בבקר השכם אחד פקח השר את עיניו והביט מסביב לו. מהרתי אליו וברנשי חמלה ועצר קראתי: מה אדוני שואל? ולא יכולתי עוד לעצור את זרם דמעותי שפרץ מעיני. והוא אחז בירי ויביט עלי באין אמר ודברים. חשתי את מבטי עיניו, והוא מביט ומביט, ועיניו נחתו בי, חשתי כי חודרות הן עמוק עמוק בנפשי, עד נשמתו הגיעה, והן מושכות אותי אליו וכבר קשורה נפשי בו ולא אוכל למוש ממקומי, אף לא להשע ממנו רגע למען אקרא לרופא שישב בחדר השני. תחתי גחלים בוערות, ובקרבי פנימה הקרח הנורא, כל עצמותי רעדו, לא ידעתי שוב את נפשי. כמדומה לי, שאנשים באו ויעמדו עליו, כמדומה לי ששמעתי גם את הפלתו של כהן הצבא שהתפלל לפני ממתו בפעם האחרונה. לא, לא, מאומה לא שמעתי, מאומה לא ראיתי, אך את עיניו. עיני השר ראיתי בכל. בן אלפי האנשים שהלכו אחרי ארונו, ובין רכבות הכבדים שם בשמים ממעל, כשתי אבוקות הלכו לפני אל כל אשר הלכתי ותאורנה את חשכי בכל אשר הייתי, וימים רבים, רבים מאד גם אחרי כן, לא סרו העינים האלה ממני. ובהכימי כך עתה, שר נכבד, אני רואה אותן, עוד הפעם אני רואה אותן אחרי שבעים שנה מאז נסגרו לעולם, ועוד תאורנה העינים האלה. תאורנה ככל אשר האירו אז, ואני רואה אותן ונפשי מתענגת עליהן!

עיני הזקן התנוצצו בדברו את הדברים האלה. נכר היה שרגשותיו המו מאד בקרבו ועד נפשו נגעו. ולא יכול עוד השר להתאפק, ויקם על רגליו ויגש אל הזקן וישח את ראשו ובקול היוצא מלבו הרגש קרא:

— ברכני אבי! ברכני, הלא בן בנו של אותו השר הנני! בו אתפאר והוא כבודי וכבוד משפחתי!

— אף קומתך דמה לו! ענה ר' נחמן, ואור חדש נגה על פניו שקטמו מזקן. ברוך אלהי, שהחינו וקימנו לראות את זרעו בדור שלישי, וברוך אתה, שר נכבד, לאלהי אביך ואבי אביך, אשר הוליכך בדרכם המובה והנך ראוי שיקרא שמם המפואר עליך! הפעם יקרו לי אותות הכבוד שעליך שבעתים, הלא מעידים המה עליך שלא יבושו כך אבותיך שם במרומים!

רשם אדיר וחזק עשו דברי הזקן בלב שר הפלך ובלב כל השרים שהיו בבית, וכמעט האמינו, כי איש קדוש עומד לפניהם.

— במה אוכל הושיע לך, אבי היקר? פנה השר אל הזקן — כל דבר לא ייקר בעיני בשביל אבי אבי שאהבך ויהוננך עד רגעו האחרון.

— אלהי הוא מושיעני, שר נכבד! ענה הזקן — כבר זקנתי יותר משקויתי, ואינני צריך עוד לכלום! רב לי שנוכתי לכל הכבוד הזה ומה אבקש עוד?

ובכל זאת הוציא שר המחוז שטר בן מאה רובל מכיסו וכן עשו יתר השרים ויאמרו לתת לי, ויטאן ר' נחמן לקחת את הכסף מידם ויאמר:

— אדוני השרים, נכבדה ויקרה מאד בעיני מתנת שרים רמי המעלה שכמותכם,

אבל קמנתי מכל הכבוד ומכל החמד הזה. אם הזכרתי לכם נשכחות, לא לי הודתכם. כי אם לאלהי שהארץ ימי יותר מבני גילי. תנו איפוא את כספכם לכל דבר שהיה טוב לפניו, ולי לא תתנו מאומה; בעמל כפי חייתי עד היום ובעמלי אקנה לחיות עד יומי יבא! ועוד ביום ההוא ראו אנשי העיר את ר' נחמן יושב במרכבת שר הפלך ושר נכבר יושב לימינו לשלחו אל ביתו, וכל העם רואה איך נצבה ועמדה המרכבה שם בשפלה לפני פתח ביתו של ר' נחמן. והשר יצא לפניו ויושט ידו לר' נחמן לעזור לו לצאת גם הוא, והוא לחץ את ידו של ר' נחמן באהבה רבה וכבוד, כאלו קשהה עליו פרידתו ממנו, ור' נחמן מברכ גם הוא באהבה וחבה כאלו היה הפעם בנו יחידו פורש ממנו. ועוד ביום ההוא ספר ר' נחמן את כל הדברים האלה באוזני ראשי עדתנו, שבאו לשאל את פיו מה דבר אליו שר הפלך ובשביל מה נעשה לו כל הכבוד והיקר שראו עיניהם. ועוד ביזם ההוא שמעתי גם אני את הדברים האלה מפי ראשי העדה שזכו לשמוע אותם מפי ר' נחמן בעצמו וכבודו, וארא ואכיר, כי חמאתי לאיש הנפלא הזה באי-אמנותי הנמטרה, ואחליט בלבי לתקן את עותתי, ללכת אליו לפייסו ולמצוא תן בעיניו.

### ג.

#### זקן ונער נפגשו.

יום הששי בשבוע היה. יבשעה השלישית אחרי הצהרים ירדתי ממעלות העיר העליונה אל השפלה ואשאל לביתו של ר' נחמן התכלתי. איש יהודי אחד אשר בורעו אחז בכתנתו בר מקפלת ושהלך, כשנראה, אל בית המרחץ לכבוד יום השבת הבא. עמד בלכתו ויקטב לבית מי אני שואל.

— הוא מה שאמרו: אין לך אדם שאין לו שעה! אמר התולך אל בית המרחץ. מאה וצשרים שנה יושב ר' נחמן זה פה בשפלה, והרי גם אני בשכנותו זה שלשים שנה ולא ראיתי כי ירדו יושבי העיר העליונה ובאו לשאל לביתו כבימים האלה. וכל זה משום שנתבקש אל שר הפלך וישב במרכבתו רגעים אחדים! ומה פה הפלא והגבורה בזה? אלו אמר שר הפלך אלי: עלה ושב במרכבתי. הכי לא הייתי יכול לשבת כמותו? אומרים, שזקן הוא ומי איתו ידע שזקן הוא? וגם בזה אין כל פלא. הכי לא היו אבותינו שבמקרא יותר ממנו? על כל פנים לא הגיעו שנותיו לשני חיי מתושלח... ומה תחוו בו? הכי תורה אתם מבקשים משהו, והוא אם לא עם הארץ גמור. הנהו אדם פשוט, פשוטו כמשמעו. מעשיות יספר, כי מה הוא ידע לספר יותר?

האיש עם כתנתו הלך לו ועדו מדבר לעצמו: מה נואל כלו עלמא הרין אליו לשמוע מה דברו אליו ומה דבר ווא אליהם; חרושי תורה ישמעו ספיה!... בצבים ובכרכרות יבואו אליו יום יום. ולו הייתי אני תחתיו לא עניתו דבר וחצי דבר עד שישלמו לי במיטב כספם.

אשה אחת הראתה לי את פתח ביתו של ר' נחמן ואבא הביתה. בחדר הראשון אצל החנור הנוער עמדה אשה זקנה כבת שבעים וידיה עוסקות בהכנת סאכלי השבת לכל פרטיהם ודקדוקיהם. שאלתי אותה אם ר' נחמן בביתו הנהו, ואם אוכל לבא אליו.



ותיר לי באצבעה אל הדלת אשר ממול התנור. בלב חרד שמתי את ידי על כפות המנעול ואבא החררה, והנה זקן נדכה ושחוח יושב על יד החלון, צמד משקפים בעלות שתי זכוכיות גדולות ועגולות כאנן הסהר ואחוות זו בזו בפתיל נחשת יושבות לבטח על קצה חוטמו הנלחץ ביניהן, והוא קורא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום. קול נגינתו היוצא מנרנן נחר הוא כקול חולה מתיפח, ונפסק לרגעים משיעול ממושך, שיעול זקן אשר כיוחו וניעו שמים מחנק לנפשו. שערות ראשו זוקנו כמו פשתה כהה לא רוחצה. עור פניו ומצחו מלא קמטים וחריצים, ארוכים וקצרים, ישרים ועקומים. וכל מראהו כלו כמראה הזקנה האיומה והבלה שנתגלסה בגוף חי ומדבר, הקורא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום.

כל ספיקותי בימים מקדם כלו כעשן ברנע ההוא. ואלו באתי לראות פני זקן שחי מאה וחמשים או גם מאתים שנה לא הייתי יכול לתאר לי פנים שהוקינו עוד מאלה אשר לעיני.

— צפרא סכא! קראתי ולכי דפק בקרכי בזכרי לפני מי אני עומד — האוכל להתכבד לדבר אל האדון ר' נחמן?

— אבא איננו בבית עתה — ענה הזקן — הוא הלך אל המרחץ ועוד מעט יבא. לשמע השם „אבא” יוצא מפי זקן עתיק יומין שכמתו, גביכיהי ואשהומס כלי — האמנם עוד יש „אבא” לבן מאה זה? שאלתי את נפשי, והוא לא יתבושש לשאת את השם „אבא” על שפתיו כעול ימים הצריך עיד ל„אבא” ונוקק עוד ל„אבא”? ומה יהיו איפא פני האיש ההוא שזקן זה קורא לו „אבא”? — כמעט האמנתי שר' נחמן הוא, אך התולים עמדו בדרכו, ככל מה ששמעתי מספרים עליו.

— האין ר' נחמן בכבודו ובעצמו מדבר אלי? שבתו לשאל.

— לא, ר' נחמן הוא אבי, יאריך ה' את ימית — ענה הזקן — ואנו הנני בני החלש והחולה המומל עליו לעת זקנתו לכלכלני. יאמץ ה' חילו ולא השלום עינא בישא בו. שב נא בני, פן יבא אבא ויגער בי ויאמר, כי אינני יודע הלכות דרך ארץ. אתמול היה הדבר. הוא יצא לשוק, ואורחים באו לשאל, ואנכי שכחתי לבקש אותם ולחכות רגע עד שישבו, וכשבא אבא וימצא אותם עומדים ואני יושב, כי בשל ברכך אני, לא עליך, נער בי ויאמר, כי צריך הוא ללמדני דרך ארץ. לכן שב נא בני, והכה לו, כשעה וחצי מאן הלך לו ולא יתמהמה עוד.

ישבתי מדברי הזקן. והנני מדבר אל לבי: עוד יש לזה אב הגוער בו כבנער קמן ומלמדו דרך ארץ! אלו באתי לשמוע דבר זה בלבד דיניני.

הזקן שב לקרא בתורה ויחל בהפמרה: והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כמל סאת ה', כרביבים עלי עשב. אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם ולעיני רוחי מתיצב אותו היהודי שהויל כמל אמרתו בקרב שרים רבים, והוא הראה להם בעליל, כי לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם, לא משום שכבר זקן הוא ואין לו חפץ עוד בעזרתם, כי אם משום שהוא זקן מהם וכחו באלהיו אשר כלכלהו כל ימיו, וכלכלהו גם בימים יבאו. וקול הזקן הנמשך אחרי מעמי הנגינה, הולך ומתמוגג כקול תינוק בבית רבו, והגהו קורא: „במה אקדם ה', אכף לאלהי מרום? ועל לבי עולה השאלה: במה אקדם את ר' נחמן? מה אמר לו אם ישאלני בשביל מה באתי?

ועד שאני שואל ומחפש כמותי דברים מה להגיד לר' נחמן אם ישאלני, הנני שומע כי נפתחה הדלת כחדר הראשון ואיש בא הביתה ומדבר בקול רם אל הזקנה הסכינה את מאכלי השבת.

— אבא בא! בשרני הזקן.  
 — והוא איננו כועס? שאלתי את הזקן, כי קול המדבר ברמה היה כקול איש הכועס.  
 — חלילה. למה יכעס? ענה הזקן, אבל בת אחותי אשר שם, אשה כבודת האון  
 היא ואם ידבר אליה בנחת לא השמע. — קמתי ואצא לקראת ר' נחמן, ולעיני נצב איש רם  
 הקומה, אשר נבו אך זה החל להתכופף מעט, והוא מדבר אל הזקנה:  
 — אל תקצפי, רבקה'לע נחמתי! התמהמהתי היום יותר מן הרגיל ואותך, בתי,  
 השארתי לבדך להכין הכל, כאלו היית שפחה מחויבת לעבוד לכלנו את כל העבודה  
 הזאת. אבל מה יכולתי לעזור לי, וכל אחד שואל: מה דברו השרים עמי, מה דברתי אני  
 אליהם? מה נהנו לי ומה עוד יתנו לי? ואם לזה תעני דבר ולזה — דבר, יעבור הזמן סבלי  
 התבונן, ועל כן התמהמהתי. אך ראי נא, נחמתי, כי לא שכחתך, ומה תאמרי להמטאמא  
 שהבאתי לך?  
 — כן לא יחסר לנו כל טוב, כאשר לא חסר לנו ממאמא בבית! ענתה האשה.  
 — ידעתי. ידעתי. רבקה'לע נחמתי, כי עוד לא ננעה ירך בהמטאמא שהבאתי לך  
 בשבוע העבר — דבר הזקן רכות — אבל לפיים אותך, חכדתי, שלא תקצוף כי התכהמהתי  
 היום, הבאתי לך מתנה זו!  
 ואני רואה ושומע ולבי משתומם בקרבי. רואה אני כי הוא הוא ר' נחמן, ושומע אני  
 מפיו, כי הזקנה הבלה, רבקה'לע, היא נכדתו, נחמתו, והזקן היושב שם הוא בנו הקורא  
 לו: „אבא” והוא ירא מפניו פן יגער בו, אבל איה היא הזקנה המופלגה ששמה אותותיה  
 בו, בר' נחמן? שערות ראשו וזקנו אינן לבנות כשערות הזקן היושב בחדר השני, גם  
 קמתי עוד פניו ומצחו לא רבו ולא עמקו אפילו כקמתי האשה, נכדתו נחמתו... אמנם  
 שפו עצמותיו ולחיייו שפלו, אבל אין בהזקן כלו אותות זקנה מצוינה, ככל מה שתארתי  
 לי בדמינוני, ולולא שמעתי, כי הזקן שבחדר השני קורא לו אבא, והוא, העומד לפני,  
 קורא להזקנה: „רבקה'לע נכדתי הייתי אומר כי נהפך הסדר כלו, ולא הייתי מאמין בשום  
 אופן שזה הוא ר' נחמן, או שזקן הוא ר' נחמן כל כך כפי שספרו עליו.  
 — צפרא טבא! מהרתי לקדם את פניו בראותי אותו פונה אלי.  
 — צפרא טבא. בני, ענני, חכו לי רגע וארחץ כפי. רבקה'לע, פנה אל הזקנה, תני  
 לי, בתי, את פך הנחושת!  
 רבקה'לע נתנה לו פך נחושת בעל שתי הידות, והזקן נטל ידיו וינבן במפה אשר  
 מהרה הזקנה להביא לו מן החדר השני.  
 — שלום עליכם! קרא אלי ויושב לי את ידו הכחושה והיבשה, ויסתכל בפני  
 להכירני כי הוא העומד לפניו.  
 — עליכם שלום, ר' נחמן! ענית לי וכל פני נאדמו מבושה.  
 — בן מי אתה? שאלני, ובראותו כי אדמו פני, הניח את ידו על כתפי לאות רצון  
 וחיבה. הגדתי לו בן מי אני.  
 — כן, עתה אני יודע, החל לכנוס בשיחה עמי. את אביך אני יודע מיום הולדו, גם  
 את אבי אביך ידעתי, אבל אותך, בני, אני רואה אך היום. היו ימים וכל אנשי העיר היו  
 בכני משפחה גדולה אחת, ובכן ידעתי כל ילד קטן. כל ילדה קמנה, כאשר ידעתי גם  
 נער וזקן. לעיני נולדו, גדלו והזקינו, והם גם הם ידעו כלם את ר' נחמן הדר בתוכם. עתה  
 היתה אחרת בעיר, כל איש לבדד ישכון, כל אב משפחה קמנה דר לו בעולמו שכלו שלו.  
 עתים שונות וטנהגים שונים, ולפיכך גם דאגות שונות!

ובדברו את הדברים האלה נגש אל ארון קמן הנשען אל הקיר ויוציא ממנו בקבוק וימוזג לו מעט יין שרף ככוס נכה רגל, ויקרא אלי: לחיים! וישת. בקש למוזג גם לי ואניד לו כי לא נסיתי בכך.

— וביסוד, בני, יכולתי לשתות יותר מאשר אני שותה עתה. הרבה לא שתיתי גם אז, חצי רביעית ולא יותר, וגם זה אך לעת מצוא. עתה אני שותה רק לונסא קמנה די לי.

רבקה'לע נגשה אליו ותאמר בקול רוגז:

— ומה אתן לך, זקני, למעום עתה? שכבים לא הבאת לי לגני לכתך אל המרחץ ועדיין הרגים לא בושלו כל צרכם.

— ולמה החרשת, חמרת? ענה הזקן, וישח למצא את הגרין איצר היה תחת הארון. מדרתי לתת לו אשר הוא מבקש. ויצא המסדרונה ויבקע כפים עץ, ואנכי עוזר לו לשאת את השכבים הביתה ולהתהלך לרבקה'לע ומדבר אל בני: ומה היו השרים אומרים לוא ראו? בוקע עצים בנרון כהה לכבוד יום השבת?

— הנך רואה, בני, כי אם אין אני לי מי לי? פנה אלי בלשון הכמים, לא כמתלונן על גורלו אבל כמצטרף לפני שנהן לי לעזור לו — אמנם עוד היום גדול, אבל מרובים המה עוד צרכי השבת, ומרבה היא גם המלאכה היום לישותה. אין עוד מים בכלי, ועלי ללכת עתה אל הנדר פעם ושתים. אמנם לא רחוק הנהר מפתח ביתי, וטוב שאלך אני אליו ולא יבא הוא אלי. כוחל אני את הכבוד שהוא חולק לי כדי שנה בשנה בעברו על נדותיו לצאת לקראתי ולבא גם אל ביתי. איך שהוא והמים לא יבאו עתה מאליהם אל הכלי, עלי להביאם ברלי, ואת מי אשלח, ומי ילך לי? בני היושב שם כמעט יעצור כח לשאת את רגליו לצאת החוצה, ורבקה'לע נכדתי, די לה לאפות ולבשל, לפנות את הבית, לתפור ולאחזה. אנשים חיים אנחנו ומרובים צרכי החיים בכל יום ויום. הנני מדבר אליך את כל זאת בכדי שלא יזעף לבך עלי. בני, שלא אוכל היום להרבות שיחה עמך. אם גם לא הגדת לי, הלא יודע אני בשביל מהבאת אלי: נפשך חשקה לשמוע מפי את כל מה שהיה עמי בבית שר הפלך, ולא לעול אחשב לך חשקך זה. אומרים: אם הרצה לדעת הכל תזקין מהרה. יהי כן, טוב שתדע הכל ותזקין משתזקין ולא תדע סאומה! ולכן, בני, איעצך לבא אלי ביום דפגרא, או ביום שבעה עשר בתמוז הקרוב לבא. ביום ההוא אהיה פנוי ממלאכתי ונוכל להרבות שיחה ככל אשר עם נפשנו. האין את, בני?

הודיתי להזקן על טובו והסודו, ברכתו את בנו בשבחה טובה; וגם את רבקה'לע נכדתי נחמתי לא שכחתי לברך, ואצא מביתו בלב מלא רגש. חשתי, כי רבקה נפשי בזקן ההוא, נעימים היו לי דבריו וקולו מה ערב ומושך את הלב! מהיום ההוא לא יכולתי להסיח את דעתי ממנו אף רגע. בנו הנדכה והשחוח המישקפים הלוחצות את קצה חוטמו האמלל, רבקה'לע הזקנה כבדת האוון, נכדתי נחמתי ועליהם ר' נחמן רם הקומה, אשר חכמת לבו תאיר פניו, נצבו נגד עיני וגם בחלום חזיון לילה חזיתים ואהבם והכל נפשי לראותם עוד הפעם בהקיי.

היום שבעה עשר בתמוז בא, ואנכי ירדתי השפלה ואבא אל בית ר' נחמן. הוא הכירני ויקבלני בסבר פנים יפות.

— ידעתי כי הבא, ואנכי הלא חכיתי לך! — היו דבריו הראשונים אלי, ובצחוק על שפתיו הוסיף: לאורח טוב יחשב הבא אל רעהו ביום צום! האין זאת בני? בשעתו וחצי ספר לי בדבר בואו אל שר הפלך, מחצת אימות ומרגיעות לב ונפש

האר לפניי מכל מה שראו עיניו במלחמת הצרפתים בארצנו ויקונן על מות השר הישר באדם, ועל בואו עם ארונו אל הגבירה רעיתו שאחזה השבץ בבא אליה הידועה כי מת אישה במלחמה, ויספר לי גם מעיני השר שהיו משוטטות לפניו ימים ושנים רבות, ובכל עת דברו בהמאורעות ההם התרגש לבו וקולו היה קול בוכת, כאלו קרא מספר קינה ארוכה לפניי. ככלותו לספר את כל אלה ובהבוננו בי, כי דבריו העציבו את רוחי, אמר לי:

— הלא יום צום שבעה עשר בתמוז היום, בני, ולא התענית ולא הסליחות המה העיקר, אבל זכרון ימים מקדם. גם לנו היתה ארץ, גם לנו היו מלכים ושרים, גבורים צבא רב, וגם אנחנו נלחמים היינו!... ביום הזה כשנים קדמוניות אולי ראו אבותינו הרם ואברון עוד יותר, אולי נשפך דמם אז עוד יותר מכל מה שראו עיני במלחמה האיומה ההיא. אם לא היו לאבותינו כלי הותח וכלי רוכה כאלה שישנם עתה לכל העמים, היו להם כלי משחית אחרים לחבל, להמיה ולהרוס, וכאלה לכל אויביהם שנלחמו עמם. ומה רב הזמן מן היום ההוא ועד עתה, ועוד לא שבתה המלחמה מקרב הארץ! ועל מה נלחמים העמים? ועל מה ישפך דם גבורים? ומתי יבא היום אשר אנחנו מיחלים לו, ולא ישא עוד נוי אל נוי חרב?

הוא הביט על השעון, ויאמר: למה אנחנו יושבים פה? נלכה נא החוצה, נשוח מעט ונשכח כי רעבים אנחנו.

יצאנו החוצה ויוליכני ברחובות השפלה שלא דרכה עוד רגלי עליהם, ועל כל קוץ ואבן, על כל בית וחצר ועל כל גן וגדר ספר לי הלי תלים של מעשיות ומאורעות. „במקום הגן הזה היתה כששים שנה מלפנים שוחה עמוקה, וכל הושבי העיר היו שופכים בה את אשפתם“. גם הרחוב הזה לא רבים ימיו. עודני זוכר כי במקום הרחוב עתה היה תשעים שנה מלפנים יער צומח עצי אגוזים, ובהיותי נער בן עשר שנה ויותר הייתי בא הלום באנורת חברי, שכבר מתו ונשכחו, ופה היינו נלחמים עם הנערים מעט הארץ. פעם הכינו אותם ופעם הכו אותנו. הרחק מעט מזה היתה חורשה. מקום סתר לגנבים ושודרים — מלפנים היו עוד הגנבים וזולת בני אדם מתחבאים ביער ובחורשה, ועתה הם יושבים במעלות העיר ואינם מתחבאים כלל!...“ חמד לצון לו.

— ומה אספר לך עוד בני? פנה אלי בשבתנו לנוח על גל אבנים אחד מחוץ לעיר. היש פה אבן או עץ, רחוב ובית בעיר שלא יזכירוני ימים מקדם? ימים טובים וימים רעים שעברו עלי ועליהם מאז ועד היום? שלא יזכירוני אנשים שאהבתי או שנאתי בימי, שכבר מתו ונשכחו זכרם בחלד? עוד מעט וגם אנכי אשכח. ואם בזמן מן הזמנים תבוא הלום, בני, או אל מקום אחר שהלכנו היום יחדו, אולי תזכירני אתה לפני אותו הנער שילך אתך כמו שהולך אתה היום עמי, ותספר לו: במקום הזה הלכתי ביום שבעה עשר בתמוז, שמונים או תשעים שנה מלפנים, על יד ר' נחמן התכלתי וכזה וכזה ספר לי... גם בימי נעורי היו זקנים כמוני היום, ואנכי אהבתים וכבדתיים או, והמה ספרו לי המיד מאורעות ומעשים שהיו בימיהם. לא האמנתי כי אוקין גם אני בחיי כמוהם, והנך רואה, בני, מה שלא האמנתי או לא אוכל עוד להכחיש היום, ולמה לא תאמין, כי תאריך גם אתה ימים על הארץ ותזקין כמוני?

החרשתי כי לא ידעתי מה לענות. זקן אחד מוקני עם חארץ עבר לפנינו, ובראותו את ר' נחמן גלה ראשו וישאל לשלומו.

— למה, נחמן, משכת את ירך ממתנת השרים ותחסר את נפשך מכל המוב שאמר  
השר הצעיר להטיב עמך? שאל אותו הזקן.

— ההטיב חרה לך הדבר הזה גאוורילא? שאל ר' נחמן תחת לענות אותו דבר.

— מעולם לא זכיתי, כי תדבר אלי ככל אשר אתה מדבר אל שכני הרעים והחמאים ו

התאוונן הזקן מעם הארץ.

— ומעולם לא שמעת בקולי, גאוורילא, ואת עצתי לא שמרת! ענה אותו ר' נחמן

מצדו.

— ריב ישן נושן הוא, נחמן, הלעולם תריב עמדי?

— הלעולם נחיה, גאוורילא?

— כן, כן, לא לעולם נחיה ולא לנצח נריב. חיה בשלום נחמן! קרא הזקן ויפן

וילך לו.

— גאוורילא זה הוא זקן בן שמונים שנה, ובהיותו עוד נער התנכר כבר במעלליו —

ספר לי ר' נחמן — כלי היה אז, ועכברא דשכיב אדיגרי הוא עתה. בניו ובני בניו עניים

מרודים הם והוא לא חס עליהם מעודו. נכיתי פעמים אחדות להוכיחו, כי לא טוב הוא

עושה, מבשרו הוא סתעלם, ובכל פעם ענה אותי: אחרי מותי יקחו הכל, אני לא אקח

מאומה בידי ברדתי אל הקבר! מאן לא אוכל לדבר אליו לשלום.

— אומרים עליך, ר' נחמן — הרהבתי העוז בנפשי לפנות אליו — כי אוהב הנך את

זקני עם הארץ ש"ברחוב הגוים" יותר משאתה אוהב את זקני אחיך בבית המדרש.

— כלה את דבריך, בני, ואמר: ויש אומרים, שמוכן ומוזמן אני לתת נפש עשרה

זקנים יהודים בעד נפש זקן אחד מעם הארץ! האין זאת בני? דבר אלי בצחוק קל על

שפתיו. כל זה כבר שמעתי, אבל מעות גדולה היא כידם. אוהב אני כל זקן ונער בעמי

כנפשי, הלא אחי ובני הם כלם וכשרי הם. אבל אוהב אני גם את הזקנים מעם הארץ. הן

כיונקים עלו לפני. לעיני גדלו, פרחו וישגשגו, ולעיני קמלו ויבלו, ואיך אשנא אותם

ולמה אשנא אותם? מרבה אני שיחה עמם, משום שיש לי לדבר ועל מה לדבר אליהם,

אבל אין דברים בפי לדבר אל זקני אחי... ואת מי מהם אדבר? מי המה זקנינו, אם

תדע? זקן בן שמונים שנה הוא רבינו המורה צדק בעירנו, ואני זוכר אותו טיום הולדו.

ילד נחמד ויפה עינים היה ואנכי אהבתי אותו. אבל כמעט היה לנער היה פתאם לישראל

סכא, מביש פני חבריו בהלכה, ולא יכולתי עוד לגשת אליו לחבקו ולנשקו כאשר הייתי

עושה בילדותו. מאן ועד היום אין לו יוד בעולמו אלא ר' אמוהו של תורה ושל גירסא,

ומה אזכיר לו מימיו הראשונים? ימי ילדותו איננו זוכר, וימי נעוריו לא היו לו כלל. ישנו

עוד זקן אחד והוא הגביר צ... הנהרג שבע בכל יום על פחות משה פרומה. הלא לא

טוב הוא מגאוורילא הזקן אשמאי מעם הארץ ששנאה נפשי! וכי בשביל שבן עמי הוא,

אחי הוא אצדיק את פעלו ואהבהו? ישנם אמנם עוד זקנים אחדים בעיר, זקנים עניים

שבהבל באו ובחשכה הלכו כל ימיהם, ומה אספר להם, ואיזה שעה של נחת בחייהם

אזכיר למו? בכל חייהם הארוכים לא היתה למו שעה אחת של נחת. לא טובה היתה

האשפה שהתגוללו בה בנעוריהם מאשפתם עתה, וצר לי בני, צר לי סאר בזכרי את

ענים ומרודם כל הימים! טוב טוב להם ששכחו את ימיהם הראשונים, דיה להם קנות

נפשם בשעתה... לא אבא אני עוד להזכיר להם נשכחות ולהזכיר את כל צרותיהם על

פניהם.

הזקן נאנח ויתעצב אל לבו.

— יאמרו מה שיאמרו — החל הזקן עוד הפעם לשפוך את שיחו לפני — יאמרו. כי בחורים מכל עם ולשון אנחנו, ובודאי כן הוא, כי אמנם בחרנו ה' מכל העמים לקרא את שמו עלינו, אבל אין גם חיינו כחיי כל עם ולשון. הם חיים ואנחנו חיים. הם חיים חיים שלמים, חיים שיש בהם ימי ילדות, ימי נעורים, בחרות ושחרות, ויכולים המה להתענג בנקותם בזכוונת מימי ילדותם, ימי נעוריהם, בחרותם ושחרותם, ואם גם לא טובים ולא מהוגנים היו באותם הימים שכבר עברו, אין הם חושבים את עצמם בנקותם לאחרין על מעשיהם הרעים בימים ההם, ולא יתבוששו בהזכירי להם מה שהיו ומה שעשו בימיהם. גם הנכבד ונשוא פנים שבהם לא יקצוף עלי בחמדי לצון לפעמים והגני מזכיר לו דרכיו בימים מקדם. לא כן אנחנו. עד זיבולא בתרייתא נכתם עוננו לפנינו... כבר בני עונשין היינו מאז יצאנו מרחם אמנו, כבר זקנים היינו בנעורינו לשאת בעול המצות החקים והגזרות, וכשם שלא היתה לנו ילדות כך אין לנו זקנה! הנני אומר לפני ורצוני לאמר: בשעה שאני מדבר עם זקני אחי. אבל לא כן אנכי עמדי בשעה שאני משוחח ומשתעה עם הזקנים מעם הארץ. באותה השעה כמדומה לי שגם לי היו ימי נעורים, גם חבל זמני לא נהק ולא נפסק עוד בחיי, וכל חיי המה כיומא אריכתא לפני, או כספר שלם שלא חסר עלה בו... בספר הזה אני קורא, וכל ימי שכבר עברו, שבים ועוברים לפני זה אחר זה. והמה אחווים ומשולבים זה בזה כשלשלת אחת ארוכה מאד, הנמשכת מימי הראשונים עד יומי זה. זה הוא הדבר, בני, שאני הולך אל הזקנים האלה לבלות עמם שעה או שתיים בשיחה שרבה פעולתה עלי בימי זקנותי אלה.

רנעים אחרים החריש. שפתיו נעו כאלו דבר אל נפשו ואנכי לא שמעתי.

— ואם תשאלני, בני, פנה אלי עוד הפעם. מה כל השיחה הזאת לי? הן הימים הראשונים עוד לא ישובו ומה יתנו לי אם אהגה במ או מה יפחתו לי אם אשכחם כלם? על זה אענך. כי עוד עול ימים אתה ואין נפשך יכולה לדעת ולהבין את נפש הזקן שאין לו עוד לצפות לעתיד ולימים יבאו! כשהייתי נער כמורך, היו רק הימים שיבאו לנגד עיני, ולימים שכבר עברו לא שהי את לבי, אבל זה לי ארבעים שנה ויותר שנסתם חזון העתיד סגור עיני. אל מה יחל עוד זקן בן שמונים שנה ויותר? עתיד אין לי עוד בני, כל טובי וחילי אני רואה רק בעבר, בימים שעברו, במעשי שכבר עשיתי, ואינני יודע אם הייתי זוכה לזקנה זו, אם לא התענגה עוד נפשי בזכוונותי הרבים, שבהם אני חי ולא ימותו כל עוד אחיה בהם... ועתה, בני, אחרי שספרתי לך את כל זה התשים אשם נפשי, כי מרבה שיחה אני עם הזקנים הללו, ואינני מדבר הרבה עם זקני אחי?

— חלילה לי לתרהר אחרי מדותיך, זקן מאד נכבד! עניתני מצדי — מעולם לא עלה על לבי לחשוב לך זאת לעון. ואם הרשיתי לי לשאל את פיך על הדבר הזה, היתה מחשבתני אך טובת עליך; דעת דרכיך חפצתי, כי צעיר לימים אני ועוד ללמוד אני צריך. — לקיים את המקרא: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך!" כלה הזקן את דברי אלה. אם יש לך עוד לשאל שאל בני, שאל!

— רוצה אני לשאל את פיך, בשביל מה. לדעתך, זכות לחיים ארוכים? רצוני לאמר: מה היו דרכיך, מנהגיך, במאכל ובמשתה, בימות החמה ובימות הגשמים, באיזה שעה שכבת לישון בלילה ובאיזה שעה קמת בבקר? ובכלל מה היו החקים ששמת לך לחיות על פיהם ולבלי לעבור עליהם?

— ולמה לך. בני, כל זאת לדעת? שאל הזקן ויביט עלי כמתפלל על שאלתי.

— שואל אנכי כל זה, בארתי לו, בשביל שקראתי בספרים המספרים את חיי אנשי

השם שהיו בארץ ושוכו לאריכות ימים, ובישערים, שמשום זה זכו לזקנה, לפי שחיו על פי חקים קבועים ששמו למו, ויסדרו את כל מעשיהם בכרה ובמשקל, קבעו להם זמנים לעבודה, זמנים לנוח, זמנים לקבל אורחים ומעולם לא שנו את סדר חייהם. על חכם גדול אחד וקאנט שמו מספרים שכל כך זהיר היה לבלי לעבור על חקו ששם לו, עד כי כל רואיו שפגשוהו הולך לשוח בין האלונים ברחוב ידוע, ידעו כלם כי שעה זו וזו ביום היא, ומי שהיה לו יעוץ בכיסו היה מעמידו על השעה שרגיל היה החכם הזה לשוח בה. וכן התנהג כל ימיו בכל יתר הדברים, ואומרים עליו שלפיכך האריך ימים יותר מחבריו.

— וכל זה קראת בספרים? שאל ר' נחמן.

— כל זה קראתי בספר!

— ומה אעשה לך בני, ואנכי לא קראתי בספרים האלה! ענה הזקן בשחוק — ולפי שלא קראתי לא ידעתי, כי כל זה סגולה היא לאריכות ימים. גם חכם גדול לא הייתי בימי לשים לי חקים ומנהגים קבועים ככל אשר אתה מספר... המעט לנו אלה החקים והמצוות הכתובים בתורתנו: את זה תעשה ואת זה לא תעשה? המעט לנו חקי המדינה: זה מותר לך וזה אסור, אל תגע בו, כי נבא עוד להוסיף עליהם חקים וסינים כל אחד לעצמו<sup>1</sup> ובאלה נאריך ימים? לא כן הוא, בני! לא כל הכתוב בספרים היא תורת אמת. הגע בעצמך, חק שמתי לי לאכל צלי בצדדים בשעה פלונית, והנה קמתי בבקר, יצאתי החוצה להשתכר הכסף הצריך לי לקנות בשר לצלי זה, ולא השתכרתי ולא היה לי צלי ביום ההוא, האמנם אחמיר עלי לבלי לאכל גם לחם יבש באותה שעה שעל פי חקי עלי לאכל דוקא צלי? ואם גם לחם אין, האככה על כי רעב אני, אם אצמער על כי עובר חקי אני, ההוק לאכל בשעה שרעב אנכי? לפיכך שמתי לי לחק: לאכל בשעה שרעב אני ויש לי מה לאכל, ולרעב בשעה שאין לי אפילו פת קיבר ואין לי מה לאכל! יכול היות, כי ישנם מאושרים מעטים כאלה שהכל מוכן ומזומן לפניהם, ויכולים הם לסדר להם את זמנם, זמן אכילה לחוד, זמן עבודה לחוד, אבל מה מעטים המה בתכל ולא מפייהם אנו חיים. חיינו אנחנו תלויים לנו כנגד, בעל כרחינו אנחנו חיים, ואם מאמין הנך לדברי, האמינה כי מעודי לא עלה על דעתי לחשוב, כי אאריך ימים. אכי חי שבעים וחמש שנים וימת. וכשהגיעו ימי לשבעים וחמש ואנכי לא פתי ברכתי את ה' שהוסיף לי עוד שנה אחת עוד יום אחד. ואם חי עודני היום ושנותי כבר הגיעו למאה ועשרים ויותר, האנאל להאמין כי טוב אני כמשה רבינו איש האלהים שחי רק מאה ועשרים שנה ולא יותר? חי אני לפי שהחזקתי חיים לכל חי נותן לי חיים, ואין אני שואל במה זכיתי לכך.

ומי יודע, הוסיף הזקן לדבר — ומי יודע. אולי לא קבעו עוד שם כמרומים את מקום קברי פה עלי ארמות? אולי חי אני משום שאין עוד מקום פנוי לעצמותי אחרי מותי? רעיון זה עולה לפעמים על לבי משום מעשה שהיה בימי.

הוא הביט אל השמש ויאמר: עוד היום גדול, ויכולים אנחנו לשבת עוד ולשוח פה שעה ושתים, ואני יכול עוד לספר לך את המעשה ההוא שהביאני לחשוב, כי כל חי תלויים רק במקום, אשר עוד לא קבעו לקברי אחרי מותי. וזה הוא:

לפני תשעים וחמש שנה יצאה פתאם פקודה מאת הרשות, לסגור את בית הקברות שהיה לעדתנו בזמן ההוא. מתחלה היה בית הקברות הישן ככברת ארץ אחת רחוק מן העיר, אבל כאשר החלה עירנו להתפשט ובתים רבים נבנו אז לכל עבריה, נכנס בית הקברות הישן מעט מעט ונבלע בתהומה של העיר, ולפיכך נזרו שלא לקבר עוד את מתנו בו, וגם מבלעדי הסבה ההיא היה כבר בית הקברות מלא קברים על כל גדותיו,

מה עשו הנכאים של החברה קדישא שהיו בימים ההם, הלכו וקנו כבר גדול ורחב ידים הרחק מאד מן העיר, ויקבעו את הכבר לבית הקברות חדש לעדהנו. עניה היתה עדהנו בימים ההם ולא היה בידה להקיף את הכבר כגדר, אך הציבו לו ציונים על שטח גבולו, ויקראוהו בשם „בית עולם החדש“. הכבר ההוא, הוא בית הקברות שלנו של עכשיו. שעור מעט יסגר גם הוא. בעת ההיא היה כמרכב כלו, הרים וגבעות מכל עבריו, אין נתיב ואין דרך לבא אליו, וכשחלה איש בעירנו ותהי מחלתו אנושה, מהר לצוות לביהו שלא יקברוהו, אם ימות, ב„בית עלמין“ החדש. ולא יהיה קברו הראשון בו. וצוואת שכיב מרע, הלא תרע בני, כמה חשובה היא שלא לעבור עליה. גם האמינו אחרים בימים ההם, כי אם לא יהיה בית הקברות בעיר, לא ימות גבר בה. שער בית הקברות כבר סגור ומסגור היה, אף העמידה הרשות שומרים לבלי תת עוד לקבור כל מת בו. ומי שמתו היה מוטל לפניו הוליכו אל העיר הקרובה וישלם דמי קבורה ככל אשר שתו עליו הנכאים של העיר ההיא. בימים ההם היה בעירנו זקן נודד וחולה, שלא היה לו לא בן ולא בת, ולא קרוב וגואל שידאג לאחריתו, ויתנו הנכאים את עינם בו להתחיל בקבורתו אם ימות. את בית העלמין החדש, ויקראוהו אליהם ויבטיחוהו לכלכל את שיבתו בלחם ובכנר עד שימות אם אך יסכים להקבר אחרי מותו ראשון בבית הקברות החדש. הזקן נאות להם בתנאי. שיושיבו שומרים על קברו בכל הזמן שיהיה אחד ואין שני לו בכל שדה הקברות. ונער יתום אחד „יאמר“ קדיש אחריו כדון. — כשמונה חודשים חי עוד הזקן ותקצר נפש העדה בעמלה להוביל את מתייה אל העיר הקרובה ולשלם דמים מרבים בעד כל קבר, אף יראו פן יגוס אותו הזקן וכל ההוצאה הרבה שהוציאו עליו להאכילו ולהלבישו תאבד חלילה, אבל זקן ירא שמים היה ולא שם כוב את סכמתו בו. באחד מימי הקיץ חלה את חליו וימת. ויום צום ומליחות היה יום מותו לכל החברים השמשים והקברנים של החברה קדישא, ומי שלא צם ביום ההוא לא נתנו לו להתעסק לא במהרתו ולא בקבורתו. גם אנכי צמתי ביום ההוא. כבר הייתי אז קרוב לשלשים שנה. שמש ראשי בחברה קדישא, ואהעדה להפכת בקרוב בפנקס החברה בשם חבר, וכשהפילו גורל בין השמשים מי ממנו ישמור את הקבר החדש והאחד ככל כבר הישיטין הנה, נפל הגורל גם עלי. תשעה ימים רצופים שמרנו את הקבר, כלילה ישבנו על ידו שלשה שמשים יחדו. וביום היו שנים מאתנו הולכים חליפות העירה ואחד נשאר תמיד לשמור את הקבר. באחד הימים כשהלכו חברי העירה מאז הבקר ואנכי נשארתי לבדי כמצבה על יד הקבר, וכבר סיימתי את ספר התהלים כדרכי אז יום יום. החילותי להתבונן על הכבר כלו מלפני ומאחרי. מחשבות רבות ושונות עלו על לבי. רואה אני את כל הכבר העזוב. ארץ לא זרועה זו, ולבי בקרבי הומה ושואל: האמנם ימלא כל הכבר הגדול והרחב הזה קברי אנשים, ולא יבולע המת לנצח? הגם יומי יבא ומצאתי פה קבר גם אני? ועיני משוטטות הנה והלום למצא את המקום אשר בו תהיה קבורתי, והגני מניף את מקלי שהיה בידי, מוליך אותו ומעביר מרחוק על פני כל הכבר לארכו ולרחבו ומודד וגוור את כל שטח האדמה לשורות שורות של קברים. בשורות הראשונות אני קובע. במחשבתי, מקום לנכבדי העדה, העשירים והמיוחסים, זקנים ועולי ימים. ראשונים המה בכל מקום ומדוע לא ראשונים במקום יהיו גם פה? אחריהם במקום יבאו בעלי בתים חיובים גם יורדים מנכסיהם, ואחריהם עניי עם, ורבים המה אלה. אין קצה לקבריהם. ושם מתחת הגבעה העזובה והשוממה, בשפלה, אשר על יד הנהר הקטן המלא סוף וקנה. שם אני קובע מקום לילדות ולהרות יחדו, ונעבר לנהר, קרוב לגבול הכבר, אני מכיר את מקומם של האובדים והנרחים, מוטרים



ובנים סוררים שבהפקרא ניחא למו. ופתאום כמו קול קורא בלבבי: לכלם יש קבר פה, לכל החיים, החיים פה עכנו היום וגם לאלה שעוד לא נולדו ולא חזו עוד שמש; גם הם יולדו, יחיו, ימותו ופה יקברו, ואך לך לברך אין מקום לקבר פה!

בודאי דמיתי שרק מחשבה ריקה שאין לה שחר היא. לא לבי קרא את הדברים האלה, אך אולתי, אולת כל אדם להאמין כי יד המות תהיה ככל אך אליו לא תגיע, ולא שמתי את לבי לרעיון זה ואשכחתי. אבל עתה, שכבר זקנתי והגני כיום בן מאה ועשרים וחמש שנים, וכל הכבר הריק אז, כבר מלא קברים הוא היום, וכבר בלו ונפלו המצבות שהוקמו בימיו הראשונים, ועוד ימים אחרים ויסגר גם הוא, ואנכי עודני חי, הולך על רגלי, רואה בעיני, שומע ומדבר, זכרתי את קול לבבי ברגע שהוא ואחל להאמין, כי נבא אז לבי בקרבי וגם ידע מה שנבא... יש שהלב יודע יותר מאשר יכול השכל להבין!...

זו היא, בני, אריכות ימי — חלל הוקן כהרש אחרי דומיה ממסכה — אולי משמים גזרו אז שלא יהיה מקום לקברי פה על בית הקברות שראיתי תחלתו בעיני וטופו — במחשבות לבי...

לב מהור היה עוד אז לבי בקרבי, לא היה בו מקום לצער ולדאגה. בנדולות לא הלך. ושטח בחלקי הייתי, ומה הוא לבי עתה, עתה אחרי שהזקנתי וחייתי כבר יותר מכל מה שכרכו אותי בימי? כבית הקברות היה כלו, אבל לא כאותו בית הקברות בימים ההם, כי אם כבית הקברות ההוא בימינו אלה. גם לבי מלא קברים מקברים שונים. אין חדר ואין פנה בו שאין בו קבר. קברי אבי ואמי שאהבתי, קברי בני ובנותי, שנולדו לי וקברתי בימי, קברי בני ובני ובני בנותי, שעל כפי נשאתים אל חדר רכס בחייהם ועל כפי נשאתים אל קברם כמותם, גם קברי ימי ושנותי, הטוב והרע שהיה לי בחלדי כאחד. ואני הזקן הנצב עוד בקומה זקופה כמצבה הייתי לכלם!...

גם זה, בני, הוא ענין רע שנתן אלהים לאדם לענות את נפשו בחייו. אבל חלילה לי לרהאונן. הלא חיים חפצתי, וגם עתה עוד לא שבעתי חיים, וכל עוד נשמתי באפי לא אשא את עיני אל המות. אבל מאמין אני, כי בו כיום שיסגר הבית עלמין שלנו, יסגר גם בית הקברות שבלבי, כי כמוהו כבר מלא לבי קברים על כל גדותיו! והיה אם ישאלך. בני, איש אחרי מותי: מפני מה האריך נחמן התכלתי ימים יותר מכל בני גילו? וענית ואמרת ביום ההוא: מפני שלא קבעו לו מקום לקברו בבית הקברות שראה את תחלתו!

שלוש שנים עברו מן היום ההוא, ואנכי כבר הייתי בעיר אחרת. ובבקר אחד קראתי באחד הגליונים אשר לא לנו, כי בעיר ט. מת זה מעט יהודי זקן בן מאה ועשרים ושמונה שנים. ועד יומו האחרון היתה דעתו צלולה עליו, לא כהו עיניו ולא כסרו אזניו, ויקבר בכבוד גדול בבית הקברות החדש אשר בעירו.



## אָרְיֵן הַפְּאָוֹת.

שֵׁם תְּהַנְיֵשׂא תְּפִלָּה זִכָּח  
כְּמִנְחַת סֵלֶת נִקְיָה.  
שֵׁם חֶלֶב וּדְבַשׁ יִזְכּוּ  
בֵּין שְׂדֵי חֶמֶד וּפְרָחִים,  
וְהָרִים וְגֵאֲזֵיֹת יִזְכּוּ  
כְּמִנְדַּר גֵּרֶשׁ יִרְחִים.  
וְאֲמוֹנַת פֶּלֶא פְּרָחָה,  
דַּעַת עֵיזֹן גְּבָרָה,  
אֲתוֹן אֵת קוֹסֶם נּוֹכַחַת,  
וְנִבְיֵא עֲלָה בְּסַעֲרָה.  
וְאֵל מִסְתַּתֵּר הוֹפִיעַ  
עַל עַם קַטָּוֶן בְּלֵאָמִים  
וְחַיֵּי עוֹלָם בּוֹ הַמְבִיעַ  
שְׁחָרוֹת, זְקֵנָה וְעִלּוּמִים.  
\* \* \*  
הַגְּבֵת קְדוּמִים נְאֻלְמָה  
הַקִּיצָה שְׁנִית לַחַיִּים,  
כְּתֻלְעַת־מִשִּׁי נִרְדָּמָה  
תְּהַפֵּךְ לְכַעַל כְּנַפִּים.  
עַל הָרָרִי קָדֶם נִגְלָתָה  
כּוֹס הַיְשׁוּעוֹת בִּימִינָה.  
כְּכִנְף רְנָנִים נְעֻלְמָה  
מוֹצְאֵי נֹלָה הִרְנִיחָת.

הַגְּבֵת קְדוּמִים מְעֻלְפָה  
בְּצַעֲרָה שֶׁל סוּדוֹת וְרִזִּים  
כִּזְן קְדָמוֹת תִּבְלֵל נִשְׁקָפָה  
בְּשִׁלְל צְבָעִים וְרִמּוּם.  
שֵׁם עֲנָקִים וְאֲנָשֵׁי מְדוֹת,  
עֲמִיּוֹת חוֹלְפִים כְּצִלְלִים,  
יְמֵי הַדּוֹרוֹת — מְלִיצָה חִידוֹת,  
דְּבָרֵי יָמִים — הַד מְשָׁלִים.  
הָאֲשִׁית גּוֹיֵי אֲדָמָה  
כְּתֻנְרָף עֶשֶׂן יִנְדָּפוֹן.  
כְּעֲנָנִים קָלִים בְּרָמָה  
כִּן יִסְעוּ אֶף יַחְלָפוֹן.  
רַק אָרְיֵן חֶמְדָּה מוֹפַעַת  
כְּשִׂאָרִית פְּלִטָה לְדוֹרוֹת,  
וְשִׁירַת קָדֶם עוֹד נִשְׁמַעַת  
הַמִּית גְּבָלִים וּכְנּוֹרוֹת.  
שֵׁם שִׁפְעַת בְּרָכָה נְעֻלְמָה  
מִמְעֵין סֶתֶר נִבְעָה,  
וַיִּפְעַת קִדְשׁ מְאֹד־רָמָה  
עַל כְּנָפֵי כְּרוּכִים נִשְׁאָת.  
שֵׁם תְּשִׁתְּפֵךְ נִפְשׁ רִבָּה  
כִּיּוֹבֵל מִים בְּצִיָּה.

אֶרֶץ חֲמֵדָה נִפְלְאָה  
 מִי יִתֵּן שִׁיבַת שְׁבוּתֶךָ,  
 אֲשַׁבַּח אֹז כָּל הַרְעָה  
 מִצְאֲתָנִי כִּימוֹת עֲנוּתֶךָ.

אֲשַׁבַּח אֹז כָּל הַתְּלָאוֹת  
 צָרָרָתִי עַד לִבְלִי קִוִּים,  
 אֲנַעַל נִצַּח שְׁעָרֵי דְמָעוֹת  
 אַחֲבֹק אֶת כָּל הַיְקוּם.

עֶבֶד הַגִּנִּי כִּיּוֹם הָיוּתִי  
 נִחַשְׁתִּי וּבִרְזוֹל מִנְעָלִי,  
 הֵהָ! יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מוֹתִי  
 לוֹ אוֹכַל נִתַּק כְּבָלִי.

אֵל כְּפִיר בַּשָּׁמַיִם  
 בּוֹרֵא הַשֶּׁן וְיוֹצֵר אוֹר  
 אָנָּה כֹּלֵה הַנְּחֻשְׁתִּים,  
 לְעַבְדֵי עוֹלָם קָרָא דְרוֹר.

אֶרֶץ חֲמֵדָה לִי הִשְׁיִבָה  
 מִשָּׂאת נַפְשִׁי וְתַקּוּתִי,  
 יִתֵּר שְׁנוֹתַי אֹז אֶקְרִיבָה  
 אַחֲזֹנֶנּוּ רִגְבִי אֲדַכֵּתִי.

אֵךְ זֹאת אֶרֶץ הַיְפָה  
 בְּחֻזּוֹן לִפְנֵי מְרַחֶפֶת,  
 וְעַת שָׁמַשׁ בְּקָר נִשְׁקָפֶת  
 בְּקִצְפָה הַסִּים חֲלֶפֶת.

אברהם שלמה שטיין.

וְגוֹי אוֹכֵד בְּלֵאמִים  
 לְמִשְׁאוֹת יָרִים פְּעָמָיו,  
 בְּרָנָה יֵאלֵם אֱלֹמִים,  
 בְּשִׁשׁוֹן יִרְוֶה אֶת הַלְמָיו.

וְאֶרֶץ חֲרָרִים נִשְׁכַּחַה  
 תַּעֲד עֲדִיָּה וּדְשֵׁאִיָּה.  
 כְּאִשֶׁת נְעוּרִים נִדְחָה  
 תִּשׁוּב אַחַר גְּרוּשִׁיָּה.

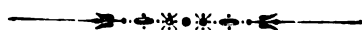
עִם שָׁב הָיָה לְעֹלָם,  
 סִפָּה נִפְלְתָ יְקִים,  
 הָאֵחַ! רֵאֵם קִשׁוֹר בְּתֹלָם,  
 יַעֲבֹד, יִשְׁדֹּד עַמְּקִים.

יְשׁוּשׁוּם מְדַבֵּר וְשִׁמְמָה,  
 הַתְּרִים יִתְנוּ יְבוּלָם.  
 בְּשָׂרוֹ אִם לֹא נִחַמָה  
 כִּי שָׁבוּ בָנִים לְגִבּוּלָם.

הַגְּזֵזֶת קְדוּמִים נוֹשְׁנָה  
 מִקְדָּמַת נַעַר סִמְכַתְנִי.  
 כְּאִמְנַת זִקְנָה נֶאֱמָנָה  
 עַל בְּרִכְיָה שְׁעִשְׁעֵתִנִּי.

בְּלִפְי אֲמוּנָה זֶרְעָה,  
 תִּקְוָה לְאֵל הַמוֹשְׁעוֹת.  
 אֶהֱבֵת עַמִּי כִּי נִמְעָה,  
 וְחִבָּה לְאֶרֶץ הַפְּלָאוֹת.

דויטש ר"ח תמוז תר"ס.



## סוד המחיה הטבעית וערכה בחיי האדם.

טאת ד"ר דוד שפירא.

מחית המחיה ככלל ומטרתה. — תענית חמנסים : Tanner, Merlati. — חלוקת המאכלים לסוגים שינים, — העכול כפח. — השפעת הדוק. — נסיון Réaumur אדות טיב העכול בקיבה. — נסיון Spallanzani — בחינת Beaumont. — מיץ הקיבה ופעולתו על המאכלים המרובעים. — נסיון Magendie בדבר חיוון ההקאה, — העכול בתוך המעים. — השפעת טיץ המעים על המאכלים המשולשים. — פעולת השקר pancreas. — נסיון Bouby. — סוד הסמינה בתוך המעים, — מטרת הרישת הכפול בתוך קסטי המעים. — צרכי כל גוייה חיה, — כמות החים המיכנה בגוייה בכל יום. — ארי המים באויר הנשימה. — חיוון ה"תבערת" או oxydation בגוייה, — פעולת ה"עגולים" האדומים על אויר הנשימה, — חיי התאים ככלל, — תחית" הרגבים המתכוללים בתוך התאים, — הסוד הגדול כמחיה הפנימית. — פתרון חידת ה"גדול". — השפעת התאים החיים על פירוד החמרים המרכבים, — יכולת התא לכרא את החמר הדרוש. — נסיון המלמד Demas בדבר הרבורים, — נסיון Flourens אדות משמן הארי. — השפעת הכבד על החמרים המשולשים. — גרוש הרגבים מתוך התאים, — השפעת השקר corps thyroïde על "כליון" שרידי המחיה הפנימית. — השפעת ת"אשכים" על התפתחות האדם. — שרידי הכחיה הפנימית בתוך מי הרגלים, — דעת Gautier אדות החמר : urée. — כמות ת"מוצאים" השונים בתוך מי הרגלים, — מטרת הויצה, — כמות החמץ הגחלי היוצא ע"י הנשימה. — השפעת העצבים על העכול. — תוצאות חסרון ה"מרה". — חלאים רעים עקב מרבץ שרידים, מעכתיים, — סוד מחלת המשמן. — טיב מחלת הגפת, — סכנת עבודה מרבה כתאים. — ערך המחיה הטבעית.

כל יצור עלי אדמות, אם קטן הוא או גדול, מתחלק, אצל בעלי הנתוח, לשיטות שלמות ונבדלות. על דגל האחת, למשל, חונים כל השרירים אשר בגוייה ועל דגל השניה — רק העצמות. לפדות הזאת יש יסוד נכון. לא רק המראָה איננו שוה בחלקי הגוייה השונים האלה, כי אם גם התועלת היוצאת מהם אינה אחת. אפס החוקרים, העמלים לדעת את פ הות העצם או הבשר, מוצאים בי ההבדל בין שני החלקים האלה איננו גדול מאד. כי בשיטת השרירים ובשיטת העצמות יש כאמת צד. שוה"ה המקרב אותן הרבה, גם בכשר גם בעצם הבנית המבנה אחת היא. כזאת כן גם זאת נבנתה מרבבות "תאים" חיים. וכן הרבר גם בשיטות האחרות אשר בכל גוייה חיה, לאמר: בעורקים ובעצבים ובכל

מסקת. ובגלל זה התא הוא כמות היסוד הנדול ביצירה. אמנם צלם התאים המרובים איננו יחיד. ונהפוך הוא. לתאי כל שיטה יש צלם מיוחד וגם מטרה מיוחדת. אבל כלם חיים ומהכלכלים כמעט באופן אחד. כל תא בנויה חיה, למען התחדש בלי הרף מכנים אל תוכו חמר זה ומוציא מקרבו חמר אחר. החיון הכפול הזה לא יתום עד מות התא. אפס שתי התנועות האלה דורשות תנאים ידועים וביניהם הכי נכבד הוא: הכאת חמרים חדשים בשכונת התא. ע"כ האכילה, המספקת את החמר; העבול, המכשיר אותו; וכליון החמר בתוך התא או בסביבתו עם כל החיונות המרובים המסתעפים מזה, קבלו את השם הבולל: מתיה.

המחיה דרושה לכל נויה חיה: גם היצור אשר גדולו תם, לא יתקים הרבה זולתה. הצום הארוך ממת כל בשר עלי אדמות. אמנם היו אנשים אשר, למען הפליא את בני דורם, התענו ימים רבים כ"ד. בין עושי-פלא כאלה מצמינים ביחוד: Merlatti, Tanner. אומרים כי הראשון התקים ארבעים יום בלי כל אכל והשני ענה את נפשו בצום במשך חמשים יום. גם בין בעלי החיים חיון כזה נפרץ מאד. הכלב יכל לחיות בלי אכל כשלושים וחמשה ימים והחוטם (crapaud), לפי עדות Claude Bernard, כשלוש שנים. אף בין החיות המורפות, כמו הדוב, רבות הנה אשר תוכלנה להחזיר את נפשן מכל אכל בימות החרף. אבל כל החיונות הנפלאים האלה, בין בבעלי החיים ובין באדם, המד יוצאים מן הכלל. וזה מעם הדבר. כלכלת טרביה התאים בתוך הגויה לא תוכל לחדל אף רגע. ע"כ ארי הנשימה, מי הרגלים, הזיעה, הצואה, וכדומה. המסתעפים מן הכלכלה הפנימית הזאת, לא יחסרו גם המה אף אצל האיש המתענה. ומלבד זה הגויה החיה, אם תאכל או תצום, אוכדת הרבה מתיה בכל רגע ורגע. ערך האבוד הכללי הזה גדול מאד. לפי דעת חכמי תורת המבע, האדם אוכל בכל יום כשתי למדות מים, כשלוש מאות ועשרה גראממים של carbone וגם כעשרים ואחד גראממים של אומט. מלבד שאר החמרים, ע"כ, אם הצום איננו ארוך מאד, האדם יכל להתקים על חשבון גייתו. בראשונה הוא מכלה את השומן אשר בו ואחרי כן הוא משחית מעט משריריו. אפס כאשר משמן בשרו ירזה הרבה עד אשר יאבד את שתי חמישיתיו ממשקלו הראשון, אז, לפי עדות Chossat, ינוע במהרה ויסות לשחת. ובגלל זה חרצו חכמי תורת המבע את משפטם הנכון כי, בכלל, האדם איננו יכל לשבת כהעניה יותר מעשרים יום.

הדברים הקצרים האלה מראים א"כ בעליל כי המחיה באה להגן על קיום הגויה. אולם אם המטרה אחת, שונים המה הדרכים המוליכים אליה. אמנם המחברים הישנים העמידו את המחיה כלה על העכול. גם בחיון הזה בעצמו לא חקרו הרבה. המה האמינו כי המאכלים, כבואם אל הקיבה, מתרכבים שמה היטב ומתערבים יחד עד אשר יתראו כמין "בליל" או בצק נוזלי. אל הבליל הזה נתנו את השם: chyme. אפס כל הדבר הזה הוא רק משגה. פעלי המחיה, גם מלבד העכול, רבים ומסבכים מאד במסתרי הגויה. העכול הוא רק אחד מחיונות המחיה ולא המחיה בעצמה. אולם, מרם נגש אל נסתרות המחיה וסודותיה הרבים, עלינו ללמד לרעת בתחלה את המוצאים אשר עליהם יחיה האדם.

המוציאים, אשר בהם משחמשת המחיה, אמנם שונים ומרובים, אבל חכמי תורת המבע כללו אותם בארבעה סוגים. הסוגים האלה נוסדו על מספר היסודות החמיים אשר מהם מקרב כל חמר. כן, למשל, מהפקדים על הסוג הראשון כל המוצאים אשר בהם ימצאו המיד ארבעת היסודות החמיים האלה: O., H., C., Az., לאמר יסוד החמצני או

Oxygène, יסוד המימי או hydrogène, יסוד הנחלי או carbone ויסוד החנקי או azote. אל ארבעה היסודות האלה נספחים לפעמים יסוד הנפרי או saufre ויסוד המאיר או phosphore. אבל רק ארבעת היסודות הראשונים המה המידויים. ע"כ גם נקראו המוצאים האלה בשם קרבעים או quaternaires.

המאכלים מן הסוג הזה מרובים מאד בטבע. כלם דומים הרבה אל הלובן אשר בביצה. ע"כ יש אשר יקראו לכל המינים המרכעים בשם מיני לובן או albuminoïdes. בכל זאת, לטען היכיר את התבנית המיוחדת אשר לרבים מהם. נתנו שמות מיוחדים למינים אחרים מן הסוג הזה. כן קראו בשם: gluten את החמר המרובע הנמצא בחמים, בדגן, בשעורים וכדומה. ותחת השם légumine יזכירו המיד את החמר המרובע הנמצא בפולים, בעדשים וכדומה. כן נתנו את השם: caséine אל החמר המרובע אשר בגבינה, כאשר יכנו בשם: albumine végétale את החמר המרובע הנמצא בתוך צופי הצמחים השונים. אפס התארים השונים האלה מסתפקים להוכיח לפנינו רק, "תבניות" שונות ולא חמרים שונים, אחרי כי כלם מרכבים מן ארבעת היסודות הנמצאים כלובן אשר בביצה.

מן הדברים הקצרים האלה נקל לראות כי כל המאכלים המצויים חונים על דגל הסוג הזה. ערך המאכלים מן הסוג הזה גדול מאד בטחיה. כל סיון הטכיל בקרבנו למצער אחד מן המינים האלה יעזור כח להחיות את האדם. את פתרון החידה הזאת נראה הלאה, כאשר נחדר עמוק אל סודות המחיה הפנימית. אבל באמת האדם אינו חי כל ימי צבאו על הארץ רק על המאכלים מן הסוג הזה. הוא טכנים אל תוכו במונותיו גם מוצאים רבים אחרים. ובאשר, בין המוצאים האחרים האלה יש ג"כ רבים השיים ביחס הרכבתם, ע"כ קבעו בעדם סוג שלם. בסוג השני הזה נכללים כל המאכלים המרכבים מן שלשת היסודות החמיים האלה: C, H., O., לאמר יסוד הנחלי carbone, יסוד המימי או hydrogène ויסוד החמצוי או oxygène. ע"כ גם קראו לכל המוצאים מן הסוג הזה בשם משולשים או ternaires וגם בשם מימיים-נחליים או hydrocarbonés. את דמות כל החמרים המשולשים נקל מאד לראות בנפת (סוקר), אשר בו יכלים להתהפך כמעט כלם. על המפלגה הזאת מתחשבים החמרים הטכונים: mucilages וגם dextrines, gommes, amidon. כל החמרים האלה נמצאים ביחוד בממלכת הצמחים.

מלבד מיני שני הסוגים העליונים, יש גם מוצאים אחרים אשר קבעו בעדם סוג מיוחד. בסוג השלישי הזה באים כל החמרים אשר להם דמות שומן וע"כ גם קראום בשם מאכלים שכנים או graisses. לכן השעוה, למישל, אף כי לה תבנית מיוחדת, מתפקדת על הסוג השלישי. המוצאים השמנים נפגשים גם בממלכת הצמחים גם בממלכת בעלי החיים. אפס אין המון שלם, אף אם הוא מעורב מן מיני שלשת הסוגים, עד אשר יכיל בקרבו מלחים יחדים וגם איזו מתכות. בין המלחים. הדרושים מאד לכל מחיה טבעית, עלינו להזכיר ביחוד את מלח הכירים או chlorure de potassium. אמנם גם המלח הזה, כמו שאר המלחים הדרושים וכמו המתכות הראוים, נמצאים במרבית המוצאים מן הסוג הראשון. אבל כמות המלח הזה מעטה כס. ע"כ מקדם קדמתה הסכן הסכין האדם להוסיף את המלח הזה כמעט בכל מוונותיו. את מעם הרבר הכמוס הזה נבין הלאה כאשר נחדר אל תוך סתרי המחיה הטבעית.

אמנם יש עוד חמרים רבים אחרים, גם בממלכת הצמחים וגם בממלכת בעלי החיים, אשר האדם טכנים אל קרבו עם מוונותיו. אבל המה יעברו את הגויה, דרך הפה, הקיבה והמעיים, מיכלי הביא כל תועלת בעד המחיה. על חמרים פתותים כאלה מתפקדים,

למשל, שלדי הצמחים ונידי בעלי החיים. אולם גם החידה הזאת תִּפְתָּר הלאה עם שאר הדברים הכמוסים.

ועתה, אחרי ראותנו על מה יחיה האדם בכלל, נחקרה נא מה יהיו המאכלים השונים אשר הוא מכנים אל פיו בכל יום. המחקרים הישנים אמרו: *Prima digestio in ore*, לאמר העכול הראשון הוא כפה. ובאמת הדבר כן. הכל יודעים כי רוק הפה מתרכב בעת הליעיסה. והנה ברזק הזה נמצא חמר גפלא, מין לובן, המכנה *ptyaline*. אל החמר הזה יש סגלה עקרית ויקרה מאד. תחת השפעתו מתהפכים כמעט כל המאכלים המתפקדים על הסוג השני. לאמר החמרים המשולשים, אל נפת הכבד או *glycose*. והיה, למשל, כאשר האדם יכניס אל פיו מעט *amidon* או הנוף החמי הזו:  $(C^6 H^{10} O^5)$  או יהיה סיד, בעזרת המחמיץ *ptyaline*, לנפת הכבד או לנוף חמי כזה  $C^6 H^{12} O^6$ . ובגלל זה יחוש כל איש, אחרי ליעיסה מעטה, כי הלחם אשר הוא אוכל ימתק בפיו. וזה הוא „עכול” הפה. אפס, מלבד הפעולה העקרית הזאת, הרוק טכין מעט גם את יתר המאכלים. אף כי ההכנה הזאת פשוטה היא. הוא פְּרֹה בלחות את כל החמרים וע”כ המה מתפרדים על נקלה.

אחרי העכול הראשון הזה ואחרי ההכנה השמחית הזאת, המאכלים באים, דרך בית הבלעיה ודרך הושט, אל הקיבה, השוכנת בבטן. תחת היותה או *Diaphragme*. פה החויונות כרוכים ומסובכים. עוד בשנת 1883 הראה הח’ *Réaumur* לדעת כי העכול בקיבה הוא חויון חמי. וכזה היה או נסיונו: הוא שם חתיכות בשר קטנות בקנים של זכוכיה, אשר בכותליהם הרבה חורים וסדקים. את הקנים האלה, המלאים בשר, נתן לבלוע אל עופות שונים. ויהי כאשר הוציא את הקנים מן פְּרֹאת העופות, נוכח לדעת כי הבשר אשר בקנים, אף כי כותלי המְרָאָה לא נגעו בה, מעוכלת היטב. ע”כ הרץ או את משטמו הנכבד כי העכול בהקיבה יוכל להדמות לחויון חמי. ולמען הניין היטב את ערך המשפט הזה, עלינו לזכר כי בעת ההיא האמינו החכמים שהעכול בקיבה הוא, להפך, חויון מעכאני. ובאמת המה ידעו או רק את תנועות כותלי הקיבה, הכחוכוצים לרנעים, למען בלל את כל המאכלים, אבל מן החויונות הפנימיים לא ידעו מאימה. והנה בשנת 1729 בא החכם *Spallanzani* ויחוק את דברי *Réaumur*. המנסה הזה נתן אל בעלי חיים דקים לבלוע ספוגים קטנים, קשורים בחוט. ויהי כאשר טשך אליו את הספוגים האלה, אחרי בליעתם, וימץ את הליח אשר ספגו אל תוכם שמה בפנים הקיבה, טהר להוכיח מיד כי בעזרת החיץ הזה נקל לעכל בשר הנתון בכלי, או כאשר יאמרו העמים: *in vitro*.

מאז רבות ינעו החכמים למען דעת על נכונה את טיב החיץ הנפלא הזה. והנה, בין הנסיונות הרבים והשונים, מקרה אחד הביא עזר גדול לפתרון החידה הסתומה הזאת. בשנת 1833 נפצע צֶדֶד אחד בארץ קאנאדא; חֶץ קרע את בטן הציד הזה ויפלח את קיבתו. הציד הזה אמנם נרפא, אך פצע קטן, בדמות סדק או *fistule* נשאר בבטנו. מן הפצע הזה החל לנזל, פעמים רבות ביום, „מיץ” טיחה. הרופא *Beaumont*, אשר רפאותו, נסה את הנוזל היה ויכר בו את סימני מיץ הקיבה. וכן התאמתו באדם הנסיונות הראשונים אשר עשו בבעלי חיים אחרים. מן העת ההיא רבו הבחינות במקצוע הזה, אבל אין פה המקום לפורטן. רק זאת נאמר כי החכמים באו לכלל הדעה האחת כי „מיץ” הקיבה או *sue gastrique* מכיל בקרבו שני „עיקרים” נפלאים. העיקר האחד הוא „מחמיץ” ולו נתנו את השם *pepsine* או *gastérase*. את העיקר הזה גלה בראשונה הח’ *Schwan*, בשנת 1836. וזאת היא תכונת המחמיץ הזה:

כאשר ייבשו אותו, או יופיע בדמות עפר לבן. לפי הרכבתו החמית, הוא דומה למין „לובן“. המגולה היסודית אשר למחמיץ הזה היא כזאת: אם יקחו „בליל“, המוכן בעזר אחד החמרים המרכעים, למשל מעט לובן-ביצה, ויתנו בו את המחמיץ הזה, או ימס הרבה וידיה כמים. והנה הכל יודעים כי ההום במעלות ששים, לאמרו  $60^{\circ} C$ . מעגל כל בליל המוכן מאיזה מין לובן, כאשר יעשה ללובן ביצה בעצמו. מדנו הזה יכל לעשות ניכ כל חומץ הנשפך, במדה ידועה, אל תוך איזה מין לובן. אפס הבליל הנמס תחת השפעת המחמיץ הנזכר לא יתעגל עוד לא בעזרת החום ולא בעזרת כל חומץ. אל בליל משפץ כזה נתנו את השם *peptone* או *albuminose*. זאת היא הסגלה העיקרית אשר ירכש לו כל מין לובן תחת השפעת המחמיץ הנזכר. גם עוד מגולה אחרת, אשר ערכה נעלה מאד, ירכש לו בעת ובעונה אחת, אבל ממנה נדרב הלאה כאשר נחרר אל סתרי המחיה.

העיקר השני, אשר מיץ הקיבה מכיל בקרבו, הוא ההימץ הידוע אצל בעלי החמיה בשם *acide chlorhydrique*. כמה החומץ הזה אינה מרובה, אחרי כי הוא ימצא רק בשעור 3%. לאמר כמאה גראממים של מיץ-מהולים רק שלשה גראממים של החומץ הזה. בכל זאת ערך „ישותו“ במיץ הקיבה גדול מאד, יען המחמיץ *pepsine* איננו יכול להשפיע רק בתוך אשר מעט חומץ מהול בו.

אפס המיץ הנכבד הזה אינו מתהווה בשקדי הקיבה הנתונים בכתליה, כי אם בעת אשר יביאו אל תוכה איזה מאכל מן החמרים המרכעים, כמו בשר או לובן ביצה. המאכלים מן הסוגים האחרים אינם יכלים להסב יצירת המיץ הזה. אמנם הצוף הפשוט, לאמר הצוף הרירי או *mucus*, מתהווה בקיבה תחת השפעת כל דבר המוכא אל תוכה פנימה. גם חפץ, הנבלע עיפ מקרה רע, יכל להעיר את הקיבה לנמוף צוף רירי עד אשר יסגר בו. אבל בצוף כזה אין כל מגולה פרטית, והיה אם יתנו מעט ממנו אל תוך חמר מרבע, כמו לובן ביצה, אז לא ישפיע במאומה עליו. יען רק מיץ הקיבה, אשר סמנו דברנו למעלה, רק הוא יכל להסב את התכורות הנפלאות בחמר המרבע. ואת המיץ הזה הקיבה אינה מנמפת אם לא הכניסו אל תוכה איזה מאכל מן מיני הלובן. ואז הוא בא וממסס כמים את המאכלים מן הסוג הראשון, כאשר העידו על זה החכמים: *Meissner, Schiff, Brucke*. אמנם החמרים המרכעים, המתחשבים על ספוגת *caseine*, יקפאו בהחילה כגבינה תחת השפעת המחמיץ *pepsine*, אבל גם אותם לא יאחר החומץ, המהול במיץ הקיבה, להמס כמים.

לעמדת זה, השפעת מיץ הקיבה על המאכלים מן הסוג השני, לאמר החמרים המשלשים, אינה רבה. לפי דעת החכמים: *Claude Bernard, Robin*, המיץ מרַבֵּךְ רק מאכלים כאלה ומשקה אותם מים, אבל איננו מסבב בהם כל תמורה חמית. אולם על המאכלים מן הסוג השלישי, לאמר החמרים השמנים, פעולת המיץ הזה, לפי דברת רבים, ניכ גדולה מאד. הוא סהרס את התא המגביל את „מפת“ השומן ומסבב באופן הזה „סוג“ כל המפות יחד.

העת הדרושה בעד השפעת המיץ בקיבה תלויה בתנאים שונים. כן, למשל, פעולת המיץ על ביצה בלתי מבשלה או על בשר הבשול רק מעט, מהירה יותר. בכל העת הזאת, הקיבה, עיי הנועות כתליו המתכווצים לרגעים, מערב יחד את כל המאכלים. התנועות האלה הנה קלות ובלאט, יען כותלי הקיבה, אף כי שרירים רבים באם, אינם יכלים להתכווץ בחוקה. גם בחזיון ההקאה, אשר או הקיבה מגרשת מתוכה את המאכלים וזירקה אותם החוצה דרך הושט והפה, גם אז לא הקיבה בעצמה פועלת. היוותרת אשר



היא כמעט מאחורי הקיבה, מעבר מזה, ושרירי הבטן, המכסים את הקיבה כמעט מלפניה, מעבר מזה, מסככים, ע"י עוז התכווצותם, את ההקאה. עיב הקיבה. הגלחצה משני עבריה, פועלת רק מעט כאשר תקיא את כל אשר בתוכה. את האמת הזאת הראה בפעם הראשונה החכם Magendie. וכזה היה נסיונו: הוא קרע בטן כלב ואחרי נפלו סמנו את הקיבה נתן תחתיה כלי-שתן או vessie. ויהי כאשר חבר את כלי-השתן הוזה אל הושט מלמעלה, סגר את הבטן הקרועה. אחרי כן הכניס מים ע"י הפה אל תוך הקיבה המזורה הזאת ויעורר את עצבי ההקאה. ומה מאד התפלא לראות כי הבלב הכנוסה הקיא את כל המים אשר היה בכלי השתן הנתון תחת קיבתו. הנסיון הזה הוכיח א"כ בעליל כי היותה ושרירי הבטן יכלים ללחץ בעוז את הקיבה, או את הכלי הנתון תחתיה, ולהסב את חויון ההקאה.

אפס, גם בעזר הנועותיה הקלות, הקיבה מצלחת לערב היטב את כל המאכלים אשר בה. המלאכה הזאת דרושה מאד לעכול טוב; וזולתה המיץ איננו יכל לפעל בשוב על כל חלקי המזונות. למען הבין כראוי את הדבר הזה, די לנו להעלות על זכרוננו כי המיץ נוסף לאט לאט מן כותלי הקיבה. ובגלל זה חלקי האוכל הנוגעים בכתלים משפעים לאט לאט, בעוד אשר החלקים הנמצאים במרכז הקיבה רחוקים מאד מן השפעת המיץ המעכל. לכן, בעזר הנועותיה הקלות, הקיבה מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים. למען ישתו גם המה את המיץ הפועל. זאת היא מטרת התנועות הקלות בקיבה.

צבע הבליל, בעת העכול בקיבה, משהנה הרבה פעמים. אולם, כאשר הוזה פה כל המלאכה, הצבע הוא צהוב: jaune. ואז כותלי הקיבה מתחילים להתכווץ ביהר עז למען הריק לאט לאט את כל הבליל, אשר מראהו כמראה בצק נוזלי או chyme, אל תוך המעים. פה, בתוך המעים, יחל "עכול" חדש. העכול הזה ידוע בשם: עכול המעים. גם בזה החויון מסכך. מורעת היא כי בכותלי המעים, כמו בכותלי הקיבה, יש שקדים רבים וביניהם הכי נכבדים המה שקדי Liberkahn. השקדים האלה מכינים מיץ נכבד אשר קראוהו בשם: מיץ המעים או suc entérique. גם המיץ הזה, כמו רוק הפה, משפיע רק על המאכלים מן הסוג השני, לאטר על החמרים המשולשים, ובעזרתו המה מתחלפים בנפת הכבד או glycose. אפס החכם Claude Bernard העיר כי למיץ הזה יש ניב פעולה אחרת. הוא מציג בו טחמיץ הרומה אל המחמיץ המהפך או ferment inversif, ועיב לפי עדות המחבר הזה, מיץ המעים יכל לעשות את נפת הקנים (sucre de cannes) לנפת מהפך או, כמלים אחרות, הגוף החמי  $C^{12} H^{22} O^{11}$  יכל להיות, תחת השפעת מיץ המעים. לג'יב החמיים:  $C^6 H^{10} O^5$ ,  $C^6 H^{12} O^6$ .

מלבד מיץ המעים, יובא הנה גם מיץ אחר. המיץ האחר הזה יוכן עי השקר הגדול, הידוע, אצל בעלי הנתוח, בשם: pancréas, ועיב הוא נקרא גם על שמו. לאמר *suc pancréatique*. הוא בא אל תוך המעים דרך תעלה Wirsung, המחברת את האבר הפנימי הזה אל החלק הראשון מן המעים. בקרבת הקיבה. את המיץ הזה כנו ניב בשם "רוק הבטן", יען גם הוא, כמו-רוק הפה, משפיע היטב על המאכלים מן הסוג השני. אפס הח' Claude Bernard גלה בו גם טחמיץ מיוחד אשר קראוהו בשם: pancréatin. לפי עדותו, המחמיץ הזה רומה הרבה אל המחמיץ pepsine, אחרי כי גם הוא יכל להשפיע על המאכלים מן הסוג הראשון, לאמר על מיני לובן. ככל אופן. כלם מסכימים כי המיץ הזה משפיע הרבה על החמרים השמנים. אל ההשפעה הזאת נתנו את השם: émulsion, לאבר המיץ

הזה מערב את מפות השומן עד אשר תהינה לנוול בת-קיום. אמנם רבים יאמינו כי הוא יכל ג"כ לחלק את החמץ השמן לשני גופים חמיים, עד אשר בעזרתו יולד מעבר מזה חמץ שמן או *solde gras* ומעבר מזה יולד הנוול השמן הירוע בשם: *glycérine*. אבל הפעולה הזאת עורגה מוטלת בספק כיום.

ועתה, אחרי ראותנו את כל התמורות הרבות המת-הוות לאט לאט בתוך האוכל הבא מן הרוץ אל תוך הגויה, נתורה נא ונראה מה יהיה האוכל הזה אחרי כל התמורות האלה. הנה זה מבין כל איש כי למען הביא איזו תועלת אל הגויה, על האוכל להספג בתחלה, לאמר להכנס בקרב הגויה בעצמה. איך איה הוא מקום החויון הזה? הפה והישט אינם סופגים מאומה מן האוכל העובר בתוכם. גם הקיבה אינה סופגת הרבה. יש גם חכמים המאמינים כי הקיבה אינה סופגת מאומה אל תוכה. יען ההאים המכסים את כתליה פנימה אינם נוהגים אל בליל האוכל לעבור אל תוך מסכת הכתלים. כי לולא זאת — אומרים הבאמינים האלה — הלא המיץ, הנשפך לאט לאט אל תוך הקיבה, יהרס סוף סוף את הקיבה בעצמה כמו שהוא מעכל את הבשר הנמצא באוכל. ואף באמת נסיונות שונים אשר הכין Bauby נופים להראות כי כן הוא הדבר. אולם, באשר אין פה המקום להתוכח על הענין הגדול הזה, נניח, למען הכריע את הכף, כי הקיבה סופגת רק מעט מועיר. א"כ השאלה במקומה עומדת: איה יספג האוכל? על השאלה הזאת הסענה נכון: הספיגה (*absorption*) הגדולה והמבטית העשה רק בתוך המעים. מודעת זאת כי כותלי המעים מלאים קטמים מרכים ודקים (*villosités*) עד אשר פני המעים יראו כאלו היו טכוסים כשער. והנה בכל "קטם" שוכן רשת ספגל. הרשת האחד נוצר ע"י רבבות כלי-דם דקים מאד עד אשר עין אנוש, בלי זכוכית מגדלת, לא תשורם לעולם. כלי-דם כאלה מכונים בשם "שערות", לאמר עורקים וזרירים דקים כחוט השערה. גם הרשת השני נוצר ע"י רבבות כלים דקים כאלה. אבל בהם לא יול כל דם. אל הכלים האחרים האלה נהנו את השם: *chillifères*. וזאת היא תעודת הרשת הכפול הזה: מדי יעבור בליל האוכל — הנושא עליו פה את השם *chyle* — דרך המעים, רבבות התאים המכסים את הקטמים עוהים לרויה את החלק הנוולי מכינו. וכבוא הבליל הנכנס אל תוך גוף הקטם, תחל לאט לאט קליטתו אל תוך כלי הרשת המכפל. לבען הבין על נקלה את החויון הזה, די לנו לבחור במשל אחד. אם נקח ספוג מלא מים ונתן אותו בתוך מעט יין-שרף או אלכוהול, או נוכח מיד לדעת כי הספוג טכיל בקרבו, בכל מקום, מזג מים ואלכוהול. וכן הוא הדבר פה, אחרי כי כותלי הכלים הדקים המה ספוגיים מאד. אולם כלי הרשת הראשון סופגים אל תוכם רק את חלק הבליל הבא מן החמרים המרובעים או מן החמרים המשולשים, כי בעת ההיא כאלה כן אלה כשרים המה להמהל בדם. על הדבר הזה מעיד הנסיון הישר. אם יכניסו איזה מין לובן אשר קבל את השפעת מיץ הקיבה אל תוך איזה וריד, או עקבותיו לא תודענה במי הרגלים. אם כן אות הוא כי נוול כזה מתוקן כראוי למטרת המחיה. גם נסיונות שונים מראים בעליל כי החמרים המשולשים, אחרי תמורתם בנפת או *glycose*, ראויים להמהל בדם ולשרת במחיה. והנה כלי הרשת הזה, כמו שרשי עץ גדול, הולכים ומהחברים יחד עד אשר יהיו לכלי אחד. הכלי האחד הזה, הנושא עליו את השם: וריד-פתח או *veine porte*, הולך ומתפשט לענפים רבים בתוך הכבד. ע"כ גם הבליל הספוג בתוך כלי הרשת הזה בא עם הדם אל הכבד.

לעמת זה, כלי הרשת השני סופגים אל תוכם ביחוד את החמרים השמנים אשר כבליל ורק מעט מועיר משאר החמרים. גם הכלים האלה הולכים ומתמעטים, כמו שרשי

עץ, אבל המה טוליכים את כל אשר ספנו רק אל „תעלת החזה“ (canal thoracique). ובאשר התעלה הזאת בעצמה מחברה אל הוריד הנקרא: *veine cave supérieure*, ע"כ גם כל הנוזל הנמצא בה ישפך לאט לאט אל נחל הרם.

וכן יעבור הבליל המתוקן דרך המעים, על פני כל הקמטים, עד אשר יאבד לאט לאט כמעט את כל החלק הנוזלי ממנו. ובגלל זה במדה שהוא מתרחק מן הקיבה, בה במדה יתעבה ויתקשה: לכן, כבואו אל המעים העבים והתחממים, מראהו כחמר יבש אשר מעט לחות בו. החמר היבש הזה, המכיל בקרבו את כל שרדי המאכלים, אשר, מפני מעטים שונים, לא התעכלו כראוי, קבל את השם: „צאָה“.

ועתה נתורה נא ונראה את אחרית כל החמרים הספוגים והמתולים ברם. הן אכנס אנחנו יודעים כבר כי המחיה הפנימית משרתת בם, אבל איך מתי ואיפה תעשה זאת? ע"כ, למען תת פתרון נכון לכלל החידות הסתומות האלה, עלינו לבאר בתחלה לעצמנו את טיב צרכי כל גוויה חיה. ראשית, הכל יודעים כי האדם, כמו שאר בעלי החיים העליונים, אינו תלוי, ביהם מדרגת חומו המבועי, ובמקרי המקום אשר בו הוא מתגורר. בקור גדול כמו בחום גורא, גווית האיש נשארת כמעט במצב אחד, ע"כ עליה להלחם תמיד נגד מקרי התוך אשר היא נתונה בו, למען תחזיק את חומה הנכון. לפי דעת החוקרים, גווית איש בינוני, לאכר גווית איש אשר משקלו הכללי הוא ששים וחמשה קילוגרמטים, מכינה בעשרים וארבע שעות מן 2700 עד 3250 „יחידות“ החום או (calories), ובשעה אחת כמעט 112 „יחידות“. בעזרת החום הזה, הגוויה, אף כי היא מתקררת תמיד מבחין, יכולה להשאיר במדרגה 37° המבועית. גם בו בעזרתה היא יכולה להחיים את המאכלים והמשקים, הנכנסים אל תוכה. במדרגת החום השורר בפנים. מן החום המוכן הגוויה מוציאה ג"כ הרבה על חמום המים היוצאים מן הריאה, בתכנית אָרִים, עם הנשימה. כמות המים הזאת מתנועעת. לפי חשבון החוקרים, בין שלש וארבע מאות גרמטים. לכן, למען החם את האדים האלה במדרגת 36°–35°, כמו שהמה יוצאים בנשימה, דרושות מן מאתים עד שלש מאות „יחידות“ של חום או calories. גם בעבור הרבה „עליליות“ פנימיות הגוויה מוציאה חום רב. כן מודעת היא כי יסודות חמיים ידועים דורשים חום בעת חבורם לגוף אחד, כמו שהכל יודעים כי תנועת השרירים מכלות חום רב.

אלה הנה קצות צרכי החום. ע"כ הגוויה, כמו תנור, מכלה חמרים ידועים, הבאים מן המזונות, למען הכין את החום הדרוש. החיזון הזה אמנם איננו פשוט פה כמו בתנור, אבל הוא דומה הרבה אל החיזון החמי הידוע בשם: oxydation. וזה הדבר: כאשר יבוא יסוד החמצני או oxygène להתחבר עם גוף חמי אחר, עם הברזל, למשל, אז החבור הזה מוליד מעט חום. אפם כמו שהברזל ישחת בהרכבה כזאת, אחרי כי הוא יהיה ל„חלודה“, כן גם שאר היסודות החמיים יכלו ע"י חבורם עם היסוד החמצני. וע"כ גם נתנו להחיזון הזה את השם „בערה“ (oxydation או combustion). גם בגוויה החיה הדבר הזה מצוי מאד. כן האייר הצח, הבא בנשימה אל תוך הריאה, נותן אל ה„עגולים“ האדומים או globales rouges, אשר ברם, את יסוד החמצני שבו. אפם פה החיזון הזה קבל

(<sup>1</sup>) את השם: calorie נתנו אל „כמות“ החום הדרוש למען החם לסרט אחת של מים ולהעלותם מן מדרגת 0° עד מדרגת 1°.

את השם המיוחד *hématoze*, לאמר הכשרת הדם, אחרי כי באמת העגולים האדומים אינם נשחתים וכלים. אולם נב ה"הבערה" המדומה הזאת מולידה כמות חום. לפי עדות *Bertolot*, הכמות הזאת שוה לחלק השביעי מן כל החום הדרוש לגויה בעשרים וארבע שעות. ע"כ שאר החום מוכן בתוך הגויה עצמה, בכל מקום אשר כלי הדם הרקים או ה"שערות" מגיעים. ברבבות המקומות האלה, יסוד החמצני או *oxygène*, המתפרד ביחוד מן העגולים האדומים, מתחבר פעם עם היסוד הגחלי או *carbone* וכוליד את החמץ הגחלי (*acide carbonique*), ופעם הוא מתחבר עם היסוד המימי או *hydrogène* וכוליד את המים. לכן בבערה הראשונה כמו בבערה השניה חום גדול יולד בגויה, אבל בחזיון הכפול הזה, המחיה, למען החם את הגויה, הסכה את כליון היסודות: C. וגם H. אחרי כי החמץ הגחלי והמים הנוצרים אינם דרושים לגויה. ובאמת המה מובלים ע"י הדם אל הריאה וטשם, ביחוד החמץ הגחלי, המה מושלכים החוצה, ע"י הנשימה.

זה הוא הצרך הראשון אשר לגויה במאכלים, יען גם המחיה מוצאת את היסודות הדרושים להכנת החום. אבל אין זה הצרך האחר. כבר אמרנו כי כל שיטה בגויה מרַקֶבֶת מרכבות תאים חיים. והנה, אף כי צבא לאנוש על הארץ, התאים אשר בו מתחדשים לבקרים ולפעמים גם לרגעים, רבים מהם ימותו כמעט מרם יחיו ורבים מהם אינם מאריכים ימים, אף כי יחיו. מי מאתנו איננו יודע, למשל, כי האיש המתגרד מעט מפיל לארץ מבשרו כמין עפר. והעפר הזה הלא הוא נוצר מאלפי תאים המכסים את העור. גם התאים האלה חיו, אך לאט לאט מתו לשחת ואחרים לקחו את מקומם. וכן הוא כל ימי צבא האדם על הארץ, מאין הפוגות. זאת היא דמות התאים החיים בלי ארך ימים. אפס רבבות תאים אחרים ימותו מיד אחרי הולדם. כן התאים המכסים את קמטי המעים, אחרי ספנם אל תוכם את החלק הגחלי מן בליל המאכלים, נופלים מתים אל תוך המעים, מיד אחרי ה"עכול". הנפילה הזאת נקראת הסרת ה"קשקשים" או *desquamation*. זאת היא דמות התאים המתים מיד אחרי הולדם. ע"כ, למען הקים המיד, מאין הפוגות, תאים חיים וקיימים על מקום פגרי המתים, המחיה דורשת חמרים חדשים אשר על חשבונם תוכל למלא את החסרון. אפס אל נא נאמין כי די לכלי הדם הרקים או ה"שערות" להביא את החמרים השונים, הבאים מן המאכלים והמהולים בדם, אל איוו חלקה בגויה למען יצמד מן החמרים האלה "תאים חיים". לא! כל החמרים הבאים מן המזונות והמהולים בדם זמה רגבים פשוטים אשר אין בהם כל "חיות". ע"כ המה בעצמם לא יצלחו לעולם להקים תאים חיים. רק המחיה עיבדת פה באופן אחר. ולמען הבין את החזיון הנפלא הזה, נקח נא לנו איזה משל. אחד מן החומים הרקים או *fi-bre*, אשר מהם נוצר כל שריר ואשר באמת המה רק תאים חיים ב"צלם" ארוך, יאבה להגריל מעט את כמותו וגם את עויו. ע"כ, כאשר הדם הבא להרותו מביא איזה מין לובן מהול בתוכו, החום החי, אשר בשריר, מושך אליו את הלובן הצף בדם. הלובן הזה, אשר הוא עתה בדמות *peptone*, אינו יכל להתחבר אל החי, אשר לו דמות *myosine*. ובגלל זה, ה"לובן", תחת השפעת החום החי, משהנה ומתקרב אל דמות המשפיע. אחרי התמורה הזאת, החום החי מושך אל קרבו פנימה את הלובן. החזיון הזה מכונה בשם: *assimilation*, לאמר המושך והמסוך נתכוללו היטב. אבל גם אחרי ה"עליליה" הפנימית הזאת המחיה עוד לא כלתה פה את עבודתה. כי מה יועיל לחי חי מעט "לובן" מת, גם בדמותו הוא? הלא הוא, החום החי, יכול להתארך וגם להתקצר — כי זאת היא עבודתו בגויה —, אבל ה"לובן" המת מה יעשה? ובאמת היש יכלת כזאת ללובן-ביצה, למשל, יהיה כבישל או לא? הלא

חומר מת הוא ואין ביכולתו לעשות מאומה. ע"כ גם פה ה"מחיה" המכעית מראה את פעולתה הנפלאה. ה"לובן" המשוך, כחתבוללו פנימה עם חמר החום החי, יקום להתחיה במגע הזה ויקבל לאט לאט את סגלת החום המשפיע. וכן הוא הדבר בכל "מיני" התאים: המה יחיו את דגנבים המתים אשר יהבוללו בהם.

אפס איך יהיה דבר נפלא כזה? עד כה נקל היה לְבָאֵר את חיונות המחיה ע"פ "חוקי" החכמות השונות. אולם החיון הזה עולה על כלם. רגב מת מתחיל לחיות. ואיך יעשה כזאת? איזו היא התמורה אשר נהיתה ברנב הזה, למען יחיה עתה אף כי עד כה לא היה בו כל "סימן" חיות? את הסוד הגדול הזה במחיה עוד לא גלה כל איש. ואולי נעלה הסוד הנפלא הזה מכינת בן-תמותה. ובאמת כאשר יניע לדעת איך וכמה יש להחיות את החומר המת למען יחיה, הלא אז יהיה כאלהים אשר "סתרי" כל הבריאה כלה גלויים וידועים לפניו. אולם אם החיון הנפלא הזה עורנו חידה כמסוה לכל באי עולם, הגה כל החוקרים מסכימים כי כל "תא חי בא מתא חי": *omnis cellula a cellula*, ואין כל תא נוצר מעצמו. אן ממלים אחרות. החיים מתארכים, מתרחבים ומשתנים אלף מונים. אבל אינם פוסקים. ע"כ. הודות להכלל הגדול הזה, נקל לנו להבין את "ערך" המחיה גם ב"גדול" חלקי הגויה. המחיה המביאה מאין הפוגות בשכונת התאים החיים חמרים חדשים וראוים, נוהגת להם את היכלת להגדיל בתחלה את כמותם. והיה כאשר החמר המתבולל יקום לתחיה, אז התא יתחלק לשנים, למען יהיו שני תאים חיים תחת תא אחד. זה הוא הסדר המצוי במרבית התאים. התא מגדיל את כמותו ע"י רגבים שונים אשר משך אל קרבו ואשר החיה אותם; אחרי כן התא יחצה מעצמו ויהיה לשני תאים נבדלים. ומן העת ההיא כל אחד מן התאים החדשים האלה חי בעדו. וכתאים הישנים מן התאים החדשים לכל דבר. רבים מהם סתים מיד ורבים חיים ומתרבים. וכן הדבר עד אין סוף. כי ה"מחיה", במעמקי כל חלקי הגויה, איננה נחה לא זימן ולא כלילה. היא עוברת בלי הרף עד העת אשר בה יבוא הקץ לגויה בעצמה.

אפס עד הגה ראינו רק את הצד הקל מן החיון הנפלא אשר קראנו בשם מחית התאים. אולם כאשר נרד מעט אל עמקי החיון הזה, או נשוב ונתפלא ביתר שאת. באמת עלינו לדעת כי לפעמים החמר הדרוש למחית התא מרכב עם חמר אחר, אשר אין לתא כל צורך בו. וע"כ, למען קחת את היסוד המועיל, על התא להפריד בתחלה בין הדבקים האלה. משל קפן יבינונו היטב את הדבר הקשה הזה. איזה תא יאבה לקחת מעט מן היסוד החמצני או *oxygène*, למען בעד רגבים זדים בקרבו או למסרה אחרת. אבל היסוד הזה איננו נמצא "בבד" ברם. ע"כ על התא להפריד בתחלה את היסוד הזה מן ה"עגולים" האדומים הנושאים אותו בכל מקום עם הדם ורק אחרי כן יוכל לקחתו אליו. אמנם חיון כזה הוא באמת פלא גדול, אבל אין כל ספק ב"ישותו". כי היכלת הנפלאה הזאת יש ג"כ לתאים בודדים. החיים מחוץ כל גויה, כאשר הראה הח' *Pastour*. כן היצורים המיקרוביים. המכנים *vibrions*, יכולים להפריד את המלח *castrale de potasse* או  $\text{Ca}^2$  הפנימית. בה במדה נשוב ונתפלא. התא החי הוא פועל חרוץ מאין כמותו; יכלתו איננה מנבלת במעשים הזכורים; הוא רב העלילה עוד ביתר שאת. כאשר יחסר לו החמר הדרוש, או הוא יכל להרכיב בעצמו יסודות שונים למען ברוא באופן הזה את החמר החסר. גם פה נבחר נא באיזה משל למען הבין את יקרת היכלת הזאת, אשר עד הנה לא האמינו בה התוקרים. הכל יודעים כי לדבורים דרוש חמר שמן בעד הדבש עם השעוה אשר הנה

מכניות. ואמנם הדבורים מחיות את עצמן בצופי הצמחים אשר יש בהם חמר כזה. ובגלל זה גם חשבו כי הדבורים לא תוכלנה הכין את דבשן עם שעוותן כאשר יחסרו להן הצופים הראויים. אפס נסיון החכמים Hubert, Milne-Edwards, Dumas הראה בעליל כי לא כן הוא הדבר. הדבורים אשר המנסים כלכלו רק בנפת (סוקר) הכינו דבש סבעי כמו שאר הדבורים. ומאין לקחו הדבורים האלה את החמר הדרוש? אין זאת כי התאים החיים בנוית כל דבורה מסגלים להפריד בתחלה את יסודות הנפת ולהרכיב אחרי כן את היסודות הראויים למען יולד מזה חמר שמן, לאמר שעווה. גם החכם Flourens הוכיח כבר את האמת הזאת. וזה היה נסיונו: הוא זן ארי רק בלחם ובכל זאת עלה בידו להשמינו היטב.

„עליליות“ נפלאות כאלה מצד התאים החיים הננו רואים גם באדם. כן החמרים המשולשים, הבאים אל הכבד ברמות נפה, משתנים תחת השפעת תאי הכבד, כאשר הראה בעליל הח' Claude Bernard. פה הגפת או glycose אובד בתחלה את המים אשר בהרכבתו החמיית ויהיה לחמר חרש המכנה matière glycogène. את החמר החדש הזה מאספים התאים אל הוכם פנימה. וכן יתקב בקרבם ימים רבים או מעטים, מבלי כל חיות. והיה כאשר המחיה הפנימית תדרש לנפת ויצא החמר הזה מן התאים אל תוך הדם. פה יקבל את המים אשר אבד וישוב לתכונתו הראשונה. וכן ילך, מהול ברם, אל השרירים, למשל. שמה יתפרד טיד, ויסוד החמצני או oxygène וגם יסוד הגחלי או carbone, החונים בו, יתרכבו יחד. מן ה„בערה“ הזאת, המולידה את החמץ הגחלי, יצא החים הדרוש לגויה או בעד הנועת השרירים או בעד מפרה אחרת. לכן כרבות עבודה הגויה כן ירב „כליון“ הנפת או glycose. אולם הכבד האוצר בקרבו את החמר הראוי להשתנות לנפת, שופך אותו אל תוך הדם במדה דרושה, לפי צרכי הגויה. ובגלל זה „כמות“ הנפת, מהול ברם, שוה תמיד אצל האדם הבריא.

ועתה הנה ראינו כי התא, למען מחיתו, מושך אליו את החמרים הראויים, יען, בין החמרים הרבים המהולים ברם, הוא יודע תמיד לבחר בטוב לו. הדבר הזה נעלה מעל כל ספק. הנה, למשל, ברם מלחי potasse מעטים ומלחי soude רבים. בכל זאת הענולים האדומים הצפים ברם מושכים אליהם את המלחים הראשונים. ובאמת אין כזה כל פלא. אמנם התא איננו יודע מאוס ברע, אך, מפני חק ה„קֶךְ כֶּה“ או affinité, הוא יודע לבחר בטוב. אולם במה הדברים האלה אמורים כאשר החמר הדרוש נמצא. אפס אם מציאות החמר הראוי מעטה או כבדה, או, כאשר ראינו למעלה, התא מציא לו בעצמו את הדרוש. לכן לפעמים יקרה כי הוא מכניס אליו דברים אשר יש בהם יסודות מוזרים לו. גם לפעמים יאנה כי איזה רגב מגוף התא יקלה מיוקן, ואז על התא הרוצה לחיות כבתחלה לגרש את הרגב הזה החוצה, לאמר אל תוך הדם הסובב אותו מכל עברים. אל החיוון האחרון הזה נתנו את השם: désassimilation. גם הוא אחד מסודות המחיה המתומים וחמומים. איך ידע התא כי רגב פלוני יקן הרבה ועליו להשליכו? חידה היא ותהי לחידה.

ועתה נתורה נא ונראה מה יהיו שרידי החמרים או היסודות אשר גרשו מני התא או אשר נשחתו עיי השפעתו. אנה ילכו ומה יעשו בתוך הגויה? אל השאלות האלה אמנם אין כל פתרון מספיק, אבל זה ידוע כיום כי רבים מן היסודות האלה סובלים. בערותי חדשות או „הרכבות“ חדשות. וזה האות: כאשר יטלו את השקר, הידוע אצל בעלי הנתוח בשם: corps thyroïde, או יתעבה מאד עור איש כזה; גם הרגש והשכל יתקלקלו בו. החכם Reverdin, אשר נלה בפעם הראשונה את המחלה הזאת, נתן לה את השם: myxadème, יען אצל איש כזה החמר הרירי או mucine מתאסף בעור וקקשה אותו וכן הוא מתקבץ

במסקת העצבים ומקשה אותם. והנה החוקרים הרבים אשר התעסקו בענין הכי נכבד הזה נוכחו לדעת כי השקד הנוכח מכין מיץ מיוחד וכי רק המיץ הזה, אחרי השפכו אל נחל הרם, אמיץ כח הוא לבער אחרי החמר הרירי או *mecline*. איך יעשה כזאת? התשובה הידועה אינה מספקת. אבל נעלה מעל כל ספק הוא כי בלעדיו המחיה הפנימית אינה יכולה להביא „כליון“ על החמר הזה או לשנותו לטוב. ובאופן זה גם שקדים רבים אחרים, אשר תעודתם העקרית ידועה, משפיעים הרבה על המחיה הפנימית. ה„אשכים“, למשל, נועדו להכין תאים חיים הגודעים בשם „זרע“. ובכל זאת כאשר יאבדו את האשכים, או איש כזה לא רק יהיה לסרים כי אם יבדל לדעה משאר האנשים בקולו, בכחו, בשכלו ובמגו, ומדוע? אין זאת כי תאי האשכים מכינים צוף הנשפך אל נחל הרם. והיה כאשר הצוף הפנימי הזה יחסר, או המחיה הפנימית תִּעָכַל ותקלקל. אבל איך ישפיע הצוף הזה? דבר קשה הוא כיום. אך די לנו לדעת כי חזיונות המחיה הפנימית, גם בלעדיו מחית התאים, מסבכים מאד. לכן איש הפשוט, המאמין כי חזיונות המחיה מנבילים ב„עכול“ המאכלים וב„ספיגת“ החלק המובחר שבהם אל תוך נחל הרם, אינו אלא מועה. איש כזה דומה אל העובר על פתח בית חרשת ומתכוונן אל החמרים המינרליים המובאים פנימה. לפי תכונת החמרים, העובר יכול אולי לדעת למה הם באים הנה ומה מפרת כלם. הוא יכול לדעת כי מן החמר הזה יצא ברזל ומה נחשת... אבל האם בגלל זה יכול להתהלל כי הוא יודע את כל אשר יעשה בבית החרשת פנימה עד אשר יגיעו אל אחת הממרות האלה? לא! כן איש הפשוט, בהביעו כי המאכלים דרושים לחיי הגויה, אינו יודע מאומה מחזיונות המחיה בעצמה. גם החוקרים רק ראשיהם ראו. ואף המקצת הזאת נוגעת ביוחד אל החמרים המרובעים, יען רק הם נודעת כמעט כל „שלשלה“ התמורות. כן ידעים כיום כי רק מין לזבן מסוגל להספח אל התא החי ולחיות עמו, אבל לא החמרים האחרים. אולם כן ה„ליבן“ אשר, מפני איזו סבה, לא נהעלה לחיים, סובל תמורות רבות, פרם יגרש החוצה. מן התמורות הרבות האלה יולדו החמרים השונים האלה: *créatine, xanthine, ae.* *ureae, urée* וכלם עשירים מאד ביסוד החנקי או אַזוֹט. אולם החמר: *urée* הוא היותר מצוי. לפי דעת *Gautier*, החמר הזה מתורתו רק בתאי הכבד, יען פה הוא מקבל את ה„בערה“ האחרונה. בין כה או כה, כל שרידי המחיה הפנימית צפים בדם. ולמען נקה את הרם מן החלאה הזאת, וכזה גם כל הגויה כלה, תאי הכליות, אשר דרך בהם עובר לאט לאט כל דם הגויה, כושכים אליהם את כל ה„שרידים“ האלה עם כמות גדולה של מים. מן הכליות יזלו השרידים, מהולים במים, דרך שתי תעלות מיוחדות, הידועות אצל בעלי הנתוח בשם: *urétères*, עד השלחופית, ומשם יצא הכל החוצה בשם: מי רגלים.

ע"י מי הרגלים מוצאים החוצה מרבית שרידי המחיה הפנימית. כי האדם, אשר מחיתו טובה ומבעית, סמיל בכל יום, לאמר בעשרים וארבע שעות, בערך למרא ומחצה מי רגלים. ובעת ועונה אחת הוא מוציא החוצה, עם מי רגליו, מן עשרים וחמשה עד שלשים גראממים של החמר: *urée* [וכן שתיים עשרה עד ארבע עשרה גראממים של הכלה המצוי או *chlorure de sodium*. מלבד השרידים האלה נמצאים במי הרגלים גם חמרים רבים אחרים כמו מלחי פֶּוספָּאט ומלחי *sulfates* וכדומה.

גם הזיעה פולטת רבים משרידי המחיה הפנימית. ע"כ הזיעה היא אחת מן האמצעים אשר בהם תשתמש הפבע המחכמה למען טהר את הגויה מחלאת שרידי המחיה הפנימית. אמנם לא זאת היא מטרת הזיעה לבדה. לה יש גם תעודה אחרת. הודות לשקדים הרבים הנפוצים בעור, הגויה אינה יכולה להתחכם הרבה יתר על המדה, יען בעת ההיא המה

מכינים זיעה מרובה ומקררים את הגויה. אבל בין זה או זה הרבה מ„שרידים“ המחיה מוצאים החוצה עם הזיעה. והיה כאשר כמות הזיעה הרב מאד, או המעט כמות מי הרגלים. לכן בימי הקיץ מי הרגלים מעטים המה בכלל והזיעה מרבה ובימי החורף החזיון הוא פְּהָפֶה.

גם הריאה, כאשר הגדנו כבר למעלה, פולטת „שרידים“ ידועים מן המחיה הפנימית. כן החומץ הגחלי יוצא באויר הנשימה מן הריאה. לפי עדות החוקרים, הריאה פולטת בכל יום, לאמר במשך עשרים וארבע שעות, ארבע מאות למרות או שמנה מאות וחמשים גראמטים של החמץ הזה. גם כמות גדולה של סיס, בתבנית אדים, מוצאה היא החוצה בדרך הזאת. ולפעמים גם אדי חמרים נזולים יוצאים עם הנשימה. כן, למשל, יודעים כלם כי בנשימת השבור מוחשים אדי אלכוהול.

ועתה, אחרי התבוננו אל סרבית חזיונות המחיה הפנימית, הנה נקל מאד להבין כי גם קלקול קמין באחד מחזיונות המחיה הפנימית יכל לבבל הכל. ע"כ אך מחקר רעת יאמין ההכון כי אין סחיה קַקְקֶלֶת בלי מחלת הקיבה. הן אמנם כל מחלת הקיבה, אף אם קטנה היא במאד, יכלה באמת להזיק הרבה אל כל המחיה הפנימית, אבל, גם מבלעדי כל מחלה באבר הזה, יש מניעים רבים. ראשית כל עלינו לדעת כי שימת העצבים, כמו בכל חזיון חיוני, לוקחת חלק גדול מאד בכל חזיונות המחיה הפנימית. רק אין פה המקום לדבר ברחבה אדות הענין הנכבד הזה. לכן כאשר השפעת העצבים הנכונה תחסר, או תחסרן הזה יוליד „מעקשים“ מרבים. ולמען הבין את העיקר הנכבד הזה, נבחר נא באיזה משל. הנה האכל בא כסדר אל הוֹך הקיבה. אבל פה, מפני חסר השפעת העצבים, השקדים אינם מתעוררים להכין ולשפוך מיר את המיץ הנכון; גם הקיבה בעצמה אינה מתנועעת כראוי למען כלול היטב את המאכלים השונים ולהרוותם במיץ. אז המאכלים, תחת להתעכל, יחלו להתחמץ. מן המצב הזה יולדו לפעמים „אדים“ שונים, כמו *ac. lactique*, *ac. butyrique* וכדומה. ובגלל ה„חמוצים“ האלה סדרי המחיה ישתנו לדעה. אפם אם הסבה אשר בעבורה חסרה השפעת העצבים היא רק מקרית, או בעבור הסבה, הכל יבוא על מקומו בשלום אחרי יום או יומים. אולם לא כן הוא הדבר אם הסבה פְּהָפֶה. אז ה„מעקשים“ יגדלו מיום אל יום וכל גלגל המחיה הפנימית יתנהל בכבדות מאד, עד אשר הגויה כלה תחל לסבל מן המצב הזה.

גם שנוי קמין באחד מן האברים הבאים בעזרת המחיה המבעית יכול לבבל הרבה ולהסב מעקשים רבים. כן, למשל, ה„מרה“ אשר תאי הכבד מכינים, מהקבצת לאט לאט אל תוך שלחופית מיוחדת ומשם היא נוזלת, דרך העלת *cholédocolique*, אל תוך המעים. בעת ה„עכול“ והיה אם, מפני איזו סבה, המרה תאחר לבוא או כי לא תבוא במדה נכונה, או יצמחו מן המקרה הזה קלקולים רבים. החמרים השטנים לא יספגו כראוי ויגרשו החוצה עם הצָאָה. גם בשאר חזיונות המחיה הפנימית ישתנו הסדרים לדעה.

המיצלים האחרים האלה מראים בעליל כי המחיה המבעית דורשת מכל האברים, העוזרים על ידה, עבודה ישרה ומובה. ובחדל אחד מהם למלא את חובתו, או תסבל מן המצב הזה כל המחיה הפנימית. אפם עלינו לדעת כי יש אנשים היוצאים מן הכלל הגדול הזה. אצלם כל אברי המחיה ממלאים את הפקידים; גם השפעת העצבים נכונה, לכצער למראית עין. ובכל זאת גוית אנשים כאלה רפה וחלשה. אצל האנשים מן הסוג הזה אין עין בשרירים ואין איל ברצון: אין צבע בלחיים ואין אמץ בברכיים, כאשר יאמר ההסוֹן. גם בכל פנות גויתם רק כשלון ורפיון, אף כי אין להם באמת כל מחלה. תמונה כזאת נפגשת



ביחוד בימי הנעורים. יש ילדים או נערים האוכלים ושותים כראוי לפי שנות חייהם, ובכל זאת כמו מארת אלהים רובצת בם. המה כעלים נובלים, מבלי יפעת החיים במלואם. ובגלל זה, למען ציין את המצב המעציב הזה, המציאו עוד מקדם קדמתה מלה מיוחדת בערו והיא המלה: *scrofalese*. אין פה המקום לננוע אף בקצה העט אדות הדעות השונות. אבל זאת נוכל להגיד, כי כלם מאמינים ש"עצלות" המחיה הפנימית היא בין הסבות הראשונות. ובאמת אצל האנשים מן הסוג הזה המחיה הפנימית, המחיה בסתרי כל מסכת ובמעמקי כל אָרְגָן, מתנהלה רק בכבוד. ה"חזית" מעטה בכל התאים החיים והמה עוברים בעצלות גדולה. ה"עצלות" הזאת היא גם מקור המחלות הרבות הנפשיות אצל האנשים מן הסוג הזה. כי היצורים הקטנים, הממלאים את כל חלל העולם והידועים כיום בשם: "מיקרובים", חודרים על נקלה בנויה חלשה כזאת ומהרסים בה את כל חלקה טובה. התאים אשר בה, עקב חיהם הדלה, אינם יכולים להלחם בעו עם האויבים האלה וע"כ המה נופלים חללים לפניהם.

אפס במצב המעציב הזה כל המחיה הפנימית אשמה. האי השרירים כמו תאי העצבים, האי העצמות כמו תאי הגידים כלם עוברים מעט ובעצלות גדולה. אכן יש גם אנשים אשר כל התאים ממלאים את תפקידם כראוי ובכל זאת המחיה הפנימית מסבכת אצלם "חלאים" רעים. אולם במקרים כאלה החיזון מסבך ביהר שאת. כי יש אשר ה"תקן" הנוזלי של הדם משהנה וע"כ חמרים ידועים — שרידי המחיה הפנימית — העומדים לצאת החוצה עם מי הרגלים, מתעבתים בתוך הדם ומקבלים דמות יבשה. כן חסצים ידועים, משרידי המחיה הפנימית, תחת לשטוף עם נחל הדם עד הכליות — אלה האברים המנקים ומטהרים את הדם — כהבצדים במקומות שונים בנויה ומולידים לאם לאם או לפתע פתאום מחלה עזה. מקרה רע כזה יאנה ביחוד אצל האנשים אשר הרופאים כנום בשם: *artbre-tiques*. אצל האנשים מן הסוג הזה, חמץ השתן או *ac. urique*, תחת לצאת החוצה, מתעבה בתוך נחל הדם, אשר הוא מהיל בו, ומתמחה בתוך אברים שונים, כמו, למשל, בברכים או בארכובי האצבעות. ובגלל זה נקוצים כסוחים, הזרים לגויה, כן המה מעוררים כאב בתחלה ואחרי כן המה מסבים או כובד בהנועות או גם "שנוי רע" בתמונת האבר.

זאת היא אחת הרעות הצומחות משרידי המחיה הפנימית, המועדים להגרש החוצה, הנותרים בתוך הגויה. אפס גם מבלעדי החיזון הזה "מעקשי" המחיה המכעית מרובים טאר. לפעמים גם חומר, אשר משכנו בתוך הגויה איננו דבר מוזר, יוליד קלקול גדול ע"י כמותו המרבה. כן דרך השומן, הבא מן המחיה, להתאסף בתאי כל אָרְגָן מחבר או *tissu conjonctif*. אולם מקום מרכזי החמר הזה הוא ביחוד תחת העור. אין פה המקום לדבר מן צרכי הגויה בחלב. רק זאת נגיד כי היא מוציאה ממנו לפעמים את החום הדרוש לה. והיה כאשר כמות השומן תגדל הרבה והחמר הזה יבוא לרביץ במרה מרובה בכל "מסקת מחברת", או תולד מן המצב הזה המחלה הידועה בשם: *obésité*.

אפס, גם מבלי כל יתר חמרים הקלוטים בנויה, המחיה הפנימית יכלה להתקלקל הרבה. די אם הסדר באחד מהיונות המחיה ישנה מעט. ולמען הבין את הדבר הזה לאשורו, נקח לנו איזה משל. הנה הכבד, כאשר כבר הגדנו למעלה, עוצר את הנפת הבא אליו ומשנה אותו לחמר אחר. והיה כאשר האבר הזה, מפני איזו סבה, יניח את הנפת לצאת מיד, מבלי אסף אותו אל תוכו בתחלה, או החמר הזה לא יאחר מהתאסף הרבה בדם. ובאשר השרירים אינם יכלים לבער "כמות" יתרה, עיב הנפת העודף יצא החוצה עם מי הרגלים. המצב המעציב הזה מוליד את המחלה הנוראה הידועה בשם: *diabète*.

משלים כאלה וכאלה נקל מאד למצוא למען הראות בעליל כי רק המחיה המבעית, רק היא יכולה לגבר חילים למען החזיק את הנויה ולקימה. אך ירבו הדברים יתר על המדה. בכל זאת הננו רוצים לקחת לנן עוד משל אחד. הוא יראָה לנו בעליל כי כמו החסרון כן גם היתרון מקלקל לפעמים את השורה. הנה אמרנו למעלה כי עצלות התאים מביאה רעה רבה במחיה. אבל יש אשר ה"הפך" ג"כ מסכן. לכן כאשר התאים, מפני איוו סבה, מחילים לעבוד הרבה באיזה אבר ולהתרבות שמה במדה מרובה, או יגדל האבר ההוא, או רק חלק ממנו, יתר מדי. מחלה כזאת ידועה בשם: hypertrophie. ע"כ זה הוא אשר אמרנו: ערך המחיה המבעית גדול מאד בחיי האדם, כי בלעדה הוא צפוי, כל ימי צבאו על הארץ, לכל מפגע רע ולכל מחלה מסכנה. רק המחיה המבעית עושה את הנויה כלה בריאה ושלטה. היא מערבת את השנה כלילה וממתקת את החיים ביום. אף היא מנברת את השכל ומעמקת את הדעת; היא משנשגת את הסגלות השונות ומטהרת את המזן. וכן צדק המשל הקרמון: Mens sana in corpore sano: נפש בריאה בגוף בריא.



## לפני ה'רדף.

(תמונה מחיי בני עמנו במדינת רומיניא).

### I.

כמעט בקצה הכפר צקון העומד במרחק פרסאות אחדות מעיר יאססי אשר ברומיניא נמצא בית היהודי נפתלי יהלום — בית נבוה ורחב מרוב בתי האכרים יושבי הכפר וצריפיהם. פה נולד וישב כל ימי חייו ופה ישבו גם אבותיו ואבות אבותיו, ומעוררו הסבין עם חיי הכפר הזה, עם יושביו הרומינים וגם עם הצרית הגדולות והקמנות, אשר התרגשו לבא עליו מידי הפקידים והשוטרים בעת אשר לא יכול להשביע אותם רצון בתרומותיו כמורם הנה „להשגית על הסדרים“. בכפר מולדתו זה כלכל את נפשו ונפשות בני ביתו איך שהוא ובמה שהוא; פה היה לו הבית הזה, אחוזת אביו הזקן היושב עמו יהרו, ועל יד הבית חלקת אדמה קמנה; פה עמל עם אשתו ובניו וביניעת כלם יחדו התפרנסו ויחיו, לאמר: מצאו לחם לאכל לבלי יתמו לגוע ברעב. פרנסה קבועה והמידית לא היתה לנפתלי ולהיות לא יכלה מפני חקי המדינה, אשר העיקר לו מסביב, ויען כי הכל היה אסור לו, על כן אמנם שלח ידו בכל: פעם היה רוכל, סוחר, מוכר, פעם מלאה ופעם לזה, מונג ושולחני, אכר ואומן גם יחד, ואשתו ובניו הגדולים היו עוזרים כנגדו בעניניו הרבים האלה.

קשה היתה ישיבתו פה בכפר מולדתו עם בני ביתו, כי עוד מימי שלטון השר המצר לישראל בראמיאנו השכינו את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת על שערי גן העדן — על סבוא הכפרים לשכרו כפני בני ישראל, אך התחנות הרבות, הבקשות והדמעות ועוד יותר הכסף, אשר פזר לכל פקיד ושוטר וחליפיהם וחליפי חליפיהם גם יותר מכחו, הם שהועילו לו לבלי ימהחו עליו את מדת הדין הקשה ולבלי יגרשותו מהסתפח במקום שם ראה אור עולם בפעם הראשונה ובמקום שם ישבו אבותיו ואבות אבותיו. עם יושבי הכפר הרומינים חי בשלום ובאחוה ולבם אהבוהו וכבדוהו, בדעתם מאד את ישרו וצדקתו. כמו לכל אדם במקום מגוריו היו גם לו אויבים פה, אשר לא אחת רבו עמו בענינים שבין כפרי למשנהו, על שור, על שה, על פרעה או על חפץ אחר, אך גם אחד מאויביו אלה לא במח על כח עצמו ויתרונו עליו ולא התפאר לפניו לאמר, כי ברביר קל, במלה אחת במקום הראוי יוכל לסעדהו מזה הלאה. עד המדרגה הזאת לא הגיעו סכסוכיהם. ולעומת זה מצאו רבים מהם חפץ במשאוי ובמתנו עמהם, לרבים עמד בשעת דחקם ויחלצם מן המצר במלוה כסף (ולו היה תמיד איזה סכום כסף ליום חשך), לרבים היה כאחי-עזר למכר את יכול אדמתם ועוד רבות כאלה, ועל כן לא רק אשר חשכוהו כאחד מהם, כי אם גם הרימו את ערכו עליהם בגלל דעתו וחריצותו, באמרם, כי נחוץ הוא לכלם ועבודתו בקרבם היא רבת הועלת.

אך סקץ הימים נשתנה מצב הענינים בחיי בני ישראל יושבי המדינה הזאת לרעה מאד רב יתר מאשר היה עד הנה, ותבאנה צרות אחרונות משכחות את הראשונות. גזרות

רעות וחקים מעיקים נגד היהודים יצאו תכופים ממעם הקצרים לישראל אשר נעשו ראשים, מאיאָרעסקו, פֿיליפסקי, גרדישמאָנו, קנטיקווינא וחבריהם היושבים ראשונה בממשלה, עד אשר נשבר להם כמעט כל משען לחם ולא היתה להם כל תקומה, בהאסר עליהם לשלח במרכלת ידיהם בחורם על פתחי הדורשים סחורתם ולהיות חוברי אחוזות ובתי משקה, בצאת החק לשלול את הזכות מן היהודים לכהן בבתי מוסד הממשלה הגדולים והקטנים, להסיר את כל היהודים העמלים במשמרותיהם במסלות הברזל ועוד גזרות קשות רבות כאלה, ביחוד ננעה הרעה בבני המון עם ישראל, אשר ביניע כפיהם ובזעה, אפס יביאו לחמם, ובאלה המתפרנסים ברוח והסומכים על הקוח, אשר יביא המקרה לידם.

להגדיל את הרעה והמארה הזאת בא המשבר הכללי במצב הכלכלה שבמדינה הזאת ואשר אך לשוא עמל והתאמץ שר השרים קנטיקווינא לרפאותו בכמחו על אדירי אירופא שהם יחלצוהו מן המצר במלוה הכסף אשר יהנו לו. הם השיבו פניו ריקם כגמול לו ולממשלתו על שנאתם לאורחי ארצות אחרות הגרים ברומיניא בכלל ולבני העם העברי ביחוד ועל הגזרות הרעות המתחדשות על אלה האחרונים המידות כסדרן, — ויגדל שבר המדינה עוד יותר וצרות עם היהודים — השעיר המשתלח בכל עת צרה וצוקה — גדלו שבעתים...

אם האנשים העומדים בראש הממשלה, מנהיגי המדינה ושליטי רוח העם חושבים את בני עם ישראל היושבים על חופי הרונאי הרבה מאות שנה והמקריבים דמם וחלבם לשלום המדינה, ככל יושבי הארץ, לבנים זרים, אשר אין להם כל חלק ונחלה בארץ — מה יעשו אורחי המדינה הרומינים ולא יחמאו? איך יכלאו את רוחם ותאות בצעם לעמל אחרים ולא יהנו את העם האמלל הזה למשסה והונו לבו? והנה פרח הודון בראש כל חוצות: בני המון עם האזרחים, כפרא אשר שלח חפשי, החל לקצות ביהודים היושבים צפופים כמושבותיהם, בעיר בוקרשט בתחלה, ואחרי כן בערי גלץ ויאססי, ובאחרונה גם בערים אחרות, לשבר ולאבר, להרם ולנהץ את כל אשר מצאו, לנזל, לחסום ולבזו את הן „הורים“ ורכושם כורם הרגעש בהתפרצו, המאבר ומבלע את כל הנמצא על דרכו.

רוח הקטב הזה עם כל תוצאותיו הרעות פרץ ורחב ממקומות מוצאו בערים הגדולות ויניע גם לערים הקטנות והכפרים מקום שם התגוררו יחידי סגולה מבני ישראל וגם עד הכפר צקון הגיע. גם מיושבי הכפר הזה הרומינים היו אחדים אשר באו ליום המועד לשבר ולהרם בעיר יאססי הקרובה את כל אשר יש לשבר ולהרום במשכנות יעקב ולשלח כבזיה ידיהם, ובשובם אל כפרם השתבחו באוני רעיהם שכן עשו ויהיצו אותם ויעוררום לעשות ככה גם ביהודיהם האחדים הנרים פה ביניהם, באמרם, כי הותרה הרצועה וכי הדת נתנה בבוקרשט הבירה לאבר את היהודים הזרים האזרחים ושללם לבזו. נורא היה מצב הכבשים האחרים היושבים בין זאבים כאלה בימים ההם ובניהם גם מצב נפתלי יהלום ובני ביתו. לרנעים חרדו מפני תנופת יד שכניהם הרכים והחזקים מהם. ברנזה ובדאגה היו אוכלים את לחמם, בלב חרד ורגז היו תלכים ברחוב או היו יושבים בבית יומם ושנתם נרדה לילה. אך פחדם זה היה פחד שוא, ידי שונאיהם לא היו כהם, ביתם לא נהרם עליהם, החלונות לא נפצו וגם כלי הבית לא נשברו, כי נכבדי הכפר חזק ערדתו הקטנה, אשר היה איש ישר ומכבד את נפתלי, עצרו בעד רוח העריצים האחרים השואפים לבצע מעשקות. אולם אם ידי יושבי הכפר לא היו במעל לנזל ולחמם

כלים וחפצים מבית נפתלי לעיני השמש, הורו היתר לעצמם עתה לעשק ממנו את כספו, אשר הגיע לו מהם, בסתר ולא השיבו לו את חובותיהם, לקחת, לקנות, ללוות מכנו ולא לשלם.

ומה? הלא כן יאתה. אין רשות לו לסחר פה, החק אוסר לו זאת והוא עובר חק ארצנו, על כן הגה זה נמולו כפעלו, ומי יריב ריבנו? הן רב לו רב גם זאת, כי אין אנהנו מגלים עונותיו באוני הרשות".

כן חשבו, כן אמרו וכן הצטרפו יושבי הכפר על העולה אשר בידיהם כהצטרקות הזאב ההוא בכואו למרף את המלא האמלל במשל הידוע. ויהיו צדיקים, ישרים ותמימים בעיניהם בעשותם זאת, יען כי — הן ליהודי הם עושים ככה, ויהודי לא אדם הוא, כי אם חיה רעה השואפת לדמים; כל אשר לו, הונו, רכושו, כספו, לחמו אשר הוא אוכל עמל אחרים הוא, ועל כן הפקר הוא והפקר כל אשר לו.

באחרונה החלה גם הרשות לרדף את נפתלי על צוארו, לאלין אותו לעזב את הכפר אשר הוא יושב בו למרות החק, יען כי הפקידים השפלים במדרגה קבלו פקודה נמרצה מאת פקיד המעלה להתנהג עם היהודים העוברים חק על פי חמר הדין. נפתלי פזר כסף ל"שומרי החק" האלה רב יתר מיכלתו — והם הואילו לקחתו מידו בכל עת, אבל הם חפצו לשבר את החכית ולשמר את יינה: את כספו לקחו מידו, ואת צאתו דרשו ממנו בחוקה ויעשו עמו חסד גדול בתתם לו ארכה לזמן שבועות אחדים.

נפתלי עם בני ביתו, הלא הם אשתו, אביו הוקן, איש כבן שבעים שנה ויותר, בנו הבכור, בתו העלמה ועוד ילד קטן, החלו להתעתר לצאת מזה ולגלות באשר יגלו בתוך יתר הגולים מבני ישראל ולהור להם מקום מנוחה בארץ אחרת. אנה ילכו, אנה ישאו את נפשם — זאת לא ידעו ולא יכלו לדעת. האלהים היודע ענות עני והמכין מצעדי נבר הוא ינהלם ויראם את הדרך ילכו בו ואת המעשה אשר יעשו במקום בוואם...

— רבונו של עולם, לעת זקנתי, לעת זקנתי — בכה הוקן, אבי נפתלי, בדמעות ולבו הגה אימה: — לעת זקנתי וככלות כחי עלי להיות נע ונר בארץ, לשאת את עצמותי למקום אשר לא ידעוהו אבותי ואבית אבותי...

הוא בכה וכלם בכו עמו.

עוד תקוה אחת קמנה נשקפה לבני המשפחה הקטנה הזאת, כנצוין אור במעבה חשך: הם שלחו מכתב בקשה לשר הפנים, אשר בו בקשו פניו לתת להם הרשיון לשבת תחתיהם בזכות בן האב הוקן, אחי נפתלי, אשר נפל חלל על שדה קרב במלחמת הרוסים והרוסינים עם ההונגרים. בזכות המת הזה, האח והבן, אשר הקריב את נפשו לעולה בעד ארץ המולדת, בקשו החיים האלה רחמים — ולהשובת השר חבו בכליון נפש.

## II.

ערב יום קיץ. שם מעל היער העב, אשר מעבר לכפר בפאת מערב, שוקעת השמש ומנונה נגדה מתולעים ראשי העצים ונגות בתי הכפר. סכל עבר נשמעו שריקות עררי צאן וקול בקר השבים עתה מן המרעה במרחבי העמקים. קול רעש קרונות ועגלות משתקשקים בכלי העבודה אשר בהוכם בעברם על פני האדמה התרבה עם בעליהם

השבים הכפרה מפעלם ומעבודתם כשדה. רחוב הכפר הרחב שככל היום שררה בו ככעמ  
 דומיה שלמה הומה עתה מאדם ובהמה. ילדים וילדות משתעשעים, משחקים ומתהוללים  
 שם עתה ועל הסוללות השפלות השפוכות החת חלונות הבתים הקמנים והצריפים יושבים  
 זקנים וזקנות ומהעננים לראות כצחוק נכדיהם הקמנים או כשוב בניהם ובנותיהם הגדולים  
 מן השדה עם כל הכבודה אשר לרגליהם.

על כל התנועה הזאת מתבונן עתה גם ברוך הזקן. אבי נפתלי. בשבתו כרד בבית  
 על יד החלון הפתוח לרוחה לפאת מערב. השמש היורדת שולחת קרניה בעד החלון והן  
 שופכות אור אדום על הקיר אשר מנגדו ותנועות בקצה התנור הלכן אשר בירכתי הבית  
 על יד הפתח, בשלחן אשר מעבר פני הרחוב ובכתף הזקן הימנית. בלעדיו ובלעדיו נבדו,  
 נער כבן חמש שנים הישן עתה בחדר השני, לא היה איש בבית. בנו ובלתו נסעו בבקר  
 השכם העירה לרגל ענינם הרע, לדרוש, לחקור ולשאל עצות; בן בנו הגדול ונכדתו  
 העלמה הלכו באשר הלכו בכפר, ורק הוא לכו נשאר פה בבית ונכדו הקמן עמו. לפניו  
 מונח סגור ספר הכשניות, אשר בו השלים זה עתה חקו בלמדויו כדבר יום ביומו תמיד.  
 על מצחו המלא קמטים ועל פניו הרלים והצומקים, אשר מראה עורם המקמט הוא כמראה  
 עור תפוח אפוי. תלן עצבת נצחת. הוא מתבונן אל התנועה הרבה אשר ברחוב הכפר  
 עתה. לאוניו הככרות מניע קול שאון העגלות ושריקות העדרים. פה נראה עדר רחלים,  
 שם עדר פרות, ופה אוים ובר-אוחות. מן הרחוב תסכנה עיניו אל חצר ביתו הוא, אל  
 גן הירקות המשתרע מן הרחוב ונמשך הרחק הלאה מאחרי הבית, אל הארוה, אל האסם,  
 אל הרפת אשר ברנע הזה קרבו אליה שתי פרותיהם ששבו זה עתה משדה המרעה  
 והשפחה, נערה נוצרית. פרהה לפנייהן שער הרפת וגם היא באה אחריהן שמה בהחזיקה  
 את העמין בידה. כל אשר הוסיף עתה להתבונן אל כל אלה, כן התעצב יותר בשומו  
 לבו אל הכצב הרע, אשר בו נמצאים עתה הוא, בנו ובני ביתו יחדו, כי בחיק יושל  
 עתה גורלם ומי יודע האם לשבט או לחסד יצא משפטם משר המעלה. הוא מביט אל כל  
 אלה ונפשו כשתוחחה עליו: מי יודע אם יוסיפו עוד לארך ימים לראות את כל הבנינים  
 והאלה; נחלתם מאז, מי יודע אולי עיר אחת מעט ויסערו מזה בחוקת חיד ואת כל אלה,  
 הבנינים, הגנים וחלקת השדה יירשו זרים? והזקן זכר עתה ימים מקדם, ויזכור את אשר  
 אשר מתה עליו לפני עשרים ושתי שנים, ויזכור את מצבו לפניו בהרחיבו את אחותו  
 זאת, אשר ירש מאביו, בקנותו חלקת שדה לא הרחק מן הבית שם בעסק ויבן בית  
 חדש תחת האהל הישן במקום הזה וגם נמץ גן עצי הפוחים ואגסים בירכתי הבית, ויזכור  
 את הימים אשר הוא היה הון ומפרנס את כל בני ביתו וכל צאצאיו עמו, ויזכור גם את  
 בנו אשר נפל לפני עשרים ושלוש שנים חלל במלחמה, את בנו אשר בזכותו הם מבקשים  
 עתה רחמים מלפני הממשלה... על הזכרון המעציב הזה עמדו מחשבותיו, כי בזכרו את  
 בנו התיצבה המונתו כמו חיה נגד עיניו: איש צעיר לימים, גבה קומה, כריא ככל  
 אברה, אדום לחיים ויפה עינים ועל לחיו השמאלית נקודה שחורה קמנה מלידה. משלשת  
 בניו אשר היו לו בעת ההיא נשאר לו רק הבן הבינוני נפתלי זה. כי הצעיר בהם טח  
 במחלה כבדה אשר חלה בה, והבכור, שלום, נלקח לעבודה הצבא. כלם אהובים, כלם  
 נעימים היו לו, אך לזה הבן שלום רחש לבו חבה יתרה. כי עלה במעלותיו עליהם וגם  
 ידע לשון וספר. אך מן השמים נגזרה עליו שילקח לצבא, שתהי מלחמה לרוסיא ורומיניא  
 עם תוגרמה בשנות עבודתו וכחיר בניו זה יתרג במלחמה זאת... הוא זוכר את הרנע  
 הנורא, אשר בו באהתו הידיעה הכרניזה על ידי בית שלבון הכפר על דבר מות בנו.

קול תאניה ואניה נשמע פתאם בכל ביתו, אשתו התעלפה סרוב צרה עד כרי למות ורק כרי עמל השיבו לה את רוחה. אבל גם אחרי כן חלתה ימים רבים מעוצר יגון וצרת נפש. אולם כעבור שנים הבלינו על צערם ויתנחנו בזאת, כי הן בעד ארץ סולדתו ופולדת אבותיו, בעד שלום המדינה וטובה הקריב את נפשו.

הזקן נגש אל ארנו סגור העומד בחדר משכבו ויפתחהו ויבקש רגע בין החפצים הנמצאים בו ויוציא באחרונה מהוכו צרור גליונות שונים חבושים וארוזים הישב כסגולה יקרה. מן הצרור הזה הוציא סכתבים אחדים, הלא הם סכתבי בנו, שלום, האחרונים אשר הריץ אליו מיום צאתו עם יתר אנשי החיל בגדודו למלחמה ועד יומו האחרון. זה עשרים ושלוש שנים עברו מן העת ההיא והסכתבים האלה עודם שמורים אתו לזכרון מבנו יקירו זה ויוקיר אותם מכל יקר ומכל סגולה. בנו ונכדיו אינם נוהגים לו לקרא סכתבי זכרון כאלה הממררים את רוחו והמעירים אותו לבכי ולמספר, אך בשעה הזאת בהיותו לברו בבית אמר לקרא בהם, ומה גם עתה בעת אשר שם כותבם יעלה על שפת כל בנו ואשר בזכותו הם גשענים...

וישב אל החלון אשר אצלו ישב לפני כן ויוציא את הסכתב הראשון הכתה והנאלח מעט מיטן מן הסכתבים המסודרים על פי חשבון ימי החדשים, אשר בהם נרשמו, ויתקן את כלי החוות על עיניו ויקרא:

„בוקרשט, 13 יולי 1877.

#### אבותי היקרים!

„היום הגני כותב לכם דברי אלה מעיר הבירה, אך מחר לא אמצא פה עוד. במכתבי זה באתי רק לברככם מרם לכתי מזה בדרך רחוקה וגם לשאת מכם ברכה. פקודה יצאה מלפני שר המלחמה, כי נדרונו יצא בתוך יתר צבאותינו להלחם שכם אחד עם חיל ארץ רוסיא האדירה על הוגרמא ופנינו מועדות עתה אל גבולות הארץ הזאת דרך בולגריא. סרוב פוזר נפשי ומרוב התרגשותי ברנעים האלה וגם מאמם זמן לא אוכל לסדר את דברי לפניכם, כי בחפזון אכתב. התפללו עלי, אבות יקרים, אל אלהי הרחמים והחסד שיהי עמדי בצאתי עתה לעשות רצון מושל ושרים ויהי רצון מלפניו שישביני אליכם לשלום ואחדה בשמחה את פניכם ואת פני אחי ואחיותי וכל קרובי. אל נא תתעצבו מאד אל לבכם ואל תשתוחח נפשכם לגורלי. האמינו לי, כי בלי כל מורא ופחד הגני יוצא עתה לקראת נשק, סדעתי, כי תוצאות גדולות וטובות עתידות לממשלתנו אחרי כלות המלחמה, כי אז ירום כבוד מושלנו ולארצנו תהיינה זכיות מדינה חפשית העומדה ברשות עצמה, ואז — וזה העיקר — תבא הרוחה גם לעמנו ישראל בכלל ולכל אחד מאתנו בפרט. רבים מנכבדי עמנו פה בעיר הבירה, כאשר ידעתי, חושבים, כי מהמלחמה הזאת נשקפה טובה הרבה לעמנו, כי גם לנו תנהנה אחרי כן זכיות אזרחים רעננים ולא נגרע מכל תושבי הארץ הזאת ואזרחיה.

„בשומי לב לכל אלה אתאמץ ואתאזר עוז וחיל בצאתי בצבאותי עם אנשים רבים מבני עמנו במלחמה לקראת בעלי האנרופים התוגרמים.

„אמי היקרה, ידעתי כי רבת לב ובעלה בכי את, על כן בכל הקדוש לנו אשביעך לבלי תבכי. הוי, מה מאד חפצתי לחבק אותך, אמי יקירתי, ואת אבי ברנעים האלה, לראות את פניכם מרם לכתי מזה! אך הדבר הזה נבצר ממני וגם מכם, ובכן הגני שולח לכם את ברכותי ונשיקות שפתי מרחוק. ואתם התפללו נא כלכם לשלומי וגם לשלום כל חילנו. אם אמצא שעת הכושר ואם יוכל אוכל אודיעכם לו גם במכתבים קצרים על ארות

מקום בואי שמה ועל דבר מצבי. הנני מחבק ומנשק אתכם, אבות יקרים, ואת כל אחי ואחיותי באהבה רבה. יואל נא אלוה ונתראה פנים יתרו בשמחה, ושלוש וברכה לכם מאת בנכם ואחיכם —

שלום."

למקרא המכתב הזה התעוררה נפש הזקן ומשתי עיניו נגרו דמעות, אשר חדרו מתחת לכלי-חזותו והרדנה בארץ עקלקלות בין קמטי פניו על לחייו הצומקות ותאבדנה בין שערות זקנו הלבן. ויסיר רגע את כלי החזות מעל עיניו ויטח את דמעותיו, ואחרי כן הוציא מן הצרור מכתב שני קצר מן הראשון ויוסיף לקרא:

„בוקרשט, 14 יולי 1877.

אבותי היקרים והאהובים לי!

„הנני מאשר, כי מצאתי לי עתה שנים—שלשה רגעי חפשי ויכולתי לדבר עמכם גם היום דברים אחרים מרם אלך מזה. זה עתה שמעתי את הדרשה אשר דרש לפנינו, אנשי החיל העברים, רב העדה ומטיפה ואת ברכתו אשר ברך אותנו לדרכנו. נשגבה ומעירת לב מאד היתה דרשתו. הוא בכה בדברו בקול רועד וברגש וגם אנחנו כלנו בכינו בדמעות שלישי ובקול יללה כילדים. את הדברים הטובים ואת השמועות הנעימות, אשר שמעתי פה ואשר השמעתים במכתבי מיום אתמול על דבר התקוות הטובות הנשקפות לנו מתוצאות המלחמה הזאת, השמיע גם הוא אותנו בדרשתו, והבריו אלה היו לכלנו כמל תחיה ויעודדונו ויאמצו את רוחנו. בעוד שעות אחדות אנחנו יוצאים לשלום ובשעה טובה לדרכנו. הנני אף מאד, כי השעה דחוקה לי. בי, אבות יקרים, אל נא תבכו לי ואל התעצבו מאד. התפללו עלי לה'!

בנכם אוהבכם מאד הוזכר אתכם בכל עת ובכל שעה

שלום."

הוא מוציא מן הצרור מכתב שלישי קמן וקורא:

„כפר צ. במדינת בולגריא, 17 אוגוסט 1877.

„אבותי היקרים!

„זה ימים רבים אשר לא כתבתי אליכם ובזאת הסבותי לכם דאבון לב ורב דאגה לשלומי. אבל בכל חפצי להודיעכם דבר ממני לא יכולתי למרות רוחי לעשות זאת מרב עמל ועבודה קשה. עתה חונה מחננו פה על יד הגבול זה שלשה ימים ועוד נשב פה ימים אחדים ולשמחתי מצאתי לי שעה הכושר ומקרה טוב להריץ דברי אליכם, על כן אמרתי למצא חפץ במקרה הזה וערכתי לכם דברים אחרים. תהלה לאל שלום לי והנני בריא ככל גייתי. עד הנה עשו צבאותינו בעזרת ה' חיל ובכל אשר פנינו הצלחנו ולהשועתו נקוה גם מן הוא והלאה, כי חסדו לא יעזבנו. הנני מנשק אתכם ואת אחי ואחיותי אלפי נשיקות ומברך את כלכם בשלום —

שלום."

והנה החזיקה ידו עוד במכתב אחד קצר מאד, אשר רק מורים אחדים בו, אך כנעת בו ידו כמו חרד, ויקרא בו לאמר:

„במסיבות פלבנה, 10 ספטמבר 1877.

„אבותי היקרים!

„רגע חפשי לי עתה ואותו אקדיש לכם. מתר יצא נדודנו לקראת נשק. האמינו לי,



כי אינני חרד מאד, והמחשבה, כי הנני יוצא לשדה קרב להשליך נפשי מנגד בעד ארץ מולדהנו וכי בפעולתי זאת בין כל אחי בני עמי אנשי החיל אולי אביא מנחה לעם ישראל יושב הארץ האמצעי ותחוקני. בשם אלהי ישראל ארוץ גרוד והוא יהיה למגן בעדי ויושיעני. בנכם מוקירכם —

שלום."

הזקן החזיק בידו את המכתב הזה ועיניו יורדות מים. זה המכתב הקטן הוא האחרון מארבעת המכתבים אשר קבל מבנו מאז צאתו למלחמה השמורים עמו לזכרון. יותר לא קבל מאתו דבר במכתב... ורק אחר זמן לא כביר באה אליו ידיעה בדרך המלך, כי שלום בנו בהלחמו ביום 11 ספטמבר באמץ רוח כאיש חיל מצוין באויב נפל כגבור על שדה קרב...

— האמנם גם דמי בני זה, אשר נשפכו בעד שלום הארץ, לא יועילו לאביו הזקן ולאחיו לבלי ידריכום מנוחה ולבלו יגרשום ממקום זה בו נולדו? — אמר הזקן אל נפשו — לא, לא יתכן. לא יתכן, דבר כזה יהיה אכזריות נוראה מאין כמות. ברנעים האלה שבו שני נכדיו, איש צעיר לימים, נבה קומה ומוב מראה, כבן עשרים וחמש שנים, ואחותו, עלמה יפת תואר ומלאה לשד עלומים כבת ששמה עשרה, מן הכפר. האישה הצעיר עשה כה וכה בבית, והעלמה נגשה אל השלחן אשר על ידו ישב הזקן על גליונותיו נונה ושומם. היא הכירה אותם על פי כתב היד, כי לא אחת דאתה אותם.

— למה לך, אבי-זקני, אלה היום? — פנתה אליו בשאלתה אחרי הכירה עקבות דמעות על עיניו — מה יועילו לך בקראך בהם למען השומם? — הוי, נכדתי, נכדתי היקרה — ענה הזקן במנוד ראש — אינך יודעה וגם לא תוכלי לדעת מה הוא רגש אבי!

— אבל מה בצע. מה חפץ לך בקראך אותם ובשפך עליהם דמעות? — אח, אח, יקירתי, לא אבכה למת לפני עשרים ושלוש שנים, אך ככה אבכה להולכים כמונו היום. כי מי יודע את אשר יכין לנו גורלנו? מי יודע מה יביא לנו יום המחר או היום השלישי?

בין כה וכה כבר באה השמש ויחשך היום. העלמה העלתה אור העששית בבית ותחל להכין חמי ערב על האח. כעבור עוד כחצי שעה נשמע מחוץ קול רעש אופנים. בחצר, על יד הבית נעצרה עגלה: נפתלי ורעיתו שבו מן העיר.

הוא איש כבן חמשים, בעל קומה בינונית, שחור שערות הראש והזקן ושיבה ערקה בהן. פניו רחבים, גסים, נצרכים מחום השמש ומלאים קמטים עמוקים. על מראה פניו כלו מרחפת איוו רוח שאינה מצויה אצל כל אדם שלא מישראל, רוח דאגה עמוקה ואי-נחת — רוח הגלות. רעיתו צעירה ממנו לימים, כפי הנראה, אשה כריאת בשר, כפרית בכל תנועותיה ורשמית פניה ונפכת לאשת חיל, אחת מאלה הנשים העבריות הנושאות יחד עם אנשיהן את עול החיים.

— וכה הבאת מן העיר, בני? אולי שמעת, אולי ידעת דבר נוחם? — שאל הזקן את בנו בתשוקת נפש, ונכדיו גם הם באו הנה לשמוע דבר מה. — לדאבון לבי אין נוחם, אין ישע ואין רוחה — ענה הבן ביאוש — רק צרה ויגון, ה' ירחם.

נפתלי הסיר מעליו את מעילו וישב על יד השלחן, בתמכו ראשו על זרוע ימינו הגשענה על קצהו ויוסיף לדבר:

— בקשתי ומצאתי בעיר אחים לצרה, אשר גם הם התחכמו להניש כטונו בקשות לממשלה, בהעירם זכויות בנים או אחים אשר נפלו במלחמה, ואדבר עמדם...  
— ומה, האם הם קבלו כבר תשובות מנכוח? — שסעהו הזקן מתשוקת נפשו.  
— אחד מהם כבר קבל גם תשובה, אשר בה... השיבו פניו ריקם.  
— ריקם?! — קרא הזקן בפרשו כפיו ופניו לבשו קדרות, ועמו יחדו שאלו זאת גם נכדיו — ריקם? ריקם?

— ריקם, ריקם — ענה נפתלי בראנה ובשממון — וכן בלי ספק יהי גם נודל בקשתנו, אבי. לפי מצב הדברים, לפי רוח ממשלת הזדון והמיניסטריום העומדים בראשה ולפי תכונת כל המעשים הנוראים הנעשים לאחינו לא נוכל לקוות לטוב, ועלינו להתעתר ולהיות נכונים בעוד מועד לשום לדרך פעמינו. עלינו למכור את כל אשר יש לנו אם רק ימצא קונה, את ביהנו, חלקת שדנו וממלמלינו ולצרור את הכסף בדינו ולהרחיק נרוד. עצה אחרת אין לנו...

— איי, איי לנו, כי באנו לידי מדרגה כזאת, ואוי אוי לי שהגעתי בימי זקנתי לזמן הזה! — נאנח הזקן במרירות בהורידו לארץ ראשו ועיניו מלאות דמעות.

— מאות משפחות עבריות גועות ברעב עתה — הוסיף נפתלי לספר תרשותיו מן העיר — אלפי אנשים פושמים יד לבקש עזרה, כי נשבר להם כל מטה לחם, אין רוח, אין פרנסה, אין מקום להרויח בעיר אף פרומה אחת, כי האוכרים והגדחים האמללים המגרשים והמורדפים על צואריהם רבים מאד וכל אחד מבקש לו עבודה, לו גם עבודת פרך, ואין. רבים נסים, נמלטים כמו מן המהפכה אל קצות ארץ סבלי דעת אנה הם נסים; רבים שולחים יד בנפשם, נחנקים, נמבעים... מה אמר ואדבר לך, אבי — כלה נפתלי את דבריו בקול רועד מצרת נפשו — בשרי סמר מפחד לשמע הספורים ממצב אחינו במקומות שונים במדינת הזאת.

— רבונו של עולם. הכלה אתה עושה עמנו? רחם נא, רחם נא עלינו! — אמר הזקן בפרשו כפיו לשמים ומעיניו הנשואות למעלה התגלגלו שתי דמעות גדולות.

### III.

עברו ששה שבועות.

יום הששי בשבוע לפנות ערב. בחצר נפתלי דומית מות, הרפת והארה ריכיה, אין סוסים ואין בקר. בביתו מבוכה, מהפכה ואי-סדרים. צרורות גדולים וקטנים, סלים ושקים מלאים חפצים שונים, כרים וכסתות, בגדים וממלמלים מונחים חבושים וארוזים פה ושם בחדרים; שכרי כלים, רסיפי ספלים וקערות או כלי זכוכית, רגלי ספסלים ועוד כאלה מתגלגלים במקומות שונים על הרצפה. קירות החדרים ריקים, אין תמונה, אין ציור ואין כל עליהם. הכל נחבש ונצפן בצרורות או נמכר לאשר נמכר בחצי המחיר או בשלישיתו, ורק בחדר אחד עורן עומדות תחתיהן שתי מטות מרפרות, ופה בחדר השלחנות הגדול עומד שלחן עץ גדול, על ידו ספסלי עץ אחדים ומעל הספון תלויה

עשית להאיר לבני הבית את ליל התקדש השבת, הלא היא השבת האחרונה לשבתם בביתם — גחלתם בכפר מולדתם ומולדת אבותיהם...

לפני ירח ימים באה השוכת שר המעלה לנפתלי ולאביו על מכתב בקשתם אליו, אשר בו בקשו רחמים מלפניו להשאירם תחתיהם בזכות הבן הנהרג, לאמר כי מדת הרין בתקפה עומדת, יען כי זכות איזה מפעל גדול עומדת רק לנפש פועלו העברי לבדו ולא לשאריו ולקרוביו והחק איננו יודע יוצאים מן הכלל. ובכן אם בעל הזכות ירד דומה ירדה עמו גם זכותו... ופקיד החבל, אשר על ידו באה התשובה הזאת מנבואה לנפתלי, החל להאיץ בו לעזוב את מקומו, אשר הוא יושב בו עם בני ביתו נגד החק ורק חדש ימים נתן לו ארכה, "בחסרו הגדול" למען יוכל למכור את נחלתו ואת החפצים, אשר לא יוכל לקחתם עמו. והנה כלה מועד החדש הוה וכבר עשו בני הבית את חפציהם, מכרו את ביתם ואת רכושם ואת כל אשר להם מקניני יושב-כפר בעד מה שמכרו ולמי שמכרו. כבר שברו להם עגלות להוביל את סמלמליהם הנחוצים להם עמם ובמוצאי יום השבת הזה יצאו לדרכם...

האח והאחות בני נפתלי הגדולים מתעסקים באחד החדרים באספס ובקשרם יחד את יתר החפצים, אמם עושה כה וכה על יד התנור להכין דבר מה למאכל בני ביתה ליום השבת. והוקן יושב על יד השלחן משמים ושפתיו דוכבות חרש בהחזיקו ספר כידו. נפתלי לא שב עוד הביתה מן הכפר, אשר בו הוא משוטט משעה הראשונה אחר הצהריים לנסות לנבות את חובותיו מיושבי הכפר. דומית עצב שוררת בכל הבית, כל אחד כמו היה תפוש ברעיונות תוגה נצחת, כל אחד היה מוכא מראגתו, ומהיותם שריוס בצער נגרעו מלים מלשונם והיגון הפנימי כמו שם מחסום לפיהם, ורק לעתים רחוקות החליפו מלים ביניהם בדברים קצרים לצורך, ואחרי כן עוד הפעם דומיה, כמו כל אחד מהם חס על משנהו לבלי לזרות מלח על פצעו בדברו על אדות אסונם הכללי.

כאחרונה כלתה בעלת הבית את מלאכתה על יד התנור ותחל לערוך שלחן. ותפרש עליו מפה ועל הכפה הציגה שתי מנורות-חרש לנרות השבת. הוקן ראה זאת והנועת את רצון עברה על פניו.

— ואיה הן מנורות הכסף, ברכה בתי? — שאל אותה כחבה, אבל גם בצער פנימי.

— הן מונחות כבר עמיפות פה בסל הזה — ענתה בלתו.

— לא טוב. בתי, לא טוב. הנך מבזה את השבת באמרך לברך על הנרות במנורות חרש בעוד אשר תמיד הנך מברכת עליהם במנורות כסף. אם נמצאים בעולם רשעים אוכלי עמנו אין רשעתם חלה על קדושת השבת וחלילה לנו לבזותה. לו שמעיני, בתי, הוציאי נא את המנורות מן הסל והציגינן פה.

— דאבון לבי גדול יותר מדי עד אשר לא לבלי תפארת אשים לבי עתה וה' יסלח לי.

— אבל שבת, בתי, שבת, שבת! הן לא נושע אף מעט וגם צערנו לא יקל ולא יקטן אם מנורות חרש העמדתה על השלחן בשבת.

ברכה לא דברה עוד דבר, והוציאה את מנורות הכסף והציגינן על השלחן. ועוד הפעם דומיה בבית. האשה ישבה על הספסל ובחבקה ידיה הכישה בעד החלון בעינים מפיקות יגון ודאגה עמוקה אל פני הרחוב, וחמיה הוקן שב אל קריאתו בלחש בספרו. כבר ירדה השמש אל פאתי הרקיע וצללי ערב נמיו בשוב נפתלי אל ביתו שטוט

בגפר.

— רק האלהים ימלא את חסרוני והוא ינקם מאויבינו! — אמר בכאב לב בכוא הביתה ויצנח על הספסל וישאף רוח בכבודות בהיותו עיף מאד ונפשו מרה לו. אביו ואשתו הביטו אליו בתשוקת נפש והכרת פניו המפיקים עצבון ענתה להם על תוצאות פעולתו כל היום בכפר.

— ומה, ההשיבו לך הישרים והתמימים האלה את חובותיהם? — שאלה האחרונה. — לו כן יחיו. אחרי כותהי רגלי בכפר כל היום, אחרי דברי, התחנני אליהם שעות שלמות עלתה בידי לנכות ממאה וחמשה עשר השקל המגיעים לי מהם — עשרה... — עשרה! — קראו האב והאשה קול אחד בשממון. האחרונה פרשה כפיה ותחל להתיפח כילדה.

— עשרה, עשרה, עשר מכות מצרים הבא עליהם — ענה נפתלי כמרירות — הנני בא אל האחד, השני, השלישי, הרביעי, אנשים אמידים ויש להם, וכמעט תשובה אחת בפני כל אחד מהם בלעג שאנן: אין בידי עתה. חגני מבינים לדעת את מצבי, כי השעה דחוקה לי, כי הנני עוזב את המקום הזה מתגרת יד הנוגש ולא אשוב אליו עוד — והם באחת. כואת ענו לי אלה אשר רגש האנושי שבלבם לא נתן להם להעז פניהם בפני בעל חובם ולהגיד לו בשפה ברורה, כי אין ברעתם להשיב לו את חובותיהם. אך היו גם כאלה אשר בפה מלא נאצוני בבקשי מהם את המניע לי. זה ענני עזות: „אם כסף השהה כי הבה חביאני בפלילים“, זה — „רב לך, רב כי אין אנחנו דורשים מכם כסף אחרי דונוהכם איתנו פאז ותעשו לכם על חשבונו הון רב“, וזה... אך הלא אחת היא. זה דוא גורלנו, גורל רבים מאחינו בזמן הזה במדינתנו.

— אלהי הרחמים, אל תחרש להם, אל תחרש! — קראה האשה בקיל בוכים. לחץ נורא בא בלב כל אנשי הבית ויחרישו דום מצרת נפשם. האשה בכתה חרש ונחל דמעות פרץ מעיניה. נפתלי כנבר הראפק סככי, אך לבו בקרבו בכה על סצבו המר עתה ועל גורלו לימים יבאו הלומה בערפל. מר מר מאשר לשניהם אולי היה לאב הזקן, כי לעת זקנתו עליו לעזוב את קנו ולהיות נודד בארץ... אך רחמיו על בניו גברו על צעריו ורגש במחוננו בה' ואמונתו בצדקת מעלליו, כי „אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה“ וכי „כל דעביד רחסנא למב עביד“ הם שהפינו מעמ את צעריו. והנה עתה בראותו, כי כבר רד היום ושעה קבלת השבת הגיעה התעורר התעורר, כמו רוח חדשה לכשותו וכמו הראתה הנשמה היתרה הבאה לאיש מישראל עם השבת יחדו את פעולתה עליו.

— עתה רב לכם, בני, רב לבכות: שבת קדש באה ואין לבכות בשבת — אמר בתתנגשו הנה והנה בבית — ברכה בתי, הדליקי נרות וברכי! האשה ברכה על הנרות. אבל הוי, מה רבו עתה דמעותיה, מה הרבתה לבכות בהביעה את ברכתה „תחנתה“ עליהם! עתה בכרכה על הנרות של שבת פה בביתה בפעם האחרונה נפתחו כל פצעי לבה. ורק לשוא קרא הזקן וחזר וקרא אליה לבלי תחלל את השבת בפגשה אותו בדמעות ובקול ככי. היא בכתה ולקול בכיה התיפח גם אישה חרש, התיפחו גם בניה ומאד מאד מעציבה היתה קבלת השבת האחרונה בקנם זה. הגברים החלו לקרא „לבו נרננה“, אך אין מהם מרנן, אין מנגן בנגון השבת כמשפט ואין משמיע קול, כי אם כאבלים עמד איש איש מהם כפנתו ויתפלל בלחש, בלבבו לחץ ובעיניו דמעות...

כן עבר להם הערב הזה וכן עבר גם יום המחרת כמעט בדומית עצבון, ואם דברו ביניהם לפעמים היו דבריהם טקומעים ואפני שיחתם העבירו על דבר עתידותיהם בארץ

נכריה, אשר שמה ישליכם עתה גורלם, עך דבר עתידותיהם, אשר רק לאלהים לכוון הן גלויות וידועות.

הנהגה בא ליל מוצאי שבת, ליל צאתם מכפר מולדתם ועזבם את נחלתם אשר תהפך עתה לזרים. אל הבית נגשו שתי עגלות שכורות עם עגלוניהן הרומינים. על אחת מהן עמסו את כל צרורותיהם ובה ישבו גם בני נפתלי הגדולים ותעבר הלאה העירה, והשניה נשארה עוד התחיה לרנעים אחרים לשאת בה את הזקן. את בנו וכלתו ויתר חפציהם.

עתה נדל הבכי בבית הזה סאר, עתה בכו שלשחם. מעציבה ומרננת לב היתה התמונה בהתפרד הזקן מאחוזת נחלתו, בהתבוננו בפעם האחרונה אל כל הדר. אל כל פנה החביבים לו, בחבקו ובנשקו את מוזות הפתח ובחוננו את כותלי הבית אשר בתוכם ישב מעודו ואשר עתה יראם בפעם האחרונה.

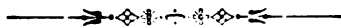
— הנה, אל שופט צדק! — אמר בקול רועד מהתרגשות נפשו — מדוע החיתני יקימתני לזמן הזה? מדוע לא לקחת את נפשי זה כבר לבלי אראה זאת בעיני? הם עלו על העגלה והעגלון דפק את שני סוסיו ויעברו הלאה מזה. שלשת הגולים לא יכלו להסב עיניהם סביבתם, מחצרים, מאחוזת נחלתם... הם הביטו אל אלה מחרישים בעינים כלות ומורידות דמעות. הלילה היה ליל שקט, ליל סהר. בקצה הרקיע מפאת מערב משתרעת כעין רצועת אור כהה ארוכה מעקבות השמש אשר באה זה כבר, ופה מפאת מזרח עולה הירח על חוג שמים וזרע אור כהה וקפאון על כל היקום מסביב. מכל חלונות הבתים בכפר נשקף איר זרק בביהם הנראה להם עתה כאבל חשך — וחשך גם בלבכם. העגלה עוברת הלאה, הנה היא יוצאה משערי הכפר והולכת הלאה במרוצה במורד ההר, הנה היא מתנשאה על הגבעה, אשר משם נשקף כל הכפר כמו על כפים. שלשת הגולים מביטים אליו מזה, מתבוננים בעיני רטובות אל מקום שם עומד ביתם. כבוכים ברקיע מתנוצצים הנרות שם מכל הבתים, הירח שופך אור כהה על גנותיהם תבן ולננתו ירצה יותר נג ביתם, אשר רק לפני ירחים אחדים בראשית ימי האביב כסודו ברעיפי עץ חדשים. הוי, מה תראב, התעצב הנפש למראה העינים! העגלה עוברת הלאה, הכפר עודנו נראה, עוד מעוף עין על הבתים, עוד רנע קמן של התבוננות אל מקום-מולדתם. אך הנה החלה העגלה לרדת מעל הגבעה. הכפר יעלם לאט לאט מן העין ובאחרונה קסה בכשאון ואיננו...

— אל נקבות! — קרא אז נפתלי ברנזה בנשאו עיניו למרום — שפוך חמתך על צוררי ישראל וזכחי, האדם והעבר ממשלת זרון מן הארץ, נקמה מהם את דם ישראל השפוך!

— אל תקלל, בני, אל תקלל — אמר הזקן בתוכחת מוסר — כי הכל בידי שמים ואל כלכים ושרים ביד ה'. הן טוב טוב לנו לבקש את ה', כי ירחמנו ויגאל אותנו מגלותנו המרה, אח-אח...

הזקן הוסיף עוד לדבר דבר מה, אך קול דבריו לא נשמע עוד מרעש אופני העגלה, אשר פה החלה לעבור במרוצה קלה בדרך הישרה והמלוכה. והעגלון הרומיני נתן פה בשיר קולו וינצר זמר שמחה מסוב לב...

אברהם זינגער.



# עלים לתרופה.

נכתבו מספרי חכמי הרפואה ע"י וו. מארלאָווסקי עם נוספות הנהגות ותקונים של ד"ר מ. גאטמ, יעב ארדינאטור בהקייניק של האוניברסיטה ביוארשא.

**פרק ראשון: מחלות מתדבקות. פרק שני: ארסים שונים. פרק שלישי: מקרי אסונות פתאם. פרק רביעי: המחלות המצויות ביותר.**

בתתי בזה לפני הקוראים פרשת המחלות למיניהן ואפני רפאותן, הנני רואה לחובה להעיר, כי בתחבולות כרפא הבאות בעלים לתרופה אלה אפשר להשתמש אך במקרים יוצאים מן הכלל, למשל אם אין רופא בעיר או מפאת מעצורים אחרים אשר בנללם אין להמציא לחולה עזרת הרופא; אולם המתרשל לשאל בעצת הרופא בשעה שהוא קרוב אליו הרי הוא מתחייב בנפשו, ואך למשוללי היכלת להנהג בעצת רופא כומחה הנני עורך את הרשימות המובאות בזה.

## פרק ראשון:

### מחלות מתדבקות.

**הטיפוס.** ישנם שלשה מיני חלי טיפוס הידועים בשמותיהם: טיפוס הבטן, טיפוס הבהרות וטיפוס החוזר, ולכי תכונה מיוחדת בפני עצמה. במקרה חלי טיפוס הבטן והבהרות חש החולה בתחלה קור בנופו, קדחת בעור בשרו, ראשו כואב, לשונו המכוסה מכסה לבן נשתה בצמא, החולה איננו שם לב לכל אשר סביבותיו, כח זכרוננו יחלש והוא כמהנמנם אף כי שנתו ננזלה ועורקיו לא ישכבון. עוד כמעט ורעיונותיו יסתכבו יותר ויותר והוא יחל לדבר תהפוכות. במקרה הראשון (טיפוס הבטן) התגלה צבת הבטן והתעוררות לשלשול, ואין המחלה הזאת מתדבקת אף גם איננה מסוכנה כ"כ; אולם מחלה טיפוס הבהרות וטיפוס החוזר עלולות מאד להעביר ארסן מאיש למשנהו. [אותות חלי טיפוס החוזר הם: עיף רוב, כבו כטיפוס הבטן והבהרות. קור הגוף וכאב הראש; אפס כי נכדל הוא מהם בזה אשר את החולה יתקף גם כאב החלצים וכל אברי הגוף ולפעמים יתעורר בו רגש גועל נפש ונטיה להקאה. עד מהרה יגלה חום גדול בגוף, העדר הכוסף לאכילה, צמאון ואפיסת הכחות (חמשה, ששה או גם שבעה ימים). אחיכ כרגיש החולה כי הויב לו, כאלו רפתה טמנו מחלתו; אבל מקץ ארבעה, חמשה או גם שבעה ימים יבוא החום שנית בכל עיצם עוזו.

חלי הטיפוס בכלל אינו דורש כל רפאות מיוחדת. אפשר אך להקל מעל החולה פנעי המחלה ונגעיה. אכן חק עקרי הוא להשניח בעין פקוחה על החולה, לתת לו כלכלה טובה ולהזהר בחקי תורת ההיגיינא. עוד בטרם תגלה המחלה ואך ע"פ האותות הידועים אנו משערים כי בוא תבוא, כחויבים לתת לחולה שקויים המעוררים את הויעה, ובהגלות המחלה יתנו לו שקויים המנקים את הקיבה: 1% כפות גדולות שמן קיק או מיץ הרברברוס. אחר הרקת המעים יהנו לחולה חומץ המלח (*Acidum muriaticum dilutum*), שש מפות חומץ

המלה רפה בצנצנת מים איזה פעמים ביום בכל ימי המחלה. בהגלות רפיון הגוף ואפיסת הכחות במדה מרובה יתנו לחולה כף גדולה יין או יי"ש (אם הכיין לשתותו) 4—2 פעמים ביום. כעבור המחלה מחויב החולה להתנהג בזהירות יתרה ביהם לכלכלת גופו, והשקיט את תאוהו הגדולה לאכילה לאט לאט ובמדה מצומצמת.

עוד הפעם הננו מוצאים לנחיון להעיר, כי העיקר הכי גדול במחלת המיפוס היא שמירת חקי ההיגיינא וכלכלה טובה. החרר אשר ישכב בו החולה יהיה גדול ורחב. מדרגת החם  $15^{\circ}$ . האויר יהיה נקי. למטרה זו פותחים את החלונות, משתמשים באשנבים לנקות את האויר. חולי מיפוס הבטן יתכללו אך בחלב, סרק, סרק גרש, מהע, קפה וביצים מבושלות רכות. דברים קשים בל יאכלו. כי במשך מחלת מיפוס הבטן נעשים פצעים על הקרום הרירי של המעים ומאכלים קשים יכולים לגרות את הפצעים. אמבטאות של מים פושרים או חמים (מן  $27^{\circ}$  עד  $30^{\circ}$  צ') יפעלו לטוב על החולה בהורידים מעלת החום ובהרגיעם העצבים. אחרי אשר קם החולה מהליו יטקו (dezinficieren) את החדר של החולה וכל כליו בעזרת סמים אנטיסעפט'ים (ראה מחלת השארלאך).

חלי הבהרת (מאזערן) — מחלה מתדבקת. אותותיה המבשרים בואה: שעול, זוב הנהירים, עמישה לפעמים תכופות, אדם קל בעינים. הבהרת תראה בעור הבשר מקץ ארבעה — חמשה ימים, בתחלה — בפני החולה, ביוחד בסנתרו, לחייו, מצחו ורקותיו. אח"כ יתגבר החם בגוף החולה, קול גרונו נחר, ולפעמים תגלה בהרת אדמדמת בלועו, גרונו יכאב, גם התחוללנה פרעות בקיבתו. הבהרת המשך שנים או ארבעה ימים ואח"כ הסתר כן העין לאט לאט. בקלל אין תכונה רעה למחלה זו ואיננה דורשת כמעט כל רפאות העלה, ובלבד שישגיחו, כי האויר בחדר החולה יהיה צח ונקי, כי במעונות הצרים המלאים, אדם או במעונות אשר האויר לא ינוקה ע"י חלונות פתוחים או ע"י ארובות עשירות למטרה זו — תבוא להמחלה בתור נוספות דלקת כלי הנשימה. החולה ישים כמותו באפן שמראשיתו תהיינה פונות אל החלון. החום בחדר יהיה  $15^{\circ}$  מעלות רעמיו. בעת אשר הקדחת תענה את החולה בל יאכל מאכלים קשים לעכול, ואך חלב מהע, קפה, סרק, ביצים, בשר עוף יהיו מונותיו, גם ירחץ בשרו באמבטאות חמות ( $26^{\circ}$  מעלות רעמיו) פעמים בכל יום.

בהרת אדמדמת (Rubeola) הגלה בגוף האדם ברמות חברברות אמוצות ועגולות או עגולות פארכות. ומרתן כראש מחט או גדולות מעט מזה. פעם תראינה הבהרות רק במקום אחד ופעם תראינה פה ושם ולפעמים תגדלנה. החברברות תגלינה בכל חלקי הגוף: בפנים, במצח. בלחיים וסביבות הפה (כי ע"כ יש להבדילן מבהרות השקארלאמינא) והן תעבורנה כליל סבלי כל רפאות.

השארלאך — מחלה המתדבקת על נקלה. חליפית קור וחום גדול בגוף והתעוררות להקאה תבואנה על החולה ראשונה בתור אותה מבשרים, כי מחלה קשה קרובה לבוא. עוד מעט והקף את החולה כאב הראש וכאלו כל אבריו הנם לו למעמסה והוא נוטה להתנמנם. מרבית הילדים חולי השארלאך מרגישים כאב גדול בגרון, ביוחד בעת בליעת אכל או משקה. דפיקות הדופק תרבינה ועלו עד 100—130 לכל מינוטא, הפנים והעינים יתאדמו מאד. הסימנים הכי בולטים למחלת השארלאך הם: ביום השני או השלישי תגלינה בהרות אדמדמות בגרון החולה, כאב גדול וצבית השקדים, כן תגלה צרבת נמהרה, שאיננה נמשכת זמן רב (לפעמים יום אחד) ביהוד על הצואר ועל החזה. נגע השארלאך יראה בפני החולה אך מעט מועיר, אולם כמצהו וסביבות הפה לא יגלה כל עיקר (ובזה

יש להבריל את השארלאך במחלת המאזערין). ביום הרביעי וביום החמישי יהפך הנגע הארום לאט לאט למראה לבן כהה, ואחרי עבור ימים רבים יתפצל העור ונופל ברכות קשקשים מן הכשר המנוגע בנגע השארלאך. אין כל תרופה לקצר ימי מחלת השארלאך. אם יגבר החם בשנים, שלשת ימים הראשונים יש לתת לחולה 4-2 גראן חומץ גפרית החינין (לפי שנות החולה). לנדולים יש לתת מן 5 עד 8 גראן ביום. כאשר ידלו כחות החולה מאד יש לתת לו יין או קוניאק (כף קמנה או גדולה) או נמפי וואלעריאן. בכל משך המחלה יתכלכל החולה בחלב, אם עולה ריח רע מן הפה ישפּשֵׁף החולה את הפה או יעשו לו הויות של חומץ הבארי (כף אחת קמנה בצנצנת מים). ואם תרלופנה האזנים — יזו בהן פעמים ביום מימי חוץ הבארי. בהגלות שאה או צבות בגוף החולה — יפנו הכף לעזרת רופא. כבכל מחלות מתדבקות ידאגו לנקיון האויר. החולה ישכב בחדר רחב, ירחץ באכמטאות (27°—28°).

מחלת השארלאך היא עלולה ביותר לנוספות, ככּו: זוב האזן, דלקת הבליות, לבן גם אחרי קום החולה כמסתו ירבה לשהות חלב, יזהר לבלתי הצטנן, יוסיף לרחוץ בשרו מדי פעם בפעם באכמטאות. בתחלת המחלה יכהרו להרחיק ילדים בריאים מבית ילד חולה. אחר קום החולה מחליו ימרקו היטב את החדר אשר בו שכב החולה. פה מקום אהנו להעיר, כי אחרי כל מחלה מתדבקה (טיפוס, אבעבעות ועוד) ההדר אשר בי שכב החולה גם כל הכלים אשר השתמש בהם צריכים המריקה בעזר מי הקארבאל, נורית הקארבאל ומים רותחים. אחרי אשר ימרקו היטב את הדלתות, החלונות והקירות ורהיטי העץ במים יוהחים, מי קארבאל ונורית קארבאל, יהיו החלונות והדלתות בחדר אשר בו שכב החולה פתוחים לרוחה במשך ימים אחדים.

**האבעבעות (פאקען)<sup>1</sup>** — מחלה המעבירה ארסה מאיש לאיש על נקלה. אהד הסמנים המבשרים בואה החשובים ביותר הוא כאב גדול בעצם העצה. בתחלה מרגיש החולה קור גדול בנופו, בילדים תגלה גם התעוררות להקאה. בעזר שעות אחרות העלה מדרגת חום הגוף עד 40, 41 במעלות צעלזיוס; הדופק יכהר פעולתו, דפיקות הלב העלינה עד 120 גם 140 לכל מינומא. ביום השני והשלישי הגלינה בהרות אדכרמות, כאב הגרון, צבות השקדים, לפעמים גם זוב הנחירים, זיבת דם מן החוטם וכאב העינים כמו במחלת המאזערין. האבעבעות הפרחנה ע"פ רוב כפני החולה וכראשו, בחלק המכוסה שערות. אח"כ תעלינה האבעבעות על גבו, חוהו וידיו, בעוד זמן מה על הבטן. ומקץ ימים אחדים — גם על רגליו. עד היום השביעי והשמיני הפרחנה האבעבעות והיו כגדל נרגרי פול גדולים. גם בטוב שבאפנים המשך המחלה כחכשה עד ששה שבועות. לחולה יתנו מים מהולים במיץ הלימון, מי ועלטער או זאדא גם חלב מבושל היטב. למען חזק כחותיו יתנו לו בשעות קבועות מרק גרש, מרק דגים, חלב ובוליאן. בהתגבר החם והכאב בראש החולה ישימו עליו החבשות קרות או שלחופית עם פתותי קרח, ונתנו לו חומץ בארי או מלח בערטאלי (כף אחת קמנה בצנצנת מים), לשפּשֵׁף לרגעים את הפה והלוע אם הם מנוגעים באבעבעות. בהתגבר חם הגוף בתחלת המחלה או בימי התקבץ

<sup>1</sup> נגד האבעבעות נמצאה זה יותר ממאה שנה תחלה טובה המנינה מפני המחלה הזאת, והיא להרכיב סרית האבעבעות של פרה כבשר האדם. את הרכנת האבעבעות נחזן לחדש ככל תקופת 7-10 שנים.



הטריה באבעבעות ישנה החולה מהע, קפה שחור, יין מהול במים. אמבטואת חמות (28°) מביאות הועלה גדולה. טוב גם לתלות על החלונות פרוכת אדומה.

**הדיפטריה.** אותה המחלה הם: חום גדול כגוף, כאב הראש ורפיון הכחות בכלל. בילדים נראה נמיה לנום שנתם כלי הפוגות ופעמים רבות—התעוררות להקאה, על השקדים הצבות נראו בהרות במראה צהוב או לבן כהה ואח"כ יקרבו עליהן גלדי עור כעין קשקשת אשר לעתים קרובות יפרדו לחלקים קטנים. בהגלות הבהרות ייטב מעט לחולה, אך הסכנה עוד לא עברה. את החולה המנוגע במחלת הדיפטריה נחוץ להרחיק מן הבריאים ולקבוע למענו חדר מיוחד. את גרונו ישפשף במים שנמס בהם חומץ בארי (2%), או טוב מזה—מלח בערמאלי (כף קמנה בצנצנת מים). בילדים קטנים, החתה שפשוף הגרון, שהוא דבר קשה, יש לנקות את המקומות המנוגעים ולנגבם בפסח צמר נפן רטוב בנוזלי השפשוף הנ"ל. הרפואה הכי בדוקה ומנוסה כנגד הדיפטריה היא הרכבת הכס כנגד הדיפטריה (Serum antidiphthericum) תחת העור. ההרכבה הזאת הוכל להעשות אך ע"י רופא ובמקום שאיננו נמצא גם ע"י חובש. בערים הגדולות טוב יעשו עניי עכנו אשר אין ידם משגת לשלם דמים יקרים לרופאים ולרוקחים אם תכופי בתחלת המחלה, ובפרט במחלת האסכרה (קרופ), יביאו את החולה אל ביה"ח. כי שם נמצאו כל המכשירים להציל את נפש הילד.

**מחלת האסכרה (קרופ)** שכיחה בילדים, בני שתיים—שבע שנים. אותה המחלה הם: חום גדול כגוף, הקאה, שעול, הרחור הגרון וכבדות הנשימה. בעמל רב משמיע החולה קול שעול זר ומשונה היוצא כגרון נחר. עד כי נדמה כאלו כבר נסתם לעו. ע"י השעול טוריק החולה לפעמים ליחה יבשה ואו תקל לו מעט הנשימה. ז"י יחדל השעול במשך 12—18 שעה אות למובה הוא לחולה, כי עברה הסכנה. אולם גם בצאתו בשלום מן המחלה עוד ימים רבים ישאר קול גרונו נחר. אפס כי בכל אפן אין לקוות לרפא את המנוגע במחלה האיומה הזאת מבלי עזרת רופא מוכחה. לחולה יתנו כרק עז ומבריא. חלב חם, קפה נקי לא חריף. אם רואים בחולה חולשה ואפסית הכחות יתנו לו יין ענבים, קוניאק או ראם (כף קמנה במשקה המהע או במים). הרפואה היותר חשובה היא, כמו במחלת הדיפטריה, הרכבת הסערום אנטידיפטריקום ע"י רופא. אם כווד הנשימה הולך הלוך וגדול אין תרופה בלי נתוח הגרון (Tracheotomy) הנעשית ע"י רופא מוכחה. בתהלת המחלה ינסו לתת לילד החולה יין ההקאה או יין איפעקאקואני רביעית כף קמנה בכל 15 מינוטים עד שהבוא ההקאה.

**הקאקליוש,** מחלה מתדבקה, שכיחה אך בילדים. שעול עז מציק מאד לחולה הקבן. במחלה קאקליוש לא קשה יכולים לעזוב את החולה מבלי תה לו כל סם הרופה; בכל אפן תנאי עקרי הוא לכל ימצא הילד החולה במעון לח וקר ולשמור עליו מרוח פריצה. ביום צח ובהיר, ביחוד בימי הקיץ, מחויבים להחזיק את חולי הקאקליוש ברוב שעות היום בחוץ לשאף רוח צח. הנער ישאר בחדר גדול ורחב, אשר קרני השמש יחדרו אליו. הוועמילאציא תהיה על צד היותר טוב. יש אשר במחלה ממושכה וקשה אנו שולחים את התולה אל מקום אחר. במקרים קשים חובה לפנות אל הרופא.

**דיזנטריה.** המחלה הזאת מולידה שנים נמרצים במערת הבמן. ע"פ רוב יגלה שלשול קל וימשך משלשה עד שבעה ימים. החולה מרגיש כאב בפי המכנה, מאריך שבת חוץ על הכסא, מתאמץ לקום, אך הכאב לא יחדל, ובעוד רגעים אחרים הוא מרגיש שוב את הצורך לצאת הוצה. הדבר הזה ישנה מעשר עד עשרים ונס חמשים פעם במעל"ע,

עוד מעט ינכר החום בנוף, ועמו רביון מהלך הדם בעורקים, אברן הכוסף לאכילה, יבשת הלשון וכחות הגוף הולכים הלוך וחסור. הכלים העומדים להשמישי החולה וצרכיו עלולים מאד להעביר אדם המחלה מאיש לרעהו. ע"ב נחזין לשמור את הכלים במהרה ונקיון ולמלאותם בנוזלים של חוימין הקארבאל מוג. 5%. לחולה יהנו מרק מבריא יטוב, חלב, מרק דגים, נזיד שבלת שועל וביצים מבושלות רכות. אל לחולה כזה לשתות משקה חריף. נוהגים לחולה כף אחת גדולה או כף ומחצית הכף של שמן קיק ופעמים ביום קליסטריד של מים אשר שמו בהם מעט קמח תפוחי אדמה או אשר בשלו בהם זרעוני פשתים, ואם החולה כרגיש כאב בכסניו ישימו עליה תחבשות חמות. מועילים ניכר קליסטריד של טאנין (taninum) או נתר סאליצילי כף קמנה לא מלאה באייריגאטור של מים פושרים.

חלידינא. המחלה הזאת תגלה ביתר שאת כימי הקיץ החמים והיא רומה בתכונתה למחלת החלי-רע, אבל אין היא מסוכנה כהחלי-רע. את גוף החולה יחממו היטב בבקבוקי מים חמים ושמו על בטנו תחבשות חמות ונהנו לו אפיוס (Tera Opiismi pl.) 8—10 מפות לגדולים ולילדים מבני שלש שנים ומעלה 3—2 מפות. והיה אם במשך שעה לא יחדלו השלשול וההקאה — יתנו לחולה עוד מעט אפיוס כמבואר. כנגד ההקאה טיב לתת לחולה לבלוע גורי קרח קטנים, קפה שחור קר. כל מזון אחר לא יבוא אל פיו במשך שעות אחדות או יום כלו.

חלי-רע. בתחלת המחלה יתקף את החולה שלשול עז. לרגעים הוא כרגיש את הצורך לצאת חוצה ומזריק מקרבו מין נוזלים אשר מראיהם לבן כהה או צהוב כהה, אולם עוד מעט אין להם עוד כל צבע מיוחד ומראיהם כעין נזיד של אורז. במשך שעה אחת יצא החולה חוצה 10—15 פעם. כעבור שעות אחדות, ע"פ רב אחרי צאתו חוצה בפעם השנית או השלישית יתקפרו רגש נועל נפש והתעוררות להקאה, ראשונה עם שרידי אכל ומזון, אח"כ — מין נוזלים כעין נסיובא דחלבא והקאה זו מתעוררת ונשנה ככל 10—15 רגעים, עם זה כרגיש החולה כאב גדול תחת עצם חזהו גם תאחזהו פלצות. ביחוד בבשר השוקים וכפות הרגלים. האות הכי נכון למחלה הוא קור בנוף העומה כלו מראה תכלה. אם אין המות בא לקפד פתיל חיי החולה תחדל לאט לאט פעולת ההקאה והרגש המעים והמחלה תעבור כיליל. צריכים להזהר מאד בכלים העומדים להשמישי חולה כזה ושפכו אל תוכם חוימין הקארבאלי מיוג במים 5%. למען השמירה מפני המחלה צריכים להזהר לשתות אך מים מבושלים. הכלים המוגשים אל שלחן האכל יטהרו וימרקו היטב אחרי שידיהם במים רותחים, כי הבקטרים מהוללי המחלה יכלו ויאבדו במים רותחים כרגע.

האיש אשר יתקפרו חלי מעים והתחוללה פרעות בקיבתו בתקופת נגף החלי רע יקח בתחלה שמן קיק כף אחת או שתים למען הרחיק את האדם, ואם לא הוקל לו יתנו לו אפיוס המיוג ומהול חלק כחלק עם מי מענטא — 10 מפות לכף אחת גדולה של מים פעמים אחדות ביום, או שקוי המרפא המיוחד להנן מפני החלי רע. ואם לא יחדל השלשול ונהנו לו בכל שלש שעות 16 גראן טאננאלכין. בתור תרופות ביתיות לנגוע חלי המעים הכי מועילות הן: מהע של מענטא או ממסך אפסינטיין, ושמו על בטנו תחבשות חמות של זרע פשתים או של כבין וכדומה, והשקותו אך מי ארז או מי שעורים מבושלים.

מחלת הויבה (סריפפער, נאנארעא) היא דלקת הקרום אשר בתעלת השתן פנימה. המחלה הזאת מתרכקת מאיש לאשה ולהיפך. המחלה באה מטיקראבים נודעים בשם נאנאקאקים של נייסער, והמה מעבירים את המחלה מנוף לנוף. כקץ ימים אחדים אחרי המקרה הבלתי מהור יפרד זוב הטריה, אשר מראהו יזרקק וצהוב והחולה כרגיש

כאב בהוציאו שתן. בפשיטת הרלקת כרחם אשה או בתעלת השתן יגלה זיב לבן. בתחלת המחלה יעשו החבשות מימי גולארדי על האבר. החולה ישתה חלב הרבה ובל יאכל מזונות מנרים ומשקאות חריפים. גם מהע וקפה כל ישתה. אל ילך הרבה, אל ירוץ ואל יקפוץ ואל יצא במחול. על הכים ילבש „סופגנסקיום” אשר ירים היטב את הכים אבל לא ילחץ עליו. החולה ישתדל להמנע מעצירות. במקרה עצירות יעשה לו קליסמיר או יקח אבק רעהום, ונתנו לחולה שתי פעמים ביום 20 נמפי צרי הקאפאי. אחרי עבור סמני הרלקת של העלת השתן יעשו במשך ימים אחדים הקות סמים שונים בתעלת השתן בעצת הרופא.

בכלל נתפשטה בין המון העם דעה לא נכונה, כי מחלת הויבה מחלה קלה היא, ובאמת היא אחת המחלות היותר קשות. יש אשר המחלה התרפא במשך חדש ימים או ששה שבועות, ויש אשר חדשים ושנים יעברו והמחלה מאנה הרפא. לא נוכל להרשות ואף גם ליעץ (כאשר עושים הרבה מהרופאים) לאנשים עולי ימים כי יעשו מה שלבם חפץ וכי ירפא את מחלתם. אשר ישיגו למנה?

**מחלת הרעמאטיזם** — כאב גדול בפרקי העצמות, צבות ומדוה השרירים. מכל התרופות הכי טובות הן: א) נתר הסאליצי (Natri Salicilicum) — 2-1 דראח' נתר שנמס בשש אונצ' מים — לקחת כף אחת גדולה בכל שתי שעות. ב) אמבטאות חמות. ג) החבשות של „מעטהילום סאליציליקום”.

## פרק שני:

### ארסים שונים.

**ההרעלה.** להציל חיי איש ששתה סמי רעל אפשר אך בהושיטנו לו עזרה מהירה. אולם מפאת כי רבו מאד חמרי הרעל, מן הנמנע הוא לבאר במקום הזה את הסמנים המיוחדים אשר בכל מקרה. אכן נערוך פה איזה כללים אשר ינחו את הקורא בדרך באיזה מקרים מיוחדים. הכלל הראשון והעיקרי הוא: להרחיק הרעל מגוף החולה מן הפצע, מן הקיבה ומבני המעים. א) מן הפצע (למשל נשיכת נחש או כלב שומה) אנו מרחיקים את הרעל ע"י שרפת הבשר הפגוע, במציצה, ברחיצה במים או בחומרים מהנגרי הרקבון (אנטיסעפטיקא). ב) מן הקיבה אנו מרחיקים את הרעל ע"י הנקת הקיבה או בעזר הקאה. הנקת הקיבה בעזרת כלי מיוחד לדבר זה נעשית ע"י רופא וגם נוכל להרחיק את הרעל ע"י ההקאה. למען עורר את ההקאה הננו מכניסים את אצבענו אל תוך לועו של המרעל או נוהנים לו לשהות מים חמים במדה מרובה, או מים חמים אשר נשים בהם אבובועות של בורית. את המטרה הזאת נשיג נ"כ בתתנו לחולה לשחות חלב במדה מרובה או לזבן של ביצים או צנצנת מים חמים מהולים עם שתי כפית קמנות של אבק החרדל. בהרעל אישי ע"י סמים חריפים, מיני חומצים או אלקאליים המחוללים שונים גדולים בקרום הרירי של הקיבה תוכל ההקאה להיות מסיכנת לחולה. במקרים כאלה ישתמשו כרנע בתרופות המחלישות את פעולת הרעל, אבל אסור לעורר הקאה, כי ההקאה תוכל לסכב קריעת הקיבה או נקיבתה. ג) מהמעים אנו מרחיקים את הרעל בעזרת המנקים (שמן קיק וכדומה) או ע"י אירריגאמאר.

אם עיי הרעל נכו הלוע והקיבה (כגון בחומץ הגפרית או חומץ האזאמי ועוד) ישתה החולה מי בשול של עמילן או זרעוני פשתים, מי חלבון (מים עם חלבון של ביצה), חלב ועוד. כנגד הדלקת של הלוע והושט גם כנגד ההקאה במדה מרובה כאשר כבר עבר הצרך בהקאה, זאת אומרת: כבר עבר זמן רב אחרי ההרעל — נותנים לחולה לבלוע גזרי קרח קטנים. להשקיט את המכאובים שמים החכשות חמות על הכטן. אם החולה היא רפה מאד וחום גופו ירד — יכסוהו היטב בשמיכות או בכנדים עד כי יחם לו, יחכבו את בשרו במשרק שער. גם אמבטמאת חמות כביאות הועלת. אם החולה אבד את חושיי משכיבים אותו באופן שראשו ישפל מן הגוף, שופכין עליו מים קרים, שמים החכשות של חרדל על עור בשרו, עושים לו קליסמיר של אלקאהל; אם יוכל לבלוע יתנו לו קפה. מהע. קוניאק או יין חריף; אם הנשימה הרלה או רפתה מאד מושיכים את החולה באמבטא חמה ושופכים עליו מים קרים. בעזרת מטפחת מושך המציל את לשון החולה אליו ואחיז הוא משיבה אל תוך פי המרעל וכן יחזור ויעשה פעמים רבות.

במקום הזה נדבר אך מהארסים הכי מצוים בבית.

להלן נדבר מארסים חומצים וארסים אלקלים וחפצנו לתת לקורא מושג כללי על אדות החומרים האלה, למען יבין את אשר לפנינו במקרה-הרעל. החמצים והאלקלים המה לפי מוכן החימיה שני הפכים. כן אם נטביל ניר לאקמוס אדום במי הסאדא (אלקאלי) אז יהפך טראוהו לתכלת; אם נטבל את הניר האדום הזה בחומץ או במי המלח החמצי, אזי יתחזק הצבע האדום עוד יותר. אבל אם נטכול בחומץ או במלח החמצי ניר לאקמוס של צבע הבלת, או יתאדם הניר. מהרכבת החומץ והאלקאלי נעשה מלח. החומץ והאלקאלי בהיותם חוקים בלתי טהולים במים יפעלו את פעולתם הרעה על קרום הרירי של הפה, הקיבה והמעיים בשרפם את הרקמה; אבל נוכל להתליש את כח הרעל אם נושיט במהרה להחולה את הפכו של הרעל, למשל אם שתה חומץ והתרעל ושהה אח"כ אלקאלי, כגון: מי סאדא או מאנגעויום אז התרפה פעולת הרעל כי מהחומץ ואלקלי בהרכבתם נעשה מלח שאיננו מויקלנוף. אם הקורא יקרא בשום לב את דברינו אלה, או יבין באיזה אופן אנו מצילים אנשים שהתרעלו בחמצים או באלקלים חריפים.

הכרעל בחמץ — סימני הרעל: גרוי בלוע ובקיבה, דלקת בקיבה ובמעיים, רפיון הכחות, כבר הנשימה ועוד. המרעל ישתה מים במדה מרובה גם מאנגעויום או סאדא. אם סאדא ומאנגעוויא אין — יקחו תחתם נתר (קרייד), קליפת ביצים, אפר.

חמין הגפרית. צרכת הפה, הושט והקיבה, הקאה, כבד הבליעה, יסורים קשים בושט ובקיבה. כבד הנשימה, החנברות החם בגוף, רפיון פעולה הלכ. המרעל ישתה מים רכה, מים עם גזרי קרח. למען החליש את פעולת הרעל החמצי הננו נותנים לחולה אלקאליים במים, כמו מאנגעוויא, סאדא, נתר, אפר, קליפת ביצה. אם אין מאנגעוויא ומסאדא בבית ילעם החולה נזיר גרש ש"ש.

חומץ אזאמי — כאב בפה, בושט וקיבה, הקאה, כבד הבליעה, צבע צהוב של הקרום הרירי בפה ובלוע, מכאובים בכטן. עצירת: או שלשול, מיעוט השתן, רפיון הכחות. אופן הרפואה כמו ברעל חומץ הגפרית.

אלקאליים (אממאניאק ועוד). דלקת בפה, בלוע, בושט ובקיבה, כבד הנשימה, כבד הבליעה, צמאון, שלשול, צבות הבטן, קור בעור הבשר, רפיון הכחות, לפעמים יבוא גם השעול ונחרת הגרון.

לחולה יתנו מים עם חומץ, מים עם מיץ הלימון, חלב במדה מרובה, גזרי קרח

קמנים, מיני נוזלים רירים. אם הצואה היא כהולה ברם יעשו לחולה קליסמירים סמי קרח. כנגד רפיון הבחות— קפה, טהע. בכל המקרים הנוכחים לא יעשו כל דבר לעורר הקאה.

**רעל של אד פחם החמצי** או של אויר המאור. מקרי הרעל הזה שכוחים בכל מקום ביחוד בימי החרף לרגלי הטקת התנורים וסגירתם במרם נשרפו העצים. אותותיו: הקאה, פנים אדומים, מצב שכרות, עבודה הלב בלתי מסודרת, כבד הנשימה ואברן החושים. הרפואה: יפתחו את הרלתות ואת החלונות או ישאו את החולה החוצה. החת מראשותיו של החולה יניחו כרים וראשו ינוח כמצב יותר נבזה מהגוף. שופכים על החולה מים קרים, מחככים את בשרו בכשרק שער, ישתה קפה חריף ומשכו את לשונו החוצה והשיביוהו אל פיו כמבואר למעלה.

**רעל של כמהין ופמריאור.** אותותיו: הקאה, שלשול, מבאובי בטן, כאב הראש, פלצות. אברן הרעת. נחוץ לעורר עוד את ההקאה. אח"כ לתת שכן קיק. קליסמירים, טהע, קפה, מאננין (כף קמנה של מאננין בצנצנת מים), שלחופית מלאה קרח על הראש. **רעל האלכנהול.** אצל אחב"י הראה פעולת הרעל הזה אך לעתים רחוקות. בכל זאת נמצאו בעת האחרונה גם אצלנו נכורים לשתות יין. כאשר נשתה את האלכנהול (יין, ייש, שכר ועוד) במדה מרובה או גם במדה ממוצעת אך היי"ש איננו מווקק כראוי, או תראה פעולת הרעל המזיק בכל הקפה. אותות ההרעלה: הפנים אדומים, העור הוא קר ולח, פעולת הלב רפה, השתן והצואה נפרדים סבלי דעת החולה, הום הגוף יורד, כבות העין מתרחבות ואת החולה האחו פלצות. הרפואה: לעורר ההקאה, להספיק למרעל אויר נקי, לשפוך עליו מים קרים. ואם ניכרו אותות שטף דם לראש, או משכיבים את השכור באפן אשר ראשו ינבזה מהגוף, ישימו החבשות קרח על ראשו, אמבנאות חמות בעד הרגלים והידיים. קליסמירים עם חמץ (חלק אחד חמץ, שלשה חלקים מים) או עם מלח (כף גדולה בשתי צנצנות מים). אם רפו כחותיו של השכור יגרו את עור בשרו בתחבשת חרדל, נותנים לו לשתות קפה שחור או טהע. במקרה כבד הנשימה יעוררו בו נשימה מלאכותית.

**חומץ קרבלי.** יש אשר חמץ הקרבלי נמצא בבית לרפואת מכה מריה או כאמצעי אנטיסעפטיקי במחלות כהדבקות ועפי מעות ישהה אחד מאנשי הבית את הנוזלים הארסים האלה, או יש כי מאבדים עצמם לדעת משהמשים בחמץ הקרבלי. סמני הרעל: כאב הראש, המהון, רעש באזניים, פנים חורות, הקאה, הנשימה איננה מסודרת כראוי, הדופק רפה, לפעמים— ירידת הום הגוף, כבד הנשימה, אישון העין מתכוץ, פעולת הלב רפויה, השתן צהוב כהה. הרפואה: חלב-הסיד, גורי קרח, מלח גלובערי, חלב, תבשילים רירים, אמצעים מעוררים פעולת הלב, נשימה מלאכותית.

**רעל הארסן (ארשעניק).** סמניו: אחרי עבור חצי שעה או שעה אחת הבוא הקאה, ינכר הצמאון, גרוי בלוע וגרון, דם בצואה, כאב בעת יציאת השתן, דם בשתן, המהון, פלצות, התארמות העור כמו במחלת השושנה, הדופק רפה ומהיר, הידים והרגלים קרות, הנשימה כבדה. במקרים בודדים לא יראו הסמנים מצד הקיבה ובני המעים (כמו הקאה ושלשול), אך הבוא הפלצות ורפיון עבודת הלב בלי כל סמנים קודמים. הרפואה: אמצעים לעורר ההקאה ביהר שאה. את הכמרה הואת נשני בתתנו לחולה חלב חם במדה מרובה או חלב טהול עם חלבון של ביצה גם יהנו לו היראש חומץ הברול מהול

במים חמים (Terri oxydati hidrici in aqua 500.0) הרפואה הזאת נמצאת המיד מוכנה בבתי הרקח) שתי כפות כמשך כל חמשה רגעים.

**פאספאר.** ע"פ ריב אחרי עבור שעות אחרות יופיעו הסמנים האלה: כאב בקיבה, הקאה אשר בעין ריח שום נודף כמנה ובחשבה תאיר, צמאון למים, שלשול בצואה המאירה בחשך ומהולה ברם. ביום השלישי יהפוך עור הגוף את מראהו לצהוב, לפעמים יראה גם דם בשתן. במקרים קלים יעברו כל האותות האלה בשלום והחולה ישוב לבריאותו. במקרים יותר כבדים מתחדשת ההקאה לענות את החולה, הראש יכאב, הכחות הולכים ומתמעטים, שטף דם מחוטם (ואצל אשה סן הרחם), הדופק נמהר ובלתי מסודר, הידים והרגלים רוערות. במקרים אחרים ביחד עם הסמנים מצד הקיבה תבוא הפלצות ובינת החולה מסתהרת. הרפואה: אמצעים לעורר הקאה, נותנים גזרי קרח לבלוע, שקדים רירים, אמצעים לעורר פעולת הלב, כמו ויין. אל יתנו לו חלב וחמאה גם כל מאכלים שמנים. נותנים למרעל שכן טרבנטין 8—5 מפות בכל חמשה עשר רגעים. אם אין טרבנטין מין בבית ישתה מאננצויא קלוייה שתי כפות גדולות בשתי צנצנות מים (כף גדולה בכל חמשה עשר רגעים).

**האפיון והברפיון.** ההרעלה ע"י הארסים האלה יכולה למציא לה מקום בבית. מקום שם חולה משתמש בהם לרפואה ע"פ מצות הרופא, כגון שהחולה מדעת או שלא מדעת עבר על מצות הרופא ויקח יותר מן המדה שנקצבה לרפואתו או שאחד מבני הבית החליף ע"פ מצות רפואה אחרת ברפואות הנ"ל או ייש אשר המינקת השתמש באמצעים האלה לישן את היונק. סמני ההרעלה: המהון בראש, רעש באזנים, שביבי אש לפני העינים, עור הכשר יתארם ויחוש נירוי, יבשת בפה, רבוי הזיעה, יציאת השתן לעתים קרובות. לפעמים — הקאה, אישון העין מתכוין, החולה מתנמנם, עינו בעין שבור מיין, הדופק רפה והולך לאט, התקררות הפנים, הידים והרגלים, הנשימה תלך בעצלתיים. במקרים יותר קשים תרפה פעולת הלב וחוישי החולה יאבדו. אצל הילדים תבוא לפעמים גם הפלצות. העזרה: אמצעים לעורר הקאה — מאננין — כף חמנה מאננין בצנצנת מים ונתנו מזה כף גדולה בכל חמש רגעים. אמצעים לעורר פעולת הלב, שלחופית עם גזרי קרח על הראש, שפשוף הפנים וגוף החולה במים קרים וביחוד את כפות רגלי החולה, אמבטאות חמות בעד הידים והרגלים. נותנים לשתות קפה ושהע חריפים. אלכוהול בל יתנו להמרעל. מכריחים אותו להתהלך בהדר הליך ושיב. במקרה כבדות הנשימה — נשימה מלאכותית. בל יתנו לו כל חומין.

**ארם כלבסי** (כבשר, דגים וגבינה). אותותיו: יבשת הפה והלוע, הקאה, עצירות, בהרות בפה ולוע, פצעים בלוע, נחרת הגרון, שעול דומה לנביחת כלב, רפיון פעולת הריאה, כאב הראש, המהון, רפיון הכחות, יובש עור הכשר, קור בנוף, כבד הנשימה, רפיון הדופק. הרפואה: אמצעים לעורר ההקאה ואמצעים כגקים (שמן קיק ועוד), שקווי סמי תרופה ריריים: ויין, קפה ושהע.

**רעל הנפט.** לעתים לא דחוקות ישתו ילדים מהנפט הנמצא כעת המיד בבית. יש כי גדולים ישתו ע"פ מצות מן הרעל הזה. אותות ההרעלה: הכחות הולכים הולך ורפה, הדופק רפה, אישון העין מתרחב, דלקת הקיבה. הרפואה: אמצעים לעורר הקאה נזיר של עמילן, מים עם חלבון של ביצה, חלב, שמנים שונים. אם פעולת הלב רפויה — לתת קפה, מהע, מים קרים נשפכים על גוף המרעל.

**רעל הטבק.** אותותיו: דלקת בלוע, המהון בראש, כאב הראש, הלחלה, הקאה.

שלשול, זיעה קרה, התבוצות אישון בת עין, הורון הפנים, גענועים, התפעמות הלב, נשימה לא מסודרת, הרופק רפה, כאב הבטן, דבור בלי דעת, פלצות. הרפואה: טאנינא (כף קמנה של אבק טאנין בצנצנת מים, ומוה כף גדולה בכל חמשת רגעים), קפה שחור יאדינא (Tinctura jodi) (חמש טפות יאדינא בצנצנת מים בכל עשרת רגעים, אבל כס"ה לא יותר משתי כפות קמנות של יאדינא). אמצעים המעוררים את פעולת הלב: יין, מהע, קו-ניאק, שופכים מים קרים על הראש, אמצעים מגרים את העור (מים קרים או הכוך במשרק שער), תחבשת של חרדל. במקרה כובד הנשימה — נשימה מלאכותית.

## פרק שלישי:

### מקרי אסונות פתאם.

הקפאון. בהמצא איש קפוא מקור אל יניחוהו בחדר חם ואל יחממו את בשרו, אף גם יהיו גזירים לבלתי כפוף גופו ע"י המלטול בהנשאו ממקום אהר למשנתו ולבלתי לחוץ וכפוף את חלקי הגוף הרבים (כגון: האזנים והאף), כי אם יניחוהו בחדר קר וכסוהו בשמיכה קלה, רק הפנים יהיו גלויים, ופשטו מעליו את בגדיו והניחו שלג על כל גופו או ילימו בשרו במסכת בד הרטובה במים קרים מאד, אח"כ ימרחו בזוויות על בשרו בשלג או במים קרים. בהמש הקרח מעל חלקי הגוף הקפואים יעוררו נשימה מלאכותית. בהתחמם גופו מעט והחל לשאף רוח ינגבו את בשרו בנקיטת בד יבשה והשקותו מים מהולים בין או ביי"ש (כף אחת לצנצנת מים) או מהע הם.

צרבת של קור. יחכבו את המקום המנוגע בשלג או ישימו עליו תחבשות קרות, או ישימו את האבר המנוגע במים. אם מראה האבר המנוגע יהפך לאדום ויכאב לו לעתות החרף, או ימשחו אותו במשחה הצינק (Ung. Zinci) או יעשו תחבשות במי גולארדי.

ככה חמה. בהמצא איש אשר הום השמש הלוהט הכה על ראשו זמן רב ויפול באין אונים ויאבדו חושיו, ישהמשו בהרפות הנעשות לאיש מהעלף. מלבר התחבלות ההן ישפכו על ראש המהעלף מים קרים והניחו על ראשו שלחופית עם רגבי קרח ועשו לו קלים-מירים של מלח. אם הדופק רפה — מגרדים את בשר החולה במסרק שער, שמים תחבשות של חרדל על לוח הלב ומעוררים בו נשימה מלאכותית כמבואר למעלה.

המכוח (בראנדוואנדע). ישנם שלשה מיני מויות: א) דלקת קרום הבשר, אודם וצבית העין. ב) בעור הבשר הפרחנה אבעבועות המלאות מריה ממראה צהוב כהה. ג) כליון הרוץ של רקמת הבשר הנחר כפחם. באפן הראשון והשני, זאת אומרת: אם רק נראה אודם במקום המכוח יש לשום עליו מזור רטוב במי בוראו או במימי גולארדי תחבשות קרות. כעבור הכאב ופרח אבעבוע במקום הכויה, ונקבו אותה במחט מתור להוציא ממנה את המים ושמו על הפצע ארנ כד המשוח במי הסאדא או במי גולארדי או בנוול בוראו (20%); אולם במכוח ממין השלישי חוץ מהתחבשות הנזכרות טוב יהיה להשתמש באמבטאות מקומיות, אם המכוח הוא קטן, ובאמבטאות של כל הגוף, אם המכוח נתפשט על מקום רחב. הלום הברק. ע"פ רוב אין הברק ממיה נפש אנוש וממיתהו כרנע. את המת המדומה יניחו על גבו והסירו מעליו כל בגדיו והגביהו מעט חוהו וראשו, ומגבהו ישפכו

על פניו ועל חוזה מים קרים. אח"כ ימרחו היטב על רקותיו, חזהו, גבו ושאר חלקי הגוף בשפירם, ועשו לו קליסמורים של חומץ אי מלח ושמו החכשות חרדל על בשר השוקים ועל החזה ועוררו בו נשימה מלאכותית. גם יש אשר נביא תועלת למוכה הרעם כאשר נכטה את כל גופו עד צוארו בעפר אשר זה עתה נחפר, ובלכד כי יוכל לנשום בחופשה. הגמולג' בכמים. לְמַטְבֵּעַ במים. נחוץ קודם כל לנקות זובו ורירונם להסיר את החול ורובי העפר הממלאים את פיו וחוטמו. — הסות הבא למבוע במים אין מוצאו מפאה בלעו אל קרבו שפעת מים רבים, או שפרצו מים אל תוך בִּאָתוֹ, כי אם פשוט — בהחנקו לרגלי חוסר אייר מן החוץ. לכן בגשתנו לעורר לתחיה את המטבע במים עלינו להשתמש בתובלות לעורר פעולה הנשימה כמו במתים מדומים. גם טוב להחם את גוף המבוע. למכרה זו כושיבים איתו עד הצואר בחול אשר הוחם. מטפחות חמות ישימו על כשרו או יושיבוהו באמבטי חמה. גם טוב לחכך את העור במשרק שער. מעילים גם קרני דאומני כלי הקות דם, תחבשת חרדל, מים רוהחים.

הצלת תלוי. בהמצא גופת איש תלוי יגורו את החבל אשר על צוארו והורידוהו בזווית נכדצה, ופתחו כפתורי בגדיו וקשוריהם, והניחו את הגוע על המטה או על רצפת הבית וסהרו לעשות לו נשימה מלאכותית; אח"כ, אם הנשימה ופעולת הלב רפות הנה יורדים את בשרו במשרק שער, שזפכים מפות מפות של מים רוהחים או מפות שעיה חמה על הלב, מגרים את הלוע, נוהנים להמוצל להריח אסמאניאק, עושים לו קליסמורים מגרים עם מלח.

הרבה פעמים הזכרנו נשימה מלאכותית. האמצעי הזה הוא במקרי אסונות פתאם (כמו עזרה למבועים, תלויים, מרעלים ועוד) אחד האמצעים הכי נכבדים וימיבים. פה נציג לפני הקורא המתדה של החכם סילוועסטר. החולה אשר נושים לו עזרה שוכב על ערפו, תחת ראשו וערפו אנו מניחים כר קשה, מוציאים את הלשון בעזרת מטפחת ומחזיקים בה. המציל עומד למראשותיו של המת המדומה ומושך את ידיו (של החולה) למעלה ומחזיקן במצב כזה. כלומר: ישורה ולא כפופות כמשך שני רגעים. אח"כ מחזיק המציל בידיו של החולה וכופף אותן ומקרבתן אל גוף המוצל ודוחק דחיקה עצומה בעזרתן על דופני החזה.

הרחקת הידים מהגוף והתקרבתן חליפות השנה ותשלש עד עשר פעמים במשך מינומא אחת. הרחקת הידים מן הגוף מעילה להרחבת החזה ומסילא מעילה ג"כ לבניית האויר אל תוך הריאה. דחיקת הידים על החזה מעילה ליציאת האויר מן הריאה. נשיכת כלב צומחה. בעהיח מטין הכלבים (כלבים, זאבים, שועלים ותחשים) עלולים להננע כמחלה מיוחדת אשר קוראים לה שם "יראת המים" וע"י הנשיכה שהם נושכים מעבירים הם את ארם מחלהם לבע"ח אחרים וגם לבני אדם. אדם כי ינשך ע"י חיה שיש לראג פן חיה שומה היא. ישתדלו מהרה להשמיד את הארם בפצע. והיה כחדול זוב הדם ממנו ישרפו את מקום הפצע בחומץ קארבאלי נקי (שלא נמהל במים) או בליאפים, חומץ הגפרית או האוזם, או לו גם כברזל לוהט. טוב מאד לשים על הפצע קרני דאומני, למוץ את הדם הנשחת. אחיכ ימהרו להביא את החולה אל עיר (כמו ווארשא, מאסקווא, מרבורג, אדעסא, קיוב, חרקוב, סאמארא, ועוד) שיש בה בית רפואה מיוחד לנגועי מחלה זו בעזרת הרכבת הארם, לפי המצאתו של הרופא פאסמער.

המות המדומה. משערים לפעמים, כי כבר שם הסות קץ לחיי האיש בהתבונן בו, כי אברו חושיו, גופו התקרר. פעולת הנשימה חרלה ודפיקות לבו שבתו. את המת



המרומה הזה יניחו במקום טרוח והמציאו לו אויר נקי ומהור, ופתחו קשורי בגדיו וחשמו חוהו וצוארו ומרחו על עור בשרו בארג צמר או במשרק שער רך הרטוב בחמץ או במים, והיה אם התחבולות המבוארות לא הועילו להשיב רוח המתעלף אל קרבו, יש לעורר נשימה מלאכותית (ראה ע"ד הצלת התלוי). לעורר פעולת הנשימה באפן מלאכותי מצליח ביותר שאת בהעשות הרבר עת ארוכה בהפסקות קטנות.

המות. לא בכל פעם יש להוציא משפט על נקלה ולהחליט, כי כבר בא המות אל נכון. יש להכיר את המות בסמניו המיוחדים ולהבדילו מן המות המרומה ע"פ האותות המפורשים בזה:

(א) ע"י העדר פעולת הנשימה. ולמען דעה בהחלט אם אין עוד גם פעולת נשימה רפה יגישו אל האף והפה נר דולק או רא"י קר, והיה בסור פעולת הנשימה כליל אין לבת הנר מתנועת והראי לא יועם.

(ב) בדיקת העינים. קרום העינים הקרני בגופת מת יהפך למראה עכור כאלו הוא מכוסה אבק עב והוא מלא קמטים. לפעמים שקיעות העינים בחוריהן, והיה בלחצנו באצבע על הקרום תשאר שקעורה במקום ההוא. בכות העינים תעמודנה התחתיהן בלא ניד. אינן מתכווצות בהניש אליהן אור ואינן מתרחכות באפלה.

(ג) ע"י נוגה חודר. אם ירכיבו את אצבעות הידים יחדו והגישו נר דולק מאחוריהן או מאחורי האזנים לא יגלה בעדן כל נוגה ואור ממראה שושן כמו שנראים בעד האברים ההם של גוף איש חי.

(ד) ע"י קשר. אם יהדקו בחוט או בחבל דק אצבע נופת מת הדק היטב והיה בעבור איזה שעות והסירו את הקשר יגלה במקום ההוא כעין שקעורית לבנה; אבל במת מרומה תראה שקעורית אדומה בהירה ולא לבנה.

(ה) ע"י ברזל עשה. בתקוע מחט נקי עשוי מברזל עשת בשכם נופת מת את צלעו לא יעלה המחט חלודה גם במשך ימים אחדים, ואם יתקע בגופת מת מרומה ישנה מראהו גם במשך שעות אחדות. הסכנים המוכהקים לתמותה שאין לפקפק בהם הם: הקק הגוף, כתמים ממראה תכלת-אדמדם אשר יראו בחלק הגוף הנשענים על מקום שכבת המה, צבות הבטן וכתמי תכלת מאדמים או ירוקים על התתפים.

## פרק רביעי:

### מחלות המצויות ביותר.

כאב הראש בא ע"י סבית שונות: (א) לרגלי שמף הדם אל הראש במדה מרובה (פני החולה אדומים, כ"ד"י כהות, רעש באזניו, תמהון בראשו). לחולה בזה ישימ' החבשות קרות על ראשו ואמבטאות חמות אשר בהן ישים החולה את רגליו, ועשו לו קליסמירים של בורית, שמן זית וחמץ, ושמו תחבשת של חרדל על ערפו ועל גבו. אל יאכל אכילה גסה ויגור ממשקאות חריפים והלך לשוח ברנל שתיים — שלש שעות, לא פחות, בכל יום ויהי זהיר לעשות צרכיו יום יום. (ב) לרגלי חסר הדם במוח (פנני' החולה שפתיו חורות ולפעמים תכהינה עיניו וחש המולה באזניו). חולה זה צריך לשכב במנוחה

בחדר מיוחד ושקט, ואכל מאכלים מבריאים (חלב, בשר, ביצים וכו') ושתה יין גם שכן לא במדה מרובה, והלך לשוח יום יום לשאף רוח צח כפי יכולתו מבלי להקשל כחו. ג) ע"י מחלת רעמאטיזם בשרירי הראש (חלי זה בא אך לעתים רחוקות). את ראש החולה יחתלו במטפחת חמה או בצמר נפץ; יש גם לשים מזור זכוב הספרדי מאחורי אוזניו ורחץ במרחץ חם. ד) ע"י מחלת סיגרינא והוא כאב גדול בחלק הראש. הכאב ימשך יום המים ע"פ רוב, בעת ובעונה אחת וע"י סבה אחת וכמו: יגיעת נפש רבה, תוגת לב וכדומה. עם זה באה לפעמים מחלה כללית: העדר הנוסף לאכילה, רגש גיעול ונטיה להקאה החולה צריך לשכוב במנוחה בחדר מיוחד ושאנן אשר יעמט בו האור, ואכל רק בשעה שירגיש נטיה ולסוף לאיזה מאכל או משקה, ושמו החבשות קרות על ראשו. יש כי תועיל לחלי הסיגרינא שתיה מיץ חזק של קפה שחור. כאב הראש הלוי, לעתים לא רחוקות במחלת הכליות, לכן טוב יעשה החולה אם יפנה אל רופא מומחה לברוק את השתן.

דלקת קרום העינים. החולה צריך להתרחק מן האור ולהנזר מעישון המבוק ומשתית משקאות חריפים ושם על עיניו מזור רטוב במלח הנארי (כף קמנה של מלח לצנצנת מים או בליל צינק הגפרית) (Zincum Sulfuricum) 6 גראן בארבע אונציאות מים).

כאב השניים. א) אם הכאב יתגבר ממים קרים הבאים על השן אכל כאשר נכה על השן לא תביא, או ישפשופו את הפה במים חמים. אח"כ יקחו פסת טוך קמנה מאד המבוגלה בתמצית קארבל (90%) וישיבו אל הנקב אשר בתוך השן וכסוה בפסת טוך יבשה ויניחו כן צנעה. אם הכאב עוד לא חלף כליל, ישיבו כחדש פסת טוך קמנה המבוגלה בתמצית קארבאלי למשך 12 שעה ובלבד שלא ישפכו את התמצית על האצבעות או על בשר השנים, כי הקארבאל ישרוף את העור החי. פסת המוך תהיה קמנה כראש מחמ. ב) אם הכאב יתגבר מהכאה באצבע על השן ולא יתגבר ממים קרים הבאים עליה, או ימשח בשר השנים אצל השן החולה בפסת טוך שנמבלה ביאדינא, גם ישפסף את הפה במים שבשלו כמו פרי השומשמן.

ריח הפה. מוצאו מפאת הולזל בחוקי שמירת נקיון מערת הפה או ע"י רקבון השניים. נחוץ לשפסף את הפה פעמים אחדות בכל יום, ביחוד אחר האכילה, במים מבושלים קרים, לנקות את השנים בערב ובבקר במשרק שער וכאבקת התרופה המיוחדת לזה. אכן יש אשר ריח רע מן הפה מוצאו לפעמים בגלל חלי מעים והקכה, כי אז יפנו לעזרת רופא לרפא את המחלה.

הגהוק (שלוקקען). המוכה שבתרופות למחלה זו היא: לשאף רוח בנשימות עמוקות ונמהרות ולהוציא את הרוח אח"כ לאם לאם ובכבודות. לפעמים תועילנה החבשות חמות גם מזור של הזכוב הספרדי (לשום על עצם החזה). טוב גם לבלוע נמפי ססך וואלעריאנא (T-ra valaeriana aeter. 5—10 מפות על צוקער בפעם אחת).

כאב הבטן בא או לרגלי צבותה או מפני העצירות. נחוץ לחולה לנקות את מעיו ע"י קליסמיר של מים פושרין, בורית ושמן, ושתה משקה מענמא חם או משקה במון (קיס-מעל), ומרחו על בטנו שפירט של קמפור. יש אשר יבוא כאב הבטן לרגלי קושי עכול המזונות ולמשל בילדים שאכלו פירות בלתי מבושלים כל צרכם. או צריכים לתת לחולה 1—2 כפות גדולות של שמן קיק (ריצינוס) לגדולים, ולקטנים — 2—1 כפות קטנות. ואם עברו 3—5 שעות ושמן הקיק כבר הראה את פעולתו והכאב לא סר עוד, או יש לתת לגדולים 6—8 מפות של משרת האפיוס (Tinctura Opii Simplex); אבל לקטנים אין לתת אפיוס ככל אפן, כי על נקלה יוכלו להרעל בו

ההקאה תלויה בסבית רבות (מחלות הקיבה, מחלות העצבים, מחלות אברים אחרים, כגון מחלות הרחם אצל אשה) והיא באה לעתים לא רחוקות בתור משרתת מחלה מתרבתת, גם היפיע אצל שכורים המקיאים יום ביום בבקר ואצל רעבהנים אשר ימלאו את קיבתם בכמות גדולה של מזונות בפעם אחת. ויש גם אשר איכות המזונות (הקשים לעכול) הפעל פעולתה הרעה על הקיבה. יונקי שדים מקיאים את החלב שבא בקרבם למכביר. מיבן מאליו כי ההקאה הסוד אך בעת אשר נוכל להרחיק את הסבה, ובכך מחלות הקיבה, העצבים ועוד צריכות לרפואה עיי רופא מומחה. השכור צריך להגדר מיינו לחלוטין. כי כל סבי בתי המרקחת לא יועילו לו אם ישאר עבד נרצע להאותו. את יונקי השדים טוב להניק אך לעתים קבועות. במשך חצי השנה הראשון להולדו יניקוהו אך פעם בשתי שעות ובמשך חצי השנה השני—פעם בשלש שעות. כמובן לא יתנו ליונקי שדים המקיאים מזונות אחרים חוץ מחלב. יש אשר ליונק המקיא לא יתנו לינק משדי אמו במשך חצי יום או יום ושקים אותו; בלובן של ביצה, בצנצנת מים אשר ישימו בה כף קמנה של סוקר וכף קמנה של קוניאק ובמשך היום משקים אותו פעמים אחדות במשקה זו. גדולים המקיאים מרעיבים אותם יום אחד למען הנפש הקיבה והמלא אח"כ את תפקידה כראוי. גם נותנים לכו גלדי קרח קטנים לברוע, משקים אותם קפה שחור קר, יין שטפאני, מי סאדא אך מעט מעט.

**החרחר בקיבה ובגרון (Zgaga).** דלקת זו מוצאה משפעת חמצה בקיבה. מעט סאדא (*Natrium bicarbonicum*)  $1/4$ — $1/2$  כף קמנה גם מעט מאגנזיזיא (*Magnesia usta*) במים משקטים את הדלקת כרנע. כל יאכל החולה לחם, מאכלי קמח, מאכלים חמוצים, פירות, הבשיל של פירות, בל ישהה יי"ש ויין. גם החלב יועיל ע"פ רוב להתנכרות החרחר. המזון היותר טוב בעד חולים כאלה הוא בשר. מהמשקאות ישתה אך קפה וטהע (בלא צוקר) ומרק. תחת מזונות הקמח נותנים להחולה מזונות קרושים (גאלארעמע).

**השלשול:** חלי סעים (ובעקבו בא לפעמים גם כאב הבטן) יתקף ע"פ רוב ילדים וגם אנשים באים בימים בעברם על חקי תורה כלכלת הגוף: ע"י אכילה נסה, ע"י שתית משקאות במדה מרובה או ע"י הצטננות הגוף. לילדים חולי השלשול יניחו מזון חם על הבטן והשקים כף קמנה של שמן קיק. ליונקים יתנו חלב אמם אך פעם אחת לשלש או ארבע שעות; אבל חלילה לתת למו מזונות אחרים. לילדים יותר גדולים יתנו טהע, מרק גרש ועוד. (אם השלשול בילדים רבים או בגדולים נמשך ימים רבים—נחוי לבקש עזרת הרופא). לגדולים יתנו טהע הזק, גרש, קאקאץ, כישול של "יאנדעם" שחורים, קע-פיר 3 № 5—8 טיפות של טינקטורא אפיי (*Tinctura opii simpl.*). החולים כל יאכלו לחם דגן שחור, ירקות, הבשיל של פירות, מאכלים שמנים או מתוקים ביותר.

**העצירות.** מחלה שכיחה בגדולים ולעתים רחוקות גם בקטנים. החולה איננו יכול לצאת חוצה יום יום כדרך בני אדם. או שהוא עושה צרכיו בכבדות. הטובה שבתחבולות כנגד המחלה הזאת היא: קליסמיר של מים פושרים, ואם זה לא יועיל—להוסיף גם בוריה, שתי כפות קמנות מלח או 4—2 כפות שמן זית. לפעמים תעבור המחלה בהשתנות ארחות החיים: התהלך יום יום לשאף רוח צח, שתית חלב פרה במדה מרובה, חלב חמוץ, מזונות מעולם הצמחים. ככו: לחם שחור, דבש, תבשיל של פירות וכדומה. אצל ילדים קטנים, אם יקשה להם לצאת חוצה, יש להשתמש בקליסמירים ולהתרחק ככל האפשר מתת לכו סבי תרופה המחלישים את הקיבה; אפס לעת צרך גדול אפשר לתת לילדים

חצי כף קמנה של מאגנעזיום (Magnesia usta) בכוס חלב. לגדולים טוב לשתות בבקר יום יום צנצנת מימי מינעראלים „פילנאאור” או „פראנג-יאזעף”.

**השעול.** בא מסכת מחלות שונות: מחלות הריאה (שחפת, דלקת קני הריאה הנמשכת ימים רבים וכדומה), מסכות מחלות הלב ועוד, השעול איננו מחלה בפני עצמה, אך אוח הוא למחלה ופה נדבר אך בשעול הבא מפאת התקררות אצל אדם בריא. לעתים לא רחוקה יבוא השעול במקרים כאלה ביחד עם קאמר הגרון. החולה ישאר בביתו יום או יומים. לא ישתה משקאות חריפים, לא יאכל כל מאכל אשר יגרה לשעול, כמו צנון, חזרת ועוד, ישפושף את הגרון בחומץ בארי (כף קמנה על צנצנת מים), והחומץ — כמים טלוחים (כף קמנה על צנצנת מים). ישתה מימי עמס עם חלב חם. בערב לפני עלותו על משכבו ישתה מהע הרגיל עם עסיס הטאלינים או חמין של טאלינע יבשה או של פרחי-ליפע, יבסה היטב את בשרו ויזיע.

במחלת השעול בכלל אנו צריכים להזהר בהלכות ההיגיינא: א) החולה ישכב בחדר גדול ורחב. ב) האויר יהיה נקי. כאשר יאיר השמש ילך לשוח בגן או ביער או בכל מקום שאויר נקי שורר שם. החלונות בחדרו יהיו פתוחים בקיץ כל היום, ובחורף — איוו שעות ביום.

**נחרת הגרון (הייזערקייט)** באה בעקב הלי הלוע, האף, הגרון והריאה, וכמובן התרפא המחלה רק כאשר נרחיק את הסבה ואך אם רופא מיבחה ירפאנה, את המחלה הזאת אפשר לרפא על נקלה אם היא באה ע"י הצטננות הגוף: ישימו על הציאר מור חם או מטפחת צמר חמה. החולה ישתה איזה שקוי להזיע, כגון שקוי המהע של מאלינות יבשות. טוב ומעיל לשפושף את הפה ואת הגרון כמי מלח (כף אחת קמנה או שתי כפות קמנות מלח לצנצנת מים). הטובה שבתרופות היא: להביא אל גרון החולה בעזרת האינ-האלאמאר זרם קיטור של מים מהולים בחומץ הבארי או סאדא במשך חמש מינוטים שלש או ארבע פעמים בכל יום. החולה כל ידבר מאומה. ישתה פעמים אחדות ביום משקאות חמים. האויר בהדר יהיה נקי.

**חסר-דם (בלוט מאנגעל).** אם חסר הדם בא לרגלי אברן דם מן הגוף, צריך החולה לנוח ולהנפש מכל עמלו, לשכוב על מטהו ושהה יין לא חריף ואכל מזון טוב ומבריא חלב, בשר, ביצים, פירות). למען הנן מפני רפיון פעולה הלב נחוץ לתת לחולה מהע, (קפה ומרק. גם מי מינעראלים, המכילים ברזל, יעשו את פעולהם הטובה, כגון פראנ-צעסבאר, ענערזאלץ קוועללע — שתי צנצנות ביום, לעוויקא — שתי כפות ביום.

**מחלת הדם (חל א ר א ז).** במחלה הזאת צבע הדם הוא יותר כהה (блѣднорозовіе). המחלה היא מצויה ע"פ רוב אצל נערות העובדות הרבה באיזה מקצוע נשמי או רוחני. לרפואתן נחוץ לשלחן לנאות השרה. הכלכלה היתה טובה ומבריאה, גם ברזל, ארסן ומי ראנצעניא) יביאו תועלת. אמכמאות וגם הרחיצה בנדר יפעלו לטובה.

**הדורשן (סקארבוט).** מחלה כללית אשר מקורה ברם. המחלה באה מפאת תנאי חיים רעים, עיי כלכלת הגוף בסין מזון אחד וכמדה שאינה מספקת, מעון צר, חוסר אור ומיעוט תנועת הגוף. הרפואה למחלה זו היא: לשנות ארוחות החיים, סדר כלכלת הגוף ולהרבות תנועה לגוף. המזון צריך להיות ממיני מאכל שונים והעיקר: בשר, פרי עץ וירק ננים, כגון: חזרת, צנון והרדל. גם פירות המכילים חומצים ארגנים: הפוחים, ידקות, נסיובא דחלבא ומרק של קליפת עץ חינא (Decoctum corticis chinase).

התפעמות הלב. באה או מחסר דם בגוף אם לרגלי גירוי העצבים ע"י שתית

משקאות חריפים או ע"י עישון הטבק ועוד. החולה יסיד מעליו את הבגדים הצרים המעיקים לגופו, ושמו תחבשת מים קרים על חזהו, ונתנו לו בכל שעה 10 טפות מי "Lerberkirschen", גם 8 גראן נתר בראמי שלש או ארבע פעמים ביום, או טפות וואלער-יאנא, 15 טפות פעמים אחדות ביום.

**נדודי שנה** (שלאפלאזינגקייט). באים ע"פ רוב בעקב איזו מחלה (ע"פ רוב מחלת-עצבים) או מפני ארחות חיים לא מסודרים. לחסר הנומות טוב לשוח ולשאף רוח צח מרם יעלה על משכבו ורחץ את כשרו באמבטי-מים אשר חובם יעלה למדרגת 28° במעלות רמיור ושתה 10—15 נמפי מי-שקרים מרים. יש אשר צנצנת-שכר אשר ישתה החולה לפני עלותו על מטתו תשיג המטרה. סממנים המפילים שנה, "נארקאטיקא" לא יקח נדוד השנה בלי רשיון הרופא. במקרים יוצאים מן הכלל יש לקחת "נאטריום בראָמאטום" 1 גראם קורם עלותו על הספה.

**פצע מכה מריה**. הפצע בבשרו ע"פ מקרה בסכין או באופן אחר (אבן שנפלה על ראשו וכדומה) ימהר לנקות את הפצע במי קארבאל (2%—3%) ואם אין לו בביתו מי קארבאל יוכל לנקות במים מבושלים נקיים. אם הפצע איננו מהור (אבק בפצע, או הסכין לא היה נקי) אז ידקק ביותר ברחיצת הפצע למשעי (גם בבורית, אלקאהל ועוד) ובלבד שהיד הרוחצת תהיה נקיה ולא תטמא את הפצע בנייעה ותחת להועיל תזיק. אחר אשר נקי את הפצע כל צרכו ישימו עליו חתול. למטרה זו לוקחים פסת בד לבן נקי או מארליא לבנה טבולה במים מבושלים או במי קארבאל (2%) או בסובלימאט (1:3000) שמים על הפצע, ועל התחבשת הזאת מניחים פסת מוך המבולה במים הנזכרים וקושרים את התחבושת. ואם הפצע איננו כואב והבשר לא צבה ואין מריה בפצע, אז נוכל להניח את התחבושת הזאת שנים, שלשה ימים סבלי החליפה. אך אם בא הכאב או אחד הסמנים הנזכרים צריכים לטַהַר ולהחליף את התחבשת.

**מכה מריה נחליף** את התחבשת בכל יום ויום. נקיון ומהרה הם עיקר ראשון במחלות חירורניות והעיקר השני הוא לבלתי השתמש תמיד בסמים חריפים מתנגדי הרקבון. לפעמים טוב יהיה אם תחת מי הקארבאל או הסובלימאט נשתמש בסמים מתנגדי הרקבון יותר רפים, כגון חומץ הבארי (2%) או הסאליצילי (2%). סררי הכלכלה של החולה יהיו טובים והיו מאכלו ומשקהו: בשר, חלב, ביצים, פירות, יין. האויר במעונו יהיה נקי. הכלכלה הטובה והאויר הנקי מועילים מאד לעזור להטבע לטהר פעולתה לרפאות את הפצע או את המכה המריה.

## יצחק יעקב ווייסבערג.

החנך, זה המקצוע החשוב בחיי כל עם ועם, גדול הוא ונכבד ביחוד בחיינו אנו. כל עם יש לו עוזרים רבים לקיומו וליחידתו, וישראל — אך החנך, התורה מעמידתו. בן עם אחר אם לא ילמד קרוא בשפתו וספרותו, אם לא יתחנך בבית-ספר בנעוריו, עוד יש מוסרות אחרים אשר יקשרוהו לעמו. חסרון הלמוד יפעל אך על מעלות רוחו, על מדרגת השלמתו ונימוסו היפה, אבל לעולם ישאר בן להוריו. האישכנוי הגם וההריוט לא יחדל מהיות אשכנזי, מחויק במעוז עמו ומתגאה בנוצו. הוא יושב על האדמה אשר נפלה לו חבל נחלה מאבותיו, מלכו ושריו מקרבו יצאו, שפתו אף כי איננה מצוחצחה ולכל חקות הדקרוק, שפת עמו היא, ובשפה ההיא הוא מתפלל ושימע תפלה. בה יעבוד אלהיו, בה ידרשו כהניו המחבבים עליו את הדת ואת העם ואת הארץ. אין דבר מסביב ובחיינו פנימה אשר יעירוהו להתנכר לעמו, להתכחש לדהו ולבזו לצור מחצבתו, ולהפך, הכל מעורר ומעודד בו את רגשות הלאם וקשר המוצא. לא כן בן ישראל, בן הגולה. אם יחסר לו החנך העברי, אם את שפתו לא ילמוד והורתו לא ידע — הרפינה מוסרות קשורו לעמו, וימסו בכל נסיון קמן או גדול, כפשתה בהריחה אש. בין זרים הוא יושב, אשר ישיביעוהו חרפה על נוצו. שפת התפלה, שפת עבודת הקודש, שפת ספרי הקודש נכריה לו; התורה כספר החתום לו, הספרים אשר בהם אצור וצפון רוח ישראל חתומים בפניו, המקור אשר ממנו יקר אהבה אל העבר ותקוה לעתיד סגור למענו, ומה איפא יקשרהו אל עמו ודתו ומסרתו?

ישיבת יבנה היתה האמצעי האחד והמובהק להחזיק קיום ישראל, ובכל דור ודור ידעו והכירו החכמים ואוהבי העם, כי אך „הישיבה“, אך „החדר“, אך הבל פיהם של תשב"ר הם צור מעוז לקיומנו, ויהי החנך ראש פנה בישראל, ובית-הספר בכל תמונתו ושמותיו: בית המדרש, ישיבה, חדר — היה המעמיד את העם והמגדל את כל אותם הגבורים אנשי הרוח אשר עמדו בפני כל הסופות והנסיונות, עברו כמו אש, חצו בנהרות וידונים ולא בנדרו כבירת עמם.

כל דבר יקר דורש שמירה מעולה. גם החנך דרש שמירה והשגחת שבע עינים. ה„חדרים“ בדורות העברו ודאי מלאו את התעודה להנך יהודים, ואולם ברכות הימים חסרו השגחה ותרבינה מנרעותיהם ולא נקו ממובים רבים. ערך „המלמדים“, אלה מעמידו העם מלמדי תורה לבניו, השפל עד עפר, וה„מלמדות“ נחשבה לפרנסה עניה וגרועה מכל הפרנסות. כל השגחה לא היתה על המלמד, אשר בידו נמסרה זו הסגולה היקרה, החנך. התורה הרצועה, וכל הריוט וחדל אישים, כל עני אשר אבד דרך בחיים, היה למלמד, כלומר: לעני מחור על הפתחים אך פעמים בשנה... החדרים היו חדרי אפל, מאורות חשכות, מלאי אויר מחנק ואדים רעים, והיגדים הרכים יבשו נכמשו בהם ויהיו חולים, רפים, יבשים כל ימי חייהם.

בדור החדש שנו החדרים לטובה, כי עין הממשלה צופיה עליהם, ואולם גם הלמדים שנו. תחת התנ"ך והגמרות באו מיתדות וספרי-מקרא הדישים, ובזאת יתהלל כל מורה עתה

כי הוא מלמד עיפ, "מיטודה חדשה". וגם הלום נראה חסרון השנחה ובקרת. כמו שלפנים כל החפץ להיות מלמד בא ויהי, בן גם עתה כל החפץ ליטול עמרת מחבר "מיטודה" בא ונוטל. והמורים לא ידעו לבחר ולקחו מכל הבא בידם. ומה רבות הגנה עתה ה"מיטודות" אשר מוטב להן שלא נבראו משנבראו. מה רבו ספרי המקרא אשר לא יצלחו למלאכה-הקודש, אם יען נבתבו בשפת עלגים וחוח וקימוש יכסום; או כי לא כרוח ישראל יסודם, כי מחבריהם העתיקים מספרי זרים<sup>(1)</sup>. או מלאום ספורים ריקים ושיח הפל.

החנוך דורש השנחה מעולה ובקרת נמרצה. ודבר גדול יעשו כל העוסקים בבקרת החנוך, המעירים על מגרעותיו והמעוררים את העם לתקן בדקיו. בין הקצרים לקיום הלאם חלקם וכמצדיקי הרבים יזהירו ככוכבים על שמינו.



### יצחק יעקב ווייסבערג.

ווייסבערג ימנה בין פועלי טוב אלה. הוא הקדיש את עמו ואת רוחו לחנוך בנינו. במאמרים רבים ונכבדים הראה את המגרעות הנמצאים בחדרים בהמונתם הישנה, וייעץ עצות טובות איך לתקנם: הוא הוכיח נגעי המלמדים ומכאוביהם, ויקרא בקול גדול אל העם לשים לב לזה. ובפרוץ בעת האחרונה המיטודות החדשות נצב הוא על המשמר,

<sup>(1)</sup> בעיני ראיתי ספר-מקרא המכיל ספורי מוסר ומשלי חכמה כשם חכמי הנוסר כבוד שמקורם בתלמוד ומדרשים והמחבר ההדיוט לא ידע...

ויבחן וישפוט מה מיכם של עוברים אלה, ובחץ שחוט לשונו הראה למחברים כל סוף וכל מדה אשר מצא בספריהם. כאיש אשר עסקו בחנוך ידע ידיעה עמוקה מה נכבד החנוך ומה יש לעשות למען בער מכרם ישראל זה את הקוצים והברקנים ומה הן הנטיעות היפות שיש לנמוע בו.

זאת פעולת ווייסבערג העקרית, ואולם כתורני, כפישטן, כהוגה דעות ישרות וכשוחר טוב לעמו וספרותו עסק עוד במקצעות אחרים בספרות ישראל וחכמתו — ופרי רוחו הלא המה במאמריו הרבים הנפוצים במכה"ע לבני ישראל, מאמרים כתובים בשפה יפה, נמרצה ונמלצה, ובכפריו שהופיעו ביחוד.

יצחק יעקב ווייסבערג נולד בשנת תר"א בעיר פאלאנקע (פ' מינסק). נעוריו לא שנו מנעוריו כל צעירינו ברור ההוא. ראשונה למד בחדרים ואחרי כן בא לישיבה בסלאנים, ויעסוק בתלמוד וגפית ויעש חיל בלמודיו, כיד כשרונותיו המובים. מסלאנים הלך למינסק. שם התודע אל הסופר ר' יוסף ברילל (הגודע בכניו איו"ב מינסק) ויקבל ממנו ראשית למודי שפת עבר, ויהגה במסתרים בספרי השכלה עברים ובחכמת ישראל. אחרי כן למד עוד בישיבות שונות וימלא כרסו בתלמוד ונושאי כליו וישקוד על ספרות ישראל העתיקה והחדשה. כבואו באנשים עסק במסחר. אבל ההצלחה הסתירה ממנו פנים. בשנת תרל"ג בא לקיוב והיה מורה לבני הנעורים, ויעמד תלמידים רבים אשר מלאם כרוחו, רוח אהבת הלאום, השפה העברית והספרות, ואחרים מהם היו כיום לסופרים בישראל.

בשנת תרל"ט החל חוג מפעלו להתרחב. כי תחת היותו עד כה נודע בעירו לבד כמלמד להועיל וגם כעסקן מעט בצרכי הצבור (הוא השתדל הרבה לתקן „היבלת המתים בארונות“, כי עד אז נהגו בקיוב לשאת את המת על כלינסאות וחבלים, כנהוג עוד עתה בכל הערים בדרום ארצנו), החל ווייסבערג לכתוב מעלות רוחו ולהפיץ דבריו במכה"ע. מאמריו הכתובים בסגנון יפה, קל ונמרץ, ולפעמים גם בחדוד שנון, הפיקו רצון הקוראים. בשנת תר"ט הדפיס בהמליץ מאמרו „שאלת המתים“ — באותו כי התקין הטוב שיסד בעירו יתרחב בכל פוזרי ישראל והדלה נשיאת המתים בארח בזיון, השם קלון על ישראל יגם משחתו בו בשמירת הבריאות. כי אמנם אין לך מנהג מנונה מנשיאת המת בכלונסאות. הגויה גלויה כלה, מתחת הכסוי השחור בולמות הרגלים הלכנות בהכריכיהן. המראה מחריד כל נפש, מפיל חיל וחתת על חלושי העצבים ועל הנשים והילדים; מעורר בו בלב השכנים מעם הארץ האומדים: „ראו איך היהודים סוחבים את מתייהם“. גם לחקי ההיגיא יתנגד מנהג זה, כי יש מתים רבים אשר הנגיפה כמו מסוכנת — אם מתו בסחלות מתדבקות.

בשנת תרמ"ג הדפיס ווייסבערג בווארשא מחברתו „גאון ושברי כוללת בקרת חריפה על הספר „חד וחלק“. ומאז והלאה אין כמעט שנה אשר לא יביא בה ווייסבערג מנחה לספרותנו, אם מאמר יפה, בקרת נאמנה או ספר מיוחד. והנכבדים ביותר הם: מאמר „התלמוד והחנוך“ (האסיף תרמ"ו), „שאלת הנשים ע"פ התלמוד“ (ברדיטשוב תר"ן), „א בעגריף פון דעם תלמוד“ (זארגוניה. שט, הנ"ל). „שאלת החנוך או שאלת המלמדים“ (המליץ תרנ"ד). על אדות הבאורים (ברדיטשוב תרנ"ה), ביצד מלמדן (המליץ תרנ"ה), פשוטו של מקרא ע"פ דעתי חז"ל (פטרבורג תרנ"ח). רוח פסקנית וכחה של זייפנות רבקר אוד שנה ר' וה', „עסק שוח“ (גן פרחים חלק ג').

בשנה האחרונה, תרס"א, הויל בניעזין ב' „משלי קרמנים“ או היינו דאמרי אנשי.



ספר נחלק לשני חלקים, בח"א יבואו המשלים התלמידים שנאמר בהם, "היינו דאמרי אינשי", "משל הדיוט", "כתלא" וכו' והם היו משלים מפורסמים בעם, ובח"ב יבואו המשלים שלא נאמרה בהם אחת מהלשונות הנ"ל אבל נכר כי היו גם הם משלי עם.

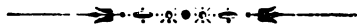
הם' הזה הוא נכבד ומועיל לכל מוקיר דברי חז"ל ומליצותם ופתגמיהם. ה' ווייסבערג נקד את כל המשלים והפתגמים המובאים בספרו, ובצדם הציג העתקה לשפה קלה ובאור מספיק. בשולי הגליונות הביא משלים בשפות זרות הדומים בענינם וטובנם למשלי קדמונים. בסוף הספר נמצא הערות למעיינים והורגים, גם אוצר המלים, לתרגם המלות הקשית עברית. אשכנזית ורוסית. גם הביא רשימה קטנה של כריסטיאניות תלמודיות והשקפה כללית עליהן ועל ערכן.

ווייסבערג אסף וקבץ וסדר את מכתבי המשורר יל"ג אשר נדפסו בשני כרכים. אמנם אהבתו היתרה להמשורר, שהיה ידידו, קלקלה מעט את השורה, כי בקובץ המכתבים באו גם מכתבי-ריק, ורע מזה — מכתבים אשר כותבם ודאי לא היה סכיר טובה למפרסם, ואולם על כל פשעים אלה תכסה אהבתו ליל"ג, כי כל היוצא מעט המשורר חביבים ויקרים היו לו ולא העיז לקצץ בנטיעותיו.

הוא הוציא גם ס' דברי ישעיה' הכולל אספת מכתבים ומאמרים ושירים מאת ישעיה' טונענדהאלד (קראקא הרנ"ו), גם סדר והו"ל אגרות ריב"ל (שם, הנ"ל).

ביום כ"ח כסלו תרס"א, במלאת לווייסבערג ששים שנה, עשו לו מכבדיו בעירו כבוד ויקר וכל חובבי שפת עבר הביעו לו ברכה מקרוב ומרחוק.

יח"ז.



## הַנְּבִיטָה .

### I.

יום חרף לפנות ערב.

חשכה החלה למשול בחדר הקמין והצר אשר למשפחת ראובן הרוכל. שמשות החלץ מכוסות קרח וכפור ועליהן חותמות הרבה, אשר השקיע הנער שמואל במטבע הנתונה לו סאמו. — כפנת הכירים, שעוד מעט ונבלעה כלה בחשכת הערב, יושבת אשת ראובן. עיניה נטויות אל תפוחי האדמה, שהיא מקלפת ופניה לא יראו; ורק הנועות ידיה הנעשות בעצלתים מעידות עליה כי תפושה היא במחשבותיה. אולם עוד מעט והאשה זוקפת את ראשה, ונראו פניה הכחוסים והבלים, הקמוטים סדאנה והמפיקים יאוש וצער, והיא סבמת אל שמשות החלון אשר ממולה, כאלו חפצה היא להעלות על זכרונה דבר מה ולהפיג בו את צערה. אבל עד ארגיעה תסב פניה, ועיניה נשואות בלי משים אל ראש הנערה הקמנה היושבת לרגליה ליד הקדרה המלאה תפוחי אדמה. והנערה מרודה מאד, וכל מעיניה וחשיה נתונים בשעשועי חרסים וסמרטומים אחדים.

והאשה יושבת ומבטת באהבה ורחמים אל בתה הקמנה, והיא מתכוונת אליה כאלו לא ידעה אותה עד היום הזה. — והנה עוד מעט וראשה מוסב הצדה, פניה מתעוים, עיניה מתחבאות ונבלעות בענן עצב ושפתיה מתכוצות כמו חפצה לבכות, והיא נאנחת בנפש טרה.

דממה שוררת בחדר סביב, סביב. האשה מקלפת את תפוחי האדמה — חושבת ונאנחת, והנערה כשחקת בסמרטומיה ובחרסיה.

ומחשבות וחכונות מרים עולים על לב האשה. היא זוכרת את היום, את האסון אשר קרה, וכליותיה ייסרוה, כי מידה היה לה.

היא הלכה לאמליו לקנות בשר. הילדה נשארה לבדה, ולתמה מפסה ועלתה על השלחן ותפל לארץ, ובנפלה נקעו עצמיה לאין מרפא.

כן, כשבילי, אנכי סבותי בנפשה — חושבת האשה. לו לא הלכתי או לאמליו, לו לקחתי אותה אתי, אוי לא באה עלינו הצרה הזאת.

— אמי, אמי! — נשמע קול הילדה, והקול קול דק ורועד — וכרנע והיא עסוקה בשחקה עוד הפעם, ושוכחת כי קראה לאמה.

— מה לך בתי? מה רצונך, רחל? שואלת האשה את בתה ברחמים גדולים.

והילדה שותקת. כי כבר שכחה בקראה לאמה, והגה שקועה בשעשועיה. רק אחרי שנות אמה עוד פעמים אחדות את שאלתה: "מה רצונך, רחל?" ענתה הנערה בקול נמוך מבלי גם הרים את ראשה מעל סמרטומיה:

— אבל רעבה אני, אמי.

האשה קמה ממושב ותיגש אל הארון הרעוע העומד בקרבת הדלת הפרוצה ושדרך

בה ינשב הרוח מחויץ, ותקח כשם לחם ותפרוס ותתן לכתה, באמרה: הא לך פת לחם, בתי. עוד מעט ונכשלו תפוחי האדמה ואכלנו את ארוחת הצהרים.

— אמי, אמי, מתי יבוא שמואל מחרוז? — שאלה הילדה והקם ממקומה ותגש אל אמה ותתן את ראשה בחיקה.

— כן, בתי הטובה, הוא יבוא במהרה — ענתה האם באהבה רבה, בהעבירה ידה על שערות הילדה — גם אביך יבוא עוד מעט ונאכל כלנו ארוחת הצהרים.

— גם אבי יבוא, גם אבי! שמחה הנערה ותשנה את דבריה פעמים אחדות, והיא מתחמקת מברכי אמה, שוקעת על הקרקע ועוסקת בשעשועיה.

והאשה יושבת על הספסל הנמוך שם בפנה הנסתרה. היא כבר כלתה לקלף את תפוחי האדמה, הציתה אש בכירים ותתן עליו את התבשיל... האש פורצת ובוקעת בער חורי הכירה וסדקיה ומאירה מעט את החשכה שבבית.

דממת עצב שוררת מסביב. האשה יושבת, ראשה נשען על ידיה, סבמת אל הנערה, מתאנחת בלאט ומנענעת את ראשה כמתאששת, גם הנערה יושבת דוממה, תפושה בשחקה, כאלו הבינה למחשבות אמה ואינה חפצה להפריע את הדממה בקשקוש החרסים.

והאשה יושבת ונאנחת בלאט, מנענעת את ראשה אחת הנה ואחת הנה, שפתיה נעות, ובדממה נשמע קול רועד, קול בחשאי:

— אוי לי ואוי לנפשי, הכל, הכל באשמתני!

עיניה נטויות ישר אל הנערה, ומתבוננת אליה היטב; ולאור האש המתפרץ ומציץ מחרכי הכירים רואה היא את פניה הקמנים והחורים, את חממה הרק, עיניה השתורות והגדולות, ושערותיה היורדות על כתפיה.

— הה, צפורי, עוד טרם תדע מה היה לה!

האשה בוכה בחשאי לכל השמע הנערה.

אולם עוד מעט והנערה נגשת אליה ושואלת אותה ברחמים:

— את בוכה, אמי, מדוע?

— לא, איני בוכה — עונה האם וכובשת דמעותיה.

והאשה נוגעת בידה אל כתף הנערה בשאלה אותה:

— הגדול הכאב פה, בתי, הגדול?

— לא, אמי, לא. חדלי לבכות!

— מי מלל לי כי יקרה כדבר הזה!... לוחשת האם בחשאי.

וחשכה בולעת את החדר. אש הכירים שקעה ודממה שוררת מסביב.

עוד מעט והדלת נפתחה, ואיש קפץ ברעש ובשאון הביתה.

— מדוע חשכה בבית, מדוע אין מדליקים אש? נשמע פתאם קול נער

— שמואל? — קראה הנערה בשכחה גדולה.

— כן, ומה חפצך?

והילדה מתחלת לילל:

— השיבני לי את גולמי! אמי, הוא גול ממני את הגולם הקמן!

האשה העלתה את העששית הקטנה והעמידה על השלחן הקמן שבאמצע החדר.

האור התפשט סביבות השלחן ויהדוף את הצללים והחשכה אל פנות החדר...

והנה נער קמן לבוש מלבוש-שער, ולראשו הבושה מצנפת אשר מצחה קרוע.

עומד ומתנרר בילדה הבוכה בשנותי דבריה אחריה: „השיבה לי את גולמי!“  
האשה סהרה ותפייס את בתה, בתתה לה תפוח-ארמה מבושל, שהוציאה מן הקרוזי.

— האב עוד לא בא — קרא הנער ויסר מעליו את מלבוש השער, ויפרשהו על קציע באמצע החדר.  
והחדר עם כליו וחפציו הרעועים קבלו מיד רוח אחרת... הנער מרעיש את כל הבית.

והילדה כבר שכחה את נלמה שננול מאתה, ומפצירה באחיה, נותנת לו חצי ה-ארמה, שיזמר את השיר, שהוא משנן לו לימי הפורים.  
הנער השמיט את כצנפתו לעבר אונו הימנית בהתחילו לזמר.  
והנערה עומדת על ידו שמחה ומוחאת כף.  
והאם יושבת על הכסא הנמוך בפנת הבית, סכמת אל בתה שאינה יודעת עיד דבר ומתאנחת בחשאי.

— היא טרם עוד הדע דבר.  
— הידעת איפה היינו היום אני והאם?! — שאלה פתאם הנערה את אחיה, כחפצה לשלם לו את נמולו אשר נמל ארזה.

— איפה? איפה?  
— אצל הפן (הארון) בעל המשקפים!  
— אמי, אמי, מדוע לא לקחה גם איתי בלכתך אל הפן, מדוע?! קרא הנער.  
— המחבל כבר בא מן החדר לנזול את מנוחתי ולכרר את היי. חכה עוד מעט ויבוא האב.

והנער בשמעו את שמע „האב“ נשתתק, ויוסף לשחק עם אחותו.  
אל השלחן יושבים הוא והיא, שוחקים ייבחים.  
ובפנת הבית מהעצבת האם, יושבת ענומה ונאנחת בחשאי: הוי צפורי הטובה, מה אמללה את!

הדלת נפתחה, ואהרן בא הכיתה.  
יהודי קטן מעמף כלו בכסרטימים משונים, וידיו המקופלות אוחות בשק ובמקל — האב בא! בא האב! — קוראים הילדים בקול, שנשמעה בו שמחה מעורבת באימה.

— ומה נשמע מלכה? שואל אהרן את אשתו, מביט אליה כמחכה, ומניע את זקנו — מה אמר הרופא?  
— מה יוכל לאמר? הה, כי שוד ושבר באו עלינו! — ענתה האשה בחשאי.  
— מה? גבנון?! — שאל אהרן ויניע את זקנו עיד יותר.  
האשה לא ענתה דבר, ורק מעיניה נולה דמעה ותחלוף על קסמי פניה.  
— ומה לעשות איפוא? — נאנח אהרן — הלא כלנו תחת השנחתו, הוא ירחם, אשרי יושבי ביתך”...

ויעמוד על יד הארון להתפלל הפלת מנחה.  
דממה שוררת בחדר; הילדים יראים את אביהם ואינם טניעים יד ורגל, ורק לחש שפתייהם נשמע בלאם.  
ובפנת הכירים יושבת האשה תפושה במחשבותיה.

מה חושבת הענומה? אולי על דבר נורל בתה?  
אולם הנערה איננה יודעת דבר.

## II.

יום קיץ.

בפתח, בבאה אשר לחדר מלכה אשה אהרן עומדת רחל ושחבאה אל הדלת. היא מציצה בעד הסדקים והחורים שבמעלות המסדרון המוליכות אל הדיואא הראשונה, מציצה ומביטה אל עבר המכרזון השני, אשר מאחרי המעלות. ושם יושבות על הקרקע נערות אחדות, לפנין כלי שעשועיהן, והן מסיחות ביניהן.

רחל נערה קטנה כאלו היא בת חמש שנים, צוארה הרזה נבלע בין שתי כתפיה הגבוהות. ומתחת למפרקתה מבעד לאפודתה בולט גבנון, ועליו יורדות שתי מחלפות שערותיה השחורות.

היא מבטת בעד חורי המעלות אל הנערות היושבות וצעצועיהן השונים סביבותיהן. הנה הן מסדרות ועורכות את כלי צחקן כל דבר על אפניו. הנה הכפתורים, הנה הפרחים, וקרי שמש הבוערים נופלים על ראשיהן, מוהיבים את שערותיהן ומפיקים נגה על הכפתורים והפרחים, והנה קו שמש בוקע וחודר מבעד אחד הסדקים ונופל על סנטרה של האמללה... — לא! לא אלך שמה. בשום אופן לא אלך. הנה העני הזקן. הגבן הולך.

היא מסתרת עוד יותר בפתח הבית.

וכמדומה לה שהפרחים והכפתורים שהיא רואה שם מבעד החרכים, כמו רימוזים לה: „כאי הנה, רחל“ „כאי הנה!“ הנה שערות הילדות קורצות ואומרות: „כאי הנה, כאי לשחק אתנו, לא נעשה לך כל רע, לא נשחק ולא נקרא: „גבנת!“.

היא מתבישה מפני עצמה ומתחבאת עוד יותר בפתח הבית.

— לא, לא אלכה! — היא חושבת בלבה, כי השערות אשר על ראשי הנערות הן קו שמש, הרימוז לה גם הוא לבוא שמה לשחק עם כל הנערות. וכל חפצן רק לרמא אותה. לעשותה לשחק ולענ ולקרא באזניה: „אָהי גבנת!“.

— לא, לא אלכה — חושבת היא בלבה — הנה הזקן הולך. העני הגבן!

והיא מרגישה עליה דבר מה. המכרזיל אותה מכל הילדים וספחית וממעט את ערכה בעיניה היא.

הנה שם יושבת לאה הצהובה, ומעקמת שפתיה, שוחקת דומות לה: „עלי גבנת!“ הנה שערותיה הצהובות כאלו לוחשות באזניה: „ברחי רחל, הנה הזקן הולך!“.

והנה עולה היכרון על לבה. היא רואה את הדבר לפניו ומרגישה עתה כל אשר הרגישה אז.

הן יושבות כלן על הקרקע ומשחקות. והנה פתאם עובר לפנין העני הזקן, העני אשר נבנון לו מאחוריו. והוא הולך וראשו נטוי ארצה כאלו נסוג מפני הראש השני, הוא הנבנון אשר מאחוריו. הולך ונאנח, הולך ונאנח.

והנערות קמות ממקומן. רצות אחריו, שוחקות וקוראות בקול גדול: „עלה גבן! עלה גבן!“

רק היא לברדה, רחל, נשארת על מקומה. היא חפצה לעזוב מקום מושבה, לקום

וללכת, נאך אינה יכולה. היא חפצה להסתר תחת המעלות, לקרבה אל הקיר ולהשקיע שמה את מפרקתה, את אחוריה, לבל יראו כתפיה, אבל אינה יכולה לזוז ממקומה. והנערות משחקות וצוהלות בקולן: גבן, בעל גבנון! והיא שוטעת את קול צחקן: „גבן! בעל גבנון!”.

והדברים האלה רומזים עליה, על רחל הגבנת, בעלת הגבנון. ויותר מכלן שוחקת וצוהלת לאה הצהובה. הנה שערותיה הצהובות פרועות ונפורות לכל עבר והיא מתרוצצת וצועקת ככל כחה „עלה גבן!”.

ובעת שחקה מבמת לאה אליה וכאלי לוחשת לה באזניה:

„בוז לך, רחל, גם לך יהיה גבנון כזה, מישי והבלמי! גם לך גבנון שם מאחוריך”.

וכל הנערות קדאות באזניה: רק עליך נאמרו הדברים, רק עליך כוננו! והיא יושבת ואינה יכולה לזוז ממקומה, וגדמה לה כי לאה לוחשת באזניה: — את, רחל, בעלת הגבנון. תחיי בזקן הזה, וגם את הלכי בחיזית, וראשך יהיה נטוי ארצה, כי ירחח מפני הגבנון... וגם אחריך ירצו נערים ונערות ויתקלסו בך: עלי גבנת, עלי גבנת!

ורחל עומדת בפתח הבית ומבמת מרחוק על הנערות המשחקות שם מעבר השני אשר מאחורי המעלות, והיא זוכרת הכל, הכל!

והנה גם לאה יושבת, ושערותיה הנראות מרחוק קראות באזניה: גבנת! ופתאם, והיא מטהרת הביתה, מתחמקת בפנת הבית, שם השב כרד ותרום כאשה זקנה היושבת ודואגת לפרנסתה.

ודממת מות שוררת בבית. אין איש אשר יפריע את הדממה. שמואל בחרר, אהרן אביה איננו כל היום בבית, והאם מרודה בפנת הכירים.

רק קוי השמשש בוקעים חודרים אל החלון הפרתח ונפלים על ראש הנערה היושבת דוממה. כאלו יודעת מרת נפשה, כי אין לה מנחם.

ופתאום, והאשה הרגישה בבתה היושבת ענומה, ותאנח והשאל בקול רך מאד: — רחל בתי, מדוע מהרת לבוא? לכי עוד בתי, קומי ולכי לך. הלא נתתי לך אגורה, והגך יכולה להצטרף אל הסעודה אשר הן מכינות להן.

אבל הנערה יושבת דוממה. היא יודעת כי שם יושבת לאה איבתה בנפש — גבנת!... והקול קול לאה.

— אמי, אמי, קראה הנערה, לא אלך, אינני חפצה.

מלכה עמדה רגע אחד ותחשוב מה לעשות, אולם עד מהרה התעשתה ותאחו ביד הנערה, והסח דמעוניה מעל לחיה, ותבט אליה בעינים מפיקות אהבה, ותתן לה עוד מטבע בת שתי אגורות ותצא עמה החוצה.

— ילדותי, ילדותי הטובות! — קראה מלכה — תנינה גם לרחל לשחק עמכן.

אקנה לכן מטהקים

והאשה הלכה ותבא לנערות מטהקים ומגדנות והעזב את בתה עמהן לברה. ורחל התחמקה והתקרבה אל הקיר, השקיעה את מפרקתה אל תחת המעלות ותשב דוממה בלי נוע.

חסר גדול עושות עמה הנערות. הן תניחנה לה לשחק עמהן יחד! והיא יראה לקחת דבר מה בידה. לנעת באצבעותיה, להשמיע עצתה בעניני

השחוק, רק דוממה היא יושבת ומבטת אל פני הנערות: „האם לא הנחקנה עליה?” והיא—  
הלא נבנת!

והנה לאה לנגדה.

ולרחל נדמה, כי כל מחשבותיה גלויות וידועות ללאה, ועיני לאה אומרות: יודעת  
אני מה את חושבת!

ועוד מעט ולה נדמה, כי גורלה נהון כלו בידי לאה ורק ברצון האחרונה נבנונה;  
ברצות לאה יקלע פתאם וימחה כלה, וברצותה יתעלה ויתרומם עוד יותר...

ולאה עוד שמה עיניה בה כאומרת לה: אל נא תסתיריהו שם מאחורי המעלות...  
ודחל גם היא מבטת בפני לאה וכמו שהחננת לה: אנא, תני נא להעלימו, להסתירו,

בשמיכה, באפודת החורף אשר לאטי ולא תראה חרפתי!

ולאה שוחקת וכמו קורצת ורומזת בעיניה: לא!

ועוד מעט ונדמה לה כי לאה לוחשת באזניה:

תמיד כל ימי חיך יהי לך הגבנון מאחוריך.

את הנדלי ותהיי נערה יפה, בעלת פנים יפים וצחיים ושערות שחורות ויפות, —

אך גבנון יהי לך מאחוריך, וכלמתך נגדנו תמיד!

ורחל מדהרת בלבה, וכאלו נלחמה בלאה, וצועקת: לא, לא, מדוע אהיה אני

נבנת ולא האחרת?

— ושם... העצם הבולטת מבין שתי הכתפים? ומחשבה מנקרת במחה:

— אעבירה הרפתי אשר יגורתי! עוד מעט ונעלמה מעיני כל. לא יזכר מאומה, לא

יראה ולא ימצא עוד לעולם!

אולם שפתי לאה מתעקשות, עיניה הקטנות מתעלמות, ושערותיה הצהובות

מודעזעות ומתפזרות: יודעת אני כל מחשבותיך, גבנת!

היא מרגישה כי לאה הזקה מבנה...

### III.

עברו ימים רבים.

רחל היא נערה כבת שבע עשרה שנה, אולם בקומתה דמתה לבת עשר. צוארה

הרזה שקוע אל בין כתפיה הנבירות ונראה רק ראשה הקטן בלבד. שערותיה השחורות

יורדות על כתפיה כאלו היתה פגנתן ורצונן לחתום בעד הגבנון הכולט ויוצא מבעד

לאפודתה. פניה החורים ארוכים יותר מדי, והגומות שבלחיים נתמלאו ונשתוו, ועל

כן נשחתה במראָה ונתנולה. על שפתיה העבות מרחפת שאלה מרה כעין מחאה נגד הכל.

עיניה שחורות, גדולות ומבריקות, ועל מצחה החלו להופיע קמטים, קמטים — רשמי

זכרונות מרים ומחשבות נוגות.

היא יודעת כי אמללה היא. בעצמה אינה יכולה להאמין, כי יכולה היא להיות

אחרת. היא, רחל, בלי גבנון!

יש אשר מביטים אליה אנשים בעינים מלאות רחמים כמו ינודו לה בלבם, והדבר הזה

מכאיב את לבה ומצערה אלף מונים יותר משחוק ולעג שהיא מרגישה בהם לפעמים. איש

כי ישחק וילעג לנכוננה, הלא במבע הדברים הוא, וגם היא בעצמה לא מנעה משחוק

פיה לכל איש נבן — לו דהה נערה ככל הנערות. אולם העינים המפיקות רחמים וחנינה סביעות לה את ההבדל הרב שבינה ובין כל הנערות וזלטה.

ובשבתה על יד החלון ולפניה עוברות הנערות המטילות לבושות שמלות יפות וחדשות, היא מביטה וכחפשת בהן רק חסרונות ומגרעות. רבקה התופרת מכוערה, הליכתה של זו כהולכת על ארבע, ושמלת האחרת איננה תפורה לפי מדתה, ושחוק של געל נפש מעקם את שפתי רחל.

ביום סגריר, כשהשמים מתקררים בעננים שחורים, גשם שומץ נהך ארצה, ורפש ופיט בחוצות, או היא שמחה מאד. כל הנערות מתעצבות על הגשם המורד ומפריע את המיזל, ורק היא אינה לוקחת חלק בעצבות הנערות האחרות, ואינה מתאוננת על רוח היום...

ובזרוח השמש ואור חיים בחוץ והנערות הלבבושות שמלותיהן היפות ממילות אחת הנה ואתה הנה, תשוח עליה או נפשה הענומה, ומתמרסרת היא או בחשאי על הכל: על הכריאה, על היוצר, על אשר הוציא את תחמה מנתיקה. ועל המיזלים הבטלים שחלק לבני האדם לענות בהם.

ביום סגריר, בעת הגשם מורד, או היא מהרהרת כי דומה היא לכל הנערות. כלן יושבות בית, ואינן מתהלכות לרוח היום... אולם בזרוח השמש היא מרגישה את ההבדל אשר בינה ובין כל הנערות...

כמדומה לה כי רק למען הרעימה ולהראית לכל כי זמללה היא השמש זרתה...

הקרוש ברוך הוא הצליח בידי אביה להשתכר מעט כסף, וכאשר הומב לו אמר האב להשיא את בתו בעלת המום אשר לו, וגם דובער המסורר הבטיח לאביה כי יחפש לבענה איזה אלמן אשר איננה ממופל כל כך בילדים. או עשו לה אבותיה שמלה חדשה, ויקנו לה נעלים חדשים לכבוד חג השבועות.

וביום החג ההאספו כל חברותיה ותבקרנה במעוניה. היא קבלה אותן בסבר פנים יפות, והראה להן את השמלה החדשה ואת הנעלים החדשים אשר קנו לה אבותיה. היא לבשה את השמלה להראותה את חברותיה אם תפורה היא לפי מדתה, וכל נערה ונערה החליקה לה בלשונה כי צבע השמלה מתאים אל הוד פניה.

היא יודעת כי מכובות הן לה, וכי רק תלקות תבענה שפתיהן ובלבן הן לוענות לה ושוחקות על משבתיה, ובפל זאת נעם לה מאד לשמוע את משפט הנערות, ודבריהן שמחוה מאד.

ועוד מעט והיא מהרהרת בלבה כי אמת דבריהן, כי אמנם נערה יפה היא, ועוד רגע והיא חושבת כי הנערות מתקנאות בה על יפיה ונעימות מראה.

— והנבנין, שם בין הכתמים? ...

הנבנין עולה על זכרונה, והנה מוחה מתבלבל, מחשבות משונות, מחשבות נעימות ומרות, דהוררים מוכים ורעים מהערבים ומהבוללים בלבה יחרו, ולאט לאט והנה מוחה מתרוקן, הולך וריק מכל מחשבה ומכל דמיון. רק בלבה היא מרגישה איזה דבר שמשמח אותה, איזה שנוי נעשה בה עתה, והיא חושבת בלבה כי כאשרה היא היום מאו.

— איפה נלך היום לשוח? — שואלת נערה אחת לחברתה.



— איפה? בדרך אשר נבחר לנו ככל שבת ושבת. שם, אל מישור בית החרשת החדש, אל פני היער.

ופתאם, ושמת רחל נשבתה. היא החלה לפקק. ספק גדול התעורר בלבה: אם היא, בשמלתה היפה, הלקח אחרי כבוד לארח לחברה עמן במיולן או לא? והיא עומדת ומבטת בפני כל נערה ונערה, ויש אשר תכף ראשה ארצה, והנה היא מתרחקת מהן, אוסרת דבר ונגשת אל החלון להסתיר את מבוכתה.

— רחל, התהיי היום בערב בבית? שואלת אותה אחת מחברותיה, ופני השואלה מתארמים מאד.

בלאם השיב אמריה לה: בערב.

— ואז נבוא אליך, ויחדו נצא לשווח. כן, אם נמצאך בביתך. נבוא אליך בערב. הן יצאו מהבית.

והיא נפלה על הכסא ואת ראשה שטה בין שתי ידיה, הפישה במחשבותיה. נבנת היא, ואת תדע סכר. לא בשבילה זורחת השמש לטמשלת היום, רק בחשכת לילה הנה ככל הנשים. אולם הדבר לא יעצב רוחה עוד, רעיונותיה ומחשבותיה אלה כבר נתישנו במסה, והנם כשאלה ישנה אשר אנו פטורים להשיב עליה. אך זאת תהדרה בלבה, כי הגבנון הוא מין ננכה, דבר אסור, שבשבילו מענישים את הנתפש בו, בגללו שוחקים ומלעיגים ומורים באצבעותיהם, ועליה לקבל את העונש באהבה ובחבה, ולקרא תגר על עצמה, ולאמר: זאת לך אמללה מפני שנבנת את, לכלם הצדקה ולך בשת הפנים. — — —

17.

אלמן בבני ישראל איז וקק חלילה לקחת נבנת לאשה, בעוד שידו משנת לקחה לזי נערה בריאה ותמימה. ודובער הסרסור לא מלא לאהרן את דברו כאשר הבטיח לו וגם אלמן כמופל בבנים הרבה לא מצא להיית בעל לבעלת המום אשר לו.

שוממה דומסה ועצובה היא יושבת בבית אביה.

אחת היא לה אם יש לה נבנון או לא — היא יודעת רק אחת: לקלל ולחרף, לשנוא תכלית שנאה את כל העולם כלו.

יש אשר יפצירו בה ללבוש את השמלה החדשה אשר עשו לה אבותיה — והיא סמאנת. כי למה לה זאת!

יום שבת לפנות ערב.

ר' אהרן איננו בביהו. הוא הלך להתפלל תפלה מעריב בבית הכנסת. אמה יושבת על הספסל לפני הבית ומשוחחה עם אשה, רק רחל לבדה נשארה. יושבת על יד החלון ומבטת החוצה אל ההולכים לשווח לרוח היום.

והמדיסה רבה, השאון והרעש הולכים הלך וגדל, נערות הולכות הלך ומפוף, לבושות שמלותיהן וכבישות בגאווה על כל העובר על פניהן. ושם מעבר השני הולכים הבחורים החיימים והסנדלרים. מביטים ורומזים בעיניהם אל הנערות. והיא רואה הכל.

הנה לאה הולכת עם יוסף ריד אישה. הם הולכים קרובים זה בצד זה, ומדברים ביניהם בלאט... והנה הם עוברים לפני חלונה — לאה רואה אותה ומניעה אליה ראשה לאות כבוד.

היא הגידה לרחל ברגע הזה את הדברים המרים שהשמיעה מאז: רחל גבנת, התדטי בנפשך כי גם לך יהיה בעל? הגם את הנשאי לאיש? עלי גבנת, עלי גבנת!

היא מרחיקה מן החלון ויושבת על הכסא בפנת הבית. וקוי השמש הבוקעים בחלון מהמעטים, הולכים הלוך ופחה, וכתמים שחורים משתרעים על הקירות, מיום ואורנים את האויר.

ולבה מתפלץ בקרבה. כמדומה לה כי היא שומעת קול באזניה:  
גבנת!

מי הוא זה הקורא באזניה? הכל קוראים, כל החדר, הכלים אשר סביב.  
חשכה בבית סביב סביב.

ובחשכה היא רואה את לאה היושבת בחדרה עם בעלה, והחדר קמץ ונעים מאד. הנה שתי מפות מוצעות, שלחן קמץ וארון קמץ, כסאות אחרים, הכל נעים ומוב. הם יושבים סביב לשלחן ומדברים ביניהם. הוא מביט אליה באהבה ובחבה, ודבריו מתוקים ונעימים.

והיא, לאה הצהובה, משחקת ומכמת גם אליו באהבה, מחבבת את צוארו. ועוד מעט וכמדומה לה, כי לאה שוחקת ומגורה בה: הגם לך יהיה בעל?  
הגם את הנשאי לאיש? גבנת!

וחשכה בבית סביב סביב.

והנה הדלת נפתחה. אמה מלכה באה הביתה, ישבה על כסא, שפתיה נעות „אלהי אברהם”...

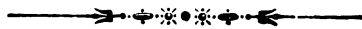
דממה סביב, וכדממה נשמעה נעות שפתים.

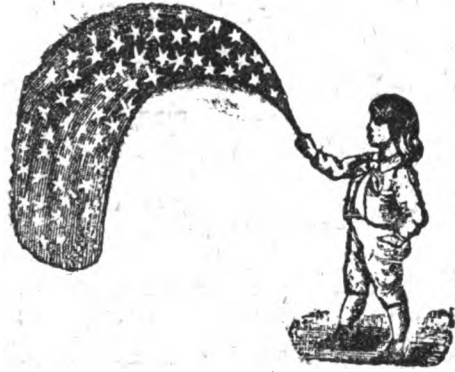
והנה עוד הפעם נפתחה הדלת.

— מלכה! הדליקי נר. „במוצאי יום מנוחה המצא לעמך רוחה...”

שלום איש.

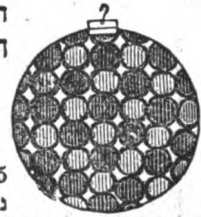
ווארשא .





# צו התונות! סיום התורה

## און אנדערע פערזיילונגען !!



האבע וואונדערשיינע עלעקטרישע און בענגאלישע חופה-ליכט ווי אויך פראקטישע פאפיר לאמערנען פאן 5 ביז 30 קאפ. א שטיק .

פיר סוחרים! נאנץ נייע סאלאן פייערווערק פון 5 ביז 3,600 רויכ פער טויז , שאבלאנען און 15 קאפ' פער טויז . גאלדבוכשטאבען פיר היטע מיט זענד נידעריגע פרייען . שווארצע פאפיר בוכשטאבען און ציפפעד



סימ וועלכע יעדער קאן זעלבסט שענהען שילדער מאכען , 100 שטיק פיר 25 קאפ' , מאנאגראמען , צייכענביכער , וואונשאפ-טען , זעהר געלונגענע וויטצען און שזילע פיר קינדער און ערוואקסענע , יאפאנישע פעכער, לאנער פון אלטע בריעף מארקען דער גאנצער וועלט . איך צאהלע פיר אלטע פאסט-מארקען אונד קאיווערטען געשטעמטע פעלטע נור ניכט קיין צוריסטענע , פון 25 ביז 50 רובעל פער 100 שטיק און נאך מער .

נייעס!! איין וואונדער שאכטעל מיט פילפארביגע פיללינג דעם חתן צו בעשיממען , נור 15 קאפ' . ביי אלע אנפראגען ביטטע איינע 7 ק' מארקע בייצולייגען .

**E. WOLK**  
WARSAWA, 5-to Jerska 36, m. 9.



# נייע בילדיגע שפיעלע



!!! וערד אינערעסטאנט פֿיר יונג אונך אלס !!!

- (1) איין קונסט זיך ועלכטס צו פֿאָטאָגראַפֿירען . פֿרײַ 5 קאָפּ' .
  - (2) איין קונסט מיט וועלכען מאן קאן איין נאנצע געזעלשאַפֿט איבערראַשוניגען מאַכען אָך דאָס זײַ וואַלען זיך אַנפֿאַנגס ערשערקען , אונד נאַכדער אָפֿלען אַללע אָנהײבען צו לאַזען (אין 2 נוסטערן) . פֿרײַ 10 קאָפּ' .
  - (3) איין קונסט 16 4 צערשניטענע פֿיגורען איין נאַנצען מענטשען צו מאַכען 20 קאָפּ' .
  - (4) איין קונסט 2 פֿרײַע קאַלמיקען (פֿאַנגן אין ווייב) 16 און איינאנדער צו נעהמען 15 קאָפּ' .
  - (5) איין קונסט צו ערקעניגען בײַ 2 וויבשע דאַממען ווער איין גרעסערע שלעפע האַט פֿרײַ 10 קאָפּ' .
  - (6) איין קונסט צו פרעפען וויאָ אלס מאן אײַז , אדער וויפֿיל געלד איינער האַט . 10 קאָפּ' .
  - (7) איין קונסט נעבען דיאָ יונגע שעדגע מאַכטער , איהר אלטע מוטטער צו געפֿינען . זעהר אינטערעסאַנט ! 5 פֿערשיעדענע קונסטשטיקע אין איין קאַנווערט . 25 קאָפּ' .
  - (8) איין קונסט צווייטאָ סאָרטע פֿאָרשעללענד , דיעזעלבע וויאָ לעבענדיג צו מאַכען . צו זאַממען מיט דיאָ וואָס רײַמען אױף וויאָ . פֿרײַ 15 קאָפּ' .
  - (9) איין קונסט 1 קאַנווערט מיט 15 לעערע בלעטטער אין וואונדער שעדגע בילדער צו פֿערוואַנדלען . פֿרײַ 30 קאָפּ' .
  - (10) איין קונסט דיאָ געזעלשאַפֿט צו פֿערווילען מיט איין צאָבערבוך , מיט וועלכען מאן קאן בלעטטערן איין נאַנצען מאָן אין עס אײַז נור לעערע בלעטטער צו זעהען , גיבט מאן איין קלאַפּף אָך פֿערוואַנדעלט זיך אַללעס אין פֿיגורען , גיבט מאן נאך איין קלאַפּף , פֿערשווינדען דיאָ פֿיגורען אונד עס אײַז נור בוכשטאַבען צו זעהן , נאך איין קלאַפּף אונד עס ערשיינט אַלעקרייאַ חיות א . ז . ו . 10 מאַהל צו פֿערוואַנדלען . פֿרײַ 30 קאָפּ' .
  - (11) איין קונסט אין איין פֿינטערן צײַטער אָפֿל פֿלוצלונג אָנהײבען צו בליטצען . פֿרײַ 15 קאָפּ' .
  - (12) איין קונסט אין איין פֿינטערן צײַטער אָפֿן איין ליכט פֿלוצלונג העלל וויאָ אין מיטטען טאָג צו מאַכען . פֿרײַ 15 קאָפּ' .
- דיאָ אללע 12 האַכבעליעכטע וואונדערשטיקע , שיקקע איך פֿרײַ פֿעד מאַסט בײַאָ עספֿאַנט איין פֿערטוואַר פֿאַן נור 2 רובעל .
- פֿיר פֿאַבריקאַנטען פֿאַן נילזען , אונד אלס צונאַכע ארטיקעל פֿיר קײַפֿלייטש , האַכע איך ווערד פֿינע פרעמיען אין פֿרײַ פֿאַן 50 קאָפּ' בײַ 3 רובל פֿעד 100 שטיק , בײַ גרעסערע בעשעללונגען ליעפֿערע איך מיט יענעס פֿירטאָ .

❁ E. B O L K O ❁

Варшава, Св. Георгия № 36, кв. 9.

# נור פיר סותרים !

איין זעהר גראַסער אויסוואַל פֿאַן  
בויםפֿערציערונג ! פֿיר דער יאַלקע  
(Choinka)



לאַטעריען ! גלאַס קונעלן ! לייכטערלעך !

באַמבאַניערקעס ! האַלפֿשושקעס ! גאַלד און וילבער פֿאַרען ! לאַמפֿען-שירמע ! לאַמפֿען-מעללעך !  
САНИТАРНЫЯ ПАТЯИ ! גאַלד און וילבער פֿישע ! מאַגן-פֿאַרען א. ד. ג.

## ספּעציעל צוזאַמגענועשטעלמ

100 שטיק וואַנדערשיינע פֿייערווערק , צו חתונות , סיום התורה , זאַממער-  
וואַהונגען (צאָג) און אנדערע פֿערוויילונגען , קאַסעס מיט פֿאַרמע נור 5 רובלעך—אונד  
צוואַר : 12 עלעקטרישע פֿערלערדער ! 12 בענגאלישע ליכטער ! 12 פֿייערדיגע וואַנגען !  
(וועלכע דרעהען זיך פֿאַן זיך ועלכט), 12 פֿייער פֿאַנגאַנען ! (מיט שוסס) , 12 וואַנדער  
שטערנע ! 6 וילבער רעגען ! 6 מיט פֿיף אוןד קנאַלל ! 6 שפּרינגענדע פֿראַשע ! 12 קאָנזערטען  
מיט עלעקטרישע ליכט ! 10 בונטפֿייער אוןד שטערנרעגען , 1 ראַקעט אוןד 1 וואַנדערשאַכמעל  
דעם חתן צו בעשטעמען ! אַלואַ 100 שטיק מיט פֿאַרמא נור 5 רובל . פֿון די ועלכע  
צוזאַמענשטעללונג 50 שטיק מיט פֿאַרמא 3 רובל . דעם בעפֿאַרג ביזמע נור פֿאַראַויס .

נייע ציהקאַרמען ! הערליך שענע אויספֿיהרונג מיט ענגעל , מיכעל , בלוסמען  
א. ד. ג. אין 3 שטראַכען *Поздраваям, Z powinszowaniem, Herzlichen Glückwunschl* ווי אויך  
אַפֿלאַס קאַרמען 30 , 60 , 90 ביו פֿער טויז . אויפֿשטעל-בילדער גראַסאַרמיגע זאַכען  
פֿאַרשטעלענד , אַלס 3 ריימע אויף פֿאַרד (2 הערען 1 דאַסע) , סצענען פֿון ציך גאַנצע  
קאַרעמען אוןד וואַנגען ! הימען אוןד הירמינען ! (פֿאַסטוכער) מיט גאַנצע ספּאַרעס נענו , שאַפֿע  
און פֿיהע , דאַס זעהט אַללעס ווי לעבענדיג אויס , אוןד קינדער קויפען דאַס זעהר געדע . פֿרי  
פֿיר 100 שטיק 3 ר' , 4,50 ביו 10 רויכ .

זעהר פֿיינע אויסלאַנדישע צייכענביכער מיט פֿיגורען , בוכשטאַבען און  
סאָנאַנגראַמען , צום אויסגעזעהן אויף קאַנווע . קרייצשטיך אוןד אַפֿלאַס א 30 , 40 , 1,20 ביו 6  
ר' פֿער טויז , מעטאַלל-בוכשטאַבען פֿיר הימע אוןד קאַלאַשען 100 פֿ' 1,50 .

נאָך ניכט דאַ געוועזענע נייהייט ! קינדער-געשיכטען אין דער וועמענשאַפֿע צו  
פֿאַנגען ! מיט שענע טימעל בילדער אין האַרמע טאָולען (קאָן אויך די אַרדעס פֿון סאַנאָוין צו-  
נעדרוקט ווערען) אין דער רוסישער שפּראַכע , אַלס *Сказание народной Спящая Красавица, Блудоси́тца, Ванька и Машенька, Котъ из сапогахъ, Семъ Вороновъ, Храбрый портной.*  
*Золушка* 10 פֿערשיעדענע אינטערעסאַנטע געשיכטען , קאַסט 100 שטיק 1,20 אוןד 1000  
שטיק נור 10 רובל , איינצעלנע שטיק א 5 קאַפֿ' .

זעהר היבשע קאַרעספֿאַנדענצקאַרמען !  
מיט אַנויכמען פֿאַן שפּאַרט , פֿיגורען , בלוסמען ,  
ענגעל , א. ד. ג. 100 שטיק 1,50 רובל .  
אויסלאַנדישע בריעפֿאַרקען ! פֿון  
אָיע , אַפֿריקאַ , אַמעריקאַ , אויסטראַליען אין  
פֿיין איללוסטרירטע קאַנדערטען צום פֿערוויילען





א 5 ק', 10 ק' 20 , 60 ביו 1,50 גיב איך סותרים נאך עקסמרא  
 25% ווי אויך זעהר שענע אלבומס פיר דיא בארקען .  
 (10) דער וואונדערבארער קאליערמער אונד מרוקענער רעי-  
 נען! איזט מ'יין שאכטעל וועלכע כאן אין דער רינקע האנד האלט ,  
 אונד מיט דער רעכטער האנד שמעקס כאן דען 6ינגער אינדעס שליף  
 זונ כאן ציהט שטארק נאך אונטען! זעהר אינטערעסאנט פיר חתונות  
 אונדבאלער, 1 שאכטער 15 קאס', 6 שטיק 60 ק'.  
 (11) דיא מאנישע צינארענמאשע! ווען כאן ווילל איינע צינארע נעמען, זא  
 שרינגט איינע אלטע פרויענציער העראויס, זעהר דראָלליג! פרייו 75 ק', דיאט מיט מאסי-  
 ראסען געפיללט 50 קאס'.

(12) דאס מערקווירדיגע פאפיראָסען אדער רויך מאכאק דאָזע, איזט מאַאָף אין  
 ניקעל געארבייט, אונד קאן יעדער דאמיט קונסטשטיקע מאכען, ווען כאן עפנעט, קאן כאן  
 פאלל מיט פאפיראָסען צייגען! אונד מיט אייגען קלאם 6 ע ר ש ו ו י נ ד ע ס מ ל ל ע ס  
 אונד כאן זעהט גור איינע לע ע ר ע שאכטעל. דער קונסט דינט אויף אללע מאהל.  
 65 קאס'.

(13) איין נייער וואונדער אויס יאַפּאַן! איזט 12 קליינע שטיקען האלץ ווען כאן  
 ווירטס איינע אדער 2 זאלכע שטיקען אין עטוואס ווארעמע וואסער זא ווירד אויגעגא-  
 בליקליך וואונדערשענע בלוסען ערשיינען. 12 שטיק קאסמען 20 קאס'.

(14) דיא פליהענרע וואורסמכען! ווען כאן מיט דען טונד לופט העריינבלאָסעט  
 זא ווירד דאס זעהר נראס אונד לאנג ווערדען אונד פליהען דיא זעלבע הייך אין דיע לופט  
 מיט אללערלייא פארבען. 1 שטיק 10 ק', 3 שטיק 25 ק'.

(15) איין קונסט צו ווייזען דיע געזעלשאַפּט דאס כאן האלט איין 6 אָללע  
 האנד מיט פייער! אכטאלוט אונגעפעהרליך אונד זעהר דראָלליג! 1 שאכטעל מיט  
 ערקלערונג 20 ק' אונד 3 שאכטלען 50 קאס'.

(16) דאס וואונדער שפיענעל! יעדער ווער גור אריינקוקט מוז לאכען, פרייו 30 ק'  
 דיאט צום אנהויבען בייא וועלכע עס ווירד איינע אינטערעסאנטע בילד ערשיינען אונד  
 ווירד פערשווינדען, 1 שטיק 30 אונד 50 ק'.

(17) דיא בעצאָבערמע מרינקלאָס! מיט ראָטהוויין, אדער געלבעס שנאָס  
 געפיללט, אויס וועלכען גיסאנד איזט ניכט אים שטאנד דאס נאנצע אויסצוטרניקען! הערליך  
 שאן פיר האַכצייטען אונד געזעלשאַפטען, עס ווירד געלאכט און איין שיעור. יעדעס שטיק אין  
 איין שאכטעל פערמאקט, פרייו 20, 40, 60 ק'.

(18) דיע ניימאָדישע פראכט-לאַמערנע! זעהט ווי איין אפּעל אויס, אונד ווען  
 מען גיבט איין ציה פיר דעם פראנו פּערוואַנדעלט זיך אין איין געפלאַכטענען קאָרב, אונד  
 קאן ברענגען אין פערשידענע פארבען טאג אונד נאכט, פרייו 40 ק'.

(19) איין פאמענמירטער ספּאָסאָב! דאס גנבים זאללען ניכט אין שטאנד ויין דיא  
 זייגעלעך פאן דער טאשע צו גנבענען, אויך איזט גיט בעגליך דאס דער וויגערייל זאלל  
 פאן דער טאשע הערויספאללען, פראקטיש! גוט! אונד בילליג! שטיק 20 ק'.



בעשטעלונגען פער מאסט וועניגער אלס פיר 1 רובל  
 געהטע איך ניכט אָן. פּערזענלע וואַרע גור ביי עכטפאנג  
 האַנדלעל (וועניגסטען 50 קאס' פיר פּאָסטקאסמען).  
 אַפּפּראַנען פון פיר אונבעקאַנטע אָהנע בייליגענרע 1 פּאַרקע  
 אויף ריקמאָרטא, ווירד ניכט בעאַנטוואָרטעט.

**E. VOLK**

Варшава, Св. Георгия (St. Jerska) 36 к. 9.

# די האמעאפאטישע אפאטהעקע

דער געזעלשאפט

פון אנהענגער דער האמעאפאטיע

אין ווארשא . נייע וועלט נומר 16



בעזימט פֿערטיגע אפאטהעקלעך פיר מענשען און  
טהורע , האנדיכער און כראשירען אין אלע שפראכען .  
איף די פראיווינק ווירד זאָאָרט פֿערזענדעט פֿער נאכנאהמע .  
אילל ספר דמע פֿר יוקראנמע אויף פֿערלאנג נראמ'ס  
און פראנקא .

נעכען דער אפאטהעקע א אמבולאטאריום (Lecznica)  
פיר קומענדע קראנקע .

אויפנאהמע 2 סאל סאָנליך .

די ריינע איינקופט דער אפאטהעקע איז בעשטימט פיר א געביידע  
פון א האמעאפאטישען שפיטאל אין ווארשא .

# Jan Zielonka

עלעקטרא-מעכנישע אנשטאלט

עניוסטירט פונ'ם יאָר 1897

Warszawa, Mazowiecka № II. (אין הויף)

רעפֿרעזענטאנט פיר דעם קאָניגרייך דער פירסט פֿאַביוס הנריאן נאַנסי

פירט אים אללערליי ארבייט וועלכע זייערען דער עלעקטרא-מעכניק , אונטער אייגענער  
אויפזיכט , מיט גאראנטיע פיר די פינקטליכקייט דער אמאראמען און די גוטע מאטעריאלען .

איבערמאגען דער קרעפטע אויף פֿערשיעדענע ווייטע .

נייע אינסטאלאציע פון עלעקטרישע בעלייכטונג מיט בויגען- און פלאם-לאמפען  
בעשטענדיגע און איינסטווייליגע .

אללגעמייע רעפֿעראציען פון דאמא-עלעקטרישע כאַיַזינגען און פלאם-לאמפען פֿער-  
שירענער סיסטעמען .

נייע באַבינען (Generator) און קאלעקטארען פון עלעקטרישע מאשינען .

איבערארבייטונג פון אלטע אינסטאלאציען פון עלעקטרישער בעלייכטונג .

מעלעפאנען , סיקראָפֿאָנען אייגענער סיסטעם און אנדערע , ווי אויך צענטראל

סאציאנען מיט פֿאַרשידענע פֿערבינדונגען .

בליטץ-אבלייטער לויט דער נייעסטען גרונדזעצ .

עלעקטרישע גלעקלעך , נומעראטארען , דריקער , עלעמענטען , דראמען און אללערליי

מאטעריאלען—אויפ'ס לאגער . פֿערקויף אויף דער טעללע . 1186

בעשטעלונגען ווערען אויף נאכנאהמע פֿער פאסט אדער אייזענבאהן פֿערזענדעט .

**בית הדרפום החרש**

**שנוסד על יד בית מערכת הצפירה**



מקבל לדפוס ספרים שונים בשפת עבר ושאר השפות ע"פ תנאים מובנים ונאותים . ע"פ הפך המחבר  
או המו"ל מקבלת הרכיזה על עצמה את הנהגת הספרים ותקנם . לפנות בעניני הדפוס ע"פ האדריסה :

Т И П О Г Р А Ф И Я

**Н. СОКОЛОВА**

ВАРШАВА, Марянская № 2.





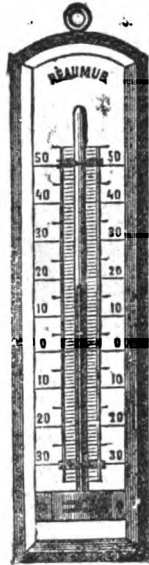
# !! פיר ברוכליידענדע !!

ברוכבענדער עלעקטרא-נאלוואנישע, היילען גרינד-  
ליך נאך קרצעס געברויך, אויך פֿעראלמעטע.

# !! ברוכבאנד אהנע פעדער !!



איז דאס פֿאלקאָממענסטע, וואס אויף  
ד ענעס געביטע ביז נון עררייכט ווארדע,  
דאסזעלבע קאן טאג אונד נאכט געטראגען  
ווערדען, איזט שמעללכאר אונד דאך אַזגע  
פֿערער, ניכט דריקקענד, לייכט צום טרא-  
גען, אַריגינאלע צו בעקומען ביים ערפֿיני-  
דער אונטער די אדרעססע



**ВЪ ХИРУРГИЧЕСКОМЪ МАГАЗИНЪ**

подъ фирмою

## „АЛЕКСАНДРЪ“

Сенаторская улица № 22 въ Варшавѣ.

בוֹיכבינדער פֿיר פֿרויען אונד מענער, גומינע זאָקען צו פֿערהיטען דעם  
אדערען אויפֿלויפֿינג, גענוי צונעפֿאסט. 1557

# !!! בריללען אונד פענסנע !!!



בריללען ביט ווענעציאנישע גלאָזער,  
וועלכע די אייגענשאַכט בעזיטצען די  
אויגען צו שמערקען אונד היילען.  
ווער עס ווינשט זיך צו פֿערזעהען



מיט נוטע בריללען אין פֿערשידענע איינפֿאסונגען מיט עכטע  
קריסטאלל גלאָזער, גענוי צונעפֿאסט צו יעדענס אויגען, ווי  
אויך אנדערע חירורגישע ארטיקלען, זאלל זיך ווענדען מיט  
פֿאללען צוטרוען אן דאס אפֿטישעס אונד הירורגישעס  
געשעפט אונטער דער פֿירמא

## „ALEKSANDER“

Senatorska Strasse № 22 Warschau.

די פֿירמא פינדעט פֿיר אונגיטיג צו בערופֿען זיך אויף איהרע רעיעלע בעהאנדלונג  
אונד גומינע דער ווארע, ווערענד יעדער קייסער קאנ דאס זעלבסט בעסקעקען.  
בי דעם ערשטען איינטיגען אינם געשעפט. זעהר רעיעלע בעהאנדלונג.

# נייעם פאן דעם XX יאהרהונדערט

אָהנע קאַנקורענץ.

קאַהלערס פאטענטירטע צעמענטענע דאכאָוו-  
קעס אנערקאנטע אלס ביליגסטע דאך-דעקונג  
פיר דער קינאטיגער צייט, די קאנסטרוואציע  
איז אויסגעשלאסען, זיי זענען לייכט, דויער-  
האפט, דאס וועטער האט אויף זיי קיינען אייני-  
פלוס, זענען פייערפעסט, רייך אין קאלירען,  
עפעקטיווע און גלייכצייטיג פיעל ביליגער  
אלס די ביו יעצט בעקאנטע דאכדעקונג.  
בעשטעלונגען נימט אן



## STANISŁAW FAUST

WARSAWA, Senatorska № 32.

טעלעפאן נימער 987 א'נ 994.

פרייזקוראנטע גראטיס אונד פראנקא.





ליסעראנטען דעם האַפּעס

### געזעלשאפט

פיר פערפאלקאמענער פערפומעריע

## A. RALLE & K<sup>o</sup>

W MOSKWIE

עמפּאָהלען פערפומעריע

### „VIOLETTE NEIGE“

פערפומע, זייפע, פודער

סקלאד אין ווארשא

וויערזבאווא נימער 7

טעלעפאן נימער 1129